UNIVERSITATEA „ALEXANDRU IOAN CUZA" IAŞI
FACULTATEA DE LITERE

INSTITUTUL CULTURAL ROMÂN
BUCUREŞTI

UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA
FACULTATEA DE LITERE

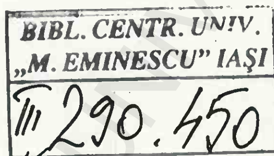
SOCIETATEA „LIMBA NOASTRĂ
CEA ROMÂNĂ" DIN MOLDOVA

LIMBA ROMÂNĂ AZI

Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza" Iaşi

„Nu noi suntem stăpîni limbei, ci limba e stăpîna noastră. Precum într-un sanctuar reconstituim piatră cu piatră tot ce-a fost înainte – nu după fantazia sau inspiraţia noastră momentană – ci după ideea în genere şi în amănunte care-a predomnit la zidirea sanctuarului – astfel trebuie să ne purtăm cu limba noastră românească. Nu orice inspiraţie întîmplătoare e un cuvînt de-a ne atinge de această gingaşă şi frumoasă zidire, în care poate că unele cuvinte aparţin unei arhitecturi vechi, dar în ideea ei generală este însăşi floarea sufletului etnic al românimii."

M. Eminescu

UNIVERSITATEA „AL. I. CUZA” IAȘI
FACULTATEA DE LITERE

INSTITUTUL CULTURAL ROMÂN
BUCUREȘTI

UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA
FACULTATEA DE LITERE

SOCIETATEA „LIMBA NOASTRĂ CEA ROMÂNĂ” DIN MOLDOVA

Limba română azi

Lucrările
Conferinței Naționale de Filologie
„Limba română azi”
Ediția a X-a

Iași – Chișinău
3-7 noiembrie 2006

EDITURA UNIVERSITĂȚII „ALEXANDRU IOAN CUZA”
IAȘI – 2007

Volumul a fost pregătit pentru tipar
de un colectiv format din

Dumitru IRIMIA

Ana-Maria MINUȚ

Ioan MILICĂ

Tipărirea volumului a fost finanțată
de către MEdC – Autoritatea Națională pentru Cercetare Științifică,
în baza Proiectului nr. 176/2006.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Limba română azi / coord.: Dumitru Irimia. – Iași: Editura
Universității „Alexandru Ioan Cuza", 2007
ISBN 978-973-703-215-7

I. Irimia, Dumitru (coord.)

811.135.1

Coperta: Manuela OBOROCEANU

ISBN 978-973-703-215-7

700511 – IAȘI, STR. PĂCURARI NR. 9, TEL./FAX (0232) 314947
http://www.editura.uaic.ro e-mail: editura@uaic.ro

Cuprins

III

Stilistică şi poetică

Conferința Națională de Filologie „Limba română azi”

Ediția a X-a, Iași-Chișinău, 3-7 noiembrie 2006

Cea de a X-a ediție a **Conferinței Naționale de Filologie „Limba română azi”** a fost organizată de Facultatea de Litere a Universității „Al. I. Cuza” și Institutul Cultural Român, în colaborare cu Facultatea de Litere a Universității de Stat a Moldovei și Societatea „Limba noastră cea română” din Republica Moldova.

Lucrările **Conferința** s-au desfășurat, ca și la toate celelalte ediții, la Iași și la Chișinău, și au urmărit aceleași două obiective principale:

(1) adîncirea cunoașterii limbii și literaturii române din diverse puncte de vedere, în strînsă legătură cu evoluția științei limbii și științei literaturii, printr-un raport de colaborare Iași – Chișinău;

(2) cunoașterea condițiilor de funcționare a limbii române ca limbă de comunicare și ca limbă de cultură în Basarabia și nordul Bucovinei, concomitent cu căutarea căilor de înlăturare a obstacolelor în calea dezvoltării ei firești, începînd cu exigența respectării instituționale, prin Constituție și prin legislația limbilor, a adevărului istoric și lingvistic privind unitatea limbii, literaturii, culturii și națiunii române, dincolo de „întîmplările” istoriei.

La **Conferință** au susținut peste 60 de comunicări profesori universitari și din învățămîntul liceal, cercetători științifici din România, Republica Moldova, Ucraina, ziariști. Dezbaterile au fost urmărite de studenți și profesori din învățămîntul universitar și liceal din Iași și Chișinău.

S-au înscris în perspectiva primului obiectiv comunicările prezentate în Secțiunile II. **Lingvistică românească** și III. **Stilistică și poetică.** Între comunicările de la Secțiunea I. **Limbă și identitate națională**, cele susținute de acad prof. Anatol Ciobanu, de la Universitatea din Chișinău, de profesori din Herța și Bender, precum și dezbaterile pe marginea lor și la Masa rotundă cu tema **Starea actuală a limbii române în Republica Moldova și în nordul Bucovinei (Ucraina)**, au evidențiat consecințele grave ale promovării pe cale politică a teoriei aberante privind existența unei identități moldovenești, diferită de identitatea prin limbă, cultură și istorie a poporului român, și au conturat o imagine foarte clară și alarmantă despre condițiile extrem de grave în care se află limba română în viața publică, precum și studiul ***Limbii și literaturii române*** în școala românească în regiunea Cernăuți și în Transnistria. Acestei imagini i s-a adăugat o alta din România reflectînd încălcarea flagrantă a legislației despre folosirea limbii de stat – limba română – în județele Covasna și Harghita.

Dezbateri substanțiale s-au purtat, la Universitatea „Al. I. Cuza”, pe marginea noii ediții academice a **Gramaticii limbii române**, prin participarea a trei dintre autoarele ei (profesoarele Valeria Guțu-Romalo, Gabriela Pană Dindelegan și Rodica Zafiu), și,

la Universitatea de Stat a Moldovei, asupra numeroaselor probleme pe care le ridică ortografia limbii române, acutizate după publicarea ediţiei a doua a DOOM.

Luni, 6 noiembrie, în Sala Senatului Universităţii de Stat a Moldovei, înaintea reluării lucrărilor, în cea de a doua etapă, s-a adus un **Omagiu profesorului Ion Dumeniuk**, unul dintre principalii organizatori din Republica Moldova ai Conferinţei, în primii ani de după 1990. Despre rolul extrem de important pe care l-a avut profesorul în apărarea unităţii şi identităţii spirituale a românilor, ca profesor la Facultatea de Filologie/Litere a Universităţii din Moldova, ca Redactor şef al revistei *Limba română* din Chişinău, ca Director al Departamentului de Stat pentru asigurarea funcţionării limbilor, prin cărţile şi prin activitatea sa publicistică, au vorbit profesorii Anatol Ciobanu, Dumitru Irimia, Elena Dumeniuc şi Valentina Butnaru, preşedinta Societăţii „Limba noastră cea română", din Republica Moldova.

În dimineaţa de 7 noiembrie a avut loc, la Liceul „Mircea Eliade" din Chişinău, o Masă rotundă cu tema **Studiul limbii şi literaturii române în Republica Moldova şi în Ucraina**, după ce participanţii din România la **Conferinţă** şi profesori din Republica Moldova au urmărit o lecţie de ***Literatură română***, foarte bine construită sub aspect ştiinţific şi metodic, de prof. Viorica Bolocan, foarte bine desfăşurată, într-o permanentă colaborare a profesoarei cu elevi bine pregătiţi, deschişi, vorbind o limbă română corectă, bogată, expresivă, cu nimic deosebită de a elevilor foarte buni din România. Dezbaterea, la care au luat parte şi profesori de la alte licee din Chişinău, Soroca, Bender, Ungheni etc., au relevat, pe de o parte, responsabilitatea şi hotărîrea profesorilor şi a elevilor de a apăra în toate modurile identitatea lingvistică, culturală, istorică românească, tot mai frecvent atacată în ultimii ani, prin acţiuni instituţionalizate împotriva şcolii româneşti, pe de alta, importanţa pe care o pot avea manifestări ştiinţifice organizate şi desfăşurate în comun România – Republica Moldova – regiunea Cernăuţi, instituirea unor schimburi de profesori, îmbogăţirea bibliotecilor cu carte românească şi cu reviste din România.

Toate problemele luate în discuţie au trecut, la încheierea lucrărilor **Conferinţei**, într-o **Rezoluţie**, aprobată în unanimitate. Rezoluţia, trimisă spre publicare la diferite ziare şi reviste (*Convorbiri Literare, Dacia Literară, Tribuna, Limba Română* – Chişinău, *Dilema, Adevărul, Gândul, Literatura şi Arta* – Chişinău, *Jurnal de Chişinău, Gazeta de Herţa*), a fost prezentată la Radio România Cultural duminică, 12.XI.2006, acelaşi post care a comentat pe larg lucrările Conferinţei, începînd de joi 2 noiembrie 2006.

Pentru buna organizare şi desfăşurare a lucrărilor **Conferinţei**, un rol important l-a avut, pe lîngă Facultatea de Litere a Universităţii „Al. I. Cuza", Institutul Cultural Român, care a îmbrăţişat cu o remarcabilă deschidere propunerea noastră de a organiza în comun cea de a X-a ediţie a acestei manifestări ştiinţifice, cu un rol deosebit de important pentru afirmarea şi apărarea unităţii şi identităţii spirituale româneşti. Au sprijinit în diferite moduri desfăşurarea lucrărilor Conferinţei Universitatea „Al. I. Cuza", Universitatea de Stat a Moldovei, Muzeul Literaturii Române din Iaşi.

Rezoluția

Conferinței Naționale de Filologie „Limba română azi”

Ediția a X-a, Iași – Chișinău, 3-7 noiembrie 2006

Între 3 și 7 noiembrie 2006 s-a desfășurat, la Iași și Chișinău, cea de a X-a ediție a **Conferinței Naționale de Filologie „Limba română azi”**, organizată de Facultatea de Litere a Universității „Al. I. Cuza” – Iași și Institutul Cultural Român, în colaborare cu Facultatea de Litere a Universității de Stat a Moldovei și Societatea „Limba noastră cea română” din Republica Moldova.

La lucrări au participat profesori din învățămîntul universitar și liceal, academicieni, cercetători științifici din România, Republica Moldova și Ucraina.

În urma discuțiilor pe marginea comunicărilor susținute în cele trei secțiuni: **I. Limbă și identitate națională, II. Lingvistică românească, III. Stilistică și poetică**, și pe baza dezbaterilor la mesele rotunde cu temele: **I. Starea actuală a limbii române în România, Republica Moldova și Ucraina, II. Probleme actuale ale studierii** ***Limbii și literaturii române*** **în învățămîntul din Republica Moldova și din Ucraina, III.** ***Gramatica limbii române*** **– o nouă ediție academică, Ortografia limbii române – o problemă mereu actuală,**

Conferința a aprobat în unanimitate următoarea

REZOLUȚIE:

1. Participanții la **Conferință** reafirmă poziția exprimată în mod consecvent la toate edițiile precedente, precum și la Congresul IV al Filologilor Români (Timișoara, 1991) și la Congresul V (Iași – Chișinău, 1994): ***„Limba română este unica reprezentantă actuală a latinității orientale, oriunde ar fi întrebuințată ca limbă de stat, limbă de cultură, limbă de comunicare, își are fixată identitatea, definitiv, printr-o singură denumire – LIMBA ROMÂNĂ și are un singur alfabet în măsură să-i exprime esența și să-i asigure funcționarea în condiții optime – alfabetul latin.”***, poziție pe care s-a situat Academia de Științe a Moldovei în răspunsul dat la 28 iulie 1994 de către Prezidiul Academiei de Științe a Republicii Moldova și la 28.02.1996, de către Adunarea Generală a Academiei, la solicitarea Parlamentului: ***„Denumirea corectă a limbii de stat (oficiale) a Republicii Moldova este LIMBA ROMÂNĂ”.***

Cu această întemeiere, participanții la **Conferință** adresează Președinției și Parlamentului Republicii Moldova **APELUL** de a recurge la toate căile de care dispun pentru ca art.13 din Constituția Republicii Moldova să fie formulat în spiritul adevărului științific și istoric: ***„Limba de stat (oficială) a Republicii Moldova este Limba română.”***

Participanții la Conferință reafirmă în același timp necesitatea respectării adevărului istoric prin apărarea numelui corect al poporului căruia **limba română** i-a dat identitate specifică: **poporul român**.

2. Dezbaterile au reconfirmat existența unui raport foarte strîns între respectarea adevărului privind unitatea și identitatea spirituală a românilor prin impunerea oficială a denumirii corecte a limbii și dezvoltarea acesteia ca limbă literară și ca limbă de comunicare la nivelul exigențelor, legislative și culturale, ale Europei de astăzi. Promovarea falsificării adevărului istoric și lingvistic prin folosirea glotonimului *limba moldovenească* și a etnonimului *poporul moldovean* are consecințe negative în dezvoltarea firească a societății în general, dar cele mai grave urmări le produce în învățămînt.

Pentru înlăturarea obstacolelor și adversităților cu care se confruntă școala românească din Transnistria, sudul Basarabiei, Raionul Herța, din regiunea Cernăuți, în general, precum și din alte regiuni locuite de populație românească, participanții la **Conferință** cer Instituțiilor, Institutelor și organismelor abilitate din România, Republica Moldova, Ucraina, să folosească toate căile, pentru a asigura condiții optime studierii limbii și literaturii române, cunoașterii/recunoașterii unității și identității istorice și spirituale a poporului român, în baza dreptului la identitate națională, în temeiul legislației europene.

În legătură cu situația întrebuințării limbii române în județele Covasna și Harghita, participanții la **Conferință** se adresează Instituțiilor și organismelor în drept din România să ia toate măsurile care se impun pentru apărarea funcționării normale a limbii de stat, în conformitate cu Legea, în toate sferele vieții sociale, politice, culturale.

3. Modificările introduse în ortografia limbii române în 1993 și modul în care „se soluționează” mai multe din problemele ortografiei și morfologiei limbii române în DOOM – ediția a II-a, publicat în anul 2005, au generat, la folosirea ei în scris, situații incompatibile cu condiția de limbă modernă de cultură, iar în învățămînt, deopotrivă în România, Republica Moldova și Ucraina, multă derută. De aceea, participanții la **Conferință** reiau ***Apelul*** formulat în Moțiunea adoptată la Congresul V al Filologilor Români (1994) și solicită Academiei Române și Academiei de Științe a Moldovei constituirea unei Comisii de specialiști, profesori și cercetători științifici (din centre universitare din România, Republica Moldova și de la Cernăuți) care „să studieze în profunzime și în ansamblu problemele ortografiei românești” și ale morfologiei între sistem, normă și variante întîlnite în vorbire, după care să pună în circulație ***Normele ortografice și morfologice*** de întrebuințare a limbii române ca limbă de cultură, prin ediții accesibile din toate punctele de vedere celor care studiază limba română și celor care o folosesc în scris și în vorbire.

Prezenta **Rezoluție** va fi dată publicității în România, Republica Moldova și Ucraina.

Chișinău, 7 noiembrie 2006

SECŢIUNEA I

LIMBĂ ŞI IDENTITATE NAŢIONALĂ

„A legifera astăzi faptul perimat că ar exista o limbă literară moldovenească deosebită de limba română literară comună înseamnă a legifera un neadevăr evident şi noi, reprezentanţii ştiinţei academice, nu avem dreptul moral să susţinem acest neadevăr.

Aşadar, limba literară (şi în primul rînd cea scrisă), utilizată în ultimele decenii în Republica Moldova, ca şi cea în care au scris toţi înaintaşii noştri, este limba română. Aceasta o demonstrează cu toată evidenţa orice scriere de-a noastră. Cu specificul dialectal moldovenesc n-a scris şi nu scrie nimeni în Republica Moldova. [...].

Convingerea noastră este, de aceea, că Articolul 13 din Constituţie trebuie să fie revăzut în conformitate cu adevărul ştiinţific, urmînd a fi formulat în felul următor:

LIMBA DE STAT (OFICIALĂ) A REPUBLICII MOLDOVA ESTE LIMBA ROMÂNĂ."

(Din **Răspunsul** dat, la 9 septembrie 1994, **de Academia de Ştiinţe a Republicii Modova** la solicitarea Parlamentului)

DECLARAŢIA
Adunării Generale Anuale a Academiei de Ştiinţe a Moldovei

Adunarea Generală Anuală a Academiei de Ştiinţe a Moldovei confirmă opinia ştiinţifică argumentată a specialiştilor filologi din Republică şi de peste hotare (aprobată prin Hotărîrea Prezidiului A.Ş.M. din 9.09.94), potrivit căreia **denumirea corectă a limbii de stat (oficiale) a Republicii Moldova este LIMBA ROMÂNĂ.**

Prezenta Declaraţie urmează a fi dată publicităţii.

28.02.1996

Dumitru IRIMIA
Universitatea „Al. I. Cuza", Iași

Actualitatea lui Eminescu în afirmarea unității și identității românilor

Nel centro dell'articolo sta la concezione di Eminescu sull'unità di tutti i romeni in base al ruolo essenziale della lingua nel costruire e nel rispecchiare l'identità nazionale di un popolo. Tre sono i livelli sui quali si è sviluppata l'unità del popolo romeno e si è approfondita la coscienza dell'identità nazionale: (1) il romeno come unica lingua neolatina di tipo orientale che si parla oggi, (2) il romeno come lingua di cultura, (3) il linggaggio poetico romeno in funzione ontologica nella creazione di Eminescu.

Unitatea și identitatea românilor, pe oriunde și oricum i-ar fi așezat istoria, a devenit de multă vreme pentru știință un adevăr axiomatic. Cum tot o axiomă și tot de multă vreme înțeleasă ca atare este unitatea limbii române – unica limbă romanică de tip oriental – oriunde s-ar afla, unit sau rispit sau dezbinat, poporul căruia i-a dat identitate specifică. Ar fi destul să-i invocăm în înțelegerea acestui raport de interdependență *unitate-identitate-limbă-popor român*, pe Grigore Ureche și Miron Costin, dintr-un timp istoric mai îndepărtat, pe Mihail Kogălniceanu dintr-un alt timp al realității istorice și al științei istoriei, pe Nicolae Iorga și Sextil Pușcariu din vremi mai apropiate, pe Carlo Tagliavini, dintre savanții străini.

Ne-am oprit la Eminescu în prezenta intervenție, înainte de toate pentru că este privilegiul Poetului de a avea acces la stratul de adîncime al unei limbi și de a înscrie, prin aceasta, sub semnul universalității și al sacrului identitatea cea adevărată a ființei profunde a poporului pe care îl reprezintă și căruia i-a consolidat la nivelul cel mai înalt conștiința și demnitatea națională.

În creația poetică și în publicistica lui Eminescu, **coroana** se impune ca simbol al situării voievodului, domnitorului, regelui, împăratului pe o poziție sacră, în interiorul raportului între ființa umană și ființa divină. Nu alta este poziția poetului: *„Poeții, filozofii unei națiuni* – se exprimă naratorul în incipitul romanului **Geniu pustiu** – *presupun în cîntec și cuget înălțimile cerului și le comunică națiunilor respective.*" (Eminescu 1964: 113). Și pentru a nu lăsa loc – sau chiar pentru a respinge distorsionarea concepției lui Eminescu privind afirmarea identității naționale (care nu are nimic în comun cu naționalismele din sec.XX), precizăm că acest rol al Poetului, de intermediar între uman și divin, este

relevat în acelaşi loc, prin aceeaşi voce narativă – reprezentată în roman de Toma Nour – în continuitatea semantico-sintactică a imaginii **prismei** – imagine eminesciană a raportului naţionalitate-umanitate: *„Aş vrea ca omenirea să fie ca prisma, una singură, strălucită, pătrunsă de lumină, care are, însă, atîtea colori. O prismă cu mii de colori, un curcubeu cu mii de nuanţe. Naţiunile nu sînt decît nuanţele prismatice ale omenirei şi deosebirea dintre ele e atît de naturală, atît de explicabilă, cum putem explica din împrejurări anume diferenţa dintre individ şi individ. Făceţi ca toate aceste colori să fie egal de strălucite, egal de poleite, egal de favorizate de lumina ce le formează şi fără care ele ar fi pierdute în nimicul neexistenţei – căci în întunericul nedreptăţii şi a barbariei toate naţiunile îşi sunt egale în abrutizare, în îndobitocire, fanatism, în vulgaritate, ci cînd lumina abia se reflectă în ele, ea formează colori prismatice.*" (Eminescu 1964: 113)

Între principiile care guvernează sau ar trebui să guverneze ştiinţa în general, ştiinţa limbii în perspectiva pe care o are în vedere în mod direct, Eugen Coşeriu înscrie principiul platonician al realităţii: ***„Să spui lucrurile cum sînt."*** În problema unităţii şi identităţii specifice a românilor, acest principiu este încălcat, şi atunci cînd se vorbeşte – din motive politice – de existenţa a două limbi vii în Romania orientală: limba română şi o „limbă moldovenească", şi atunci cînd se vorbeşte de un popor moldovean, diferit de poporul român, precum şi atunci cînd, în strînsă legătură cu cele două „teze politice" fără acoperire în realitatea lingvistică şi istorică, Eminescu este consacrat drept *„clasic al literaturii române şi al literaturii moldoveneşti"*, aşa cum se poate citi în inscripţia de pe zidul şcolii din Cernăuţi unde poetul a făcut studii gimnaziale.

Unitatea şi identitatea limbii române (1) constă în unicitatea ei ca limbă istorică (în înţelesul lui E. Coşeriu), în familia limbilor romanice, (2) se consolidează ca limbă de cultură şi (3) se manifestă, la cel mai înalt nivel, în revelarea originarităţii ei prin limbaj poetic.

În prima perspectivă, a unităţii limbii române, ca limbă istorică, expresie a unităţii poporului român, poziţia lui Eminescu: *„Există multe indicii atît în numirile localităţilor şi rîurilor, precum şi în alte împrejurări, care denotă o unitate a neamului românesc, preexistentă formaţiunii statelor noastre."* (Eminescu, 1970: 214) este în deplină convergenţă deopotrivă cu poziţia lingvisticii româneşti, exprimată, de exemplu, de Sextil Puşcariu: *„În general, dialectul daco-român se caracterizează printr-o unitate relativ mare. Pe cînd napoletanul nu pricepe pe veneţian, nici bavarezul pe hamburghez, nici chiar germanul din Dorna pe cel de la Bistriţa, românul din Banat şi cel din Basarabia se înţeleg uşor, deosebirile dintre graiurile lor fiind mai mult lexicale."* (Puşcariu 1940: 217) şi cu poziţia lingvisticii romanice, în exprimarea lui Carlo Tagliavini: *„Româna se împarte în patru dialecte principale: 1.* ***Dacoromâna****, vorbită pe*

teritoriul României de astăzi, în Basarabia şi într-o parte din Bucovina, aparţinînd în timpul şi după cel de-al doilea război mondial la U.R.S.S., ca şi într-o parte care aparţine Iugoslaviei, în cîteva sate din Bulgaria şi din Ungaria, lîngă graniţa românească." (Tagliavini 1977: 285-287)

Din cea de a doua perspectivă, unitatea limbii istorice ca limbă naturală (din interpretarea lui A. Philippide şi Gh. Ivănescu) este consolidată în timp de unitatea limbii de cultură, în cele două ipostaze: fapt de cultură şi instrument al culturii: *„Limba, alegerea şi cursivitatea espresiunii, în espunerea vorbită sau scrisă e un element esenţial, ba chiar un criteriu al culturei."* (Eminescu 1970: 22). Rolul fundamental în dezvoltarea acestei variante l-au avut, într-o primă etapă, decisivă, întrucît limba română îşi putea revela astfel capacitatea de a se înscrie între limbile compatibile cu dimensiunea sacralităţii, Biserica şi voievozii luminaţi: *„Biserica şi domnii noştri* – scrie Eminescu în 1881, în ziarul *Timpul* – *au pus a se traduce cărţile bisericeşti în limba românească, au introdus limba poporului în biserică şi stat, în locul celor străine, hieratice. Dacă chiar ar fi existat înclinări de dialectizare a limbii noastre, ele au încetat din momentul în care biserica au creat limba literară, au sfinţit-o, au ridicat-o la rangul unei limbi hieratice şi de stat. Din acel moment trăsătura de unitate a devenit şi a rămas limba şi naţionalitatea, pe cînd înainte românul înclina a confunda naţionalitatea cu religia."* (Eminescu 1970: 216)

În cea de a treia perspectivă, limbajul poetic ia naştere în interiorul limbii naţionale ca limbă istorică dar se dezvoltă ca o variantă funcţională distinctă; în condiţiile întîlnirii cu un poet a cărui creativitate este consubstanţială creativităţii divine, îşi asumă funcţie ontologică, constituindu-se într-un sistem de semnificare autonom, cu o natură paradoxală sau aparent paradoxală: intră în opoziţie cu limba istorică într-un proces de recuperare a originarităţii şi converteşte dimensiuni ale limbii istorice în coordonate definitorii proprii. Este, într-un fel, alături de ipostaza limbajului cărţilor sacre, cea de a doua ipostază a limbii, care nu descrie lumea fenomenală ci întemeiază lumi guvernate de întrebări esenţiale ale fiinţei umane prin raportare la fiinţa lumii. Prin creativitate poetică, cele două dimensiuni ale limbii, cea fonetică şi cea semantică, intră într-un proces specific de convertire a limbii istorice în limbaj poetic. În plan fonetic se recuperează corporalitatea sonoră a limbajului, fie în sine, fie prin intrarea în diferite raporturi cu dimensiunea semantică.

Procesul este exact surprins de Eminescu şi tot de el luat în stăpînire cel dintîi, în poezia românească: *„Chiar pronunţia clasică începuse a ne despărţi binişor în două caste, dintre care un raţionalist nici n-ar fi ştiut cum s-aleagă. Pronunţia moldovenească purisată care susţinea numai acele sunete dulci cari le regăseşti pe toate în acelaşi loc şi în dialectul toscan al limbii italiene – şi pronunţia cea din Ţara Românească, ridicată azi la rangul de naţională. Astfel, moldovenii* [zic]

giudicată, gioc, dzînă, dzău, *muntenii, din contra,* ***judecată, joc, zînă, zeu.*** *Calitativmente* (***muzicalmente***) [s.n], *vei alege pe cele dentîi, logice*[şte] *pe cele de-a doua."* (Eminescu 1980: 452). Raportînd creaţia lui Eminescu la această însemnare, dar avînd în vedere şi alte trăsături fonetice ale graiului moldovenesc sau ale limbajului popular comun, se pot identifica cele două ipostaze ale limbii: limba de cultură / limba literară – aşezată „logiceşte" (definitorie pentru publicistica eminesciană, de exemplu) şi limbajul poetic. Ceea ce pînă la Eminescu era manifestare a unei variante regionale a limbii române sub presiunea graiului (regionalisme moldoveneşti la V. Alecsandri, de exemplu) se constituie într-o dimensiune esenţială a limbajului poetic la Eminescu, guvernat de principiul muzicalităţii: *„**Sara** pe deal buciumul sună cu jale", „Căci este **sara-n** asfinţit // Şi noaptea o să-nceapă", „Atît de fragedă, **te-asameni** / Cu floarea albă de cireş", „Putut-au oare-atîta dor / În noapte **să se stîngă**, / Cînd valurile de izvor / N-au încetat să plîngă?"*.

Principiului armoniei muzicale într-un raport intim cu dezvoltarea lumii de sensuri în creaţia eminesciană i se subordonează şi variatele structuri morfologice ale limbii române. Între acestea Eminescu invocă, în însemnările rămase în manuscris, o serie de structuri morfologice şi morfo-sintactice în legătură cu accentul – *„centru de gravitaţie al cuvîntului"*. Caracterul (parţial) analitic al flexiunii verbului românesc permite inversarea topicii componentelor unor sintagme temporale, cu consecinţe importante pentru dinamica sensului:

„În limba română sînt cîţiva timpi compuşi cari se pot învîrte, adică răsturna. Aceşti timpi sînt:
*Perfectul compus: **am făcut – făcut-am***
*Viitorul: **voi ara – ara-voi***
*Un vechi pluscvamperfect: **am fost venit – venit-am fost***

*De observat este că toţi timpii inverşi formează tonic un singur cuvînt, pe cînd în şirul normal formează asemenea tonic atîtea cuvinte cîte părţi are; **am fost venit** sînt trei cuvinte deosebite, **am făcut** două cuvinte, pe cînd **venit-am fost, venit-am, veni-voi** sînt tonic un singur cuvînt. [...] Măreţia acestor cuvinte contopite din mai multe consistă în două lucruri. (1) Cuvintele reprezentînd o singură unitate tonică, tonul cade pe **o** silabă din cuvînt, care cuprinde înţelesul material al întregului. În acest nou întreg sînt cuprinse dintr-odată atît materia cît şi relaţiile de timp, persoană, număr, proprietate. (2) Părticelele ce reprezintă au fost odată intonate. Pierzînd tonul prin inversiune, ele păstrează o urmă a lui – cantitatea – de ex. **îl va opri** numai **op** e neintonat, celelalte au accent, în **opri-l-va**, numai **ri** are accent, **va** are cantitate.*
Acelaşi lucru se întîmplă cu pronumele scurtate.
*Acelaşi cu verbul auxiliar scurtat **s (= sum, sunt)***
***Nu** – ca negaţie e totdeauna intonat. Pierzînd pe **u** înaintea unei vocale, el mută accentul cuvîntului: **n-aud (rimă l-aud), n-avem...**"* (Eminescu: 1981: 262)

Astfel de structuri, în alcătuirea cărora intră adesea şi forme atone ale pronumelui personal, „adunate" în **Dicţionarul de rime**, rămas şi acesta în manuscris: *surpa-l-or, încăpe-m-or, lumina-m-ar etc.*, foarte frecvente în poezia eminesciană, dar prezente şi în publicistică, asigură o armonie muzicală specifică versului, variabilă în funcţie de perspectiva de semnificare a poemelor, cu rol important în generarea stării de receptare şi participă în procesul de dezvoltare a sensurilor.

Prin asemenea reorganizări semnele poetice înseşi îşi revelă sensuri profunde pe fondul unei stări estetice care dezmărgineşte fiinţa umană, eliberînd-o din propriul timp, prin armonia muzicală şi semantica mitică sau numai metaforică a poemului. Aşa se integrează semnul poetic ***corn*** în ***Peste vîrfuri***: *„De ce taci, cînd fermecată / Inima-mi spre tine-ntorn? / Mai **suna-vei, dulce corn**, / Pentru mine vre odată?"* (Eminescu: 2006, 179), ***dor, izvor***, în ***Cînd amintirile...***: *„**Putut-au** oare-atîta **dor** / În noapte să se stîngă, / Cînd valurile de **izvor** / N-au încetat să plîngă,"* (Eminescu: 2006, 162), ***tei, bucium***, în ***Povestea codrului***: *„**Adormi-vom, troieni-va** / **Teiul** floarea-i peste noi, / Şi prin somn **auzi-vom** bucium / De la stînele de oi."* (Eminescu 2006: 96). În aceste condiţii de dezmărginire, comunicarea între fiinţa umană şi fiinţa Lumii este firească, la fel ca în irealitatea esenţială a Poveştii: *„O, priviţi-i cum visează / Visul codrului de fagi! / Amîndoi ca-ntr-o poveste / Ei îşi sînt aşa de dragi!"* (Eminescu 2006:96)

În contextul unor alte coordonate ale procesului de semnificare, cu aceeaşi libertate de structurare morfo-sintactică se construieşte un spaţiu în care Eul poetului îşi asumă condiţia istorică a fiinţei neamului: *„De la Nistru pîn' la Tisa / Tot românul **plînsu-mi-s-a** / Că nu mai poate străbate / De-atîta străinătate."* (Eminescu: 2006, 158) şi face din poemul ***Doina*** un strigăt de alarmă, printr-un blestem cu o mare încărcătură poetică, împotriva agresivităţii ocupantului: *„Din Hotin şi pîn' la mare / Vin muscalii de-a călare, / De la mare la Hotin / Mereu calea ne-o aţin"*, nu împotriva străinului ca străin (cum s-a interpretat uneori, în aceşti ultimi ani, distorsionînd, cu voie sau involutar, viziunea lui Eminescu): *„Cine-au îndrăgit străinii / **Mînca-i-ar** inima cînii, / **Mînca-i-ar** casa pustia / Şi neamul nemernicia!"* (Eminescu 2006: 159)

Se înţelege că, prin însăşi existenţa lor în planul paradigmatic al limbii române istorice, aceste forme inverse lasă drum deschis sau deschid drum prin instituirea de opoziţii dezvoltării de sensuri poetice specifice sau de efecte de sens prin folosirea formelor directe. În acest mod, de exemplu, se relevă în/prin planul expresiei, cu accentuarea pe fiecare element din alcătuirea unităţii morfo-sintactice, gravitatea hotărîrii luate de Luceafăr, în deschiderea sa spre fiinţa pămînteană: *„Da, **mă voi naşte** din păcat, / Primind o altă lege; / Cu vecinicia sînt legat, / Ci voi să mă dezlege."* (Eminescu 2006: 151), ca şi înţelegerea la care

ajunge fata de împărat privind imposibilitatea depășirii condiției umane: *„În veci **îl voi iubi** și-n veci / **Va rămînea** departe..."* (Eminescu 2006: 153)

Trăsătură specifică limbii române, posibilitatea reorganizării morfo-sintactice a structurilor analitice din flexiunea verbului situează creația eminesciană în continuitatea creației poetice populare: *„**Închinar-aş** şi n-am cui! / **Închinar-aş** murgului, / Murgului, sirepului! / [...] **Închinar-aş** armelor, / Armelor drăguțelor, / Armelor surorilor."* (Balade 1964: 254), *„Murgule, murguțul meu, / **Datu mi-te-a** taică-tău, / Ca să-mi fii de ajutor / La nevoie şi la zor."* (Balade...: 1964: 257). Se integrează în aceeaşi continuitate creația poeților din Basarabia şi din nordul Bucovinei, parte componentă a poeziei româneşti: *„Limba noastră-i graiul pîinii / Cînd de vînt se mişcă vara; / În rostirea ei bătrînii / Cu sudori **sfințit-au** țara.* [...] */ **Răsări-va** o comoară / În adîncuri înfundată, / Un şirag de piatră rară / Pe moşie revărsată."* (Al. Mateevici), *„Iar din mila ramului / Plîngerea țarțamului / **Închinare-aş** neamului / Măiculița Radului."* (Ion Hadîrcă, C.L. 1987: 182), *„Cu ea morți **petrecut-am** / Peste albele punți. // Tu, copile, ce-n preajmă / Abia-ncepi să îngîni, / Dacă limba **uita-vei** / Ne-om simți mai străini."* (Leonida Lari, C.L.: 1987: 193-194), *„**Porni-va** zvon de nuntă în Carpați / Şi coruri mari vor murmura în strană"* (Suceveanu 1990: 20), *„Rîul acesta / **trece-l-vei** singur/ singur prin moarte"* (Tărâțeanu 2005: 49), *„De undeva din înălțimi / **Luneca-vom** uşor / Ca nişte duhuri peste ape în zori."* (Tărâțeanu 2005: 78)

În interiorul raportului *limbă-poezie* această continuitate este o marcă „la vedere" a unității limbii şi literaturii românilor, subliniată răspicat de Al. Mateevici în preajma unirii lor statal-politice: *„N-avem două limbi şi două literaturi, ci numai una, aceeaşi cu cea de peste Prut. Aceasta să se ştie din capul locului, ca să nu mai vorbim degeaba."* (Mateevici 1993: 464). Acesteia îi corespunde unitatea din stratul de profunzime, prin care limba şi poezia instituie şi revelă modul specific de a fi în lume al unui popor.

Revenind la principiul realității: „Să spui lucrurile cum sînt." din gîndirea lui E. Coşeriu, acest principiu poate fi transferat din sfera științei limbii în sfera limbii, cu întrebarea: Numeşte limba lumea aşa cum este sau lumea este aşa cum o numeşte limba? În perspectiva acestor întrebări se înscrie concepția eminesciană despre raportul dintre spirit – limbă – identitate națională: *„Spirit şi limbă sunt aproape identice iar limba şi naționalitatea asemenea."* (Eminescu 1970: 213). Limba, în concepția lui Eminescu, integrată în gîndirea europeană a sec.XIX, de altfel, nu numeşte realitatea extraverbală, Lumea, ci imaginea acesteia în percepția poporului care o vorbeşte. Limba reflectă modul specific unui popor de a intra în raport cu Ființa lumiii, caracterul său şi viziunea acestuia asupra lumii. În acest mod de a se raporta la Lume identifică Eminescu originea deosebirilor dintre limbi: *„Şi într-adevăr, dacă în limbă nu s-ar reflecta chiar caracterul unui*

popor, dacă el n-ar zice oarecum prin ea: «Aşa voiesc să fiu eu şi nu altfel», oare s-ar fi născut atîtea limbi pre pămînt? Prin urmare, simplul fapt că noi românii, cîţi ne aflăm pe pămînt, vorbim ***o singură limbă****, una singură* [subl. M.E.], *ca nealte popoare, şi aceasta în oceane de popoare străine care ne încongiură, e dovadă destulă că aşa voim să fim noi, nu altfel."* (Eminescu 1970: 213). Ceea ce este stil individual la nivel de subiect vorbitor, în diferite tipuri de comunicare, expresie a eului individual, la nivel de popor este expresie a Eului naţional profund, dincolo de „întîmplările" de la suprafaţă.

Universul semantic al creaţiei eminesciene are în centru asumarea de către poet a întrebărilor Fiinţei în general, a întrebărilor Fiinţei umane în raport cu Fiinţa lumii sau ca fiinţă istorică. Întemeierea acestui univers semantic tensionat de întrebări se face prin limbajul poetic, a cărui identitate funcţională specifică are două ipostaze complementare: una prin raportul cu limba română, în care îşi are originea, a doua, în creativitatea eminesciană consubstanţială creativităţii divine. Limbajul poetic eminescian transcende limba română fenomenală (expresie a verbalizării lumii fenomenale) şi recuperează stratul ei semantic de adîncime, acolo unde este adăpostită şi uitată de limba de comunicare neutră perceperea originară a lumii. Eminescu converteşte în limbaj poetic limba istorică relevînd tocmai prin această transcendere structura de adîncime, redescoperită, unitatea şi identitatea românilor, oriunde ar fi aşezaţi. Sistemul de numire a Lumii – ca să ne oprim la această primă ipostază a funcţionării limbii în procesul de cunoaştere/recunoaştere/întemeiere – trece din limba română istorică în limbajul poetic eminescian, orientînd procesul de semnificare prin revelarea unor raporturi de semantizare „uitate" de limbă în originaritatea lor, dar în care se pot recunoaşte românii prin poezia lui Eminescu, în care se redescoperă sau redescoperă esenţa originară a raporturilor. Dacă este adevărată aserţiunea lui Steiner (1983: 88) că *„Limbajul nostru se interpune între percepere şi adevăr ca un geam prăfuit sau ca o oglindă deformată."*, atunci, în prelungirea aceleiaşi imagini, se poate spune că prin limbajul poetic se şterge praful iar geamul devine transparent, cu înţelesul de acces la orizonturi esenţiale ale Lumii.

În comunicarea neutră, termeni precum **timp** şi **vreme**, **cuvînt** şi **vorbă** se află în relaţie de sinonimie şi vorbitorul nu ezită în întrebuinţarea lor aleatorie, pentru că recurge la stratul de suprafaţă al limbii, unde orizonturi diferite ale lumii se confundă, într-un act de comunicare despre stratul de suprafaţă al lumii. Că opoziţia există o dovedesc expresiile în care termenii se află integraţi tocmai în funcţie de aceste trăsături semice: termenul **cuvînt**, de exemplu, are atributul *+sacru* (***om de cuvînt, pe cuvînt, a avea cuvînt*** etc.), **vorbă**, atributul *+profan* (***vorbe în vînt, din vorbă în vorbă, a duce cu vorba*** etc.).

Poetul recuperează aceste distincţii semantice uitate, odată cu transcenderea lumii fenomenale în procesul de întemeiere a lumii de sensuri din creaţia sa, iar

termenii, convertiți în semne poetice, se reorganizează într-un raport semantic de opoziție. ***Vreme***, din prima relație, numește dimensiunea temporală a lumii fenomenale și are atributul *efemerului*: *„**Vreme** trece, **vreme** vine,"* (Eminescu 2006: 169), *„Moaie pana în coloarea unor **vremi** de mult trecute", „El revoacă-n dulci icoane a istoriei minune, / **Vremea** lui Ștefan cel mare, zimbrul sombru și regal."* (Eminescu 2006: 45), fixează limite ființei umane, ***timpul*** semnifică o dimensiune a Ființei lumii, înțeleasă ca ființă cosmică și are atributul *eternității*, spre care aspiră ființa umană în tentativele de depășire a propriei condiții. În poemul ***Confesiune***, ființa umană este prinsă între realitatea lumii fenomenale: *„V-am înșelat, nemernici, v-am închegat în **vreme**, / V-am aruncat în viață plecați sub anateme / Să vă uriți din leagăn..."* și utopia eternității Lumii: *„Moarte și nemurire sînt numai umbre a mele. / Și ca să vă-nșel privirea am născocit eu **timpul**. / El vă arată iadul, imperiul, Olimpul / Și cu mîndrie poartă **a vecinicie mască**"* (Eminescu 2006: 447-448).

Tudor Vianu interpretează poemul ***Luceafărul*** ca o sinteză a întregii creații eminesciene, sub aspect stilistico-poetic și, ca atare, o imagine a specificității creativității poetului:: *„**Luceafărul** este o sinteză a categoriilor lirice mai de seamă pe care poezia lui Eminescu le-a produs mai înainte. Dacă soarta ar voi ca în noianul vremurilor viitoare întrega operă poetică a lui Eminescu să se piardă, după cum lucrul s-a întîmplat cu atîtea opere ale antichității, și numai **Luceafărul** să se păstreze, strănepoții noștri ar putea culege din ea imaginea esențială a poetului."* (Vianu 1938: 119)

Dacă transferăm aprecierea lui T. Vianu din sfera profilului poetic al lui Eminescu în sfera raportului dintre universul semantic al creației eminesciene și limbajul poetic prin care aceasta a fost întemeiată, putem spune că, în absența altor scrieri, identitatea spirituală a poporului român reflectată în limba care a construit-o poate fi percepută prin acest raport dintre limbajul poetic eminescian și sensurile generate în creația lui. În această perspectivă, ***Luceafărul*** poate reprezenta un spațiu de revelare și recunoaștere a aceleiași identități spirituale, întrucît în dezvoltarea semanticii mitice a poemului se află integrat planul semantic al unor semne poetice – esențiale pentru constituirea și reconstituirea la receptare a sensului poemului, prin care s-au „recuperat" sensuri originare, „uitate" în stratul de adîncime al limbii române în funcționarea ei cotidiană.

Spre deosebire de celelalte limbi romanice (și de alte limbi, de altfel), care recurg, pentru denumirea planetei Venus, la termenul ***stea*** (fr. ***étoile** de matin / soir*; it. ***stella** mattutina*, engl. *morning **star*** etc.), limba română percepe acest corp ceresc prin lumina foarte puternică (**luceafăr** însemnînd, în traducerea structurii latinești '*poartă, aduce lumină*') în raport cu celelalte „stele", termen de referință pentru începutul zilei sau al nopții, călăuză în procesul transhumanței (Nu întîmplător, **luceafărul** se mai numește, în limbajul popular, și ***steaua***

ciobanului). Tocmai această unicitate în perceperea sa din perspectivă cosmică trebuie să fi determinat opţiunea lui Eminescu pentru numirea vocii reprezentînd lumea esenţială/transcedentală, în opoziţie cu lumea fenomenală/a contingentului, prin termenul ***luceafăr***. Fapt este că în momentele de îndepărtare de aspiraţia spre depăşirea condiţiei umane, substantivul ***luceafăr***, articulat cu articol hotărît (marcă a unicităţii, aici, mitice) în planul poetului-creator, primeşte articol nehotărît, mai întîi în discursul Cătălinei, apoi este trecut, în discursul lui Cătălin, la plural, sugerîndu-se trepte ale pierderii capacităţii fiinţei umane, rămasă în planul contingentului, de a percepe unicitatea lui profundă.

Imposibilitatea armonizării lumii fenomenale, căreia îi aparţine fiinţa umană (reprezentată de *fata de împărat*) cu lumea transcendentului, reprezentată de *luceafărul-Hyperion*, se reflectă în imposibilitatea comunicării; fata de împărat are acces numai la ***vorbă***, semn poetic reprezentînd ipostaza profană a limbajului: *„Nu caut **vorbe** pe ales, / Nici ştiu cum aş începe – / Deşi vorbeşti pe înţeles, / Eu nu te pot pricepe"* (Eminescu 2006: 150); sinonimul devenit antonim ***cuvînt***, semn poetic reprezentînd ipostaza sacră a limbajului în funcţie întemeietoare, este propriu Demiurgului şi creaţiei lui – Hyperion în temporalitatea sacră a genezei cosmice: *„Cere-mi – **cuvîntul** meu dintîi, / Să-ţi dau înţelepciune?"* (Eminescu 2006: 155).

Opoziţia dintre cele două lumi este identificabilă, apoi, şi în perspectiva raportului cu temporalitatea, dimensiune esenţială a organizării haosului în cosmos. În zborul său, interior, spre sinele profund al propriei fiinţe în individualitatea ei necunoscută în esenţa ultimă, şi exterior, spre Sinele profund al Fiinţei Lumii, Luceafărul, după străbaterea universului în permanentă geneză (lumina şi acvaticul sînt imaginile întemeietoare): *„Şi din a chaosului văi, / Jur împrejur de sine, / Vedea ca-n ziua cea de-ntîi, / Cum **izvorau lumine**"* (Eminescu 2006: 153), ajunge în centrul pregenezic, acolo unde spaţiul fenomenal nu fusese încă hotărnicit şi temporalitatea fenomenală nu luase naştere: *„Căci unde-ajunge nu-i **hotar**, / Nici ochi spre a cunoaşte, / Şi **vremea**-ncearcă în zadar / Din goluri a se naşte."* (Eminescu 2006: 154). În desfăşurarea stilistico-poetică, temporalităţii fenomenale, exprimată prin substantivul ***vreme***, i se opune în discursul Demiurgului sinonimul ***timp***, expresie a unei temporalităţi cosmice, dincolo de care se situează lumea transcendentului: *„Noi nu avem nici **timp**, nici loc, / Şi nu cunoaştem moarte."* (Eminescu 2006: 155)

Prin nucleul său semantic – ***condiţia tragică a fiinţei umane, tensionată între conştiinţa imposibilităţii armonizării lumii contingentului cu lumea transcendentului şi imposibilitatea renunţării la aspiraţia spre Absolut*** – poemul ***Luceafărul*** se înscrie în universalitate.

Prin raportul intim dintre stratul profund al limbii române şi stratul profund al unor semne-simbol cu încărcătură semantică din cultura umanităţii, în

desfăşurarea structurilor stilistico-poetice, poemul integrează în universalitate nucleul său semantic cu amprenta spiritualităţii româneşti. Prin această dinamică, poemul ***Luceafărul*** în sine şi prin întreaga creaţie eminesciană, din care este parte şi pe care o reprezintă, argumentează deopotrivă interpretarea lui Blaga: *„În Eminescu, matricea stilistică românească, cu apriorismul ei profund inconştient, devine creator pe un plan major. Eminescu e de un românism sublimat, complex, creator."* (Blaga 1969: 253) şi concepţia poetului despre raportul dintre limbă – literatură şi conştiinţă naţională: *„Comoara şi puterea limbistică, feliul stilului şi a espresiunii la un popor reflectă şi se manifestează în literatura sa naţională; ea este izvorul din care are să ieie fiocare."* (Eminescu 1970: 22), *„... arta naţională, caracteristică, pe de o parte, întăreşte conştiinţa naţională, pe de alta îi lărgeşte orizontul ei, căci o face să cuprindă şi mai mult element caracteristic şi naţional de cum cuprinsese pînă atuncea.[...] ea naşte în inimele indivizilor întărirea şi intensivitaea acelui simţămînt subiectiv, care-i face ca toţi să se numere ca membrii aceluiaşi corp."* (Eminescu 1970: 20-21)

Bibliografie

Mihai EMINESCU, **Despre cultură şi artă**, Editura Junimea, Iaşi, 1970

Mihai EMINESCU, **Fragmentarium** (Ediţie de Magdalena Vatamaniuc), Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1981

Mihai EMINESCU, **Proză literară**, Editura pentru Literatură, Bucureşti, 1964

Mihai EMINESCU, **Opera poetică**, Editura Polirom, Iaşi, 2006

Mihai EMINESCU, **Opere** (Ediţie critică întemeiată de Perpessicius), vol.IX. ***Publicistică (1870-1877),*** Editura Academiei, Bucureşti, 1980

*** **Balade populare româneşti**, vol.II, Editura pentru Literatură, Bucureşti, 1964

Lucian BLAGA, **Trilogia culturii**, Bucureşti, Editura pentru Literatură Universală, Bucureşti, 1969

*** **Constelaţia lirei.** ***Antologia poeţilor din R.S.S. Moldovenească***, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1987

Al. MATEEVICI, **Opere,** vol.I, II, Editura Ştiinţa, Chişinău, 1993

Sextil PUŞCARIU, **Limba română**, vol.I. ***Privire generală***, Fundaţia pentru Literatură şi Artă *„Regele Carol II"*, Bucureşti, 1940

George STEINER, **După Babel**, Editura Univers, Bucureşti, 1983

Arcadie SUCEVEANU, **Arhivele Golgotei**, Editura Hyperion, Chişinău, 1990

Carlo TAGLIAVINI, **Originile limbilor neolatine**, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1977

Vasile TĂRÂŢEANU, **Orizonturi decapitate**, Editura Augusta Artpress, Timişoara, 2005

Tudor VIANU, **Poesia lui Eminescu**, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1938

Anatol CIOBANU
Universitatea de Stat din Moldova, Chişinău

Probleme lingvo-sociale în Republica Moldova

Le travail décrit la politique linguistique actuelle dans la République Moldova. Les progrès concernant l'utilisation de la langue roumaine sont évidents, mais la lutte continue, parce que toutes les autorités politiques doivent accepter la vérité scientifique: les Roumains moldaves ne parlent pas le „moldave", mais le roumain.

La ora actuală situaţia privind Politica lingvistică în RM se complică tot mai mult. Se face impresia că Puterea se reorientează spre Est în problemele de istorie şi limbă, declarînd tot mai insistent că în Basarabia locuiesc moldoveni, şi nu români, că ei formează un stat polietnic, că limba lor se numeşte moldovenească şi nu română.

Cu alte cuvinte, se propagă insistent moldovenismul separatist, în ciuda adevărului ştiinţific şi istoric, recunoscut de specialiştii în domeniu. Un exemplu recent. La 26 octombrie 2006, preşedintele Republicii Moldova, în alocuţiunea ţinută la ceremonia de inaugurare a Terminalului de la Giurgiuleşti, a revenit, de fapt, la retorica antiromânească tradiţională.

Fără a numi România (dar despre ea era vorba), oratorul a spus literalmente (citesc fără intervenţii stilistice):

„Cineva doreşte să ne urce în trenul lor să ne ducă spre Europa, să ne impună cu de-a sila denumirea limbii noastre materne, să ne spună (în text: să ne vorbească) că istoria noastră nu e a noastră, dar e cu totul alta. Noi nu putem încontinuu ceda din scopurile, din interesele noastre, în dorinţa, în voinţa cuiva, a prietenilor strategici şi nu prea strategici „de diferite nuanţe şi cu diferite scopuri."

Ziarul *Timpul* (30.X.06, p.1), din care am extras citatul, comentează, pe bună dreptate: „Concluzia e una: «Trenul» Republicii Moldova a deraiat; Vectorul politic s-a schimbat şi indică direcţia Est".

Stricto modo, recenta declaraţie nu conţine nimic nou, pentru că ideile separatismului moldovenesc se expun, pe larg, şi în mod explicit în *„Concepţia politicii naţionale de Stat a R. Moldova"*, publicată integral la sfîrşitul anului 2004. Aici se vorbeşte direct şi categoric că în R. Moldova există o limbă de stat – moldovenească şi o limbă de comunicare interetnică – rusa, că bilingvismul moldo-rus este statornicit istoriceşte pe acest teritoriu şi trebuie dezvoltat în continuare.

Dacă astfel se pune problema, atunci nu e greu de înţeles că etniile minoritare şi diasporele care locuiesc în Republica Moldova: ucraineni, ruşi, găgăuzi, bulgari, polonezi, armeni, cazahi etc. nu-şi vor da străduinţa să însuşească limba română,

mîndri de faptul că posedă limba de comunicare interetnică. Aşadar, revenim la situaţia de pînă la 1989 – anul de mişcare revoluţionară în apărarea drepturilor inalienabile la limbă, istorie, tradiţii naţionale.

În aceeaşi cheie cu preşedintele vorbesc şi „dau indicaţii" mulţi deputaţi ai Parlamentului care fac parte din fracţiunea majoritară comunistă. Astfel, şeful Departamentului Învăţămînt, cultură, sănătate, mass-media, sport din Parlamentul Republicii Moldova condamnă faptul că unele canale de radio şi TV din Moldova „încalcă prevederile constituţionale referitor la denumirea limbii de stat – «limba moldovenească» şi la ceea ce se numeşte «popor moldovenesc».

„Constituţia noastră, în prefaţă, numeşte foarte clar numele poporului (atunci cînd vorbim de populaţia de bază) – ca etnici moldoveni... Ne-am deprins să ignorăm legislaţia şi suntem nihilişti, dar asta nu înseamnă absolut nimic. Cred că viitorul CCA (comitet coordonator al audiovizualului) are sarcina de a solicita respectarea legii". (*Timpul*, 18.X.06, p.5).

Apare întrebarea logică: cum poate fi respectat un fals, chiar dacă figurează în Constituţie? *Dura lex, sed lex* nu se potriveşte întotdeauna.

Pentru a dezbina pe românii din dreapta şi din stînga Prutului ca unitate etnică, unii politicieni (comunişti) din Chişinău nu scapă nici un moment potrivit.

Astfel, se ştie că la 21 octombrie 2006 Ştefan cel Mare şi Sfînt a fost desemnat cîştigătorul campaniei Mari Români, promovată de TVR-1.

Acest eveniment s-a dovedit a fi un moment propice pentru a intensifica propagarea moldovenismului separatist. O persoană de conducere, deputat în Parlamentul R. Moldova scrie: „...dacă Ştefan cel Mare ar fi trăit, nu ştiu dacă ar fi de acord cu calificativul de român. Ştefan cel Mare s-a cosiderat moldovean. El a purtat războaie cu Valahia, care mai era numită şi Ţara Românească. El a dorit să lase moştenire Ţara Moldovei independentă. Deci, Ştefan cel Mare nu a fost român, ci moldovean...

E îmbucurător faptul că în acest clasament, printre primii trei, sînt doi moldoveni – Ştefan cel Mare şi Eminescu. Înseamnă că neamul moldovenilor şi-a lăsat amprenta în istorie". Şi în continuare, oprindu-se la problema etnogenezei poporului român, acelaşi autor notează: „...românii şi moldovenii au rădăcină comună, dar, totuşi, sînt popoare diferite" (vezi *Flux*, 24 octombrie, 2006, p.1).

În mod intenţionat este dat uitării faptul că Ştefan cel Mare visa să unească principatele române, că Mihai Eminescu scria aforistic: „Suntem români şi punctum", că „Azi limba română este una de la Satmar pîn la Cetatea Albă de lîngă Nistru, de la Hotin pîn în graniţa militară; azi datina e una, rasa e una şi etnologic e unul şi acelaşi popor (subl.n. – A.C.), care nu mai doarme somnul pămîntului şi a veacurilor" (Vezi M. Eminescu **Publicistică**. – Chişinău, 1990, p.411).

Sînt şi alte acţiuni ale guvernanţilor de la Chişinău care demonstrează atitudinea lor neglijentă (ca să nu spun altfel) faţă de limba română.

Încă primul Parlament al Republicii Moldova a decretat ziua de 31 august ca sărbătoare națională: Limba noastră. Atunci a fost adoptată Legislația Lingvistică avînd 3 legi: a) Cu privire la statutul limbii de Stat; b) Cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul Republicii; c) Cu privire la revenirea la grafia latină.

Pînă nu demult manifestările de Sărbătoarea limbii se derulau în Piața Marii Adunări Naționale (PMAN) în prezența și cu participarea Conducerii de vîrf a RM.

Anul acesta (și nu numai) Primăria nu a mai permis „să fie ocupată" PMAN, argumentînd în felul următor: „Limba trebuie sărbătorită pe parcursul anului și nu redusă la «guleai» în PMAN, de unde – după cum s-a exprimat primarul interimar – să strîngem tone de gunoi" (vezi *Jurnal de Chișinău*, 10 octombrie 2006, p.5).

În schimb Ziua vinului s-a sărbătorit 2 zile (pe 7 și 8 octombrie 2006) în PMAN, provocînd incomodități și disconfort transportului public: o mulțime de șoferi erau nevoiți să stea ore în șir în ambuteiaje pe străzile adiacente bulevardului Ștefan cel Mare, închis pentru Sărbătoarea vinului (vezi *Jurnal de Chișinău*, 10 octombrie 2006, p.5).

Un alt caz: Republica Moldova este, probabil, unicul stat din Europa unde la posturi înalte de conducere mai există persoane care nu cunosc limba de stat, româna. Acum doi ani, ziarul *Jurnal de Chișinău* (29 octombrie 2004, p.5) a publicat o lungă listă cu nume concrete de mari funcționari care nu ne vorbesc limba. Printre ei s-au dovedit a fi: șefi de catedre, directori generali de diferite Departamente de Stat, miniștri, consilieri prezidențiali, directori de agenții ș.a.

E regretabil, dar situația descrisă nu s-a schimbat nici în 2006 (a se vedea *Timpul*, 20 noiembrie 2006, p.2).

Cum este posibil așa ceva? – ne putem întreba. Răspunsul stă la suprafață: în Republica Moldova ceea ce pare imposibil devine posibil, cînd este vorba de problemele limbii, istoriei, identității etnice și naționale.

Acum aș vrea să trec la expunerea fugară a unor fapte mai îmbucurătoare privind lupta basarabenilor (din anii de *Perestroică* și de mai tîrziu) pentru drepturile naționale privind limba română, istoria, alfabetul, cultura în sensul cel mai larg al cuvîntului.

La 27 august 2006 Republica Moldova a sărbătorit 15 ani ai Independenței (care s-a produs la 27 august 1991).

Am avut ocazia să fac niște bilanțuri în cadrul festivităților de la Academia de Științe a Moldovei și vă rog să-mi permiteți a reproduce aici unele fragmente din acel raport.

După ce a fost recunoscută oficial identitatea lingvistică moldo-română (Vezi *Legislația lingvistică*, adoptată la 31 august 1989) și după ce în *Declarația de Independență* (adoptată la 27 august 1991) a fost menționat faptul „privind decretarea limbii române ca limbă de stat" s-a pornit o nemaipomenit de activă și entuziasmată mișcare de revitalizare glotică în Republica Moldova.

S-a prăbușit cortina de fier de pe malul bătrînului Prut, s-au deschis larg porțile spre patrimoniul cultural, în sensul cel mai direct al noțiunii, și a început procesul de asimilare activă a limbii noastre, a tradițiilor, a obiceiurior, a istoriei etc.

O situaţie similară a avut loc şi în teritoriile populate cu etnici minoritari.

În *Declaraţia de Independenţă* stă înscris cu litere de aur că statul „Garantează exercitarea drepturilor sociale, economice, culturale şi a libertăţii politice ale tuturor cetăţenilor Republicii Moldova, inclusiv ale persoanelor aparţinînd grupurilor naţionale, etnice, lingvistice şi religioase în conformitate cu prevederile Actului Final de la Helsinki şi ale documentelor adoptate ulterior, ale Cartei de la Paris pentru o nouă Europă".

Acelaşi lucru a fost prevăzut mai tîrziu şi în Constituţia Republicii Moldova din 1994, într-o serie de decrete prezidenţiale şi hotărîri, ordonanţe ale guvernelor, pe parcursul anilor, referitor la constituirea unor Asociaţii culturale ale etnicilor minoritari: ucraineni, ruşi, găgăuzi, bulgari, evrei, polonezi, ţigani, armeni etc.

În cei 15 ani de Independenţă saltul nostru în folosirea limbii este evident. Limba literară, limba în care se vorbeşte oficial, a ajuns mult mai frumoasă, expresivă, nuanţată, corectă decît acum 15 ani. Am revenit la limbajele respective (juridic, medical, ştiinţific, politic, social-administrativ, cultural-artistic etc., etc.), limbaje fără de care nu poate funcţiona o cultură, o societate, o civilizaţie.

Să ne aducem aminte chiar de Academia de Ştiinţe a Moldovei (AŞM) de prin anii 80 ai secolului trecut. Aici de facto nu exista stilul gnoseologic, căci aproape toate institutele ştiinţifice, inclusiv administraţia AŞM, funcţionau, făceau cercetări, publicau studii în limba rusă (cu excepţia, parţială, a institutelor socioumanistice).

În prezent, desigur, peisajul lingvistic în Republica Moldova s-a schimbat: aproape toate sferele vieţii economice, sociale, politice, culturale evoluează încet, dar înspre bine. Chiar şi în eşaloanele superioare de conducere, de la portar pînă la parlamentar, se poate vorbi (şi se vorbeşte, de fapt) în limba de stat, deşi, mai sînt destule persoane în funcţii înalte de stat, care (în cei 15 ani de Independenţă) încă nu au însuşit limba română. Limba de stat s-a împămîntenit în organele puterii de stat şi ale administraţiei de stat, în multe organizaţii obşteşti, instituţii de tot felul, în procedura penală, civilă şi a cazurilor administrative, în învăţămîntul public, ştiinţă (academică şi universitară), în cultură, în sensul cel mai larg al cuvîntului.

E semnificativ că abia odată cu obţinerea Independenţei, după vreo 45 de ani de regim totalitar, pe pămîntul nostru a răsunat liber limba populaţiei majoritare. O victorie incredibilă!

Cu cîtă pasiune şi inspiraţie a fost scris Mesajul Preşedintelui Republicii Moldova M. Snegur, prezentat Parlamentului în ziua de 27 aprilie 1995! Vom cita un singur alineat: „Oare această tendinţă firească a oricărui neam şi popor de a vorbi şi a scrie o limbă cultă poate fi străină voinţei neamului şi poporului nostru, cum încearcă unii să prezinte lucrurile? Oare părinte să fie acela care-şi doreşte ca fiul său să nu cunoască mai multe ca el? Oare făcînd atîtea, din puţinul pe care ni-l putem permite în condiţiile de astăzi, pentru dezvoltarea şi funcţionarea altor limbi vorbite pe teritoriul ţării, avem dreptul să ferecăm, în formule greşite, să sărăcim propriul grai, propria limbă?

Vă invit, domnilor deputaţi, să răsfoiţi textele stenogramelor cu alocuţiunile dumneavoastră de acum 4-5 ani. Vă asigur, veţi descoperi cu plăcere că noi toţi, cu

greu, dar totuşi, din an în an învăţăm a vorbi şi a scrie mai corect. Aceasta s-a putut întîmpla doar datorită evoluţiei mediului lingvistic în viaţa noastră cotidiană şi nu fără însuşirea şi respectarea normelor limbii române, cu ajutorul dicţionarelor de limbă română, pentru diverse domenii, care sînt prezente astăzi pe masa fiecărui elev, student, profesor, specialist...” (Vezi **Antologie Filologică Limba română – adevărata mea Patrie** – Chişinău: Litera, 2005, pag. 402-403). Mesaj istoric!

Despre evoluţia pozitivă a întrebuinţării limbii române în RM ne vorbesc uneori şi diferite personalităţi de peste Prut care ne vizitează ţara. Astfel, cunoscutul artist plastic, editor, scriitor Victor Adam, fiind la Chişinău a şaptea oară, a dat un interviu săptămînalului *Literatura şi Arta* (2 februarie 2006), în care, printre altele, a afirmat următoarele: „... în anii ’90 limba rusă era foarte mult discutată (vorbită – *A.C.*) în toate cercurile şi mă simţeam de parcă eram la Moscova. Cu cît vin, observ că limba română cîştigă tot mai mult teren, iar tînăra generaţie vorbeşte aproape, aproape româneşte.

Ba chiar vreau să Vă spun, spre bucuria nu numai a mea (ci şi a mai multor români) că (chiar) şi emisiunile de televiziune din Basarabia sînt mai curate în limba română şi reporterii de televiziune basarabeni vorbesc mult mai bine. E un lucru minunat” (*Literatura şi Arta*, 2 februarie 2006).

Din cele relatate *supra* putem conchide că situaţia lingvistică în Republica Moldova s-a ameliorat. Şi totuşi în cei 15 ani de Independenţă limba română încă nu se simte stăpînă adevărată în Basarabia. Ea continuă a fi neglijată de mulţi etnici minoritari şi de reprezentanţii unor diaspore din republică (ei se folosesc nestingherit de limba rusă); româna este ocolită în unele sfere ale vieţii sociale (comerţul, tehnica, industria, relaţii internaţionale etc.); statul încă nu asigură în măsura necesităţilor cu literatură didactică, ştiinţifică, beletristică etc. instituţiile preuniversitare, universitare, bibliotecile publice. Iată unele date cifrice, aduse de scriitorul Nicolae Dabija în discursul său la Adunarea generală a Uniunii Scriitorilor din Moldova ţinută la 3 noiembrie 2006: a) din fondul total de carte al R. Moldova 17.500.000 în grafia latină sînt tipărite doar 471.437 de cărţi; b) Biblioteca Naţională a R. Moldova are doar 8% carte românească, iar Biblioteca Ştiinţifică a AŞM – 4%; c) pe cap de cititor în R.Moldova revin cîte 17 cărţi în limba rusă şi cîte 2 cărţi în limba română; d) din cele 4.000 de biblioteci (existente pînă în 1990) au rămas doar 1.700; e) şi bibliotecile raionale sînt foarte prost asigurate cu fondul de carte românească: Teleneştii (cu o populaţie românească de 91%) dispun de 10 la sută de carte cu grafia latină; Rezina (cu o populaţie românească de 85%) are un fond de carte românească de 13,8 la sută (vezi: N. Dabija. ***Discurs la Adunarea Generală a Uniunii Scriitorilor din R. Moldova***, publicat în săpt. *Literatura şi Arta*, 9 noiembrie 2006, p.1).

Vorbind despre situaţia lingvistică din Republica Moldova, am dori să ne exprimăm cîteva opinii sub formă de concluzii.

A. Sîntem convinşi că demult a venit timpul ca Parlamentul Republicii Moldova să lanseze o iniţiativă legislativă privind revederea şi reformularea art. 13 din Constituţia noastră (votată în 1994) în felul următor: ***„Limba oficială (de stat) a R. Moldova este limba română”.***

În sprijinul acestei propuneri s-au exprimat specialişti romanişti din Petersburg, Moscova, Kiev, Franţa, Germania, SUA, Italia etc.

Savanţii de la AŞM, solicitaţi de speakerul P. Lucinschi, de două ori s-au pronunţat prin vot, în 1994 şi 1996, privind acceptarea glotonimului ***„limba română"***. Cu permisiunea dumneavoastră mă voi referi numai la spusele patriarhului filologilor din RM, răposatul academician, profesor al tuturor profesorilor de *Limbă şi literatură română*, Nicolae Corlăteanu (14-V-1915 – 21-X-2005).

Cu cinci ani înainte de a ne părăsi (2000), academicianul N. Corlăteanu scria: „M-aş încumeta să afirm că Parlamentul nostru a abuzat de drepturile sale, cînd şi-a asumat răspunderea de a fixa denumirea limbii literare (adică „limba moldovenească" – *A.C.*), care nu trebuie confundată nicidecum cu vorbirea obişnuită, de conversaţie în familie, pe stradă, în alte situaţii similare, vorbire care în ştiinţa limbii se numeşte dialect, subdialect, grai, subgrai etc...." (rev. *LR*, nr.2000, p.48).

Ideea este reluată în faimosul Testament: ***„Las vouă moştenire"***, perfectat la 27 aprilie 2005, cu şase luni înainte de a pleca la Domnul. Citez: „Cred că în condiţiile actuale se impune, mai mult decît oricînd în istoria Basarabiei, concilierea (inclusiv a partidelor politice) în problema denumirii limbii. Istoria însăşi reclamă acest obiectiv. Cei din fruntea ţării sînt chemaţi să repare greşelile trecutului, de aceea mă adresez lor: fiţi mai înţelepţi, renunţaţi la vechile precepte, oficializaţi adevărul, faceţi să dispară dintre noi pentru totdeauna „mărul discordiei". Numai astfel vom dobîndi demnitatea de cetăţeni ai unui stat realmente liber, independent şi suveran.

Ţineţi minte! – v-o spun în calitate de încercat drumeţ pe întortocheatele căi ale basarabenilor – Limba română este numele corect şi adevărat al limbii noastre şi ea trebuie să ne unească, să devină un izvor de bucurii pentru contemporani şi pentru cei ce vor veni după noi.

Eu cred, cred sincer în izbînda limbii române şi a neamului românesc!" (vezi: **Antologie filologică. Limba română-adevărata mea Patrie** – Bucureşti-Chişinău: Litera, 2005, p.983).

Credem că sînt de prisos comentariile în cazul dat.

Nota 1: În vara anului 2006 vice-preşedintele Parlamentului R. Moldova, domnul Iurie Roşca, a acordat postului de radio BBC un interviu, în care a subliniat: „Vorbim aceeaşi limbă şi acest adevăr nu-l neagă absolut nimeni din România şi din Republica Moldova" (Vezi *Flux*, 13 iulie 2006, p.3).

Nota 2: Ministrul Afacerilor Externe al RM, dl. A. Stratan, într-un interviu (*Moldova Suverană*, 23 decembrie 2004) a spus că de problemele limbii în Moldova trebuie să se ocupe savanţii şi nu oamenii politici.

Afară de cele descrise *supra* mai avem de menţionat un fapt cu totul neaşteptat şi chiar ieşit din comun: în lunile de toamnă (septembrie-octombrie 2006) peste 400.000 de locuitori din R. Moldova au depus cereri pentru redobîndirea cetăţeniei române.

Acest lucru a pus în încurcătură Puterea, a demonstrat totodată inexactitatea (şi chiar falsitatea) datelor statistice din ultimul recensămînt al Populaţiei din R. Moldova, care a avut loc în octombrie 2004. Din Recensămîntul dat aflăm că în R. Moldova locuiesc:

populația Republicii: 3.386.000

români	–	73.276 (adică 2,2%)
ucraineni	–	282.406 (8,4%)
ruși	–	201.218 (5,94%)
găgăuzi	–	147.500 (4,4%)
bulgari	–	65.652 (1,9%)
moldoveni	–	2.564.899 (76%)
alte naționalități	–	34.401 (≈ 1%)
nedeclarați	–	14.020 (≈ 1,4%)

Așadar, în R. Moldova locuiesc 73.276 români, dar cetățenie română vor să-și redobîndească 400.000, care firește se socot români la origine, dar cei ce efectuau Recensămîntul i-au trecut „moldoveni". Unde mai pui și faptul că în ultimii 15 ani și-au recăpătat cetățenia română încă zeci de mii de alți basarabeni! Primul test pe care l-au susținut ei în fața comisiilor respective a fost cel de cunoaștere a limbii române, și nu a idiomului politizat numit „limbă moldovenească".

B. Din presă am aflat că domnilor de la Biroul de Relații Interetnice, organ statal, li s-a încredințat să refacă, să pregătească o nouă variantă a „Legislației Lingvistice" din 1989.

Ca participant la întocmirea acestui foarte important și controversat document în 1989, știu cît de mult s-a muncit atunci de către un numeros colectiv, format din savanți-lingviști, istorici, juriști, filozofi, scriitori, ziariști, oameni de cultură etc., etc. Exista o numeroasă Comisie Interdepartamentală, subcomisii, un coordonator special – dl. prof. Ion Borșevici, pe atunci Rector al Institutului Pedagogic de Stat „Ion Creangă". O muncă titanică depusese acolo dr.habilitat, actualul academician Silviu Berejan și, în general, Institutul de Lingvistică al AȘM, catedrele respective de la Universitatea de Stat, de la alte instituții de învățămînt superior. Iată de ce aș propune ca de revizuirea și rescrierea Legislației Lingvistice (din 1989) să se ocupe, în primul rînd, specialiștii în materie și unii reprezentanți de la Biroul de Relații Interetnice.

C. Practica din ultimii ani ne-a demonstrat cît de mult se poate realiza (în diferite domenii din viața republicii noastre), voința politică din partea Președinției, Parlamentului, Guvernului.

Ca reprezentant al Comunității Oamenilor de Știință, mă adresez Puterii să ia în vizorul său problemele lingvistice, urmînd să fie întreprinse măsuri concrete, pe teren, pentru lărgirea funcțiilor sociale ale limbii de stat (oficiale) și ale limbilor locale.

De asemenea să fie îndemnați și chiar obligați etnicii minoritari, imigranții să studieze limba de stat în măsura necesităților de comunicare profesională. Să evităm jenanta situație, înîlnită doar în fostele colonii, cînd minoritarii, sosiți acolo și constituind un procent infim în raport cu populația băștinașă, și-au impus limba, ridicînd-o la rang de oficială. De pildă, engleza e limbă oficială în Sierra Leone, unde băștinașii (negri) constituie 98%; în Zambia, Trinidad-Tobago – populația locală ajunge la 97%; în Zimbabwe – 96 %.

Şi limba franceză domină „piaţa glotică" în Niger, Mali, Congo, Benin ş.a.

Limba este cel mai important instrument de lucru şi de existenţă al fiecărui om, „măsurariul civilizaţiunii unui popor" (M. Eminescu), „mijlocul universal al circulaţiei ideilor şi impresiilor" (B.P. Hasdeu), „mişcător al învăţăturii şi al înaintării" (Al. Mateevici).

Numai avînd o înaltă conştiinţă naţională, omul poate aprecia, la justa ei valoare, limba sa maternă şi limbile altor popoare. Conştiinţa naţională este pilonul principal pe care se sprijină existenţa noastră. Talentatul poet basarabean Vasile Romanciuc scrie: „Ce ne-adună într-un neam / Ca pe-albine într-un ram? / Ce ne ţine pe verticală, / Cînd e foc pe pămînt, / Cînd e jale-n cuvînt? / Conştiinţa naţională! / Ce-am avut, ce avem, / Ce am fost, ce sîntem – / O-ntrebare mereu actuală, / Ce-am răspunde la ea, / Dacă nu am avea / Conştiinţa naţională? / Nu suportă minciuni / Despre grai şi străbuni... / Peste răni cînd se pune vopseală, / Se trezeşte din morţi / Bate vie la porţi / Conştiinţa naţională! / Făr-a te pocloni, / Poţi de-a pururi iubi / Neamuri multe-n măsură egală, / Dacă nu ţi-ai pierdut, / Dacă nu ţi-ai vîndut / – Conştiinţa naţională! / Noi sîntem un popor, / Noi vom fi un popor / După propria noastră croială, / Dacă nu doarme adînc, / Dacă-i trează oricînd / Conştiinţa naţională." **(Conştiinţa naţională)**

Credem că aici comentariile sînt de prisos.

În încheiere menţionăm că de conştiinţa naţională este strîns legată şi dragostea de Patrie.

Numai în condiţiile cînd se rezolvă echitabil problemele de limbă maternă, de istorie, cetăţeanul de rînd începe, cu adevărat, să-şi iubească Patria, căci, după opinia lui Barbu Delavrancea (1858-1918), „Patria nu este pămîntul pe care trăim din întîmplare, ci acel plămădit cu sîngele şi întărit cu oasele înaintaşilor noştri".

Mihai ZAMFIR
Universitatea București

Poziția actuală a limbii române în context universal

Limba română în context universal înseamnă această limbă în ansamblul lingvistic contemporan. Care ar fi, deci, poziția limbii române, din punct de vedere cultural, în anul 2006?

Despre limba română se poate vorbi în mai multe feluri. Se poate vorbi patetic, se poate vorbi și detașat. Prefer să vorbesc despre ea ceva mai detașat, nu că ea nu ar fi o problemă într-adevăr „patetică", din punctul de vedere al celor direct interesați, dar pentru că problemele grave pot fi tratate într-un limbaj convingător doar atunci cînd, sigur, sunt prezentate științific și rece, cînd realitatea lingvistică este comentată, cum spunea Maiorescu „cu patriotismul în limitele adevărului".

Locul limbii române în cultura contemporană mi se pare foarte greu de apreciat; cînd vorbim despre el, suntem grevați de două opțiuni aparent contrare, dar care rezultă din același complex de inferioritate: pe de o parte ni se pare că limba noastră s-ar afla în dificultate de a fi cunoscută, vorbită, manifestată, scrisă; pe de altă parte, mai ales intelectualii români – și nu mă refer la intelectualii români care suferă direct (cum este cazul celor din Basarabia), ci la intelectualii bucureșteni, care au un complex de aceeași natură, manifestat însă cu semn contrar, consideră că bogăția extraordinară a culturii, a literaturii pe care o scriu ei, de exemplu, rămîne, din păcate necunoscută, doar pentru că limba noastră nu ar fi suficient de „internaționalizată". Aceste viziuni reductive asupra limbii române reprezintă niște locuri comune pe care toți le preiau, într-un mod aș zice spontan, fără să țină seama de realități. Eu cred că lucrurile, din fericire, s-au mai modificat, iar statutul limbii române nu mai este – în anul 2006 și în context european – acela pe care am fost tentați să i-l atribuim de-a lungul multor decenii, cînd, evident, limba noastră suferea de această nerecunoaștere internațională.

Cred că suntem contemporanii unui proces a cărui esență nu o sesizăm imediat. Limba română, pe neașteptate, discret în orice caz, fără prea mare spectacol, dar, în același timp, eficient, și-a dobîndit un loc pe care unii dintre noi încă ezită să-l recunoască din punctul de vedere al proiecției sale culturale; astăzi, proiecția culturală a limbii române mi se pare a fi cu mult deasupra a ceea ce noi ne-am obișnuit să gîndim. A ajuns cea nu a unei limbi mici, nu a unei culturi mici, ci a unei culturi mai degrabă medii, care și-a cîștigat în mod spontan acest statut. De ce?

Suntem o limbă neolatină, ceea ce toată lumea ştie. Ceea ce însă ezităm să facem este să tragem toate concluziile din această situaţie a neolatinismului nostru. Celelalte limbi neolatine care au un stat naţional, adică franceza, italiana, portugheza şi spaniola, sunt limbi la ora actuală purtătoare de mari culturi. Vorbite de foarte multe persoane, literatura scrisă în aceste limbi are automat o proiecţie internaţională. Cu excepţia romanei, situaţia de neolatinitate implică şi o recunoaştere internaţională superioară. Fie că vrem, fie că nu vrem, limba română – dar, fireşte că vrem! – face parte dintr-un club foarte select, în care sunt incluse puţine limbi şi care asigură, de la început, o apreciere de natură culturală superioară. Or, situaţia de limbă neolatină stîrneşte interesul cui ? În primul rînd, al oamenilor educaţi din ţările europene, pentru că latina a rămas limba imperială, prin excelenţă. În aceste condiţii, oamenii evoluaţi, oamenii de cultură, oamenii care au practica celorlalte limbi neolatine, din ce în ce mai răspîndite, vor fi interesaţi în mod spontan şi de această ultimă, eventual exotică, limbă neolatină. Oricît ar părea de curios, situaţia actuală ce merge spre mondializarea culturii şi a limbilor asigură celor care, involuntar, fac parte din clubul neolatin select, cum ar fi româna, o situaţie obiectiv-privilegiată faţă de alte limbi. Suntem trişti că nu facem parte din marele grup al limbilor de largă circulaţie.

Dar gîndiţi-vă că, în loc de română, am putea vorbi estona, maghiara ori finlandeza. Şi atunci, lucrurile ar fi într-adevăr dramatice! Nu ne aflăm în această situaţie, deoarece limba noastră este o limbă aparţinînd unei familii cunoscute. Mondializarea va ridica, natural, printre indivizii culţi, poziţia iniţială a unei limbi de origine latină. Cînd întregul glob se va fi transformat în acel „sat planetar", noi, fără nici un merit, vom avea casa pe uliţa principală şi ea acolo va rămîne, fără îndoială.

Al doilea lucru foarte important pe care noi ezităm de obicei să îl luăm în considerare, este că, în ultimul deceniu şi jumătate, a avut loc o schimbare dramatică, ale cărei sensuri ne scapă încă, dar pe care ar trebui să le percepem. Românii au devenit un popor de emigranţi. După ce România fusese, secole la rînd, ţară de imigraţie, acum am devenit emigranţi. Milioane de români lucrează în străinătate. De obicei, cu mici excepţii, sunt bine primiţi, pentru că ei lucrează bine, conştiincios, dau dovadă de o hărnicie surprinzătoare, ţinînd seama de modul în care se comportă acasă; în felul acesta, şi-au creat o bună reputaţie. Românii posedă un talent extraordinar de a învăţa limbi străine. Şi atunci, oriunde ajung, învaţă, de obicei, limbile străine ale ţărilor respective cu mare viteză. De multe ori, devin intermediari între restul muncitorilor emigranţi şi autorităţi sau şeful întreprinderii. Această trăsătură specific românească, de a învăţa uşor limbile străine, reprezintă un atu pentru limba română însăşi: lumea este obligată să afle de limba română, de cultura română şi, în fond, de existenţa acestui popor, pînă acum puţin cunoscut. Cîţi vorbitori de limbă română există în lume? Nimeni

nu ştie exact. După părerea mea sunt cam 32-33 de milioane de vorbitori, dintre care aproape 10 milioane în afara teritoriului României. La ora actuală, în Basarabia sunt, în orice caz, în jur de 3 milioane; în Ucraina sunt aproape 300.000; în Israel, sunt peste 700.000; în Spania 250.000; în Italia – 600.000; în Franţa – 650.000. Adăugaţi şi cei peste 200.000 de germano-români din Germania, plus românii din Statele Unite, Canada, Australia, alte ţări. Potenţialul de vorbitori de română, de cititori în limba română ar fi, la ora actuală, calculînd în variantă modestă, între 32 şi 33 de milioane de persoane.

O asemenea răspîndire nu este neglijabilă. De fapt, statutul mediu al limbii noastre porneşte şi de la acest nivel cantitativ de vorbitori. Să mai adăugăm ceva important: România se află, din acest punct de vedere, în situaţia în care se afla, de exemplu, Italia, în preajma celui de-al doilea război mondial, sau Spania şi Portugalia prin anii şaizeci, cînd o emigraţie continuă sosea, din aceste ţări, în ţările europene bogate.

Un ultim argument: Uniunea Europeană. Vom intra curînd în Uniunea Europeană, adică în alt club select; din cele 150 şi ceva de ţări înregistrate oficial în lume, multe ar vrea să facă parte din acest grup restrîns, izolat, unde nivelul de trai este uluitor de ridicat faţă de restul ţărilor şi în care, de asemenea, ne aflăm acum integraţi. Limba română va deveni limbă oficială a Uniunii. De acum încolo, de la 1 ianuarie 2007, limba noastră va beneficia de un suport logistic şi financiar pe care cel mai bogat grup de ţări din lume îl va pune, vrînd – nevrînd, la dispoziţie. Este încă un atu pe care cei mai mulţi dintre români – cel puţin în România – nu-l realizează încă la adevăratele lui dimensiuni.

Dacă aşa stau lucrurile, de ce literatura română, cultura sunt puţin cunoscute? Mult mai puţin cunoscute decît proiecţia lingvistică le-ar da dreptul să fie? Simplu! Numai din vina noastră. Scriitorul român rămîne un scriitor nepreocupat de dimensiunea universală a scrisului său. A fost un scriitor – de cînd există literatura modernă, cel puţin – aplecat asupra lui-însuşi, întors asupra lui însuşi, savurîndu-şi mizeriile pînă la ultima. Adică un scriitor destinat prin definiţie publicului local. Fascinaţia unei limbi extraordinar de bogate, cum este limba română, pe de o parte, iar, pe de altă parte, cantonarea în universul spiritual propriu au făcut ca dimensiunea internaţională a scrisului său să fie absentă. E de ajuns să spunem că principalele nume ale literaturii noastre – Eminescu, Creangă, Caragiale, Sadoveanu, Mateiu Caragiale, Arghezi, Ion Barbu – lista ar putea fi enormă – sunt intraductibili, absolut intraductibili. Cine încearcă, de exemplu, să-i traducă pe Sadoveanu sau pe Creangă, se blochează de la început, deoarece mai mult de trei sferturi din bogăţia stilistică a acestor autori dispare automat în traducere. Acesta este orizontul cultural specific scriitorilor noştri. N-aş vrea însă să deducem de aici că ne aflăm cantonaţi veşnic într-un fel de provincie spirituală. Din fericire, nu există specific naţional metafizic, care să fixeze, o dată pentru

totdeauna, locul unui popor sau al unei limbi. Lucrurile se schimbă rapid. Aşa cum s-au schimbat, de exemplu, în cazul Portugaliei, în ultimii 30 de ani, datorită emigranţilor portughezi.

Dinamica acestui gen de proiecţie este eternă, din fericire şi universală, nu se opreşte la un popor sau la altul. Şi atunci, eu sunt absolut convins că, în noile condiţii, depinde numai de scriitorii români, de oamenii de cultură români să profite de acest fapt neaşteptat. Cei mai autentici şi cei mai eficienţi ambasadori ai limbii române sunt emigranţii români care lucrează în străinătate. Aceştia vor face ca, într-adevăr, ceea ce reprezintă specific naţional să fie transplantat aiurea. Şi nu cred că este vorba de un optimism de circumstanţă, ci de un optimism de substanţă. E de ajuns să examinăm, cît de cît lucid, cele cîteva argumente pe care le-am adus, ca să ne dăm seama că dinamica viitoare este cea schiţată mai sus.

Şi, pentru a încheia, pe un ton la fel de optimist: pe toţi ne afectează ceea ce se întîmplă în Basarabia, persecuţiile la care sunt supuse limba şi literatura română, dar şi aici trebuie să privim lucrurile în perspectivă. Peste nu foarte multă vreme, cînd Basarabia se va uni cu România (pentru că, în mod normal, asta se va întîmpla) şi cînd actualii conducători ai Basarabiei vor lua trenul, nu spre Europa ci spre Siberia, pentru că doar acolo vor scăpa de tribunalele speciale, atunci lucrurile se vor rezolva natural.

Situaţii care, azi, ne par inextricabile şi extrem de grave se vor rezolva într-un mod, aş zice, paşnic, spontan, pentru că aceasta este dinamica istorică. Ceea ce s-a întîmplat cu RDG se va întîmpla fără îndoială şi cu Basarabia. Tot ceea ce pot face nişte politicieni interesaţi şi anacronici este să întîrzie, mai mult sau mai puţin, momentul inevitabil.

Elena APETRI
Liceul „Gheorghe Asachi”, Herța

Limba română în Herța. Aspecte funcționale

Nowdays, Romanian language in the district of Hertsa as it is on other territories of romanian minorities in Ukraine is a rignt not a compulsory thing. Spoken exclusively by the native people in the villages, studied in the kindergartens and schools, used in the media and in the church, Romanian is subbordinated to the state language, in which all the official documents are written and which has a success at the administrative level. If we can mention today that the conditions of Romanian language in our region in Hertsa is satisfyng, it is because of the facts that in 1989 the latin alfabet was introduced and Romania opened its borders for the young people.We can not forecast what will happen in the future, because there are a lot of administrative problems. Finding a job in Ukraine will considerably reduce the number of young people who wish to study in Romania. Thus we can only hope that after Eurointegration these problems will be solved.

Legea Ucrainei, a țării din care, teritorial, la momentul actual, face parte ținutul Herța, nu interzice studierea, funcționarea și utilizarea limbii române pe acest teritoriu, dar, în același timp, nici nu o cere decît la nivel școlar, și acolo cu unele excepții. Astfel, concepută ca drept al minorităților naționale, și nu ca obligație, limba română are și aici, în zona cu 93% români, o poziție inferioară limbii de stat. În diferite domenii de activitate, vorbitorii, adeseori din incompetență lingvistică și din teama de a fi incorect înțeleși de cei din jur, recurg la exprimarea în limba de stat, achitîndu-se, concomitent, de una din obligațiile lor, dar ignorîndu-și unul din drepturile lor.

Ceea ce stimulează existența și funcționarea limbii române în Herța, precum și în aria altor teritorii românești din Ucraina, este o putere interioară, care vine din sînul poporului și se numește conștiință națională. Raportată noțiunilor de drept, obligație și necesitate, româna constituie în ținutul Herța, mai întîi de toate, o necesitate spirituală, grație căreia, vorbitorul pus în fața libertății alegerii între două sau mai multe limbi, dă prioritate celei naționale. Fenomenul necesității spirituale își spune cuvîntul și în cazul alegerii școlilor și grădinițelor pentru copii. Un alt exemplu în această privință este situația examenului de absolvire la limba română. Conform ordinului 33 din 3 februarie 1998 al Ministerului Învățămîntului și Științei din Ucraina, examenul la limba română a primit statutul de examen facultativ („la alegere”), dar în școlile românești din raionul Herța, acest examen este susținut în fiecare an de către toți absolvenții, nedeosebindu-se prin nimic de examenul obligatoriu la limba ucraineană.

La nivel administrativ însă, practic, nu există posibilitate de alegere. Aici toate actele oficiale sînt cerute, în mod obligatoriu, în limba de stat, bilingvismul scrisului nefiind practicat.

Vorbită în exclusivitate de populaţia băştinaşă din sate, studiată în grădiniţă şi şcoală, oferită de presă şi propovăduită de biserică, limba română la Herţa reprezintă limba vie, funcţională, „reală în existenţa ei concretă" şi neizolată, bineînţeles, de „factorii externi, adică de tot ceea ce constituie materialitatea, istoricitatea şi libertatea de expresie a vorbitorilor care se manifestă numai în vorbire." (Coşeriu 1997: 15).

Pot fi distinse cîteva trăsături prin care se caracterizează limba română vorbită la Herţa:

– la nivel fonetic, cuvintele nu sînt pronunţate pe deplin, îşi pierd timpul şi spaţiul lor în exprimare, se rostesc „fugărit", „la grămadă", demonstrînd neîncrederea vorbitorului în cele spuse; predomină un **î** general, care substituie vocalele **i**, ă (*făcutî, şî*), precum şi **i** pentru **e** (*di ci?*);
– vocabularul este sărac în neologisme, iar necunoaşterea sensurilor paronimelor duce la greşeli de tipul: ***planez*** pentru ***plănuiesc***, ***toane*** pentru ***tone*** etc.;
– comparativ cu perioada sovietică, numărul rusismelor şi ucrainismelor a scăzut considerabil, ele fiind utilizate nu intenţionat sau nepăsător, ci conştient, drept răspuns îndemînatic în căutarea cuvîntului care-ar exprima adevărul, pentru care motiv şi sînt introduse, de cele mai multe ori, prin expresii de tipul: cum zic ruşii, cum spun ucrainenii etc. şi se comportă ca împrumuturi lexicale, nu ca impurităţi de limbă;
– sînt frecvente pleonasmele;
– se comit greşeli la acordul articolelor posesive (**al, a, ai, ale**), al formelor verbale **este** şi **sînt** etc.

Răpit fiind de la ţara-mamă după cel de-al doilea război mondial, ţinutul Herţa se caracterizează printr-un potenţial de păstrare a purităţii limbii mai pronunţat decît în nordul Bucovinei şi Basarabia, din care motiv nu a fost afectat de problema glotonimului *„limbă moldovenească"*, deşi teoria şi încercarea de construire a acestei limbi artificiale a existat şi aici. Prioritatea românei actuale faţă de româna sovietică de pînă-n 1989 se datorează revenirii la alfabetul latin, accesului la carte românească şi studiilor făcute în Ţară. Limba română literară o stăpînesc foarte bine astăzi, în primul rînd, tinerii absolvenţi ai instituţiilor de învăţămînt din România. Dar şi lor li se cere o „experienţă lingvistică" (Vrânceanu 2004: 350), manifestată prin capacitatea de adaptare la diferite situaţii de comunicare cu adoptarea variantei potrivite contextului comunicaţional. În caz contrar, dezechilibrul între limba literară şi norma locală duce la dificultatea interacţiunii între vorbitori.

Nu ştim însă ce va fi peste cîteva decenii, deoarece atît problemele care ţin de legalizarea diplomelor româneşti şi angajarea la serviciu în Ucraina, cît şi cele referitoare la deschiderea vizelor pentru intrarea în ţară, reduc considerabil numărul doritorilor de a-şi continua studiile în România. Nu ne rămîne decît să sperăm că în urma procesului de europenizare aceste probleme vor fi soluţionate.

Bibliografie

Eugen COŞERIU, **Sincronie, diacronie şi istorie**, Bucureşti, 1997

Felicia VRÂNCEANU, ***Problemele utilizării limbii române în mass–media din Ucraina***, în vol. **Spaţiul lingvistic şi literar românesc din perspectiva integrării europene**, Iaşi, 2004

Vasile BÂCU
Gazeta de Herța

Limba română în presa din Nordul Bucovinei – Ucraina

L'auteur souligne le rôle de la presse de langue roumaine dans la région de Cernăuți en ce qui concerne la mise en valeur de l'héritage spirituel des Roumains. Un problème important vise les fautes de traduction qui influencent les variantes roumaines des journaux parrus dans la langue ukrainienne.

Pe lîngă tradiționalele roluri în societate (asigurarea informativă, formarea opiniei publice ş.a.) presa de limbă română din Nordul Bucovinei, sau, mai bine zis, actuala regiune Cernăuți cu o parte din fosta Basarabie şi Ținutul Herței, întotdeauna a avut, are şi va avea un rol deosebit – cel de trezire şi menținere a conştiinței de neam, de păstrare şi valorificare a valorilor spirituale ale poporului român de pe aceste meleaguri. În colectivele redacțiilor *Zorilor Bucovinei*, posturilor de radio şi TV, ce au reprezentat cîte un mic nucleu în cadrul celor de limbă ucraineană, s-a format, practic, elita română intelectuală a regiunii Cernăuți. Bineînțeles, afirm acest lucru fără vreo încercare de a diminua rolul şcolii şi al bisericii ortodoxe în promovarea limbii române pe aceste meleaguri. La sfîrşitul anilor '80 ai secolului trecut, cînd în Republica Moldova se trece la grafia latină, iar autoritățile de la Cernăuți afirmă că nu sînt bani pentru editarea de manuale noi, aceeaşi *Zorile Bucovinei* realizează o acțiune fără precedent: publică în paginile ziarului un **Abecedar**. A fost primul şi cel mai serios pas pentru rectificarea unei mari greşeli istorice ce ne-a desprins sufletele de la caraghioasa teorie a celor „două limbi".

La ora actuală, în regiunea Cernăuți apar cu o periodicitate stabilă cîteva ziare de limbă română: *Zorile Bucovinei*, *Concordia*, *Arcaşul*, *Gazeta de Herța*, precum şi variantele româneşti a trei săptămînale raionale de limbă ucraineană: *Monitorul de Hliboca*, *Meleag Natal* (Storojineț) şi *Cuvîntul Adevărului* (Noua Suliță). Ele oglindesc întreg spectrul social-politic, economic, cultural din Nordul Bucovinei.

În plan lingvistic, problema principală rămîne cea a traducerii din limbile ucraineană şi rusă. Şi dacă ziarele care se scriu direct în română se confruntă mai puțin cu această problemă, în schimb, cele care se tipăresc în varianta română a originalului de limbă ucraineană conțin uneori dificultăți serioase. Limbile română şi ucraineană fac parte din grupuri lingvistice diferite. De aici apar şi greşelile cel mai des întîlnite – calchierile, încălcarea normelor elementare de formare a propoziției, stîngăciile de ordin semantic ş.a.

Una din cauzele principale ale acestei situaţii este lipsa unor traducători profesionişti. Secţia de Limbă şi literatură română a Facultăţii de Filologie este orientată mai mult spre pedagogie şi puţini dintre absolvenţii ei riscă pe cale autodidactică să studieze şi să perfecţioneze arta traducerii. În pofida acestui fapt, avem în Nordul Bucovinei cîţiva traducători de forţă, care pot servi drept etalon pentru tînăra generaţie. Aici, însă, apare cea de a doua problemă, cu mult mai serioasă. E vorba de lipsa dicţionarelor. Cele care mai există au fost editate cu zeci de ani în urmă, la Moscova şi Bucureşti, şi au devenit, de aceea, rarităţi bibliografice iar, pe de altă parte, unele dintrte ele sînt, într-o mare măsură, depăşite de timp. Ca un mare eveniment a fost tratată apariţia cu cîţiva ani în urmă a **Dicţionarului român-ucrainean şi ucrainean-român**, tipărit de Editura Alexandru cel Bun din Cernăuţi. Însă nu trebuie să uităm că dicţionarul, este, de fapt, o copie sută la sută a unei ediţii din anii '50 ai secolului trecut. E clar că în această perioadă şi limba română şi cea ucraineană au trecut printr-o perioadă de evoluţie şi se află pe poziţii mult mai avansate decît sînt reflectate de aceste dicţionare. Lipsesc, de asemenea, dicţionarele de specialitate în diferite domenii: medicină, drept, arta militară, ştiinţa literaturii, lingvistică ş.a.

Folosindu-mă de ocazia acestei Conferinţe, vreau să apelez la savanţii lingvişti din România, Ucraina şi Moldova să contribuie la rezolvarea acestei probleme. Ar fi bine să fie creată o bază de date în reţeaua Internet, ar fi necesare reeditarea în variantă electronică a dicţionarelor existente şi elaborarea unor noi lucrări menite să contribuie la dezvoltarea limbii române ca limbă de cultură şi de comunicare curentă totodată.

Elena DOCHIN
Liceul Teoretic „Alexandru cel Bun”, Bender

Limba română în contextul situației lingvistice pe teritoriul transnistrean

L'auteur attire l'attention sur les graves problèmes de la langue roumaine et de l'enseignement dans la langue roumaine avec lesquels se confrontent les élèves roumains dans la région de Transnistria, la situation des écoles qui se trouvent sur ce territoire étant considérée un vrai „péril linguistique”.

Nu sînt sigură că e momentul potrivit pentru a vorbi pe marginea acestei probleme. Oricum, m-am hotărît să vorbesc, chiar cu riscul de a declanșa împotriva mea nemulțumirea unei părți a intelectualității transnistrene și a autorităților locale.

Problema „limbii moldovenești” ca idiom est-romanic de pe cuprinsul Moldovei, distinct de limba română și chiar opus între limbile romanice de răsărit, a apărut prin anii 1925-1930, în lucrările lui M. Serghievski, care vedea în poporul român din Basarabia un popor a cărui limbă a evoluat datorită influenței considerabile a elementului slav. Savanții contemporani au respins această teorie, care contrazice realitatea. Din păcate, ea rămîne o armă ideologică actuală pe teritoriul transnistrean. Consecințele susținerii ei le simțim noi, românii moldoveni care, printr-un hazard al sorții, sîntem transnistreni.

Dacă situația lingvistică de pe teritoriul Republicii Moldova după anul 1989 s-a schimbat simțitor în bine, limba română perfecționîndu-se considerabil, totuși pe teritoriul transnistrean funcționalitatea ei normală rămîne o problemă nerezolvată.

Liceul teoretic „Alexandru cel Bun” din orașul Bender, deși se află pe partea dreaptă a Nistrului, printr-o nefastă circumstanță se consideră teritoriu transnistrean. Prin insistența, dar și prin opoziția permanentă față de autoritățile locale, studiem după programele Republicii Moldova, după manualele pe care ni le oferă Ministerul Educației și, prin susținerea metodică a acestuia, participăm la toate programele didactice de formare continuă etc. Sîntem doar cîteva școli (gimnaziul-internat pentru copii orfani din orașul Bender, Liceul Teoretic „Lucian Blaga” din Tiraspol, școala medie din Roghi) care rămîn o insuliță a romanității, strîmtorați economic, politic, moral și chiar fizic de autoritățile de pe acest teritoriu.

Pentru a explica situația, trebuie să precizez că în Transnistria e proclamat trilingvismul politic, limbi de stat considerîndu-se limba rusă, care este dominantă, limba ucraineană și limba „moldovenească”, căreia îi revine rolul de „cenușăreasă”. Altfel spus, a fost și este o situație specifică în care populația autohtonă vorbește

permanent limba rusă, fie chiar şi cu deficienţe, în timp ce limba maternă o foloseşte doar ocazional, încărcînd-o şi atunci cu numeroase elemente ruseşti. În cazul cînd bilingvismul sau chiar trilingvismul individual devine un fenomen de masă, avem de a face cu semilingvismul caracterizat prin suprapunerea codurilor verbale, fapt ce duce la barbarizarea limbii cu prestigiu redus prin elemente din limba dominantă, pentru ca ulterior cea dintîi să dispară cu totul. Primul indiciu de dispariţie a unei limbi este, după părerea cercetătorilor, teama de incorectitudine, tendinţa de a vedea pretutindeni un calc din limba dominantă. Acest indiciu se atestă de mai mult timp pe teritoriul transnistrean.

Situaţia şcolilor moldoveneşti din acest teritoriu poate fi apreciată ca situaţie de „pericol lingvistic". Considerîndu-se că limba română e aceea cu scriere în baza alfabetului latin şi o limbă complet distinctă de cea „moldovenească", al cărei alfabet e cel chirilic, procesul de predare-învăţare este realizat în limba „moldovenească". Rupţi de la realitate şi contemporaneitate, elevii din aceste şcoli studiază după programele vechi, cele de pînă la 1989. Manualele de limbă şi literatură sînt şi ele nişte copii palide ale redacţiei de pînă la '89 şi, deşi au fost revăzute, păstrează aproape acelaşi material şi aceleaşi sarcini didactice depăşite: citirea fragmentului, povestirea lui, răspunsul la 5-6 întrebări, lectura şi rezumarea celor citite. Despre comportamentul lingvistic pot să aduc doar un exemplu, dar convingător: lexemul „varză", considerat formă dialectală ardeleană, se explică prin „curechi", norma literară (!). În lista de scriitori ale căror opere se studiază veţi întîlni nume cunoscute doar în perioada regimului sovietic şi mai puţin cunoscute, cum ar fi N. Marcov, N. Cabac, I. Canna, D. Milev, A. Sfeclă, T. Malai etc., toţi fiind scriitori transnistreni.

Părinţii conştientizează valoarea calitativă a atestatelor de studii medii. Din această cauză sînt nevoiţi să-şi ducă copiii la rudele care locuiesc în R. Moldova, pentru ca odraslele lor să studieze după programe ce corespund cerinţelor actuale. Dar mai des se întîmplă că părinţii vor să-şi crească singuri copiii sau nu vor să aibă probleme la serviciu şi dispun ca micii moldoveni transnistreni să frecventeze şcoala rusească, unde li se cultivă un dispreţ faţă de tot ce este moldovenesc şi românesc, în felul acesta educîndu-se un fel de „ieniceri" ideologici ai epocii contemporane.

Soarta copiilor care rămîn să studieze în localităţile rurale este tristă. Limba pe care o vorbesc e prea departe de a fi numită cel puţin dialect sau subdialect, căci e un amestec oribil din barbarisme formate în baza limbii ruse şi ceva basarabenisme, vai de ele! Ceea ce pun în circuit tinerii de la *„Grăieşte Moldoveneşte"* e doar o copie palidă a modului de exprimare în limba „transnistreană", adică tot ce a rămas din limba asemeni unui *„fagure de miere"*.

În încheiere vreau să spun că „trilingvismul armonios colectiv" nu este altceva decît un război al limbilor şi o ameninţare de moarte a limbii române, iar limbajul împestriţat al conaţionalilor noştri trebuie definit ca o veritabilă schizofrenie lingvistică. Bilingvismul cu caracter de masă este o rătăcire, iniţiatorii lui ştiindu-i foarte bine consecinţele – asimilarea totală a limbii române şi dispariţia poporului român ca naţiune pe teritoriul transnistrean.

Luminița CORNEA
Colegiul Național „Mihai Viteazul", Sfîntul Gheorghe

Limba română în județul Covasna

Le district Covasna est situé du point de vue géographique au centre de la Roumanie, avec une population roumaine attestée archéologiquement dès les VIII-XI-ème siècles. Après l'établissement des szeklers dans la région, pendant le XI- ème siècle, a eu lieu la dénationalisation et l'assimilation des Roumains. Par conséquent, la nombreuse population roumaine a étée sévèrement diminuée. Aujourd'hui, dand le district Covasna il y a trois régions distinctes: une région compacte roumaine (Întorsura Buzăului), une autre compacte hongroise (Baraolt) et une région mixte (Sf. Gheorghe et Tg. Secuiesc). Dans la région où les Roumains sont minoritaires, la langue de communication est la langue hongroise, autant dans les institutions de l'etat que dans les autres institutions.

Județul Covasna, spațiu geografic intracarpatic răsăritean, cu cetăți dacice și castre romane, are o istorie zbuciumată.

Ca să discutăm despre limba română în Covasna, trebuie să reconstituim evoluția dramatică a comunităților românești, a istoriei acestora. Populația creștină românească, surprinsă arheologic, pentru sec. VIII-XI, cu forme proprii de organizare, a fost contactată în sec. XI-XIII de regalitatea maghiară și supusă treptat unui proces de organizare ca zonă situată la marginile regatului. Sînt așezați în aceste părți secuii, de al căror talent militar s-a folosit constant regalitatea maghiară. Blocul etnic secuiesc a creat, după afirmația academicianului Nicolae Edroiu (2003: 7), „o pată eterogenă pe pînza de populație românească, în chiar centrul acesteia". Secuilor li s-au dat largi privilegii economico-sociale și de natură instituțional-juridică de către regalitatea maghiară pentru serviciile aduse acesteia, beneficiind vreme îndelungată de pe urma lor. Rezultatul acestui sistem privilegiat a fost procesul de asimilare de către secui a românilor din zonă. Desfășurat ca un proces natural pînă la un anumit punct, asimilarea din Evul Mediu a devenit un proces de deznaționalizare forțată în ultimele două secole. Astfel, după afirmația aceluiași academician Nicolae Edroiu, din cele vreo zece valuri de asimilare imediată și de alungare a românilor din secuime, cinci sînt înregistrate în ultimul secol și jumătate, fiind demonstrate de recensămintele moderne, fie că ele erau efectuate sub administrație austriacă, ungurească sau românească. Asemenea evenimente și perioade de intensă deznaționalizare a românilor din sud-estul Transilvaniei se plasează la mijlocul

secolului al XIX-lea, în timpul revoluției de la 1848-1849 și 1867, în vremea dualismului austro-ungar, culminînd la începutul secolului al XX-lea, 1914-1918, în timpul ocupației ungaro-horthyste (1940-1944), în perioada existenței Regiunii Autonome Maghiare și după evenimentele din 1989 (1989–1990). Ca urmare, comunitățile românești din zonă se reduc numeric – cele mai multe dintre ele dispărînd cu totul. Astfel, în cuprinsul actualului județ Covasna, din totalul comunităților atestate, 34 dispar în sec. XIX, dintre care 20 după 1867, iar 39 în sec. XX, dintre care 32 în anii 1940-1944. Odată cu dispariția comunităților, dispare și limba română.

Deznaționalizarea și asimilarea sînt două procese istorice despre care se pot scrie multe pagini cu referire directă la românii din Covasna și Harghita. Deznaționalizarea este un proces istoric care atentează la limba, cultura și religia unei comunități, fie materializată prin dezinteresul sau lipsa totală a sprijinului moral și material acordat de către oficialități școlii, bisericii și altor instituții ale comunității respective, fie pe cale mai puțin „pașnică", prin măsuri legislative (vezi legile Trefort și Appony etc.) sau pe cale violentă de „purificare", din care nu lipsesc mijloacele extremelor violențe din timpul Diktatului de la Viena, de exemplu. Asimilarea, ca proces complex, este compusă din numeroase faze succesive ce se suprapun, sau se succed unele altora, în timpul cărora are loc **renunțarea la propria limbă** și adoptarea alteia, ca și un complicat mixaj și o adaptare a codurilor culturale, a caracteristicilor structurii sociale și specificității afective (Lăcătușu 2003: 92).

Marile lovituri aduse dăinuirii românești pe meleagurile arcului intracarpatic din Covasna au avut loc în perioada dualismului austro-ungar (1867-1918) „cînd acțiunea șovină de deznaționalizare era ridicată la rangul de politică de stat, și în perioada de teroare a ocupației ungare din anii 1940-1944".

Printre comunitățile județului Covasna care în sec. al XVIII-lea aveau o populație românească numeroasă, iar astăzi aceasta este drastic diminuată sau chiar dispărută, sînt: Ghelința: 600 români în 1760, iar în 1992 doar 60; Sînzieni: 200 în 1760 și doar 4; Valea Crișului: de la 180 la 7; Boroșneul Mic: de la 180 la 5; Dalnic: de la 155 la 17; Măgheruș: de la 124 la 0; Dobolii de Sus: de la 100 la 3 etc.

Aceleași triste exemple, pentru comunitățile românești din județul Covasna, dispărute în sec. al XX-lea: Micfalău: de la 851 în 1900, la 23 în 1992; Bixad: de la 674 la 37, în aceeași perioadă; Belin: de la 685 la 170; Comandău: de la 418 la 79; Chichiș: de la 433 la 154; Cernat de la 235 la 44; Ilieni: de la 131 la 11; Reci: de la 128 la 26 ș.a.

Dacă urmărim dispersia teritorială a localităților monoetnice românești și a celor etnic mixte, în care românii nu au fost asimilați, constatăm că toate aceste localități se află la poalele munților de curbură, începînd de la Brețcu – Zăbala –

Covasna – Zagon – Valea Mare – zona Întorsurii Buzăului – Mărcuş – Dobîrlău – Băcel şi terminînd cu zona Vîlcele – Araci – Hăghig, aflată în vecinătatea localităţilor româneşti din judeţul Braşov. Toate celelalte comunităţi rurale româneşti situate în interiorul judeţului au fost deznaţionalizate. Semnificativă este şi dispunerea spaţială în cadrul localităţilor etnic mixte a cartierelor locuite de români, situate, de regulă, la marginea dinspre pădure a satului, împreună cu modestele lor biserici (de lemn): Breţcu, Ojdula, Ghelinţa, Zăbala, Covasna, Păpăuţi, Zagon, Lisnău, Aita Medie, Belin, Vîrghiş etc.

Deznaţionalizarea românilor din „Secuime" a fost pusă în evidenţă de mai mulţi călători străini. La 1584, Antonio Possevino scria că printre secui trăiesc „mulţi vlahi", care nu ştiu ungureşte, dar care continuau să treacă la catolicism, precum cei din Vlăhiţa. Şi odată trecuţi, au fost deznaţionalizaţi. În 1761, călătorul aristrocrat ardelean, groful Domokos Teleki, în descrierea voiajului său prin Transilvania, relatează că în zona Trei Scaune (judeţul Covasna) „mare parte din ţărani, fiind români, îşi uită graiul, pe care aproape numai popii lor îl cunosc; confesiunea însă şi-o păstrează peste tot".

Etnograful german Rudolf Bergner (1860-1899) stabileşte etapele procesului de maghiarizare a românilor din aşa-zisa secuime:

I. Etapa bilingvismului – acceptarea maghiarei ca a doua limbă;

II. Etapa „uitării limbii natale, dar cu păstrarea confesiunilor ortodoxă sau greco-catolică";

III. Etapa finală, marcată şi de pierderea vechii confesiuni.

Pentru mai multe date statistice şi informaţii pertinente privitoare la deznaţionalizarea românilor din zona Covasnei recomandăm masivul volum **Românii din Covasna şi Harghita** de Ioan Lăcătuşu, Vasile Lechinţan şi Violeta Pătrunjel, apărut cu binecuvîntarea, sprijinul şi coordonarea Prea Sfinţitului Ioan Selejan, Episcopul Covasnei şi Harghitei, la Editura Grai Românesc a Episcopiei Ortodoxe a Covasnei şi Harghitei, 751 pag., format mare. Ofer cu plăcere organizatorilor Conferinţei de Filologie un CD cuprinzînd acest volum în format electronic. Chiar editarea acestui volum demonstrează că în Covasna (şi Harghita), ca de altfel în tot spaţiul românesc, pridvorul bisericii, cum spune Prea Sfinţitul Ioan, Episcopul Covasnei şi Harghitei (***De'nceput***, în volumul **Românii din Covasna şi Harghita**, p. 5), a fost „prima şcoală a românului", deoarece în biserică „au fost iniţiaţi tineri în tainele limbii române şi-n credinţa în Bunul Dumnezeu". În biserica strămoşească ortodoxă s-a vorbit întotdeauna româneşte.

Din păcate, există şi astăzi localităţi din judeţul Covasna în care Biserica Ortodoxă a rămas singura instituţie în care se mai vorbeşte limba română. Afirmaţia aceasta (deşi este general cunoscută) aparţine preotului protopop Florin Tohănean, care spune în continuare că Biserica Ortodoxă este „singura Casă primitoare a comunităţilor româneşti abandonate de centrul politic al ţării. Unica

forță spirituală care menține vii simbolurile românești, ultima redută națională rămasă în picioare. Și nu în ultimul rînd, singurul edificiu pe fruntea căruia mai flutură tricolorul românesc, de cînd unele primării conduse de primari și consilii unguresti refuză să arboreze steagul statului român" (***Interviu cu Părintele Florin Tohănean***, în revista *Formula AS*, nr. 738, 9-16 octombrie 2006).

În ceea ce privește folosirea limbii române, astăzi, în județul Covasna există trei zone distincte: una compact românească (zona Întorsura Buzăului), alta compact maghiară (zona Baraolt) și alta mixtă (zona Sfîntul Gheorghe și zona Tîrgu Secuiesc, cu diferențe între ele). În zona Baraolt, există localități cu foarte puțini ortodocși. Aceștia folosesc ca limbă de comunicare maghiara, vorbesc limba maghiară în familie și în relațiile cu membrii comunității, dar merg la biserica ortodoxă, unde ascultă slujba în limba română, mai mult, știu pe de rost toată slujba în românește.

În zonele unde populația este etnic mixtă, dar românii sînt minoritari, limba de comunicare este maghiara, atît în instituțiile publice, social-culturale, sanitare, cît și pe stradă, în magazine, în mijloace de transport etc. Doar dacă ești cunoscut ca român, ți se adresează în românește. Vorbitorii maghiari din orașe cunosc și înțeleg bine limba română, dar nu o folosesc ca limbă de comunicare decît dacă se văd obligați să o facă. De exemplu, la diverse manifestări, în general, culturale, unde sînt și români și maghiari, se vorbește în ambele limbi: aceeași alocuțiune se spune în ungurește, apoi în românește de aceeași persoană (inclusiv, de fapt mai ales, persoanele publice, politice). Probabil se face legătura cu firmele instituțiilor publice care sînt scrise, conform legii, în două limbi, cu toate că toată lumea ar înțelege, în acest caz, limba română.

În diversele afișe publicitare, culturale, social-educative, politice se folosește limba maghiară. Dacă este traducerea în română, aceasta este așezată după limba maghiară, deci ca a doua limbă. Pe afișul unei instituții culturale (Casa de Cultură a Sindicatelor), în care se anunță un spectacol, limba folosită este maghiara, doar la antet, numele instituției este în românește. Ziarul de publicitate editat de Consiliul Județean este scris în limba maghiară, cu foarte puține excepții (din 12 pagini, aproximativ o jumătate de pagină conține informații în limba română).

Afișele comerciale folosesc ambele limbi, prima maghiara, la fel pliantele diferitelor magazine mari. În adrese oficiale ale unor instituții (de exemplu, Primăria), sînt folosite ambele limbi, cu același conținut, dar limba maghiară este prima. În alte situații sînt scrise două adrese, una în maghiară, alta în limba română. Cele în limba română sînt trimise numai instituțiilor, asociațiilor care au conducători români. Ambele limbi (prima, maghiară) sînt folosite pe inscripțiile ușilor de la Prefectură și Consiliul Județean, acolo unde se înțelege foarte ușor o singură limbă. În anul 1998, s-a tipărit la Budapesta o hartă a județului, în care

toate localităţile au numele în maghiară şi în română, chiar şi cele din zona Întorsurii Buzăului, care este compact românească.

La fel este situaţia cu plăcuţele ce indică străzile, unde, de fapt, doar prescurtarea *str.* este în româneşte (*str. Bem Joszef utca*), încît „limba română e str.” sau limba română este trecută la subsol. Situaţie tragică, dar reală.

Marea problemă este cu românii care nu cunosc limba maghiară şi doresc să obţină un loc de muncă. Anunţurile publicitare din ziare, pentru diferite slujbe, menţionează expres, ca o importantă condiţie, cunoaşterea limbii maghiare.

Locuitorii judeţului Covasna care provin din familii mixte au o percepţie cel puţin interesantă: doresc ca totul să fie scris în ambele limbi, iar la diferite întruniri, activităţi să se vorbească în ambele limbi, spunîndu-se, bineînţeles, acelaşi lucru. Ei înţeleg şi vorbesc bine amîndouă limbile, sînt absolvenţi ai unor universităţi, totuşi aceasta este percepţia lor. Exemplificăm prin situaţia unei tinere de 24 de ani, absolventă a Universităţii „Transilvania” din Braşov, Andrea (prenumele în maghiară) Chiricescu, din familie mixtă, muzeograf la „Muzeul Carpaţilor Răsăriteni” din Sfîntul Gheorghe (instituţie înfiinţată de comunitatea românească în 1994), care este revoltată că muzeul unde lucrează nu are şi o firmă în limba maghiară.

Situaţia limbii române în satele judeţului Covasna cu populaţie etnic mixtă este asemănătoare altor localităţi din ţară: se vorbesc ambele limbi în aceeaşi măsură, în timp ce fiecare cetăţean îşi vede de lucrul său. De exemplu, în satul Araci (unde s-au născut mitropolitul Nicolae Colan, scriitorul Romulus Cioflec, dar şi criticul şi istoricul literar David Gyula), la 25 km de Sfîntul Gheorghe, românii şi maghiarii nu au avut nici un fel de neînţelegeri. Astfel, István Barabas Béres-Bölöni din Araci mărturiseşte că la ei în sat, reformaţii maghiari şi ortodocşii n-au cunoscut decît prietenia, pentru că „avem de lucru, nu stăm de politică” (Longin Popescu 2006: 82-85). Soţia acestuia, Klara, afirmă răspicat: „cînd vorbesc cu un român, eu vorbesc româneşte, el îmi răspunde ungureşte. Ne salutăm tot în două limbi, ca un respect reciproc, ca o moştenire din bătrîni”. Prin urmare, locuitorii judeţului Covasna din zonele etnic mixte au capacitatea de a utiliza în comunicare două sisteme lingvistice diferite. Este vorba de bilingvism sau chiar de multilingvism sau plurilingvism, deoarece tinerii folosesc fluent engleza pe lîngă maghiară şi română.

Studiind diversele aspecte ale manifestării bilingvismului am încadrat dualismul lingvistic care funcţionează în Covasna în cadrul bilingvismului enclavelor lingvistice (Meillet 1936: 90-91). În cazul enclavelor sau insulelor lingvistice, o limbă (în cazul nostru limba statului, naţională) este de multe ori abandonată sau pe cale de dispariţie, cedînd teren în favoarea limbii majorităţii. Cauza principală: numărul tot mai redus de vorbitori. Deşi românii sînt minoritari în judeţul Covasna, considerăm că limba română trebuie să fie la ea acasă într-un

județ aflat în mijlocul spațiului românesc, ba chiar trebuie să stea în capul mesei, având în vedere că este limba națională.

În prezent, un rol important în păstrarea identității naționale prin limbă, cultură, obiceiuri, îl au asociațiile neguvernamentale ale comunității românești din zonă: Liga Cultural-Creștină „Andrei Șaguna", Despărțământul Astra Covasna-Harghita, Fundația Culturală „Mihai Viteazul", Asociația Cultural-Creștină „Iustinian Teculescu", Asociația Cultural-Științifică „Carpații Răsăriteni", Fundația Națională „Neamul românesc".

Bibliografie

Nicolae EDROIU, *Prefață* la volumul **Românii din Covasna și Harghita**, Editura Grai Românesc a Episcopiei Ortodoxe a Covasnei și Harghitei, Miercurea Ciuc, 2003

Ioan LĂCĂTUȘU, ***Dimensiuni ale procesului de deznaționalizare și asimilare***, în volumul **Românii din Covasna și Harghita**, Editura Grai Românesc a Episcopiei Ortodoxe a Covasnei și Harghitei, Miercurea Ciuc, 2003

Antoine MEILLET, **Linguistique historique et linguistique générale**, Paris, 1936

Ion LONGIN POPESCU, **O insulă a Șerpilor în centrul României – despre soarta românilor din Harghita și Covasna**, Editura România Pur și Simplu, București, 2006

Ioan LOBIUC
Universitatea „Al. I. Cuza", Iaşi

Limbi „majoritare” şi limbi „minoritare”

Statutul limbii române în situaţia socio-lingvistică actuală din Ucraina

Im Beitrag, werden die unterschiedlichen funktionellen Typologien der Sprachen, als auch die Sprachpolitik und der Sprachplanung in der heutigen Soziolinguistik behandelt, als auch Konzepte wie „Sprachlage”, welche für die Erforschung des Bilinguismusses und des Multilinguismusses wichtig sind. Es werden insbesondere die nach 1989 in der Ukraine existierende Sprachgesetzgebung was die nationale und offizielle Sprache (das Ukrainische) betrifft, neben der das Russische, obwohl es nur die Sprache einer Minderheit, auch wenn der wichtigsten der cca 100 Minderheiten als offiziell angesehen wird, vorgestellt. Auch wird gegen die Spaltung der Rumänen in Rumänen und Moldauer, ohne welche die rumänophonen die zahlenmässig dritte Ethnie in der Ukraine bilden würden. Demzufolge werden Mängel der Gesetzgebung in dem Bereich der Minderheitensprachen unde deren Anpassung an die soziolinguistische Lage des Rumänischen hervorgehoben, als auch das Risiko einer doppelten Assimilation der Sprecher dieser Sprache durch eine weiterbestehende Russifikation.

I. Graţie unor lucrări mai noi (vezi mai jos), avem (aflăm) mai multe date despre situaţia lingvistică din Ucraina, desprinsă în 1991 din fostul U.R.S.S. ca republică (cvasi)autonomă. Prin *situaţie lingvistică* (sintagmă prezentă deja la A. Meillet ş.a.) se înţeleg „raporturile reciproce [pentru unii, de „forţe”] dintre formaţiile linguale [≈ lingvistice] folosite pe un teritoriu dat (de regulă, într-un stat), funcţional stratificate”, formaţie fiind „orice sistem lingual care serveşte ca mijloc de comunicare între oameni (engl. *tongue*), chiar şi un stil, dacă acesta răspunde unei funcţii aparte” (Nikolski 1968: 115), cu precizarea că în monolingvism (cu toată diglossia existentă) situaţiile lingvistice sînt relativ stabile, în cele bi-~ sau plurilingve ele fiind instabile, chiar (acut) conflictuale. Stratificarea se face după putere comunicaţională, după registrul de funcţii sociale, după potenţa creatoare de cultură (fireşte, prin *limba etnică*, şi nu prin traduceri), după atitudinea vorbitorilor faţă de limbi, dar şi după o mulţime de alte criterii (v. mai jos). Ele sînt studiate atît în *teoria contactelor dintre limbi*, cît şi, mai ales, în *sociolingvistică*, care se preocupă şi de *politica* şi *planificarea lingvistică*.

Este drept, în ultimele două sfere au fost prezente, nu o dată în istoria lingvisticii, diverse criterii de valorizare a idiomurilor. De pildă, Otto Jespersen, **Efficiency in Linguistic Change**, Copenhagen, 1941, vorbea de superioritatea limbilor europene,

pe considerentul simplificării, mai exact, al „simplităţii structurii lor morfologice", subliniind că engleza ar fi deosebit de „uşoară", de „comodă" şi „simplă" şi, ca atare, mai adecvată comunicării interumane. Pentru B. de Courtenay (1909) cele mai eficace pentru exprimarea cît mai exactă a gîndirii ar fi limbile aglutinante, datorită caracterului algebric univoc al sufixării în ele. La J.H. Greenberg, **Essays in Linguistics**, Chicago, 1963, problema eficacităţii structurii gramaticale nu trebuie redusă la morfologie, raportul complexitate vs. simplitate urmînd să fie considerat la toate nivelele limbii, ceea ce relevă o structurare a limbii pe principiul compensaţiei. Cu mult înainte, avem o ierarhizare estetică a limbilor a lui A. Smith (limbile moderne, în raport cu cele clasice, sînt mai greoaie, puţin plăcute (din cauza terminaţiilor) şi monotone), sau a lui A.W. von Schlegel, după care limbile amorfe (radicale) împiedică devenirea spirituală a omului.

De fapt, funcţia primordială a limbii ca mijloc de comunicare şi numărul (setul) de funcţii social-culturale ale ei înlătură mai toate discriminările din ceea ce s-a numit „imperialismul glottofag" ale idiomurilor în „civilizate" şi „barbare", în „superioare" şi „inferioare", „majore" şi „minore" („lipsite de valoare") etc. Bunăoară, prin a sa *geolingvistică* M. Pei îşi propune de a descrie ştiinţific şi obiectiv repartiţia limbilor în diverse regiuni ale lumii din punctul de vedere al importanţei lor politice, economice, sociologice, strategice şi culturale, de a studia căile prin care ele acţionează una asupra alteia şi canalele prin care factorul lingvistic influenţează dezvoltarea culturii naţionale şi a concepţiei despre lume, ca şi cercetarea factorilor care duc la „creşterea" şi „decadenţa" limbilor, pentru a proiecta situaţiile prezente în viitor, într-un cuvînt, *„însemnătatea practică a limbilor"*. Scopul ultim este de a studia în detalii cum pot convieţui şi supravieţui limbile date[1].

Sociolingvistica actuală [mai departe: SL], intersectată strîns cu mai vechea sociologie a limbajului, cu geografia lingvistică şi cu dialectologia, dar şi cu teoria contactelor dintre limbi şi chiar cu psiholingvistica, caută, printre altele, să găsească corelaţiile – în termenii raportului cauză-efect – dintre structurile linguale şi, mai ales pentru societăţi pluraliste, structuri (grupuri, straturi şi nivele) sociale, încercînd, apoi, să găsească şi să motiveze variaţiile de limbă în sînul aceleiaşi comunităţi, plasînd cercetarea fie în sfera emiţătorului, fie în cea a receptorului, după apartenenţa socială a amîndurora, după circumstanţele comunicării etc.

S-au elaborat mai multe tipologii sociolingvistice (funcţionale) ale limbilor, după 4 (sau, la alţii, 6) criterii: 1) *standardizarea*: existenţa sau absenţa unui set de norme codificate şi *acceptate*, de pildă ca cele din gramatici şi dicţionare[2]; 2) *vitalitate*:

---

[1] Pentru alte valorizări şi ierarhizări, mai mult sau mai puţin fundamentate ştiinţific (unele fiind discriminatorii prin factori politici, ideologici, culturali şi chiar rasiali), cf. Lobiuc 2004a: 11 u.

[2] La Dell Hymes: *norme de facto*, norme de întrebuinţare, fie şi necodificate, dar acceptate, verificarea lor putîndu-se face prin simpla încercare de a găsi persoane care „vorbesc bine", adică persoane a căror competenţă poate fi folosită ca un standard de control şi care pot fi

dispune o limbă de un colectiv de vorbitori nativi? (cf. limbile moarte ca ivritul, care-şi pot regăsi colective vorbitoare); 3) *istoricitate*: se dezvoltă limba în urma folosirii ei de către un grup social sau etnic?[3]; 4) *homogeneticitate* sau *autonomie* sau, cum i-am zice noi, şi *etnicitate*: este percepută limba dată de către vorbitorii ei ca diferită de alte limbi sau varietăţi? (în lingvistica polonă şi engleză se vorbeşte de *limbă etnică*); 5) *reducţie*: foloseşte tipul dat de limbă un inventar mai mic de unităţi şi raporturi structurale şi un lexic mai redus faţă de alte varietăţi înrudite ale aceleiaşi limbi?; 6) *amestec*: o limbă este deductibilă doar din limba de strat şi nu din altele?

Prin coroborarea acestor atribute (criterii) rezultă mai multe scheme tipologice funcţionale de diferenţiere a limbilor după registrul funcţiilor şi după structura idiomurilor, precum:

– limbi *locale* sau *vernaculare*, care servesc ca mijloc de comunicare în colectivităţi restrînse şi avînd un grad redus de normare (de pildă, araba vorbită sau „Black English", limba negrilor din S.U.A.);
– limbi *standard* (*standardizate*, *normalizate*), folosite în comunităţi mai largi, legate, de regulă, prin dezvoltarea unei culturi urbane şi relativ bine sau chiar eficient normate (engleza literară etc.);
– limbi *clasice*, care nu sînt materne pentru o populaţie dată, dar codificate cu mult înainte şi rămase neschimbate, tradiţia lor transmiţîndu-se prin şcoli (latina ş.a.);
– limbi *mixte*, ca intermediar în comunicarea dintre diferite grupuri etnice, cu structură gramaticală rudimentară şi un lexic limitat, numite generic *lingua franca*;
– limbi *creole*, devenite materne pentru anumite colectivităţi ca instrument de comunicare curentă, fiind deformări ale altor limbi oficiale la descendenţii populaţiilor de culoare aduse din Africa în Americi şi în insulele din Oceanul Indian.

La aceste tipuri, la W.A. Stewart (**A Sociolinguistic Typology for Describing National Multilingualism**, 1968, citat şi comentat în R.T. Bell, *op. cit*, p. 195-201) şi la J. Fishman (*op. cit*, p. 42) se mai găsesc *tipul dialectal*, *tipul pidgin*, *marginal*, *artificial*, *inter-limbă*, *limbă pentru străini* (de pildă, engleza simplificată a persoanei X) etc.[4]

---

profesori de limbă (**On Communicative Competence**, Excerpt, 1971, apud Bell 1976, trad. rus., 1980, p. 199-200).

[3] La J.A. Fishman (1971: 40-41): este preocupat colectivul dat să-şi găsească pentru limba sa strămoşi respectabili în trecutul îndepărtat, prin care să poată cultiva mituri şi arbori genealogici pentru varietăţile literare de limbi şi să le perfecţioneze?

[4] Vezi şi Ionescu-Ruxăndoiu/Chiţoran 1995: 286 şi *passim*. Este de amintit şi programul de cercetare interdisciplinară complexă, propus de Einar Haugen sub numele de **„ecologia limbii"**, care conţine şi chestiuni de *demografie* lingvistică (cine sînt cei ce folosesc o limbă sau alta?), de sociolingvistică (domeniile de folosire a limbii), de filologie (istoria tradiţiilor scrise ale unei limbi), de lingvistică descriptivă (gradul de standardizare), de glottopolitică sau politică lingvistică (sprijinul instituţional pentru normarea şi propagarea limbii date), de etnolingvistică sau, în formula lui W. Bright, de „lingvistică populară" (atitudinea celor care

II. După cum se vede, în aceste tipologii nu se regăseşte perechea *limbi majoritare* vs. *limbi minoritare*, deşi termenii daţi apar în lucrările consacrate contactelor dintre limbi şi bilingvismului. Însă şi sociolingviştii, cînd definesc şi descriu tipurile de comunitate vorbesc de „mici grupuri urbane", „mici grupuri legate prin contacte directe"[5].

Cele două sintagme sînt, aşadar, socio-demografice, neavînd nimic lingvistic în ele (A. Martinet observa că latina a eliminat atîtea limbi autohtone din Imperiul Roman nu pe seama unor calităţi interne ale ei, ci din cauze extralingvistice, după cum nimic din natura limbilor latină, arabă, spaniolă şi engleză nu predispunea la extinderea lor cu mult dincolo de graniţele iniţiale: „cel mult, tot ceea ce din structura lor putea ajuta procesul de expansiune era doar un reflex al trăsăturilor firii poporului şi al particularităţilor culturale", v. I. Lobiuc, *op. cit*, p.108-109 şi n.150). Ele înseamnă limba (dialect) a(l) populaţiei numericeşte superioare, adică majoritare vs. limba (dialect) a(l) unei populaţii mai reduse numeric în ţările polietnice şi multiculturale şi, prin aceasta, în mod necesar bi- sau pluri-lingve, chiar dacă sînt sau vor să fie naţional unitare. Aici intervin, pe de o parte, obligaţiile şi intervenţiile statului faţă de cetăţenii săi de diverse etnii, culturi şi limbi, adică tratamentul guvernamental al minorităţilor, pe de o parte, *drepturile*, începînd cu cele lingvistice, ale naţionalităţilor, recunoscute, agreate şi stimulate sau, dimpotrivă, limitate, reduse, oprimate sau chiar reprimate, dacă nu ignorate în/prin politica şi planificarea lingvistică a statului respectiv, pe de alta.

Un cunoscător de excepţie al întregii problematici a contactelor dintre limbi, a bilingvismului, a interferenţelor şi împrumuturilor, apoi, al legislaţiei politico-lingvistice din principalele zone ale lumii, W.Fr. Mackey se ocupă într-o monumentală monografie (**Bilinguisme et contact des langues**, Paris, 1976, 573 p.)[6] şi de chestiunea *drepturilor lingvistice* tocmai din perspectiva care ne interesează. Foarte multe din situaţiile semnalate de autor sînt situate şi comentate sub semnul

---

folosesc limba faţă de aceasta), alături de **„dialingvistică"** ca studiu general al variantelor linguale coexistente într-o comunitate. Vezi prezentarea şi comentarea lor în crestomaţia abia citată, p. 12-14.

[5] John J. Gumperz, ***Tipuri de comunităţi lingvistice*** (trad din engl.), în Ionescu-Ruxăndoiu/ Chiţoran 1995: 115 şi ***Comunitatea de vorbire***, de acelaşi autor, p. 103. Vezi şi D. Chiţoran, ***Comunitatea lingvistică. Prezentare***, în Ionescu-Ruxăndoiu/ Chiţoran 1995: 92-93; Jürgen Erfurt, ***Dimensiunile sociolingistice ale limbii române vorbite***, în Bochmann/Dumbravă 2002: 16: în partea estică a Moldovei, limba rusă (şi sub ţarism, şi în epoca sovietică) devine *limba dominantă* (în politică, economie, administraţie, ştiinţă şi în învămîntul superior. „*Cu toate că limba română era recunoscută oficial ca limbă a majorităţii, în societate ea va ocupa din ce mai mult locul unei limbi minoritare* (s. ns.)". În constituţia RASSM (de la est de Nistru) din 1924 limbile moldovenească, ucraineană şi rusă au fost numite cele mai răspîndite ale acestei republici.

[6] Autorul face parte din Centrul internaţional de studiere a bilingvismului (Québec, Canada).

bilingvismului, dar şi al *ierarhizării* limbilor, de pildă, în *fortes*, prioritare (de tipul celor internaţionale), de putere şi prestigiu vs. „restul" limbilor. Iată cîteva din constatările autorului: „Cînd se dă importanţă exagerată limbii materne[7], se naşte *şovinismul lingvistic* (s.ns.)" (p. 21). O limbă domină o alta şi prin superioritate demografică, deşi minoritatea poate deveni superioară majorităţii (p. 29-30). „Mijloacele de expresie care domină o limbă – scrierea, publicaţiile, radiodifuziunea – sînt un factor extrem de important în propagarea limbii majoritare" (p. 34). „Izolarea permite să se evite absorbţia limbilor minoritare de către cele majoritare" (p. 37). „De regulă, Statul nu suprimă o limbă minoritară, el o ignoră pur şi simplu, iar apatia face restul" (p. 38), bilingvismul avînd, astfel, ca efect eliminarea uneia din limbi. „Invers, propagat în mod inteligent, bilingvismul [mai departe, la noi: **BL**] poate face să se nască în sînul unei naţiuni multilingve sentimentul de apartenenţă la una şi aceeaşi naţiune", ca în ex-Cehoslovacia si ex-U.R.S.S., unde **BL** a fost, după autor, un factor esenţial al „egalităţii" între diversele grupuri naţionale (p. 39)[8].

După ce discută aparte revolta minorităţilor, expansiunea separatismului, dar şi egalitarismul, autonomia regională, drepturile individuale, pluralismul naţional, autodeterminarea etc. (p. 41u.), autorul ne oferă o sinteză: „Ce este o MINORITATE? Acest termen a primit o conotaţie care depăşeşte simpla semnificaţie numerică. Lăsînd deoparte proporţia, se poate da statutul de **minoritate** oricărui grup dominat sau inferior. Formula „cine se aseamănă se adună" se aplică [şi] omului, care are tendinţa de a se alătura companionilor cărora le seamănă cel mai mult – prin limbă, rasă, cultură, religie, profesie, ambianţă sau habitat, credinţe politice şi alte caractere sociale. Această tendinţă socială firească oamenilor a creat toate soiurile de grupuri – fie dominatoare, fie dominate – grupuri lingvistice, sociale, religioase – şi asociaţii calificate, de regulă, prin termenul generic de *minorităţi*, *naţionalităţi* sau *grupuri etnice*.

Comunicarea fiind absolut esenţială oricărei grupări sociale, nu este surprinzător că elementul comun cel mai puternic al identităţii etnice sau naţionale este **limba**. Ea

---

[7] Reţinem, în interesul discuţiei care urmează, distincţia operată de Bell (1976, trad. rus., 1980: 154-155) între limba maternă, primară, cea dintîi achiziţionată şi cel mai mult utilizată (în diacronie: L1) şi limba secundă, de regulă ajutătoare (L2). Sincronic, raportul se poate schimba: L1 se limitează la uzul casnic, familiar, iar fosta secundă devine „primară" (la autor: limba primară: PL, limba secundară: SL).

[8] Altfel, la Kloss, ***Tipurile de comunităţi multilingve: discuţia a zece variabile***, în Ionescu-Ruxăndoiu/Chiţoran 1995: 122-123: în CNN multilingve, cu patru sau mai multe *limbi majore*, cu toată doza de discriminare faţă de celelalte limbi şi comunităţi, pentru un cadru de comunicare translinguală şi transculturală, este indispensabil să fie o *lingua franca* care să fie înţeleasă de toţi cetăţenii instruiţi. „Astfel, a fost perfect legitim ca germana să devină limbă naţională a Imperiului Austriac, ca *rusa să devină limbă naţională pentru Uniunea Sovietică* şi ca hindi să devină limbă naţională pentru India". Oricum „oficialitatea" limbii nu înseamnă egalitate între grupurile etno-naţionale (ca în formula lui Mackey). Sigla CNN = comunitatea nucleară naţională.

este, de asemenea, componenta cea mai înnăscută a culturii şi vehiculul ei cel mai expresiv. Minorităţile etnice se disting, adesea, printr-o limbă şi cultură comune, cîteodată prin alte trăsături comune, ca rasă, religie sau comportament. Rare sînt minorităţile bazate exclusiv pe rasă sau religie" (Mackey 1976: 43). Faptul de a fi diferite de grupul dominant în mijlocul căruia trebuie să trăiască are două efecte: minorităţile pasive sînt exploatate, iar cele active sînt reprimate (cele rebele fiind chiar masacrate şi exterminate): de pildă, „eliminarea unor mici popoare precum balcarii, cecenii, inguşii, calmucii, cazacii, mesketienii, tătarii din Crimeea şi germanii de pe Volga este un lucru dificil de împăcat cu politica unei naţiuni care se mîndreşte cu minorităţile sale naţionale" (Mackey 1976: 43-44).

Dar oamenii care reclamau dreptul de a fi *asemănători* doresc astăzi dreptul de a fi *diferiţi* (s.ns.), pe baza drepturilor individuale, iar exercitarea acestora din urmă, precum educaţia şi libera asociere, furnizează minorităţilor mijloace de a revendica *drepturi de grup*. Minorităţile care nu reuşesc să obţină concesii din partea Statului recurg la separatism: „O minoritate bine informată, instruită şi educată în propria ei *limbă* nu este dispusă să tolereze un statut de inferioritate bazat pe *limbă* în raport cu *limba dominantă* a majorităţii. Eventual, ea poate refuza să fie dominată de un alt grup şi sfîrşeşte prin a lupta pentru *egalitate* şi *autonomie*" (Mackey 1976: 44-45, 63).

III. Statutul limbii române din Ucraina actuală trebuie corelat cu un scurt istoric al contactelor etnice şi linguale ucraino-române şi româno-ucrainene. Acestea se ştiu în general bine şi au fost discutate şi elucidate în lucrări lingvistice recente avizate[9].

Harta etnografică şi lingvistică a Ucrainei a fost şi este, din perspectivă istorică, complexă. Urmaşă a Rusiei Kievene (aceasta înjghebată prin sec. VIII/IX dintr-o reuniune de triburi, nu toate slave[10], puţin centralizată şi dezmembrată destul de curînd, de pe la jumătatea sec. al XI-lea, într-o serie de cnezate, acaparate de vecini – poloni, unguri, lituanieni şi mai ales ruşi, renăscută, apoi, într-o efemeră republică căzăcească de după 1654 (prin „constituţia" hatmanului Orlik), cu încercări de revigorare în 1918 şi 1940), Ucraina, în ciuda absenţei unei vieţi statale proprii şi de durată, şi-a menţinut limba, elaborînd mai ales în sec XVIII-XIX şi o limbă literară rafinată, şi o cultură bogată, cu toate încercările imperiului ţarist şi sovietic de a le interzice şi distruge.

Ipotetic, contactele etnice şi, prin bilingvism instaurat treptat, linguale între protoucrainenii de sud-vest şi dacoromânii estici şi nordici pot fi datate cu sec IX-X, mai real cu sec XI-XII, cum crede majoritatea specialiştilor (cf. Lobiuc 2004b, cap. al II-lea). În decursul istoriei, şi unii şi alţii s-au instalat pe teritoriile etnice ale celorlalţi (fiind şi creatori de toponimie), cu asimilarea unora dintre valurile revărsate.

---

[9] Lobiuc 2004b; cap. al II-lea, ***Cadrul istoric, tipurile, vechimea şi urmările contactelor ucraino-române*** (p. 91-60); Lazarenko 2001 (mai ales, p. 34-46).

[10] Vezi Pivtorak 1993: 48-101 (cf. p. 95u: n-a existat un popor protorus şi nici o limbă protorusă comună ca bază a celor trei limbi slave de est actuale). Cf. şi Mocja 1993: 3-5 şi mai ales cap. IV, ***Procesele etnice în sudul Rusiei Kievene***, p. 103u.

Neintrînd în chestiunea, dificilă şi delicată, a autohtoniei unora şi a celorlalţi în anumite teritorii, precizăm că populaţia românească, compactă (şi chiar majoritară în multe zone) semicompactă sau dispersată, este prezentă în Ucraina de azi în regiunile Transcarpatia (raioanele Rachiv şi Tjaciv), în (vechea) Podolia de sud-vest pînă la Bug, în Transnistria (care între 1925-1940 intra în Ucraina), Cernăuţi, Odessa (ultimele două, cîndva şi mult timp, ale Moldovei), Charkiv, Kirovograd, Dniepropetrovsk, Doneţk, Zaporijia[11], Mykolaivsk, Cherson ş.a.; în ultimele 7 regiuni românii trăiesc astăzi (spre deosebire de sec. al XVIII-lea, cînd ei erau semicompacţi) mai ales dispersaţi, răsfiraţi[12].

Credem, însă, că formule precum „graiuri româneşti din afara graniţelor" sau „comunităţi româneşti de peste hotare" [aceasta, concordantă, oarecum, cu *diaspora*] trebuie controlate şi reduse prin conceptul de **continuitate** [teoretic neîntreruptă] **dialectală**. În ciuda graniţelor statale (de altfel, variabile prin jocul istoriei în timp, prin urmare convenţionale), graiurile româneşti din nordul Maramureşului istoric aparţin – genetic, tipologic şi areal – subdialectului maramureşean, cele din Republica Moldova şi regiunile Cernăuţi şi Odessa – subdialectului moldovenesc, o parte a graiurilor din cea din urmă putîndu-se grupa, eventual, cu subdialectul muntenesc[13] al dacoromânei. Aşadar, dacă nu ar fi graniţe statal-politice (mai niciodată coincidente cu cele etnice, iar acestea din urmă cu cele linguale) nu am putea vorbi despre *extrateritorialitate*, căci un grai sau grup de graiuri separat de teritoriul etno-lingvistic genetic, chiar pîndit în mediul alogen şi aloglot înconjurător sau numai învecinat de pericolul – adesea real – al asimilării şi deznaţionalizării nu poate devia prea mult faţă

---

[11] Aceasta este denumirea exactă a provinciei date (centru al amintitei republici a cazacilor din sec. al XVII-lea), situată pe Nipru mijlociu, ale cărei graiuri vor servi ca bază dialectală a limbii ucrainene literare. Varianta *Zaporožje* este rusească şi... rusofilă.

[12] Cf. Lazarenko 2001: 37u. (şi bibliografia utilizată). Subliniem *deplina obiectivitate* a autoarei în tratarea etno-~ şi gloto-genezei româneşti, a raporturilor româno-slave şi slavo-române şi a situaţiei lingvistice din Ucraina actuală, în special a viitorului graiurilor române de acolo.

[13] Udler 1976: 177-178 numea dialectul din Ucraina şi din fosta RSS Moldovenească, cercetat de el, drept „*limbă* moldovenească", dar preciza că aceasta nu se compune din dialecte, ci din grupuri de graiuri. Cf. şi Vasile Pavel, ***Graiuri româneşti în medii aloglote. Consideraţii sociolingvistice***, în Marin/Mărgărit/Neagoe 2001: 122-131, care situează graiurile dacoromâne din Ucraina şi Rusia în a) *arii laterale*, precum cele din zonele limitrofe româno-ucrainene, şi b) *arii insulare*, cele din sud-estul Ucrainei şi din Caucaz, unde – spre deosebire de primele – şcolile naţionale lipsesc cu desăvîrşire. Importantă şi interesantă este – printre altele – constatarea acestui reputat dialectolog că, deşi politica totalitară sovietică a scăzut gradul de cunoaştere a românei literare de către populaţia din Moldova (fosta Basarabia), unde majoritatea etnică le aparţine românilor (aproape 3 milioane), „frontiera politică dintre România şi teritoriul din stînga Prutului nu a devenit şi frontieră lingvistică" (p. 123). Cf. şi, de aceiaşi autori, **Graiurile româneşti din Basarabia, Transnistria, Nordul Bucovinei şi Nordul Maramureşului. Texte dialectale şi Glosar**, Institutul de Fonetică şi Dialectologie „Al. Rosetti", Bucureşti, 2000; Bochmann/Dumbravă 2002, îndeosebi studiul lui Jürgen Erfurt, ***Dimensiunile sociolingvistice ale limbii române vorbite***, p. 15-36.

de (sub)dialectul căruia i se subordonează (încă şi azi), chiar dacă influenţa nivelatoare a limbii literare nu-l va atinge în măsură suficientă.

Stat polietnic (cca 100 de naţionalităţi), Ucraina, după obţinerea independenţei statale (mai puţin a celei politice), s-a văzut – *ex abrupto* – în situaţia de a elabora o legislaţie lingvistică pentru a „repara" trecutul, a reglementa prezentul prin consolidare şi a construi viitorul socio-lingvistic al „noii" Republici (în era sovietică, ea era tot republică) în privinţa limbii *naţionale*, aceea a marii majorităţi a populaţiei, care să devină limbă *oficială de stat*.

IV. Înainte de a evalua (evident, din afară) respectiva legislaţie în materie de limbi din Ucraina, credem că trebuie să aducem în discuţie unele experienţe, procese şi rezultate în materie de *politică* şi *planificare lingvistică* pe plan mondial. Fireşte că fiecare stat practică politici proprii, dar eventuale comparaţii ne vor fi utile pentru tema noastră spre final.

La heterogeneticitatea limbilor după procentul purtătorilor L1 faţă de totalul populaţiei, statul selectează în calitate de limbă naţională pe cea a majorităţii absolute, de unde privilegierea lingvistică a acesteia, dar şi posibile reacţii separatiste ale minorităţilor. După factori demografici[14], social-economici şi geografici, pe lîngă L1, ca maximă difuziune, *elita*[15] poate impune ca naţională o (sau şi o) L2. Politica lingvistică se cere mereu înfăptuită „indiferent dacă elita conducătoare acceptă cerinţele tot mai crescînde ale poporului de participare la guvernare sau tinde să le suprime. O elită politico-socială care vrea să-şi menţină puterea sau să o lărgească printr-o democratizare mai mare va suferi în mod obligatoriu un eşec, dacă ea nu dispune de mijloace lingvistice pentru realizarea politicii sale. Un stat trebuie 1) să fie guvernat eficient şi 2) să ofere cetăţenilor săi sentimentul de „unitate în cuget", care va favoriza unitatea naţională; *fericită e acea naţiune în care o limbă îndeplineşte ambele aceste funcţii* (s.n.)"[16]. În statele englotice limba oficială coincide cu cea naţională şi, ca atare, cu cea maternă. În ţări exo-glotice, de pildă, în India există o limbă *oficială naţională* (hindi), o limbă *oficială auxiliară* (engleza) şi 14 limbi *oficiale regionale* [să fie rusa în Ucraina o limbă „oficială ajutătoare"?].

În toate tipurile de politică lingvistică, legată de naţionalism şi naţionism, acţionează ceea ce J. Fishman (1971) a numit „Marea Tradiţie" drept un complex de componente culturale (dreptul, guvernămîntul, religia, istoria şi limba), comun

---

[14] Pentru Heinz Kloss, *comunitate* înseamnă toţi cetăţenii unui stat, cu excepţia membrilor acelor state a căror limbă maternă este vorbită de mai puţin de 3% din populaţie. Un asemenea grup este *comunitatea nucleară naţională* (CNN). În CNN bi- sau trilingve, fiecare comunitate trebuie să cuprindă măcar 4% din populaţie. „Numărul *trei* pare să reprezinte numărul maxim de limbi care pot fi plasate pe picior de egalitate, ca *limbi oficiale ale naţiunii* (s.ns.)" (***Tipuri de comunităţi multilingve. Discuţia a zece variabile***, în Ionescu-Ruxăndoiu/Chiţoran 1995: 122u.).

[15] Pentru accepţiile termenului *elită*, vezi Bell 1976, trad. rus., 1980: 221.

[16] Bell 1976, trad. rus., 1980: 222. Cf., tot aici, conceptele de „naţionalism" şi de „naţionism", în care *limba naţională* joacă un rol decisiv în procesele de stabilizare, de integrare social-culturală şi politică.

întregii națiuni și care favorizează integrarea cetățenilor statului într-o masă compactă[17]. Oricum, prin natura ei, planificarea lingvistică este „o știință" axiologică valorizatoare, care trebuie să descopere și să argumenteze formele (varietățile) linguale cele mai potrivite pentru funcții sociale determinate: „Dacă acceptăm definiția aristotelică a limbii ca instrument [de schimb de informații între oameni], rezultă că limba «... poate fi evaluată, schimbată, revizuită, reglementată și ameliorată; la nevoie, se pot crea limbi noi» [V. Tauli, **Introduction to a Theory of Language Planning**, Uppsala, 1968, p. 9] și că trebuie regîndită în detaliu interdicția pusă în sec. XX-lea judecăților de valorizare, întrebîndu-ne dacă vechea tradiție lingvistică a veacului al XIX-lea și a celor anterioare nu-i oferă lingvistului-practicant o orientare mai convenabilă în faptele linguale și în uzurile limbii" (*ib.*, p. 245). Sociolingvistul, însă, deși apt să evalueze formațiile concurente atît în plan pur lingvistic, cît și în cel (macro)sociolingvistic, nu este sigur că aprecierile și, pe baza acestora, propunerile lui vor fi acceptate de elită, a cărei sarcină este realizarea lor, sau de masele populare. Oricum, planificarea schimbărilor este o operație deosebit de complexă, în cadrul căreia limba trebuie să joace rolul decisiv ca subsistem în sistemul cultural general al societății date.

În perioada (unii o numesc „eră") sovietică (ca și în cea țaristă) stratificarea sociolingvistică era în Ucraina cvadruplă: 1) limba *rusă*, ca limbă dominantă, deși era doar a uneia din minoritățile etnice (cu 11 mil. de vorbitori); 2) limba *ucraineană*, a populației majoritare (cca. 37 mil. de vorbitori); 3) limbile *minorităților etnice compacte*, dintre acestea pe primul loc situîndu-se *limba română* (cu aproape ½ de milion de purtători), urmată de bulgară, polonă, maghiară, greacă și 4) limbile *minorităților etnice dispersate* (idiș + ivrit, bielorusă), ceea ce însemna *in facto* înlăturarea limbilor de treapta a doua și, mai ales, de treapta a treia și a patra din uz în cele mai importante sfere ale vieții socio-culturale (cf. Lazarenko 1994).

Într-o excelentă teză de doctorat în domeniu[18], dr. Polina Kiseolar prezintă și comentează „istoricul" legislației lingvistice actuale din Ucraina post-sovietică, începînd cu **Legea privind limbile din R.S.S. Ucraineană** (elaborată încă din 1989 și promulgată în 1990), apoi cu **Legea privind dezvoltarea limbii ucrainene și a altor limbi naționale din R.S.S. Ucraineană pînă în anul 2000** (1991), **Legea cu privire la minoritățile naționale din Ucraina** (1992), **Constituția Ucrainei** (1996), **Tratatul de bază de cooperare dintre Ucraina și România** (1997), în care s-au prevăzut drepturile minorităților etnice în lumina **Documentului** reuniunii de la Copenhaga a Conferinței pentru dimensiunea umană a O.S.C.E. din 1990 (acesta, publicat în **Materialele celui de-al II-lea Congres al Intelectualității românești din regiunea Cernăuți**, Ed. Al. cel Bun, Cernăuți, 2001).

---

[17] Apud Bell 1976, trad. rus., 1980: 227-228 (v. și restul acestui consistent și avizat capitol: ***Planificarea lingvistică: comunitățile lingvistice și politica***, p. 216-246).

[18] **Statutul sociolingvistic al graiurilor moldovenești din regiunea Odesa (Ucraina)**, vol. I-II, Iași 2005 (tot aici, mai toate referințele bibliografice).

Pe fondul prevederilor generoase ale Reuniunii de la Copenhaga, începînd cu aceea că apartenența la o minoritate națională este o problemă de opțiune individuală, fără vreun dezavantaj de pe urma opțiunii, ca și cu dreptul minorităților de a-și exprima, păstra și dezvolta în deplină libertate identitatea lor etnică, culturală, lingvistică sau religioasă ș.a., în **Tratatul de bună vecinătate și cooperare între Ucraina și România** (publicat în aceleași **Materiale...**, p. 46-47) românilor din Ucraina, ca și ucrainenilor din România, li se garantează drepturi, esențiale, la protecția contra oricăror încercări asimilatorii, la condiții pentru studierea și instruirea în limba maternă (conform răspîndirii geografice), la uzul limbii materne în relațiile cu organele puterii, la asocierea și menținerea organizațiilor și asociaților proprii și instituțiilor sau așezămintelor de învățămînt, culturale și religioase, de a avea acces, în limba maternă, la informație și la mass-media, inclusiv dreptul la mijloace proprii de informare în masă, la păstrarea zonelor tradiționale de viețuire, fără a se afecta proporția în zonele cu minoritari etc. Aceste drepturi implică obligații, precum loialitatea față de stat și de legislația lui național-oficială, ca și respectarea drepturilor majoritarilor și ale altor minoritari.

În ansamblu, este o politică și planificare lingvistică moderne și democrate, în consens cu legislația actuală în domeniu din lume și mai ales din Europa[19]. După promulgarea **Legii limbilor** s-a simțit un oarecare reviriment și al grupului de români etnici, în sensul renașterii conștiinței lor de apartenență națională și lingvistică, reușind să se redobîndească glotonimul *română* (pînă atunci, numai *moldovean*) și să se treacă la grafia latină, la presă și la școli cu limba de predare maternă. Ultimul recensămînt al populației (decembrie 2001) arată „creșterea în Ucraina a numărului de români cu 16164 locuitori și scăderea celui de moldoveni cu 65906 locuitori", deși, în schimb, în reg. Odesa românii ca etnie nu mai figurează în listele oficiale (în ele apărînd doar *moldoveni*, doar pe locul al IV-lea (cu 123,8 mii), după ucraineni, ruși și bulgari, plus că numărul lor s-a redus aici, din 1989 pînă în 2001, cu 14,4%, adică de la 145 de mii la aproape 124 de mii[20].

Această legislație, elaborată și cu sprijinul (socio)lingviștilor din Republică, rămîne, totuși, pînă la un punct, mai mult declarativă, fiind, pe de o parte, permisivă, pe de alta, discriminatorie, deci restrictivă și opresivă. Se tolerează, astfel bilingvismul ucraino-rus (sau ruso-ucrainean) prin admiterea limbii ruse ca *a doua limbă oficială de stat* (ba chiar ca mijloc de comunicare interetnică și aici, ca și în Federația Rusă, precum a fost și în ex-URSS și în Imperiul țarist). Or, rusofonii (deși nu toți de această etnie) sînt, totuși, minoritari, chiar dacă limba lor n-a fost asimilată (ci asimilatoare), dovadă că din 11 mil. și ceva de ruși, 87,7% și-au declarat rusa ca limbă a naționalității lor (1,6% au plasat aici ucraineana) pe cînd la 37 mil. și ceva de

---

[19] Cf. Mackey 1976, ***Anexe juridice***, p. 465-525, unde sînt reproduse diverse legi privind limbile oficiale, constituționale, dar și minoritare din Europa mai ales.

[20] P. Kiseolar, *op. cit.*, vol. I, p. 119-120 (cu trimitere și la I. Popescu, **A treia etnie din Ucraina**, în *Concordia*, 2003, nr. 10, p. 2).

ucraineni 87,7% se declarau ca atare după limba maternă, iar 12,3% au optat pentru rusă ca idiom matern[21]. Fie la presiunea populației rusofone din estul Ucrainei, fie a elitei social-politice, fie a Kremlinului, rusa are dreptul la funcționare inter-etnică, apoi în învățămînt, știință, informatică, cultură, alături de *limba de stat unică* și chiar cu drepturi față de aceasta. În schimb, limbilor altor naționalități [cu excepția, cum se vede, a celei ruse] li se asigură, prin autoritatea legii, „condițiile necesare pentru dezvoltarea și utilizarea limbii lor alături de limba ucraineană, în activitatea organelor de stat, sociale, a întreprinderilor, instituțiilor și a organizațiilor în *localitățile de viețuire compactă* a acestor naționalități" (art. 2,3, 13 și 14 din **Legea privind limbile din R.S.S. Ucraineană**).

Este evident că această extra-teritorializare și „protecția" specială a limbii ruse prin lege, la regionalizarea în drepturi a celorlalte limbi minoritare, înseamnă o privilegiere, uitîndu-se poziția limbii ucrainene în Imperiul țarist și în cel sovietic, cînd intelectualitatea ucraineană milita din răsputeri pentru egalizarea în drepturi a limbii ei cu cea rusă și cînd numeroși lingviști condamnau discriminarea limbilor de „mare valoare" și de „valoare redusă" (ucr. *bil'š vartisni* vs. *menš vartisni movy*, rus. *výsoko kačestvennye* vs. *menee kačestvennye jazyki*). Nu întîmplător, lingvistul ucrainean J. Rudnyc'kyj a lansat în lumea științifică conceptul de „lingvicid"[22], cu referire și la Ucraina. Se mai uită și alte fapte, precum stereotipia național(ist)ă a (velico)rușilor de a-i numi pe ucraineni *maloruși* „ruși mici" și, absolut peiorativ, *chachlý* (sg. *chachól*) sau că bilingvismul *decretat*, impus ucrainenilor a dus la o vădită degradare a limbii lor vorbite, uneori și scrise (variantă substandard, numită *suržyk*). Oricum, deși prognoza în (socio)lingvistică este riscantă, această „a doua" oficializare a limbii ruse va îngreuna repunerea în drepturi depline ca *limbă de stat unică* în toate sferele vieții politico-administrative și socio-culturale a limbii ucrainene (la refuzul, în plus, al multor rusofoni, de a o adopta sau măcar trata ca atare).

Vădit condamnabilă este și perpetuarea discriminării – „moștenită" de la imperiul sovietic – a romanicilor de acolo în *moldoveni* (ca în ex-Basarabia) și în *români* (ca în nordul Maramureșului istoric), probată ca neștiințifică de specialiști din România, Moldova și chiar Ucraina[23]. Ar fi o pierdere demografică și mai ales etnologică pentru Ucraina dacă ucrainenii de peste hotare, de pildă, din România, s-ar declara (cum se și încearcă de la un timp încoace[24]) drept ruteni[25], rusini, huțuli, deci ca etnii distincte de națiunea propriu-zis ucraineană.

---

[21] Recensămîntul din 1989, prelucrat în Lazarenko 2001: 14-15: la moldoveni (324,5 mii de locuitori): limba moldovenească – 78,0%, 6,2% – ucraineana ca maternă, 15,2% – rusa ca maternă; la români (134,5): româna – 62,3%, 9,8% – ucraineana și 3,5% – rusa ca limbi materne.

[22] Vezi I. Lobiuc 2004b, cap. IV.

[23] Cf., acum în urmă, Lazarenko 2001: 44 și *passim*. Cf. și Bochmann 2004.

[24] Este, aici, un fel de separatism al Ucrainei vestice (în speță, „(trans)carpatice") de cea estică.

[25] Din păcate, chiar un lingvist ca Jürgen Erfurt cade în greșeala de a vorbi de două etnii diferite și, ca atare, de două limbi distincte: ucraineni și ruteni (2002: 18). Autorul are, însă,

Nu ne-am propus aici un studiu detaliat al problemei. şi din cauza lipsei de spaţiu, dar şi pentru că ea fost cercetată „din interior”, de către (socio)lingvişti din Ucraina. Noi am vrut doar să o situăm într-un context mai larg, de la valorizări cu valoare generală ale limbilor pînă la particularizări, ca în cazul dat, cu atît mai interesante şi mai importante, cu cît România îşi recîştigă vechiul vecin ca entitate statală autonomă, în ambele, în plus, convieţuind etniile minoritare cu cele majoritare (sau, *volens-nolens*, dominante). Înainte de a semnala unele situaţii concrete (dar cu semnificaţie potenţial extensibilă), să subliniem un aspect neobservat sau ignorat: *protecţia minorităţilor* este **selectivă**: *favorizantă* pentru cele foste „majore” (chiar dominante, cf. statutul limbii ruse în Ucraina, Moldova şi pretutindeni în imperiu) şi *opresivă, discriminatoare* faţă de grupurile etno-lingvistice *marginale*, suspecte sau suspectabile de a tinde spre reîntregire cu patria – „mamă”, dacă o au imediat învecinată, de unde naţionalisme statale (în sens invers, regionale) nemotivate, prost ideologizate şi, eventual, brutal exercitate, (cf. Maramureşul, Bucovina şi Moldova istorice). În schimb, un stat găgăuz, de pildă, nu este de conceput – prin nici un iredentism – nici în Moldova, nici în Ucraina, şi nici o regiune autonomă ugro-finică în nordul Rusiei (cu tot substratul ugro-finic de netăgăduit pentru (velico)rusă, care se individualizează în ansamblul est-slav şi prin tot atît de evidentul superstrat mongol).

Să ne oprim, spre final, la cîteva aspecte şi constatări (care sînt tot atîtea merite ale autoarei) din cea mai amplă şi una din cele mai valoroase (cu multe şi originale contribuţii şi la teoria contactelor inter-linguale) lucrare privind „destinul” trecut şi actual, cu previziuni spre viitor, al românei în/din Ucraina, şi anume, cartea deja des citată a prof. dr. L. Lazarenko. Reţinem cîteva observaţii (fără să diminuăm în vreun fel calitatea rusei de „limbă internaţională”). În ciuda propagandei despre un bilingvism „armonios” şi inevitabil [de fapt, impus] ruso- ..., influenţele ruseşti au fost şi negative, ducînd la deznaţionalizare. În plus, româna din Ucraina suferă o dublă influenţă: din partea rusei ca dominantă în sferele sociale comunicaţionale de vîrf ale societăţii şi din partea ucrainenei ca limbă a majorităţii populaţiei ţării[26]. Revenirea românei la grafia latină în 1989 în Moldova şi Ucraina a însemnat renaşterea memoriei istorice a românilor cu privire şi la identitatea lor naţională, căci implementarea teoriei „limbii moldoveneşti” era însoţită de ideea unei naţionalităţi „moldoveneşti”, ceea ce însemna *deromânizarea* românilor/moldovenilor din Ucraina[27].

Avertizînd asupra riscului de confuzie între *naţionalitate* (*ethnos*) şi *naţiune*, ultima putînd fi multinaţională (ca în Ucraina), autoarea îşi bazează cercetarea şi pe

perfectă dreptate cînd disjunge între *limba primară*, cea prin care are loc socializarea lingvistică dintîi şi cea *maternă*; ele adesea nu coincid, în familie copiii putîndu-şi însuşi, adesea, atît limba dominantă, cît şi cea minoritară (p. 26-28).

[26] Pentru autoare (2001: 8 şi *passim*), influenţele care îmbogăţesc o limbă sînt pozitive, cele inutile – deznaţionalizatoare (de aici, şi diferenţierea dintre *interferenţă* şi *împrumut*, p. 26u.)

[27] Lazarenko 2001: 64. Interesant că în anchetele din reg. Cernăuţi unii românofoni declarau că sînt de naţionalitate „moldovenească”, dar că limba lor maternă este româna! (p. 45).

premisele că romănofonii din Ucraina sînt, chiar dacă trăiesc semicompact sau răsfirați, una din puținele etnii care este nu (ad)migrată, ci autohtonă. În Ucraina româna este reprezentată de subdialectul moldovenesc și maramureșean (forma ei vorbită, colocvială, reflectînd în stilul cotidian trăsături moldovenești și maramureșene). Forma literară a românei literare din Ucraina este limba literară română actuală, identică cu cea utilizată la nivel literar în România și Moldova. În Ucraina termenul *moldov(e)an* nu desemnează o naționalitate distinctă de *români*, ci o componentă a *etnosului* românesc. În fine, drept componentă a națiunii politice ucrainene, cu condiția să nu fie divizați arbitrar, în două „popoare", ei formează cea de-a doua minoritate a Ucrainei (după ruși), ocupînd locul al treilea pe lista etniilor din Ucraina. „Recunoscînd identitatea națională și de limbă a românilor (moldovenilor) la nivel oficial, statul ucrainean va favoriza restituirea către românofonii țării a memoriei istorice, săvîrșind, astfel, un înalt act umanitar" (Lazarenko 2001: 45-46).

Anchetele directe, la fața locului, ca cele întreprinse de L. Lazarenko și P. Kiseolar, probează anumite dereglări, prin interferențe cu limba ucraineană sau rusă, atît în româna vorbită , cît și în cea scrisă (cf. în româna literară din Ucraina: „La el nu se primește" – calc după rus. „U neho ne polučajetsja" – pentru rom. lit. „El nu reușește" sau enunțuri ca „stinge *sfetu*", „măsor *davlenia*" etc.). Au existat chiar încurajări oficiale pentru asemenea interferențe, asociate cu lipsa de școli, dar și de control asupra lor. L. Lazarenko semnalează pericolul asimilării românilor din Ucraina, pentru mulți dintre care ucraineana devine limba primară funcțional (în raport cu limba autentic primă, cea maternă). O altă concluzie a autoarei este că rusificarea lingvistică a românilor (moldovenilor) predomină în regiunile sud-estice industriale ale Ucrainei, unde această populație nu numai că nu e asigurată de instrucție în limba maternă sau de studiul facultativ al ei (parțial, din cauza dispersării ei), ori unde rusa, ca mijloc de comunicare supranațională, s-a înrădăcinat puternic. Ucrainizarea prin limbă a lor are loc, prioritar, în zonele (localitățile) cu învățămînt preșcolar și școlar mediu în limba ucraineană (de pildă, în reg. Kirovogradsk, din numărul total de „moldoveni" asimilați (26,3%), majoritatea sînt ucrainizați (19,1%)).

Autoarea constată, în mod obiectiv, dar și cu regret (în spiritul cărții sale) lipsa, pe alocuri totală, a unor factori socio-lingvistici necesari funcționarii limbii române în sferele mai înalte ale vieții sociale, precum absența literaturii beletristice și didactice, a publicațiilor, a emisiunilor de radio și TV, a liturghiei în limba maternă, a asociaților național-culturale, a învățămîntului tehnico-profesional, lipsa învățămîntului superior profesionalizat etc. (*op. cit*, p. 106u.), cu excepția, în unele privințe, a regiunilor Transcarpatia, Cernăuți și Odesa. Din cauza aceasta, în ultimele trei regiuni nivelul interferenței lexicale în limba vorbită a românofonilor este de trei ori mai mic ca în celelalte zone. Limitarea sferelor de utilizare a limbii și necrearea de condiții pentru studierea ei naște riscul asimilării românilor, chiar dacă, prin amintita continuitate dialectală și prin contactul, peste granițe, cu limba literară din România, ei au, totuși, șanse de conservare ca etnie prin limbă și cultură. Se știe că în politica și

planificarea lingvistică acționează și principiul *teritorialității* (o limbă aparține unui anume teritoriu), dar și cel al *personalității* (care conferă individului dreptul de a-și alege propria limbă), deși, în practică, cele două principii se pot contrazice: un stat nu poate da fiecărui individ posibilitatea de a-și alege limba pentru educație, justiție, administrație politică și publică; invers, principiul teritorialității, aplicat, poate împiedica drepturile fundamentale. De aceea, federațiile bilingve sau multinaționale practică o politică de *bilingvizare* pentru a asigura, printre altele, *responsabilitatea națională* (Mackey 1976: 112-113).

Să amintim, ca din exterior (pentru a nu părea o aluzie), că prin art. 6 din **Legea privind minoritățile naționale din Ucraina** (adoptată de Rada Supremă în 1992) „statul garantează tuturor minoritățile naționale dreptul la autonomie [?!] național-culturală: instruire în limba maternă sau studierea limbii materne în instituții de învățămînt de stat sau asociații culturale naționale; dezvoltarea tradițiilor culturale; utilizarea simbolisticii naționale; desfășurarea sărbătorilor naționale; profesarea religiei sale; satisfacerea nevoilor de așezăminte culturale și de instituții de învățământ și orice altă activitate care nu contrazice legislație în vigoare" (***Zakon pro nacional'ni menšyny v Ukrajini***, în culeg. **Nacional'ni procesy v Ukrajini**, č. 2, Kiev, 1997, p. 619-621). Totuși, constatările invocate mai sus, ca și alte semnale (bunăoară, cele venite direct din reg. Cernăuți înspre România) par a contrazice aceste prevederi legislative pe cît de democratice, pe atît de umanitare. Practic, aceasta înseamnă „înghesuirea" limbii române în „țarcul" unui simplu idiom *vernacular* (local), cu funcții foarte limitate. În realitate, ea posedă, fie și parțial, cele mai multe din atributele discutate de noi sub **I**, precum *vitalitate*, *etnicitate*, *istoricitate*, *continuitate* (întreruptă nu de granițe lingvistice, ci statal-politice), *non-amestec* și, pînă la un punct, *standardizare* în varianta ei literară scrisă și chiar vorbită, aceeași cu cea din România și Republica Moldova.

Am încheia cu prologul lucrării prof. L. Lazarenko: „Limba română în Ucraina este singura limbă romanică care viețuiește pe teritoriul Ucrainei ca limbă a unei populații compacte. De altfel, o parte a vorbitorilor ei trăiește în Ucraina și în dispersiune" (2001: 3). E natural, precizăm noi, că această minoritate – cu o limbă de alt tip genetic și tipologic, ca și areal – este și trebuie să fie bilingvă și chiar trilingvă (firește, nu este vorba doar de bilingvism individual sau de cel colectiv, de masă, ci, mai ales, de cel de grup). Ea nu refuză – și nici nu poate refuza – adopția limbii oficiale și comunicarea în și prin ea. Dar a-i refuza dreptul la limba maternă și la funcțiile socio-culturale (și chiar politico-administrative) – cîte i se pot acorda – înseamnă *opresiune lingvistică*, prin asimilare etnolingvistică, adică obligarea la abandon lingvistic sau, ca în formula lui U. Weinreich și E. Haugen, la trădarea „loialității lingvistice", procesul putînd fi, însă, și reversibil. Nu numai pentru valoarea lor etnografică și lingvistică intrinsecă, aceste grupări de graiuri locale, de idiolecte, sociolecte și cronolecte, de accente[28], aceste variante ale românei literare,

[28] Vezi, pentru aceste concepte din urmă, Erfurt 2002: 20.

merită conservate, ele fiind şi „rotiţe" implicate în mecanismele diverselor bilingvisme şi interferenţelor născute de primele, deci şi ca mijloc de îmbogăţire chiar a limbii oficiale de stat sau a altor limbi minoritare din Ucraina.

Bibliografie

Roger T. BELL, **Sociolinguistics. Goals, Approaches and Problems**, Londra, 1976, trad. rus., Moscova, 1980

Klaus BOCHMANN, V. DUMBRAVĂ, **Limba română vorbită în Moldova istorică**, vol.I, Leipziger Universitätsverlag, Leipzig, 2002

Klaus BOCHMANN, ***Românii din Ucraina – o minoritate între frontiere***, în **Limba română: istoric, variante, conflicte. O privire din afară**, Cartdidact, 2004

D. CHIŢORAN, ***Comunitatea lingvistică. Prezentare***, în Ionescu-Ruxăndoiu/Chiţoran 1995

Jürgen ERFURT, ***Dimensiunile sociolingvistice ale limbii române vorbite***, în Bochmann/ Dumbravă 2002

J.A. FISHMAN, **Sociolingistique**, Bruxelles-Paris, 1971

John J. GUMPERZ, ***Tipuri de comunităţi lingvistice*** (trad. din engl.), în Ionescu-Ruxăndoiu/ Chiţoran 1995

J.H. GREENBERG, **Essays in Linguistics**, Chicago, 1963

L. IONESCU-RUXĂNDOIU, Dumitru CHIŢORAN, **Sociolingvistica. Orientări actuale**, EDP, Bucureşti, 1995

Otto JESPERSEN, **Efficiency in Linguistic Change**, Copenhagen, 1941

Polina KISEOLAR, **Statutul sociolingvistic al graiurilor moldoveneşti din regiunea Odesa (Ucraina)**, vol. I-II, Iaşi 2005 (teză de doctorat)

Liubov LAZARENKO, **Leksyčna interferencia v usnomu rumunskomu modvlenni v Ukrajini (linhvistyčnyj ta sociolinhvistyčnyj aspekty)**, Kiev, 2001

L. LAZARENKO, *Limba română în contextul situaţiei sociolingvistice actuale din Ucraina*, în *Limba română*, Chişinău, 1994, nr. 3

I. LOBIUC, **Contactele dintre limbi, vol. I. Istoricul teoriilor şi metodologiilor**, ed. a II-a reviz. şi adăug., „Demiurg", Iaşi, 2004 (= Lobiuc 2004a)

I. LOBIUC, **Contactele lingvistice ucraino-române (pe baza Atlasului Lingvistic Român şi a tuturor celorlalte surse documentare)**, Editura Universităţii „Al. I. Cuza", Iaşi, 2004 (= Lobiuc 2004b)

W.Fr. MACKEY, **Bilinguisme et contact des langues**, Paris, 1976

***, **Materialele celui de-al II-lea Congres al Intelectualităţii româneşti din regiunea Cernăuţi**, Editura Alexandru cel Bun, Cernăuţi, 2001

O.P. MOCJA, **Naselennja pivdenno-rus'kych zemel' IX-XIII st. (...)** [Populaţia teritoriilor ruseşti sudice în sec. IX-XIII], Kiev, 1993

L.B. NIKOLSKI, ***Jazykovaja politika...***, în culeg. **Jazyk i obščestro** [Limbă şi societate], Moscova, 1968

Maria MARIN, Iulia MĂRGĂRIT, Victorela NEAGOE, **Cercetări asupra graiurilor româneşti de peste hotare**, Bucureşti, 2001

Maria MARIN, Iulia MĂRGĂRIT, Victorela NEAGOE, **Graiurile româneşti din Basarabia, Transnistria, Nordul Bucovinei şi Nordul Maramureşului. Texte dialectale şi Glosar**, Institutul de Fonetică şi Dialectologie „Al. Rosetti", Bucureşti, 2000

Hryhorij PIVTORAK, **Ukrajinci: zvidky my i naša mova** [Ucrainenii: de unde sîntem noi şi limba noastră], Kiev, 1993

W.A. STEWART, **A Sociolinguistic Typology for Describing National Multilimguism**, 1968

V. TAULI, **Introduction to a Theory of Language Planning**, Uppsala, 1968

R. Ja. UDLER, **Dialektnoe členenie moldavskogo jazyka**, vol. II, Chişinău, 1976

Ihor LYUBIANOV
Herson, Ucraina

Despre folosirea etnonimelor *ucrainean/rutean*

L'article présente l'histoire et la contemporaineité des termes *ucrainean* et *rutean*, prouvent que la diversité de ces ethnonymes est évidente. Le terme *rutean* est une forme archaïque pour le terme *ucrainean*, mais il est utilisé souvent par les autorités roumaines pour les *ukrainiens* de Bucovine et Maramures.

În această scurtă comunicare aş vrea să prezint istoria şi contemporaneitatea etnonimelor *ucrainean* şi *rutean*.

La început, aş propune să cercetăm cu atenţie rezultatele ultimelor recensăminte din România, Republica Moldova şi Ucraina, ţările vecine unde ucrainenii locuiesc de sute de ani.

La ultimul Recensămînt Naţional din 2002 din România sînt înregistrate, pentru discuţia care ne interesează aici, două categorii: *ucraineni* şi *ruteni*. Românii constituie o majoritate absolută – 89,5% din totalul populaţiei ţării. Ucrainenii sînt a treia minoritate naţională, după maghiari şi rromi, constituind 0,3% din populaţie. Iar rutenii sînt trecuţi pe listă, fără să constituie vreo minoritate; s-au declarat ruteni 262 de persoane (http://www.recensamant.ro). Aici ar fi corect să adăugăm că ucrainenii care se declarau *ruteni*, sub influenţa politică a României de aproape o sută de ani, s-au românizat aproape toţi, în timp ce ucrainenii care şi-au păstrat identitatea naţională, se românizează cu greu şi, foarte des, doar sub violenţa făţişă a statului, care a dăinuit după 1918 pînă astăzi, culminînd în anii treizeci, cînd toţi ucrainenii din Maramureş, Bucovina şi Basarabia erau proclamaţi „persoane de etnie română care şi-au uitat limba".

În Republica Moldova Recensămîntul Naţional din 2004 fixează etnonimele *moldovean*, *român* şi *ucrainean*. Astfel, ucrainenii în Republica Moldova constituie 8,4% din populaţie (recensămîntul nu ia în consideraţie teritoriul Transnistriei unde efectuarea lui era imposibilă), fiind cea mai numeroasă minoritate naţională, iar în raioanele Briceni, Edineţ, Glodeni, Ocniţa, Rîşcani şi municipiul Bălţi procentul ucrainenilor este mai mare de 20% din populaţia acestor raioane, ceea ce, după legislaţia europeană, obligă administraţia regiunilor respective să declare limba ucraineană limba oficială a acestor raioane, pe lîngă limba română.

În Recensămîntul Naţional din Ucraina din 2001, sînt trecuţi pe liste *ucraineni*, *moldoveni* şi *români*. Desigur, în Ucraina nu poate fi nici vorbă despre etnonimul

ruteni, care se consideră o formă învechită pentru etnonimul *ucrainean*. Ucrainenii constituie 77,8% din populaţie (în Bucovina – 75%). Moldovenii sînt a treia minoritate naţională după număr, constituind 0,5% din totala populaţie a Ucrainei (în Bucovina – 7,3%, în Regiunea Odesa – 5%). Românii reprezintă a şaptea minoritate naţională după număr, constituind 0,3% (în Bucovina – 12,5%).

Însă situaţia devine mult mai complicată, dacă analizăm istoria termenilor *rutean* şi *ucrainean* şi folosirea lor în anumite teritorii din România, Republica Moldova şi Ucraina. În cele două state de limbă română istoricii niciodată nu se ocupau de terminologia respectivă, şi locuind în România este destul de greu să răspunzi la întrebare, de ce ucrainenii şi-au schimbat numele, deşi există tot felul de materiale privind istoria termenilor *moldoveni* şi *români*. În schimb, în Ucraina, acestei probleme îi sînt consacrate zeci, dacă nu sute, de cărţi, dintre care cea mai cunoscută este cercetarea academicianului Yevhen Nakonechny, **Украдене ім'я (чому русини стали українцями)** – *Un nume furat (de ce rutenii au devenit ucraineni)*.

În România, precum şi în Republica Moldova, operele istorice care tratează evenimente din trecutul Ucrainei au convingerea că vechiul regat al ucrainenilor se numea *Rusia Kieveană*. Această denumire, incorectă atît din punct de vedere istoric, cît şi lingvistic, duce la o înţelegere total greşită a acestei perioade din istoria slavilor de est. Desigur, aici putem menţiona, fără riscul de a greşi, că în timpul regimurilor comuniste din România, Republica Moldova şi Ucraina (pentru ultimele două regimul fiind totodată şi un regim de ocupaţie), Rusia (sau Rusia Sovietică) promova cu succes astfel de idei: Rusia, Ucraina şi Belarus (fiind tot un termen incorect, despre care vom vorbi ulterior) erau ţări-surori, Rusia Kieveană fiind un stat unic pentru un singur popor – cel rus, care cu timpul s-a despărţit în trei popoare din cauza „împrejurărilor nefericite" şi a „invaziilor străine". Astfel, Rusia pretindea titlul de „frate mai mare" în raport cu celelalte două ţări slave.

Nu vom discuta aici toată absurditatea acestei idei, pe care au dezvăluit-o deja destul istoricii ucraineni şi cei străini. Ne vom opri la aspectul filologic al problemei. Filologii români sau moldoveni pot să nu fie interesaţi de faptul dacă „Rusia" Kieveană era un stat ucrainean sau rusesc, însă, din perspectivă lingvistică, este foarte important ca limba română să fie cît mai precisă în definirea acestor procese istorice.

Trebuie să menţionăm că în nici o limbă slavă marele imperiu medieval cu centrul la Kiev nu este numit „Rusia", nici chiar în limba rusă. Este foarte util să precizăm ce termeni folosesc limbile slave (am ales trei dintre ele, implicate nemijlocit în procesele istorice din Ucraina: ucraineană, polonă şi rusă): în ucraineană există termenul *Русь* [*Ruś*], respectiv, *Київська Русь* [*Kyjivśka Ruś*], avînd derivatele respective: *русич* [*rusyč*], *русин* [*rusyn*], cu o semnificaţie clară:

Rutenia, *Rutenia Kieveană* şi *rutean*, strîns legată de desemnarea naţională a ucrainenilor înşişi. În schimb, *Rusia*, *rusesc* sau *rus* în ucraineană sună *Росія* [*Rosija*], *російський* [*rosijśkyj*], *росіянин* [*rosijanyn*], care au o cu totul altă semnificaţie, fără să desemneze într-un fel sau altul vechiul stat kievean. În ucraineană folosirea termenului *Київська Росія* [*Kyjivśka Rosija*] – *Rusia Kieveană* este absurd, limba nu combină aceste definiţii în nici un fel. Tot aşa se procedează şi în polonă, folosindu-se pentru desemnarea acestui stat termenul *Ruś* sau *Ruś Kijówska* (*Rutenia* Kieveană), *Rusin* pentru *rutean* ca naţionalitate şi *ruski* pentru rutean ca adjectiv, pe de altă parte desemnînd *Rusia* cu termenul *Rosja*, *Rosjanin* pentru *rus* şi *rosyjski* pentru *rusesc*. Totodată, termenul *Rusia Kieveană – Rosja Kijówska*, ca şi în ucraineană, nu poate exista, fiind o absurditate.

O situaţie specială avem în limba rusă. Nici în această limbă *„Rusia" Kieveană* n-are nimic de a face cu *Rusia*. În rusă există termenii *Киевская Русь* [*Kijefskaja Ruś*], *русич* [*rusičj*], care în nici un caz nu înseamnă *Россия* [*Rasija*], *Rusia*. În limba rusă de astăzi, există, însă, doi termeni, care desemnează noţiunea de *rus* – unul din ei fiind *россиянин* [*rasijanin*], respectiv adjectivul *российский* [*rasijskij*], însemnînd apartenenţa la Rusia ca la un stat, aşadar *rus* ca cetăţean al Rusiei, independent de naţionalitate, iar *rusesc* ca ceea ce ţine de Rusia, de pildă, *produsele ruseşti*. Al doilea termen înseamnă *rus* şi *rusesc*, aparţinînd naţionalităţii, neamului rusesc, şi exprimîndu-se prin acelaşi cuvînt – *русский* [*ruskij*], fiind adjectiv, iar în cazul reprezentantului acestei naţionalităţi, folosindu-se un adjectiv substantivat. Astfel, Rusia este singura ţară slavă, unde naţionalitatea se defineşte printr-un adjectiv, fiind mai vechi, în acelaşi timp, decît însuşi termenul *Rusia – Rasija*, o formă grecizată a denumirii de *Rutenia*, introdusă abia în secolul al XVIII-lea de ţarul Petru cel Mare. Forma *ruskij* nu înseamnă altceva decât „cel ce aparţine rutenilor" (тот, кто принадлежит русичам), teritoriul de nord al Rusiei de astăzi fiind o provincie dominată de Rutenia Kieveană.

Cele menţionate mai devreme ne dau dreptul deplin de a introduce şi în limba română, în loc de denumirea total greşită de *Rusia Kieveană*, denumirea corectă, în primul rând din punct de vedere filologic – *Rutenia Kieveană*, o formă exclusiv întrebuinţată în vechile acte europene până în secolul al XVIII-lea, adică înaintea proclamării Ţaratului Moscovit – Imperiul Rusesc. De exemplu, marele rege-legislator rutean, autorul primei Constituţii din Europa (*Pravda Ruśka – Adevărul Rutean*), Iaroslav cel Înţelept, este numit în cronicele europene de atunci – *REX RVTHENORVM* (*Regele Rutenilor*), şi în nici un caz al „ruşilor". Nu ştim, respectiv nu putem să spunem, din ce cauză Petru cel Mare, împăratul rusesc, a schimbat denumirea ţării sale, care înaintea lui *nu s-a numit niciodată Rusia şi nici Rutenia*, ci Moscovia, Ţaratul Moscovit, Ţara Moscoviţilor, limbile română,

ucraineană şi poloneză păstrînd şi denumirea populară a ruşilor de altă dată – *muscal*. Poate a vrut să atribuie Moscoviei gloria vechii Rutenii, a marilor regi ruteni, creînd Moscoviei o nouă istorie, sub o nouă denumire, falnică şi antică, pentru ca astfel s-o ducă mai repede în Europa. Poate, totuşi, a avut motive mai practice – mutîndu-şi capitala la Sankt-Petersburg, n-a putut, desigur, păstra denumirea *Moscoviei*, care avea capitala la Moscova, şi a hotărît s-o numească *Rusia*, o formă grecizată a Ruteniei (*Ρωσία*), ţinînd seama că Novgorodul şi toată partea nordică a ţaratului aparţinea cîndva Ruteniei. Totodată, trebuie să nu uităm că Petru, în perioada aceasta, stăpînea deja de o jumătate de secol Rutenia istorică, Ucraina devenind aliata Moscoviei în anul 1654, fiind apoi cotropită şi lipsită de orice semn al vechii ei independenţe.

Iar în secolul al XIX-lea, în timpul Renaşterii naţionale a ucrainenilor, în corpul Imperiului Rusesc, a apărut o necesitate de a se distinge de ruşi prin însăşi denumirea naţiunii, fiindcă numele respective – *rutean* şi *rus* se asemănau prin natura lor fonetică şi erau destul de des confundate de către străini, ceea ce le convenea, bineînţeles, tocmai ruşilor (ОНАЦЬКИЙ 1949: 28). Cu toate că denumirea *rus* era „furată” de la ruteni (ГРУШЕВСЬКИЙ 1904: 1), aceştia erau obligaţi să prezinte o nouă denumire a propriei naţiuni. De aceea era aleasă formă *Україна* (Ucraina), pînă atunci întîlnită doar în cîntecele populare şi în letopiseţele vechi (ЧИКАЛЕНКО 1931: 348), însemnînd „o ţară tăiată de restul lumii, o ţară aleasă pentru noi, ţinutul natal”, fiind deci o formă poetică a termenului *Rutenia* şi avînd doar formă de substantiv. Adjectivul *ucrainean* şi etnonimul *ucrainean* au apărut doar în secolul al XIX-lea în urma unei puternice mişcări naţionale (ОКУНЬ-БЕРЕЖАНСЬКИЙ 1932: 57). Iar partea de vest a Ucrainei, aparţinînd Austro-Ungariei (inclusiv Maramureşul şi Bucovina) a păstrat încă timp de un secol vechea denumire *ruteni*. Însă în secolul al XX-lea au existat încercări de a prezenta *rutenii* şi *ucrainenii* ca două naţiuni diferite. Ca urmare, în România, timp de aproape o sută de ani, în toate recensămintele figurau atît *ucraineni*, cît şi *ruteni*. Această situaţie, din păcate, dăinuie şi astăzi. Să sperăm că n-o să dureze mult timp.

Bibliografie

Євген ОНАЦЬКИЙ,. **Наше національне імʼя. Наш національний герб**, Українське вид-во „Перемога”, 1949

Михайло ГРУШЕВСЬКИЙ, **Історія України-Руси**, Львів, 1904, Т. І

Євген ЧИКАЛЕНКО, **Щоденник (1907-1917)**, Львів, 1931

Володимир ОКУНЬ-БЕРЕЖАНСЬКИЙ, **Чому Русини або Малороси називаються українцями?**, Самбір, 1932

SECȚIUNEA II

LINGVISTICĂ ROMÂNEASCĂ

„Româna se împarte în patru dialecte principale: 1. ***Dacoromâna****, vorbită pe teritoriul României de astăzi, în Basarabia şi într-o parte din Bucovina, aparţinînd în timpul şi după cel de-al doilea război mondial la U.R.S.S., ca şi într-o parte care aparţine Iugoslaviei, în cîteva sate din Bulgaria şi din Ungaria, lîngă graniţa românească."*

(Carlo Tagliavini)

„În general, dialectul daco-român se caracterizează printr-o unitate relativ mare. Pe cînd napoletanul nu pricepe pe veneţian, nici bavarezul pe hamburghez, nici chiar germanul din Dorna pe cel de la Bistriţa, românul din Banat şi cel din Basarabia se înţeleg uşor, deosebirile dintre graiurile lor fiind mai mult lexicale."

(Sextil Puşcariu)

Gheorghe POPA
Universitatea de Stat „Al. Russo", Bălţi

Despre necesitatea diversificării abordării faptelor de limbă

Partant de la vérité qu'un fait de la langue peut et doit être analysé dans toute sa plénitude, dans l'article on essaie d'argumenter la nécessité de l'abordage multiple des faits de la langue. Une telle analyse étant déterminée de l'intention de l'investigateur en quelque mesure (bien que ce détail ne doit pas être tiré du calcul), et, surtout, des manifestations concrètes des phénomènes soumis à l'examen.

Reflecţiile ce urmează ne-au fost sugerate de o situaţie, la drept vorbind, paradoxală: pe de o parte, subtextul categoric al unor afirmaţii, pretenţia unor lingvişti de a fi infailibili, contestarea dreptului la existenţă a diverselor interpretări ale unuia şi aceluiaşi fenomen de limbă, acceptarea fără discernămînt a tratamentelor „străine" sau ale celor emise de un nume cu rezonanţă, fidelitatea faţă de informaţia însuşită din conspect sau din manual, depistarea „academismului", „semanticismului", „pragmatismului", „empirismului" unor studii etc., iar, pe de altă parte, constatările – uneori, uşor hiperbolizate, echivoce sau metaforizate – de tipul: „Există atîtea lingvistici, cîţi lingvişti" (A. Meillet), „Există o pluralitate de lingvistici în lingvistică" (E. Benveniste), „Lingvistica nu-şi mai este suficientă sieşi" (Al. Niculescu), „Prezentul lingvisticii se află permanent într-un repaos iluzoriu" ş.a. Situaţia descrisă se explică, din punctul nostru de vedere, fie prin confundarea unor realităţi glotice diferite, fie prin nediferenţierea planului ontologic de cel gnoseologic, fie prin eclectismul interpretării unor noţiuni lingvistice de bază, fie prin examinarea separată a părţii de întreg, fie prin fetişizarea unor caracteristici (chiar şi pertinente) ale faptelor sau prin neglijarea altora (chiar şi mai puţin pertinente), fie prin ignorarea caracterului evolutiv atît al fenomenului ca atare, cît şi al cunoştinţelor despre acest fenomen, fie prin orientarea analizei în direcţia aspectelor exterioare şi/sau neesenţiale, dar nu spre cele ce ţin de esenţa problemei etc. Şi-a adus „contribuţia" la conturarea situaţiei de mai sus şi evitarea chestiunilor spinoase (făcîndu-se trimitere la incompetenţa auditoriului), controversate (făcîndu-se trimitere la obscuritatea problemei ca atare), teoretice (făcîndu-se trimitere la inutilitatea unor asemenea informaţii) etc.

E cunoscut faptul că, în cazul limbajului uman, ne aflăm în faţa unui „Proteu cu mii de feţe" (A. Philippide), deci în faţa unui fenomen pe cît de vast, pe atît de

complex, ale cărui elemente constitutive (omogene şi eterogene) formează o unitate în diversitate. Trebuie să menţionăm că lingvistul are de a face cu un tot unitar şi cu o unitate în diversitate nu numai la nivel de întreg (adică de limbaj), dar şi la nivel de parte componentă a acestui întreg. În felul acesta, se profilează limpede ideea că lingvistul trebuie să adopte o viziune de ansamblu, „integrală" şi asupra părţilor lui constitutive, iar aceste părţi constitutive, la rîndul lor, pot forma obiectul de studiu al unei noi discipline lingvistice. Sînt cunoscute, de exemplu, ipostazele în care se prezintă concomitent limbajul uman, însă aceste ipostaze sînt ilustrate, tradiţional, doar prin comportamentul limbajului conceput şi analizat ca un tot întreg, trecîndu-se inobservabil peste ipostazele similare şi ale oricărui sistem al lui, ale oricărui microsistem al lui, ale oricărui element constitutiv al lui (în subsidiar, am mai putea adăuga că ipostazele în cauză ale limbajului se datorează, în ultimă instanţă, anume ipostazelor respective ale elementelor lui constitutive). Aşadar, orice fenomen de limbă se prezintă (1) ca o realitate ontică (etică), adică drept *obiect al cunoaşterii*, (2) ca o realitate gnostică (emică), adică drept *obiect al* ştiinţei[1] şi (3) ca o realitate instrumentală, adică drept *obiect de descriere* a altui limbaj. Astfel, *îmbinarea stabilă de cuvinte*, ca obiect al cunoaşterii, este un fenomen particular al limbii care există realmente în conştiinţa vorbitorilor: în procesul actelor de vorbire, în virtutea caracterului ei biplan, îmbinarea stabilă de cuvinte semnifică „ceva" din realitatea înconjurătoare. În calitate de obiect al ştiinţei, *îmbinarea stabilă de cuvinte* se prezintă ca un fenomen de limbă ce are un statut (gramatical, semantic etc.) caracteristic acestui fenomen de limbă. În acelaşi timp, fenomenul în discuţie poate fi folosit şi drept instrument în procesul de cunoaştere. De exemplu, în contextul *„Binecuvîntat" este un compus ce se scrie într-un cuvînt, iar „bine-crescut", deşi are o structură şi o componenţă asemănătoare, se scrie cu cratimă*, cuvintele *binecuvîntat* şi *bine-crescut* fac parte din metalimbaj. Menţionăm, în acelaşi timp, că îmbinările stabile de cuvinte, fiind concepute ca un micrositem în cadrul limbii, se constituie, la rîndul lor, din alte microsisteme, cum ar fi cel al frazeologismelor, locuţiunilor, cuvintelor compuse, perifrazelor ş.a. Fireşte, şi aceste fenomene de limbă, la rîndul lor, apar şi ele în cele trei ipostaze caracteristice limbajului. Putem, aşadar, lesne deduce că numărul *obiectelor cunoaşterii*, precum şi cel al *obiectelor ştiinţelor* e în funcţie de cunoştinţele noastre despre ele, de nivelul lor de cercetare: acest număr poate creşte proporţional cu emiterea şi diversificarea

[1] Distincţia în cauză are o expresie terminologică desluşită, de exemplu, în limba rusă în care se utilizează diferenţiat termenii *объект* şi *предмет* (acestor termeni le corespunde în limba română cuvîntul *obiect*): limbajul ca *объект познания*, adică în calitate de *obiect al cunoaşterii* şi limbajul ca *предмет познания*, adică în calitate de *obiect al cunoaşterii / al ştiinţei*.

punctelor de vedere. Astfel, stilistica concepută ca disciplină care are drept obiect de studiu stilul şi care s-a dezvoltat în două direcţii (1. *stilistica lingvistică / descriptivă / a expresiei*; 2. *stilistica literară / individuală / genetică*) poate avea, în funcţie de domeniul cercetat, mai multe subdiscipline: cu aplicare la obiecte restrînse de investigare, pot fi distinse *stilistica limbii*, *stilistica limbajului uman*, *stilistica literaturii*, *stilistica textului poetic* (Irimia 1999: 17), iar cu aplicare la unităţile constitutive ale limbajului, pot fi distinse *stilistica fonetică*, *stilistica morfologică*, *stilistica lexicală*, *stilistica sintactică*, *stilistica punctuaţională* ş.a. Fireşte, „stilisticile" consemnate (precum şi cele potenţiale) nu afectează caracterul unitar al obiectului (al stilului) şi se află în raport conjunctiv, de incluziune (nu disjunctiv, de excludere) cu stilistica ca disciplină autonomă şi unitară.

Ceea ce ar trebui să remarcăm, totodată, e faptul că există o legătură directă între obiectul cunoaşterii şi obiectul ştiinţei. Astfel, dacă limbajul uman, implicit orice parte componentă sau element constitutiv al lui – ca obiect al cunoaşterii – există indiferent de dorinţa vorbitorului şi/sau al cercetătorului, apoi limbajul uman, implicit orice parte componentă sau element constitutiv al lui – ca obiect al ştiinţei – depinde de cercetător, întrucît anume el, în baza obiectului cunoaşterii (deci pornind totuşi de la statutul ontologic al obiectului), îşi creează obiectul său pe care îl supune cercetării (deci reiese că frontierele, conţinutul etc. ale/al acestui obiect pot/poate, fireşte, să difere de la cercetător la cercetător). Într-un cuvînt, limbajul uman (ca obiect al cunoaşterii) nu este un rod al strădaniilor cercetătorilor, ci este o realitate etică (ontică), spre deosebire de limbajul uman (ca obiect al ştiinţei) care este un rod al subiectului cercetător. Acesta, cu siguranţă, a fost motivul ce l-a determinat pe F. de Saussure să susţină necondiţionat că „obiectul nu precede punctul de vedere, dar s-ar spune că punctul de vedere este acela ce creează obiectul" (Saussure 1998: 35), motiv pentru care mulţi lingvişti i-au adus grave acuze învăţatului elveţian[2].

Admiţînd o atare viziune, nu vom rămîne contrariaţi sau entuziasmaţi de faptul că, spre exemplu, Mioara Avram evidenţiază în limba română două diateze (activă şi pasivă), I. Coteanu – trei (activă, pasivă şi reflexivă), recenta *Gramatică academică* – trei (activă, pasivă şi impersonală), Rodica Nagy – cinci (activă, pasivă, reflexivă, reciprocă şi impersonală), iar D. Irimia – şase (activă, pasivă, reflexivă, reciprocă, impersonală şi dinamică). Şi, în asemenea situaţii, nu e cazul

---

[2] Într-adevăr, limbajul uman „precede punctul de vedere" doar în calitatea sa de realitate ontică, dar succede „punctul de vedere" în calitatea sa de realitate gnoseologică: anume lingvistul schiţează contururile limbajului ca obiect epistemologic (surprins în diversele lui ipostaze: structurală, funcţională, sistemică, imanentistă, formală, comunicativă, pragmatică, creativă, descriptivă etc.) pe fundalul limbajului ca obiect ontologic.

să ne grăbim cu dogmatizarea unor sau altor afirmații și, implicit, cu ierarhizarea, pe scara valorilor științifice, a autorilor ei. Iar autidogmatismul, e ferm convins E. Coșeriu, implică „și faptul că se acceptă și alte perspective, și se recunoaște și faptul că orice perspectivă este o perspectivă limitată, o perspectivă pentru o anumită contingență, și că, deci, perspectivele sînt multiple și trebuie să le considerăm pe toate, dacă vrem să facem, de exemplu, o istorie a culturii sau o știință a culturii (or lingvistica e o știință a culturii – Gh. P.), o descriere a unei culturi în anumite momente determinate" (Coșeriu, 1994: 176).

Luarea în calcul a diverselor perspective (indiferent de originea lor: patrimoniul științific național sau străin, nume de rezonanță sau mai puțin cunoscut în lumea științifică, orientare lingvistică „la modă" sau cu vechi tradiții etc.) l-ar tempera pe orice lingvist să afirme că acea sau altă părere e *unica* soluție / interpretare posibilă sau l-ar determina să nu-și subordoneze punctul personal de vedere anumitor prescripții (fie ele chiar și academice). În plus: o atare viziune l-ar încuraja pe cercetător nu numai să nu renunțe la continuarea investigațiilor fenomenelor ce îl preocupă, dar, în același timp, și să conștientizeze posibilitatea existenței unor noi abordări mărturisind satisfăcut, în cele din urmă, parafrazîndu-l pe Al. Einstein, că „de cînd s-au apucat și alții de domeniul meu de investigație, nici eu personal nu-l mai înțeleg"[3].

N-ar trebui să se creeze impresia însă că pledăm exclusiv pe scoaterea în evidență cu orice preț a asimetriilor, imperfecțiunilor, excepțiilor, subtilităților, duplicităților, echivocurilor, sinuozităților sau că perseverăm pe ideea contestărilor, polemicilor, reconsiderărilor: venim, mai degrabă, cu îndemnul de a zăbovi pe îndelete asupra rațiunilor ce l-au determinat pe lingvist să lanseze sau să renunțe la cutare modalitate de interpretare, să propună o soluție sau să pună la îndoială o afirmație. Cu alte cuvinte, dacă grila noastră de înțelegere și de interpretare a unui fenomen diferă de a altora, soluția nu constă în blamare, ci în adoptarea, după cum ne povățuiește E. Coșeriu, a unei atitudini cumpătate: „ (…) *trebuie să vezi totdeauna partea pozitivă, să încerci să vezi dinlăntru care sînt motivele unor afirmații, care, eventual, nu ne plac sau care se află chiar în contradicție cu realitatea limbajului, să vezi că fiecare a încercat să vadă limbajul într-o anumită perspectivă și să vezi care a fost perspectiva lui*". (Coșeriu 1994: 117).

În aceeași ordine de idei: încumetîndu-ne să ne pronunțăm pe marginea unui fenomen de limbă, sîntem puși în situație nu, pur și simplu, de a însemna diversitatea opiniilor în problema respectivă (firește, dacă există o atare

---

[3] Marele fizician german, intenționînd să reliefeze complexitatea teoriei elaborate de el, ajunge la concluzia că „de cînd matematicienii s-au apucat de teoria relativității, nici eu personal n-o mai înțeleg" (Переписка 1973: 182).

diversitate), dar şi de a încerca să dezvăluim continuitatea / incluziunea / complementaritatea acestor opinii: doar orice interpretare, inclusiv cea „strict personală", este – cît n-am încerca să evităm sau să tergiversăm recunoaşterea acestui lucru – o consecinţă firească a investigaţiilor în domeniul respectiv (chiar şi a investigaţiilor mai puţin notabile; or, în anumite situaţii, anume aceste investigaţii se dovedesc a fi destul de „profitabile"). „*Baza teoretică a gramaticii de referinţă*, conchide univoc D. Irimia, *trebuie să fie o rezultantă a dialogului dintre diferitele direcţii din ştiinţa limbii, pe care să le armonizeze şi să le supună principiului coerenţei*" (Irimia 1995: 50). Găsim, aşadar, rezonabil a persevera asupra acestor două principii (al armonizării şi al coerenţei), întrucît anume neglijarea lor de către autori se soldează, aşa sau altfel, cu o deviere de la ceva deja încetăţenit, iar orice abatere, şi nu numaidecît evidentă, este sesizată, cu unele excepţii, fie ca o sfidare, fie ca un aplomb, fie ca o etalare, fie ca o provocare etc. (fireşte, şi o atare sesizare îşi are efectele ei). Apropo, prin aceasta se şi explică, din punctul nostru de vedere, primirea, eufemistic vorbind, reticentă de către specialişti a recentei *Gramatici academice*: ea nu este *o nouă ediţie academică* (cum se preferă a se vorbi), ci este, pur şi simplu, *o autentică gramatică academică*, al cărei „reper firesc" îl găsim, preponderent, nu atît în *Gramatica limbii române* publicate în 1963 (după cum se menţionează în *Prefaţă*), cît, mai ales, în achiziţiile de ultimă oră în domeniul teoriei gramaticale.

Observaţiile de mai sus ne conduc univoc la ideea că trebuie să dispunem permanent de disponibilitate intelectuală (filologică) privind admiterea multiplelor perspective de interpretare a faptelor de limbă, întrucît numai în aşa mod vom putea renunţa fără remuşcări la tentaţia afirmaţiilor categorice personale şi/sau colective (gen: „Vom considera subiective numai acele propoziţii care servesc drept subiect gramatical pe lîngă un verb reflexiv impersonal sau locuţiune verbală impersonală din propoziţia regentă"[4]; „*În linişte, în tăcere* nu pot fi niciodată locuţiuni"[5]) sau vom putea admite fără rezerve virtuale interpretări (gen: „*Deşi studiile actuale de gramatică evidenţiază patru tipuri de predicate, totuşi numărul lor poate creşte*" sau „*Inventarul literelor din româna actuală e reprezentat de 31 de semne grafice, dar se poate îmbogăţi şi cu altele noi*"). Această poziţie fluctuantă privind justeţea perisabilă sau permanentă a afirmaţiilor /interpretărilor e motivată de însuşi comportamentul imprevizibil al fenomenelor lingvistice existente sau virtuale. Ca atare, se poate vorbi de un comportament cert

---

[4] Deşi, după cum se ştie, subordonata subiectivă poate avea ca determinat în propoziţia regentă şi un verb personal: *Cine sapă groapa altuia* **cade** *singur în ea*.

[5] Or, în contexte de tipul *El preferă să lucreze* **în linişte** / **în tăcere**, îmbinările evidenţiate se comportă ca locuţiuni adverbiale (chiar în pofida folosirii lor cu determinative: *în linişte / în tăcere absolută*).

al faptelor de limbă numai în cazul în care, prin absurditate judecînd, ar putea fi întreprinsă o inventariere exhaustivă a tuturor textelor sau a situaţiilor în care poate să apară acel sau alt fenomen, dar, întrucît eventuala apariţie în comunicarea reală a fenomenului respectiv este imprevizibilă, rezultă că şi inventarierea tuturor actelor de vorbire este, practic, exclusă. În legătură cu aspectul în discuţie, nu e lipsit de importanţă a mai itera încă un postulat coşerian: limba română *„este nu doar ce s-a spus pînă acum, ci tot ce s-a spus în egală măsură cu ce se poate spune de acum încolo*" (Coşeriu 1994: 26). Ne întrebăm retoric: cine e temerarul care ar efectua inventarierea (implicit, ar analiza) manifestările unui fapt de limbă din perspectiva acestor trei dimensiuni temporale ale lui?

În baza observaţiilor făcute, putem conchide că, în cazul limbajului uman, avem de a face cu o realitate pluriformă şi polifuncţională, care – concepută ca un tot întreg – poate şi trebuie fragmentat nemilos, dacă intenţia cercetătorului e de a înţelege profund acest întreg. Drept rezultat al unei asemenea fragmentări, te convingi de posibilitatea selecţionării de mai departe a unui fapt lingvistic (respectiv, a unei probleme) deja fragmentat (respectiv, fragmentate). E o sarcină surmontabilă numai dacă vom face, în termeni coşerieni, nu lingvistică „pentru gospodine", „pentru popor", „după gustul publicului", ci *lingvistică* pur şi simplu (Coşeriu 1996: 85).

Bibliografie

Eugen COŞERIU, **Prelegeri şi conferinţe**, supliment al *Anuarului de lingvistică şi istorie literară*, T. XXXIII, 1992-1993, Seria A, Lingvistică, Iaşi, 1994

Dumitru IRIMIA, ***Gramatica între teoria limbii şi perspectiva didactică***, în *Revistă de lingvistică şi ştiinţă literară*, 1995, nr. 1

Dumitru IRIMIA, **Introducere în stilistică**, Editura Polirom, Iaşi, 1999

Lingvistica integrală. Interviu cu Eugeniu Coşeriu realizat cu Nicolae Saramandu, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1996

Ferdinand de SAUSSURE, **Curs de lingvistică generală**, traducere şi cuvînt înainte de Irina Izverna Tarabac, Editura Polirom, Iaşi, 1998

A. ПЕРЕПИСКА, **Зоммерфельда с А. Эйнштейном**, Наука, Москва, 1973

Ala SAINENCO
Universitatea de Stat „Al. Russo”, Bălți

O tendință a limbii române: univerbarea

L’article porte sur le processus de l’univerbalisation des unités denominatives polylexicales. On afirme que ce processus 1) conditionne la modification du rapport entre le volume de l’information et celui de l’expresion; 2) se seumet pleinement à la loi de l’économie, à la régularisation et à la démotivation des signes linguistiques.

0. Adaptîndu-se permanent la necesitățile de comunicare, limba este în continuă facere, structurîndu-și și restructurîndu-și formele. Și dacă „orice pronostic în legătură cu evoluția fenomenelor lingvistice stă sub semnul incertitudinii” (DȘL, p. 533), analiza lor retrospectivă, în diacronia limbii, permite evidențierea unor tendințe, care pot fi calificate ca atare cel puțin în raport cu o etapă avută în vedere. Analiza diacronică a mijloacelor de denominare specifice limbii române impune evidențierea tendinței spre sincretism a formelor de denominare (tendință care contracarează tendința spre analitism caracteristică limbilor romanice) și care se reflectă în substituirea „unor formații verbale perifrastice cu altele derivative, sintetice și polisintetice” (*ibidem*).

Procesul de substituire a unităților nominale perifrastice (locuțiuni, propoziții denominative) prin derivate sau compuse în baza lor este numit *univerbare* (Isacenko 1958: 340). Vizînd latura formală a polilexemelor, fără a avea repercusiuni și asupra laturii lor semantice, univerbarea „stimulează” evoluția raportului „dintre cantitatea de informație și cantitatea de expresie – factor recunoscut de progres al limbii” (Seche 1983 : 340). Cum orice limbă își adaptează cantitatea de expresie la cantitatea de informație exprimată, procesul univerbării este caracteristic, într-o măsură mai mare sau mai mică, tuturor limbilor. Procesul, însă, diferă de la o limbă la alta, atît prin procedeele univerbării, cît și prin frecvența lui. În germană, de exemplu, univerbarea se realizează preponderent prin procedeul compunerii, iar în rusă – prin derivarea cu sufixe. Utilizarea unui procedeu sau a altuia este dependentă de specificul formării cuvintelor într-o limbă dată. Germana, de exemplu, este o limbă care recurge frecvent la compunere, iar rusa, la procedeul derivării.

De la o limbă la alta, variază, de asemenea, frecvența univerbării: în cehă, de exemplu, univerbările sînt mai frecvente decît în rusă, iar în germană mai frecvente decît în cehă. Franceza însă este o limbă în care univerbările se

realizează foarte rar, situaţie, motivată, după Ch. Bally, prin faptul că franceza „nu se supune unei reglementări, ea are oroare faţă de formele derivate regulate automatizate" (Bally 1955: 311). De exemplu:

Rom.	Fr.	Engl.	Germ.	Ceh.	Rus.
drum-de-fier	chemin de fer	rail way	Eisenbahn	železnice	железная дорога
punct de vedere	point de vue	point of view	Blickpunkt	hledisko	точка зрения
fier de călcat	fer à repasser	iron	Bügeleisen	žehlička	утюг
dormitor	chambre à coucher	bedroom	Schlafzimmer	ložnice	спальня
cameristă	femme de chambre	chambrmaid	Zimmerfrau	pokoyska	горничная

Existenţa fenomenului univerbării, respectiv, a tendinţei spre univerbare în sistemul lexical al limbii române poate fi demonstrat prin: (1) raportarea la limba latină, (2) contrapunerea faptelor de limbă ce ţin de etape diferite ale evoluţiei limbii române, (3) analiza structurilor polilexicale şi a univerbelor lor în interiorul unei etape.

1. Limba română prezintă restructurarea unor forme denominative perifrastice în structuri monolexicale. Fenomenul se produce prin aglutinarea elementelor componente ale polilexemelor: *amiazăzi* < *ad mediam dies, miazănoapte* < *mediam noctem, mijloc* < *medius locus, dumnezeu* < *domine deus, cîrneleagă* < *caseum legat, cîşlegi* < *caseum legat, adevăr* < *ad de verum, adăpost* < *ad depositum, aminte* < *ad mentem, primăvară* < *prima vera, Miezii-păresii* < *media quadragsima, portocală* < *Portus Cale, portofel* < *porta folia, surtuc* < *super totum, acela* < *ecce illu, acesta* < *ecce istu, nimic* < *nec mica atare, cutare* < *eccum talis, nici unul* < *neque unus, abia* < *ad vix, aproape* < *ad prope, îndărăt* < *in de retro, azi* < *hac die, acum* < *accu modo, altădată* < *altera data, înăuntru* < *ab intus, de intus, înainte* < *in ante, apoi* < *ad post, desubt* < *de subtus, deasupra* < *de asupra, atunci* < *ad tunc, afară* < *ad foras, deasupra* < *de ad supra, aici* < *eccum hic, înapoi* < *in ad post, pretutindeni* < *tot indere, alături* < *ad laturam, împreună* < *in per una, acasă* < *ad casam, alene* < *ad lenem, departe* < *de parte, deplin* < *de plinum* etc.

2. Existenţa fenomenului univerbării în lexicul limbii române poate fi probată şi prin confruntarea versiunilor succesive ale unui prototip. Se poate observa, în acest sens, substituirea unor îmbinări de cuvinte din versiunea mai veche printr-un termen unic în versiunea mai nouă:

„***Preacurvie făcători** şi **preacurvie făcătoarele**, au nu ştiţi...*" (Cod. Vor., p. 124) / „***Curvarii** şi **curvele** au nu ştiţi...*" (N. Test., 1648, în Cod. Vor., p. 124);
„*Doamne dă-mi această apă, **să nu-mi fie seate***" (Coresi, Ev., p. 152) / „*Doamne, dă-mi această apă ... ca **să nu însetez***" (Varlaam, C., p. 114);
„*Pierzi pre toţi **grăitorii minciunoşi***" (Coresi, Ps., p. 9) / „*Pierzi pre toţi **minciunoşii***" (Dosoftei, Ps., p. 20);

*„Aduseră lui drăciți **pre luni** și **slăbiți pre vine**”* (Coresi, Tetr., p. 6) / *„Aduceau la el ... **pe lunatici** și **pe slăbănogi**”* (Biblia, 1938, p. 1102);
*„Cătră răsărită aflară **un pămînt șes**”* (P.O., 1582, p. 40) / *„La răsărit aflară **cîmpu**”* (Biblia, 1688, p. 7);
*„Și zise Dumnezeu: fie **făpturi luminoase** în tăria cerului”* (P.O.,1582, p. 13) / *„Și a zis Dumnezeu: să fie **luminători** pe bolta cerului”* (Biblia, 1938, p. 1);
*„Adu mie o turturea și **un pui de porumb**”* (P.O.1582, p. 51) / *„Adu-mi o turturea și **un porumbel**”* (Biblia, 1938, p. 14);
*„**Norocul cel prost** al lui Alexandru-Vodă”* (Ureche, L., p. 82) / *„**Nenorocirea** lui Alexandru – Vodă”* (N. Costin, L., p. 236);
*„Sfătuia boierii ca să dea la **loc strîmt**”* (Ureche, L., p.95) / *„S-au sfătuit boierii să se dea la **strîmtori**...”* (M. Costin, L., p. 173);
*„**Cei fără leage** și cei păcătoși”* (Biblia, 1688, p. 456)/ *„Pe **nelegiuți** și pe păcătoși”* (Biblia, 1938, p. 668);
*„Se depărtară de cătră mine **cela ce mă mîngîie**”* (Biblia, 1688, p. 530) / *„Departe de mine este **mîngîietorul**”* (Biblia, 1938, p. 783)[1].

Evoluția fenomenului nu urmează însă un drum diacronic liniar. Dovadă este utilizarea, în aceeași versiune sau în versiuni datate aproximativ din aceeași perioadă, a unităților monolexicale alături de echivalentele lor polilexicale: *cel ce giudecă* (C.V.)/ *giudecătorul* (A.C.), *cîți venriia* (C.V.)/ *veniții* (A.C.), *fără părere*/ *nengînditoriu* (A.C.), *cu credință ceea ce e* (C.V.)/ *ce cred* (A.C.), *fără voroavă* (C.V.)/ *a tăcea* (C.V.), *ceea ce credea* (C.V.)/ *crezătorii* (A.C.), *celora ce ucidea* (C.V.)/ *ucigătorilor* (A.C.), *fără osîndu* (C.V.)/ *neosîndit* (A.C.), *ceia ce sta* (C.V.)/ *stătătorii* (A.C.), *viteaște* (C.V.)/ *ca o vită* (A.C.), *dintînia* (C.V.) / *pentru întîia, nepristoindu* (C.V.)/ *nu și-au răposat* (A.C.), *ceia ce slujea* (C.V.) / *slujitorii* (C.V.), *ceia ce făcea* (C.V.)/ *faptele* (A.C.), *nedreptate*/ *călcătoare de lege*/ *nedumnezeire*/ *fărădelege, au făcut stat*/ *hotărăște, căzut jos*/ *biruit, au năvălit*/ *năvală făcînd, negătiți*/ *fără de veste, a da ajutoriul*/ *ajutorindu, le da vina*/ *vinuia, au făcut izbîndă*/ *biruit, să nu fie stătătoare*/ *nestîmpărată* (G.U.).

Se poate observa că, în limba română veche, univerbarea se realizează, de cele mai dese ori, prin derivare sufixală (*cel ce giudecă* > *giudecătorul, năvală făcînd* > *năvălind, a da ajutorul* > *ajutora*) și contragere (*fără de lege* > *fărădelege*).

3. Aceste modalități de univerbare își mențin productivitatea și în limba română contemporană. Dintre procedeele enumerate, cel mai frecvent pare a fi derivarea, fapt explicabil și prin preponderența, în general a derivării în sistemul românesc de formare a cuvintelor.

3.1. Univerbele păstrează, în general, sensul polilexemelor de la care derivă. În unele cazuri însă sensul derivatului se suprapune doar parțial sensului mai

---

[1] Exemplele sînt preluate din Seche 1983.

determinat şi mai precis al locuţiunilor-baze. Elocvente sînt cazurile în care, pentru două sau mai multe locuţiuni cu structură asemănătoare, există un singur derivat postlocuţional: *a atrage atenţia, a acorda atenţie – a atenţiona*; *a face năvală, a da năvală – a năvăli*; *a da în chirie, a lua în chirie – a închiria*; *a lua în arendă, a ţine în arendă, a da în arendă – a arenda.*

Unele locuţiuni au, dimpotrivă, o arie semantică mai amplă decît echivalentele lor simple şi din acest motiv „nu poţi reprezenta exact o locuţiune printr-un cuvînt şi nici prin mai multe" (Reinheimer-Rîpeanu 1989: 66).

Cele mai multe derivate verbale se formează prin ataşarea morfemelor verbale la tema substantivului din structura locuţiunii: *a numi* (< *a pune nume*), *a porunci* (< *a da poruncă*), *a vizita* (< *a face o vizită*), *a amenda* (< *a pune o amendă*), *a mesi* (< *a lua masa*), *a dejuna* (< *a lua dejunul*), *a curta* (< *a face curte*), *a vesti* (< *a da veste*), *a năvăli* (< *a face năvală*), *a influenţa* (< *a avea influenţă*), *a ajutora* (< *a da ajutor*), *a abuza* (< *a face abuz*), *a apela* (< *a face apel*) etc.

Prin derivare imediată se creează în limba română verbe de conjugarea I şi a IV-a: *a face prognoză > a prognoza, a face note > a nota, a lua la ţintă > a ţinti, a face năvală > a năvăli, a face apel > a apela, a face calcul > a calcula, a face curte > a curta, a face prognoză > a prognoza, a face fasoane > a se fasoni, a face glume > a glumi, a face pază > a păzi*[2] etc.

Terminaţia *–i* se ataşează, de asemenea, la univerbele delocutive: *cruci, dumnezei, gorgoni, măgări, nepoţi, porci, veri, ţopîrlăni.* Polilexemele-baze ale acestor derivate au structura „*a zice* (*a numi*) + substantiv": *a numi cucon, a numi măgar, a zice naş, a zice nepot* etc. Derivatele acestor locuţiuni fac aluzia la enunţarea efectivă a substantivului din structura lor[3]: *a măgări – a zice: „Măgarule!", a drăci – a zice „Drace!"* etc.

---

[2] După cum demonstrează numeroase cercetări, aceste conjugări sînt unicele productive în limba română (Iordan/Robu 1978 : 156). „Prosperitatea" lor se explică, după Al. Graur, prin faptul că ele formează „un sistem închegat, cu forme solidare între ele, cu mărci clare şi uşor de manevrat" (Graur 1962: 175). În ce priveşte ataşarea terminaţiilor pentru conjugarea I sau a IV-a se constată că *–a* „se ataşează [...] la teme vechi, moştenite din latină, fie la teme neologice de provenienţă latino-romanică", iar *–i* „se ataşează într-o proporţie aproape egală cu cea a conjugării I-a la teme verbale vechi, moştenite din latină", dar „vădeşte în plus o preferinţă pentru temele slave vechi şi moderne" (Purdelea 1970: 17-18). Astfel, la substantivele *ajutor* (lat.), *avans* (fr.), *omagiu* (it.) din structura locuţiunilor *a da ajutor, a acorda avans, a aduce omagiu* se ataşează terminaţia *–a* (*a ajutora, a avansa, a omagia*), iar la substantivele *poreclă* (sl.), *roadă* (sl.) din componenţa locuţiunilor *a pune poreclă, a da roadă* se ataşează terminaţia *–i* (*a porecli, a rodi*).

[3] Menţionăm, în altă ordine de idei, că avem a face cu două moduri diferite de utilizare a substantivelor *nepot, văr, cucon,* pe de o parte, şi *măgar, porc, ţopîrlan,* pe de altă parte. Substantivele *ţopîrlan, porc, gorgonă, măgar, drace, Dumnezeu* se folosesc în imprecaţii şi pot constitui independent o „alocuţiune" (*– Măgarule! îi strigă din urmă*).

Destul de productiv în zona univerbării este sufixul *–ona*. Formațiile cu *–ona*, atestate rar în anii '60, '70 (*concluziona, inscripționa, previziona*), sînt utilizate destul de frecvent în anii '90: *a da impuls > a impulsiona, a face impresie > a impresiona, a da sancțiune > a sancționa, a face excepție > a excepționa, a face porții > a porționa, a impune restricții > a restricționa, a face revizie > a reviziona* etc. Unele dintre formațiile enumerate au atestări mai vechi și sînt folosite mai frecvent (*a concluziona, a atenționa*), altele sînt mai noi și, respectiv, sînt utilizate mai rar (*a previziona, a restricționa*).

Frecvent este, de asemenea, sufixul *–ui*: *a prilejui* (< *a da prilej*), *a glăsui* (< *a da glas*), *a străjui* (< *a sta de strajă*), *a prețui* (< *a pune preț*), *a sfătui* (< *a da sfat*), *a nădăjdui* (< *a avea nădejde*), *a plănui* (< *a avea în plan*). Aceste formații au sinonime ce se folosesc însă mai frecvent în limba literară decît univerbele: *a plănui – a preconiza, a intenționa*; *a nădăjdui – a spera*; *a glăsui – a vorbi*; *a străjui – a veghea, a păzi*; *a prilejui – a cauza, a declanșa* etc.

Univerbele se formează și prin derivare parasintetică: atașarea concomitentă a unui element de compunere și a sufixului. Cele mai productive, în acest sens, sînt polilexemele care au în structura lor prepoziția ***în***: *a pune **în** cruciș > a încrucișa, a ajunge **în** stare > a se înstări, a scrie **în** registru > a înregistra, a pune **în** scaun > a înscăuna, a da **în** chirie > a închiria, a pune **în** mînă > a înmîna, a da **în** lături > a înlătura, a pune **în** scenă > a înscena* etc.

Mai rare sînt formațiile care „moștenesc" de la unitatea polilexicală alte prepoziții: *a **întro**părta < a da **într-o** parte, a se **de**dulci < a mînca **de** dulce, a **după**ci < a coase **după** ac, a se **întro**loca < a se aduna **într-un** loc, a **pă**fuga < a pune **pe** fugă.* Acestea sînt, după cum demonstrează atestările (a se vedea Formarea, p. 214), regionale sau învechite.

Atașarea prefixului *în-* la tema unor postlocuționale (ce au la bază polilexeme cu prepoziția respectivă) cadrează cu o tendință mai generală a limbii române de a folosi forme prefixate (Iordan). Printre factorii ce cauzează acest fenomen, I. Iordan enumără: fonetica sintactică[4], analogia („*bătrînesc* alături de *îmbătrînesc* [...] trebuia să ducă încet, încet la dublete ca *bolnăvi – îmbolnăvi, mărita – înmărita* ..." (*ibidem*, 44), conștiința înrudirii cuvintelor („... expresiile înrudite se

---

Spre deosebire de acestea, substantivele *nepot, cucon, văr* etc. sînt modalități de adresare și formează „alocuțiuni" împreună cu alte cuvinte:

– *Să-ți fie de bine, nănașule!* (I. Creangă).

[4] Influența acestui factor este explicată de I. Iordan în felul următor: „Punctul de plecare l-au constituit verbele (sau variantele) compuse, care și-au pierdut ori au putut să-și piardă prefixul în condiții fonetice determinate. După ce s-a ajuns la un număr oarecare de verbe cu forme duble, a fost ușor să se nască în conștiința indivizilor vorbitori ideea, mai bine zis deprinderea, că de la unul și același cuvînt pot exista variante cu și fără *în-*, indiferent care din ele este cea originară" (*ibidem*, 41).

cheamă una pe alta în mintea individului vorbitor şi de aceea se influenţează reciproc" (*ibidem*, 46).

Doar prin influenţa acestor factori poate fi explicată şi apariţia prefixului *în-* în cazul postlocuţionalelor cu baza formativă „verb + substantiv": *a se înfiora* (< *a apuca fiorii*), *a se îngrozi* (< *a apuca groaza*), *a se îngriji* (< *a avea grijă*), *a înnoda* (< *a face nod*), *a împiedica* (< *a pune piedică*), *a întemeia* (< *a pune temelia*) etc.

În legătură cu univerbele derivate mai cu seamă, e de menţionat că unele dintre formaţiile evidenţiate mai sus sînt considerate de unii cercetători împrumuturi: *a atenţiona* (< fr. *attentionner*), *a porţiona* (< fr. *portionner*) sau moştenite: *înspica* (< lat. *inspicare*). Interpretarea lor drept împrumuturi pare a fi justificată, la prima vedere, prin existenţa etimonului respectiv într-o limbă străină. Se cunoaşte însă că un contact, care permite „trecerea dintr-o limbă într-alta a unui număr mare de cuvinte, printre care şi derivate pe terenul limbii-sursă", favorizează „transferul unor elemente derivaţionale analizabile în limba receptoare", care şi le apropie „pentru a forma ea însăşi, cu ajutorul lor, cuvinte noi" (Reinheimer-Rîpeanu 1989: 373). În acest fel, rădăcinile *atenţ-, porţ-, impres-*, aparţin, într-adevăr, unor cuvinte împrumutate din franceză *atenţie* (< *attention*), *impresie* (< *impression*), *porţie* (< *portion*). Aceste cuvinte însă intră şi în structura unor locuţiuni (*a atrage atenţia, a face impresie, a face porţii*), de la care cu ajutorul sufixului *-iona* (care este, de asemenea, împrumutat) se pot forma verbele respective. În favoarea acestei ipoteze ar pleda şi comunitatea sensului dintre derivat şi baza lor formativă. Cu atît mai mult că sensul unor derivate verbale nu poate fi justificat decît prin raportarea la întreaga locuţiune. În acest sens, Fl. Dimitrescu menţionează că verbul *a muşamaliza* „păstrează sensul figurat pe care cuvîntul de bază nu-l are decît în locuţiune. Astfel, *muşama*, care înseamnă 'bucată de pînză ceruită', are sensul de 'colocoşire', 'acoperire' numai în locuţiunea *a face muşama...*" (Dimitrescu 1956: 131).

Bineînţeles, considerarea acestor formaţii drept derivate nu exclude pătrunderea lor în limbă cu statut de împrumut. Nu este exclusă, de asemenea, nici existenţa în limbă a două verbe omonime – unul împrumutat, iar al doilea derivat. Este cazul verbelor *a se cîmpi* 'a se instala, a se aşeza la cîmp' împrumutat din italiană şi *a se cîmpi* 'a se duce, a se căra' derivat postlocuţional de la locuţiunea *a-şi lua cîmpii* (Niculescu 1960: 583-584).

3.2. Drept reflex al tendinţei spre univerbare poate fi interpretată şi dezanalizarea produsă prin eliptizare (eliminarea determinatului) sau elidare (eliminarea determinativului): *a-şi lua rămas* (*bun*), *de proporţii* (*mari, considerabile*), *de calitate* (*înaltă, bună*), *a prinde* (*la*) *minte, a face în două* (*bucăţi*), *a da* (*de*) *ştire, a avea temperatură* (*înaltă*), (*a da*) *fuga înapoi, a face de rîsul* (*lumii*), *într-o* (*bună*) *zi, pe lîngă toate* (*acestea*), (*mai*) *întîi de toate, unii* (*şi*)

alții, încolo (și) încoace, nu o (singură) dată, (în) de aproape, să trăiești (mulți ani) etc.

4. Existența fenomenului univerbării în limba română, ca și în alte limbi, poate fi explicată prin acțiunea unor factori orientați spre satisfacerea finalității limbajului. În acest sens, univerbarea se prezintă drept corolar al acțiunii economiei lingvistice, al tendinței spre demotivare și regularizare a unităților limbii.

4.1. „Pentru a ajunge la satisfacerea nevoilor de comunicare", menționează A. Martinet, „oamenii vor avea de ales între o creștere a numărului unităților în sistem" sau „o mărire a numărului de unități folosite în lanțul vorbirii. În primul caz, va fi vorba de o economie sintagmatică", iar în al doilea caz, „se va realiza o economie paradigmatică" (Martinet 1970: 228). În sensul în care înțelege economia lingvistică A. Martinet, apariția univerbului corespunde unei economii sintagmatice: univerbele sînt mai compacte și concordă „cu economisirea cumpătată a timpului necesar pentru comunicarea orală sau scrisă", cu cheltuiala eficientă a eforturilor intelectuale sau fizice necesare pentru rostirea lor, „cu consumul rațional al diferitor materiale necesare pentru scrierea acestor unități" (Popa 1995: 161).

E. Coșeriu interpretează economia lingvistică drept un principiu finalist al inteligenței practice, care poate implica un „efort" mai mic în utilizarea eficientă a mijloacelor tradiționale, dar și un „efort" mai mare în crearea mijloacelor noi. În acest sens, univerbele sînt redundante pentru că denumesc realii deja nominate prin bazele lor formative. În plus, ele sînt neeconomicoase și pentru că apariția lor, ca apariție a unui mijloc nou, implică un „efort" mai mare decît utilizarea mijloacelor tradiționale (a se vedea, în acest sens, Coșeriu 1997: 178). „Efortul mai mare" este atenuat însă prin două momente prin utilizarea unităților denominative polilexicale se creează un suport lingvistic favorabil univerbării, iar în cazul univerbării se utilizează procedeele tradiționale de formare a cuvintelor noi.

Suportul favorabil se creează în urma modificărilor de conținut la care sînt supuse componentele unității denominative polilexicale. Or, două sau mai multe unități lexicale, utilizate împreună timp îndelungat, sînt supuse, fie și neesențial, modificărilor semantice, căpătînd valori noi. Corolarul modificărilor de conținut, pe care le suportă elementele componente ale unității denominative polilexicale, este contradicția dintre sensul unitar și forma dezmembrată a unității denominative. Această contradicție are două soluții:

a) elementele tind să-și reia independența lexicală. Astăzi, de exemplu, nu se mai utilizează ca unități denominative (îmbinări stabile) *a face cercare, a face leage, a face năvală, a lua știre, a sta ascultoi*;

b) polilexemul tinde să-și unifice forma dînd naștere la univerb. Acesta este creat, după cum am menționat, prin procedee tradiționale, aplicabile și la baze

formative monolexicale: compunere (*a batjocori – a-şi bate joc*), derivare (*a atenţiona – a atrage atenţia*).

Am putea afirma, prin urmare, că apariţia univerbului cadrează cu principiul economiei verbale.

4.2. Necesităţile de comunicare sînt satisfăcute prin apelarea continuă la posibilitatea de semnificare a unităţilor denominative. Aceste unităţi semnifică în virtutea unui anumit raport, motivat sau arbitrar, ce se stabileşte între semnificat, semnificant şi referent. Caracterul motivat creează anumite restricţii în posibilitatea de semnificare a semnului lingvistic. Or, de regulă, trăsătura ce stă la baza nominării (şi prin care semnul este motivat) nu exprimă esenţa cuvîntului nominat, ci este trăsătura cea mai bătătoare la ochi, esenţială din punctul de vedere al practicii sociale, dar neesenţială din punctul de vedere al logicii. În felul acesta, o trăsătură neesenţială, dar pusă la baza denominării estompează trăsăturile neobservate, impunînd limite „reflectării şi perceperii complexe a referentului" (Humboldt 1984: 111). Această situaţie condiţionează o demotivare progresivă a semnelor lingvistice, demotivare care permite „extensiuni" şi „intensiuni" semantice. La diferite nivele de limbă totuşi, demotivarea este contracarată de etimologia populară şi de încercările de remotivare poetică, orientate spre accentuarea „transparenţei" semnificantului.

Demotivarea, de altfel şi etimologia populară sau remotivarea poetică, se manifestă prin modificări în structura semnificantului semnului lingvistic. În cazul unităţilor denominative polilexicale (unităţi cu motivare explicită), ea se manifestă prin grade diferite, dar progresive de aglutinare formală a elementelor constitutive:

– între componentele unităţii apare cratima: *zgîrîie-brînză, cel-de-sus*;
– componentele se sudează într-un întreg: *degrabă, untdelemn*;
– prin reducere, din corpul compusului dispar unele foneme: *dumnezeu, paşoptist*.

Odată cu accentuarea aglutinării formale, dispare caracterul motivat al semnului, iar sensul unităţii aglutinate evoluează în raport cu sensul unităţii polilexicale, înglobînd în structura sa trăsături-„reflexe" noi ale denotatului. Univerbul tinde, prin urmare, să devină unitate „non-limitantă" semantic prin structura sa fonetică.

4.3. Comunicarea umană ar fi imposibilă, menţiona Humboldt, „dacă spiritul nu ar deţine cadrul capabil să asigure emisiunea termenilor înşişi" (Humboldt 1984: 112). Dintr-o altă perspectivă, cea a receptorului, am putea afirma că „termenii" sînt înţeleşi datorită posibilităţii de raportare la cadrul care îi „generează". Afirmaţia poate fi probată prin faptul că, receptînd un cuvînt absolut nou, încercăm să-i deducem sensul din „schema de construcţie", raportîndu-l la familii de cuvinte şi la scheme gramaticale.

Asemenea interpretări sînt posibile datorită analogiei care „presupune conştiinţa şi comprehensiunea unui raport ce uneşte formele între ele" (Saussure 1998: 171). În domeniul lexicului, analogia duce la crearea de noi forme (*ibidem*) sau la restructurarea formelor existente.

La nivelul unităţilor denominative polilexicale, acţiunea acestui factor este susţinută de principiul eficienţei tehnice: „elementul distinctiv trebuie să diferenţieze, iar elementul semnificativ trebuie să se diferenţieze şi să semnifice" (Coşeriu 1997: 179). Or, în cazul unităţilor denominative polilexicale, semnificantul nu se diferenţiază net de altul, fiecare element din structura lui comportînd, în afara structurii denominative date, semnificaţii şi funcţii distincte. „Necesitatea expresivă" condiţionează, în asemenea situaţii înlocuirea semnificantului prin forme analogice cu cele existente.

Bibliografie

E. COŞERIU, **Sincronie, diacronie şi istorie. Problema schimbării lingvistice**, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1997

Angela BIDU-VRĂNCEANU, Cristina CĂLĂRAŞU, Liliana IONESCU-RUXĂNDOIU, Mihaela MANCAŞ, Gabriela PANĂ DINDELEGAN, **Dicţionar de ştiinţe ale limbii**, Editura Nemira, Bucureşti, 2001 (**DŞL**)

Florica DIMITRESCU, **Locuţiunile verbale în limba română**, Editura Academiei, Bucureşti, 1956

Al. GRAUR, *Evoluţia conjugării în româneşte*, în SCL, 1962, nr. 2

Iorgu IORDAN, *Compuse româneşti cu în-*, în *Buletinul Institutului de Filologie Română „A. Philippide"*, III, 1936

Institutul de Lingvistică din Bucureşti, **Formarea cuvintelor în limba română. Vol. I. Compunerea**, Editura Academiei, Bucureşti, 1970 (**Formarea**)

Iorgu IORDAN, Vladimir ROBU, **Limba română contemporană**, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1978

A. MARTINET, **Elemente de lingvistică generală**, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1970

Al. NICULESCU, *Contribuţii lexicale*, în SCL, 1960, nr. 3

Gh. POPA, *Observaţii asupra economiei lingvistice (cu referire la echivalentele locuţionale ale cuvintelor)*, în **Omagiu lui Nicolae Corlăteanu**, Editura Virginia, Chişinău, 1995

M.-L. PURDELEA, *Derivarea verbală imediată (nemijlocită)*, în SCL, 1970, nr. 1

S. REINHEIMER-RÎPEANU, *Derivat sau împrumut?*, în SCL, 1989, nr. 4

Ferdinand de SAUSSURE, **Curs de lingvistică generală**, traducere şi cuvînt înainte de Irina Izverna Tarabac, Editura Polirom, Iaşi, 1998

M. SECHE, *Evoluţia raportului dintre cantitatea de informaţie şi cantitatea de expresie – ca factor de progres al limbii române*, în SCL, 1983, nr. 2

Ш. БАЛЛИ, **Общая лингвистика и вопросы французского языка**, Издательство иностранной литературы, Москва, 1955

В. ГУМБОЛЬД, **Избранные труды по языкознанию**, Прогресс, Москва, 1984

А.В. ИСАЧЕНКО, ***К вопросу о структурной типологии словарного состава славянских литературных языков***, în *Československá Academie věd scovansky ŭstan SVAVIA (časopis pro slovanscou filologii)*, Ročnik XXVII, Praha, 1958

Abrevieri

Biblia, 1688	= **Biblia, adecă dumnezeiască scriptură**, Bucureşti, 1688
Biblia, 1938	= **Biblia**, Bucureşti, 1938
Cod. vor.	= **Codicele voroneţean**, Bucureşti, 1981
Coresi, Ev.	= Diaconul Coresi, **Carte cu învăţătură** (1581). Vol. I, Bucureşti, 1914
Coresi, Ps.	= Diaconul Coresi, **Lucrul apostolicesc**, Bucureşti, 1930
Coresi, Tetr.	= **Tetraevanghelul** diaconului Coresi, Bucureşti, 1889
Costin, N.	= N. Costin, **Letopiseţul Ţării Moldovei**, Bucureşti, 1942
Dosoftei Ps.	= Dosoftei, mitropolitul Moldovei. **Psaltirea în versuri**, Bucureşti, 1887

Inga DRUȚĂ
Centrul Național de Terminologie, Chișinău

Tot mai... europeni?

In the current context of the „Europeanization", the component **euro** became surprisingly productive in Romanian language, as well as in international languages. This article inventories and comments the most representative terms formed with **euro**, and points out their semantic and stylistic value. This study brings up for discussion some issues related to EU terms, otherwise eurolect (**euro-terminology, euro-jargon**), underlining that new EU concepts are identifying their own linguistic labels and crystallize in time.

Acum un deceniu, în anunțurile micii publicități și-au făcut apariția formulări mai puțin obișnuite de tipul „*occidentali* dorim închiriere vilă" (*România liberă,* 1181, 1994, 13), „*europeni* dorim apartament..." (*România liberă,* 1387, 1994, 13), semnalate între alții de Rodica Zafiu (2001), care observa că „termenul geografic (cu conotații politice) e prea general pentru autodesemnări; cineva se recomandă, în principiu, ca englez, francez, italian etc., nu ca «occidental» sau ca «european». Nivelul normal de (auto)desemnare e cel etnic (sau al cetățeniei), nu unul larg zonal. Utilizarea substantivelor *occidental* și *european* are însă o dublă explicație: prin contextul care le face relevante (implicînd informații despre standardul de viață, despre oferta de preț etc.), dar și prin caracterul artificial al enunțului – de falsă autodesemnare". Astăzi, la început de mileniu, cuvîntul *european* (substantiv și mai ales adjectiv) cunoaște o evoluție spectaculoasă, fiind în vogă în discursul public și reprezentînd, vorba prof. G. Gruiță (2006: 24), „cel mai puternic cuvînt de laudă": „Românie *europeană*", „președinte *european*", „mesaj *european*", „școală *europeană*", „doctrină *europeană*", „spirit *european*", „lider *european*", „card *european*", „proiect *european*", „ideea *europeană*", „abordare *europeană*", „om nou, *european*", „fermier *european*", „sat *european*", „vis *european*", „weekend *european*" etc. Doar în cîteva expresii – de tipul „card *european*", „proiect *european*" – *european* are sensul „din Europa, ce ține de Europa", în celelalte cuprinzînd în semantica sa tot ce e **modern, corect, bun, frumos, valoros, democratic, durabil, perfect** etc. *European*, în zilele noastre, a ajuns să reprezinte expresia lingvistică a unui ideal național.

Pe un fond de entuziasm *european,* nu e de mirare că acest cuvînt, sub forma prescurtată *euro,* a devenit, ca și în alte limbi, element de compunere, cu o productivitate surprinzătoare. După modelul *europarlamentar,* au apărut de la

eurotineri (adunați în august 2003 la Costinești) (cf. Gruiță 2006: 25) pînă la *eurobrînză* (brînză la standarde europene, www.ziarulcn.com/article/aid/8555). **Marele dicționar de neologisme** de Florin Marcu (2003) include „eurotermeni" cum ar fi: *euroarab* „referitor la relația dintre Europa și lumea arabă", *euroatlantic* „referitor la țările Europei care aparțin Alianței Atlanticului de Nord (NATO)", *eurobancă* „denumire generică dată băncilor situate în Europa, care efectuează și operații în valută străină", *eurocent, Eurocity* (< fr., engl.) „tren care face legătura între marile orașe ale Europei", *eurocomunism* (< fr.), „atitudine a unor partide comuniste din țările occidentale care înțeleg că trebuie să țină seama, în activitatea lor, de realitățile istorice, economico-sociale din țările respective", *eurocrat* (< fr.) „funcționar al organismelor și organizațiilor europene", *eurocredit* „credit acordat pe piețele de către băncile din circuitul eurovalutar", *eurodeputat* „deputat în Parlamentul european", *eurodeviz* (< fr.) „monedă a unei țări din Europa Occidentală plasată pe termen lung într-o altă țară", *eurodolar* (< fr., engl.) „dolar american plasat pe termen lung în băncile europene", *Euronet* „sistem electronic de comunicație în Europa", *euroobligațiune* „obligațiune emisă și comercializată pe piețele europene", *europiață* „denumire generică dată piețelor de capital, pe care se efectuează depuneri bancare și împrumuturi în eurodolari", *eurorachetă* „rachetă amplasată pe teritoriul Europei", *eurovalută* „valută convertibilă în dolari sau euro care circulă în afara sistemului bancar al țării respective", *Euroviziune* (< fr.) „emisiune simultană de programe televizate în mai multe țări ale Europei", la care se adaugă mult vehiculatele *euroregiune* „formă de cooperare interregională transfrontalieră", *euronavetist* „căpșunar" (*Evenimentul zilei,* 11.XI.2006), *euroobservator* (*Gândul,* 18.X.2006), *eurocompact* (standard european de detergent ecologic și compact), *EuroRenovare* (denumire de credit), *euroreparație* (în Republica Moldova), *Euroaptitudini* (Centru Internațional de Instruire și Testare pentru Computer și Limbi Străine), *euroechipe* (grupele preliminare ale Campionatului European 2008 la fotbal), „*euro-dispecer* (rubrică de informare pe un site despre UE), precum și o serie de nume de societăți: *Euroconstruct, Eurotel, Euro-GSM, EuroConsulting, EuroTrans, Euromob, Euromarket, Euroservice, InvestEuro, EuroVIP, EuroImperial* ș.a.

Un termen interesant este *euromit* „idei despre Uniunea Europeană și aderarea României la UE care nu corespund realității, dar sînt vehiculate frecvent"; cum ar fi: românii nu vor putea munci în Uniunea Europeană după aderare; străinii cu bani ne vor cumpăra țara; UE ne spune cînd și cum ne putem tăia copacii din curte; în Uniunea Europeană, animalele au cercei și pașapoarte, la fel ca oamenii; dupa aderarea la UE, românii nu vor mai putea bea țuică preparată de ei; din 2007, moneda națională va fi euro etc. (www.infoeuropa.ro). Cei care pun în circulație **euromituri** sau cei care le cred sînt *euroscepticii* sau chiar

eurocîrcotaşii, în opoziţie cu *euroentuziaştii, eurooptimiştii* sau *eurofilii:* „Un guvern *euroentuziast* şi o opoziţie *eurorealistă* dezbat efectele aderării asupra specificului naţional românesc în parlament" (www.adevarulonline.ro/2006-07-24/Europa/identitate-nationala-cu-carnati-de plescoi_192371.html); „Resping termenul *eurosceptic*, îl prefer pe acela de *eurorealist*, ca poziţie contrară *euronaivismului* caracteristic birocraţilor europeni" (www.sfin.ro/articol_5682/calea_a_treia_e_autostrada_catre_lumea_a_treia.html).

Procedeul înregistrează deja o anumită „inflaţie", fiind utilizat nu doar pentru a trimite la instituţiile sau exigenţele europene sau pentru a exprima ideea de superlativ, ci şi cu un sens augmentativ, pentru tot ce depăşeşte limitele obişnuite: *eurodurere, eurosecetă, eurofurie* (Gruiţă 2006: 26).

Dincolo de exagerările modei, cuvîntul *european* (substantiv, adjectiv, adverb) exprimă astăzi „visul românesc", aspiraţia românului spre *homo europaeus.*

La polul opus se află *neeuropean, noneuropean, antieuropean:* „statut excesiv şi *neeuropean*", „stil total *neeuropean*", „comportament *neeuropean*", „model social *neeuropean*"; „produs *noneuropean*", „despotismul *noneuropean* al lui Putin"; „pachet de legi antisocial, *antieuropean*", „buget necredibil, prost construit, mincinos, *antieuropean*", „derapaj antidemocratic şi *antieuropean*", „Moldova ca un bantustan *antieuropean*" etc.

În locul acestor etichete negative apar şi cuvinte cu altă etimologie, dar cu aceleaşi conotaţii peiorative, cum ar fi *balcanic*: „mentalitate *balcanică*", „atitudine *balcanică*", „partide *balcanice*", „afaceri de tip *balcanic*", „troc *balcanic*", „proiect cu iz *balcanic*", „boicot de tip *balcanic*" ş.a.

Mai nou, în aceleaşi contexte negative apare adjectivul/adverbul *mioritic*: „politicieni *mioritici*", „management *mioritic*", „comunism *mioritic*", „spam *mioritic* [marketing direct autohton; spam nevinovat]" (www.timbru.com/jurnal/2004/Mar/okkosoft_spam), „filfizon *mioritic*", „advertising *mioritic*" (www.vinul.ro/advertising.html), „marketing *mioritic*".

Astfel, *european,* pe de o parte, şi *balcanic, mioritic,* pe de alta se antonimizează, în special în contexte sociopolitice.

Alături de termenii citaţi, discursul public este „inundat" astăzi şi de aşa-zişii **termeni comunitari** sau de **eurolect,** reprezentînd etichete pentru concepte europene comune. Terminologia Comunităţii Europene cuprinde, după Hubert Paesmans (1998), **terminologia comunitară,** constituită din termenii legaţi de funcţionarea instituţiilor, de politica comună şi de integrarea europeană şi **terminologia tehnică,** constituită din terminologiile domeniilor la care se referă actele normative europene. Terminologia comunitară are la bază, în mare parte, concepte noi, ceea ce este perfect firesc deoarece, „dînd naştere unei ordini juridice noi, Comunitatea Europeană şi-a creat un limbaj specific utilizînd concepte originale care trebuiau să fie denumite cu ajutorul unor termeni noi"

(Paesmans 1998). Important este ca termenii care le desemnează să fie **transparenți** (spre deosebire de cuvinte, termenii sînt cel mai adesea motivați, unul dintre principiile de bază ale neologiei propuse de ISO (în norma ISO 704 privind neologia fiind acela că încărcătura conceptuală trebuie să fie accesibilă utilizatorului prin termen, fără a mai fi nevoie de o definiție: astfel, trăsăturile care definesc conceptul trebuie să se regăsească în elementele din care este format termenul).

O serie de concepte operative la nivel comunitar sînt total necunoscute mai ales în ex-statele socialiste și sînt greu de definit; cel mai concludent exemplu este chiar *acquis* – concept complex care nu trebuie redus la un inventar de documente; el constituie poziția politică a statelor membre, principiile după care acestea se ghidează, obiectivele lor, poate fi considerat un fel de patrimoniu; în acest sens eticheta lingvistică franceză este cea mai potrivită, ceea ce justifică și faptul că termenul a fost preluat ca atare în mai multe limbi, chiar și în engleză, unde a existat și varianta *Community patrimony*, dar care nu a avut succes. Limba română a acceptat termenul *acquis,* cu toate că particularitățile morfologice ale limbii noastre fac destul de dificilă utilizarea acestuia; poate de aceea se folosesc destul de des variante concurente, frecvente și în alte limbi, chiar și în franceză: *legislație comunitară*, *drept comunitar*, deși acestea intră într-o relație doar parțială de sinonimie cu *acquis comunitar*, referindu-se la normele juridice, nu și la convenții, declarații, acorduri, poziții comune.

Însă, în marea lor majoritate, conceptele europene nu sînt în totalitate noi în orizontul nostru conceptual și au fost ușor adaptate; problemele apar la nivelul termenilor, pentru că există cazuri de **inconsistență** (**consistență**, după normele ISO privind activitatea terminologică, înseamnă calitatea unui neologism de a permite conceptului a cărui etichetă lingvistică este să se integreze și să fie coerent cu rețeaua conceptuală din care face parte; astfel, terminologia unui domeniu este un sistem coerent, structurat, care trebuie să corespundă sistemului conceptual: neologismele trebuie să treacă mai întîi printr-o prismă conceptuală, echivalările nu se stabilesc inițial la nivelul formei, ci al conceptelor; demersul în terminogeneză trebuie să fie onomasiologic; un termen nou-creat nu trebuie deci să fie o „traducere” literală a celui din limba-sursă, trebuie să convină noțiunii pe care o exprimă în limba-țintă). Exemple de **inconsistență** sînt paradigmele paralele constituite în jurul pivoților ***drept*** și ***legislație***: *drept comunitar* și în paralel *legislație comunitară*, dar *legislație primară/secundară*; *drept civil*, *drept comercial*, *drept contractual*, *drept vamal*, și în paralel *legislație vamală*; *drept național* și în paralel *legislație națională*, și o paradigmă diferită în *armonizarea/alinierea/apropierea legislației*; există o explicație conceptuală destul de vagă în vocabularele de lucru ale serviciilor de traducere europene și anume că ***legislație*** ar fi mai specific, ***drept*** mai general, dar în cazul limbii

române este mai degrabă vorba de faptul că avem de a face cu **neologisme de traducător** şi s-a respectat uneori modelul francez *droit...*, alteori, cel englez, *legislation/law/rule*. În terminologia tehnică, în agricultură de exemplu, iată o serie inconsistentă: *sănătate animală*, *bunăstare animală*, dar *produs animalier*, *nutriţia animalelor*; sau în protecţia mediului: *ape de coastă*, *ape costiere/ côtières*, *ape costale/coastal* (cf. Busuioc).

O altă serie de termeni comunitari reprezintă echivalări mai mult ori mai mai puţin reuşite: *Carte Albă* „documente ce conţin propuneri de acţiune comunitară în domenii specifice. În anumite cazuri, Cărţile Albe urmează unei Cărţi Verzi publicate de către Comisie în scopul lansării unui proces de consultare la nivel european", *Carte Verde* „documente menite să stimuleze dezbaterea şi să lanseze un proces de consultare la nivel european asupra unui subiect anume (cum ar fi politica socială, moneda unică, telecomunicaţiile). Aceste consultări ar putea conduce la publicarea unei Cărţi Albe care să transpună concluziile dezbaterii în propuneri practice pentru acţiunile comunitare", *competenţe comunitare*, *comunitarizare* „transferarea unei probleme care, în cadrul instituţional al Uniunii, este soluţionată prin metoda interguvernamentală (pilonii doi si trei), în scopul abordării sale prin metoda comunitară (primul pilon)", *deficit democratic* „concept invocat în special în argumentarea faptului că Uniunea Europeană şi organismele acesteia suferă de un deficit democratic şi că este inaccesibilă cetăţenilor săi din cauza modului complex de funcţionare", *dezvoltare durabilă, dialog social, egalitate de şanse, Europa cu mai multe viteze, nucleu dur, siguranţă alimentară, societate informaţională* etc. Conceptele au denumiri asemănătoare în limbile de circulaţie în Uniunea Europeană, ceea ce a generat termenii **eurojargon,** apoi **euroterminologie.** De aici s-a ajuns la... *Eurospeak – a New Community Language* (Ştefan 2004b) şi la întrebarea *Do You Speak Eurospeak?* (Ştefan 2004a). Mă întreb dacă atunci cînd, în cunoscutul său roman de ficţiune politică **1984**, George Orwell, dovedind o remarcabilă intuiţie lingvistică, inventase o nouă limbă („Newspeak"), nu se referea cumva la... *Eurospeak*?

Bibliografie

Ileana BUSUIOC, *Dinamica terminologiilor româneşti sub impactul traducerii acquis-ului comunitar*, www.unibuc.ro/eBooks/filologie/dindelegan/27.pdf

G. GRUIŢĂ, **Moda lingvistică 2007. Norma, uzul şi abuzul**, Editura Paralela 45, Piteşti, 2006

H. PAESMANS, *Multilinguisme, terminologie et monde maritime*, Conferinţa de la Lisabona, 18 septembrie 1998

Rodica ȘTEFAN, 2004a, Comunicare prezentată la Simpozionul „Lingvistică teoretică și aplicată", organizată de Universitatea „Spiru Haret", Facultatea de Limbi și Literaturi străine, 21.05-22.05. 2004

Rodica ȘTEFAN, 2004b, Comunicare susținută la Sesiunea de comunicări științifice „Communication in Languages for Specific Purposes (LSP), Academia de Studii Economice București, 3-4 decembrie 2004

Rodica ZAFIU, **Diversitate stilistică în româna actuală**, Editura Universității București, 2001

Vasile BOTNARCIUC
Universitatea de Stat din Moldova, Chişinău

Izomorfismul dintre îmbinarea de cuvinte şi termenul subordonat al enunţurilor complexe

On sait bien que la langue constitue un système. Seulement le système peut générer des unités communicatives indépendantes. L`énoncé est traité comme une unité communicative individuelle du système dont le trait distincte est la prédication par rapport avec le mot et le groupe de mots.
Il est à mentionner que le groupe de mots ne perd pas le statut d'unité dénominative dans le cadre de l`énoncé ayant la fonction d`un déterminé. De cette façon le groupe de mots devient un composant de l'unité communicative dans toute son intégrité indivisible.

Abordarea sistemică a problemelor de sintaxă românească şi aplicarea consecventă a dihotomiilor **concret / abstract, ontic / gnostic, empiric / raţional, fenomen / esenţă, analiză / sinteză** a condus la lichidarea mai multor paradoxuri gramaticale şi la formarea unor concluzii nu doar novatoare, ci şi productive[1]. Ştiind că esenţa claselor de unităţi comunicative omogene din punct de vedere semantic, funcţional şi componenţial o constituie nişte nuclee propoziţionale, care în ansamblu reprezintă sistemul nivelului dat, cînd examinăm orice enunţ concret sîntem obligaţi să-l raportăm la esenţa propoziţională respectivă a cărei manifestare ea este. Cînd avem de a face cu enunţuri simple, lucrul nu este greu de înfăptuit. Dificultăţile încep odată cu analiza enunţurilor complexe, cărora tradiţia noastră gramaticală le spune fraze. Să vedem dar ce se are în vedere prin noţiunea dată. Iată definiţia frazei formulată în **Dicţionarul general de ştiinţe. Ştiinţe ale limbii**: „În tradiţia sintaxei româneşti, într-o ierarhie a unităţilor sintactice, ⟨**fraza**⟩ reprezintă cea mai extinsă unitate sintactică fiind alcătuită din minimum două propoziţii şi avînd caracteristica autonomiei sintactice şi de comunicare, adică proprietatea de a exista de sine stătător; altfel

---

[1] A se vedea: I. EŢCU, **Tipologia propoziţiilor în limba moldovenească contemporană**, Chişinău, 1979; **Sintaxa elementară a limbii române. Introducere în sintaxologie**, Chişinău, 2000; V. BOTNARCIUC, **Părţi de propoziţie în gramatica limbii române. Analize, cercetări, reconsiderări**, Chişinău, 2002; E. UNGUREANU, **Elemente pentru o teorie a atributivităţii**, Chişinău, 2002.

spus, reprezintă un enunț în structura căruia se cuprind cel puțin două propoziții". În cazul nostru ne interesează doar frazele „formate prin subordonare, dacă relațiile dintre propozițiile componente sînt numai de tip subordonator" (Dicționar 1997: 209).

Pentru a spulbera posibilitatea unor confuzii în expunerea ce urmează, ne vedem nevoiți să precizăm semnificația termenilor folosiți în citatul precedent. Revenim la sursa citată: „Dintr-o perspectivă strict lingvistică, enunțul este o structură semnificativă, cuprinsă între două pauze (...) . În cercetările moderne de sintaxă a limbii române, se preferă termenul **enunț** pentru avantajul de a fi neutru în raport cu distincția tradițională **propoziție / frază**, incluzînd ambele tipuri de structuri și evitînd astfel ambiguitatea celor doi termeni" (Dicționar 1997: 185).

Probabil, tocmai din dorința de a evita ambiguitatea termenilor „**propoziție**" și „**frază**" autorii noii ediții a Gramaticii academice a limbii române au intitulat volumul al II-lea **Enunțul**. În interpretarea acestei ultime lucrări de referință privind gramatica limbii române anume **enunțul** este considerat unitatea fundamentală a comunicării. Citām: „Unitatea de bază a comunicării, enunțul este reprezentat printr-o secvență fonică asociată – în vederea transferului de informație – cu o semnificație. Ca unitate comunicativă, **enunțul** se caracterizează prin referențialitate, prin corelare pragmatică a unei secvențe fonice cu o informație referitoare la un „fapt", „eveniment" (al realității), informație care constituie obiectul actului de comunicare" (Gramatica 2005: 13). Și spre a exclude posibilitatea oricărui echivoc în interpretarea termenilor folosiți, vom cita încă un pasaj din tratatul menționat: „Enunțul / structura actualizată printr-un anume grup verbal reprezintă sintactic **propoziția**. Structura pluripropozițională reprezintă **fraza**" (Gramatica 2005: 13).

Deci toți cei trei termeni sînt folosiți pentru denumirea „corelării pragmatice a unei secvențe fonice cu o informație referitoare la un „fapt", „eveniment" (al realității)", enunțul înglobînd în sfera sa atît propoziția, cît și fraza, fără a se opune vreo unei alte entități. Pentru a ne putea pronunța asupra temeiniciei acestui mod de a privi lucrurile, vom încerca să-i dăm cuvîntul logicii elementare.

Cum se știe, propoziția (în interpretarea noastră – **enunțul**) în mod tradițional era tratată ca formă verbală a gîndului (o gîndire spusă sau scrisă!) și atenția principală a cercetătorilor a fost concentrată asupra structurii ei. Aspectul funcțional al faptelor de limbă devine obiect de studiu al lingviștilor doar pe la mijlocul secolului trecut. Abia prin anii 60-80 particularitățile comunicative ale enunțului nimeresc în centrul atenției sintaxologilor, **enunțul** (tradițional propoziția) fiind taxat ca principala unitate de comunicare, a cărei trăsătură de bază o constituie predicativitatea și se opune cuvîntului și îmbinării de cuvinte, ambele considerate unități denominative. Dar pînă la urmă s-a dovedit că opoziția **denominativ / comunicativ** nu este justă, deoarece ambele aspecte reprezintă

nişte realii ce ţin de planuri diferite şi nu au o bază comună nici pentru a le compara, nici pentru a le opune[2].

Mai mult chiar, abordarea semiotică a enunţului a impus concluzia că acesta (enunţul), la fel cu cuvîntul şi îmbinarea de cuvinte, este un semn al limbii ce este tratat (sau considerat) drept un sistem complex[3], predicativ sau propoziţional[4]. Enunţul „la fel ca orice alt semn se caracterizează prin înţeles, adică prin raportare la referent şi sens, adică prin modul de prezentare a referentului în semn. În felul acesta, îşi continuă raţionamentul V.G. Gak, cu toate deosebirile existente între enunţ şi alte semne ale limbii ⟨...⟩, enunţul este semn" (Гак 1972: 352). E drept, enunţul se caracterizează printr-o serie de particularităţi, dar acestea sînt determinate de caracterul semnificatului, adică a situaţiei. „Predicativitatea, semn distinctiv al enunţului, este un indiciu al raportării lui la situaţie, subliniază V.G. Gak, şi, natural, o poate poseda doar **enunţul** – unitate, al cărei referent îl constituie nu noţiunea, care este rezultatul percepţiei abstracte a elementelor situaţiei (ca la cuvînt), ci însăşi situaţia. Modalitatea reflectă de asemenea elemente specifice ale situaţiei: poziţia locutorilor în vorbire, atitudinea lor faţă de comunicare şi situaţie" (Гак 1972: 354). În această ordine de idei, N.D. Arutiunova menţionează: „Se poate afirma că în teoria generală a nominaţiei (onomatologie), de rînd cu compartimentul consacrat lexicologiei, care studiază denumirea unor elemente separate ale experienţei exterioare şi interioare a omului, intră şi compartimentul consacrat sintaxei, care studiază modalităţile de denumire a unor evenimente întregi. În acest compartiment al onomatologiei se studiază aspectul denominativ al propoziţiei şi al transformărilor ei" (Арутюнова 1972: 299).

Şi în continuare autoarea ţine să sublinieze în mod special: „Studiind structura enunţului, nu trebuie să uităm că construirea lanţului sintagmatic e subordonată celor două funcţii conţinutale ale limbii: funcţiei denominative de desemnare a unei situaţii şi funcţiei comunicative de a separa în enunţ nucleul şi obiectul, tema comunicării" (Арутюнова 1972: 302).

Să revenim acum la fraza noastră tradiţională, adică la enunţul complex. În ce condiţii un enunţ, fie el simplu sau complex, îşi poate îndeplini ambele funcţii de care vorbea N.D. Arutiunova, fără a se sprijini pe context? Fireşte, funcţia

---

[2] A se vedea: Е.Л. Кравченко, **Номинативный аспект предложения. Изд-во Саратовского Ун-та**, 1982, с. 3.

[3] A se vedea: Т.Б. Алисова, **Очерки синтаксиса современного итальянского языка**, Москва, 1971, с.22; В.В. Богданов, **Семантико-синтаксическая организация предложения**, 1977, с. 39.

[4] A se vedea: А.А. Уфимцева, **Типы словесных знаков**, Москва, 1974, с. 14; В.Г. Гак, **К проблеме соотношения языка и действительности**, 1972, № 5.

denominativă va fi îndeplinită doar atunci cînd secvenţa fonică, corelîndu-se cu o situaţie, o va acoperi complet, iar despre funcţia comunicativă putem judeca după plenitudinea realizării în enunţ a sistemului propoziţional solicitat. Să luăm un exemplu simplu: **Furtuna a distrus** ... Secvenţa fonică dată ne sugerează că în cazul de faţă s-a recurs la sistemul propoziţional **SPCd**, care şi-a găsit o realizare necompletă şi, prin urmare, ceea ce am obţinut nu poate fi considerat enunţ. Această secvenţă fonică nu poate fi considerată enunţ nici din punctul de vedere al funcţiei denominative: situaţia e lipsită de contururi precise. Altfel se prezintă lucrurile cînd spunem: **Furtuna a distrus casa** sau **Furtuna a distrus casa părintească**, sau **Furtuna a distrus ceea ce s-a construit o viaţă**. În toate cele trei cazuri ambele funcţii – denominativă şi comunicativă – sînt pe deplin asigurate cu toată diversitatea formală. Rămîne doar să vedem prin ce **se aseamănă** şi prin ce **se deosebesc** aceste entităţi sintactice.

Nu provoacă nici o discuţie doar primul enunţ: **Furtuna a distrus casa**. Aici fiecare element al sistemului propoziţional SPCd şi-a găsit realizarea în cîte o logoformă. Şi tot cîte o logoformă e folosită pentru denumirea elementelor situaţiei. În cele ce urmează doar ultimele două structuri sintactice vor constitui obiectul discuţiei noastre. Să începem cu entităţi sintactice de tipul **Furtuna a distrus casa părintească**. Nimeni, pe cît se pare, nu pune la îndoială funcţia denominativă a secvenţei fonice **casa părintească**, luată ca entitate sintactică aparte. Dar odată cu integrarea ei în structura unui enunţ, se consideră că funcţia ei denominativă se spulberă, fiecare element al îmbinării de cuvinte devenind în mod automat membru cu drepturi depline al enunţului[5].

Aşa să fie oare? A apărut oare vreo funcţie nouă în sistemul propoziţional dat? Sau poate a apărut vreun nou element în situaţia denumită de enunţul format pe baza acestui sistem propoziţional? **S-a adăugat doar o caracteristică** a unui element al situaţiei, subliniem în mod special a unui element al situaţiei din care motiv nici în statutul denominativ, nici în cel comunicativ al enunţului dat n-a intervenit nici o schimbare: **părintească** cum a fost parte determinată a logoformei **casă** în cadrul îmbinării, aşa a şi rămas şi în cadrul enunţului. Unica concluzie justă care se impune în urma celor discutate este că statutul de unitate denominativă – îmbinarea de cuvinte nu şi-l schimbă odată cu integrarea ei în enunţ. Îmbinarea de cuvinte poate realiza doar o singură funcţie propoziţională – acea funcţie care i se oferă detreminatului îmbinării. Ea devine, aşadar, componentă a unităţii comunicative nu pe părţi, **ci în toată integritatea ei**

---

[5] A se vedea: M. AVRAM, **Gramatica uzuală a limbii române**, Editura Litera, Chişinău, 2000; **Gramatica pentru toţi**, ed. a II-a, revăzută şi adăugită, Editura Humanitas, Bucureşti; **Limba moldovenească literară contemporană. Sintaxa**, sub redacţia prof. A. Ciobanu, Editura Lumina, Chişinău, 1981.

indivizibilă. Referitor la statutul denominativ și comunicativ al îmbinărilor de cuvinte am spus tot ce am avut de spus. Să vedem acum cum stau lucrurile cu așa-zisele propoziții subordonate.

Soluția pe care ne-o oferă interpretarea oficială a frazelor compuse prin subordonare sună în felul următor: dacă în cadrul unei structuri se constată prezența mai multor grupuri verbale, atunci ne aflăm în fața unei structuri pluripropoziționale, adică a unei fraze. Să luăm aminte: **unica distincție între propoziție și frază constă în prezența mai multor grupuri verbale în frază**. Pe baza acestui principiu avem noi oare dreptul să considerăm fraza o structură propozițională, adică o structură plurienunțială? Să revenim la exemplul nostru: **Furtuna a distrus ceea ce s-a construit o viață**. Cerința de bază e îndeplinită: avem două secvențe fonice actualizate de două grupuri verbale – **furtuna a distrus și ceea ce s-a construit o viață**. Sîntem noi oare în drept să considerăm aceste două secvențe fonice propoziții în interpretarea tradițională, adică enunțuri? Răspunsul e categoric negativ. Să ne amintim că primele două elemente ale enunțului dat ne sugerează că e vorba de realizarea unui sistem propozițional SPCd, sistem a cărui funcție denominativă consistă în desemnarea unei situații alcătuite din trei elemente. În **Furtuna a distrus** ... situația în sensul propriu al cuvîntului fiind lipsă și secvența fonică care o denumește nu poate fi considerată enunț. La aceeași concluzie se ajunge dacă lucrurile sînt privite din perspectiva realizării sistemului: un nonsistem nu poate genera o entitate sistemică. Doar sistemul în întregime poate genera, fiind reproduse unități comunicative de sine stătătoare. Deci, secvența **ceea ce s-a construit o viață** este realizarea doar a unui singur element al sistemului propozițional **SPCd** – a **Cd** și din punct de vedere onomasiologic misiunea ei este de a întregi denumirea situației, informația despre care constituie obiectul comunicării. Poate din punct de vedere pur gramatical secvența fonică **ceea ce s-a construit o viață** poate fi considerată enunț? Privită în afara contextului, funcția ei denominativă devine și mai pregnantă: ea se pretează ca realizare a subiectului sistemului propozițional SPCd – **Ceea ce s-a construit o viață a fost distrus de furtună.**

Referindu-se la problema dată, prof. I. Ețcu menționează: „în virtutea unei vechi tradiții, structurile sintactice care, deși se prezintă ca realizări ale propoziției, sînt private de funcția comunicativă, încadrîndu-se în actul comunicativ în calitate de element constitutiv al unor enunțuri propriu-zise, sînt tratate ca și enunțurile acestea. Ba, mai mult chiar. Se consideră că o astfel de îmbinare a două structuri ar da naștere unei structuri noi din punct de vedere cantitativ și calitativ" (Ețcu 1979: 144)[6].

---

[6] A se vedea și: Н.Ю. ШВЕДОВА, **О структурной схеме сложного предложения // Единицы разных уровней грамматического строя языка и их взаимодействие,**

În baza celor discutate mai sus se poate formula următoarea concluzie: numai realizarea completă a oricărui sistem propozițional poate fi considerată enunț apt să-și îndeplinească atît funcția comunicativă, cît și pe cea denominativă. Elementele constitutive ale enunțului, sub formă de îmbinări de cuvinte și de așa-zise propoziții subordonate, **oricare ar fi structura lor,** se caracterizează doar prin funcție denominativă.

Bibliografie

Academia Română, **Gramatica limbii române. II. Enunțul**, Editura Academiei Române, București, 2005 (= Gramatica)

Angela BIDU-VRĂNCEANU, Cristina CĂLĂRAȘU, Liliana IONESCU-RUXĂNDOIU, Mihaela MANCAȘ, Gabriela PANĂ DINDELEGAN, **Dicționar de științe ale limbii**, Editura Nemira, București, 1997 (= Dicționar)

I. EȚCU, **Tipologia propozițiilor în limba moldovenească contemporană**, Chișinău, 1979

Н.Д. АРУТЮНОВА, **Синтаксис и общее языкознание. Внутренняя структура языка**, Москва, 1972

В.Г. ГАК, **Высказывание и ситуация, Проблемы структурной лингвистики**, Москва, 1972

Москва, 1969, с. 321; Л.С. БАРХУДАРОВ, Г.В. КОЛШАНСКИЙ, **К проблеме структуры сложного предложения, Сборник статей по языкознанию**, Профессору МГУ, акад. В.В. Виноградов, Изд-во МГУ, 1958, с. 51.

Mioara DRAGOMIR
Institutul de Filologie Română „A. Philippide”, Iași

Derivate „pierdute” și derivate menținute în limba română pe baza Hronografului den începutul lumii... (ms. 3517)

Par rapport à son volume (608 feuilles) la **Chronique dès le commencement du monde...** présente seulement quelques dérivés qui ne seront pas gardés dans la langue roumaine au cours du temps ou qui ont évolué avec un autre sens. La plupart des dérivés se trouvent dans d’autres oeuvres du XVIe ou du XVIIe siècle excepté les écrits du métropolite Dosoftei qui contiennent des derivés ayant un aspect particuler. Il est possible que la **Chronique...** soit un des oeuvres qui ont transmis les dérivés gardés au long des siècle. À côté d’ autres arguments d’ ordre philologique et linguistique que nous avons présentés dans d’ autres études, le fait que dans la **Chronique...** on ne trouve pas de dérivés semblables à ceux des oeuvres de Dosoftei, nous a imposé la conclusion que la **Chronique...** pourrait être traduite par Nicolas Spatar Milescu.

Hronograful den începutul lumii... este o traducere după cronograful lui Matheos Kigalas (Veneția, 1650), cu unele adăugiri din cronograful lui Dorotheos de Monemvasia (Veneția, 1631), dintr-o **Biblie** slavonă și, probabil, și din alte scrieri. În opinia noastră, traducerea a putut fi realizată între anii 1658-1661, de către dregătorul moldovean Nicolae Milescu Spătarul. Manuscrisul 3517 este o copie după traducere, reprezintă prototipul a peste 50 de copii și a fost redactat de doi scribi necunoscuți, după realizarea traducerii și înainte de 1672, cînd începe scrierea ms. 86, cea mai apropiată copie a ms. 3517[1]. În ceea ce privește derivatele, **Hronograful...** prezintă o

[1] Vezi Mioara DRAGOMIR, *O problemă controversată a filologiei românești: cine a tradus Hronograful den începutul lumii...?*, în *Anuar de Lingvistică și Istorie literară*, Iași, t. XLIV-XLVI, 2004-2006 (sub tipar), *Traducătorul „Hronografului den începutul lumii...” (ms. 3517) – vizitator al Constantinopolului: Nicolae Milescu Spătarul*, în vol. **Strategii actuale în lingvistică, glotodidactică și știința literară**, vol. IV, Presa universitară bălțeană, Bălți, 2004, p. 110-114 și *Datarea „Hronografului den începutul lumii...” – manuscrisul 3517*, în vol. **In honorem Gabriel Ștrempel... o viață închinată cărții**, Satu Mare, 2006, p. 673-683. Nu împărtășim părerea că **Hronograful...** a fost tradus de tretilogofătul Pătrașco Danovici, părere perpetuată de-a lungul timpului și, cel mai recent, susținută de Gabriel Ștrempel și Paul Cernovodeanu în ediția **Cronograf tradus din grecește de Pătrașco Danovici**, Editura Minerva, București, vol. I, 1998, vol. II, 1999. Formularea la persoana întîi aparținînd lui Danovici apare în prefața din ms. 86, in prima parte (pînă la f. 202), căci partea a doua este continuată de un alt scrib, diacul Gavril din Bălțătești. Considerăm că este foarte puțin probabil

situaţie asemănătoare cronicilor şi altor scrieri ale vremii, mai puţin cele ale mitropolitului Dosoftei, dintre care o seamă reprezintă, după cum se ştie, creaţii de o originalitate aparte. În raport cu dimensiunile textului, care cuprinde 608 foi, sînt puţine derivatele care nu s-au mai păstrat în limbă sau care au evoluat cu un sens diferit: *omenie* în contextul „Dumnădzău s-au îmbrăcat cu *omenie*, pentru să-i dĕ omului nădĕjde să să apropie" f. 548^{v}, cu sensul '(despre Iisus Hristos) a lua trup de om', cf. **DLR** mai apare şi în alte scrieri în epocă; *trupan*, în situaţia cînd se opune lui 'ceresc, divin' („diiavolul, vădzînd pre Dumnădzău om *trupan* pre lume, s-au ispitit ca să înşĕle") f. 551^{r}, dar şi cu sensul 'întreg la trup' („mă deşteptai cu mare durĕre foarte şi căutai de mă vădzui şi eu că sînt ars. Şi de pre atunce pînă astădz nu mi-au mai părut cum mai sînt om *trupan* în lume") f. 394^{r}, *săvîrşenie* f. 282^{v} 'sfîrşit', *fricoasă* f. 430^{v} 'înfricoşătoare', *împungătorii* f. 545^{v} 'cei care învinuiesc', *arătător* f. 29^{r} 'arătos', *stricător* f. 282^{v} 'care se strică', *vîndzător* 'de vînzare' („adusă un om într-o dzî un cal *vîndzători* şi foarte calul bun" f. 424^{r}), *muieraret* f. 73^{v} 'afemeiat', *măgăraret* f. 326^{r} 'păzitor de măgari', *copilastrecă* f. 71^{v} 'copilă', *strămoşnenească* f. 380^{r} 'strămoşească', *destrămţată* posibil un derivat de la *streamţă* (zdreanţă), în context 'păgînă' („iară de-ţ va fi credinţa păgînă şi *destrămţată*, Domnul Dumnădzău de sîrgu să facă plată" f. 544^{v}), *înfocată* în context 'foarte geroasă' („atîta iarnă geroasă şi *înfocată* au fost, cît şi marĕ au fost îngheţat" f. 349r), *înghimpos* f. 368^{v} 'ţepos, aspru', *învîrvomaţ* f. 477^{v} 'învîrfuiţi', *însuleţat* f. 485^{v} 'tras în suliţă', *îndeşert* f. 503^{r}, 427^{r}, 'fără rezultate', *închipare* f. 554^{r} despre divinitate, 'întrupare' („nu să feri dumnădzăirĕ ca să să pogoară şi să să îmbrace cu *închiparĕ* şerbului său, a omului" f. 544r), *a încăla* f. 488^{r} 'a încăleca', *a înconeţa* f. 525^{r} în context, cu sens figurat, 'a face să tacă' („de-l va călca cu cuvinteli şi-l *va înconeţa* ca să nu poată răspunde nemic" f. 525^{r}), *călărĕşte*, ca adverb, 'călare' („acel vonic stînd *călărĕşte*" f. 269r), *de nevîrstă* f. 393^{r} 'tînăr', *sprintenie* f. 602^{v}, *încoifaţ* f. 144^{r}, *să nu să încumpănăţască* f. 491^{r} 'a intra în conflict', *nemîndrie* f. 417^{v}, *nemort* f. 455^{v}, *nemeşter* f. 513^{r}, *nelibov* f. 522^{v}, *nepace* f. 467^{v}, *neviiaţă* f. 486^{r}, *împodoabă* f. 346^{v}, *înghimpare* f. 605^{r} cu sensul figurat 'asimilare profundă, adîncă' („această învăţătură *înghimpare* ca un cuţit sîmcelat să fie" f. 605^{v}), *adevăsături* f. 407^{v}, *căiturile* f. 605^{r}, (*adîncul*) *dumnădzăiei Sale* f. 543^{r}, *ticneală* f. 536^{v}, *rătăcitură* (*bodzîlor*) f. 548^{v} ş.a., *greime* (*de oşti*) f. 119^{r} şi *greime* (*de tabără*) f. 299^{v}, cu sensul 'mulţime' şi ce *greime* (le va mai pune în spate) f. 263^{v}, cu sensul 'corvoadă' şi cu sensul 'greutate' în (*să rădica de pisc sus şi să aşedza denapoi de*) *greimĕ* (*oamenilor*) f. 476^{v}, *sandicos* f.

ca un copist să fi preluat, la persoana întîi, cuvintele lui Danovici în această prefaţă, de aceea credem că Danovici a fost doar copistul primei părţi a ms. 86 şi nu traducătorul textului. De asemenea, în articolul ***Ediţia cronografului numit „tip Danovici" şi problema paternităţii traducerii lui***, în *Cronica*, XXXIV, (1999), Serie nouă, p. 12-13, N.A. Ursu a făcut o expertiză grafologică prin care constată acest statut al tretilogofătului Pătraşco Danovici.

316v, f. 317r, (*la toate trebile*) *cumpătători* f. 126r, f. 395v, (*l-au omorît cu vrajĕ*) *omorîtoriului* (*diiavol*) f. 532r, (*foarte oameni vitĕji şi*) *războiĕni* (*aleşi*) f. 508r, *pentru mîndrĕţele* (*lui Rovoam*) f. 78r, (*rodul omenesc ĕste îndoit şi*) *scîrbĕlnic* f. 563v, (*vădzîndu-l*) *împieliţat* (*cu trup de om*) f. 551v, *ca unui împieliţat* (*văşmînt şi de trup*) f. 568r, (*cu audzul Cuvîntul de scrisoarĕ*) *închipării* f. 563r, *iară neiertatul* (*de împărat, ca un eretic*) f. 373r, *pentru necumpătul* (*a zavisnicului Vardei*) f. 398v, *ca nişti neplecaţi* (*poroncii împărăţîii mĕle*) f. 451r, (*un Dumnădzău*) *neîmpărţit şi neusăbit şi nemort* f. 455v, (*să ne aducă aici un taur*) *neînvăţat,* (*sălbatec*) f. 531v, *nemoarte* (*şi viiaţă vĕcinică să le dăruiască*) f. 552r. Dintre derivatele parasintetice, putem cita, în acelaşi sens, următoarele exemple: *cu înhierbinteală* (*mare*) f. 409v, *neînţălegători* f. 34r, f. 352r, (*lucruri* [...]) *nepreţăluite* f. 345r, f. 593r, *înfrîmţăşata* (*Theodora*) f. 380v, *nemilostenie* (*împăratului*) f. 437r, *negîlcevitori* f. 228v, *nemîndrie* f. 417v, (*împărăteasa* [...] *creştină şi*) *nemăreaţă* f. 419v, *netocmala* f. 523r, f. 529r, (*ĕste întorcător şi*) *nestătători* (*în lucruri şi schimbat den fire*) f. 534v.

Sistemul derivării din **Hronograf...** nu este diferit de cel al epocii. Majoritatea derivatelor s-au păstrat în limbă pînă astăzi, mai ales dacă luăm în seamă şi graiurile. Nu este vorba despre derivate deosebite, ci despre cuvinte care s-au transmis şi prin alte scrieri. Se poate spune că această traducere constituie, la rîndul său, un „purtător" al acestor derivate, din moment ce a fost unul dintre cele mai citite manuscrise, răspîndit în epocă în nu mai puţin de trei copii (ms. 86, ms. de la Harkov şi ms. 5 Sigmaringen), – fără a lua în calcul şi copia-prototip, ms. 3517 – iar mai tîrziu în peste 50 de copii. Astfel, în **Hronograf...** întîlnim următorul sistem derivaţional:

1) *Derivatele cu sufixe*, cele mai bogate din **Hronograf...**, sînt realizate printr-o serie de sufixe[2].

Sufixul *-esc, -ească*[3], unul din cele mai productive sufixe **din Hronograf...** formînd derivate adjectivale. Se întîlneşte foarte des în derivatul *dumnădzăiesc, -ească,* fie în cuvinte care se referă la divinitate, fie în cuvinte care exprimă un comportament sau o atitudine extraordinare, în concordanţă cu cele mai ridicate cerinţe ale legii creştine: (*libovul cel*) *dumnădzăiesc* f. 12v, (*dar*) *dumnădzăiesc* f. 44r, (*frică*) *dumnădzăiască* f. 88r, (*pravile*) *dumnădzăieşti* f. 88r, (*putere*) *dumnădzăiască* f. 216r, (*chip*) *dumnădzăiesc* f. 213v, (*fire*) *dumnădzăiască* f. 550r, (*osînda*) *dumnădzăiască* f. 325v, f. 375v, (*osîrdie*) *dumnădzăiască* f. 356r, (*ciudĕsă*) *dumnădzăiască* f. 226v, (*svînta şi*) *dumnădzăiască* (*Pisanie*) f. 553v ş.a. În afara derivatului *dumnădzăiesc, -ească*, acest

---

[2] Din economie de spaţiu, am exemplificat derivatele prin una, maxim două atestări.

[3] Sufixul *-esc* este discutat de G. PASCU, în capitolul ***Sufixele de origine latină***, vol. **Sufixele româneşti**, Librăriile Socec & Comp. şi C. Sfetea, Bucureşti, Otto Harassowitz, Leipzig, Gerold & Comp., Viena, 1916, p. 65-70. La derivatele care arată felul, sînt enumerate şi cîteva din cele pe care le-am identificat în **Hronograf...**: *bărbătesc, creştinesc, dumnezăiesc, împărătesc, muieresc, omenesc.*

sufix mai apare în derivatele care desemnează o anumită limbă: (*limbă*) *haldeiască* f. 102^r, (*limba*) *ovreiască* f. 128^r, f. 129^v. Alte derivate adjectivale formate pe baza acestui sufix sînt: (*un cîntec frumos*), *persăsc, adecă agimăsc* f. 496^v; *ceresc* f. 27^v, f. 92^v, ş.a., (*săminţiii*) *împărăteşti* f. 418^v, (*oameni*) *împărăteşti* f. 7^v, ş.a., (*nărodul*) *omenesc* f. 1^v, f. 543^r ş.a., (*poftă*) *trupască* f. 20^v ş.a.; (*tunĕrecul*) *idolesc* f. 569^r, (*ospăţ*) *streinesc* f. 534^r; (*mîndrie*) *procleţască* f. 241^r ş.a., (*în scaunul cel*) *părinţăsc* f. 562^r ş.a., *cĕste pemînteşti* f. 598^v ş.a., (*folos*) *sufletesc* f. 425^r ş.a., (*ogeagurili*) *ienicereşti* f. 503^v, *bărbătesc* f. 35^v, f. 538^v, *muieresc* f. 35^v ş.a., *elenesc* f. 130^r, ş.a., *creştinesc*, f. 155^r ş.a. (*împăratul*) *turcesc* f. 270^v ş.a., (*împăratul*) *grecesc* f. 303^v ş.a., *călugăresc* f. 350^r ş.a., *frîncesc* f. 356^v, ş.a., (*cin*) *îngeresc* f. 462^v, (*craiul*) *unguresc* f. 469^r ş.a., (*domnului*) *moldovenesc* f. 505^r, f. 522^r, (*domnul*) *muntenesc* f. 522^r, (*cinul*) *duhovnicesc* f. 594^v, (*muşte*) *cîneşti* f. 33^v.

Sufixul *-ie*[4] formează derivate substantivale feminine. Se întîlneşte în cuvintele: (*şi-l boieri cu*) *măghistrie* (adică cu slujba înaltă de maghistru) f. 441^r, *măiestriile* (*necuratului*) f. 542^r, f. 602^v, *domnie* f. 249^r, f. 447^r, *doftoriile* f. 75^v ş.a., *moşie* f. 1^v ş.a., *boierie* f. 116^r ş.a.

Sufixul *-eală*[5] formează substantive feminine. Derivatul *hierbinteală* se întîlneşte cu mai multe sensuri. Cu sensul de 'căldură, temperatură ridicată': (*să fĕce o*) *hierbinteală* (*mare şi sĕcetă*) f. 436^v, cu sensul de 'febră': (*avĕ în tot trupul*) *hierbinteală* (*mare*) f. 511^v, cu sensul de 'luptă, răzmeriţă': (*s-au fost amestecat în*) *hierbinteală* f. 279^r. Alte derivate: *osteneală* f. 93^r, f. 380^r, *îndrăzneală* f. 330^v, *sminteală* f. 352^r, *asupreală* f. 381^v; *socoteală* f. 545^r, f. 605^v, (*au fost tot dzăcuţ pre pămînt în*) *răveneală* f. 248^v.

Sufixul *-(i)tură*[6] formează substantive feminine. Se întîlneşte în cîteva derivate: *ziditurele* f. 106^r ş.a., *pîngăriturele* f. 97^v şi *presosîturile* f. 182^r, *întăritură* f. 357^r, *vechitură* f. 369^r, *lovitură* f. 422^r, f. 441^r, *împărţituri* f. 73^v.

Sufixul *-ătură*[7] este prezent în următoarele derivate feminine: *învăţătură* f. 5^v ş.a., *începătură* f. 6^r ş.a., *cuminecătură* f. 35^v ş.a., *umflătură* f. 47^r, *descălecătură* f. 181^r,

---

[4] Sufixul *-ie* este discutat de G. PASCU, în capitolul ***Sufixele de origine latino-balcanică***, în *op. cit.*, p. 180-187. Dintre derivatele identificate de noi în **Hronograf...** sînt amintite *măiestrie, omenie*, acesta cu alt sens decît în **Hronograf...**, ca derivate de la substantiv; *domnie, boierie* ca demnitate; *doftorie*, ca nume de medicamente; *moşie*, arătînd 'aparţinerea'.

[5] Sufixul *-eală* este analizat de G. PASCU în capitolul ***Sufixele de origine slavă***, în *op. cit.*, p. 233-236. Dintre derivatele cu acest sufix întîlnite de noi în **Hronograf...** sînt prezente *îndrăzneală, socoteală*, ca derivate de la verb, denumind o acţiune.

[6] În ceea ce priveşte sufixul *-ură*, Luiza SECHE afirmă: „Sufixul *-ură* este moştenit la unele cuvinte (*făptură* < *factura*, *untură* < *unctura*) sau a ajutat la formarea unor cuvinte pe teren românesc. El se prezintă şi sub forma variantelor *-atură, -ătură, -etură, -itură, -sură, -tură*. Aproape în toate cazurile, între temă şi sufix există o vocală de legătură" p. 187, în articolul ***Sufixul -ură (-atură, -ătură, -etură, -itură, -sură, -tură)***, p. 187-196, din SFC, III.

[7] Sufixul *-ătură* este discutat de G. PASCU, în capitolul ***Sufixele de origine latină***, în *op. cit.*, p. 62.

vărsătură f. 232ᵛ ş.a., *îmbălături* f. 59ʳ ş.a., *lepădătură* f. 385ʳ, *sămănături* f. 65ᵛ ş.a., *zburături* f. 143ᵛ, f. 237ᵛ, *sfărîmăturile* f. 182ʳ, *amestecăturile* f. 228ʳ ş.a., *săpăturile* f. 270ʳ, *apucături* f. 282ʳ, f. 368ʳ, *aşedzăturili* f. 323ʳ ş.a., *defăimăturile* f. 393ᵛ ş.a., *rumăgături* f. 404ʳ, *îndemnăturili* f. 485ᵛ, *picăturile* f. 551ᵛ, *înşelăturile* f. 552ᵛ, *ferecături* f. 598ᵛ.

Sufixul *-ean, -eană*[8] (prin durificarea consoanei, devine *-an*) formează derivate adjectivale în următoarele contexte: (*oameni*) *peminteni* f. 549ʳ ş.a., (*libovul*) *trupan* f. 599ᵛ, (*om*) *luman* f. 597ʳ. Derivate substantivale formate prin acelaşi sufix: (*s-ar sobori cu*) *crivăţěnii* (*de pre mare*) f. 570ᵛ; (*batea un*) *eghiptean* f. 29ᵛ, *magniděnii, sarachiněnii, părthěnii, ethiopěnii, eghiptěnii, liviěnii, elamitěnii, ferezeěnii, gherghesăěnii, idoměnii, samariněnii, finichěnii, sbiriěnii, casiěnii, pisiděnii, pamflagoněnii, gatiěnii, machidoněnii, savromătěnii, nisirěnii, dălmătěnii, leliechěnii indiěnii, capadochenii* f. 4ʳ.

Sufixul *-ătate*[9] apare în cîteva derivate substantivale feminine: *strîmbătate* f. 92ʳ ş.a.; *ieftinătate* f. 83ʳ; *păgînătate* f. 81ʳ ş.a.; *creştinătate* f. 170ʳ ş.a.; *bunătate* f. 420ʳ, f. 601ᵛ ş.a., *răutate* f. 57ʳ ş.a., *dreptate* f. 273ᵛ ş.a.

Sufixul *-ime*[10] se întîlneşte în derivatele substantivale feminine *nălţime* f. 7ʳ ş.a. *usturime* f. 377ʳ, f. 425ʳ, *lărgime* f. 15ʳ ş.a., *mulţime* f. 193ᵛ, f. 426ʳ˒ ᵛ, *pedestrime*, f. 470ʳ, *călărime* f. 479ʳ, *sărăcime* f. 363ʳ.

Mai des întîlnit este sufixul *-os, -oasă*[11], de multe ori în derivate adjectivale, dar şi în adjective substantivate. Cele mai multe derivate cu acest sufix conţin o notă semantică negativă: (*era*) *flocos* (*şi groznic*) f. 112ᵛ, (*loc rrău* [...]) *bolovănos* f. 317ʳ, (*iarnă* [...]) *geroasă* f. 349ʳ, f. 441ᵛ, (*într-o chilie*) *întunecoasă* f. 373ʳ, (*pămînt*) *tinos* f. 562ᵛ, f. 564ᵛ, *minciunoasă* f. 121ʳ ş.a., (*era pămîntul cam*) *mîzgos* f. 405ᵛ, (*loc*)

---

[8] Sufixul *-ean* este analizat de G. PASCU, în capitolul ***Sufixele de origine slavă***, în *op. cit.*, p. 302-305. Dintre derivatele cu acest sufix identificate de noi în **Hronograf...** nu se regăseşte nici unul între cele prezentate de autor.

[9] Sufixul *-ătate* este discutat de G. PASCU în capitolul ***Sufixele de origine latină***, în *op. cit.*, p. 18-21. Dintre derivatele cu acest sufix întîlnite în **Hronograf...**, autorul prezintă, ca derivate de la adjective, exprimînd o stare, pe *ieftinătate, răutate, strîmbătate*, ca ‘posesorul unei calităţi’ pe *bunătate, creştinătate, dreptate, păgînătate*.

[10] Sufixul *-ime* este analizat de G. PASCU în capitolul ***Sufixele de origine latină***, în *op. cit.*, p. 139-143. Dintre derivatele cu acest sufix întîlnite de noi în **Hronograf...**, autorul prezintă ca derivate de la adjectiv pe *greime, lărgime, mulţime, nălţime*, ca derivat de la verb pe *usturime*. Vezi şi Elena CARABULEA, ***-Ame şi -ime în limba română***, p. 65-75, în **SFC I**.

[11] Sufixul *-os, -ios* este analizat de G. PASCU în capitolul ***Sufixele de origine latină***, în *op. cit.*, p. 70-75. Printre derivatele identificate de noi în **Hronograf...**, autorul prezintă ca derivate de la substantiv, indicînd ‘posesiunea unei calităţi’ pe *credincios, mînios, răcuros*, ca ‘posesorul unei calităţi prin excelenţă’ pe *mincinos*, ca derivat de la verb *pucios*. În cazul ultimului derivat, am preluat etimologia după **DLR** (*puţi* + suf *-os*); în **DEX** este dată etimologia după lat. *puteosus.

săcetos f. 22^r^ ş.a., *păcătoşi* f. 36^r^ ş.a., (*oameni*) *buboşi* f. 87^r^, *buboşii* f. 532^r^, (*locuri rrěle şi*) *pîcloasă* f. 501^v^, *mînioşi* f. 234^v^ ş.a., *pucios* f. 383^v^, f. 598^v^. Acelaşi derivat în *-os* poate exprima realităţi diferite, situîndu-se în planul concret sau în cel figurat: (*S-au arătat o stě cu chică spre răsărit,*) *foarte luminoasă* f. 348^v^, adjectivul derivat exprimînd o realitate vizibilă, în planul concret. În exemplele (*ca să-i aducă întru adevărul credinţăi*) *luminoasă* f. 548^v^, (*îngeri*) *luminoşi* f. 357^v^, (*slugi tineri şi*) *luminoşi* f. 263^v^, (*vonici mult, frumoşi şi*) *luminoşi* f. 390^r^, acelaşi adjectiv este folosit cu sens figurat. Conotaţii pozitive prezintă derivatele în *-os*, din contextele: (*vînturi*) *răcuroasă* (*şi line*) f. 443^r^, (*boieri*) *credincioşi* f. 184^r^ ş.a., (*oteţii*) *bucuroşi* f. 202^r^ ş.a., *drăgăstoşi* f. 216^v^, *sănătoşi* f. 246^r^, f. 302^v^, (*slujitori îmbracaţ şi*) *arătoşi* f. 305^v^, *voioşi* f. 351^v^, f. 368^v^, *cuvioşilor* f. 478^v^, (*nuor*) *răcuros* f. 37^v^, f. 103^r^.

Sufixul *-(ă)tor, -(ă)toare*[12] formează derivate substantivale şi adjectivale. Este unul din cele mai productive sufixe din **Hronograf...** şi prezintă o varietate de situaţii. O parte din aceste derivate sînt nume de agent: *amestecători* (*de împărăţii*) f. 138^v^, (*bei şi mănînci împărăţiie ta cu*) *apucătorii şi făcătorii de rău* f. 285^r^, *ca pre o asupritoare* f. 236^r^, ([*biserica*] *fu ţiie* [...]) *hrănitoare şi aplecătoare* (*den ceasul ce te-am născut*) f. 594^r^, (*voi veţi putě cunoaşte direptatě şi pre*) *asupritoriul* (*că grăieşte cu strîmbul*) f. 545^v^, (*de corabii*) *călăfătuitor şi de cruci călcător* f. 451^r^, (*eretici rrăi şi*) *defăimători* f. 557^r^, (*de pravilă*) *dătători* f. 561^r^, *descălecători* (*Ţării Rîmului*) f. 146^r^, *făcătorii* (*de rău*) f. 285^r^ ş.a., (*pre ceia ce-au fost*) *începători şi îndemnători* (*l-acesta lucru*) f. 41^v^, f. 313^v^; *închinători* (*dumnădzăilor miei*) f. 102^r^, (*Dumnădzău,*) *începătoriul* (*a toate începăturilor*) f. 567^v^, *îndireptătoriul* (*oamenilor*) f. 578^v^, (*să te facă Dumnădzău*) *înşirător* (*de ai mulţi şi nărociţi*) f. 372^r^, (*este*) *întorcător* (*şi schimbat den fire*) f. 543^v^, (*pre dascalul şi pre*) *luminătoriul* (*nostru nu-l va da*) f. 234^r^, (*sînt svinţii şi moşněni lui Dumnădzău şi*) *moşnenitori* (*cu Hristos*) f. 562^r^, *omorîtori* (*ca un lup turbat*) f. 596^r^, *pricepători* (*de toate*) f. 126^v^, (*pusă*) *strigătorii* (*de strîgară*) f. 289^r^, (*fiind*) *săpători* (*de mormînturi*) f. 356^r^, (*ş-au dzis că să fěce*) *ştiitori* f. 102^r^, (*stau la mijloc de fac pre cuvînt*) *vădzători şi prindzători* f. 549^v^, (*au fost*) *începători şi îndemnători* f. 41^v^, (*împărăţie* [...]) *amăgitoare* f. 416^v^, (*schimbat den fire, ca toate*) *cuvîntătoarele* (*fapte*) f. 534^v^, (*cuvîntul cel*) *răspundzători* (*cu carele grăim noi, oamenii*) f. 549^v^, (*de pururе să fie*) *rugători* (*spre numele lui Dumnădzău*) f. 26^v^; (*să trudim cu acest trup putred şi*) *stricător* f. 282^r^, (*cărţi deşchisă* [...] *în svintele beséreci*) *stătătoare* f. 564^v^ ş.a., (*tu vei fi*) *scurtătoriul* (*vieţii měle*) f. 292^r^, (*un sahastru era foarte*) *un truditori* (*mare*) f. 567^r^, (*viaţă* [...]) *trecătoare* f. 594^v^, *ieşitoare* f. 206^r^.

---

[12] Sufixul *-tor* este discutat de G. PASCU în capitolul ***Sufixele de origine latină***, p. 122-131, în *op. cit.* Autorul precizează că derivarea cu acest sufix se face numai de la verbe. Dintre derivatele înregistrate de noi în **Hronograf...**, sînt prezentate ca adjective indicînd 'posesiunea unei calităţi' *apucător, arătător*, 'recipientul', *ieşitoare*; cu „sufixul compus" *-ător, începător.*

Anumite sufixe apar, însă, foarte rar. Sufixul *-an*[13] apare în derivatele: *arian* (*de a spurcatului Arie*) f. 204^r, f. 223^v ş.a., *machidonian,* (*den eresiĕ lui Machidonie*) f. 234^v. Sufixul *-ar*[14] formează substantivele masculine, ca nume de agent, din domeniul muzicii: *orgănarii* f. 157^r, *surlarii* f. 157^r şi *alăutarii* f. 157^r. Tot cu acest sufix se formează şi substantivul explicat în context: *slătinarii,* (*carii era ispravnicii sării*) f. 487^v. Sufixul *-ĕţe*[15] apare în cîteva derivate substantivale: (*Solomoane, prĕînţelept ai fost la*) *tinerĕţele* (*tale*) f. 77^v, (*să-ţi fie milă de*) *bătrînĕţele lui* f. 131^r, f. 504^r ş.a., *frîmsĕţele lui* f. 117^v, f. 558^v. Sufixul *-iţă*[16] formează derivate substantivale feminine: *cămărăşiţa* (*mîne-sa*) f. 360^v, *dumnădzăiţa* (*înţălepciunii*) f. 573^v, *prorociţă* f. 310^v, f. 471^v, *peliţa* (*trupului*) f. 207^v, *călugăriţa* f. 425^v ş.a. Sufixul *-enie* apare în următoarele derivate substantivale: *săvîrşenie* f. 282^v, *milostenie* f. 95^r, f. 96^r, *rudenia* f. 405^r. Sufixul -(*ă*)*ciune,* -(*i*)*ciune*[17] apare în derivatele substantivale feminine: *înţelepciune* f. 243^v, f. 496^r ş.a., *înşelăciune* f. 34^v, f. 288^r ş.a., *plecăciune* f. 74^v ş.a., *iertăciune* f. 96^v ş.a., *slăbiciune* f. 602^v. Sufixul *-iune* formează derivatele substantivale *putregiune* f. 155^v, *bugegiune* f. 167^v, *răpegiunele* f. 575^r. Sufixul -*ură*[18], formează derivate substantivale feminine: *încheietură* 141^r, f. 452^r ş.a., *giunghetura* f. 167^v. Sufixul *-a* formează verbul *bortăşa* 417^v. Sufixul *-nic, -nică*[19] apare în următoarele derivate: *păharnicul* f. 529^v, f. 571^v, (*îmbălătură grozavă şi*) *ocarnică* (*ce grăi*) f. 345^v, *jĕlnic* f. 281^v. Sufixul *-şug* apare în derivatul substantival (*foarte arătă*) *prietenşug* (*bun cătră Iosif*) f. 21^v ş.a. Sufixul *-ăşag* se întîlneşte în derivatul substantival *văluşagul* f. 537^v, cf. **DLR** (s. v. *vălăşag*). Sufixul -(*i*)*şag* este prezent în derivatul substantival *furtuşagul* f. 43^r. Sufixul *-ĕr* se întîlneşte în derivatele substantivale masculine: *trîmbicĕrii* f. 157^r, *temnicĕriul* f. 21^r, *corăbiĕrii* f. 320^r,

[13] Sufixul *-an* este discutat de G. PASCU în capitolul ***Sufixele de origine slavă***, în *op. cit.*, p. 291-294.

[14] Sufixul *-ar* este analizat de G. PASCU în capitolul ***Sufixele de origine latină***, în *op. cit.*, p. 83-93.

[15] Sufixul *-eţe* este analizat de G. PASCU sub forma *-eaţă* în capitolul ***Sufixele de origine latină***, în *op. cit.*, p. 27-30. Dintre derivatele cu acest sufix identificate de noi în **Hronograf...** sînt discutate de autor, ca derivate de la adjective, exprimînd starea, *bătrîneţe, frumuseţe* (*frîmsĕţe*), *mîndreţe*.

[16] Sufixul *-iţă* este analizat de G. PASCU în capitolul ***Sufixele de origine slavă***, în *op. cit.*, p. 254-267.

[17] Sufixul *-ciune* este discutat de G. PASCU în capitolul ***Sufixele de origine latină***, în *op. cit.*, p. 21-24. Dintre derivatele cu acest sufix identificate de noi în **Hronograf...** sînt discutate de autor ca abstracte exprimînd o acţiune *iertăciune, înşelăciune.*

[18] Sufixul *-ură* este analizat de G. PASCU în capitolul ***Sufixele de origine latină***, în *op. cit.*, p. 58-61, cu observaţia că derivarea se face de la participii.

[19] Sufixul *-nic* este discutat de G. PASCU în capitolul ***Sufixele de origine slavă***, în *op. cit.*, p. 335-339. Dintre derivatele identificate de noi în **Hronograf...**, *paharnic*, a cărui etimologie am păstrat-o după **DLR**, este considerat ca provenind din sl. *paharinikŭ.*

medelnicěri f. 357^{v} ş.a. Sufixul *-aş* apare într-un derivat adjectival (*oameni*) *căsaşi* f. 480^{v} şi în derivatul substantival *suliţaş* f. 80^{r}. Sufixul *-uş*[21] formează derivatul nume de agent *feredeuş* f. 166^{r}, f. 313^{r,v}. Sufixul *-oi, -oaie*[22] apare în derivatul cu aspect augmentativ (*au făcut ienicěri călugăraşi şi*) *turcoaie* (*creştini*) f. 519^{v}. Sufixul *-astrec, -astrecă* se întîlneşte într-un singur derivat: *copilastrecă* (*tînără*) f. 71^{v}.

2) *Derivatele cu prefixe* sînt mult mai rare. Cu excepţia prefixelor *îm-* sau *în-*, *prě-* şi *ne-* în sistemul derivării cu prefixe se întîlnesc exemple sporadice în comparaţie cu derivarea cu sufixe[23]. Prefixul *stră-* se întîlneşte în derivatele *strănepot* f. 6^{v}; f. 484^{r}, *strămoşu-său* f. 71^{r} ş.a.; în verbele *străbătură* f. 347^{v} ş.a., *strălucind*[24] f. 175^{v} ş.a. Prefixul *prě-* formează superlativul unor adjective: *prěmîndru* f. 71^{v} ş.a., *prěfericit* f. 186^{r} ş.a.; *prědestonice* f. 143^{r}, *prěcurata* f. 17^{r}, *prěcrasni* f. 25^{r}, f. 192^{r}, *prěvrăjmaş* f. 116^{r}, *prěciudate* f. 116^{r}, *prěiscusitei* f. 126^{r}, *prěvrednică* f. 134^{v}, *prěcuviosul* f. 141^{v}, *prěiubitei* f. 143^{v}, *prědestonice* f. 143^{v}, *prěputěrnicul* f. 175^{r} ş.a., *prěcreştin* f. 176^{r} ş.a., *prěcinstite* f. 177^{v} ş.a., *prědireptului* f. 190^{r}, *prěsvîntului* f. 193^{r}, *prěluminate* f. 197^{r}, *prěsvinţit* f. 226^{r} ş.a., *prěînţălept* f. 278^{v}, f. 244^{r} ş.a., *prělăudatei* f. 326^{r}, 504^{v}, *prěvestită* f. 420^{r} ş.a. Prefixele *des-* *şi dez-* se întîlnesc în derivatele verbale: *au dezgiugat* ([...] *boii*) f. 85^{r}, *l-au dezhămat* f. 121^{r}, (*nice o lăsăm*) *să despodobască* f. 567^{r}, *s-au dezvărat* f. 576^{r}, f. 441^{v}, (*cu cazaniile lor*) *vor dezrădăcina* (*jirtvele cěle de bodz*) f. 553^{v} ş.a. Derivatul verbal a *dezrădăcina* este utilizat cu sens figurat.

Prefixele *în-* şi *îm-* se întîlnesc des în formarea mai multor derivate substantivale, verbale şi adjectivale: *să să împodobască* (*svintele besěreci cu toate*) *împodoabele lor* f. 346^{v}, *să încumătrisă* f. 374^{r}, *li să înhierbîntară* (*catranul*) f. 410^{r}, *i-au îndzuat şi împlătoşat* f. 454^{r}, (*slujitori mulţi într-armaţi şi*) *împlătoşěţi* f. 430^{r}, *l-au însuleţat* f. 485^{v}, (*începură*) *a să îngloti* f. 138^{r}, *s-au însănătoşat* f. 279^{v}, (*oştile* [...]) *înspăimate* f. 301^{v}, (*vînt mare şi*) *învolburat* f. 321^{v}, (*firě lui cě groasă*) *şi-mprocleţîtă* f. 322^{v}, *i-au înhierat* (*tot trupul*) f. 339^{v}, (*ca şi cînd ar hi fost aiěve*) *întrupată* f. 340^{r}, *să să întrupadză* (*şi să fie om*) f. 548^{v}, (*să pogorî în iad cu*) *îndumnădzăiat* (*a lui suflet*) f. 551^{v} ş.a., *va fi* [...] *şi însătat şi înfomat* f. 554^{v}, (*ape amară*) *au îndulcit* f. 564^{v}, *să înflurească* f. 604^{r} ş.a. Dintre cuvintele derivate cu prefixele *îm-* sau *în-*, o parte au

---

[21] Sufixul *-uş* este analizat de G. PASCU în capitolul ***Sufixele de origine slavă***, în *op. cit.*, p. 359-364.

[22] Sufixul *-oi* este analizat de G. PASCU în capitolul ***Sufixele de origine latină***, în *op. cit.*, p. 109-121.

[23] Este valabilă şi pentru limba veche observaţia lui G. IVĂNESCU din articolul ***Formarea cuvintelor în limba română***, în *Limba română*, 1965, nr. 1, p. 31-39: „Limba română se încadrează, în ce priveşte tipul de formare a cuvintelor, între limbile romanice care recurg masiv la derivarea cu sufixe şi, într-o măsură redusă, la derivarea cu prefixe" (p. 31).

[24] Am preluat etimologia după **DLR**. În **Dicţionarul etimologic al limbii române**, de Al. CIORĂNESCU, Editura Sæculum I.O., Bucureşti, 2001, cuvîntul este prezentat şi ca un derivat din lat. *lūcēre (*tralūcīre)*; vezi şi Rodica Ocheşan, ***Prefixul stră-***, p. 83, în **SFC** II, p. 79-85.

sens figurat: (*el încă mai mult*) *să înfoca* (*şi ţînĕ întruna*) f. 280ʳ, a se înfoca avînd aici sensul 'a se îndîrji'; *să înrădăcină* (creştinătatea cĕ aleasă) f. 356ʳ, cu sensul 'a se instaura; a se înteţi'; (*aşĕ i-au părut de*) *înfocat şi de înghimpos* (*capul păgînului de împărat*) f. 368ᵛ, *înfocat* cu sensul 'aspru', dar ar putea fi şi cu sensul figurat 'îndreptat cu gîndul spre fapte rele'; (*mai tare*) *o înhierbîntă* (*cu poftă sufleţască*) f. 412ᵛ cu sensul 'a se înteţi'; (*împăratul fiind*) *înfocat* (*pentru oştili ce-au audzît c-au pierit la Antiohie*) f. 444ʳ, cu sensul 'enervat; înverşunat'; (*pentru iertare a năroadelor lui Israil cel tînăr şi*) *încredinţat, carele este înfierat* (*cu sîngele şi cu apa cĕ de curăţîre a svîntului botedz*) f. 542ᵛ, *înfierat* cu sensul 'pecetluit; însemnat'; (*părinţii au datorie de a naşte pre fiii lor cu o viiaţă*) *îndeşartă* f. 594ᵛ; (*împărăţiĕ aceasta precum ĕste*) *îndeşartă* (*şi amăgitoari*) f. 416ᵛ, (*şi nu-ş aduc aminte*), *îndeşertul,* (*de cuvintele prorocului David*) f. 436ᵛ; *îndeşartă* avînd sensul 'pieritoare', opus lui 'veşnică', iar *îndeşertul* cu sensul 'nevrednicul'.

De asemenea, o frecvenţă mare are prefixul negativ *ne-*, care formează, cel mai des, derivate adjectivale, dar şi multe derivate substantivale, cu sens negativ. O parte pot fi calcuri după textul grecesc. Uneori, alături de derivat, traducătorul adaugă şi un sinonim, pentru buna înţelegere a contextului, în special cînd este vorba de probleme de dogmă: *neharnic* f. 240ᵛ, f. 325ᵛ ş.a., *neaflat* f. 88ʳ, *nemîncat* f. 123ʳ ş.a., (*trup* [...]) *neputred* ([...], *fără putregiune*) f. 155ᵛ, f. 282ʳ, (*ard* [...] *4 candile*) *nepotolite* f. 187ᵛ, *necinste* f. 317ᵛ, f. 348ᵛ ş.a., *nedezlegat* (*în veci*) f. 240ᵛ, (*cu trup iuşor şi*) *nestrîcat, neatins* f. 106ʳ, f. 287ʳ ş.a., *nemilostiv* f. 292ʳ, *pre cĕle neplinite,* (*plinĕşte-le*) f. 324ʳ, (*ochiul lui Dumnădzău*) *cel neadurmit* f. 326ʳ, (*svînta măframă acеĕ cu svîntul chip,* [...] *nemic*) *nehirosîtă* f. 333ʳ, (*vădzutele şi*) *nevădzutele* f. 336ᵛ, *cu nedestonice* (*mînule mĕle*) f. 343ᵛ, (*om viclean şi rrău şi*) *necărtulari* f. 349ᵛ, (*fiind Pelerih*) *nebotedzat* f. 228ʳ, f. 345ʳ, (*au rămas svîntul săbor acela* [...]) *neclătit şi nerăşuit* f. 357ʳ, (*scoasă Svînta Evanghelie*) *neatinsă* (*nemic de foc*) *şi neruşiită* f. 413ᵛ, (*să fie patul ei*) *nespurcat* f. 424ᵛ, *neispoveduiţi şi nepricistiţi* f. 436ᵛ, (*fără nice o ispravă*) *nefăcută şi nesăvîrşită* f. 564ᵛ, (*dzăcĕ*) *nepomenit* f. 468ᵛ, (*nu să mai potoale*) *necredinţa* (*năpăstuitorilor*) f. 490ᵛ, (*este varvar şi*) *nemeşter* f. 513ʳ, (*depărtat să fie lucrul acesta şi*) *nepomenit* (*de nime*) f. 535ᵛ, (*Dumnădzău în trei fĕţe,*) *neîmpărţît* f. 536ʳ, (*credinţa lĕgii*) *neclătită şi nerăşuită* (*în veci*) f. 536ʳ, *netocmala şi neştirĕ* (*carĕ era întru oameni*) f. 538ᵛ, (*Dumnădzău*) *cel neîntrupat şi neînchipuit* f. 566ʳ, (*Dumnădzău* [...]) *nezîdit şi necovîrşit* f. 567ᵛ, (*scoasă şi besĕrecele, cîte mai rămăsĕsă*) *neturcite* f. 590ᵛ, *neapestită* f. 64ᵛ ş.a., *neapestindu-să* f. 225ᵛ, *necuprinsă* f. 36ᵛ, *nebăgat* f. 345ᵛ ş.a., *neamestecat* f. 605ʳ, *neascultare* f. 527ᵛ, f. 553ᵛ, *neaşedzare* f. 455ᵛ, f. 538ʳ, *neatingere* f. 252ʳ, *neadormit* (*neadurmit*) f. 213ᵛ ş.a., *neascuns* f. 106ʳ, *neagiunsă* f. 92ᵛ, *neavînd* f. 65ʳ ş.a.

Derivatele parasintetice sînt foarte puţine: *cu înhierbinteală* (*mare*) f. 409ᵛ, *neînţălegători* f. 34ʳ, f. 352ʳ, (*lucruri* [...]) *nepreţăluite* f. 345ʳ, f. 593ʳ, *îmfrîmţăşata*

(*Theodora*) f. 380v, *nemilostenie* (*împăratului*) f. 437r, *negîlcevitori* f. 228v, *nemîndrie* f. 417v, (*împărăteasa* […] *creştină şi*) *nemăreață* f. 419v, *netocmala* f. 523r, f. 529r, (*împărat* […] *dirept şi*) *nefățarnic* f. 506r ş.a., (*ëste întorcător şi*) *nestătători* (*în lucruri şi schimbat den fire*) f. 534v, *neputincioşi* f. 284r ş.a., *necredincioşi* f. 542v ş.a.[25].

S-a afirmat că traducătorul **Hronografului...** ar putea fi mitropolitul Dosoftei[26]. Analizînd derivatele din patru dintre traducerile mitropolitului Dosoftei, **Viața şi petreacerea svinților 1682 – 1686** [VS][27], **Molitvenicul** [MOL.][28], cronograful tradus în 1689 la Strij, în Polonia, **Nová adunare di istorii, începînd de la faptul lumii...** [C][29] şi **Dumnezăiasca liturghie** [DL][30], am observat un sistem de creare a derivatelor diferit de cel din **Hronograful den începutul lumii...** . În fragmentul care prezintă tema închinării la icoane şi al realizării icoanelor, în C apare verbul *a iconici* la diferite moduri şi timpuri, după ce, în prealabil este glosat, precum şi participiul substantivat *iconicitul*: (*vadra de aur cu manna şi chivotul şi sveşnicul şi masa de aur şi nearsul rug carile*) *iconiceadză*, (*adecă închipuiesc taina Sintei Fecioare şi a crucii chip şi chipul harattiriului trupului lui Iisus Hristos*) C f. 347v; (*Icoana esti închipuitură şi izvod şi tipăritură, arătînd întru sine pre*) *cel iconicit* (*cu ceia ce şi oarece dessămănare avînd spre ceea, alta dară esti icoana şi alta-i ceia ce*) *să iconiceşti* C f. 344v; (*Că mai denainte Dumnădzăul acel fără trup şi fără şeruială, nicicum*) *nu să iconicea*. (*Iar de-acmu ivindu-să cu trup şi lăcuit cu oamenii,*) *iconicedz* (*a lui Dumnădzău vădzuta omenire*) C f. 348r; (*tu nu lepăda nici a icoanelor cinste, că dar să dă dumnădzăiesc materiilor,*) *pentr-a iconiciților* (*numire*. [marginal, cu roşu: *numiciune, narecenie*]) C f. 351r; (*Dzice-se închipuitoare cumu-i*

---

[25] **Hronograful...** prezintă şi derivate diminutivale, adjectivale, adverbiale, pe care nu le-am prezentat în acest articol din economie de spațiu.

[26] Această opinie aparține filologului N.A. URSU, susținută în lucrările ***Dosoftei necunoscut***, în *Cronica*, 1976, XI, nr. 6, p. 4-5; Dosoftei, **Opere**, I, Editura Minerva, Bucureşti, 1978; ***Ediția cronografului numit „tip Danovici" şi problema paternității traducerii lui***, în *Cronica*, 1999, XXXIV, Serie nouă, p. 12-13; ***Paternitatea cronografului numit „tip Danovici". Mărturia unor versuri aflate în această traducere şi în scrierile cunoscute ale lui Dosoftei***, în *Cronica*, 2002, XXXVII, p. 10-11, şi ***Paternitatea cronografului numit „tip Danovici"***, în *Cronica*, 2003, ianuarie, p. 12-13 şi **Contribuții la istoria culturii româneşti în secolul al XVII-lea**, Editura Cronica, Iaşi, 2003.

[27] DOSOFTEI, **Viața şi petreacerea svinților**, 1682-1686, ediție realizată de Rodica Frențiu, Editura Echinox, Cluj, 2002.

[28] Vezi studiul lui D. PUŞCHILĂ, ***„Molitvenicul" lui Dosoftei***, în *Analele Academiei Române*, Seria II, Tom XXXVI, 1913-1914, Leipzig Otto Harassowitz, Viena Gerold & Comp., Librăriile Socec & Comp. şi C. Sfetea, p. 1-114.

[29] DOSOFTEI, **Nová adunare di istorii, începînd de la faptul lumii...**, ms. 3456, BAR.

[30] DOSOFTEI, **Dumnăzăiasca liturghie**, 1679, ediție realizată de N.A. Ursu, Mitropolia Moldovei şi Sucevei, Iaşi, 1980.

icoana) spre iconicitul C f. 357ᵛ. În **Hronograf...** nu apare verbul *a iconici* conjugat și nici participiul substantivat *iconicitul*. Întîlnim, în operele lui Dosoftei, lexeme neobișnuite, derivate cu afixe obișnuite sau mai puțin obișnuite, dar care au un aspect neașteptat. În multe cazuri aceste lexeme nu au rămas în limbă, însă demonstrează ușurința cu care Dosoftei crea cuvinte noi[31]: „(Credz în unul Dumnădzău, ună tuturora începătură ne-ncepută și nezidită, nestricată și fără moarte, trainică purure și vecinică neagiunsă, fără trup, nevădzută, ne-mpregiur scrisă) *nefigurată,* (o ună din sus de ființă ființă suprădumnădzăiască dumnădzăire în trei staturi, a Tatăl și Fiiul și Sîntul Duh)" C f. 355ᵛ; „(mearsă de sosî la acea limbă) *nelucrată,* (carea o lucră și o direasă și o tocmi cu toată nevoința)" VS f. 185ʳ; „(te feceș) *neascultoiu* (și sămăț)" VS f. 171ᵛ; „(*mărturisiia cu-ndrăznire cuvîntul Domnului Hristos și încă și*) *așteptătoria* (bucurie a svinților la împărăția ceriurilor)" VS f. 5ᵛ; „(*aceasta* [*Eva*] *s-a chema-să*) *bărbătoaie*[32], (că-i din bărbatul ei luată)" MOL. f. 37ᵛ; „Și *mortaci* (înnoiaște ce strigă

[31] Vezi și Gheorghe IVĂNESCU, ***Problemele capitale ale vechii române literare***, în *Buletinul Institutului de Filologie română „Alexandru Philippide"*, vol. XI-XII (1944-1945), Tipografia A. Țerek, Iași, p. 126, Id., **Istoria limbii române**, Editura Junimea, Iași, 1980, p. 576; vezi și listele de derivate din Al. ROSETTI, B. CAZACU, Liviu ONU, **Istoria limbii române literare**, Editura Minerva, București, 1971, p. 151-152. Considerînd că „secolul al XVII-lea este caracterizat prin mania derivațiunilor cu sufixe", p. 117, cf. și p. 47 și referindu-se la bogăția și specificul lexicului din scrierile lui Dosoftei, Ov. Densusianu afirmă: „Explicația trebuie căutată mai mult în stăruința, în mania pe care o arată de a introduce nesfîrșit de multe forme inventate. La Dosoftei, am putea spune că procedeul acesta a ajuns la maximum", p. 47, în Ovid DENSUSIANU, **Opere**, III, ediție îngrijită de Valeriu Rusu, Editura Minerva, București, 1977. Arătînd că „Nota distinctivă a scrisului lui Dosoftei pare s-o constituie, însă, potrivit cercetărilor întreprinse pînă în prezent, numărul surprinzător de mare și caracterul adesea neobișnuit al derivatelor lexicale" p. 716, Gh. CHIVU amintește cîteva opinii în legătură cu acest aspect și exemplifică printr-o serie de derivate neobișnuite acest punct de vedere, specificînd că o parte din aceste derivate, mai ales în *-ciune, -ătate, -ie* se întîlnesc și în alte scrieri în epocă. Autorul este de părere că „Numărul mare de cuvinte create prin derivare descoperite în textele traduse, prelucrate sau redactate în limba română de către mitropolitul Dosoftei pare deci să ilustreze nu «mania [...] de a introduce nesfîrșit de multe forme inventate» [Ov. Densusianu], ci încercarea de aplicare a unui posibil program de înnoire necesară a vocabularului românei literare, înnoire impusă de dezvoltarea extensivă înregistrată de cultura noastră scrisă în a doua jumătate a secolului al XVII-lea", p. 720. Vezi articolul ***Lexicul operei lui Dosoftei și înnoirea vocabularului limbii române vechi***, în vol. **Limba română – structură și funcționare**, coordonator Gabriela PANĂ DINDELEGAN, Editura Universității din București, 2005, p. 715-722. Un astfel de „program", avînd în vedere derivatele prezentate din **Hronograf...**, nu se poate susține că era vizat de traducătorul acestei scrieri.

[32] „Acest exemplu demonstrează ușurința de derivare a lui Dosoftei; el vede că sensul frazei cere ca să fie și pentru numirea de bărbat și pentru cea de femeie același cuvînt, bineînțeles cu formă deosebită ca gen, și deși în text văzuse termenii obișnuiți *žena* = femeie și *mužъ* = bărbat, el creează un feminine de la *bărbat* cu ajutorul sufixului *-oaie* (comp. *lup – lupoaică* sau la numele proprii *Mogoș – Mogoșoaie*)". D. PUȘCHILĂ, în MOL., p. 62.

„Toate lucrurile Domnului pre Domnul cîntați)" VS f. 405^{v}; „(*Oameni*) *mortaci și carnești,* (nemică socotind cum de singur vă nălțați a vieții fîrșit necăutînd, nu tremurați, nici vă temeț de Dumnădzău)" C f. 362^{v}; „*De mortaca* (carne, de toată, dară care carne poate pre cerescul și adevăratul cu ochii a vedea Dumnădzău) *nemortac,* (carele cetate lăcuiește. Dară nici radzea lor în preajma a soarelui oamenii să stea pot,) *mortaci* (fiind, bărbați în oase, vine și cărni fiind)" C f. 363r. Pentru a evidenția opoziția dumnezeire – omenire, Dosoftei creează derivatele *nelutatec*[33], *nelutăticia* referitoare la esența dumnezeirii. Întîlnim această creație în mai multe scrieri: „(ceriul și pămîntul, Eu implu, dzice Dumnădzău. / f. 362r Că nu-i putință trupul prin trupuri să să petreacă, netăind și tăindu-să și-mpletindu-să și-mprotivă prepuindu-să. Precum cîte de celi umede să mĕstecă și să stîmpără. Dară să și unii dzic) *nelutatec* (trup)" C f. 362^{r}; „(pîrjolește-mi cu focul) *nelutatec* (păcatele mele)" MOL. f. 101^{r}; „(Dumnădzăul ce cunoscum de la acesta, de-l va feri într-adîncul mării ca și din foc, va fi tare și) *nelutatec*". VS f. 130^{v}; „(De vreame ce petrecu îngereaşte în trup ca fără de trup, s-au mutat la viața) *cea nelutatecă* (și curată)" VS f. 492^{v}, „Nu ĕste putință a iconici sufletul cu cît mai vîrtos pre Dumnădzău cela ce au dat sufletului) *nelutăticia*" C f. 356^{r}. Aceste derivate nu apar niciodată în **Hronograful den începutul lumii…** .

În operele amintite ale mitropolitului Dosoftei am întîlnit o seamă de derivate din seria celor prezentate, care demonstrează puterea de a creea cuvinte atît ca formă, cît și ca sens: „(*iară pre sînta, un oarecare*) *crudatec* (și fără omenie dîrlău o trasă la tîrgul buorului)" VS f. 450^{r}; „(strigară cu glas omenesc, pobrăzînd nemila și) *crudelitatea* (împăratului)" VS f. 247^{r}; „(Theodora împărăteasa […] știe neomenie și) *crudelivie lui*" C f. 256^{v}; „(capiștea-i nesățioasa lăcomie, jărtviștea-i) *dulcioasele* (pofte, iară cumirul) *a înherbădzării* (duh!)" VS f. 428^{r}; „(sau au defăimat sau) *au denemicit* (sau au osîndit)" DL p. 192; „*dessămănare* (glosă pentru diferenție)" VS f. 339^{r}; „(*omul, deaca*) *să dezholbă,* (feace: „O, frațîlor, ce iaste aceasta carea vădz eu?)" VS f. 200^{r}; „*Și, dezmirîndu-să* (ea și cugetînd oare ce poate hi că sămneadză aceale ce vădzu)" VS f. 435^{r}; „*supt acel durios* (și călugărilor de folos întrăport)" VS f. 256^{v}; „(fiind clevetiți la împăratul cum că) *cu fărmăcărească* (meșterie fac tămăduințele)" VS f. 489^{r}; „(să află și icoane a svinți) *formuite* (cu ceara de frunte)" VS f. 181^{r}; „(trii păhară) *furmuite* (nuci într-un păiuș, măr și crin)" C f. 59^{v}; „(cum să fie trup acee ce-i nesămuită și nehotărîtă) *și neînformuită nehizmuită* (și nepipăită și nevădzută)" C f. 361^{v}; „(feace cu agiutoriul lui Dumnădzău atitea vitejești lucruri și) *iroicești* (harțuri)" VS f. 482^{r}; „(acest cinstit și bun om ardzîndu-să în soare și) *împulbărat*" VS f. 102^{r}; „(de-ai făcut pre omul din țărînă și pre acesta) *l-ai informuit* (în fai și-n bunătate)" DL f. 198; „(cu al Tău Sînge, de iznoavă) *ai informuit* (acea stricată de păcat firea noastră)" DL f. 293; „(cătră o alaltă) *înmilostivitoare*" C f. 59^{r};

[33] Soluțiile în privința acestui cuvînt sînt prezentate de O. DENSUSIANU, în *op. cit.*, p. 51-52.

„(Oare afla-să-va în pustie om) *mai lucroi* (decît mine?)" VS f. 399^{r}; *„a ta lucroaie* (și cuprinzătoare mînă)" MOL. f. 119^{r}; „(strălucește și lumineadză pre tot omul cu direapte răspunsuri firișe și) *scripturatice și foarte meșterșugatice*" VS f. 197^{v}; „(făcînd rugă, mulțămiia) *cu minuniciune*" VS f. 200^{v}; *„nedumnădzăioșii* (iconoboreți)" VS f. 132^{v}; „(s-au răpăosat la fericită și) *nebătrînitoare* (viață vecinică)" C f. 158^{v}; *„svîntul și nelegumosul* (Tău Trup)" DL f. 62; „(au mărturisit pre Hristos Dumnădzău) *nepătimos* ([...], carele-i și lumină) prelucireață" VS 165^{v}; „(aducem Ție) *cuvîntăreața* (aceasta) *și nesîngeiata* (slujbă)" DL f. 79; „(jîrtva) *cea nesîmgeiată*" C f. 83^{v}; *plăzmătareț* 'creator' MOL. f. 146^{r}; *„să prenăscu,* (luînd Svîntul Botedz)" VS f. 58^{v}; *sfințitoreț* MOL. f. 87^{v}; „(pentru multe [...]) *strălucori* (ce ave, atît de lucie tînd îți păre de aur, tînd de argint [...], tînd ca lumina, cînd fulgeră ț' păre)" C f. 185^{v}; *„de strălucoare,* (neputînd, cade gios)" C f. 206^{v}, 318^{v}; „(fiind) *strălucoarea* (slavei și șeruitori ipostății Lui)" C f. 345^{v}; *„cu strălucoarea* (duhului svînt)" VS f. 36^{v}; „(ș-au arătatu-ș) *strălucoarea* (vieții sale)" VS f. 232^{r}; „(cruce fulgerînd cu) *strălucoare* (ca alt soare)" VS f. 243^{v}; „(Carele fiind) *strălucoare* (slăvii Tale)" DL f. 124, *„străluminează-i* (întru credință)" DL f. 169; *strălumina* format după *a străluci*, este derivat și cu prefixul *în-*: *dă înstrălumina* MOL. f. 112^{r}[34]; *„au străluminat* (în bunătăți și în minuni)" VS f. 58^{r}; „(lumînare) *străluminată* (s-au pugorît la capul lui,) *de strălumina* (besearica)" VS f. 11^{v}; *străluminătoriu* VS f. 14^{r}; f. 21^{v}; „(cu șir și cu) *urmitură*" VS f. 451^{r}; *zdrobiciune* MOL. f. 84^{r}; „(cădzură toț idolii și să feaceră) *zdroburi* (și prav)" VS f. 272^{r}. Derivatele *strălucoare, strălucoare, strălumina* nu apar niciodată în **Hronograf...** .

Într-un studiu în care tratează despre lexicul mitropolitului Dosoftei, Felicia Șerban[35] prezintă și o serie de derivate, din care vom extrage în special pe cele din **Parimiile preste an** (1683), dar și din alte scrieri: *adunăciune* 'faptul de a fi adunat, adunare', *amuție* 'muțenie', *dessemăna* 'a nu fi la fel, a nu semăna, a diferi', *dumnezeiatec* 'dumnezeiesc', *dumnezeitor* 'cel care este glorificat, adorat ca Dumnezeu', *fumăgăi* (MOL.), *înfățărare* 'faptul de a da aparența unui personaj; prozopopee', *însălășlui* 'a pune să sălășluiască înăuntru', *învîrtucioșa* 'a deveni puternic, a se întări', *înviereț, -eață* 'învietor', *mîntuitornic* 'mîntuitor' (MOL.), *mortatec* 'muritor', *necredaș* 'necredincios', *negozos* 'fără murdărie, curat' (MOL.), *nepriceроs* 'care nu are pricepere', *neputregăios* 'care nu este putred, neputred', *neviclenicios* 'care nu înșală', *pîndăresc, -ească* 'de pîndar', *plăcătură* 'faptul de a plăcea, farmec fizic', *poruncitură* 'poruncă', *povățaș* 'povățuitor', *prăsiciune* 'ceea ce se prăsește, ceea ce se naște' (MOL.), *prestihuri* 'versuri puse înaintea unui text,

---

[34] Vezi D. PUȘCHILĂ, *st. cit.* p. 67.

[35] Vezi Felicia ȘERBAN, ***Din lexicul scrierilor lui Dosoftei***, în *Dacoromania,* Serie nouă, II, 1996-1997, Cluj-Napoca, p. 333-351.

stihuri-predoslovie' (MOL.), *roşitură* 'culoare roşie, roşeaţă', *sărbăratec, -ă* 'de sărbătoare, sărbătoresc', *sfărîmăciune* 'distrugere', *singurăciune* 'faptul de a fi unul singur; unitate', *singurăţel* 'singurel', *străinicie* 'faptul de a sta printre străini; înstrăinare', *suflăreţ, -eaţă* 'care suflă, suflător', *suprăvenire* 'acţiunea de a veni deasupra, coborîre' (MOL.), *surpăciune* 'faptul de a se surpa', *trelucorat, -ă* 'cu trei lumini', *blestemăţesc* (învechit, rar) 'de om blestemat; mişelesc', cuvîntul este atestat şi la Cantemir, *cinstelişte* 'statuie, idol', *găzdălui* (învechit) 'a poposi, a mînea (la cineva)', *înfierbăzare* 'înfierbîntare', *înlegiui* 'a întocmi o lege', *lingăriciune* 'linguşire', *muricios, -ă* 'muritor' (MOL.), *nemuritorie* 'nemurire', *neputrezie* 'însuşirea de a nu putrezi', *nerău, nerea* 'bun' (MOL.), *vindecăciune* 'vindecare', *pricăjiciune* 'rană de lepră', *ticăiţie* 'mizerie, nenorocire', cuvîntul apare şi în VS; *curăţăciune* 'care curăţeşte', *necărturăreţ* 'necărturar', derivatul diminutival *sugărel*. Am întîlnit cîteva derivate neobişnuite, comune **Hronografului...** şi scrierilor lui Dosoftei: *învîrvomat*, *înfocat* cu sensul 'geros', *muieraret*, *măgăraret*, *sugărel*. Este foarte probabil ca aceşti termeni să fi fost utilizaţi în epocă, dar, din lipsa unei fişări temeinice să nu fie atestaţi, şi, de asemenea, este posibil să fi circulat oral.

Diferenţa între tipurile de derivate întîlnite în scrierile mitropolitului Dosoftei şi cele din **Hronograful den începutul lumii...**, precum şi alte argumente de ordin lingvistic[36] şi filologic[37] ne-au dus la concluzia că traducătorul **Hronografului...** ar putea fi Nicolae Spătarul (Milescu).

[36] O parte din aceste argumente au fost prezentate în *art. cit.* De asemenea, urmează să prezentăm, la al VI-lea colocviu al Catedrei de limbă română din Bucureşti, din 29-30 noiembrie, 2006, comunicarea ***Calcurile de structură în Hronograful den începutul lumii... ca argumente în identificarea traducătorului.***

[37] Vezi Mioara DRAGOMIR, *art. cit.*

Ştefania ISAC
Universitatea de Stat din Moldova, Chişinău

Dublete lexicale vs. procesul de adaptare a neologismelor

New changes which take place in society and found reflection in different terms of various activities, do not allow us forget about the importance of neologisms in the process of Romanian speaker's communication. More then that, in the last twenty five years neologisms created a firm position and status in Romanian language being attested in Romanian contemporary lexicographical articles. During the process of assimilation of an aglicisms, a grown-up speaker gets used to it and has doubts in any lexical Romanian doublets at least as long as one variant is changed by another. In order to avoid doubts in using neologisms which were attested in Romanian language versus their doublets and triplets, more and more importance is given by mass-media to the original spelling or the pronunciation of the word.
If to believe the opinion of some scientists that *usage* plays an important role in the process of neologisms assimilation, then we would like to mention about the other aspect on topic under study. Obviously, in order to be respected and accepted the norms have to satisfy a respective linguistic consensus of the community or at least of its minimum part. Thus, norm cannot be considered something superior which can admit or not some specific language events. As a result, the establishment of some convincible ways of the speakers that the abusive use of neologisms spoils the image of native language is an actual aim of linguistic education and an important action of linguists, intellectual people and especially school teachers.

Scopul urmărit în articolul de faţă ţine mai mult de problema cultivării limbii, şi nu de un studiu de istorie a limbii, fapt pentru care nu vom pretinde la constatări precum că fenomenele propuse pentru examinare sînt inovaţii absolute sau nişte simple coincidenţe cu fapte mai vechi sau că e pur şi simplu o revenire la asemenea fapte. Cultivarea limbii vs. neologismele recent atestate în limbă, cît şi *unele observaţii* privind adaptarea lor la normele limbii împrumutătoare reprezintă o problemă forte în ziua de astăzi.

E dificil a propune norme concrete de utilizare, pe cît e posibil de adecvate, privind cuvintele împrumutate recent de către nativii limbii române. Cercetările efectuate relevă cîteva modalităţi de adaptare a neologismelor recent atestate în lexicul limbii române [Isac 2004]:

- la nivel de normă a limbii împrumutătoare;
- la nivel de uz;

- la nivel de etimon atît în scriere, cît şi în pronunţie, adică cu forma originară a cuvîntului împrumutat.

Vom porni de la argumentul adus de Th. Hristea [2002: 199] conform căruia normele limbii literare raportate la fenomenul de adaptare a neologismelor recent atestate în lexicul limbii române actuale sînt „prescriptive", întrucît „prescriu", adică recomandă expres un anumit mod de exprimare, care trebuie respectat. În funcţie de respectarea sau nerespectarea normelor codificate prin lucrările normative, se definesc corectitudinea sau incorectitudinea lingvistică. Aprecierea corectitudinii este însă *relativă,* întrucît rolul decisiv în acest sens, îi revine totuşi, nativului–vorbitor de limbă română literară, care utilizează acest sau alt neologism. Importante în această privinţă sînt informaţiile oferite de statistici bazate pe anchete efectuate judicios cu privire la formele folosite efectiv de vorbitorii de limbă literară, de care ar trebui să ţină cont autorii de lucrări lexicografice. Eventual, aceste investigaţii confirmă un număr mult mai mare de neologisme decît cel care se conţine în dicţionarele de neologisme.

În procesul de asimilare a lexicului neologic recent nativul de limba română literară intenţionează a găsi doritul şi justul echilibru între cele două tendinţe contrarii – aceea de a asigura o anumită stabilitate a normelor codificate şi aceea de a avea curajul de a renunţa la recomandările care nu mai au acoperire în practica limbii şi de a sincroniza, în anumite limite, normele codificate cu acele evoluţii care se dovedesc acceptabile şi acceptate de *segmentul cel mai instruit al comunităţii lingvistice.* Confirmarea sînt formele de comunicare ale tinerei generaţii care se deosebesc de cele de acum două decenii şi jumătate printr-o mai mare libertate în folosirea elementelor de limbaj, ceea ce marchează şi mai pregnant identitatea vorbitorului, codifică mai adecvat mesajul, îl plasează într-un mediu deosebit, caracteristic epocii trăite.

În legătură cu afirmaţia precum că un rol aparte în asimilarea neologismului îi revine uzului, vom atenţiona şi asupra unui alt aspect în soluţionarea problemei în discuţie. Argumentul este că pentru a fi acceptate şi respectate, normele trebuie să se bucure, în principiu, de consensul comunităţii lingvistice respective sau cel puţin al părţii celei mai instruite a acesteia. Dar norma nu este ceva mai presus de oameni, care *admite* sau *nu admite* anumite fapte de limbă, ca o forţă aproape mistică, aşa cum sugerează unele lucrări normative.

Prin urmare, abaterile de la norma codificată au deci, „măcar în parte, o justificare pe care o putem numi structurală", cauza lor rezidînd, „în însuşi sistemul limbii", deoarece acesta „nu este desăvîrşit" [Avram 2001 b: 189].

Semnificativ în această privinţă este şi cazul cînd autorii DOOM au propus iniţial adaptarea la nivel de normă a limbii literare (principiul citirii fonetice), de

exemplu, neologismul *pick up <E,* recomandîndu-l să fie pronunțat [pic up]. Ceva mai tîrziu, același neologism îl găsim în DEX fiind propus cu pronunția [pic ap], adică cu forma de ortoepie – originară. Astăzi rar mai utilizează cineva acest cuvînt, deoarece industria avansată ne propune variate tipuri de servicii oferite de sistemele DVD, P3, CD, CD RW etc. E cunoscut și faptul că multe din împrumuturile mai vechi au căpătat deja o transcriere care pune în acord grafia cu pronunția: *șansă, angro, lider*. Azi însă tendința din limba cultă este orientată spre a prelua termenul străin cu ortografia și pronunția originară, chiar dacă raportul dintre acestea contrazice regulile ortografice românești (*design, site* – pronunțate: dizain, sait). Bineînțeles că pot apărea și ezitări între variante care urmează scrierea și variante care reflectă pronunțarea. Cazuri de felul acesta întîlnim la tot pasul: *camping – chemping, training – treining, manager – meneger, brainstorming – breinstorming etc.* Explicația acestor ezitări o vedem în existența dublei posibilități de adaptare a cuvintelor de origine engleză care a dat naștere, în multe cazuri, apariției unui șir de dublete de felul: *sandvic (sandviș) / sendvici (sendviș)(<E sandwich); fotbal /futbol(<E football); recordmen /recordman(<E); luping / loping(<E); gangster(<E) / ghengster; clovn / claun(<E clown) etc.*

În ultimul timp atestăm că în publicistică (și nu doar!) tot mai mult și mai mult se dă prioritate etimonului atît în scriere cît și în pronunție. Rezultat al acestei atitudini este și faptul că în neologismele de felul *derby*[1], *penalty*, rugby** spre deosebire de forma adaptată propusă de DEX, 1998 *etc. derbi, penalti, rugbi*, se dă prioritate lui <y> , în special în poziție finală.

Referitor la termenul din domeniul sportului *rugby*, Th. Hristea [2002: 192] atenționează asupra numeroaselor pronunțări ale acestui cuvînt. Pornind de la faptul că în DOOM la acest cuvînt nu se indică pronunțarea, se deduce că „norma ortoepică în vigoare” este să se rostească așa cum se scrie, deși Th. Hristea consideră că această formă „este foarte rar auzită”. La cele nu mai puțin de opt pronunțări citate de autor aici se poate adăuga și o a noua, [răgbi], care este singura indicată în DN [Fl. Marcu, 1986: 351]. Numărul extrem de mare de variante de pronunțare arată că acest cuvînt este departe de a fi adaptat, cum îl consideră Mioara Avram [2001a: 189] – altfel decît cel mult pe hîrtie.

În cele din urmă, în DOOM[2], s-a admis, după o îndelungată chibzuință, alături de forma adaptată, scrisă *rugbi* și pronunțată [rugbi], cum recomanda DOOM, și o a doua variantă literară liberă, scrisă *rugby* și pronunțată ca în engleză, [ragbi], în conformitate cu tendința generală actuală de reetimologizare, mai ales a împrumuturilor anglo-americane, marcînd-o ca anglicism: *rugbi*/(angl.) *rugby* [pron. ragbi] s. n. [DOOM, 2005].

---

[1] V. Glosar, *infra*.

Asimilînd un anglicism, vorbitorul adult se obişnuieşte cu utilizarea lui şi priveşte cu neîncredere apariţia *dubletelor lexicale* româneşti a acestuia atîta timp cît unul dintre cuvinte nu cedează locul celuilalt.

Semnificative în acest sens sînt fenomenele atestate privind sinonimia lexicală, prin îmbinări (unităţi frazeologice) terminologice: – *E>bodyguard* şi *gardă* (sau pază) *de corp* [Avram, 2001a: 106]; *chelner – ospătar (gr.>kellner,* DEX)*; congresman (E>congressman – [ˋkoŋgresmən]) – parlamentar* din SUA, nu *congresist*, participant la orice congres [Avram, 2001a: 108]; *E>scotch* s.n. [skoč] /[skotʃ](rechizite de birou) – *hîrtie adezivă* etc.

După cum vedem, neologismele lexicale sînt şi mai sărace în conotaţii decît cuvintele vechi, fapt pentru care sînt utilizate prioritar de către reprezentanţii generaţiei tinere servindu-le drept modalitate de exprimare mai concretă, mai concisă, mai laconică.

Cert este şi faptul că problemele de selecţie lexicală apar şi din cauza sinonimiei neologismelor provenite din surse diferite (*echipă* şi *team*) sau, mai rar, a sinonimiei unui neologism şi a unui termen tradiţional, a unui împrumut propriu-zis şi a unui calc (*half* şi *mijlocaş*; *waterpolo* şi *polo pe apă*).

Între sinonime pot fi deosebiri nete în ce priveşte poziţia în limbă: *fotbal* şi *polo pe apă* faţă de termenii livreşti *soccer*, respectiv *waterpolo* (< *E water polo*); *echipă* şi *portar* faţă de cuvintele livreşti *team* şi *goalkeeper* (< *E goalkeeper*). Alteori, poziţia sinonimelor este aproximativ egală: *corner* şi *lovitură de colţ*; *penalti* şi *lovitură de pedeapsă* sau *de la 11 metri*; *ping-pong* şi *tenis de masă* [2001a: 187].

Concluzii

1. Noile schimbări care au loc în societatea contemporană, multe dintre care şi-au găsit reflectare în mulţimea termenilor ce ţin de diferite domenii de activitate, nu ne permit, şi nici nu avem dreptul, să diminuăm rolul neologismelor în procesul de comunicare. Mai mult decît atît, neologismele din ultimele două decenii şi jumătate şi-au creat deja o poziţie şi un statut în limba română, fiind atestate în articolele lexicografice ale limbii române contemporane.
2. Eventual, necesitatea unui sau altui cuvînt de origine engleză în limba română trebuie privită din prisma prezenţei sau absenţei totale a unui echivalent adecvat, care ar exprima noţiunea sau realitatea pe care o desemnează cuvîntul împrumutat. Nu e cazul însă de a exagera, propunîndu-se folosirea, în loc de anglicismul internaţionalizat, a unor cuvinte dubioase, a unor calchieri; nu putem rămîne indiferenţi, pentru că fiind pentru o limbă literară vorbită corect, trebuie să înlăturăm deşeurile lexicale inventate şi propuse inoportun.

3. Cultura lingvistică, spre care ne orientează Th. Hristea [2002: 186], constituie un „program” maximal şi ideal, care, în mod realist, nu poate fi totuşi pus ca o cerinţă în faţa nespecialiştilor. Aşa cum arată şi autorul, *cultura lingvistică va rămîne întotdeauna apanajul unui cerc restrîns de intelectuali* (poate chiar numai de lingvişti). Ceea ce se poate şi chiar trebuie să se pretindă însă în orice caz tuturor vorbitorilor este *cunoaşterea normelor de exprimare corectă sau literară, începînd cu cele* ***ortografice*** *sau* ***ortoepice*** *şi terminînd cu cele* ***gramaticale*** *sau* ***lexicale,*** cărora *trebuie să li se adauge şi unele* ***norme sociolingvistice.***
4. În opinia lui Th. Hristea [2002: 190], care este şi a autoarelor DOOM, „acţiunea de cultivare ştiinţifică a limbii naţionale nu trebuie să aibă nimic în comun nici cu imuabilitatea anumitor norme gramaticale, nici cu neaoşismul, nici cu neologismomania [...] şi nici cu fanatismul unor purişti întîrziaţi, care *resping orice inovaţie lingvistică* sub pretext că ei apără frumuseţea şi puritatea limbii strămoşeşti. Este în afară de orice discuţie că *limba trebuie lăsată să evolueze*; nici *vorbă nu poate fi* despre o încercare de a ţine în loc *evoluţia firească a limbii*, aceasta trebuind *să se dezvolte (adică să se schimbe)*”.
5. Stabilirea unor căi de convingere a vorbitorilor că abuzul neîntemeiat în comunicare a cuvintelor de origine străină ştirbeşte imaginea limbii naţionale, este o acţiune de educaţie lingvistică la ordinea zilei, activitate care le revine cadrelor didactice din învăţămîntul universitar şi preuniversitar, precum şi lingviştilor care vor încerca să utilizeze ceea ce, după părerea noastră, este inevitabil în realizarea actului comunicativ în diferite domenii de activitate umană.

Bibliografie

Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, **Dicţionarul ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române**, ediţia a II-a, Editura Univers Enciclopedic, Bucureşti, 2005 (= DOOM[2])

Mioara AVRAM, **Cuvintele limbii române între corect şi incorect**, Editura Cartier, Bucureşti-Chişinău, 2001 (= 2001a)

Mioara AVRAM, ***Ortoepie (pronunţare literară/exemplară)***, în **Enciclopedia limbii române**, Editura Univers Enciclopedic, Bucureşti, 2001 (= 2001b)

Theodor HRISTEA, ***Inovaţii lingvistice negative în limba română contemporană***, în **Aspecte ale dinamicii limbii române actuale**, Editura Universităţii din Bucureşti, 2002, p. 185-204

Florin MARCU, Constantin MANECA, **Dicţionar de neologisme**, Editura Academiei, Bucureşti, 1986

Ştefania ISAC, **Dezvoltarea competenţelor comunicative vs. anglicismele recente în limba română**, C.E.P. U.S.M., Chişinău, 2004

Glosar*

Derby – D'ERBI, derbiuri, s.n. 1. Cursă specială de trap sau de galop a celor mai buni cai de trei ani, care are loc o dată pe an. 2. Întrecere sportivă de mare importanţă şi prestigiu între două echipe, pentru stabilirea clasamentului. Din engl., fr. *derby*. Sursă: DEX '98

D'ERBI, ~uri n. 1) Cursă anuală de cai în vîrstă de trei ani. 2) Întrecere sportivă de mare importanţă. /<engl., fr. *derby*. Sursă: NODEX

Penalty – PEN'ALTI, penaltiuri, s.n. Lovitură de pedeapsă dintr-un punct situat aproape de poartă, acordată la fotbal, handbal etc. în urma unei greşeli comise în apropierea propriei porţi de către echipa aflată în apărare. – Din fr., engl. *penalty*. Sursă: DEX '98

PEN'ALTI, ~uri, s. n. Lovitură de pedeapsă executată de la 11 metri la fotbal şi de la 7 metri la handbal în poarta echipei adverse. /<fr., engl. *penalty*. Sursă: NODEX

Rugby – R'UGBY s.n. v. rugbi. Sursă: DEX '98. De la *Wikipedia, enciclopedia liberă*. Rugby sau rugbi (din cuvîntul englez *rugby*, pronunţat aproximativ *ragbi*) este un sport cu balonul, originar din Anglia. Numele jocului provine de la oraşul englez omonim, locul unde s-au formalizat prima dată regulile acestui sport.

Marin BUTUC
Universitatea de Stat din Moldova, Chişinău

Unele aspecte ale terminologiei militare româneşti

The military terminology is an developed phenomenon speaking about its characteristics. We intend to prezent those features that are essential in the development of Roumanian military terminology.The ideea of Ferdinand de Saussure about the linguistic system we learned that the sistematic feature of a language is a basic one in the Roumanian military terminology.

Teza lui Ferdinand de Saussure despre caracterul sistemic al limbii constituie în permanenţă un imperativ al lingvisticii. Savantul genevez a afirmat că „o limbă constituie un sistem" (Saussure 1998: 98), fapt ce presupune o anumită organizare internă.

Lingvistul rus D.S. Lotte, vorbind despre caracterul sistemic al limbii, dezvoltă într-un fel aspectul aplicativ al acestei teorii. El menţionează că sistematicitatea (caracterul sistemic al limbii) se manifestă sub mai multe aspecte şi chiar în toate macrosistemele terminologice. Sistematicitatea, după el, este o necesitate, o condiţie *sine qua non* în organizarea sistemului terminologic din orice sferă de activitate. „Terminolgia fiecărui domeniu de ştiinţă şi tehnică, menţionează D.S. Lotte, trebuie să reprezinte nu o totalitate de cuvinte stabilite în mod arbitrar, ci un sistem bine organizat" (Lotte 1968: 35), deoarece numai astfel fiecare termen îşi poate găsi sensul său adecvat, îşi poate obţine statutul său denotativ, ca element al unui sistem terminologic. Cu alte cuvinte, orice termen trebuie să fie în corelaţie logică şi semantică (cu motivaţie) în raport cu alte noţiuni din domeniul dat.

După părerea noastră, pentru a respecta aceste condiţii, e necesar să existe principii corecte de standartizare a unui metalimbaj terminologic, ceea ce înseamnă că orice subgrupă de termeni (microsistem), din cadrul fiecărei terminologii (macrosistem), trebuie să se bazeze pe principii logice privind acceptarea termenilor în cadrul unui microsistem. Totodată, e necesar ca ulterior să existe şi un principiu unic de definire a termenilor din subgrupul dat, iar constituirea microsistemelor terminologice, de facto, să se efectueze în conformitate cu principiul de constatare a particularităţilor comune. Însă, cît priveşte alcătuirea definiţiilor, acest lucru trebuie făcut în baza principiului determinării particularităţilor relevante (forma şi funcţia) ale termenilor din cadrul microsistemului. Numai în cazul în care sînt respectate aceste imperative se poate vorbi despre anumite „calităţi de sistem ale unui metalimbaj" (Lotte: 44), altfel zis, poate fi sesizată şi asigurată o sistematicitate terminologică, atît la nivel de microsistem, cît şi la nivel de macrosistem.

Încercăm să demonstrăm în continuare fenomenul sistematicității în baza unui microsistem terminologic militar, şi anume, cel cu referire la noțiunea de „tun". Se ştie că industria militară, sub toate aspectele ei, constituie, în general, un complex întreg şi foarte variat de termeni militari. Însuşirea lor ar fi imposibilă, dacă nu ar fi asigurată o organizare sistemică, adică o sistematicitate, mai întîi la nivel de microsistem şi apoi la nivel de macrosistem, făcînd, în ambele cazuri, ca termenii să devină sistemici. Bunăoară, noțiunea de „tun" în tehnica militară este bine cunoscută şi bine determinată. Termenul dat formează astăzi, datorită progresului tehnico-ştiinţific militar, mai mult de douăzeci de tipuri de tunuri. Dacă aceşti termeni, prin care sînt denumite tipurile de tunuri, nu ar fi sistemici, adică dacă nu ar fi organizați în microsistem conform principiului sistematicității, ei ar deveni nefuncționali, deoarece ar fi inoperabili şi greu de memorat. Dacă pentru fiecare tip de tun ar fi fost creat un termen nou, total deosebit, cu un semnificant aparte, care să difere definitiv ca formă gramaticală, atunci el ar înceta să aibă o motivație în raport cu celelalte tipuri de tunuri, şi, drept consecință, tipul respectiv de tun ar deveni asistemic în cadrul microsistemului său. Iată de ce, denumirea tuturor tipurilor de tun s-a făcut prin sintagme (îmbinări de cuvinte, aflate în raport morfo-sintactic, unde ambele elemente constituente dispun în mod individual de relevanță sintactică); în calitate de determinat al sintagmei se află în mod expres termenul „tun", iar calitatea de determinant (lămuritor) s-a stabilit în conformitate cu particularitățile, locul şi funcția fiecărui tip de tun în cadrul operațiunilor militare: *tun de asediu, tun antitanc, tun antiaerian, tun atomic, tun de bord, tun automat, tun cu țeavă lisă, tun naval, tun cu fascicul laser, tun de asediu, tun pneumatic, tun autopropulsat, tun de turelă, tun de semnalizare,tun divizionar, tun uşor, tun de calibru mare, tun cu mai multe țevi, tun mecanizat, tun cu țeavă ghintuită, tun semişenilat, tun cu cadență mare de tragere, tun de calibru mijlociu, tun frontal ş.a.*

Conchidem că sistematicitatea asigură caracterul accesibil şi funcțional, operabil al terminologiei în discuție. Neglijarea sistematicității i-ar fi lipsit pe cei ce profesează milităria de posibilitatea de a utiliza liber şi coerent aceşti termeni, cu atît mai mult că terminologia militară (macrositemul terminologic militar) dispune, în general, şi de multe şi alte microsisteme, în paralel cu microsistemul noțiunii de „tun".

Bibliografie

Ferdinand de SAUSSURE, **Curs de lingvistică generală**, traducere şi cuvînt înainte de Irina Izverna Tarabac, Editura Polirom, Iaşi, 1998

D.S. LOTTE, **Kak rabotati nad terminologhiei**, Nauka, Moscova, 1968

Jana CIOLPAN
Universitatea de Stat din Moldova, Chişinău

Reflecţii asupra unor termeni motivaţi din domeniul ornitologiei

The linguistic sign concentrates in it all essential features of language. The linguistic sign is a two-sided entity, and its constituents are: a concept and an acoustic image. For the first time the problem of a linguistic sign had been debated by Saussure. The scientist defined the linguistic sign and called it „arbitrary". After Saussure, there are non-motivated words in the language, but the great bulk of it are motivated.
These are especially the folk-terms. To demonstrate it, we can give examples from different areas. The ornithology contains a rich material on that matter. Birds were a subject of attraction for a man from different reasons: its coloring, the distinctive features, behavior etc.

Adusă în atenţia savanţilor încă de Platon în **Cratylos**, natura semnului lingvistic şi-a găsit fundamentare în lucrarea lui Ferdinand de Saussure **Cours de linguistique générale**. După apariţia acesteia (publicată, de altfel, post-mortem de către discipolii savantului), a devenit generală şi relativ unanimă ideea că orice cuvînt este un semn, iar limba, în integritatea ei, reprezintă un sistem de semne. Ferdinand de Saussure defineşte semnul lingvistic drept o îmbinare a conceptului cu imaginea acustică, adică a *semnificantului* cu *semnificatul*, ambii componenţi fiind legaţi indisolubil şi presupunîndu-se reciproc (Saussure 1998: 85-86). De aici a luat naştere teoria „binaristă" a semnului lingvistic, asupra căreia s-au pronunţat mulţi lingvişti. Astfel, L. Hjelmslev susţine că semnul este o entitate generată de legătura dintre expresie şi conţinut. Existenţa fiecăruia dintre aceste două elemente presupune neapărat şi existenţa celuilalt. „Expresia este expresie numai în măsura în care îi corespunde un conţinut, după cum şi conţinutul este conţinut numai în măsura în care îi corespunde o expresie" (Vasiliu 1986: 79).

Orice semn posedă o serie de particularităţi. Cu referire la semnul lingvistic, Saussure crede că acestea ar fi: caracterul informaţional, care se datorează funcţiei comunicative a acestuia; caracterul liniar al semnificantului, adică elementele care alcătuiesc semnificantul sînt organizate neapărat în ordine succesivă; caracterul „arbitrar" al semnului. Această ultimă particularitate a cuvîntului a suscitat interesul lingviştilor. Potrivit teoriei lui Saussure, între cele 2 laturi ale semnului lingvistic nu există o condiţionare reciprocă. În natura obiectului desemnat nu este

nici o trăsătură care ar cere folosirea unui anumit complex sonor, şi nu a altuia. Legătura dintre complexul sonor şi sens este convenţională, fapt care demonstrează necoincidenţa semnificanţilor, raportaţi la unul şi acelaşi concept, în diferite limbi: româneşte se zice *inimă*, franţuzeşte – *coeur*, ruseşte – *cepдце* etc. Chiar în aceeaşi limbă o realitate poate avea mai multe nume – *veac* şi *secol*; sau acelaşi cuvînt poate denumi lucruri diferite – *care* poate fi pronume relativ/interogativ, substantiv la plural, verb etc.

Lucrare de referinţă, **Cours...** a fost studiată şi analizată de lingvişti renumiţi, care au susţinut sau au considerat ca fiind discutabile unele teze. De exemplu, E. Benveniste observă următoarea contradicţie: Saussure menţionează că semnul lingvistic este reunirea unui concept cu o imagine acustică; pe de altă parte, însă, afirmă că semnul lingvistic are un caracter nemotivat, rezultat din lipsa de legătură a semnificantului cu semnificatul.

Desigur, multe cuvinte ale limbii au un caracter arbitrar, au un înveliş sonor nemotivat. De exemplu, cuvîntul *floare* este cunoscut vorbitorilor de limbă română ca semnificant pentru conceptul de „parte a plantei care are, de obicei, o corolă frumoasă şi variat colorată". Această secvenţă concretă de sunete s-a unit strîns cu semnificatul ei prin continuitatea latină-română devenită tradiţie, şi conceptul „floare" întotdeauna va coincide în conştiinţa vorbitorului de limbă română cu ansamblul fonic *floare*. Semnul lingvistic este deci o entitate psihică cu două faţete, intim legate şi care se presupun reciproc. Dacă la început conceptului de *floare* cineva i-ar fi zis *copac* şi ar fi folosit şi răspîndit acest „ambalaj" sonor, azi partea frumoasă şi colorată a plantei s-ar numi *copac*. Nu excludem faptul că aceste cuvinte, care apar la moment ca nemotivate, au şi ele o interpretare a genezei, cel puţin de natură fonetică. În dialogul *Cratylos* al lui Platon au fost explicate unele cuvinte prin valoarea expresivă a sunetelor din care sînt formate. Sunetul *r* redă curgere, deci cuvîntul *rîu* (gr. rheo) ar fi motivat. Litera (r) este însă, conform opiniei saussuriene, arbitrară. Valoarea literelor (semne ale scrierii) este pur negativă şi diferenţială, pentru că aceeaşi persoană poate scrie aceeaşi literă în diferite feluri (Saussure 1998: *132*).

Există în limbă un număr destul de impunător de semne lingvistice a căror haină sonoră nu este deloc întîmplătoare, adică este motivată. Acest lucru devine evident chiar la primul contact cu semnificantul respectiv:

termeni onomastici, mai ales supranumele (poreclele), care de multe ori trec în nume: „Antonescu era un om de vreo 45 de ani, blond, slăbuţ, chel ca sticla, vioi ca o vrabie. Porecla de *„Neamţu"* i se cuvenea şi pentru înfăţişarea lui, şi pentru că în adevăr era german după mamă..." (Brătescu-Voineşti 1997: 12);

„– Cucoane, zise Chirică *Ciuntu*, [...] domnul doftor s-o apucat şi mi-o tăiet mîna stîngă de la încheietură..." (Sadoveanu 1987: 124);

termeni ihtiologici: „În viiturile acestea line, după o ieşitură de mal, sau în dosul unei stînci, hălăduiesc *chiticii*." (Sadoveanu 1987: 228);

„*Ţiparii* cei mari [...] trec în apele oceanului şi călătoresc..." (Sadoveanu 1987: 257);

termeni entomologici: „... le-a povestit înspăimîntat că a văzut o lăcustă de-ale de le zice *călugăriţă*..." (Brătescu-Voineşti 1997: 251)

„Şi cum luna se ascunse într-un nor, rugă pe un *licurici* să-i lumineze calea." (Gîrleanu 1997: 190);

termeni ornitologici: din timpurile cele mai vechi păsările au un loc bine stabilit în viaţa şi în preocupările omului şi acesta a trebuit să le dea nume adecvate şi grăitoare.

Ne vom referi aici nu doar la apelativele cu care păsările date au intrat în viaţa omului, ci şi la termenul ştiinţific (atît pentru documentare, cît şi pentru a sublinia că nu numai denumirilor populare li se poate găsi o explicare); concomitent, unde este posibil, vom prezenta şi denumirile din alte limbi ale zburătoarelor respective, pentru a compara motivarea termenului.

Sistematizînd materialul faptic excerptat din unele lucrări de specialitate, am stabilit că una şi aceeaşi pasăre, deşi poartă un nume motivat, reflectă particularităţi variate în limbi diferite. Acesta este cazul următoarelor ornitoapelative:

Bătăuşul (*Philomachus pugnax*) este o pasăre, al cărei nume vine de la obiceiu-i rău de a se lua mereu la harţă cu alte păsări, uneori mai mari ca el, „... sare permanent la bătaie. De multe ori este învins, dar nu se lasă." (Băcescu 1986: *68*). Semnificantul rusesc este ТУРУХТАН, care, conform dicţionarului etimologic, este o denumire de origine onomatopeică. (Фасмер 1973: *125*) Termenul latinesc include noţiunea de „cel care doreşte război", de unde conchidem că nu doar vorbitorii unei limbi, ci şi savanţii (care au descoperit şi au cercetat specia necunoscută încă în lumea ştiinţei) au încercat (iar procesul continuă) să „pietrifice" în nume acea particularitate a păsării care o face distinctă între surate.

Unele ornitonume sînt cuvinte compuse, ale căror elemente componente reflectă specificul păsării. Botgrosul (*Coccothraustes*) este o zburătoare „cu ciocul masiv şi puternic." (Ganea 1961: *81*). Mihail Sadoveanu susţine că „Dacă nu ştii ce-i acela un *botgros* ori o privighetoare, ori o noapte cu lună, n-ai făcut nimic!" (Sadoveanu 1993: 25). Ruşii au observat însă o altă caracteristică a acestuia: iernînd şi în estul Europei, botgrosul se evidenţiază pe fundalul zăpezii albe şi,

deoarece nu sînt prea mulți reprezentanți ai ornitofaunei care se încumetă a înfrunta o iarnă rusească, oamenii i-au zis снигирь (rus.*снег* = „zăpadă").

„Cînd își întoarse cuconul Andrieș ochii, *cufundarul* tocmai scotea capul din șuvoi." (Sadoveanu 1993: 176); „Acum se începe partida de *cufundari*: paserile se țin la distanță, dispar la detunături, apar numai cu pliscul la fața bălții." (Sadoveanu 1987: 195). În aceste fragmente de beletristică întîlnim referințe la pasărea *Podiceps cristatus* care, preferînd suprafețele cu apă, „pare a fi o bucată de plută ce saltă după jocul valurilor; se scufundă, dar după o bucată de vreme își scoate capul la o anumită depărtare" (Simionescu 1983: *68*). Francezii au observat aceeași particularitate și au imortalizat-o în termenul plongeon (*plonger* – „a se (s)cufunda; a băga") (Haneș 1991: *270*). Rușii însă nu au luat în considerare faptul că galinaceea respectivă se scufundă și stă acolo mai mult timp, pentru că mai toate trăitoarele bălților se hrănesc din apă. Ei au diferențiat cufundarul printr-un nume de origine onomatopeică – гагара (Второв 1980: *16*).

Lucrurile ar fi fost mai clare dacă rușii îi ziceau cufundarului нырок (rus. „нырять" = a se scufunda), așa cum e numită pasărea *Mergus albellus*. „На этом-то пруде, между тростниками, выводилось множество уток всех возможных пород: кряковых, шилохвостых, чирков и *нырков*." (*Тургенев, p.80*). Echivalentul românesc *ferestraș* face parte din familia cuvîntului *ferestrău*: s-a făcut analogie între acest instrument de tîmplărie și ciocul păsării, împodobit cu zimți, „de parcă ar avea lipit de clanț un ferestraș micuț" (Băcescu 1986: 109). Interesant este de observat că și termenul latinesc *mergus, -i* se traduce prin „scufundaci" (pasăre de apă) (Guțu 1993: 432). Putem presupune aici o coincidență a speciilor, care nu poate fi examinată într-un studiu de lingvistică.

Forfecărașul (*Loxia curvirostra*) are un plisc „încrucișat" (fapt reflectat și de termenul științific) cu care „foarfecă" cucuruzii de molid în căutarea semințelor (Băcescu 1986: 298). Același lucru îl vedem confirmat în fragmentul: „Cea dintîi (pasăre) pe care o observ îmi apare cu o diformație a ciocului – partea de sus încrucișată strîmb pe cea de desubt. Recunosc în ele pe „*forfecuțe*", cum le spune poporul. Acel ciocușor voinic și cu dispoziție specială le e foarte folositor în pădurea de brad" (Sadoveanu 1987: 241). În procesul acestei activități, păsărica produce niște sunete. Tocmai aceste sunete i-au determinat pe vorbitorii de limbă rusă să-i zică клёст (*клёскать* – „a bate din palme") (Фасмер 1967: *248*). Tot sunetele produse în timpul alimentației, asemănătoare cu cele pe care le emit dansatorii de step, au generat și altă denumire rusească – чечетка. Românii însă i-au zis inărița (*Carduelis flamea*), pentru că inul îi este „și casă, și masă" (Băcescu 1986: *308*). În perioada reproducerii femelele au niște pene de un roșu-purpuriu, care cu timpul devin mai palide, de aceea savanții-ornitologi i-au

atribuit calificativul *flamea* < lat. *flama, -ae* care înseamnă „flacără, foc" (Guţu 1993: *297*).

Pentru susţinerea tezei că reprezentanţii diverselor popoare receptează oarecum diferit realitatea, aducem un alt exemplu – pasărea *Parus aster*, al cărei nume românesc este de origine onomatopeică şi îl găsim într-o poezie a lui G.Topîrceanu: „Dar de sus, din corcoduş, / Pitulindu-se-ntre foi, / Le-a răspuns un *piţigoi*: / Cîţi ca voi! Cîţi ca voi!" (*Topîrceanu, p. 186*). În lucrările de specialitate, atestăm rusescul синица, denumire care este legată, probabil, de culoarea albastră (rus. корень *син* и суф. *-ица*), predominantă în penajul acestuia (Преображенский 1959: *287*).

Se crede că denumirea rusească теньковка a apărut datorită cîntecului „teni-teani-tiuni" şi a trilului „trr-trr" (Второв 1980*: 163*), iar echivalentul românesc pitulice, pentru zburătoarea *Philloscopus collybita*, reflectă particularitatea ei de a se pitula; păsărica se lipeşte foarte aproape de pămînt în scop de apărare (Băcescu 1986: *159*); avînd penajul brun şi cenuşiu, ea devine greu vizibilă pe fundalul pămîntului.

Ca şi oamenii, reprezentanţii ornitofaunei sînt unici şi originali prin anumite particularităţi. Prigoarea (*Merops*) este pasărea căreia îi place să se dogorască la focul soarelui de vară (Pop 1995: *103*), iar verbul *a se prigori* este un împrumut bulgar şi înseamnă „a arde, a se pîrli". „Seca-va bobul, mustul în podgorii / Cerşi-vor însetatele *prigorii* / Cuptorului, un picur viu de apă." (Stoica/ Tomuş 1971: 79).

Conform altei ipoteze, numele ar fi unul onomatopeic „pri-pri-şciur". (Pop 1995: *103*). „Din văzduh abia se-aude / Ţipăt jalnic de *prigorii.*" (Topîrceanu 1992: 143)

Din cauză că această zburătoare nu părăseşte ţara pentru iernat, iar penele-i brune vin în contrast cu zăpada, francezii i-au zis fauvette (*fauve* – „roşcat, arămiu") (Haneş 1991: *154*).

Dacă vom consulta determinatorul ornitologic rusesc (Второв 1980: *103*), vom afla că ochiul prigorii este disecat de o linie neagră care creează impresia unui ochi mijit, astfel găsind motivare şi pentru termenul rusesc щурка < *щурить* – „a miji".

A vorbi despre păsări fără a pomeni de privighetoare (*Luscinia philomela*) înseamnă a nu cunoaşte taina unei nopţi de vară. Cîntecul ei este aşa de strîns legat de flori, de farmecul naturii în deplina ei podoabă, încît nu este om care să nu simtă o atracţie pentru cîntăreaţa fericirii pămînteşti. Sînt în unele locuri atît de

multe, încît pare o orchestră ascunsă care intonează imn de slavă naturii, de cum se aprinde cea dintîi candelă pe cer şi pînă se stinge lumina luceafărului de răsărit. „...noapte tristă, noapte mută, noapte moartă, cer opac / Doar *privighetoarea* cîntă...” (Macedonski în Antonescu 1996: 76).

Numele-i vine de la verbul *a priveghea*, care, la rîndul lui, e descendent din latinescul *pervigĭlo, -āre* şi înseamnă „a sta de veghe mult timp, a petrece noaptea veghind” (Guţu 1993: *537*). Nici termenul românesc, nici cel rusesc nu reflectă fermecătorul tril al păsării (poate din motivul că ea îşi zice cîntecul atunci cînd oamenii dorm); ruşii au numit-o *соловей*, termen care reflectă culoarea surie a penajului ei (Преображенский 1959: 353). Numită într-un fel sau altul, privighetoarea rămîne pasărea de noapte cu cel mai frumos tril. „Numai *privighetorile* nu cîntau. Aşteptam să cînte...” (Sadoveanu 1993: 152).

Sînt unici în felul lor oamenii, cu specificul lor naţional; sînt diferite limbile în care se comunică, dar există cazuri cînd în diverse limbi, la baza motivării se află aceeaşi particularitate a păsării. De exemplu, rus. вертишейка (*вертеть* – „a învîrti” + *шея* – „gît”) are drept echivalent rom. *capîntortură*, iar termenul latinesc este *Funx torquila* (lat. *torquĕo* – „a întoarce, a da o mişcare circulară” (Guţu 1993: *744*)). Aceste denumiri pun în lumină capacitatea respectivei păsări de „a-şi suci capul aşa de tare, încît pliscul e purtat cînd în faţă, cînd la spate.” (Simionescu 1983: *119*). Spiritul de observaţie n-a lipsit nici englezilor, care i-au zis wryneck (*wry* – „răsucit”, *neck* – „gît”).

E şi cazul păsării codobătura (*Motacilla alba*). Manifestînd un comportament unic, „are coada lungă şi îngustă şi o mişcă mereu, atingînd-o de pămînt” (Ganea 1961: *32*), am spune că pasărea i-a „obligat” pe oameni s-o numească astfel. Poetul G. Coşbuc, vorbind într-o poezie despre cîntătoare de tot neamul, care se întîlnesc la noi, n-a putut s-o treacă cu vederea: „*Codobături* iuţi ca focul / Tot bătînd din cozi / Mătură în clipă locul.” (Coşbuc 1998: 36). În limba rusă acest reprezentant al ornitofaunei se numeşte трясохвостка (*трясти* – „a scutura” + *хвост* – „coadă”).

Din cele expuse *supra* se poate uşor constata că la baza motivării termenilor se află nişte motiveme[1]; in cazul denumirilor de păsări apar şi următoarele motive:

– comportamentul: rom. *caprimulg* (*Caprimulgus*), it. *succiacapre*, engl. *goatsucker* (*goat* – „capră”, *sucker* – „sugător”), rus. *козодой*, fr. *engoulevent* (*goulée* – „înghiţitură”, *vent* – „vînt”);

[1] Termen comentat de Pavel 2004: 419-422.

– sunetele emise: rom. *cristei* (*Crex*), rus. *коростель*; rom. *pupăză*, rus. *удод*, fr. *huppe*, it. *bubbola*, engl. *hoopoe*;
– culoarea penajului: rom. *codroş* (*Phoenicurus*), rus. *горихвостка*;
– particularităţi morfofiziologice: rom. *ciocîntors* (*Recurvirostro avosetta*), rus. *шилоклювка*; rom. *catalige* (*Himantopus*), rus. *ходулочник*;
– alimentaţia (obiectul, locul etc.): rom. *şerpar* (*Buteo*), rus. *змеяд*; rom. *muscar* (*Phoenicurus*), rus. *мухоловка*, fr. *gobe-mouches* (*gober* – „a înghiţi", *mouche* – „muscă"); rom. *albinărel*, engl. *bee* – eater (*bee* – „albină", *eater* – „mîncător") (*13, p. 8*).

Am încercat să analizăm legătura care se stabileşte între *semnificat* şi *semnificant* (între concept şi imaginea acustică) în cadrul semnului lingvistic. Acesta este arbitrar în limbă, dar e motivat în raport cu lumea exterioară.

Bibliografie

Mihai BĂCESCU, **Păsările în nomenclatura şi viaţa poporului român**, Editura Academiei, Bucureşti, 1986

M. ФАСМЕР, **Этимологический словарь русского языка**, в 4-х томах, Москва, Прогресс, Т. 2-1967, Т. 4-1973

Ion GANEA, **Păsările noastre**, Editura Ştiinţa, Chişinău, 1961

Gheorghe GUŢU, **Dicţionar latin-român**, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1993

Gheorghina HANEŞ, **Dicţionar francez-român, român-francez**, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1991

Vasile PAVEL, *Motivarea lingvistică* în *Analele Ştiinţifice ale Universităţii „Al. I. Cuza" din Iaşi* (serie nouă). *Lingvistică. Studia linguistica et philologica in honorem D. Irimia*, Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", 2004, p. 419-422

Ioan POP, **Paşi prin lumea păsărilor**, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1995

А.Г. ПРЕОБРАЖЕНСКИЙ, **Этимологический словарь русского языка**, в 2-х томах. Т. 2, Москва, Государственное издательство иностранных и национальных словарей, 1959

Ferdinand de SAUSSURE, **Curs de lingvistică generală**, traducere şi cuvînt înainte de Irina Izverna Tarabac, Editura Polirom, Iaşi, 1998

Ion SIMIONESCU, **Fauna României**, Editura Academiei, Bucureşti, 1983

Emil VASILIU, *Încercare critică asupra teoriei „binariste" a semnului lingvistic* în *Limba Română*, anul XXXV, Editura Academiei, Bucureşti, nr. 2, 1986, p. 79-88

П. ВТОРОВ, Н. ДРОЗДОВ, **Определитель птиц фауны СССР**, Просвещение, Москва, 1980

Georgeta ANTONESCU (ed.), **Natura în poezia românească**, Editura Humanitas, Bucureşti, 1996

I.Al. BRĂTESCU-VOINESTI, **Întuneric şi lumină. Nuvele şi schiţe**, Editura Litera, Chişinău, 1997

G. COŞBUC, **Fire de tort**, Editura Litera, Chişinău, 1998

E. GÎRLEANU, **Nuvele şi schiţe**, Editura Litera, Chişinău, 1997

M. SADOVEANU, **Opere**, Vol. I, Editura Ştiinţa, Chişinău, 1993

M. SADOVEANU, **Ţara de dincolo de negură**, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1987

Petre STOICA şi Mircea TOMUŞ (ed.), **Efigiile naturii. Antologia pastelului românesc**, Editura Minerva, Bucureşti, 1971

G. TOPÎRCEANU, **Balade vesele şi triste**, Editura Minerva, Bucureşti, 1992

И.С. ТУРГЕНЕВ, **Рассказы**, Художественная литература, Москва, 1970

Mariana FLAIŞER
Universitatea de Medicină şi Farmacie „Gr.T. Popa", Iaşi

Presa medicală actuală şi problema neologizării

Generally speaking, the influence of the English language upun the medical terminology is recent. This influence cannot be noticed only in the medical field, but this is a linguistic reality with a tendency of generalisation both in specific languages and in the natural language and this thing con also be noticed in other lingvistic areas.

În istoria presei româneşti, în ansamblul ei, Iaşul are un rol important. La Iaşi a apărut unul dintre primele ziare româneşti, *Albina românească* (1829), şi tot în capitala Moldovei au apărut cîteva dintre cele mai importante reviste literare din secolele al XIX-lea şi al XX-lea. *Dacia Literară* (1840), *Convorbiri Literare* (1867-1944), *Viaţa Românească* (1906-1916), *Însemnări Ieşene* (1936-1940).

Şi în domeniul publicisticii medicale, la Iaşi a apărut una dintre cele mai prestigioase gazete şi anume: *Foaia Societăţii de medici şi naturalişti* (1852) devenită ulterior (din 1924) *Revista de Medicină şi Chirurgie.* Iniţial, *Foaia Societăţii de medici şi naturalişti* a fost rodul jurnalistic al *Cercului Ieşean de cetire medicală*, grupare cunoscută mai tîrziu ca societate *Moldo-romanica* şi, în sfîrşit, *Societatea de medici şi naturalişti* (pentru detalii, vezi Cotrău 1995: 139, 170-171).

În secolul al XIX-lea existau numeroase periodice medicale (Flaişer 1999: 63-68), unele deosebit de valoroase, altele mai puţin importante, fapt care determină reacţii critice în rîndul intelectualilor români. De pildă, medicul Gr.T. Popa, el însuşi conducătorul revistei de cultură *Însemnări Ieşene* remarcă apariţia în epocă a multor „publicaţii minore care pulverizează interesul şi slăbesc atenţia cititorilor". Gr.T. Popa consideră că numărul revistelor medicale este mult prea mare, iar interesul pentru acest gen de scrieri nu este egalat şi de punerea în practică a principiilor vehiculate în ziarele naţionale. „O ţară cu cea mai scăzută igienă a avut sau mai are reviste ca *Igiena, Călăuza Sanitară şi Igienică, Revista de Igienă*" (Bercus 1981: 48).

Şi astăzi, în România, numărul revistelor medicale este destul de mare. Numai la Iaşi există trei-patru reviste medicale de notorietate, atît în ţară, cît şi în străinătate: *Revista de medicină şi chirurgie, Revista de medicină stomatologică, Revista de ortodonţie.* Articolele inserate în revistele medicale româneşti

reprezintă, în general, contribuţii originale în domeniul cercetării ştiinţifice medicale, prezintă cazuri clinice interesante, studii de istoria medicinii, articole de cultură medicală etc.

În lucrarea de faţă ne vom ocupa de aspectul terminologiei medicale româneşti din presa medicală actuală[1]. Se ştie că terminologia medicală românească la fel ca limbajul medical francez sau englez are în structură un nucleu de termeni latineşti şi greceşti.

Dacă în secolul al XIX-lea, atît moda lingvistică cît şi unii factori socio-culturali au determinat o puternică influenţă franceză în domeniul terminologiei medicale, în prezent, orientarea medicilor români este cu preponderenţă spre limba engleză.

Împrumuturile masive de termeni neologici de provenienţă engleză, de englezisme constituie o caracteristică nu doar a limbajului medical, ci reprezintă o tendinţă a limbii române literare în ansamblul ei, tendinţă relevată în ultimii ani tot mai frecvent de cercetătorii români (Albu 2003: 143-150) şi nu numai.

Ca urmare a neologizării excesive a terminologiei medicale, discursul ştiinţific din revistele de specialitate apare segmentat de note, traduceri, explicaţii, glose ca în următoarele exemple: testul de semnificaţie bilateral (*two-tailed significance test*, cf. RMC 1-2/ 1998: 130-131), lambouri prin *crossleg* (RMC 3-4/ 1998: 161), animal *germ free* (RMC 1/ 2000: 25), opacităţi imprecis conturate (*snow flake)*, focar de microcalcificări grupate *cluster* (RMC 1-2/ 1998: 31-32), test efectuat cu ajutorul *smoke cheek test*[2], pacienţii au fost chemaţi la *fallow-up* (MD 2006: 634), cefalee în ciorchine (*cluster*) MD 2006: 620), mononucleoză infecţioasă (*kiss disease*) (MD 2006: 518), valoarea *over bite* (MD 2006: 304), durerile joase de spate – *back low pain* (MD 2006: 455), *retainer* inferior şi un *positioner* superior (ROO II/ 2/ 2002: 16), mărimea *free way space-ului* (ROO II/ 2/ 2002: 18) setul de *inlay-uri* ceramice (RMS V/ 3/ 2001) etc.

Lista neologismelor de provenienţă engleză, a englezismelor, poate fi completată cu numeroase alte exemple de acest tip. Analizînd termenii inventariaţi se observă prezenţa unor termeni neologici de provenienţă engleză care sub presiunea puternică a curentului limbii române sînt supuşi unei anume adaptări.

Adaptarea este oarecum incompletă, pentru că din punct de vedere fonetic termenii medicali englezeşti rămîn nemodificaţi. Se observă frecvent tendinţa de încadrare morfologică prin adaos desinenţial sau cu articol enchitic: *braket-uri*

---

[1] Menţionăm că la alcătuirea inventarului de termeni am avut în vedere doar revistele medicale ieşene.

[2] Vezi **Conceptul medical în stomatologie**, volumul sesiunii de conferinţe şi lucrări ştiinţifice de la Facultatea de Medicină Dentară, Iaşi, 2006 (MD).

(ROO II/ 2/ 2001: 5), mărimea free way *space-ului* (ROO II/ 2/ 2001:8), *inlay-uri ceramice (* RMS, V/ 3/ 2001) cmararker*i* (RMC 110/ 2006: 185) *cele trei clustere,* (RMC 110/ 2006: 15), *clearance-ul teofilinei* (RMC 109/ 4/ 2005: 20) etc.

Frecvenţa neologismelor englezeşti adaptate este mai redusă în comparaţie cu numărul mare de englezisme care circulă în textele presei medicale.

O altă caracteristică a neologizării limbajului medical românesc prin anglicizare este preluarea unor termeni care se suprapun pe elementele lexicale preexistente preluate în general din limba franceză şi care au, fără îndoială, o altă valoare semantică. De pildă cuvîntul *injurie* din exemplul: *„injuria termică începe la 42º C"* (RMC 110/ 1/ 2006: 14). În limba română literară, termenul *injurie* (fr. injurie, lat. *Injuria-ae*) are sensul de *injurie*, *insultă*, în timp ce neologismul de provenienţă engleză *to injury*, *injury*, înseamnă *a leza*, *a răni* şi *leziune, rană*.

Preluarea unor neologisme care au drept corespondente alte neologisme intrate în limba română în sec. al XIX-lea provoca confuzii semantice. Aceeaşi preferinţă pentru termenul englezesc în detrimentul neologismului francez mai cunoscut şi, în consecinţă, considerat mai uzat se observă şi în cazul verbului *to predict* şi a derivaţilor. În terminologia medicală actuală *to predict* este extrem de productiv. Astfel întîlnim exemple de tipul: imputaţie *predictivă,* succes în *predicţie*, variabile *predictoare* etc (RMC 109/ 4/ 2005: 449, 422, 421).

Între noutăţile lexicale create pe terenul limbii române prin diverse procedee, în general prin derivare sau parafrazare menţionăm termenii *a fuzifica, fuzificare*, *defuzificare* din adjectivul *fuzzy* (*scămos*) (RMC 109/ 4/ 2005: 422). Motivaţia utilizării termenilor *fuzificare*, *defuzificare*, derivaţi de la *fuzzy*, are la bază ideea că termenii româneşti nou creaţi sună mai elegant, mai savant decît *scămoşare* sau *descămoşare*.

Se poate spune că în ansamblul terminologiei medicale folosite în presa de specialitate, influenţa limbii engleze, chiar dacă este de dată recentă, este extrem de puternică. Această influenţă nu este limitată doar la domeniul medicinei, ci reprezintă o realitate lingvistică cu tendinţe de generalizare atît în limbajele speciale cît şi în limbajul natural, nu doar la români ci şi în alte spaţii lingvistice.

Bibliografie

Rodica ALBU, ***Anglicisme recente în terminologia medicală românească***, **în Limba şi literatura în spaţiul etnocultural daco-românesc şi în diaspora**, Editura Trinitas, Iaşi, 2003

I. BERCUŞ, **Pagini din trecutul medicinii româneşti**, Editura Medicală Bucureşti, 1981

Marian COTRĂU, **Medicamentul de-a lungul vremii**, Editura Apollonia, Iaşi, 1995

Mariana FLAIŞER, *Contribuţia primelor publicaţii medicale la dezvoltarea şi modernizarea limbii române*, în **Limbă şi comunicare**, Editura Universităţii, Suceava, 1999

*** **Conceptul medical în stomatologie**, Facultatea de Medicină Dentară, Iaşi, 2006

Revista Medico Chirurgicală (RMC) Iaşi, vol. 102, nr. 1-2, 1998; vol. 104, nr. 1, 2000; vol. 110, 2006; vol. 109, nr. 4, supl. 1, 2005

Revista de ortodonţie şi ortopedie dento-facială (ROO), vol. 2, nr. 2, Iaşi, 2002

Revista de medicină stomatologică, nr. 3 (mai-iunie), vol. 5, Iaşi, 2001

Gabriela HAJA
Institutul de Filologie Română „A. Philippide", Iaşi

Resurse electronice pentru cercetarea lexicografică românească

This work presents the studies carried-out by the Institute of Romanian Philology „A. Phlippide" Iasi, in the field of the computer-based Romanian philological research and the status of the academic dictionaries – the electronic version. In this context, the achievements of the research project *Linguistic resources – the electronic version. Monumenta linguae dacoromanorum. The Bible – 1688. Pars VII. Regum I. Regum II – the critical edition and annotated corpus*, financed by CNCSIS, are described.

1. Cercetarea lexicografică românească. Delimitări

Ne vom referi, în cele ce urmează, la cercetarea lexicografică românească actuală. Spaţiul consacrat de desfăşurare a acestei activităţi de cercetare este acela academic – institute academice specializate şi instituţii de învăţămînt superior, unde se elaborează lucrări fundamentale precum **Dicţionarul limbii române. Serie nouă (DLR)**, **Dicţionarul general al literaturii române (DGLR)**, în cadrul unui program coordonat de Academia Română, sau **Dicţionarul limbajului poetic eminescian,** ca urmare a activităţii de cercetare din cadrul Facultăţii de Litere a Universităţii „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi. Pe lîngă acestea, un mare număr de lucrări lexicografice, de diverse niveluri, este publicat de edituri din România şi din Republica Moldova, care şi-au stabilit un program de promovare a acestui tip de carte, pornind de la iniţiative particulare: dicţionare generale ale limbii române (**Dicţionarul enciclopedic ilustrat, Dicţionar enciclopedic Junior** – Cartier, Chişinău; **Noul dicţionar universal al limbii române** – Litera Internaţional); dicţionare specializate (dicţionare de neologisme, dicţionare de sinonime, dicţionare de antonime, dicţionare terminologice); dicţionare bilingve (în funcţie de mecanismele pieţei de carte – una dintre editurile care au devenit cunoscute prin astfel de publicaţii este Teora). Pe lîngă formatul tradiţional, tipărit, al acestor lucrări, s-a lărgit şi editarea pe suport electronic. Un domeniu aparte îl reprezintă lucrările publicate numai în spaţiul virtual oferit de internet – un mare număr de dicţionare bilingve şi poliglote; dicţionare enciclopedice.

Singurul dicționar elaborat sub egida Academiei Române care cunoaște o mare răspîndire și prin intermediul internetului este **Dicționarul explicativ al limbii române (DEX)**, a cărui istorie „electronică” este interesantă, dar nu ne propunem detalierea acesteia aici. Cert este că, în spațiul virtual, circulă o variantă a **DEX**, ce permite accesul liber la conținutul lucrării, cu posibilități de intervenție și modificare a articolelor lexicografice de către voluntarii anonimi dispuși să facă astfel de operații; e însoțit de edițiile anterioare ale **DEX** și de alte dicționare românești, suficient de vechi spre a nu intra sub incidența legii dreptului de autor. Inițiativa este lăudabilă, curentă în spațiul virtual; ceea ce scade valoarea științifică a acestei variante e absența specialiștilor care să gireze evoluția unui astfel de dicționar interactiv.

Reacția iritată a Academiei la situația **DEX** este firească. Însă credem că, în condițiile societății contemporane, Academia trebuie să-și revizuiască strategiile de promovare a propriilor lucrări, așa cum s-au petrecut lucrurile în țări avansate din punct de vedere computațional din lumea romanică și mai cu seamă în cele din spațiul lingvistic anglo-saxon. Nu vom aminti aici decît site-ul http://www.atilf.fr/ **(Analyse et Traitement Informatique de la Langue Française)** care ar trebui să funcționeze ca model pentru modul de promovare a propriei limbi.

2. Ce reprezintă aceste resurse. Tipuri

Resursele cercetării lexicografice constituie ansamblul mijloacelor ce stau la baza redactării unui dicționar. Ele pot fi grupate, în funcție de necesitățile documentării, în *instrumente* (aici fiind incluse toate lucrările lexicografice anterioare redactării proprii, și literatura de specialitate referitoare la limba privită în ansamblu ori diferențiat, pe niveluri) și *documente* (totalitatea texelor din care se extrag atestări ale diverselor fapte de limbă pe baza cărora se elaborează lucrarea, pentru că, prin natura sa, dicționarul presupune un efort deductiv, ce pornește de la diversitatea fenomenelor lingvistice particulare spre sintetizare normativă și semantică).

Pentru eficientizarea procesului de redactare lexicografică, în condițiile cerute de societatea contemporană, e nevoie de facilitarea accesului rapid la aceste resurse și de schimbarea modului de lucru.

În cercetarea fundamentală academică românească din domeniul filologiei, trecerea de la suportul de hîrtie și stilou la suportul electronic și redactarea computerizată, adică informatizarea resurselor descrise mai sus, devin o cerință firească.

3. Ce s-a realizat în domeniul informatizării la Institutul de Filologie Română „A. Philippide" al Academiei Române – Filiala Iași

Preocupări în domeniul cercetărilor asistate de calculator au existat, după 1990, în toate cele trei institute de cercetare academice cu profil lingvistic (Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti" din București; Institutul de Lingvistică „Sextil Pușcariu" din Cluj; Institutul de Filologie Română „A. Philippide" din Iași). Meritul cercetătorilor ieșeni este acela că interesul lor s-a concentrat asupra căilor de informatizare a cercetării din proiectele prioritare ale Academiei Române, în desfășurare aici. Prin granturi finanțate de Ministerul Educației și Cercetării și de Academia Română, s-au găsit soluții privind redactarea asistată de calculator a **Atlasului Lingvistic pe regiuni. Moldova și Bucovina** (după 2000, cercetătorii Departamentului de dialectologie au aplicat acest mod de tehnoredactare a hărților pentru cel de-al treilea volum al **Atlasului Lingvistic pe regiuni. Moldova și Bucovina**, din care a fost publicat un **Prospect-machetă** în 2005; de asemenea, împreună cu cercetători informaticieni, au inițiat tema **Bază de date pentru culegerea asistată de calculator. NALR. Moldova și Bucovina**), trecerea în format electronic a formei tipărite a **Dicționarului limbii române (Dicționarul limbii române (DLR) în format electronic. Studii privind achiziționarea**, 2003–2005), inițierea unei baze de date electronice privitoare la istoria literaturii române prin valorificarea și informatizarea imensei **Baze de date a Dicționarului general al literaturii române**, realizate de-a lungul anilor de cercetătorii Departamentului de istorie literară (**Evidența informatizată a vieții literare românești dintre 1900–2006**, 2005–2006). La finalizarea acestor proiecte de tip grant au contribuit semnificativ cercetători de la Institutul de Informatică Teoretică al Academiei Române și de la Facultatea de Informatică a Universității „Alexandru Ioan Cuza" din Iași. Colaborarea cu aceste instituții a devenit deja o tradiție.

4. Ce resurse electronice sînt necesare

Pentru sincronizarea cercetării lexicografice academice românești cu cercetări de același nivel din lume mai sînt necesari destui pași. Istoria redactării **DLR** a făcut ca această lucrare, în curs de finalizare la o sută de ani de la inițierea sa, să devină ea însăși istorie. Odată finalizată în prima sa ediție, redactarea celui mai amplu și mai bogat dicționar din punct de vedere lingvistic al limbii române, **DLR**, va trebui reluată în vederea unificării sale normative, a actualizării informației semantice, a modernizării principiilor de redactare. Or, acest proces

complex, dintr-un viitor apropiat, nu poate fi conceput fără mijloace electronice de lucru.

Totodată *instrument* şi *document*, prima lucrare ce se cere informatizată integral este **Dicţionarul limbii române** însuşi, atît seria veche (cunoscută îndeobşte sub sigla **DA**), cît şi seria nouă (**DLR**). Dintre instrumentele tradiţionale ale **DLR**, dicţionarele limbii române care fac parte din bibliografia dicţionarului tezaur ar trebui, de asemenea, să existe şi în varianta electronică. Deocamdată, avem acces doar la **DEX** şi la dicţionarele achiziţionate parţial în site-ul respectiv. Cîteva dicţionare electronice au fost publicate de Editura Litera Internaţional, dar calitatea lor ştiinţifică nu este cea mai înaltă deoarece valorifică, din motive comerciale, doar parţial lucrări ample, reducîndu-le pentru uzul şcolarilor.

Colaborarea transdisciplinară în cadrul Academiei, între cercetătorii de la institute cu profil lingvistic şi de la institutele de informatică şi inteligenţă artificială, ar fi utilă pentru că, alături de instrumentele tradiţionale, se impune crearea de instrumente electronice menite să faciliteze documentarea asistată de computer. Sînt necesare instrumente capabile, pe de o parte, să acceseze simultan informaţii din toate dicţionarele limbii române (presupunînd că acestea au fost achiziţionate în format electronic) şi date din *documente*, structurate într-un corpus adnotat, şi, pe de altă parte, să permită tehnoredactarea noului dicţionar.

În privinţa bazelor de texte electronice, aşa-numitele *corpusuri*, limba română este una dintre cele mai sărace. Deşi există mai multe site-uri în care putem găsi literatură română, publicistică, texte juridice etc., acestea fie nu permit accesul liber la informaţie, fie sînt prea sărace în informaţie (d.e. putem găsi fragmente din operele unor scriitori, dar nu se precizează întotdeauna ediţia după care aceste texte au fost reproduse ori nu sînt folosite ediţiile critice – şi acestea rare). Încît este necesară, de asemenea, crearea unui *corpus de referinţă pentru limba română*, destinat exclusiv cercetării lingvistice, care să cuprindă o „bibliotecă" completă, ilustrativă pentru limbă, din punctul de vedere al istoriei sale, al funcţionalităţii, al registrelor etc. Există şi în domeniul corpusurilor iniţiative izolate: editarea în format electronic a operelor complete ale unor mari autori, precum M. Eminescu (Botoşani) şi I. L. Caragiale (Bucureşti). S-a iniţiat crearea unor instrumente electronice de cercetare a limbajului poetic eminescian (la Cluj şi la Iaşi), a limbajului poetic bacovian (la Cluj), dar şi acesta sînt, din păcate, insuficient cunoscute.

Un demers în direcţia constituirii unui corpus de text vechi, adnotat la nivel de cuvînt prin mijloace semiautomate, am iniţiat la Institutul „Philippide" prin grantul **Resurse lingvistice în format electronic: Monumenta linguae dacoromanorum. Biblia 1688. Regum I, Regum II – ediţie critică şi corpus adnotat** (2006–2007). Ne propunem să realizăm, prin cercetările din cadrul acestui proiect, îmbinarea între tradiţia filologică ieşeană şi modernitatea

mijloacelor actuale, astfel încît să obținem o resursă utilă cercetării lingvistice în general, cercetării lexicografice în special. Scopul este ca, pe lîngă continuarea monumentalei ediții, inițiate în 1986 în cadrul parteneriatului dintre Universitatea „Alexandru Ioan Cuza" din Iași și Albert-Ludwigs-Universität din Freiburg, Germania, la elaborarea căreia au contribuit și cercetători filologi din celelalte două principale centre universitare și specialiști de la institutele de cercetare academice (cu osebire de la cel ieșean), să găsim calea optimă de editare în format electronic și de cercetare a textului cu instrumente informatizate.

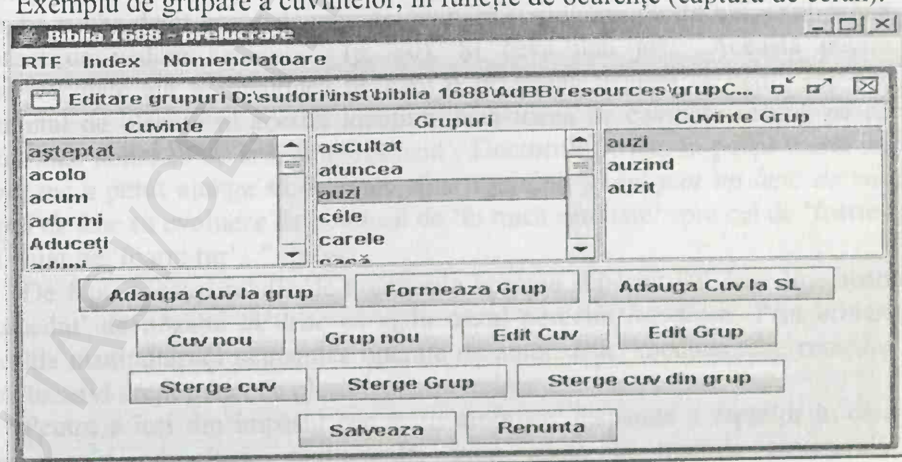
Pînă în prezent am parcurs cîteva etape:

❖ din activitatea cercetătorilor filologi:
  - transcrierea interpretativă a celor două cărți – **Regum I** și **Regum II** – din **Biblia de la 1688 (BB), ms. 45, ms. 4389;**
  - colaționarea textelor;
  - corectura;
  - alinierea versetelor;
  - pregătirea reviziei;

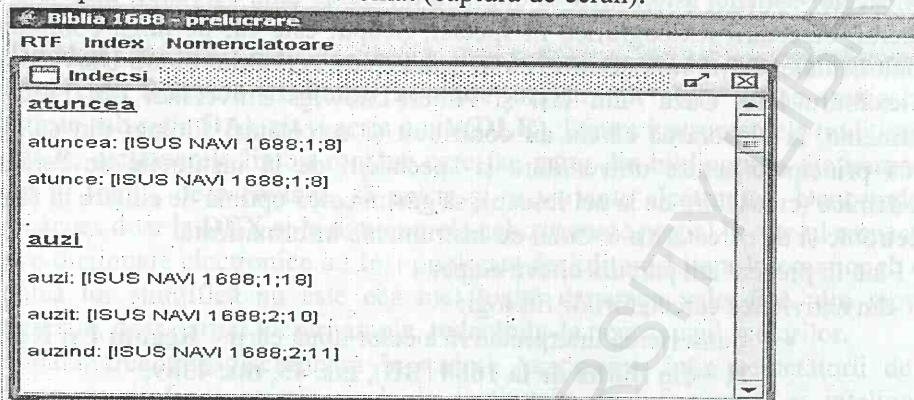
❖ din activitatea cercetătorilor informaticieni:

➤ realizarea unei aplicații prin care s-a creat **AdBB** (ad < adnotare), un instrument de achiziționare, prelucrare și consultare a **Bibliei** în format electronic. Acest instrument are următoarele caracteristici:
  - permite trecerea textului **Bibliei** (BB, ms. 45, ms. 4389) din format .rtf (Word) în format XML;
  - permite vizualizarea și corectarea fișierelor XML;
  - generează și permite modificarea grupurilor de ocurențe;
  - generarează si vizualizează indexul.

Exemplu de grupare a cuvintelor, în funcție de ocurențe (captură de ecran):

Exemplu de indice extras automat (captură de ecran):

Odată finalizat acest proiect, credem că vom putea trece la a doua fază, aceea a achiziţionării în format electronic a celor şapte volume publicate pînă în prezent (**Pentateuhul, Iisus Navi, Judecătorii, Ruth** şi **Psalmii**) şi a editării electronice şi tradiţionale a celorlalte douăsprezece volume prevăzute.

A treia fază ar fi aceea a utilizării instrumentelor create de noi pentru editarea în format electronic a altor texte tipărite în secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea, astfel încît, împreună cu parteneri din celelalte institute academice să putem contribui la realizarea unui corpus de referinţă pentru limba română, corpus destinat cercetării lingvistice şi filologice în genere, la nivelul standardelor tehnologice actuale.

George **RUSNAC**
Universitatea de Stat din Moldova, Chişinău

Cîmpul etemic al negaţiei rom. *deloc*

Structural etymology permits us to discover in the Romanian lexical system a radical *loc* which explains perfectly the aloetes *deleac* (medicinal) and *deloc* (at all). Traces of the same radical can be found in other native words haring the idea „little", estranged words, as a rule, in the etymological Romanian dictionaries.

Reconsiderînd etimologia negaţiei *deloc*, cercetătorul Jacques Byck formula în SCL, 1, 1950, p. 80 [1], o critică judicioasă, valabilă şi astăzi, a ipotezei tradiţionale: „Datorită unei superficiale interpretări formaliste, negaţia românească *deloc* figurează în dicţionare ca un compus al substantivului *loc* cu prepoziţia *de*. Etimologia pare, la prima vedere, atît de firească încît nimănui nu i-a trecut prin minte că ar fi nevoie să se explice procesul derivării; şi, de fapt, orice încercare ar fi inutilă: o justificare a evoluţiei noţiunii *de loc* spre aceea de negaţie nu se poate găsi".

Trebuie să recunoaştem că obiecţia e pe deplin întemeiată, numai că soluţia nouă pe care încearcă s-o susţină Jacques Byck e inacceptabilă, fiind izvorîtă din aceeaşi „îngustime formalistă" cu care-şi taxează preopinenţii în problema respectivă. „În *deloc* cu sensul de 'în nici un chip, defel' trebuie să vedem nu compresul *de+loc,* ci o alterare a negaţiei *de leac*, locuţiune mult mai frecventă în limba veche decît aceea de care ne ocupăm şi singura, dintre ele, explicabilă din punct de vedere semantic" (p. 80). Şi ceva mai jos: „Această putere de expresivitate stă în imaginea pe care o deşteaptă negaţia *de leac.* Într-adevăr, punctul de plecare al acestei locuţiuni este ideea de cantitate infimă pe care o cuprinde noţiunea *de leac* 'medicament'. Doctoriile se dau în porţii foarte mici şi *un leac* a putut ajunge să însemne 'foarte puţin': *să-mi pun un leac de vie...,*ca apoi *de leac* să evolueze de la sensul de 'în mică cantitate' spre cel de 'foarte mic' şi chiar de 'foarte rar'..." (p. 84).

De fapt, aceeaşi relaţie de omonimie apropie substantivul *leac* 'medicament, remediu' de negaţia *de leac* ca şi în cazul perechii *loc/deloc.* Prin urmare, în pofida manipulărilor semantice operate de autor, *leac* 'medicament, remediu' nu poate servi drept punct de plecare pentru *deloc.*

Pentru a ieşi din impasul cercetării atomiste, disparate a faptelor în care s-a împotmolit etimologia tradiţională, vom apela la metoda structurală de

etimologizare. Aceasta ne permite să descoperim în sistemul lexical românesc un radical *lic* care explică perfect aloetele *de leac* şi *deloc.* E vorba de interjecţia *lic* ce „redă o scînteiere, o sclipire, un licăr"; „exprimă o mişcare sau o senzaţie scurtă" [Udr.-2], interjecţie înregistrată anterior de DA[3]. Creaţia onomatopeică respectivă ne scuteşte de efortul tatonărilor oarbe şi al ajustărilor fanteziste, deoarece se potriveşte exact, atît în planul conţinutului, cît şi în cel al expresiei, cu negaţiile *deloc* şi *de leac.* Cît priveşte schimbarea segmentului vocalic din *lic-leac-loc,* ea devine clară în lumina legii oscilaţiei fonematice nelimitate din cadrul aceluiaşi tip – vocoid / nonvocoid – de variaţie din structurile aloetice radicale şi afixale, formulate de noi în **Etimologia structurală: principii, metodă şi obiective** (I) [4, p.43-51].

Urmele aceluiaşi radical le detectăm şi în alte cuvinte indigene legate de ideea de 'puţin', cuvinte înstrăinate, de regulă, în dicţionare etimologice româneşti: *a licări* 'a răspîndi o lumină slabă, de abia întrezărită sau cu sclipiri uşoare şi intermitente'; 'a sclipi, a luci'; 'a se ivi de-abia, a-şi face apariţia într-un mod fugitiv şi abia perceptibil'; (despre peşti) 'a se mişca repede, a se ţese prin apă (dispărînd şi apărînd din nou vederii)'; 'a se pune brusc, printr-o smucitură, în mişcare'; (despre inimă) 'a palpita, a bate repede, a zvîcni' [DA-3: Etimologia necunoscută (S. Puşcariu, DR IV, 737), aducea cuvîntul în legătură cu *liquor,* de la *liquere* 'a fi curgător, limpide, luminos'. Mai probabil avem un derivat de la tulpina onomatopeică *lic*, care se găseşte în interjecţia *lic* şi în verbul *a alici* (A. Procopovici)]. Ipoteza lui Procopovici, susţinută evident de resursele interne ale vocabularului românesc n-a găsit ecoul cuvenit în dicţionarele etimologice româneşti. Astfel, Candrea [5] îl lasă neetimologizat, Scriban [6], fără a se pronunţa explicit asupra originii, observă legăturile genetice ale verbului în discuţie cu corespondentele lui din alte limbi indo-europene: v. gr. *lyke* 'lumină de zori', alb. *leukos,* lat. *lux, lucis* 'lumină', got. *liuhath* 'id.', germ. *Licht* 'id.' etc., Ciorănescu [7] însoţeşte pe *a licări* cu ipoteticul „prob., din *lucoare*", iar SDE [8] notează sub *a licări* „Or. necl. Prob., format în romanica balcanică din luco(a)re". Doar Şăineanu [9] admite „Dintr-un primitiv *lic*..., de unde şi *alici*".

Lichea 'secătură, om de nimic' [DA-3] e extras în toate dicţionarele din tc. (pers.) *leke* 'murdărie, pată'. În sprijinul acestei etimologizări se invocă prezenţa unui derivat similar din turcă şi în alte limbi: neogreacă, albaneză şi bulgară. Nu negăm influenţa turcească, numai că ea s-a suprapus, în română, radicalului indigen polietemic *lic-*, susceptibil să exprime şi ideea de 'rău, ticălos', (de fapt, cuvîntul *ticălos* cuprinde aloetul radical *tic-*, din aceeaşi serie aloetică cu: *lic-*, *pic-*, *tic-*, *ţic-* etc.).

Liftă 'gintă rea'; 'calificativ dat unei vietăţi grozave' [DA-3] e confundat cu *liftă* 'Lituania'; 'locuitor din Lituania' [DA-3] şi e raportat sl. *Litva* '*Lituania*', în loc să fie explicat, cu primele două sensuri, prin *lic* (etem: ‹netrebnic, rău›),

lifturoi 'copil mic'; 'tînăr ușuratic'; 'cantitate mică din ceva' [Udr.-2] (eteme: ‹mic›, ‹netrebnic›,), *ligare* 'scîndură de la marginea unui buștean tăiat în joagăr'; 'margine, lăturoaie'; (la pl.) 'deșeuri; teren de calitate inferioară, neproductiv'; 'om de nimic' [Udr.-2] (eteme:‹rămășiță›, ‹netrebnic›), *a se ligăvi* 'a-și pierde pofta de mîncare, a fi mofturos'; 'a slăbi' [Udr.-2] (DA-3 : ‹*ligav* ‹bg. *ligavă* 'bălos'; de fapt, ligav ‹a ligăvi, indigen, etem: ‹a se slei de puteri›), *a se lighini* 'a se dichisi' [Udr.-2] (DA-3, s.v. *lighian* 'vas puțin adînc, cu margini largi, pentru spălatul mîinilor, feței etc.', îl trimite la tc. *ligen;* în realitate, verbul are la origine onom. *lic,* etem: ‹(a se găti) migălos›), *ligioană* 'animal, (mai ales) animal sălbatic, monstruos, necurat, scîrbos sau vătămător'; 'viețăți care trăiesc pe lîngă casă'; (despre oameni) 'om de nimic' [DA-3] [Tixtin-10, Candrea-5, DA-3, Ciorănescu-7 ș.a.: ‹mgr. *legeon* 'legiune', prin mijlocirea vechii slave; SDE: „Împrumut slavon sau v. slav"; Candrea-5: „Înțelesul actual s-a dezvoltat din acela de 'legiune de draci' = mulțime de ființe necurate"] (indigen, etem: ‹pocitanie›, cu aceeși bază onomatopeică *lic-, lig-,* multiplicată în *dih-* [dihanie], *jig-* [*jiganie, jigodie,* a *jigni* etc.], toate nejustificat înstrăinate), a aligni 'a șchiopăta puțin'; 'a adia' [Scriban-6: „Înrudit cu *a lihni* ‹ v.sl. **lihnonti*"] (indigen, rad. -lig-, eteme: ‹a șovîlcăi›, ‹a bate›).

Seria aloetică pe care o urmărim aici cuprinde și aloetele radicale *leh-, lih-,* din *a* (*se*) *lehăi* 'a lipsi pe cineva de ceva, a jefui, a despoia, a fura'; (refl.) 'a se lepăda, a renunța la ceva, a se lipsi de ceva' [DA-3, fără etim.] (indigen, eteme: ‹a șterpeli›, ‹a țipa, a arunca›, ambele sugerînd o mișcare repezită), *a lihăi* (*a lehăi*) 'a chiui'; 'a ocărî'; 'a trăncăni' [Da-3] [Cihac-11, Tiktin-10: ‹alb. *ljch* 'latru'; Scriban-6, Ciorănescu-7: cr.expr., variantă a lui *a blehăi*; DA-3: et.nec.; SDE-8: ‹ucr. *ligati* 'a mînca'; 'a crăpa, a hăli'] (indigen, eteme: ‹a țivli›, ‹a dîrdîi›), *a se lihăi* 'a i se urî, a se plictisi (de ceva sau de cineva)'; 'a i se lua'; 'a se leșui de foame, a se lihni' [Udr.-2] (indigen, etem:‹ a se epuiza›), *lehamete* (*lehamite*) 'oboseală, plictiseală, silă' [Cihac-11: ‹a lehăi 'a flecări' ‹v.sl.lichu 'de prisos'; Candrea-5, DAE-8: ucr. ‹*liho* 'nenorocire'; 'amar', cu finalul *–mite* din *pasămite, cogeamite* etc.; Scriban-6:‹a lehăi ‹a blehăi 'a flecări', rudă cu v.sl. *blekati* și *blecotati* 'a behăi'; DA-3: „Et. nec.... Ar putea fi un împrumut din ung. *leha* 'gol, deșert, leneș'; Ciobanu-12, p.430: ‹bg. *liha mi ti* 'mi-e silă, sînt sătul(ă) de...'; Ciorănescu-7, s.v. *a lihăi:* ‹a lehăi, creație expresivă] (indigen din *a se lehăi, supra*), *lihotaie* 'animal slab, care abia se ține pe picioare'; 'om sărac, prăpădit, leneș'; 'lepădătură' [Udr.-2] (indigen, eteme: ‹sleit de puteri›,‹netrebnic›), *a se lehni* 'a se trînti, a pica la pămînt' [DA-3, fără etim.] (indigen, etem:‹a buhni›), *lehuză* 'femeie care a născut și stă încă în pat' [Roesler, ap. Ciorănescu-7, Tiktin-10, DA-3, Ciorănescu-7 ș.a.: ‹ngr.lehousa 'id.'] (indigen, etem: ‹sleită de puteri›, a se vedea creațiile românești cu lih-, leh-, *supra*), (*o*)*leacă* 'puțin, nițel' [Cihac-11, Philippide-13, p.83, Scriban-6, Ciorănescu-7, SDE-8 ș.a.:‹ngr. *oligaki* 'id';

Jacques Byck-1, p.84: „Acest sens ['foarte puțin', n.n.] ne întărește convingerea că în *o leacă* avem a face cu un derivat din *leac*, și nu cu un reflex al misteriosului cuvînt vechi slav *otŭlěkŭ*, rus. dialectal *olek* ['partea superioară a știubeiului, unde încep fagurii' – n.n.]"; Ciorănescu-7: „Întrucît etimonul neogrecesc se pronunța *oliaki*, a ajuns să se confunde cu *leac* 'medicament', din obișnuința de a administra medicamentele în cantități foarte mici"; din această confuzie rezultă *leac* 'pic' (desigur, nu din neogreacă sau veche slavă și nici din confuzia cu *leac* 'medicament'; 'remediu' a rezultat (*o*)*leacă*, ci din indigenul *lic, supra*).

Dincolo de termenii ușor sesizabili ai rețelei etemo-aloetice respective, descoperim semne mai puțin evidente ale schimbărilor proteice din cadrul vocabularului românesc. E vorba de aloetele: *lip-, liș-, lit-, liț-* etc., la care nu ne vom opri. Le-am menționat pentru a demonstra incomensurabila pondere, în sistemul lexical românesc, a radicalului indigen *lic* față de *leac* 'medicament', propus de Jaques Byck.

Rotația segmentelor de expresie și schimbarea sinestezică a sensurilor ne permite să descoperim și rădăcinile indigene ale sinonimelor lui *deloc* (*de leac*) din limba română. În multe dintre aceste sinonime recunoaștem filiația fonică și semantică cu *lic-* (*-loc, -leac*): *a pune tichiu* 'a tăgădui' [DLR-14: et. nec.], *tiuci* 'nicidecum, deloc' [DLR-14:et. nec.] (prezența lui *tiucu* 'strigăt cu care se cheamă păsările de curte' [DLR-14] și relația sinestezică ‹strident› – ‹cantitate infimă, neglijabilă› dezvăluie semnificația primară a negației respective), *tiutiu* 'deloc, defel, cîtuși de puțin' [DLR-14:cf.*tiuci*], *cioc* 'nimic' [DA-3: „pare a fi ung. *csak*" 'o dată, numai'] (trimite, mediat, nu la ciocul păsării, ci la aceeași relație sinestezică menționată *supra*, cf. *ciocănitoare*), *țic* 'defel, deloc' (nu-mi vine în gînd~) [DLR-14: cf. *țic* 'cuvînt care redă zgomotul produs prin ciocnirea a două obiecte'; 'cuvînt care redă strigătul specific al unor păsări' etc., onomatopee] (să se comp. și *țică* 'ciocănitoare'); *mîc* (*a nu zice nici ~ / a tăcea~* 'a nu scoate nici o vorbă') [DLR-14: onom.], *de macu* (*de meacu*) 'deloc, defel' [DLR-14: interj.] (aloete ale lui *mîc*), *pic* „onomatopee care imită sunetul produs de căderea în picături a unui lichid pe un obiect dur"; 'strop' ((*nici*) *pic de.../ nici* (*sau cît un*) *pic / cît e picul* (*sau un pic*) 'deloc' [DLR-14: onom. panromanică], *pis* (*pîs*) „strigăt cu care se cheamă pisica" (*a nu zice* (*nici*) *pis*) 'a nu spune nimic, a nu scoate nici un sunet') [DLR-14: onom.], *chitic* (a tăcea~ 'a nu scoate o vorbă') [DLR-14, s.v. *pitic*] (e confundat cu *chitic* „nume generic pentru diferite specii de pește mărunt", cf. *a tăcea ca chiticul* 'a tăcea ca peștele', însă motivarea aceasta e secundară, primară e ideea de 'foarte mic' [DLR-14, s.v. *pitic:* cf. slavonul *pitikŭ* 'maimuță'; rom. *a piti*; Miklosich, ap. Ciorănescu-7, Cihac-11, SDE-8: ‹slavon. *pitikŭ* 'maimuță' ‹gr. *pitekos* 'id.'; Ciorănescu-7: or. nesigură, prob. din *a piti,* expresiv; dovada originii indigene, considerăm noi, e aloetia tranșei radicale: *pit-, chit-, lit-, -litcă* 'nemișcat, țeapăn', DA-3, s.v. *lipcă:* ucr.‹*lipkii* 'lipicios', dar cf. *a*

sta / a rămîne chitic 'a nu se mişca, a sta neclintit într-un loc' – DLR-14, *mit-mititel* etc.]), *ţipenie* (în expr.) (nici(o) ~ (de)(om) 'nici o fiinţă omenească' [DLR-14: cf. *a ţipa*, et. nec.] (aceeaşi relaţie etemică edificatoare: ‹strident› – ‹puţin› – ‹inexistent›).

În alte sinonime ale negaţiei *deloc* recunoaştem doar liantul semantic care uneşte toţi termenii cîmpului etemic al negaţiei româneşti: *boabă* (în expr. *nu* ... ~ 'deloc', *nici o*~ 'id.') [DA-3, Candrea-5: ‹sb.*boba;* Scriban-6: ‹*boba* sau din rom. *bob* ‹v.sl. *bobŭ;* Ciorănescu-7, SDE-8: ‹bob ‹v.sl. *bobŭ*] (indigen, etem: ‹fărîmă›, dovadă aloetia: *bob-, boab-, boağ-* [*boage* 'beţe mărunte aduse de apă'; 'surcele mărunte'- Bărbuţ-15), *pob-, pog-*, etc. [*pobir* = *poghircă* 'rămăşiţă dintr-o recoltă' – DLR-14], *boacă* (în expr. *a nu şti* (*nici*) *o boacă* 'a nu şti nimic') [DA-3 explică expresia s.v. *boacă* 'un fel de nap semănînd cu guliile', deşi ar fi firesc să fie raportată interjecţiei *boac* „care imită sunetul produs de un obiect lovit de altul" – DA-3 şi substantivului *poacă* 'lovitură dată cu pumnul' – DLR-14: ‹*poc*, onom.].

Tot aşa se explică *buc* din expresiile *într-un buc* 'într-o clipă', *a fi buc de foame* 'a fi lihnit' şi *buche* (din expr. a nu şti ~ 'nimic') [DA-3], ultimul confundat passim cu *buche* ‹paleosl. *buky,* numele literei a doua a alfabetului chirilic. Cf. *a buchisa* 'a pisa cartea'; 'a îndesa ceva'; 'a înghesui pe cineva cu lovituri (ghionturi) dese' [DA-3 îl extrage din *buche* şi-l explică: 'a bate un copil ca să înveţe buchiile', ceea ce e, evident, o aberaţie]. Convergenţa etemică ‹mişcare scurtă› – ‹puţin› ‹ inexistent› o identificăm şi pentru aloetele *bota-boată- bîtă* 'nimica' [DA-3‹ ung. *bot* 'id.' (cf. *bota* 'lovitură')] (ipoteză infirmată de formaţiile aloetice indigene: *botcă* 'gaură'; 'lovitură' [DA-3] şi *potcă* 'ceartă'; 'pocitanie' etc. [DLR-14: ‹v.sl. potĭka]).

Originea onomatopeică e evidentă în cazul lui *cîrc* (*a nu zice / a nu face nici ~* 'a nu zice nici o vorbă') [DLR-14: or. onom.], *mîrc* (*a nu zice nici ~ / a tăcea ~* 'a nu spune nimic') [DLR-14 crede că ar fi o contaminare între *mîr* şi *mîlc,* postverbal al lui *a o mîlci* 'a o sfecli' ‹v.sl. *mlĭčati,* bg. milča], *mîr* (*a nu zice nici~* 'a nu spune nimic' [DLR-14: onom.], *mîlc*(*ă*) (*a tăcea* ~ 'a nu spune nici un cuvînt') [DLR-14. v. *supra*] (înstrăinării acestei variante a lui *mîrc i se opun formaţiile aloetice indigene:* a o *smîrci* 'a veni asupra cuiva un lucru neaşteptat, neplăcut etc.' [DLR-14] şi *a o smîlci* 'a-şi pierde cumpătul, a se speria, a o băga pe mînecă' [DLR-14], înstrăinate nejustificat şi ele), *ţîrc* (*nici ~ de* 'deloc') [DLR-14: onom.], *ţîră* (*nici ~ de / nici o ~* 'deloc') [DLR-14: ‹ţîr, onom.]

Fir din expresia *nici un ~ de apă (mălai* etc.*)* nu e tot una cu *fir* din lat. *filum,* cum încearcă să ne convingă dicţionarele, ci cu *făr-* din *fărîmă,* cu *fir-* din *firav,* cu *ghir-* din *ghirav* 'aspru', cu *jir-* din *jirav* 'firav', 'aspru'; 'iute la fire', din *jirebie* 'ferfeniţă'; 'făşie' [DA-3].

O toană 'puțin', trimis de DLR-14 la lat. *tonare* 'a tuna', se intersectează, de fapt, cu acesta, dar e strîns legat de elementele indigene: *tancă* 'lovitură', *toanca* 'capriciu', *toantă* 'ciocănitoare' [DLR-14] etc.

Nici *tufă* din expr. *a fi ~ de parale* nu e latin, cum consideră etimologii, ci un derivat regresiv din *a tufăi* 'a lovi, a pocni' [DLR] (cf. a tufli 'id.', iar pentru substantiv, sin. *chirchilig‹* a se chirci 'a rămînea pipernicit', cu radical indigen).

În fine, *fel*, atribuit împrumuturilor maghiare (deși în maghiară nu există așa cuvînt), are ecou în limba română, fiind amplificat de tranșe radicale aloetice: felie 'bucată tăiată subțire dintr-un lucru de mîncare' [DA-3] [REW-16, Ciorănescu-7 ș.a.: ‹ngr. *felli* lat. *effella*] (indigen, etem: ‹bucată, frîntură›), felentic 'hăinuță prăpădită' [DA-3: et.nec.] (indigen, etem: ‹zdreanță›), *peleag* 'fără păr'; 'fără bani, sărac' etc. [DLR-14] (indigen, etem: ‹nimic›), *peletiuc* 'pînză de păiangen' [DLR-14: et.nec] (indigen, etem: ‹fărîmiță›), *a melestui* 'a fărămăța' [DLR-14: ‹magh. *mallaszi*] (indigen, etem: ‹a mărunți›), *meleșniță* 'puzderie' [DLR-14: et.nec.] etc.

Bibliografie

Academia Română, **Dicționarul limbii române**, *A-B*, *C*, *F-I*, *J-L* (*lojniță*), *D-De*, Socec și Sfetea, București, 1913-1949

Academia de Științe a RSS Moldovenești, Institutul de Limbă și Literatură, **Scurt Dicționar etimologic al limbii moldovenești**, redactori: N. Raievschi, M. Gabinschi, Redacția Principală a Enciclopediei Sovietice Moldovenești, Chișinău, 1978

Jaques BYCK, ***Negația rom. deloc***, în SCL, 1950, nr.1, p. 80-87

I.-A. CANDREA, Gh. ADAMESCU, **Dicționarul enciclopedic ilustrat „Cartea Românească"**, Cartea Românească, București, 1931

A. de CIHAC, **Dictionaire d'étymologie daco-romane, I. Éléments latins, comparés avec les autres langues romanes; II. Éléments slaves, magyars, turcs, grecs-modernes et albanais**, Francfort a. M. – Berlin – Bucarest, 1870, 1879

Fulvia CIOBANU, ***Originea cuvîntului lehamite***, în SCL, 1960, nr. 3, p. 429-432

Al. CIORĂNESCU, **Diccionario etimológico rumano**, Universidad de la Laguna, 1958-1966

G. RUSNAC, ***Etimologia structurală: Principii, metodă și obiective (I)***, în RLȘL, 1997, nr.6, p. 43-51

A. SCRIBAN, **Dicționarul limbii românești**, Presa Bună, Iași, 1939

L. ȘĂINEANU, **Dicționar universal al limbii române**, ed. a VI-a, revăzută și adăugită, Scrisul Românesc, Craiova, 1929

H. TIKTIN, **Rumänisch- deutsches Wörterbuch**, 2., überarbeitete und ergänzte Auflage von Paul Miron, Lieferung 11, *joimir-meșteșug*, Otto Harrassowitz, Wiesbaden, 1987

D. UDRESCU, **Glosar regional Argeș**, E.A.R.S.R., București, 1967

Luminiţa HOARŢĂ CĂRĂUŞU
Universitatea „Al.I.Cuza", Iaşi

Semnale locutive şi de receptare în limba română vorbită actuală

Discourse analysis is a vast and ambiguous field. The vastness and ambiguity of discourse analiysis is suggested by the textbooks on different approaches to language, such as pragmatics, which define the field as the study of the general conditions of the communicative use of language.

Turn-taking Markers are a type of pragmatic class. Turn-taking Markers have certain privileges of occurrence, which must be specified.

Orice act conversaţional este determinat de prezenţa a cel puţin doi protagonişti, care, alternativ, joacă rolul vorbitorului şi al receptorului. Vorbitorul, care îşi planifică discursul la nivel cognitiv, trebuie să semnaleze acest proces de planificare receptorului, pentru a-i indica faptul că mai are să-i spună ceva sau că este dispus să-i cedeze cuvîntul, marcînd, astfel, posibilitatea unei intervenţii a partenerului. Rolul receptorului, însă, constă în a asculta, în linişte, discursul vorbitorului şi a-i semnala, frecvent şi în mod regulat, că îl ascultă, că înţelege, că este de acord cu ceea ce acesta spune, satisfăcînd, astfel, scopul „controlului vorbitorului", fără a întrerupe fluxul dialogului. Cu alte cuvinte, pentru a exista schimbul comunicativ, nu este suficient ca doi sau mai mulţi locutori să vorbească în mod alternativ, ci trebuie ca ei *să-şi vorbească*, adică să fie ambii „angajaţi" în schimbul comunicativ şi să producă „semne" ale acestui angajament mutual, recurgînd la diverse „procedee de validare interlocutivă" (Kerbrat-Orecchioni 1996: 4).

Emiţătorul trebuie să semnaleze faptul că vorbeşte *cuiva* prin orientarea corpului, direcţia privirii sau „producerea" unor formule de adresare. Trebuie, de asemenea, să-i menţină trează atenţia interlocutorrului prin diverse mărci de captare a atenţiei, de tipul *nu-i aşa*, *ştii*, *îţi voi spune*, *nu-ţi spun* etc şi, eventual, să elimine dificultăţile de ascultare a mesajului sau problemele de comprehensiune printr-o creştere a intensităţii vocale sau prin reformulări. Şi receptorul trebuie să emită anumite semnale care să-i confirme locutorului faptul că este bine „activat" la circuitul comunicativ. Aceste mărci pragmatice (cf. Hoarţă Cărăuşu 2003: 69-96), numite şi „semnale de ascultare" („régulateurs", cf. Kerbrat-Orecchioni 1996: 4) au diverse realizări: *nonverbale* (priviri şi ridicări din

cap, zîmbete scurte, mici schimbări ale locului în care se află etc.), *vocalice* (de exemplu, *îhî* sau *hmm*) sau *verbale* (*da, de acord* etc.), toate aceste realizări fiind reluate, repetate. Producerea, în mod regulat, a acestor tipuri de mărci este indispensabilă bunei funcționări a schimbului comunicativ.

Sintagma „sincronizare interacțională" (Kerbrat-Orecchioni 1996: 5) vizează „ansamblul mecanismelor de „influență reciprocă" pe care o exercită interactanții, mecanisme de acomodare care intervin la toate nivelurile funcționării interacțiunii comunicative" (Kerbrat-Orecchioni 1996: 5), fenomenul de sincronizare interacțională acoperind atît modul de funcționare a schimbului de replici conversaționale, alegerea temelor, a registrului de limbă, a vocabularului utilizat, cît și comportamentul „corporal" al diverșilor parteneri conversaționali (în interacțiunea comunicativă, participanții „par a dansa un balet perfect pus la punct" (Kerbrat-Orecchioni 1996: 6), adaptîndu-și, în mod instinctiv, poziția, gesturile și mimica la cele ale partenerului de conversație).

În punctul relevant pentru schimbarea emițătorului, intră în acțiune două *reguli de alocare a rolului de emițător*, și anume, desemnarea emițătorului următor de către cel care vorbește și autoselectarea ca emițător (Ionescu Ruxăndoiu 1999: 45). Astfel, psihologii au descoperit că „între momentul în care o persoană își termină mesajul și momentul în care cealaltă începe să vorbească poate fi un interval de timp atît de scurt încît poate fi considerat aproape inexistent – în anumite cazuri este mai mic de 50 de miimi de secundă" (Collet 2005: 88), acest lucru numindu-se „tranziție lină" (Walker 1982: 31- 37 apud Collet 2005: 88), pentru că trecerea de la un vorbitor la altul este atît de netedă.

Cele două reguli ale accesului la cuvînt permit ocurența unor fenomene, printre care se numără *suprapunerile* unor intervenții comunicative, suprapuneri ce pot fi definite ca fiind „vorbirea simultană a doi (sau mai mulți) participanți la o conversație" (Ionescu Ruxăndoiu 1999: 46). Există două tipuri de suprapuneri, și anume, *suprapunerile propriu-zise*, care „apar în punctul relevant pentru schimbarea emițătorului, cînd locutorul în curs nu-și desemnează succesorul, mai mulți participanți fiind la fel de îndreptățiți să-și asume rolul de emițător", suprapunerile fiind în acest caz un rezultat al competiției pentru rolul de emițător, și *suprapunerile- rezultat al întreruperii locutorului*, care sînt „produse înainte de încheierea intervenției locutorului în curs, ca urmare a întreruperii acestuia de către un alt participant", acest tip de suprapuneri fiind „forme de violare teritorială, grave prin aceea că pot constitui preludiul unui conflict" (Ionescu Ruxăndoiu 1999: 46-47).

Carla Bazzanella (apud Ionescu Ruxăndoiu 1999: 47) include suprapunerile într-o tipologie a întreruperilor, utilizînd trei criterii: prezența discursului simultan, încheierea enunțului de către primul emițător și schimbarea emițătorului. Disputele pentru rolul de emițător se rezolvă prin „retragerea unuia dintre cei care

încearcă să îşi asume acest rol, „învingătorul" reluînd adesea partea mai puţin clară pentru receptor din cauza suprapunerii" (Ionescu Ruxăndoiu 1999: 47). În opinia Carlei Bazzanella (în Renzi 1995: 236), există mai multe tipuri de mărci utilizate „pentru a întrerupe replica vorbitorului şau pentru a se suprapune pe unul dintre cuvintele discursului vorbitorului", numite *mecanisme de întrerupere*, mărci de tipul: *dar, deci, scuze, scuză-mă, scuzaţi-mă, un moment* etc.

Mărcile pragmatice (cf. Hoarţă Cărăuşu 2003: 69-96) reprezintă „elemente care semnalează intenţiile potenţial-comunicative ale vorbitorului" (Fraser 1996: 168) sau „expresii ca *acum, totuşi, apoi*, care semnalează o relaţie secvenţială între mesajul central în desfăşurare şi discursul anterior" (Fraser 1990: 383).

Într-o primă încercare de clasificare, mărcile pragmatice pot fi grupate în: *mărci pragmatice ale locutorului*, pe de o parte, şi *mărci pragmatice ale interlocutorului*, pe de altă parte.

1.1. *mărci pragmatice ale locutorului*

a) *mărci pragmatice ale corecturii*; ele servesc la „precizarea de către vorbitor a unei anumite părţi a enunţului şi la marcarea unor greşeli făcute în plan sintactic sau semantic" (Lichem/Mara/Knaller 1986: 186); ca mărci pragmatice ale corecturii funcţionează adverbe şi locuţiuni adverbiale de tipul: *adică, de fapt, mai degrabă* etc:

„**A**: ia
B: astea [sînt
A: [uau↑ aşa mulţi sînt?
B: ăştia sînt. *de fapt* aia-i o tipă şi mi-a dat şi titlu↓
A: da↓" (Liliana Ionescu Ruxăndoiu 2002: 34);

b) *mărci pragmatice reformulative* (Hölker 1988: 11), de tipul adverbelor *adică, anume* etc:

„**B**: da' i-am expliCAT înainte toate cele. domnule am dat de el↓ uitaţi aşa↓ uitaţi aşa↓ i-am făcut aŞa↓ i-am dres aŞA↓ a avut aŞA↓ transpiraţie_cutare↓ i-am explicat. restu↑# ocupaţi-vă. şi la la lui i-am spus# tataie ia ia de aici încă cincizeci de mii# i-am mai dat şi io cincizeci de mii dacă e ceva de ă de plată pentru domnu doctor s-aveţi bani să plătiţi. adică l-am: obligat# bă↓ vrei BAni↓ uite-ţi plătesc↓ da' fă-i ceVA. ce i-o fi făcut că a:: a rămas în cabinet acolo cu el. da' nu să POAte aşa ceva↓ şi-un CIIne [dacă-i
A: [cred că
B: vine nenorocirea↓ îl iei d-acolo↓ şi-l dai pe trotuar." (Ionescu Ruxăndoiu 2002: 32);

c) *mărci pragmatice ale aproximării*, funcţionînd ca indicatori care pot „lexicaliza" incertitudinea locutorului, de exemplu adverbele şi locuţiunile adverbiale *circa, aproximativ, aşa, în oarecare mod, într-un anumit sens* etc; oferim un exemplu în care adverbul *aşa* „indică apropierea de o categorie, dar nu în mod precis acea categorie este numită; aceasta se întîmplă în situaţiile în care

vorbitorului îi este imposibilă referirea sigură şi este nevoit să «relativizeze»” (Dascălu Jinga/ Pop: 2003: 249):
„AG: am înţeles eu↓ că NU ştiu ruseşte↑ că e vorba de ceva↓ de o şedinţă de-asta↓ de sugestie colecTIvă↓ de nu ştiu ce↑ <Î i-am Î> dat atenţie *aşa*↓ c-un sfert de ureche↑.” (Dacălu Jinga 2002: 142);

d) *mărci pragmatice de control al receptării*, care servesc vorbitorului la verificarea receptării corecte a aserţiei de către interlocutor, mai ales în situaţii în care lipseşte suportul schimbului de replici faţă în faţă (de exemplu, la telefon sau la radio); funcţionează ca marcă pragmatică de control al receptării adverbul *da*:
„**B**: DECI te aştept↑ vii? î↑# deci ţi-am zis↑ la: la nouă jumate↓ în faţă la /TUAIS/.
A: <R nu ştiu codru↓ oricum↓ mai mă mai hotărăsc↓ şi: ((bip)) te sun↓ *da:*?
B: bine↓ da’ trei să te hotărăşti în DA.” (Ionescu Ruxăndoiu 2002: 177);

e) *mărci pragmatice de solicitare a acordului şi (sau) confirmării*, care cuprind semnale discursive de tipul: *nu?*; *adevărat? nu-i adevărat? nu-i aşa? aşa-i?* etc; vorbitorii apelează la ele cînd „sînt în situaţia de a cere o confirmare pentru ceea ce spun, iar aceasta o pot face prin diverse mărci, mai mult sau mai puţin explicite” (Dascălu Jinga/ Pop 2003: 254):
„**B**: am fost ieri la film. # superb. nebuni şi frumoşi↓ la LIRA.
A: ă # n-am mai fost de mult la un film. ((bip))
B: mda↓ dacă e ⊥ da’ oricum erai la serviciu↓ *nu*?” (Ionescu Ruxăndoiu 2002: 175);
„**A**: exact. nu există sinonimie lexicală perfectă ↑ ++ sau mai bine spus ↓ + este <Î FOARTE RARĂ>. <R nu putem spune chiar că nu există>. ++ este <Î FOARTE RARĂ> sinonimia lexicală perfectă. şi_ o să ne spună colega dumneavoastră. + există <Î deci> două grade ↑ + *aşa-i*? „ (Hoarţă Cărăuşu 2005: 140);
„**B**: reprezintă cuvinte + cu ace + cuvintele ↑ cu aceeaşi semnificaţie ↑ şi cu semnificanţi diferiţi.
A: exact. acestea + deci sînt cele două trăsături pertinente ale sinonimiei lexicale. *nu*? + cred c_au notat colegii dumneavoastră. [şi anume
B: sinonimia] ↑” (Hoarţă Cărăuşu 2005: 138);

f) *mărci de ratificare tematică*; în unele contexte, „*aşa* se referă la *conţinutul propoziţional* al enunţurilor, dar alteori, *aşa* se poate referi exclusiv la *tema* acestora (vorbitorul confirmă că aceea e tema despre care a înţeles că se vorbeşte, pe care o aşteaptă, pe care o acceptă, ş.a.m.d.). În acest din urmă caz, avem de-a face cu ceea ce se numeşte un *ratificator tematic* sau *ratificator referenţial* [...]” (Dascălu Jinga/ Pop 2003: 256):
„AG: Da↓ eXACT↓ şi la ei era cu mult mai interesant decât la noi.. ŞI decât la bulgari. *Aşa*..Ş- şi HĂ:T↓ într-un târziu↑ după. ce ăla vorbea deja de nu ştiu cât amar de vreme↑ am /î <Î PARc- Î> am înţeles eu↓” (Jinga, *Corpus*, pg. 142).

1.2. *mărci pragmatice ale interlocutorului*

a) *mărci pragmatice de acord şi (sau) confirmare*; acest tip de mărci pragmatice indică acordul din partea interlocutorului, în privinţa aserţiei transmise de către vorbitor; funcţionează ca astfel de semnale pragmatice adverbe de tipul: *da, bine, exact, just, natural, adevărat, normal, absolut, perfect* etc:

„B: ((către C, mama lui F)) nu-i faceţi# chestii_d-alea acasă?
C: *da*:↓ dar ea este: ⊥ cum să spun↑ ă⊥ ei îi place foarte mult să umble în părul altuia în general [femeile cu părul lung la NEbunie↓
A: [<p în general TOŢI sînt aşa>." (Ionescu Ruxăndoiu 2002: 30);

„B: (citeşte) în: lingvistica: românească ↑ + sinonimia lexicală ↓ + vizează cuvinte ↑ + aparţinând unui: + grup semantic limitat ↑ + ă↑ fiind sinonime lexicale ↑ cuvintele ↑ + sau [x] frazeologice ↑ + formal diferite ↑ + care denumesc aceeaşi realitate semantică.
A: *exact*. în definiţia sinonimelor ↑ apare ↑ + uneori ↑ + şi + ă ↑ + cuvântul <F aproximaTIV>." (Hoarţă Cărăuşu 2005: 139);

„B: CE va decontat.
A: transportu. trenu↓ avionu↓ cu ce-au venit
B: o mai fi valabil?
A: te duci la asta acum în oc[tombrie?
B: [*da*" (Ionescu 2002: 38);

În privinţa mărcii pragmatice *aşa*, Liana Pop consideră că ea exprimă confirmarea „la un nivel pur fatic, situaţie în care *aşa* indică prezenţa interlocutorului „pe fir"" (Dascălu Jinga/ Pop 2003: 257); *aşa* fatic este sinonim cu *da* fatic, „care se ştie că nu este decât un confirmativ parţial (v. *oui* de „prise en charge partielle" din franceză), nefuncţionând în acest caz la nivelul conţinutului propoziţional" (Dascălu Jinga/ Pop 2003: 258):

„A: e totul bine sau CE
B: da. m-au pus ăştia să fac o prezentare↓ propunerea lucrării↓ [ştii↑
A: [*aşa* +
B: în scris" (Ionescu Ruxăndoiu 2002: 38);

b) *mărci pragmatice ale atenţiei în cursul actului conversaţional*; într-un anumit punct al conversaţiei, interlocutorul vrea să semnaleze (mai ales la telefon) propria disponibilitate la realizarea comunicării şi propria participare, cu mărci pragmatice de tipul: *da*, *daaa* (notat *da:*):

„A: CE faci.
B: uite↓ îmi cer ăştia de la doctorat↓ dosar plic↓ cu clape. CE-nţelegi tu prin clape.
A: are-aici la: librărie B: *da*↑
A: da.# # are mai multe tipuri de dosare plic." (Ionescu Ruxăndoiu 2002: 34);

„B: UN milion_şase sute↑
A: da↑ şi:
B: zi:
A: şi:↓ se potriveşte microfonul pe care l-am văzut noi↓
B: *da:*↓
A: ă: şi acesta costă: # trei sute de mii↑" (Ionescu Ruxăndoiu 2002: 186);

c) *mărci pragmatice ale informaţiei neaşteptate*; în unele cazuri, interlocutorul foloseşte adverbe-mărci pragmatice de tipul *adevărat?, da?* pentru a indica faptul că informaţia furnizată de către vorbitor este nouă, neaşteptată, cerînd, ca atare, specificări ulterioare:

„A: îhî↓ # # corina a*** # # e-nscrisă şi la mine fata-asta da' nu cu titlu ăsta cu altu
B: *da*?
A: da. (xxx)
B: şi la mine: ((rîde))" (Ionescu Ruxăndoiu 2002: 34);

d) *mărci pragmatice ale dezacordului*; sînt semnale prin intermediul cărora interlocutorul îşi exprimă, vizavi de intervenţia locutorului, dezacordul, refuzul; ca marcă a refuzului funcţionează adverbul *nu*:

„A: nu ştiu de: organizatori acuma. asta în mai a fost cu:# nu ştiu ce centru american cu altceva şi d-aia au avut bani. şi dacă şi-ăştia de la politehnică au↓ decontează. CE scria acolo. parcă scria nişte chestii de bani
B: *nu*. nu scria.
A: nu scria.# întrebaţi cînd ajungeţi acolo. am înţeles că merge şi răzvan↓ şi doamna:# c***" (Ionescu Ruxăndoiu 2002: 38);
„C: nu contează altceva ↑ =
D: = nu vindecaţi. =
C: = decât + mă iertaţi ↓ ++ să vă dau exemplu + î: ↓ + din mine. păi dacă arta atât de + veridică la un moment dat ↑ şi de un livresc atât de ++ [xxx] sînt duse atât de în extrem ↑ încât lumea nu [xxx] =
A: = <F *NU. NU.*> televiziunii i se reproşează ↑ + de exemplu ↑ + că ++ vrând nevrând ↑ ++ [xxx] să le copieze. la o crimă ↑ + la un omor ↑ ++ la ştirile de la ora cinci ↑ + la nu mai ştiu ce ↑ + =
B: = dar nu există aşa ceva ca ++ [xxx] =" (Hoarţă Cărăuşu 2005: 213).

Pentru a vorbi pe rînd într-o conversaţie „este necesar ca vorbitorul şi ascultătorul să îşi poată indica unul altuia dacă vor sau nu cuvîntul", vorbitul pe rînd fiind organizat „printr-un set de semnale convenţionale pe care oamenii le emit în timp ce vorbesc şi ascultă" (Colett 2005: 89). Din acest motiv, „orice conversaţie funcţionează pe două niveluri – un dialog „oficial", în care se schimbă idei şi opinii, şi un dialog „neoficial", în care se schimbă semnale despre

momentul intervenţiei şi se exprimă gradul de hotărîre în a continua conversaţia" (Colett 2005: 89).

În lucrare, facem referire, în continuare, la semnalele locutive şi cele de receptare care se constituie în *mărci ale schimbării rolului conversaţional*, mărci care vizează „gestionarea conversaţiei", „dialogismul conversaţional fiind bazat pe principiul alternanţei, ceea ce presupune că rolul locutiv poate să fie ocupat pe rînd de diverşi actori" (Rovenţa-Frumuşani 2004: 42).

Folosind mărci care indică momentul intervenţiei, ascultătorul poate indica dacă vrea să evite sau să preia rolul vorbitorului iar vorbitorul în curs poate indica dacă vrea să păstreze rolul de emiţător sau să îl cedeze receptorului.

Mărci ale ascultătorului

1.3. *Mărci care servesc la evitarea preluării cuvîntului.* Există mai multe moduri în care ascultătorul poate arăta că nu vrea să preia rolul vorbitorului în curs. Unul dintre acestea este producerea aşa-numitor „semnale de fond" (Yngve apud Collett 2005: 89). Edith Mara numeşte acest tip de mărci *semnale de receptare* („*Hörersignale*"), considerînd că acestea sînt „elemente discursive prin intermediul cărora ascultătorul contribuie la coordonarea rolurilor interactive, manifestîndu-şi, astfel, propria atenţie la procesul conversaţional" (Lichem/ Mara/ Knaller 1986: 183). Aceste mărci pragmatice sînt numite şi *semnale de ascultare* („*régulateurs*") (Kerbrat-Orecchioni 1996: 4), producerea în mod regulat a acestor tipuri de mărci fiind indispensabilă bunei funcţionări a schimbului comunicativ. Diverse experienţe comunicative au demonstrat faptul că absenţa acestor „semnale de ascultare" introduc „importante perturbări în comportamentul locutorului" (Kerbrat-Orecchioni 1996: 5).

Semnalele de ascultare au diverse realizări *nonverbale* şi *verbale*.

Printre *semnalele nonverbale de ascultare* pot fi amintite aprobările din cap şi zîmbetele scurte, „care au rolul de a arăta că ascultătorul este de acord cu vorbitorul sau înţelege mesajul acestuia" (Collett 2005: 89). Sensul aprobării din cap „depinde de viteza cu care este făcut gestul: dacă gestul este lent, el exprimă acordul, dacă este rapid el exprimă fie un acord entuziast, fie nerăbdarea şi dorinţa de a prelua rolul vorbitorului" (Collett 2005: 89). Şi negarea din cap poate fi un semnal de ascultare, atunci cînd capul este mişcat lent[1]. Dacă vorbitorul tocmai a povestit un lucru incredibil şi ascultătorul răspunde negînd lent cu capul, poate indica „faptul că ascultătorul împărtăşeşte incredulitatea vorbitorului şi implicit că nu doreşte să îşi asume rolul vorbitorului" (Collett 2005: 90).

Există încă două moduri, în opinia lui Peter Collett (2005: 90), în care ascultătorul poate indica că nu doreşte să preia cuvîntul. Primul este producerea

---

[1] Dacă capul este mişcat repede, negarea din cap arată dezacordul ascultătorului şi faptul că acesta ar dori să preia cuvîntul (Collett 2005: 89).

unor indicatori de „atenție”: dacă păstrează tăcerea, se orientează spre vorbitor și îl privește intens, „ascultătorul poate arăta că este interesat de ceea ce are de spus vorbitorul și din acest motiv nu dorește să preia rolul lui”. Al doilea este producerea unui indicator de „nonintenționalitate”[2]. Indicatorii nonintenționalității „constau din acțiuni care împiedică vorbitul, ca încrucișarea brațelor, strîngerea buzelor sau acoperirea gurii cu mîna ori cu un deget – cu alte cuvinte, acțiuni opuse pregătirii pentru vorbit” (Collett 2005: 90).

Semnalele verbale de ascultare sînt reprezentate de mărci pragmatice de tipul : *da, mda, sigur*, caracteristica lor pertinentă fiind aceea că „nu servesc niciodată la schimbarea rolurilor în actul de comunicare lingvistică: „Cînd ascultătorul folosește semnalele de receptare, pare a fi o înțelegere reciprocă în privința faptului că vorbitorul continuă să vorbească” (Duncan-Fiske 1977: 101):

„**L**: <S s-închidi automat>.
D: pornești digeaba. +++ ăsta-l pornești ↑ ++ da’ o <F CLACAT>.
L: *da da* ↓
D: < F S-O TERMINAT>.” (Hoarță Cărăușu 2005: 48);
„**B**: da] da’ + nu ↓ inițial un so so soțul moștenește [jumătati ↑
A: *da da*]
C: copiii jumătate.] (Hoarță Cărăușu 2005: 55);
„**L**: cî mă gândeam cî altfel ↑ [...] cum sî zic eu? voi ați fi împrumutat di la bancî ↑ +
A: *da* ↓
L: și ăștia [xxx] ar fi vândut î: ↑ ++ [casa” (Hoarță Cărăușu 2005: 61);
„**B**: nu-i în mod obligatoriu. deci agenția imobiliarî se obligî doar sî-ți găseascî ție un apartament ↑ cari sî-l închiriezi. aceasta este obligativitatea ↑ pe care și-o asumî ↑ agenția imobiliarî prin contractul di prestări servicii ↑ cari-l închei tu cu agenția imobiliarî. deci agenția imobiliarî nu faci altceva decât sî intermedieze. ++ pur și simplu. și_nchei cu agenția imobiliarî un contract di prestări servicii ↑ plătești comisionu’ respectiv pi cari_l percep ei ↑
A: *da* ↑
B: pentru aceastî ↑ î ↑ activitati. pentru acest serviciu pi cari ți-l oferă ↑ și-ți găsesc un apartament. ++ că + vrei sî_nchei contractul ulterior în formă autentică sau nu ↑ este problema între părțile respectivi. întri chiriaș și cel cari_nchiriazî.” (Hoarță Cărăușu 2005: 187).

Un alt mod verbal prin care ascultătorul arată că nu dorește să vorbească este punînd întrebări. Este vorba despre așa-numitele *întrebări disjunctive* de tipul

---

[2] În opinia lui Peter Collett, există și indicatori ai intenționalității, prin care ascultătorul poate cere cuvîntul, cum ar fi: aplecarea în față, ridicarea unui deget sau deschiderea ușoară a gurii (Collett 2005: 90).

„nu-i aşa?” „nu?”, care se adaugă la o afirmaţie a vorbitorului şi care „îl invită pe celălalt să continue să vorbească” (Collet 2005: 90):
„L: < Î CUM>? da’ asta a noastrî i_n o mii nou’ suti: =
A: treiză’ şî ceva. *nu*?
L: treiză’ şî şapti. parcî [xxx]
A: asta-i din o mii opt suti nou’ zeci şî ceva.” (Hoarţă Cărăuşu 2005: 66);

1.4. *Mărci care servesc la preluarea cuvîntului.* Există mai multe moduri în care ascultătorul poate să-i arate vorbitorului că vrea să vorbească. Carla Bazzanella (în Renzi 1995: 232) numeşte acest tip de semnale *mărci care servesc la preluarea replicii*, considerînd că acestea „ajută la stabilirea contactului lingvistic şi la preluarea cuvîntului”. Printre mărcile *nonverbale* de preluare a cuvîntului de către ascultător pot fi amintite aşa-numitele „semnale de avertisment” (Collett 2005: 91), cum ar fi ridicarea mîinii sau mărirea uşoară a ochilor pentru a-i arăta celuilalt că doreşte să vorbească, deschiderea gurii şi tragerea aerului în plămîni cu zgomot – cu alte cuvinte, producerea unor versiuni uşor exagerate ale „mişcărilor pregătitoare” pe care le-ar face ascultătorul în mod normal chiar înainte să vorbească. De asemenea, un alt mod prin care ascultătorul poate încerca să-l convingă pe vorbitorul în curs să renunţe la cuvînt este producerea unor „semnale de fond negative” (Collett 2005: 91), de exemplu, ascultătorul poate ofta, se poate uita în altă parte sau poate da nerăbdător din cap, făcînd lucruri care îl pot descuraja pe vorbitor.

Mărcile *verbale* de preluare a cuvîntului de către ascultător pot fi clasificate în două grupe:

1.4.1. *Semnalele de turn-taking* (*de schimbare a rolului conversaţional*), prin intermediul cărora „ascultătorul comentează enunţul partenerului, asumîndu-şi, în acelaşi timp, rolul vorbitorului” (Lichem/ Mara/ Knaller 1986: 183) de tipul: *vreau să spun, dar* etc. Ascultătorul poate încerca să preia cuvîntul întrerupîndu-l pe vorbitor, cele două intervenţii, cea a vorbitorului şi cea a ascultătorului, suprapunîndu-se. Ascultătorul poate face o remarcă pozitivă în timp ce partenerul vorbeşte, de tipul „sînt complet de acord”, dar poate dori şi să-şi exprime un punct de vedere care să destabilizeze vorbitorul, ascultătorul utilizînd mărci de tipul „prostii!” sau „nu sînt de acord” (Collett 2005: 91):
„D: <S titlul lucrării mele de doctorat> ↑ =
A: = *spuneţi mai tare.*
B: *puţin mai tare dacă* ↑
A: *aşa.*
D: titlul lucrării mele de doctorat ↑ [xxx] spus şi nespus în în interacţiunea comunicaţională. deci în + interacţiunea în + comunicarea interpersonală.” (Hoarţă Cărăuşu 2005: 168-169).

1.4.2. *Semnale care servesc la preluarea replicii* (Bazzanella, în Renzi 1995: 232), care ajută la stabilirea contactului lingvistic între protagoniştii actului lingvistic şi la preluarea cuvîntului de către ascultător. Pot fi utilizate, în acest sens, mărci de tipul : *deci, în concluzie, iată, dar şi, şi, dar* etc:

„L: vreo trei metri ↑ nu?
A: nu ştiu. [...]
L: *şî* ↑ +++ ci voiam eu sî ti-ntreb? a ↑ deci sî poati intra şî di pi: hol ↑
A: da. poţi sî intri-n camera mari." (Hoarţă Cărăuşu 2005: 62);
„L: da. da.
A: depindi cu [xxx]
L: *şî* ci voiam eu sî ti mai întreb. +++
A: a ↑ + (râde) +
L: a ↑ şî ari debara?" (Hoarţă Cărăuşu 2005: 64);
„L: aha ↓ <S da da da da>. deci n_ari debara ↓ =
A: = nu. nu. poţi sî + ţ [faci: =
L: *dar*] dispri bai. baia ci: +++ ari faianţî ↓ ari [gresii?
A: ari faianţî şî gresii. ari tot da' eu vreau s-o schimb cu alta ↓ =" (Hoarţă Cărăuşu 2005: 64);
„B: = şî eu am spus treaba voastrî ↑ eu nu vă pot da dicît + cin' suti di mii ↑ ++ şî lu' adi i-am luat papuci di casî ţi-am spus ↑ =
C: *da'* i-ei luat deja?
B: lu' doina la fel ↑ DA. i-am luat ↑ doar la treiză şî opt. la magazinu' treiză şî opt ↑ undi sî vând foarti ieftin. faţî di + piaţî. pentru cî la + bără + asta cum sî cheamî?" (Hoarţă Cărăuşu 2005: 71);
„C: tre' sî-i storc?
A: nu. puni-i acolo: ↑ +++
B: *şî* vreau sî mă suc sî văd la fel ă ↑ la mitropolii ↑ cî sî fac colinzi ↑ ş-am sî mă duc în ziua di crăciun." (Hoarţă Cărăuşu 2005: 73).

Mărci ale vorbitorului

1.5. *Semnale de încheiere*. Cînd vorbitorul în curs doreşte să îşi încheie discursul, îi trimite receptorului semnale că cedează cuvîntul. Unele dintre aceste semnale sînt transmise înainte de sfîrşitul intervenţiei în curs a vorbitorului, „dînd ascultătorului posibilitatea unei „tranziţii line", în care momentul de începere coincide cu momentul în care partenerul termină ce avea de spus" (Collett 2005: 93). Aceste semnale sînt atît *verbale*, cît şi *nonverbale*. Unul dintre modurile *nonverbale* prin care vorbitorul semnalează sfîşitul intervenţiei sale este schimbarea *pattern*-ului privirii – „dacă vorbitorul se uita în altă parte, poate semnala că se apropie sfîrşitul mesajului începînd să îl privească din nou pe

ascultător" (Kendon apud Collett 2005: 93). Peter Collett (2005: 94) este de părere că acest gest este foarte important atunci cînd conversaţia implică mai multe persoane – „în această situaţie persoana pe care o priveşte vorbitorul va deveni probabil următoarea care va lua cuvîntul". Gesturile făcute cu mîna pot servi şi ele ca semnale că vorbitorul se pregăteşte să-şi încheie intervenţia, iar unii oameni ridică din umeri, transmiţînd un mesaj similar la sfîrşitul intervenţiei (Collett 2005: 94).

Prin intermediul mărcilor *verbale* de cedare a cuvîntului de către vorbitorul în curs, acesta anunţă sau marchează sfîrşitul discursului său conversaţional.

În structura diverselor intervenţii conţinute în conversaţie, sînt incluse elemente ce fac previzibilă încheierea lor şi, deci, posibilitatea transferului rolului de emiţător. O astfel de funcţie pot avea diverse tipuri de unităţi lingvistice (vocative şi interjecţii, anumite adverbe şi locuţiuni adverbiale, repetiţii, construcţii interogative, formule tipice care marchează sfîrşitul unei relatări mai ample) şi paralingvistice (accent sintactic, intonaţie, debit verbal etc., cf. Ionescu Ruxăndoiu 1999 : 44-45). Urmărim, în textele dialectale, cîteva exemple de mărci pragmatice de încheiere a intervenţiei comunicaţionale, mărci ce fac previzibilă posibilitatea transferului rolului de emiţător:

— repetiţii: „da n-a vrut / am trăit... opt ani / *opt ani* am trăit cu el / da n-a vrut să-n spuie." (TDM, 2, p. 208); „Acum merge ei care cum apucă iese pă uşe nu mai aştiaptă să...*nu mai aştiaptă să* /" (TDM, 2, pg. 226);

— construcţii interogative: „*Ce iera să fac*? să mă sui în târşar sau să zvârlu după iei?" (TDM, 2, p. 219);

— vocative şi interjecţii: „şi l-a zvârli cu bâţu iel // şi l-a... l-a lovit aşa-n pulpa piciorului // ş-a fugit lupu *mă*! / s-a dus." (TDM, 2, p. 233);

— formule tipice care marchează sfârşitul unei relatări mai ample: „noi după ele, noi alergam după vacă să le-ntuarcem îndărăt / *ş-aşa am păţit am păţit dăstule.*" (TDM, 2, p. 213); „cu hainili ne-nveleam / ca să nu ne fiie frig / *ş-aşa făceam atunci când ieram noi la pădure.*" (TDM, 2, p. 217); „Şi vrecea aia făceam o groapă ş-o-ngropam / ca să n-apuce alte ligioni // şi spălam tucu bine bine / *şi asta iera / povestea săpunului asta ie.*" (TDM, 2, p. 237);; „Le dedeam pă toate şi luam porumb pă iele // *asta ie.*" (TDM, 2, p. 238);; „cînd a vin colo parcă mi s-a-torz aşa pielea acolo în vîrfu capului aşa dă...dă... frică // *ş-aia e.*" (TDM, 2, p. 239).

K. Lichem (în Schwarze 1981: 71) consideră că vorbitorul îşi marchează sfîrşitul discursului său conversaţional prin intermediul unor mărci pragmatice

caracteristice pentru această grupă de semnale de tipul: *bine, iată, da, sigur, evident, nu? şi deci?* etc:
„A: aţi spus bine. nenorocirii altora ↑ de pe urma nenorocirii altora ↑ înseamnă de pe urma nenorocirii <F LOR>. nu? am putea altfel exprima. ă ↑ + deci nu este + ALTĂ nenorocire. dac_ar fi fost altă nenorocire ↑ ar fi fost atribut adjectival. ++ pentru că numai caracteriza substantivul nenorocire. dar aşa ↑ dac_avem nenorocirii altora ↑ substituie. şi_atunci evident că ↑ nu mai este adjectiv. este pronume. *bine*.
H: exprimat prin pronume nehotărât ↑ [xxx] numărul plural ↑ cazul genitiv."(Hoarţă Cărăuşu 2005: 197).

1.6. *Mărci pragmatice menţinătoare ale replicii.* Vorbitorii care vor să păstreze cuvîntul folosesc o gamă diferită de stratageme de „eliminare a tentativelor de intervenţie" (Collett 2005 : 96) pentru a-l împiedica pe receptor să ia cuvîntul. Pentru a păstra cuvîntul, vorbitorul trebuie să ofere impresia că mai are multe informaţii de transmis. Poate face asta prin mai multe semnale *nonverbale*. Foarte importante sînt, în acest sens, mişcările ochilor. Astfel, pentru vorbitorul care vrea să-şi continue intervenţia „este mai bine să nu îşi privească ascultătorul prea mult în ochi – ar putea lăsa impresia falsă că se pregăteşte să abandoneze cuvîntul" (Collett 2005 : 94-95).

Mîinile sînt uneori utilizare în acelaşi scop. De exemplu, nu este ceva neobişnuit pentru italieni să păstreze cuvîntul numărînd pe degete : „după ce a indicat că va prezenta o listă de puncte, vorbitorul fie ridică, fie apasă fiecare deget pe rînd pentru a arăta unde se află în lista de lucruri despre care vorbeşte şi deci cîte puncte mai intenţionează să acopere" (Collett 2005 : 95).

O tehnică similară de păstrare a cuvîntului este folosirea de către vorbitor a mărcilor pragmatice *menţinătoare ale replicii* („*riempitivi*"), care sînt utilizate pentru a păstra cuvîntul, indicînd „dificultatea planificării, tipică vorbirii spontane" (Bazzanella în Renzi 1995 : 232). Pot fi folosite, în acest sens, mărci de tipul : *şi, de asemenea, mai mult, în plus* (Collett 2005: 95), *cum pot să spun, să spunem, pentru a spune astfel* (Bazzanella în Renzi 1995 : 232) etc:
„**B** : s-o furat în iarnî inclusiv stâlpii di beton mai =
A : da
B : ş-o angajat un om la pazî în anu' următor ↑ şi tot n-o reuşit ↑ tot ++ <**R** şi n-ai ci să faci altceva pi pământu ăla > + cî-i argilos aşa
A : la noi (tuşeşte) la noi sî furî stâlpii ăia + cini n-ari vii pi + deal + dealurili aşa + ă : sî furî stâlpii di lemn ↑ că ăia sî pun sî pun pi foc ↑ (râde) da' ăştia di beton nu ↑" (Hoarţă Cărăuşu 2005: 58-59).

Concluzii

Studiul de faţă tratează problema *mărcilor pragmatice*, care au funcţia discursivă de a structura textul, devenind semnale de articulare a discursului, semnalînd o relaţie secvenţială între mesajul central în desfăşurare şi discursul anterior. Am grupat mărcile pragmatice în *semnale locutive* (*mărci pragmatice ale locutorului*) şi *semnale de receptare* (*mărci pragmatice ale interlocutorului*). Studiul ia în discuţie, de asemenea, două categorii de *mărci ale schimbării rolului conversaţional*: 1) *mărci ale ascultătorului,* care conţin *mărcile care servesc la evitarea preluării cuvîntului* şi *mărcile care servesc la preluarea cuvîntului*; 2) *mărcile vorbitorului,* ce includ *semnalele de încheiere şi mărcile pragmatice menţinătoare ale replicii.*

Bibliografie

Carla BAZZANELLA, ***I segnali discorsivi***, în Lorenzo RENZI, **Grande grammatica italiana di consultazione**, Bologna, 1995

Klaus BOCHMANN, Vasile DUMBRAVĂ, **Limba română vorbită în Moldova istorică**, vol. II, **Texte**, Leipziger Universitätsverlag, Leipzig, 2000

Boris CAZACU (coord.), **Texte dialectate Muntenia** (TDM), vol. I-II, Editura Academiei, Bucureşti, 1973

Peter COLLETT, **Cartea gesturilor. Cum putem citi gîndurile oamenilor din acţiunile lor**, Editura Trei, Bucureşti, 2005

Laurenţia DASCĂLU JINGA, **Corpus de română vorbită. Eşantioane**, Editura Oscar Print, Bucureşti, 2002

Bruce FRASER, ***Pragmatic markers***, în *Pragmatics*, 6; 2/1996

Bruce FRASER, ***An approach to discourse markers***, în *Journal of Pragmatics*, 14, 1990

Luminiţa HOARŢĂ CĂRĂUŞU, **Elemente de analiză a structurii conversaţiei**, Editura Cermi, Iaşi, 2003

Luminiţa HOARŢĂ CĂRĂUŞU (coord.), **Corpus de limbă română vorbită actuală**, Editura Cermi, Iaşi, 2005

Klaus HÖLKER, **Zúr Analyse von Markern**, Stuttgart, 1988

Liliana IONESCU RUXĂNDOIU, **Conversaţia. Structuri şi strategii**, Editura All Educational, Bucureşti, 1999

Liliana IONESCU RUXĂNDOIU (coord.), **Interacţiunea verbală în limba română actuală**, Editura Universităţii din Bucureşti, 2002

Catherine KERBRAT-ORECCHIONI, **La conversation**, Paris, 1996

Klaus LICHEM, ***Bemerkungen zu den Gliederungssignalen im gesprochenen Italienisch***, în Christoph SCHWARZE, **Italienische Sprachwissenschaft**, Tübingen, 1981

Edith MARA, *Per un analisi dei segnali discorsivi nell'italiano parlato*, în Klaus LICHEM, Edith MARA, Susanne KNALLER, **Aspetti dela Sintassi dell'italiano contemporaneo**, Tübingen, 1986

Liana POP, *„Aşa-i, nu-i aşa?" De la adverb la marcă discursivă: un caz de gramaticalizare*, în Laurenţia DASCĂLU JINGA, Liana POP (coord.), **Dialogul în româna vorbită**, Editura Oscar Print, Bucureşti, 2003

Daniela ROVENŢA-FRUMUŞANI, **Analiza discursului. Ipoteze şi ipostaze**, Editura Tritonic, Bucureşti, 2004

Adrian TURCULEȚ
Universitatea „Al. I. Cuza", Iași

Aspecte ale ortografiei românești actuale

L'auteur présente les modifications orthographiques, phonétiques et morphologiques introduites dans la deuxième édition du **Dictionnaire orthographique, orthoépique et morphologique de la langue roumaine**, édition revue et augmentée (**Dicționar ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române**. Ediția a II-a revăzută și adăugită, Editura Univers Enciclopedic, București, 2005), par rapport à la première édition du **Dictionnaire orthographique, orthoépique et morphologique de la langue roumaine (Dicționar ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române**, Editura Academiei, București, 1982); on dresse, aussi, un inventaire des aspects controversés de l'orthographie et de l'orthoépie roumaines actuelles.

1. O discuție despre problemele ortografiei românești actuale trebuie să aibă ca punct de referință ultima lucrare normativă a Academiei Române: **Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române**. Ediția a II-a revăzută și adăugită (Univers Enciclopedic, București, 2005), în raport cu prima ediție a **Dicționarului ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române** (Editura Academiei, București, 1982)[1]. Chiar dacă „intenția inițială [a inițiatorilor acestei ediției] a fost să se realizeze rapid o simplă reeditare a primei versiuni, limitată la aplicarea *Hotărîrii*[2] menționate", rezultatul final este o ediție „integral revizuită și substanțial adăugită"[3].

În ansamblul modificărilor aduse la prima ediție, cea mai importantă, de natură pur ortografică, rămîne tocmai aplicarea normelor oficializate prin hotărîrea menționată.

În privința scrierii cu *â* („*î* din *a*") în interiorul cuvîntului, se confirmă, o dată în plus, hotărîrea Academiei de a impune această normă. De altfel, fiind singura scriere învățată de peste un deceniu în școli de generațiile tinere, toți „scriitorii"

[1] În continuare vom utiliza siglele DOOM[1] și DOOM[2].

[2] Este vorba de hotărîrea cu privire la scrierea sunetului *î* și a lui *sunt*, publicată în *Monitorul oficial al României*, Partea I, nr. 51/1993.

[3] ***Notă asupra ediției***, XIII, XI. După afirmația autoarelor, modificările aduse privesc cca 6.000 de intrări lexicale, deci aproape 10% din inventarul total al dicționarului. Numărul modificărilor aduse este însă mult mai mare, adăugîndu-se cele realizate prin aplicarea noii reguli a scrierii sunetului *î* și alte modificări de amănunt nesemnalate.

limbii române vor trebui să se supună acestei reguli, indiferent de opinia lor personală în această privinţă[4].

Aşa cum este tratată în DOOM[2], norma scrierii *sunt, suntem, sunteţi*[5] evidenţiază nu numai caracterul ei prescriptiv, ci şi un *parti-pris* prea pronunţat în dorinţa de a o impune, nepotrivit într-o lucrare ştiinţifică. La verbul *a fi* se preiau din DOOM[1] toate formele indicate, dintre care unele substandard (populare, regionale)[6], eliminîndu-se însă formele larg răspîndite încă *sînt, sîntem, sînteţi*; neconsemnarea lor chiar cu noua scrire: *sânt, sântem, sânteţi* şi cu indicaţia „popular" nu este în favoarea obiectivităţii lucrării[7]; în acelaşi mod, în DOOM[1] nu erau consemnate formele savante, „învechite" şi sporadice pe atunci: *sunt, suntem, sunteţi*.

În ceea ce urmează ne propunem o prezentare succintă[8] a unor aspecte legate în special de ortoepie, latura cea mai slabă a ambelor ediţii ale dicţionarului.

2. Mai întîi, vom aborda unele probleme de ordin mai general, principiale, care ar fi putut fi tratate (mai pe larg) în partea iniţială a lucrării, care trebuie să formuleze principiile şi normele generale care stau la baza normării, inclusiv cele care nu sînt/nu pot fi indicate punctual la cuvintele înregistrate în dicţionar.

2.1. Printre aspectele generale care meritau să fie discutate mai pe larg se află criteriile de selecţie a cuvintelor şi formelor înregistrate în dicţionar. Autoarelor le-a fost impusă „păstrarea aproape integrală a inventarului DOOM[1]"[9] şi este un merit al lor incontestabil că au prevăzut restricţii suplimentare privind uzul lexemelor preluate: *popular*, *regional*, *familiar*, *argotic* (cu inevitabile aproximări),

---

[4] Împotriva căreia se poate argumenta, în continuare, în scrieri ştiinţifice sau se poate „protesta" prin scrierea după alte reguli a numelui personal propriu.

[5] Doar într-o notă de la p. XCVII se menţionează că formele scrise anterior *sînt* (în reeditarea textelor vechi?) ar trebui scrise „acum cu *â*: *sânt* etc.".

[6] Formele *îs*, *îi* consemnate ca „regionale" sînt în realitate forme populare de tip nordic vs. forma populară sudică *e* (devenită literară numai pentru pers. 3 sg).

[7] În sensul imparţialităţii, trebuiau incluse în bibliografie şi alte dicţionare de acelaşi tip care nu au „girul" academic: sînt menţionate **Dictionnaire morphologique de la langue roumaine**, Lund/Bucureşti, 1981 de A. Lombard/C. Gâdei şi **Dicţionar de pronunţare a limbii române** (Heidelberg, 1984, ediţia a doua, Cluj-Napoca, 1999) al Anei Tătaru, dar lipsesc **Ortografia limbii române. Dicţionar şi reguli**, Bucureşti, 1995 de Flora Şuteu/Elisabeta Şoşa sau **Dicţionar ortografic, ortoepic şi morfologic şcolar al limbii române**, Craiova, 1996 (în care epitetul „şcolar" este adăugat, desigur, în scopuri comerciale) de Ion Calotă.

[8] Vom reduce, pe cît posibil, exemplele la ilustrarea unor clase mai generale.

[9] Vezi p. XIV; cf. şi I. Vintilă-Rădulescu: ***Normă şi norme în tradiţia filologică românească***, în *Philologica Jassyensia*, An I, Nr. 1-2, 2005, p. 87. Această situaţie le absolvă pe autoare de răspunderea selectării lexemelor preluate, dar o discutare/comentare/corectare a acesteia ar fi fost posibilă/de dorit.

anglicism, *latinism* etc., dar erau necesare (tocmai pentru că aparţin unor ansambluri diferite de norme) precizări cu privire la criteriile (chiar şi aproximative) de selectare a acestora, de exemplu: ce fel de cuvinte învechite (arhaisme) au fost incluse în dicţionar; în ce măsură sînt preluaţi termenii tehnici/de specialitate?

În timp ce selecţia în privinţa lexicului este destul de largă[10], ea este mai restrînsă la nivel fonetic şi morfologic, fiind eliminate multe forme şi fonetisme populare şi/sau regionale[11] de tip nordic sau sudic: voc. ca *soro;* aux. *o*/*a* (*să fac*), *oi* (*face*), *va*/*a* (*să facă*); (*ei*) *face*; conj. *să deie*, *să ieie*, imper. *adă*, *vină*, imperf. *dam*, *stam*[12]; *aşe*, *beşică*, *cămeşă*, *dă*, *pă*, *oichi* etc.; în privinţa variantelor accentuale au fost înlăturate mai ales cele nordice: (*îm*)*présur*, *încónjur*[13], *míros*, *strécur*; *bólnav*, *dúşman*, *spúrcat* etc.; sau accentuările analogice, răspîndite în toată ţara, de tipul: *făcém*, *spuném*[14]. Variantele morfologice sînt trecute în ordinea preferenţială, fără a se preciza, adesea, dacă toate aparţin limbii standard, de exemplu: g.-d. art. *mătuşică*/*-ichii*/*-icii.*

Pe baza corpusului din DOOM s-ar putea realiza un dicţionar al limbii standard, cu o selecţie cît se poate de riguroasă a itemelor cu caracter supradialectal, de exemplu: *puţin* (nu *niţel, oleacă, o ţîră*); *sicriu* (nu *coşciug*[15], *tron raclă, sălaş, copîrşeu*), g.-d. art. *Floricăi*, *bunicii* (*-căi* în stil familial, personalizat), pl. *căpşune, cireşe* (nu *căpşuni, cireşi*), pentru că se încadrează în microsistemul care diferenţiază prin formele de plural numele pomilor şi ale fructelor[16] şi pentru că nu au caracter regional.

2.2. Ne aflăm într-o perioadă de stabilizare a ortografiei româneşti actuale, care este cea mai longevivă dintre toate ortografiile utilizate în scrierea limbii

---

[10] Lexicul este domeniul cel mai labil şi mai puţin normat al limbii standard.

[11] În concepţia noastră, varietatea populară a limbii române nu poate fi redusă la particularităţile substandard generale, nu prea numeroase (de ex.: diftongarea vocalelor iniţiale, evitarea hiatului, construcţii prepoziţionale cu valoare de genitiv sau dativ, viitorul cu *a avea* etc.), ci ea cuprinde două mari variante diatopice: de nord şi de sud (muntenească), la care s-ar putea adăuga, ca desprinsă prin unele trăsături proprii de cea nordică, o variantă ardelenească.

[12] În DOOM[1] mai apare alternanţa *stătea*/*sta.*

[13] Este singura din această serie de accentuări mai vechi admisă în DOOM[1], dar eliminată în DOOM[2].

[14] Singurele forme paroxitone de acest tip admise în DOOM[1]: *s'întem, s'înteţi* au fost înlăturate, odată cu schimbarea ortografiei, în DOOM[2].

[15] Forma *cosciug* propusă în DOOM este o hipercorecţie: *coşciug: cosciug = adoleşcent: adolescent.*

[16] Există şi excepţii (aproape) generalizate, ca *fragi* (pl. de la *frag* şi *fragă*), *nuci,* care nu trebuie sporite artificial prin promovarea unor forme populare; de ce nu şi alte plurale feminine ca *agrişi, scoruşi, vişini*?

române cu grafeme latinești[17]. Nimeni nu se mai gîndește în prezent la modificări ortografice importante și acest fapt rezultă în mod clar și din concepția și realizările autoarelor DOOM[2]. Problema actuală a limbii literare românești nu mai este ortografia („cum scriem?"), ci ortoepia („cum pronunțăm?"). Normele ortoepice ar trebui să realizeze o sinteză aplicată a cunoștințelor la care a ajuns cercetarea pronunțării românești actuale și să țină cont de existența a două varietăți ale pronunțării literare: cea *standard* („academică", formală) și cea *colocvială* (vorbirea literară curentă, neformală). Deși autoarele își propun să reducă „decalajul, inevitabil, dintre norma academică, mai conservatoare, și uzul real al limbii române literare actuale", normele standard rămîn[18], cum este și firesc, apropiate de limba scrisă. Problema modelului *oral* al pronunțării standard actuale este mai complicată decît o consideră autoarele, care, reluînd o opinie exprimată mai recent de Mioara Avram, revendică uzul actual al „generației medii de intelectuali din București", ca fiind cel „în care se materializează nu numai pronunțarea literară sau exemplară a limbii române actuale..., ci limba literară în general"[19] (p. XIII).

Normele standard sînt supradialectale, aparțin tuturor românilor cultivați și nu „se materializează" într-un anumit centru al țării. Nimeni nu neagă faptul că graiurile sudice (muntenești) formează, mai ales în privința pronunțării, baza limbii române standard (de aceea, vorbitorii munteni sînt mai avantajați în însușirea limbii standard[20]) și nici rolul Bucureștiului în promovarea standardului. Printr-o concentrare a oamenilor de cultură în capitala țării se explică numărul (proporțional) mai mare de vorbitori ai limbii literare viețuitori în București, mai ales în perioada de formare a normelor limbii standard.

În această perioadă, A. Lambrior (***Cestiunea ortografică,*** în *Convorbiri literare*, XIV (1880-1882), p. 75) și H. Tiktin (**Gramatica română pentru învățămîntul secundar. Partea I. Etimologia**, Iași, 1892, p. 12-13) au propus modelul rostirii

---

[17] Singura normă cu aspect mai general care a fost și mai este încă disputată (mai ales prin rezistența la aplicarea acesteia) este scrierea vocalei *î*.

[18] Normele literare moderne au fost codificate, în primul rînd, pe baza normelor principalelor variante regionale ale limbii literare mai vechi și nu pe baza limbii vorbite într-o zonă sau alta a țării.

[19] Ultima parte a acestui citat, care aparține în totalitate autoarelor, este o afirmație exagerată care nu mai trebuie comentată.

[20] Se întîmplă însă un fenomen observat și pentru alte limbi: locuitorii din zonele (și în special din centrul acestor zone, de obicei capitala țării) al căror dialect (grai) este mai apropiat de limba standard își supraveghează mai puțin felul de a vorbi, considerînd că acesta este oricum „literar". O constatare care se poate face ușor și la noi, ascultînd vorbirea intelectualilor munteni (bucureșteni) în situații formale, de exemplu la televizor, în care apar frecvent (desigur, cu o mare variație individuală) aspecte neliterare, de tipul: *ași face, optisprezece, s-ar cade, să aibe, dînsul* (= dumnealui), *șcenă, ei face,* chiar *pă, dă.*

muntene (bucureştene), dar cenzurat prin raportarea la tradiţia literară. Prezentînd pronunţarea românească din acea vreme, G. Weigand (**Rumänische Gramatik**, 1903, p. 1) declara: „ca normă am luat-o pe cea a cercurilor cultivate din capitala ţării, Bucureşti, care coincide aproape total cu limba scrisă". În prima cercetare mai amplă a pronunţării româneşti, A. Lombard (**La prononciation du roumain**, Uppsala, 1935) descrie „bucureşteana vorbită astăzi de clasa cultivată, în special de generaţia tînără, fără nici o culoare regională, vulgară sau arhaică" (p. 103). În descrierea romanistului suedez se pot observa unele trăsături ale varietăţii literare munteneşti. Identificarea rostirii „bucureştenilor cultivaţi" cu pronunţarea românească standard a fost preluată de mai mulţi lingvişti români, printre care B. Cazacu (***În legătură cu normele ortoepice ale limbii române***, în SCL VIII, 1956, nr. 3, p. 360), M. Avram (**Probleme ale exprimării corecte**, Bucureşti, 1987, p. 157; cf. şi **Enciclopedia limbii române**, Bucureşti, 2001, p. 402, la care se referă autoarele DOOM²). Rolul Bucureştiului a fost subliniat, într-un mod mai nuanţat, de E. Petrovici (***Baza dialectală a limbii noastre naţionale***, în LR, IX, 1960, nr. 5, p. 61), după care baza limbii literare moderne este o *κοινή* bucureşteană, care s-a format prin integrarea celor două variante literare vorbite, înainte de Unire, la Bucureşti şi Iaşi, şi care reprezintă „o enclavă în mijlocul ariei dialectale muntene". Un an mai tîrziu, E. Petrovici afirmă că „pronunţarea muntenească", din care au fost eliminate unele trăsături dialectale „poate fi considerată ca normă a pronunţării literare". Dar această pronunţare literară „poate fi auzită în vorbirea generaţiei tinere de intelectuali nu numai la Bucureşti, ci şi în celelalte centre de cultură din ţară".

Constatarea făcută de E. Petrovici în urmă cu 45 de ani se poate face şi mai uşor în zilele noastre. Nu este vorba de o schimbare a bazei diatopice a normelor standard, ci de diversificarea diastratică şi diafazică şi de extinderea firească a acestora: ele trebuie respectate în vorbirea formală de către oamenii de cultură din toate zonele „acoperite" de limba română exemplară. Oricît de important ar fi fost rolul jucat de capitala ţării în formarea pronunţării standard, afirmaţia că, la începutul secolului al XXI-lea, pronunţarea standard „se materializează" în „uzul actual al „generaţiei medii de intelectuali din Bucureşti" este exagerată şi reducţionistă, neadecvată realităţii.

3. *Aspecte fonetice*

3.1. Cele mai numeroase (cca. 73%) dintre modificările realizate în DOOM² se referă la despărţirea cuvintelor la capăt de rînd şi constă în preferinţa acordată, în toate cazurile, „silabaţiei fonetice", uneori chiar cu eliminarea „silabaţiei morfologice". Dacă înlăturarea separării unor morfeme neromâneşti, de exemplu a celor din limba latină în *ad-opta, ob-iect, subiect* trebuie salutată[21], este bine că

---

[21] Am protestat, împreună cu alţii, împotriva acestei „silabaţii" în articolul ***Consideraţii asupra ortogarfiei româneşti***, apărut în *Anuar de lingvistică şi istorie literară*, Iaşi, tom XXXI, 1986-1987, A, p. 383-398.

s-a menținut, în majoritatea cazurilor, și silabația morfematică, chiar cu riscul unei anumite încărcări „optice” a lucrării[22]. La cuvintele formate în limba română (în care morfemele constitutive sînt evidente chiar pentru vorbitorul mediu), preferința pentru silabația „fonetică” se bazează pe o separare (cel puțin în parte) artificială între silabe „fonetice” și „morfologice”. Deși structura morfematică a cuvîntului este mai puțin determinantă pentru pronunțarea românească ca în alte limbi (de pildă, în germană), credem că silabații „morfematice”, de tipul *in-egal, dez-arma, dez-onora* sînt mai frecvente decît așa-zisele silabații „fonetice”: *i-negal, de-zarma, de-zonora*[23]. Chiar silabația „fonetică” are caracter convențional, nu este un dat „natural” în toate cazurile, un exemplu fiind ezitarea separării siflantelor *s, z* de consoana următoare: silabații ca *a-sta* sau *as-ta, de-scrie* sau *des-crie, des-pre* sau *de-spre, de-zbate* sau *dez-bate* sînt la fel de posibile din punct de vedere fonetic.

3.2. *Accentul* se bucură de o tratare mai largă în DOOM², dar încă insuficientă.

3.2.1. Problema *accentului secundar* este expediată prin constatarea: „Cuvintele polisilabice pot avea, pe lîngă accentul **principal** (forte), mai puternic, și un accent **secundar,** mai slab: *àerodinámic, ànteroposteriór, meglènorom'ân*”. Accentul secundar caracterizează cuvintele compuse ale căror elemente componente sînt încă percepute de către vorbitori, dar și îmbinările fixe de cuvinte, de tipul celor scrise în DOOM² cu cratimă sau chiar fără nici un semn special. DOOM nu notează accentul secundar în multe cuvinte compuse scrise împreună, iar în cele scrise cu cratimă (sau în îmbinări fixe scrise (încă) separat) păstrează acccentul fiecărui component. În fapt, ca expresie a unității semantice a îmbinărilor mai mult sau mai puțin fixe se produce o subordonare/ierarhizare a accentelor elementelor componente care formează un grup ritmic (tact) cu un rol important în realizarea intonației: *àltădátă, argìnt-víu, bùnăvoínță, èxtraordinár, floàrea-soárelui, miàzănoápte, òriîncotró, òul piciórului, reà-voínță, răùfăcătór, ìnsprezéce.* O notare ca *vìță-de-víe* este inexactă prin păstrarea a două accente egale: *víță de víe* este o îmbinare liberă vs *vìță-de-víe* cuvînt compus: cf. *am plantat 10 hectare de vìță-de-víe* și *víța de víe este mai rezistentă decît cea de dovleac.* Utilizarea criteriului ritmico-intonațional, alături de cele lexical și gramatical, poate justifica scrierea împreună sau cu cratimă a multor îmbinări mai mult sau mai puțin fixe de cuvinte în funcție de intenția comunicativă a

---

[22] Mai economică este indicarea în DOOM¹ numai a silabației morfematice. Se putea proceda la fel în DOOM², silabația fonetică putînd fi dedusă din regulile date în introducere.

[23] Separarea morfemelor este o dovadă a recunoașterii (intuitive sau învățate) a acestora de către vorbitori. Rolul principal al „silabisirii” în școală este de natură euristică, propedeutică, elevii învățînd prin silabație structura fonologică, dar și morfematică a cuvintelor limbii materne.

vorbitorului. DOOM[2] folosește în mod judicios, mai mult decît DOOM[1], scrierea pentru diferențierea îmbinărilor de cuvinte: *niciun(ul)*, *niciolniciuna* vs. *nici un(ul)*, *nici o/nici una, odată ce, odată cu* vs. *o dată, bine-crescut* (politicos) vs. *bine crescut* (înalt). Scrierea cu majusculă a pronumelui posesiv din formulele de politețe: *Domnìa Tá/Sá, Domnìile Lór/Voástre* este cerută și de accentul principal al acestuia.

Și cuvintele accentuate însoțite de cuvinte neaccentuate formează un singur grup ritmic (un „cuvînt fonetic"), în care cliticele bi- sau polisilabice primesc un accent secundar: *dùpă másă, l'îngă r'îu.* Accentul ar putea fi notat în dicționar pentru diferențierea omofonelor monosilabice: *o* (art.) vs. *ó* (num., adj., interj.), *un* (art. nehot.) vs. *ún* (adj., numeral), *nici* (conj.) vs. *níci* (adv.), *și* (conjcț.) vs. *șí* (adv.).

Numeroase sînt compusele cu „prefixoide" (elemente de compunere care pot fi și cuvinte independente). În acest caz, DOOM[2] notează accentul secundar numai la unele compuse cu prefixoide, în general aceleași ca în DOOM[1], dar și la cîteva noi[24]: *aero-* (*àeronávă*), *auto-* (*àutocár*), *bacterio-* (*bactèriofág*), *cèhoslovác*[25], *ibèroromânic*, *màcedoromân*[26], *megalo-* (*mègalomanie*), *meteo-* (*mèteorutier*), *tàxifurgonétă.* Explicația că s-a notat accentul secundar „numai la unele formații cu elemente de compunere la care se pot produce ezitări sau confuzii" nu este clară și nu justifică absența notării la cele mai multe prefixoide (mai ales la cele care conțin mai multe vocale), ca: *angio-*, *anti-*, *antropo-*, *arterio-*, *bio-*, *contra-*, *euro-* etc. Pentru a nu încărca prea mult dicționarul, se poate da în partea introductivă o listă a acestor elemente de compunere. Tot acolo ar putea fi consemnate și alte observații mai generale.

Accentul secundar își păstrează poziția originară în cadrul elementului component și, în anumite condiții, își poate schimba locul cu accentul principal în cadrul cuvîntului compus/derivat, de exemplu, în cazul elementelor componente expresive, de tipul *anti-*, *extra-*, *prea-*, *răs-*, *supra-*, *super-*: *èxtraordinár* > *éxtraordinàr*.

Accentuarea negației, caracteristică (și) limbii române, se manifestă la prefixul *ne-* printr-un accent secundar[27]: *nèajúns, nèatént, nèmaipomenít, nèóm;* prin analogie și alte prefixe cu sens general negativ primesc accent secundar: *àpolític, ìnactuál, nònconformíst.*

---

[24] Spre deosebire de DOOM[1], ediția a doua generalizează, pe drept, accentul secundar la toate compusele cu prefixoidul respectiv.

[25] Dintr-o eroare de scriere, la acest cuvînt apar două accente principale.

[26] Accentul secundar este notat și la *meglènoromân,* dar nu și la *istroromân.*

[27] Acest accent secundar împiedică sinereza lui *e* cu vocala următoare. În unele cazuri, accentul negației poate determina schimbarea locului accentului cuvîntului negat: *n-áduce* (A. Avram: ***Transferul accentual în limba română,*** în SCL, XIX, (1968), nr. 5). Un caz de „transfer acccentual" provocat de *ne-* consemnat în dicționar este *némite* < *nèmite.*

Spre deosebire de accentul secundar, care reprezintă marca morfemului constituent al unui cuvînt compus (unei îmbinări fixe), în cuvintele polisilabice (inclusiv compuse neanalizabile pentru vorbitor) pot apărea accente asemănătoare celor secundare, dar care nu marchează un anumit morfem, sînt facultative și servesc la realizarea ritmului vorbirii; aceste accente „ecou" (după denumirea dată de P. Garde) se plasează la cel puțin o silabă distanță de accentul lexical: *ìnteresánt, prímăvàră, véverìță,* (*la*) *rèvedére, arắtă-i-lè, studéntulùi.* În anumite condiții și accentul-ecou își poate schimba locul cu cel principal: *prìmăváră, vèveríță* (influența derivatelor în *-iță*), *ínteresànt* (rostire emfatică).

3.2.2. La unele cuvinte DOOM[1] admitea o serie de oscilații accentuale, dintre care unele au fost menținute în DOOM[2] identic: *dihór/díhor, íntim/intím, níscai/niscái, pícnic/picníc, profésor/profesór* sau cu schimbarea ordinii de preferință a variantelor: *apendíce/apéndice, hatmán/hátman, sátiră/satíră.* Se menține diferențierea semantică propusă în DOOM[1] între *dincoáce* și *díncoace, dincólo* (scris acum: *din cólo*) și *díncolo.*

În alte cazuri se renunță la una dintre variante (indicăm între paranteze varianta respinsă): *adícă* (*ádică*), *anatémă* (*anátemă*), *aríniște* (*ariníște*), *áripă* (*arípă*), *cálcar* (*calcár*), *cóbalt* (*cobált*), *cráter* (*cratér*), *déspot* (*despót*), *simpozión* (*simpózion*).

În mai multe cazuri se propune încă o variantă accentuală (indicăm prin [1] varianta din DOOM[1]): *acatíst*[1]*/acátist, agríș*(*ă*)*/ágriș*(*ă*)[1], *aló*[1]*/álo*[28], *anafóră*[1]*/anáforă, ántic/antíc*[1], *asfixíe*[1]*/asfíxie, candíd*[1]*/cándid, gingáș*[1]*/gíngaș, g'îngav*[1]*/gîngáv, jílav*[1]*/jiláv, míjloc/mijlóc*[1] (talie), *penúrie/penuríe*[1], *políp*[1]*/pólip, pónei*[1]*/ponéi, primúlă/prímulă*[1], *réumă/reúmă*[1], *rolfílm*[1]*/rólfilm, sinécdocă*[1]*/sinecdócă, tráfic/trafíc*[1].

În sfîrșit, la unele cuvinte se propune modificarea accentului: *avárie* (*avaríe*), *bormașínă* (*bórmașină*), (*co*)*regizór* (*coregizór*), *crușín* (*crúșin*), *mizér* (*mízer*), *ping-pong* (*ping-póng*), *precaút* (*precáut*), *prólaps* (*proláps*), *prúrit* (*prurít*), *rabín* (*rábin*), *rádar* (*radár*), *vandrúg* (*vándrug*), *zébu* (*zebú*).

Ca și în DOOM[1], se observă preferința pentru accentul pe radical în cazul substantivelor feminine animate terminate în sufixul *-iță: călúgăriță, dóctoriță, m'ăgăriță/măgăríță*[1], *méșteriță/meșteríță, prépeliță, véveriță;* indecizie la neanimate: *cuișoríță* (*cuișóriță*), *săpunáriță* (*săpunaríță*), *pojghíță*[1]*/ pójghiță.*

O schimbare care pare să confirme o tendință actuală este fixarea accentului pe radical în cazul substantivelor terminate în *-o*: *dúo, pícolo, pórto, scámpolo, schérzo, sólo, témpo, torpédo, trémolo, vérso, vídeo, véto: dúo – dúoul – dúouri* etc.; se păstrează accentul mobil la *rádio – radióul – radióuri; zéro – zeróul – zeróuri.*

---

[28] Se propune specializarea lui *aló* ca apel telephonic; interjecția își poate schimba accentul pentru a atrage atenția unui (posibil) partener.

Cele mai multe schimbări de accent propuse sau preferate corespund cu formele cele mai frecvente în uzul literar general: *adícă, anáforă, ántic, asfixie avárie, bormaşínă, cálcar, cándid, chivót, cóbalt, cólaps, condór, (co)regízor, cráter, déspot, mizér, molíbden, penúrie, precaút, rádar, rólfilm, simpozión, véctor, vérmut.* Alteori par a fi accentuări sudice (munteneşti): *acátist, anatémă, bat'îr, cruşín, dihór, gîngáv, gingáş, jiláv, pilótă.* Despre unele schimbări este greu de spus dacă vor deveni unice: *acátist, áripă, anatémă, balónzaid, bat'îr, cruşín, gîngáv, gingáş, jiláv, pilótă, pólip, ponéi.*

În multe cazuri se observă o tendinţă de mutare a accentului spre începutul cuvîntului: *acátist, áripă, anáforă, ánghemaht, ántic, asfixie, avárie, áxilă, balónzaid, bengáli, cálcar, cándid, cóbalt, cólaps, regízor, cráter, déspot, ping-pong, prólaps, prúrit, rádar sátiră, vérmut, zébu,* ceea ce le îndepărtează de modelul de accentuare francez (uneori etimologic) şi le apropie de modelul german (unele dintre aceste cuvinte provin din germană) şi englez.

O schimbare a poziţiei accentului principal se produce la o serie adverbe şi pronume compuse care au şi un accent secundar (nenotat însă în DOOM^2): *àltădátă, àltcarevá, àltcevá, àltcinevá, àltcîndvá, àltcúm, àltcumvá, àlteóri, àltfél, àltîncotró, àltundevá, àstfél.* În DOOM^1 accentul principal era notat pe prima vocală, realizînd o rostire emfatică a acestor compuse; după DOOM^2, această rostire s-ar fi impus în *ástfel, áltfel.* În schimb, în locuţiunile conjuncţionale formate cu *după,* DOOM^2 propune accentuarea respinsă în formele anterioare: *dùpă c'ît, dùpă cé (că), dùpă cúm* devin *dúpă cît, dúpă ce, dúpă cum.*

3.3. Tendinţa de apropiere a normelor prescriptive de vorbire se manifestă în DOOM^1 şi prin admiterea unor *forme allegro* în cuvinte compuse şi în grupuri ritmice. Se disting numeroase forme rostite cu hiaturile *e + a, e + o* în tempo lent şi cu sinereză (notată prin cratimă) în tempo rapid: *aducere aminte/aducere-aminte*[29], *de a face/de-a face*[30], *de aceea/de-aceea, de pe atunci/de pe-atunci, din cale afară/din cale-afară, pe atunci/pe-atunci; cîte o dată/cîte-o dată, de obicei/de-obicei, deodată (de-o)/deodată, vreo (vre-o)/vreo;* afereza lui *î-: de îndată/de-ndată, pe îndelete/pe-ndelete*; nedisocierea diftongului: *doilea (do-i)/doilea*[31]; forme allegro sînt admise la numeralele compuse cu *cinci*: *cinsprezece, cinsute, cinzeci* şi derivatele acestora.

O formă redusă sudică, singura indicată pentru acest cuvînt, este *fiícă (-mea -ta, -sa)* (< *fiică* < *fie* + *-că*)[32]; în forma lento s-a produs, sub influenţa femininelor în *-ícă,* deplasarea accentului: *fiícă.* Atît *fiícă,* cît şi *fiícă* au ajuns (prin reducerea

---

[29] DOOM^2 renunţă, în primul caz, la cratima care marchează locuţiunea, dar o foloseşte în *luare-aminte,* marcînd rostirea lentă sau alertă prin redarea silabelor.

[30] În locuţiunile adverbiale formate cu *de-a* se admite generalizarea formei cu sinereză şi cu afereza unui *î-* următor: *de-a pururea, de-a-ndoaselea.*

[31] Nu este consemnată forma allegro (al) *treílea,* care în DOOM^1 este considerată ca prima formă.

[32] Nu este consemnată, în schimb, forma alertă sudică *fii-mea, -ta, -sa.*

diftongului *iĭ*, cf. *fi* (*cuminte*)!, (tu) *ști, vi,* respectiv prin contragere) la forma redusă, larg răspîndită (dar neconsemnată): *fică (-mea, -ta, -sa)*.

La *vraïște* se propune numai forma allegro (ceea ce ni se pare neadecvat), dar la (*a*) *dezghioca* se recomandă rostirea cu *-ghi-o,* mai puțin frecventă ca *dezghĭoca* din DOOM¹). Nu sînt consemnate formele reduse curente *as*(tă)*-noapte, as-primăvară, az-vară, as-toamnă.*

Problema sinerezei și a eliziunii obligatorii sau facultative la îmbinarea cuvintelor neaccentuate se discută în partea introductivă, la „cratima"[33]. Se putea include și afereza lui *î-* în alte situații decît după prefixele *ne-* și *re-: ca-ntotdeauna, cu/pe-ncetul* etc. Nu se menționează sinereza hiatului *e-u* la *ĭu: de-un an/ceas/veac, pe-un deal/munte;* la *vreun*(*ul*) se indică o formă allegro cu un imposibil diftong *ĕu.* La „vocale în hiat" se amintește în treacăt tendința reducerii hiatului prin sinereză în interiorul cuvîntului, ilustrată cu un singur exemplu: *zĭar.*

3.4.1. Trecînd la *aspectele fonice segmentale*, salutăm înlăturarea vechii confuzii între litere și sunete, prin separarea acestora. Rostirea izolată a consoanelor cu ajutorul vocalei de sprijin *î: bî, cî, dî* etc. consemnează timbrul velar al acestora, în timp ce timbrul palatal se redă prin grafeme compuse (combinații de litere)[34]. În cazul denumirii literelor: *be/bî, ef/fe/fî* etc. credem că ar trebui menținute numai cele literare (neologice), înlăturîndu-se cele populare (explicabile prin confuzia amintită), de tipul *ai scris un bî urît; ai mîncat pe cî* [35].

3.4.2. Regulile de pronunțare a celor 12 litere *plurivalente* care sînt prezentate cu ajutorul contextului („combinație de litere") în tabelul de la paginile XXIX-XXXVI, precum și la „Reguli de scriere și de pronunțare literară", le reiau pe cele din DOOM¹, cu unele mici modificări mai ales formale: se separă combinațiile de litere *ce, ci, ge, gi, che, chi, ghe, ghi;* se indică valoarea *ŭ* a literei *w* și chiar valoarea *ø* (zero) a literei *h* în grupul *wh*[36]. Mai curînd puteau fi introduse, ca foneme periferice, și vocalele anterioare labiale *ö, ü,* existente în unele împrumuturi relativ recente, cu modalitățile lor de notare grafică prin *ö, eu,* respectiv prin *u, ü: alură, cozeur, föhn, pasteuriza, röntgen, tul* etc.

Alte observații de amănunt: combinația „*e + a, o* după C" nu impune rostirea *ĕ* (cf. *deal* vs. *leal, pleosc* vs. *leonin*); *azvîrli* (pers. 2) se pronunță cu *-i* nesilabic[37];

[33] O scăpare strecurată în acest paragraf este explicația formei *s-a* (*zis*) din *se + a* (*zis*); această formă este o dovadă că pron. *se* este o creație a lingviștilor, ca și *sunt.*

[34] Timbrul velar al consoanelor albaneze este redat, în mod asemănător, prin vocala de sprijin *ă,* utilizată însă și în cazul consoanelor palatale: *čă, ğă, kĭă, gĭă.*

[35] Altfel, în ciuda ordinii de preferință indicate de dicționar, cineva ar putea citi abrevieri ca TBC: [*tîbîcî*].

[36] Pentru valoarea ø a lui *h* în trei anglicisme era suficientă indicarea lecturii cuvintelor respective. Litera „mută" *h* apare, de altfel, și în grupurile *ch* (*chartism, chartist,* dar *cartă*), *gh* (*afghan*), *th* (*catharsis*).

[37] La cuvîntul respectiv nu se indică rostirea acestei forme; *-u* a dispărut și la pers. 1: (*a*)*zvîrl.*

ŭa apare și în alternanță cu *ŭ: băcăuan, tăzlăuan*; scrierea formelor *atribuie* și *contribuie* nu se explică prin „rădăcina terminată în *i*”, ci prin asimilarea lor (printr-o abdicare parțială de la scrierea neologismelor) la verbele vechi în *-ui* [uĭí]: *suie, trebuie;* la scrierea cu *e* în poziție inițială trebuie adăugate și unele cuvinte cărturărești mai vechi, ca *egumen, episcop, evanghelie, evreu, gheenă* care au fost scrise întotdeauna și chiar pronunțate (după mărturii ale gramaticilor) astfel de către oamenii culți, în timp ce vorbitorii obișnuiți le-au pronunțat și le pronunță cu *ie*[38]; după *t, d, ț* nu „se scrie și se pronunță **totdeauna** *ea*”: cf. *diavol, aceștia, atîția;* după consoană se scrie și se pronunță nu numai *oa,* ci și *ua: acuarelă, jaguar, lingual, scuar;* semnul diacritic („căciula”) care pus deasupra literei *a* formează grafemul *ă* nu este „circumflexul deschis în sus”, ci „pălăria”, semnul care notează vocalele latinești scurte.

3.4.3. Este inacceptabil ca problema cea mai importantă a ortoepiei românești actuale, cea a hiatului[39] (a rostirii vocalelor în poziție inițială) să fie expediată într-un paragraf (2.1.8) de cinci rînduri, plus alte cîteva rînduri la paragraful 2.1.3: *e* și *ie.* Ortografia a rezolvat această problemă prin aplicarea modelului neologic (în speță, latino-romanic) la cuvintele mai noi, iar normele ortoepice apelează la „pronunțarea literară” bazată pe același criteriu al *etimologiei* cuvintelor. Întrucît pentru vorbitorul comun acest criteriu este inaplicabil, normele ortoepice nu fac decît să trimită la imitarea formei scrise oficializate a cuvintelor. Ortografia nu rezolvă însă problema contradicției dintre deprinderile de rostire a cuvintelor vechi (mult mai bine fixate), cu rostirea vocalelor în poziție inițială precedate de o semivocală „dependentă” (de timbrul vocalei următoare sau precedente), care evită hiatul, atît în interiorul cuvîntului, cît și la jonctura cuvintelor: *aŭur, făĭină, luŭa, saniĭe, saniĭa, suĭim; vede ŭursul, are ŭo ĭinimă* (*mare*) și cerința prescriptivă de a menține hiatul în cazul neologismelor: *alee, coexistență, deism, diafan, industrie, industria, respectuos; dintr-o iluzie, ne explică, o operă.* Acest conflict este atenuat de faptul că semivocalele „antihiat” *ĭ* și *ŭ* sînt, de obicei, în multe cazuri, slab perceptibile (numite de E. Vasiliu „apendice asilabice”) sau pot să lipsească. Ortografia românească actuală, urmînd tradiția fixată în scrierea româno-chirilică, notează semivocala dependentă *ĭ* înainte de vocala inițială *e: ĭepure, femeĭe, taĭe*, însă cu excepția cuvintelor citate mai sus (*eu, era, evreu*) și,

---

[38] DOOM nu face nici o referință la pronunțarea acestor cuvinte, în schimb combate, poate cu prea mare înverșunare, rostirea cu *ie* în *eu, el, ei, ele, ești, este, e, eram, erai, era, erați, erau* și a semivocalei *e* în *aceea.* Este evident că cei care se obișnuiesc să pronunțe vocala *e* și semivocala *e* în poziție inițială în neologisme: *alee, aleea, eră* vor extinde sub influența grafiei această rostire (fără consecințe negative) și la *aceea* (unde contextul fonetic este favorabil deschiderii semivocalei), *eu, el, era, evanghelie* etc.

[39] Evitarea hiatului a fost considerată întotdeauna ca o particularitate a rostirii românești.

mai ales, a secvenţelor fonice *iĭe* şi *iĭa,* scrise *ie, ia:* în special în poziţie finală, unde intervine şi încadrarea morfologică a cuvîntului, semivocala se aude clar nu numai în cuvintele vechi: *saniĭe, saniĭa,* ci şi în cele mai noi, în ciuda efortului vorbitorilor de a respecta forma grafică: *poeziĭe, poeziĭa*[40]. DOOM², ca şi DOOM¹, se referă doar la *scrierea* secvenţelor finale *-ie* şi *-ia* de la substantive: *bucuri-e, bucuri-a; famili-e, famili-a,* fără să se refere la pronunţarea lor[41]. Este evident că nu se pune problema modificării ortografiei actuale. Indiferent de gradul de percepere a semivocalei, baza ştiinţifică a omiterii în cele mai multe situaţii a semivocalelor „dependente" este lipsa valorii fonematice a acestora. Hiatul există ca fapt de sistem, fiind însă evitat, de regulă, la nivelul vorbirii, mai ales cu ajutorul semivocalelor de tranziţie *ĭ* şi *ŭ,* dar şi prin alte procedee: sinereza (în vorbirea alertă), eliziunea, afereza, contragerea. Normele ortoepice ar trebui să aplice, în problema discutată, distincţia (precară) între cuvinte vechi (obişnuite) şi neologisme, pe care o aplică la scrierea/rostirea vocalei *e* în poziţie iniţială.

Trebuie recunoscută rostirea *iĭe, iĭa* a secvenţelor grafice *ie* şi *ia* în cuvinte vechi în toate poziţiile: *apropia, apropie, diacon, prieten, vie, via* şi, cel puţin în secvenţele *-ie, -ia,* ca rostirea literară cea mai frecventă şi în cuvinte mai noi[42], rămînînd ca libera concurenţă între rostirea cuvintelor vechi şi cea a neologismelor să impună în viitor una sau alta dintre cele două soluţii[43]. Ca o normă ortoepică particulară ar trebui prevăzută rostirea *-iĭa* (respectiv *-iĭez, -iĭază,- iĭem, -iĭnd* etc.) pentru verbul (*de*)*machia* (şi subst. *machiaj*), care este asimilat tot mai mult unor

[40] Într-o lucrare recentă despre ortografie se afirmă chiar că rostirile *poĭeziĭe, poĭeziĭa* ar fi generale, ceea ce este exagerat în privinţa hiatului *oe.* Pentru atragerea neologismelor la această rostire tradiţională se pot invoca mai multe explicaţii: analogia cu cazurile în care *ĭ* este etimologic: *femeie, femeia, taie,* (*a*) *tăia, voie, voia;* la *ia*: *saniĭa* distanţa articulatorie mare dintre cele două vocale; atunci cînd *i* poartă accentul, epenteza unui *ĭ* este singura modalitate posibilă de evitare a hiatului: *academie, academia, poezie, poezia.*

[41] În DOOM¹ se scrie doar că sînt „pronunţate bisilabic", dar din respingerea scrierilor *iie,* respectiv *iia*/*iea* se poate deduce că cele două hiaturi nu prea se realizează în vorbire.

[42] Rostiri (rare) ca *poezie* şi mai ales *poezia,* deşi recomandate de normele ortoepice, pot fi considerate, în faza actuală a rostirii literare, aproape ca hipercorecte (*spelling pronuncions*). Norma ortoepică *-iĭa* (care ar corespunde desinenţelor *-*(*i*)*ĭez, -*(*i*)*ĭază*) ar putea fi propusă în mod expres şi pentru verbul (*de*)*machia* (şi s. *machiaj*), care este asimilat tot mai mult unor verbe ca *îngenunchea, veghea:* (*a*) *machĭa, machĭaj;* nu există însă motive pentru menţinerea grafiei (*a*) *trunchia, trunchiez* care ar trebui scrise *trunchea.* În cazul special al cuvîntului vechi *iie,* art. *iia* (care nu se poate rosti decît cu *ĭ,* de altfel etimologic) ar putea fi scris aşa, pentru diferenţierea grafică (un aspect al principiului morfematic) faţă de forma verbală *ia.*

[43] Soluţia finală, într-un viitor mai mult sau mai puţin apropiat, pare a fi adaptarea rostirii cuvintelor vechi la cea a neologismelor.

verbe ca *îngenunchea, veghea*: *machĭa, machem, machĭaj;* nu există însă motive pentru menținerea grafiei (*a*) *trunchia, trunchiez* care ar trebui scrise *trunchea, trunchez;* pentru subst. *iie* (bluză), art. *iia* care ar putea fi chiar scris așa, pentru diferențierea grafică față de forma verbală *ia.*

Un alt caz în care structura morfematică a cuvintelor vechi[44] impune încadrarea neologismelor este cel al secvențelor grafice *-uă, -ue,* rostite curent *-uŭă, -uŭe*[45]: *ambiguŭă, ambiguŭe, continuŭă, continuŭe*; pentru formele masculine corespunzătoare: *ambiguu, continuu* ar trebui propusă rostirea *ambiguŭ, continuŭ* (folosit și ca adverb, inclusiv *încontinuŭ*), prin care aceste adjective s-ar încadra în tiparul adjectivelor vechi de tipul *noŭ – noŭă – noĭ*, cu șanse ca pluralul feminin să se identifice cu cel masculin (ca și *noŭe > noŭă – noĭ*), iar *continuu* (folosit în mod curent) ar rămîne ca forma adaptată a latinismului *continuum.* La verbul corespunzător, forma aberantă (în cadrul sistemului verbal) de pers. 1: *continuu* a fost înlocuită în DOOM^2 prin forma analogică (după tipul: (*eu*) *sui, tai*: (*tu*) *sui, tai*), devenită uzuală de multă vreme: (*eu*) *continui:* (*tu*) *continui.*

Norma ortoepică actuală rămîne încă, în asemenea cazuri, prea subordonată ortografiei. Această subordonare este evidentă și prin faptul că nu se menționează rostirea articolului hotărît *-iĭ* (masc. pl. și fem. g.-d.) cu amuțirea semivocalei *ĭ: elevii* [elevi], *școlii* [școli], care a pătruns din rostirea literară colocvială în rostirea standard. Dacă normele ortografice, prin formalizarea lor extremă, au cel mai înalt grad de obligativitate în cadrul normelor lingvistice, neadmițînd abateri decît în mod limitat, în scopuri expresive, normele ortoepice prescriptive nu trebuie să se desprindă de pronunțarea literară reală (normele obiective). Ele pot și trebuie să consemneze variațiile de rostire atît la nivelul limbii literare standard, cît și al limbii literare colocviale[46].

3.4.4. Ne-am ocupat altădată, pe larg, de formele mult discutate/controversate *așază, înșală, creăm, creînd, înșeuez* care au fost propuse de lingviști pe baza unei false aplicări a principiului morfematic[47].

Primele două forme împreună cu alte cîteva, se explică printr-o evoluție specială a șuierătoarelor *ș, j* în istoria dialectelor dacoromâne, reflectată și de ortografie. În procesul de constituire a normelor limbii literare au fost selectate

---

[44] Pentru importanța criteriului morfematic în rostirea secvențelor cu hiat, cf. G. Beldescu: **Ortografia actuală a limbii române**, București, 1984, p. 69-80.

[45] În *atribuie, contribuie* se admite și adaptarea grafică.

[46] Cf. și 3.4.3.

[47] Prin articolul ***Unele aspecte ale aplicării principiului morfematic în ortografia actuală*** (în LR, XXXIII, 1984, nr. 3, p. 171-180), încercam să răspund unei invitații a Mioarei Avram (din LR, XXXII, 1983, nr.1, p. 14) la o dezbatere asupra scrierii vocalelor după *ș, j* în rădăcina cuvintelor, dezbatere care se pare că nu a mai avut loc.

unele forme muntenești mai vechi cu *a* (< *ea* + *e* sau din *-ea*) precedat de *ș, j*: *așa, șade, șapte, șarpe, jale,* alături de alte forme cu *a* răspîndite astăzi în graiurile nordice: *deșartă,* (*să*) *șadă, tînjală.* Ele au continuat să fie scrise așa[48], chiar după ce graiurile muntenești au repalatalizat șuierătoarele, fiind citite un timp de către munteni cu *ș, j* palatali sau palatalizați (creînd impresia unui diftong *ia/ea*). Treptat aceste forme grafice s-au impus și în vorbirea literară, devenind rostiri standard. Pe de altă parte, vorbitorii sudici aveau (și, unii, mai au încă) probleme cu modificarea, datorită rostirii palatalizate a lui *ș, j*, a unor morfeme (flective și derivative) impuse în limba literară, ca: *ușe*, *plaje*, (el) *îngrașe.*

Încercînd să evite rostirea palatalizată muntenească a șuierătoarelor înainte de *a*[49], dar impunînd-o, printr-un compromis ad-hoc, înainte de *e, i* (*șepci, jefui*, în locul formelor normale *șăpci, jăfui*), „legiuitorii" au formulat o regulă generală, conform căreia după *ș, j* în rădăcina cuvintelor „se scrie numai *a, e, i: jale, jar, șapcă ...*", iar în sufixe și desinențe „se poate scrie atît *a, e, i,* cît și *ea, ă, î ...* păstrîndu-se înfățișarea pe care o au elementele derivative și flexionare după orice alte consoane." (DOOM[1], p. XII[50]). Prima parte a acestei reguli creează o distribuție artificială a vocalelor precedate de *ș, j*, dar mai ales propune la cele două verbe o nouă serie de alternanțe (nemaiexistentă la alte verbe de conj. I): *așez – așezi – așază, înșel – înșeli- înșală,* încălcînd, în același timp, un principiu mai general al alternanței morfonologice *e – ea;* la fel, în formele *șes* (adj.) – *șasă – șese; șa – șei.* Această regulă este contrazisă chiar de unele grafii propuse în DOOM[1]: *chițibușărie, crușîn, deșănța, șăgalnic, șăluț, șănțui, șănțișor, șătrar, șîșîi; măjărit, jăcaș, jăci, jălbar, jăratic, jărci;* DOOM[2] aplică regula la trei dintre aceste excepții: *chițibușerie, crușin, măjerit,* în mod nejustificat (cf. *chițibușar, majă; crușîn* este un regionalism nordic). Motivarea formei *așează* prin faptul că vorbitorii ar putea confunda secvența finală cu sufixul *-ează* este la fel de naivă (există cel puțin încă trei verbe vechi în care *-ează* nu este flectiv: *boteza, necheza, rîncheza* și numeroase verbe mai noi formate cu sufixul *-iza*: *ateriza, computeriza* etc.), ca și o posibilă confuzie a părții finale din *înșeală* cu sufixul lexical *-eală*[51].

---

[48] Opunîndu-se rostirilor (și grafiilor) nordice *șesă/șăsă* etc.

[49] Înainte de *o, u* nu existau forme grafice concurente, nepunîndu-se problema notării unor rostiri ca *jioc, jiur.*

[50] DOOM[2] introduce în partea a doua a regulii în mod expres și articolul enclitic, adică *ușa* (și nu *ușea*), *coșul* (și nu *coșiul*).

[51] În ceea ce privește diferențierea propusă în DOOM[2] între *tînjală* (la car), cunoscut mai ales din expresia *a se lăsa pe ~*) și *tînjeală* (derivat de la *a tînji,* sinonim cu *tînjire*) scrierea lor identică ar fi duce la o omofonie/omografie acceptabilă, mai ales că înrudirea lor etimologică este probabilă.

Problema scrierii vocalelor după *ş, j* poate fi rezolvată în primul rînd prin separarea celor două aspecte ale normării, aşa cum se proceda înainte de reforma ortografică din 1953. Scrierea flectivelor şi a derivativelor după *ş, j* trebuie tratată la fel ca după alte consoane[52], iar problema notării (semi)vocalelor după *ş, j* în rădăcina cuvîntului se poate rezolva (lexemele controversate nefiind prea numeroase) printr-o normă extensională (enumerativă), de exemplu: „se scrie *a* ~ (în alternanţă cu) *e* în (*să*) *şadă, şade – şed; şale- deşela, şapte – şeptar, şeptime, şeptic; şase – şesime; şarpe- şerpi, şerpoaică* (*şărpoaică*?), *jale, jalnic – jeli,* dar *ea* ~ *e* în *şea – şei – înşeua, deşeua, şes – şeasă – şese* etc.; *a* ~ *ă* în *şanţ – şănţuleţ – şănţui – deşănţa, jar – jărui, jăratic, jărăgai, jalbă – jălbar*" etc., cercetîndu-se fiecare caz în parte şi ajungîndu-se la un consens cît mai larg posibil pentru reducerea alternanţelor deviante.

3.4.5. În privinţa unor forme ale verbelor *crea, agrea* observăm aici doar faptul că modelul unui verb ca (*a*) *lucra,* propus de gramaticieni pentru formarea lor este fals, încălcînd o lege fonetică generală în limba română a nonocurenţei vocalelor *ă* şi *î* după un sunet palatal; modelul trebuie să fie cel al altor verbe de conjugarea I cu structură fonetică asemănătoare, ca *îngenunchea, veghea,* deci: *creez, creezi, creează, creem, creeaţi,* (*să*) *creeze, creé, creind.* Formele *creăm, creînd* amintesc de încercarea unor ortografişti analogişti de a unifica flectivele verbelor de conjugarea I propunînd grafii ca *tăiăm, tăiînd,* nerealizabile în vorbire. Încercarea din DOOM de a distinge substantivele *recreare* 'a crea din nou' şi *recreere* 'odihnă' trebuie completată cu admiterea verbelor corespondente: (*a*) *crea* (< lat. *creare*) cu flexiunea de mai sus (din aceeaşi familie: *creator, creaţie, a recrea, recreare*) şi (*a se*) *recreea* (după fr. *recréer*)[53] cu *recreere, recreaţie.* Verbele şi substantivele formate cu *re-* ar avea unele forme omografe şi omofone: *recreem, recreind/recreindu-ne, recreaţie,* pl. *recreeri,* pe lîngă alte forme diferenţiate: *recrea – recreea, recreare – recreere.*

3.4.6. În formele de ind. şi conj. prez. 3 ale verbelor *înşeua, deşeua* şi *piua,* DOOM[1] propune un diftong *ŭe: înşeuează, să înşeueze* (sil. *-ue-*) etc. inexistent în limba română (în care un virtual *ŭe* a devenit *ŭă*[54]), formele normale fiind: *înşeuăz, înşeuăzi, înşeuază, înşeuăm, să înşeuăze*[55]. La aceeaşi paradigmă mai

---

[52] Adică ţinînd cont de menţinerea identităţii flectivului cu respectarea alternanţelor regulate. În ceea ce priveşte rostirea literară singura restricţie de distribuţie a vocalelor după consoane este cea a ocurenţei vocalelor *ă, î* după consoanele palatale *ce, ci, ge, gi, che, chi, ghe, ghi.*

[53] La fel ar trebui tratat verbul (*a*) *supleea* (< fr. *supléer*).

[54] Cf. *două, nouă, ouă,* g.-d. *rouăi.* Vezi A. Graur: ***Les diphtonges en roumain,*** în BL, III, 1935, p. 22.

[55] Aceste verbe prezintă sufixul flexionar *-ăz, -ăzi, -ază, -ăze,* variantă contextuală a lui *-ez, -ezi, -ează, -eze,* o paralelă la alternanţa sufixului *-esc, -eşti, -eşte, -ească* cu *-ăsc,*

aparțin verbul impersonal (*a se*) *înziua* și (*a*) *înzăua*[56], neincluse în DOOM. DOOM² preia diftongul *ŭe,* propunînd, în plus, la pers. 3 (unde DOOM¹ nu indica rostirea), un imposibil triftong **ŭĕa*: *înșeuează* (*-uea-*), în locul formei normale cu diftongul *ŭa: înșeuază,* (*se*) *înziuază, piuază.* Ca și în cazurile precedente (1.4.4, 1.4.5), se creează forme grafice artificiale, fără șanse de a se impune în vorbire.

3.4.7. În privința unor fonetisme izolate, DOOM² preia o serie de variante fonetice admise în DOOM¹, inversînd uneori ordinea de preferință: *agest/agestru* (reg.), *aoleu/ aoleo/auleu, amploiat*(*ă*)*/amploaiat*(*ă*) (înv.), *aui/hăui* (pop.), *bălvan/bulvan* (reg.), *colțun/călțun* (înv., pop.), *chiomb/chiomp* (reg., fam.), *chiorăi/ghiorăi* (pop.), *cilindru/țilindru* (înv.), *cobilă/ cobîlă* (reg.), *cofeină/ cafeină* (și *decofeiniza/decafeiniza;* pronunțării franceze mai vechi i se preferă cea mai apropiată de engleză), *disearăldeseară, hareci/areci* (înv.), *lăcrimos/ lăcrămos* (înv., pop.) (dar numai *lăcrima, lăcrimioară*), *lăscaie/lețcaie* (înv., pop.), *lingoare/lîngoare* (înv., pop.), *lodbă/lobdă* (reg.), *mănăstire/mînăstire, pricopseală/pricopsală, șasla/ ceasla, șinșilă/ cincila.*

Se respinge una dintre cele două variante ale primei ediții[57]: *afronta* (*afrunta*), *angină* (*anghină*), *arădean* (*arădan*), *cîrdășie* (*cărdășie*), *carafă* (*garafă*), *cheotoare* (*cheutoare*); se distinge *frecție* de *fricțiune* și *frecționa* de *fricționa* (în DOOM¹ numai variantele cu *fri-*), *pricomigdală* (*picromigdală*), *șleampăt* (*șlampăt*) (fam.); se admit numai formele cu diftong *atîția, ăștia*(*lalți*)*,* (*a*)*ceștia,* respingîndu-se formele *atîțiia, ăștiia*(*lalți*)*,* admise ca variante în DOOM¹ (prin silabația *i-a*).

Într-un număr relativ mare de cazuri se consemnează o variantă nouă, alături de cea indicată în DOOM¹): *balegă* (*baligă*), *bălega* (*băliga*), *bicisnic* (*becisnic* înv.), *belarus* (*bielorus*), *burdihan* (*burduhan*) (pop., fam.), *cearceaf* (*cearșaf*), *corijent* (*corigent*), *deh* (pe lîngă *de, dec,* forme prin care se încearcă redarea în scris a interj. *de* urmată de ocluziva laringală), *dumiri* (*dumeri*), *omologă* (*omoloagă*), *perchiziție* (*percheziție*), *pergamut* (adj., mai ales *pere pergamute*; se preferă forma muntenească, din neogreacă, față de cea din franceză/italiană: *bergamotă*), *pologhie* (*polilogliie*), *rrom* (*rom*), *sarsana* (*saxana*), *schivnic* (*schimnic*), *știras* (*stras*; se adaugă varianta cu pronunțare germană), *șturlubatic* (*sturlubatic*), *tochitură*[58] (*topitură*), *votcă* (*vodcă*).

-ăști, -ăște, -ască (vezi I. Calotă). Formele cu *-ăz* fiind rare, vorbitorii preferă să le înlocuiască cu perifraze: *pun/iau șeaua* (*de*) *pe cal, dau sumanii la piuă.*

[56] Ultimul e propus de Ion Calotă în dicționarul citat, împreună cu *aciua,* care însă nu are o situație identică, sufixul *-ează* fiind separat prin tăietura silabică de radicalul de radicalul *aciu.*

[57] Dăm forma respinsă între paranteze.

[58] Fonetism moldovenesc răspîndit, ca și *borș,* prin restaurantele din toată țara. Forma din DOOM¹ este o hipercorecție, de tipul *piftea.*

În sfîrşit, la unele cuvinte se propune o altă variantă fonetică decît cea din DOOM²: *astereală* (*astăreală*), *betegi, betegeală* (*beteji, betejeală*)[59], *barchentină* (*barchetină*; se menţine însă *barhet*), *codoaşcă* (*codoşcă*) (reg.), *dispera* (*despera*), *marfar* ,tren' (*mărfar*), *mesadă* (*misadă*), *pietrifica* (*petrifica*), *posomoreală* (*posomorală*), *ţânţoşie* (*ţanţoşie*) (pop.), *ţărcălam* (*ţărcălan*) (reg.).

3.4.8. În cadrul modificărilor fonetice de amănunt propuse în DOOM² (ca rostiri unice sau ca variante), se pot distinge două tendinţe:

3.4.8.1. La cuvintele chiar mai noi intrate în uzul general, precum şi la cele vechi populare sau regionale se manifestă apropierea de limba vorbită (uneori, muntenească), chiar în dauna formei mai vechi (etimologice), adoptîndu-se evoluţii fonetice condiţionate, analogii, hipercorecţii: *astereală, bicisnic, burdihan, cerceaf, cheotoare, chiţibuşerie, clămpuş, clămpuşor, codoaşcă, corijent, cucon, daravelă, dispera, dumiri, fierăstrău, icusar, frecţie, frecţiona, mesadă, moliftă, daraveră, pergamut, pietrifica, pologhie, pricomigdală, schivnic, şleampăt*; mai rar, se propune apropierea de etimon: *afronta, balegă, barchentină, belorus, omologă, perchiziţie, ţărcălam;* se resping unele fonetisme regionale nordice sau învechite: *arădan, cărdăşie, cheutoare, dehula, pricopsală*, sonorizarea *garafă*, forma hipercorectă (probabil) muntenească *beteji, betejeală*.

3.4.8.2. La neologisme (chiar intrate într-o perioadă mai veche şi trecute în DOOM1 cu forme asimilate total sau parţial) se prescrie apropierea (în scris şi/sau în rostire) de etimon: *acont/aconto*, pl. *acontouri* (*acont*), pl. *albigensi* (*albigenzi*), *alcalde* (*alcalde, alcade*), *arameean, marmoreean, mediteraneean, solutreean*[60] (*aramean* etc.), *bolívar/bolivár* (*bolivár*), *bordeaux* (vin, *bordo*; la adjectiv se menţine forma *bordo*), *bruxellez* (*bruxelez*), *capriccioso* (*capricioso*), *chimono/chimonou* (*chimonou*), *ciclamă* [*ci* pron. *si*], *citronadă* [*ci* pron. *si*], *compleu* ,costum'; (*complet*), *confetti* (*confeti*), *cruzeiro* [*z* pron. *s*], *dicotomic, dolicocefal, tricotomie* (în DOOM¹ forme cu *h*)[61], *cement* (dentar), *diocezan, dioceză* (*diecezan, dieceză*) se unifică la termenii muzicali *cvintă, cvintet, cvartă, cvartet*[62], *cartilaj/cartilagiu* (*cartilaj*), *hilar/ilar, hilaritate/ilaritate* (*ilar, ilaritate*), *luminator* (*luminător*), *machieur, machieuză* (*machior, machieză*), *maseur* (*masor*), *maya* (*maia*), *meréng* (*mering/mereng*), *motto* (*moto*), *phoenix*; *phoenicşi* (*fenix; fenicşi*), *pickhammer/picamăr* (*picamăr*), *pointillism, pointillist* (*poantilism, poantilist*), *recamier* (*recamïer*), *remaieuză* (*remaieză*), *tartuffism*

---

[59] Verbul este trecut ca „regional", iar subst. ca „popular".

[60] Aceeaşi soluţie ar trebui adoptată şi în *(a se) recreea, (a) supleea.*

[61] Ca şi în cazul *filosof*, se preferă apropierea de etimonul grecesc mai îndepărtat.

[62] *Chintă* se admite ca a doua variantă cu sensul 'figură de scrimă, acces de tuse', omiţîndu-se termenul de la jocul de cărţi, care se pronunţă numai aşa.

(*tartufism*), *tract/tractus* (*tractus*); rostirea etimologică cu diftong în *agĭo*, *adagĭo*, *afelĭu*, *affetŭoso*, *appasĭonato*, *arĭoso*, *bĭef*, *disagĭo*, *milĭeŭ*, *muzŏar*, *pĭetà* (*pieta*), *tŏaletă*, dar disocierea diftongului (cu adaptarea accentului): *hermeneútică* (*hermenéŭtică*), *propedeútică/ propedéŭtică* (*propedéŭtică*), *unguent* (*ungŭent*); în cadrul oscilației *s/z* în neologisme[63], se recomandă rostirea cu *z* în unele cazuri: *chermeză*, *concluziv*, (*anti*)*coroziv*, *ocluzivă* (dar, printr-o scăpare: *semioclusivă*), *malaysian* (*malaiezian*); se preiau: *cozeur*, *dizeur*, *dizeuză*; în alte cazuri se menține *s*: *disertație*, *disident*, *premisă* sau se propune *s*: *basedowian* (*bazedowian*), *filosof/filozof*, *masochism*; curioasă propunerea de a se rosti *alsacian* cu *z*; norma rămîne indecisă în privința tendinței de asimilare a prefixului neologic *in* cu românescul *în-*: se adaugă varianta cu *în-* la *încarna*, *încartelură*, *reîncarna*, *reîncarnare*, dar cea cu *in-* la *incorpora*; se propune pronunțarea cu *ă* în *ober*, *oberchelner*, *oberțal* (cuvinte învechite) și în *oberlicht*, *obertail*, *poker* (varianta preferențială este totuși *pocher*, singura consemnată în DOOM[1]; cf. și *pocheraș*, *pocherist*); în cuvinte engleze: *cocker*, *pointer* (*poanter*), dar *-er* în *computer*, *polder*.

Utilizarea criteriului etimologic în grafie și pronunțare (cu respingerea unor forme adaptate) atinge dezvoltarea maximă în cazul împrumuturilor din engleză: *bluff* (*bluf*, cu respingerea filierei franceze pron. *blöf*), *boss* (*bos*), *bungalow* (*bungalou*), *búldog* (*buldóg*), *break* (*brec*[64]), *cocktail* (*cocteil*), *claun* (*clovn*), *computer* (pron. *compĭuter*[65], *dandy – dandy-ul – dandy-i* (*dandi*, pl. *dandi*, *dandii*), *derby* (*derbi*), *pénalty/penálti – penalty-ul/penaltiul – penalty-uri/ penaltiuri* (*penálti*, *penaltiuri*), *penny* (*peni*), *parking* (*parching*), *ranch-ul – ranch-uri* (*ranch*, *ranchuri*), *rosbi/roast beef*; *shimmy* (*șimi*), *spray – spray-uri* (*spray*, *sprayuri*), *yard* (*iard*).

Se introduce o cantitate mare de *anglicisme* scrise și pronunțate ca în engleză: *disc-jockey*, *dirt-track*, *mouse*, *playboy*, *site*, *walkman* etc., etc. În discuția despre „romgleză" trebuie să se țină seama că împrumuturile masive recente din engleza (americană) sînt o problemă pentru toate limbile (europene). Dincolo de o „modă"[66] este vorba și de tendința spre „globalizare/universalizare" care se

---

[63] Este curioasă menținerea în DOOM[1] a rostirii cu *s* în cuvîntul vechi rostit în mod curent (și după etimon) *agheazmă*.

[64] Se admite *brec* ca a doua formă numai la termenul din sport.

[65] Această rostire ni se pare mai acceptabilă decît încercarea de adaptare după grafie propusă în DOOM[1].

[66] În spatele aspectului lingvistic este un mod de viață american, preluat uneori fără nici un spirit critic, propunînd modelul tipului uman îmbrăcat (indiferent de sex) în *bluejeans* și *geacă*, cu *walkman* sau cu *walkie-talkie*, mestecînd *chewing-gum* și ascultînd *blues*, *rap*, *rock'n roll*, *slow-foxuri* sau *boogie-woogie*.

manifestă şi prin pretenţia (justificată în unele domenii) englezei americane de a căpăta „universalitatea" limbilor clasice din antichitate sau a francezei (într-o anumită perioadă).

Un aspect care ţine în primul rînd de adaptarea morfologică a împrumuturilor este scrierea articolului enclitic masculin *-ul*, *-ului* şi a desinenţei *-uri*[67]. Preluînd un procedeu aplicat sporadic în DOOM[1] (cf. *week-end-ul*, *week-end-uri*, dar *whiskyuri*), DOOM[2] generalizează scrierea acestor flective cu ajutorul cratimei în două situaţii care se referă la finala cuvîntului împrumutat: „în împrumuturile care au finale grafice neobişnuite la cuvintele vechi din limba română": *dandy-ul*, *dandy-i*; *gay-ul*, *gay-i*; *hippy-ul*, *hippy-i*; *party-ul* şi „în împrumuturile a căror finală prezintă deosebiri între scriere şi pronunţare: *acquis-ul* [achiul], *acquis-uri*, *show-ul* [şoul]" (p. XCI)[68]. Acelaşi procedeu grafic se aplică, cu unele inconsecvenţe, şi la împrumuturi din alte limbi decît engleza: *bleu-ul*, *bleu-uri* (DOOM[1] propunea un plural neadecvat, imposibil de citit cu păstrarea vocalei *ö: bleul*), *bordeaux-ul*, *consommé-ul*, *consommé-uri* (*consomméuri*), *conté-ul*, *nescafé-ul*, *nescafé-uri* (din cauza menţinerii grafiei *é*, care oricum nu are nici o semnificaţie pentru pronunţarea românească), *pince-nez-ul* – *pince-nez-uri*, *pinot-ul* – *pinot-uri*, *tutu-ul* – *tutu-uri*; nejustificată scrierea *sake-ul*.

Un caz total neadecvat este menţinerea grafiei şi a rostirii franceze la un cuvînt devenit popular, cum este *bleu*, care ar trebui scris *bleo*, *bleoul*, *bleouri*, aşa cum îl pronunţă majoritatea românilor, lăsîndu-i pe „francofoni" să spună: *waw*, *ce frumos e blöul tău!*, după cum pronunţă uneori şi *cognac*, *küvetă*, *mamă*, *püre*, *pünezä*, *suflör* etc.

În ortografia noastră, scrierea cu cratimă a articolului (şi a desinenţei *-uri*) se aplică mai ales în cazul numelui literelor *b-ul*, *b-uri* (dar în limbajul medical: *beul*, *ceul*, *beuri*, *ceuri*), al substantivelor formate din sigle: *CEC-ul* sau al substantivării ocazionale a unor alte părţi de vorbire: *pe-ul*, *pe-uri*, *şi-ul*, *eu-l* (ca termen filosofic şi *eul*).

Neadaptarea grafică şi fonetică priveşte întreg corpul fonic/grafic al cuvîntului şi nu numai partea finală, de aceea nu se justifică tratarea diferită a unor forme ca *weekendul*, *weekenduri* şi *whisky-ul*, *whisky-uri*. Întrucît literele *y* şi *w* aparţin alfabetului român, nu sînt adecvate scrieri ca *dandy-ul*, *dandy-i*, *spray-ul*, *spray-uri*, *show-ul*, *show-uri*, care prin caracterul grafic insolit (*dandy-i*) nu fac decît să

---

[67] Procedeul dezvoltat în DOOM[2] s-ar putea aplica şi la unele feminine, de ex.: *lady-ei*, *lady-ile*.

[68] După aceste norme şi împrumuturile cu alte „finale grafice neobişnuite" (de ex., *-k*, *-ss*) ar fi trebuit scrise la fel: *boss-ul*, *break-ul* – *breakuri*, *play-back-ul*, *play-back-uri*, *tomahawk-ul* – *tomahawk-uri*.

sublinieze caracterul „străin” al acestor cuvinte. Folosirea cratimei poate pune chiar probleme de lectură prin crearea unei juncturi deschise între radical şi flectiv: [şoŭ-ul], [dendi-ul, dendi-i], față de rostirea românească, în care semivocala finală se uneşte cu flectivul iar articolul hotărît plural se rosteşte [i]. Chiar prezența unei secvențe grafice finale neobişnuite pentru cititorul român nu produce dificultăți în alipirea articolului: *bridgeul*, *bridgeuri*; *pinotul*, *pinoturi*; *serviceul*, *serviceuri* pentru cei care cunosc rostirea cuvîntului.

În preluarea şi adaptarea anglicismelor trebuie să se țină seama de profilul diastratic-diafazic al acestora. Mai ales termenii de specialitate, tehnici (de exemplu în domeniul *businessului*, inclusiv al *show-businessului*, în informatică, anumite sporturi specifice), care se impun în patrimoniul cultural universal, trebuie menținuți, după tradiția ortografiei noastre, într-o formă cît mai apropiată de etimon. Ceea ce nu înseamnă că numele unui instrument devenit (aproape) comun şi la care formele grafică şi fonică originale sînt foarte depărtate, cum e *maus* (*mausul*, *mausuri*) nu poate fi „românizat” astfel. În definitiv, scriem pentru români, nu pentru străini. La împrumuturile care devin „populare” se pot propune adaptări, selectîndu-se dintre cele care apar mereu în *mass-media* scrisă[69].

Totuşi în DOOM[2] se consemnează, propunîndu-se ca norme, şi forme adaptate ale unor împrumuturi relativ recente din engleză şi din alte limbi (mai ales ca variante la formele etimologice): *blugi* (separat de *bluejeans*), *cementa*/*cimenta*, *cementare*/ *cimentare clovn*/(înv.) *claun*, pl. *clovni*/*clauni*, *croasant*, pl. *croasanți*, *geaca*, g.-d. *gecii*, pl. *geci*, pl. *jeanşi*, *magazioner*, *-ră*, *meleu*, *minion*, *radĭu*, *sandvici*/*sendviş*, *şmeş*/(*angl.*) *smash*, *smeşul*/*smash-ul*, *smeşuri*/*smash-uri*, g.-d. art. (*pepsi-*)*colei*; *pĭuneză*/*pĭoneză*, *pĭure* (fără *é*), *pĭureul*, *pĭureuri*, *pizza* (it.)/*pizză*, g.-d. art. *pizzei*; se scriu legat unele anglicisme care erau scrise cu cratimă în DOOM[1]: *bluejeans*, *cowboy*, *weekend*; al doilea component *-man* (sg.) este scris *-men* (DOOM[1]: *-man*): *sportsmen*, *recordmen*, *tenismen*, *trustmen*, dar *yeoman*; conform deprinderilor de rostire româneşti se disociază diftongii etimologici în *auto*, *euro*, *pseudo* şi în compusele cu aceste elemente; la *áuto*, odată cu disocierea diftongului originar, tinde să se producă deplasarea accentului pe *u*: *aúto*, *aùtomobil*, care a fost acceptată deja de normă în *aúdio* (şi în compuse), ca şi la *Cláudiu* > *Claúdiu*; diftongul *au* în silabă închisă este menținut, cu insistență, în cazuri rare: *áŭgust* vs. *aŭgúst* (adj.), *aŭt*, *craŭl*; se acceptă înlocuirea diftongului *ŭi* inexistent în româneşte cu *uĭ: weekend* [pron. *úĭchend*], *whisky* [pron. *úĭschi*], *wigwam* [pron. *úĭgŭom*]; în schimb, diftongul, la fel de inexistent în română, *ŭe* trebuie păstrat ca atare, deoarece legea trecerii lui la *ŭă*

[69] Dacă mass-media este utilizat ca singular: o ~ independentă, prin intermediul mass-mediei, ar trebui propus un plural *medii* (*de masă*) (cf. germ. *Massenmedien*).

şi-a încetat acţiunea: *western* [pron. *ŭéstărn*][70]; se adaptează terminaţia unor împrumuturi: *acacie*, *agoră* ('spaţiu public' vs. *agora* antică), g.-d. art.*-ei*, pl. *-e*, *cariocă* ('creion' vs. *carioca* 'dans, instrument muzical'), g.-d. art.*-ii*, pl. *-i*.

4. În loc de concluzii

Aşa cum era de aşteptat, DOOM[1] nu aduce faţă de prima ediţie deosebiri în ceea ce priveşte concepţiile teoretice şi principiile care stau la baza dicţionarului[71]. În puţine cazuri avem a face cu propunerea explicită a unor procedee: de exemplu cele aplicate la scrierea articolului *-(u)l şi* a desinenţei *-uri* la neologisme. Unele preferinţe implicite ale autoarelor se pot observa din dicţionar. Dacă ortografiei i s-ar mai putea aduce numai unele îmbunătăţiri de amănunt, lipsesc, ca şi în DOOM[1], precizarea criteriilor de selecţie a faptelor incluse în dicţionar şi o prezentare sistematică a pronunţării româneşti literare actuale (la nivelul standardului, dar şi al rostirii literare colocviale), inclusiv a unor contradicţii între rostire şi formele ortografice ale cuvintelor.

Unele oscilaţii şi inconsecvenţe reflectă, în primul rînd, realitatea instabilă, greu de fixat, a limbii actuale, dar, uneori, lasă impresia unei oarecare lipse de sistem, a unor principii mai generale clare: se pare că fiecare caz în parte este considerat separat, în raport cu „uzul" comun (sau numai bucureştean/muntenesc). În cadrul modificărilor propuse faţă de DOOM[1] se manifestă, cu unele inconsecvenţe, două tendinţe opuse: o orientare „populistă" spre limba literară vorbită (mai ales în Bucureşti) şi una „cultistă", evidentă în aplicarea strictă a criteriului etimologic la împrumuturile recente, dar şi la unele cuvinte mai vechi. Dar şi această oscilaţie între tendinţe contrarii este problema actuală nu numai a „generaţiei medii de intelectuali din Bucureşti", ci a tuturor oamenilor de cultură români, aflaţi la un moment de răscruce între păstrarea tradiţiei naţionale (şi chiar regionale, locale) şi integrare, globalizare, universalism.

Semnalînd modificările ortografice legate de ortoepie (şi în mai mică măsură de structura morfematică a cuvintelor) aduse în DOOM[2], am insistat asupra unor probleme, mai generale sau de amănunt, care au rămas netratate/nerezolvate în ambele ediţii ale dicţionarului, trecînd mai repede peste meritele noii ediţii[72]: revizuirea scrierii multor cuvinte şi forme (inclusiv corectarea unor erori/scăpări

---

70 Ca încercare de adaptare fonetică, cu disocierea diftongului, se aude [uéstern/ uéstărn]. Nu cred că adaptările româneşti de tipul *ŭischi* sună mai apropiate de etimon decît rostirea cu *v* adoptată în germană.

71 Faptul acesta este exprimat foarte clar în ***Nota asupra ediţiei*** (p. XV).

72 Multe schimbări propuse de DOOM[2] sînt de ordin lexicografic: introducerea a cca. 2500 de cuvinte noi, precizări de natură semantică şi stilistică, incluzînd aici indicaţii de frecvenţă şi cele care plasează lexemul respectiv în afara standardului actual etc. Aceste modificări ar merita o cercetare sistematică specială.

ale primei ediţii), introducerea unui mare număr de lexeme noi (multe încă neadaptate sau aflate abia la începutul adaptării lor ortografice, fonetice şi morfologice), numeroase contribuţii şi sistematizări de amănunt. Pentru rezultatele ştiinţifice ale acestei reeditări care presupune un volum considerabil de muncă autoarele merită recunoştinţa tuturor celor care vor utiliza acest dicţionar.

Petru ZUGUN
Universitatea „Al. I. Cuza", Iași

Concordanțe și discordanțe în DOOM[2]

En analysant le **Dictionnaire orthographique, orthoépique et morphologique de la langue roumaine**, la deuxième édition, revue et augmentée (**Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române**, Editura Univers Enciclopedic, București, 2005), l'auteur présente les concordances, c'est-à-dire les correspondances établies entre différentes informations complémentaires, respectivement les discordances, c'est-à-dire l'absence des correspondances ou l'absence des explications théoriques ou des illustrations nécessaires.

Prezentăm cîteva observații, îndeosebi pe cele critice, la DOOM[2], cu intenția de a fi luate în seamă la o ediție viitoare.

Abreviem prin Norme prima lui parte (CIV p.), cu aspect preponderent teoretic, și prin Dicționar – partea a doua (p. 1-868).

Prin *concordanțe* înțelegem „corespondențe între informații complementare" – între enunțul teoretic și exemplificarea lui, de exemplu –, iar prin *discordanțe* – „lipsa de corespondențe între astfel de informații", precum și „lipsa precizărilor sau a exemplificărilor necesare". Pentru a le identifica, am făcut o lectură integrală a primei părți și alta selectivă (obișnuit, sondaje) a celei de a doua. Atît concordanțele, cît și discordanțele se referă la ambele părți, însă discordanțele – numai la prima parte.

Concordanțe. Fiind subînțelese ca unicele posibile, concordanțele domină, firesc, discordanțele, astfel că le exemplificăm cu fapte puține.

1. DOOM[2] se bazează, firesc – dată fiind opțiunea generală actuală a autoarelor dicționarului (dintre care unele au redactat și DOOM[1], care urma altă opțiune) –, pe regulile ortografice din 1993 referitoare la scrierea cu *â/î* și la *sunt* etc., detaliate în Dicționar, prin indicații privind caracterul lor literar/popular/regional (respectiv: *este/e/ii* ș.a.).

2. Consecvența față de profilul dicționarului a impus referiri teoretice la ceea ce este – sau este considerat a fi – numai ortografic, ortoepic sau morfologic, renunțîndu-se la ceea ce nu are acest statut, la *Punctuație*, de exemplu, astfel că DOOM[2] nu înlocuiește, nici teoretic, nici practic, **Îndreptarul**... (ÎOOP), binecunoscut.

3. Cele două sau trei posibilități de pronunțare separată a literelor care notează consoanele, în metalimbaj, deci ca substantive – *em*, *me* și *mí*, de exemplu, pentru

litera *m* –, dar pronunțarea sunetelor, corespunzătoare literelor, numai cu vocala de sprijin *î*, deci numai *mî*, ca și pînă acum (ca să reluăm exemplul anterior), se regăsesc în Dicționar, și protagoniștii *mass-mediei* (formă flexionară acceptată acum) au datoria să le rețină.

4. Rămîn ca singure forme corecte – între altele – *așază*, *înșală*; *ieșean*, *clujean* ș.a. –, concurate frecvent de formele cu diftong, – respectiv, fără diftong. Sînt corecte pronunțările cu *h* în *juntă*, *marijuana* ș.a.; *grepfrut* este singura formă corectă. Formele flexionare *suntem* și *sunteți* au accent paroxiton, nu, ca pînă acum, oxiton. Este considerată corectă numai forma de plural *seminare*, nu și *seminarii* (mult mai frecventă), numai *fonda*, nu și *funda*, numai *absolvă* și *decernează*, nu și *absolvește*, respectiv *decernă*, (*ei*) *miros*, nu și *miroase*. Accentuarea frecventă pe prima silabă impune forma *ántic* în defavoarea celei tradiționale (și etimologice) corespunzătoare, *antic* (< fr., lat.). Exemplificarea poate continua, abundent.

5. Flexiunea după număr (nu după persoană, cum se spune în nota 82) este acceptată în *trebuie*, *să trebuiască*, *trebuiau*, *trebuiră*, *au trebuit*, *trebuiseră*, *vor trebui*.

6. Singurele forme corecte rămîn *nu duce*!, *nu face*!, *nu zice*! (deci *nu du*!, *nu fă*!, *nu zi*! nu sînt corecte).

Discordanțe. Expunerea noastră nu urmează o ordine absolut riguroasă.

1. Cuvintele care nu apar în Dicționar nu trebuie să apară în Norme (vezi tabele, la exemplificare), precum *Ghiță*, *Gheorghe* și altele, care pot fi înlocuite cu nume comune, aproape generale în Dicționar.

2. Dacă nu în tabele, cel puțin în completările la ele trebuie să fie consemnate *toate* grafemele (termen evitat!) – litere și combinații de litere care notează un fonem sau un sunet distinct – întîlnite în cuvintele (xenisme acum, cel mai adesea) din Dicționar (sînt consemnate numai unele dintre ele). Astfel, deși utilizată relativ des, în ambele părți ale DOOM^2, dată fiind frecvența ei, litera *ö* nu apare în *Tabelul* 2 – altfel, minuțios alcătuit –, deși ea notează nu numai un sunet, ci și un fonem (vezi SCL 1/1999) și deși altă literă neologică, și ea fonem, *ü* (vezi LR, 1-2/2004), mult mai puțin frecventă, este înregistrată. Trebuie înregistrate de asemenea, și în Norme, între alte litere (după sunetele corespondente, din limbile moderne împrumutătoare): *ä* (din *ländler*); *ll* (din *llanos*, *mortadella*, *roller* ș.a.); *ch* [č], [ș] (din *chamois*, *chulo* ș.a.), *sh* (în *marshallez* ș.a.), *sch* (în *Weltschaung*), *kh* (în *khmer*), *zz* (în *mezza-voce* etc.), *tz* (în *pizza*/*pizzei*, *wurzitz* ș.a.), *rr* (în *rrom* și, probabil, și în *rromani*, neinclus, cu accent oxiton). Este vorba de un principiu, fiindcă nu toți beneficiarii DOOM-ului cunosc scrierea și pronunțarea neologismelor conținînd astfel de grafeme, iar precizările privind pronunția nu apar peste tot. Inventarul ca atare, al acestor grafeme, ordonate pe sunetele corespunzătoare, ar fi interesant și în sine.

3. Ordinea de preferință diferă, uneori, în Dicționar, în raport cu aceea din Norme. Astfel, în *Tabelul 2*, ordinea de acceptabilitate este pl. *cireși/cireșe* și *coperte/coperți*, însă în Dicționar ordinea este inversată. Pentru că sporește omonimia, forma *cireși*, în locul celei corespunzătoare *cireșe*, trebuie refuzată, ea putînd produce confuzii în *vorbim despre cireșe/cireși*, forma de masculin, normală, a numelui pomului trebuind să rămînă distinctă de forma de feminin a numelui fructului.

4. În *Tabelul 2* se indică pronunțarea, incorectă, în două silabe, pentru *georgian* (1 și 2), însă în Dicționar se dă pronunțarea, corectă, în trei silabe. De asemenea, în același tabel, este indicată pronunțarea cu diftong în *respectuos*, deși, ca neologisme, adjectivul/adverbul se rostesc cu hiat.

5. Ne îndoim că în *urecheai*, *vegheai* etc. apare diftongul *e̯a* (vezi p. XLVII); *quechua* trebuie transcris *k'ečua*, nu *chečua* (vezi *Tabelul 2*).

6. Este îndoielnic că pronunțarea generală (este și în DOOM¹) este cu hiat în *cianură*, dar cu diftong în *laudatio*, lucrurile fiind tocmai pe dos (cuvintele sînt adaptate analogic). Nu cred că a auzit cineva pronunțarea (după franceză) [*jigoló*], în locul celei, după italiană, *gígolo*.

7. Dacă sînt înregistrate și cuvinte populare (*țîră* ș.a.) și argotice (*parai* ș.a.), se pot admite, cu atît mai mult, și pronunțările cu diftong, aproape generale (ocultate de norma grafică), ale cuvintelor din fondul tradițional, în *ochi*, *opt*, *inimă* ș.a. (deci *u̯ok'*, *u̯opt*, *i̯inimă*).

8. Trebuie făcută mai clar distincția literar/popular/familiar, învechit/regional ș.a. în *maica mea/maicei mele/maicii mele/maicăi mele/maichii mele* și să se precizeze că numai prima sintagmă este literară, DOOM-ul trebuind să fie un repertoriu de forme flexionare literare, obișnuit unice, nu de forme populare, regionale ș.a., chiar acceptabile în grade diferite, după dimensiunile diatopice sau diafazice ale limbajului comun.

9. Nu o dată, în locul formelor aproape generale și legiferate anterior (în DOOM¹, ÎOOP ș.a.) – precum *managér*, *penálti*, *rúgbi*, *sándviș* ș.a. – sînt preferate, fără justificări, formele etimologice, precum *mánager/manáger*, *pénalty*, [*ragbi*], *sandvici*, renunțîndu-se astfel la un început de tradiție, care favoriza și scrierea fără cratimă, deci normală, a formelor flexionare cu articol conjunct. Ce a fost cîștigat, trebuie să rămînă cu acest statut. Cu astfel de oscilații ortoepice și ortografice nu se va ajunge niciodată la stabilitate și la norme literare (unice), ci vom ilustra „complexul Meșterului Manole".

10. Exemplificarea nu este totdeauna inspirată: în *Tabelul 2*, *țuț* (?), în loc de *țață*, *ațița* ș.a.

11. Vocala *ü* apare și în împrumuturi din germană (nu numai din franceză, cum se spune în același tabel), precum în [fürăr], *würm* ș.a.

12. Diftongul *ui* există şi în română, în neologisme ca *twist*, *weekend* ş.a., astfel că nu corespunde realităţii afirmaţia de la nota 26, din *Norme*.

13. Nu este cazul ca, chiar justificate, etimologic – scrierea adj. *niciun*, *nicio* ş.a. şi, prin uz aproape general, vb. 1 sg. *continui* (în loc de *continuu*), astfel de modificări să fie legiferate, tradiţia şi sistemul cerînd menţinerea formelor normate anterior.

Lipsuri. 14. Înaintea termenilor *egocentric*, *egoism* ş.a., meritau introduşi subst. şi prefixoidul *ego* şi conjuncţia *ergo*, cu precizarea ortoepiei lor cu *e*-.

15. În *tabele* să se indice sistematic, nu ocazional, prin Ø, nepronunţarea unor litere în grupuri de litere, deci şi în *ciot*, *ciur* ş.a., precizările din tabel şi continuările la tabele trebuind sporite. Mai mult, introducerea în programele şi manualele şcolare a diferenţelor între ortografie şi transcriere fonetică sugerează necesitatea exemplificărilor constante duble, în cazul aceluiaşi mesaj (beneficiarii DOOM-ului fiind şi elevii), aşa cum se şi procedează la scrierea consoanelor *č*, *ğ*, *k'*, *g'*, diferit în Dicţionar faţă de Norme.

16. Lipsesc exemple la p. LXXXIII 5.2.1.2. (pentru pronunţările la *q+u*), deşi Dicţionarul oferă exemple.

17. Să se precizeze în Norme că numai utilizarea numeralului ordinal, nu şi a celui cardinal, este corectă în *pagina a doua* (deci nu şi *pagina 2/doi*) etc.

18. Utilizarea grupării de morfeme gramaticale legate în *bănuie/bănuieşte*, *mîntuie/mîntuieşte*, *chinuie/chinuieşte* ş.a. nu este reglementată.

* * *

Folosim ocazia de faţă pentru a preciza, încă o dată, că nu considerăm – împreună cu majoritatea lingviştilor contemporani, români şi străini – abandonate nici „lupta" pentru revenirea la scrierea, normată în 1953, a literei *î*, acolo unde astăzi norma grafică impune litera *â*, nici păstrarea formelor literare cvasigenerale de tipul *sînt*, cu accent oxiton în situaţia celor de 1 şi 2 plural, astfel că socotim, în continuare, neavenite modificările ortografice şi ortoepice din deceniul trecut şi prevedem renunţarea la ele, după încă o generaţie. Ne îndoim că „adaptarea normei academice la uzul actual al generaţiei medii de intelectuali din Bucureşti" (p. XIII) corespunde în acest caz realităţii fonetice generale, dar chiar aşa stînd lucrurile, menirea esenţială a unui DOOM este cultivarea tradiţiei, nu înregistrarea tuturor tendinţelor locale pentru a le impune ca norme. Afirmaţia citată mai sus, crucială, are la bază, neîndoielnic, opţiunea autoarelor DOOM-ului, dar faptul este insuficient, fiindcă el trebuie să fie general (sau, măcar, majoritar, în cazul precizat), nu individual, şi, mai ales, demonstrat convingător, sociolingvistic, inclusiv statistic, însă demonstraţia lipseşte şi, odată cu lipsa ei, posibilitatea de

a-i convinge pe utilizatorii DOOM-ului de baza îndrumărilor lui. S-a schimbat, în chiar cursul aceleiași generații, norma tradițională? Ne îndoim, din nou.

Ortografia pe bază fonologică, impusă după anul 1904, nu a fost – fiindcă nu a putut și, în perspectivă, nu va putea fi – înlocuită cu ortografia pe altă bază, astfel că, fiind un singur fonem, gruparea de sunete [î] trebuie notată tradițional, nu trebuie complicată inutil prin scrierea cu *â* și cu *î* (numai excepțiile, cunoscute, pot rămîne excepții). Redactorii și colaboratorii de acum un secol ai revistei *Viața Romînească* nu erau mai puțin patrioți decît cei de acum care scriu nu numai *român*, ci și, de exemplu, *încât*, *întâi*, *hotărând*, dar *hotărî* etc., folosind două litere pentru același fonem și sunet fundamental specific. Lingviștii basarabeni, care nu au acceptat o astfel de scriere, ne servesc ca exemplu de tradiție și de probitate.

Trebuie să regretăm faptul că *sînt*, *sîntém*, *sîntéți*, forme utilizate de aproape toți românii, sînt împinse spre istorism, în defavoarea formelor pedante, astfel că specificul stilistic al fiecărui tip de forme este anulat: un inculpat oarecare este astfel îndemnat – dacă nu chiar forțat, intimidat etc. – să vorbească la fel cu judecătorul lui, fapt inadmisibil. În decursul unei singure generații, forme atît de frecvente precum cele de prezent indicativ ale verbului *a fi* au fost supuse unor modificări radicale: în DOOM[1] nu apar *sunt* etc.; în ÎOOP 1995 apar numai *sunt*, *suntém*, *suntéți*, iar acum, în DOOM[2] – care nu recunoaște utilizarea, aproape generală, a formelor de tipul [sînt] –, ultimelor două li se impune numai accentul pe inițială. Ce va urma? Cum să mai vorbim despre caracterul *stabil* al normelor limbii literare? De ce în această „perioadă de tranziție" să fim supuși – fapt semnificativ – umilinței, nemeritate, de schimbare, inutilă, a tradiției limbii literare? DOOM[2] este foarte permisiv față de variația formală a neologismelor recente – deși ele, în special, trebuie normate, cu asumarea riscului resancționării opțiunii, care poate fi, totuși, impusă astfel –, dar opac, în cazul de față, față de tradiția de secole a ortoepiei și ortografiei noastre. Pînă și [sînt] trebuie scris *sânt* (vezi nota 81 de la p. XLVII)! Obstinația nerecunoașterii necesității constanței normei tradiționale, pentru a forța impunerea normei noi, nu trebuie să scape nesancționată (fie și numai moral, deocamdată, pînă la renunțarea la ea, la următoarea ediție, a 3-a, sperăm).

Normal este să fie consemnate (acum numai ca variante livrești) formele *sunt* etc. și ca forme literare *sînt*, *sîntém* și *sîntéți*; uzul *general* de peste cîteva decenii, nu unii lingviști (*ortografiști*, i-ar numi Titu Maiorescu) va decide ordinea de preferință. Pînă atunci, să mai fie consultați, periodic, și cei peste o sută de lingviști preocupați de ortografie și de norme ale limbii literare.

* * *

DOOM[2] este o lucrare necesară, atent (nu *foarte atent*) elaborată, cu deschidere maximă, deci exagerată, față de dinamica limbii actuale și față de tendințele ei. Oricine trebuie să recunoască autoarelor lui competență și efortul profesional – într-un domeniu cu exigențe specifice numeroase, variate și interferente – care au stat la baza calităților acestui dicționar de anvergură națională, însă o revedere constantă a lui, pentru eliminarea inconsecvențelor, ar trebui întreprinsă, ca în cazul oricărui produs intelectual de interes general. Nu competența și efortul pot fi contestate, ci greșita orientare spre destabilizare a tradiției pronunțării și scrierii literare.

Luminița BOTOȘINEANU
Institutul de Filologie Română „A. Philippide”, Iași
Ana-Maria MINUȚ
Universitatea „Al. I. Cuza”, Iași

Modele intonaționale în nord-estul Transilvaniei. Interogativa totală negativă

Dans cette étude, qui fait partie d'une recherche acoustique-auditive entreprise conformément aux exigences du projet AMPER – Atlas Multimédia Prosodique de l'Espace Roman – on s'intéresse aux interrogatives totales négatives enregistrées pendand l'anquête réalisée à Ilva Mare, dans le Nord–Est de la Transylvanie. Sauf les différences individuelles, le caractère répétitif des contours intonatifs indique l'existence de quelques modèles spécifiques pour le ton nucléaire fondamental des interrogatives négatives.

1. AMPER

Rolul intonației în ceea ce privește individualizarea varietăților lingvistice a fost evidențiat încă din primele studii dialectologice, însă faptul că intonația (și elementele suprasegmentale în general) reprezintă aspectul cel mai puțin cercetat al pronunțării se explică prin dificultatea unor asemenea investigații care necesită, pe lîngă o solidă pregătire de specialitate în general și de fonetică acustică în special, mijloace tehnice performante.

Complexitatea analizei prozodice este dată de faptul că intonația este condiționată de factori obiectivi și subiectivi și se realizează prin intermediul mai multor parametri dificil de cuantificat, care se intercondiționează. În același timp, dificultatea culegerii unor date sistematice și perfect comparabile provocate, prin intermediul chestionarului, de către cercetător, dar care să se apropie cît mai mult de vorbirea curentă a informatorilor sau chiar extrase din conversațiile acestora, solicită în cel mai înalt grad pregătirea și priceperea anchetatorului.

Sporirea și diversificarea studiilor consacrate intonației au devenit posibile grație conlucrării lingvisticii cu informatica. Principalul avantaj al aplicării informaticii în acest domeniu este o economie considerabilă de resurse umane, materiale (financiare) și de timp față de metodele tradiționale de lucru. Cu aproape 15 ani în urmă, profesorul Michel Contini de la Centrul de dialectologie al Universității Stendhal din Grenoble a lansat, în cadrul unui congres

internațional de dialectologie, ideea elaborării unui atlas prozodic romanic, avînd ca obiectiv principal stabilirea principalelor modele intonaționale romanice. Astfel a luat ființă proiectul AMPER – Atlas Multimédia Prosodique de l'Espace Roman, pentru a cărui punere în practică a fost organizată o rețea internațională de colaborare științifică, în care au fost atrași, treptat, cercetători din toate domeniile romanice. Conceput ca un atlas interpretativ și electronic, informatizat încă din faza de proiectare, AMPER și-a propus cercetarea variației diatopice a prozodiei în spațiul romanic (în primul rînd, la nivelul dialectelor și graiurilor, dar și a eventualelor varietăți ale limbii standard), principiul de bază fiind acela că, pentru a ajunge la o comparație relevantă între datele colectate în diferite domenii lingvistice, este necesar un demers științific identic, pentru fiecare varietate dialectală cercetată. Pentru a evita arbitrariul în selectarea fenomenelor, proiectul și-a propus să furnizeze o recoltă de date culese și analizate după aceleași criterii; de aceea, participanții la AMPER au fixat de comun acord strategiile referitoare la constituirea corpusului, înregistrarea acestuia, analiza instrumentală și interpretarea datelor. Astfel, enunțurile-standard[1], reprezentînd propoziții declarative și interogative, sînt alcătuite după criterii fonetice și sintactice stricte, care permit apariția unui cuvînt în poziții diferite, ceea ce facilitează observarea modificărilor la nivelul intonației datorate poziției în enunț.

Participarea unui grup de cercetători ieșeni la acest nou proiect are drept obiectiv includerea, în viitorul atlas, a dimensiunii prozodice a varietăților regionale ale dacoromânei. Domeniului limbii române i-au fost rezervate 10 puncte de anchetă, care urmează a fi stabilite definitiv în urma realizării unor anchete de probă cît mai numeroase, deoarece variația diatopică a intonației românești a fost foarte puțin studiată, existînd doar cîteva cercetări acustice-auditive care au evidențiat existența unor tipuri melodice specifice anumitor zone (Maramureș, Bihor, Muscel, Țara Oltului)[2]. Studiile anterioare asupra intonației românești au fost realizate cu altă tehnică de cercetare (cu ajutorul sonografului), cu o altă metodologie decît cea utilizată în AMPER și pe baza unui material obținut prin excelență în condiții de laborator (constînd în enunțuri citite de către informatori). Proiectul AMPER se va întemeia însă în exclusivitate pe anchete realizate pe teren, iar analiza acustică a datelor se va face cu ajutorul programelor de calculator. Considerentele teoretice, ca și studiile efectuate pînă în prezent, dovedesc că ariile intonaționale nu coincid cu ariile dialectale care rezultă pe baza

[1] Acestea alcătuiesc corpusul fix care urmează a fi recoltat, alături de corpusul semiliber (format din conversații dirijate) și cel liber (conținînd conversații spontane).

[2] Precizăm că melodia vorbirii *literare* românești a fost descrisă în lucrarea de sinteză **Melodia vorbirii în limba română** (Editura Univers Enciclopedic, București, 2001) a Laurenției Dascălu-Jinga.

datelor segmentale (mai ales fonetice și lexicale) care se pot stabili pe baza atlaselor tradiționale. Culegerea și analiza datelor prozodice presupune un volum de muncă substanțial, avînd în vedere, printre altele, repetările multiple (de 5-10 ori) ale aceluiași enunț, utilizarea mai multor informatori (cel puțin doi: un bărbat și o femeie) pentru fiecare punct de anchetă, complexitatea segmentării enunțurilor și a sunetelor componente. În cadrul Seminarului de dialectologie și sociolingvistică din cadrul Facultății de Litere a Universității „Alexandru Ioan Cuza" din Iași a fost deja realizat un corpus de control pentru studiul variației intonației, a fost definitivat chestionarul, format din enunțuri structurate fonetic și morfo-sintactic după cerințele AMPER, au fost efectuate, inclusiv cu ajutorul unor studenți originari din diferite zone ale țării, anchete de probă în localități din Moldova, Transilvania, Bucovina, Maramureș, Dobrogea și Republica Moldova. O primă cercetare efectuată după principiile și metodologia AMPER a demonstrat existența unor varietăți regionale ale intonației la nivelul pronunțării literare, rezultatele cercetării fiind prezentate la al doilea seminar AMPER și publicate în AUI, respectiv, cu o prelucrare suplimentară, în volumul **Projet AMPER**, supliment al revistei *Géolinguistique*, 2005 și, într-o variantă prescurtată, în *Bolletino dell Atlante Linguistico Italiano*, Torino, 2004. Utilizarea bazei de date din cadrul Seminarului de dialectologie și fonetică a permis și realizarea altor cercetări consacrate intonației, inclusiv în alte tipuri de enunțuri decît cele propuse pentru AMPER.

2. Date despre anchetă și despre informatori

Ancheta ale cărei rezultate parțiale sînt prezentate în comunicarea de față face parte din setul de anchete care revine echipei românești conform protocolului AMPER, uzînd în consecință de chestionarul[3] și programele de analiză acustică informatizată folosite de toți participanții la proiect. Desfășurată, în două etape, în iulie 2005 și decembrie 2005, ancheta s-a realizat la Ilva Mare (județul Bistrița-Năsăud, în nord-estul Transilvaniei), localitate care, în virtutea ipotezei de lucru că aici ar putea fi identificate modele intonaționale specifice, a fost selectată ca posibil punct de rețea pentru AMPER, precum și pentru un proiectat atlas prozodic românesc. Într-o deplasare ulterioară (din martie 2006), datele corupte (din cauza aparaturii neperformante sau ca urmare a unor probleme momentane/individuale de pronunție care au făcut inutilizabile o parte din

[3] De altfel, numerele atribuite enunțurilor în cercetarea de față (1-3, 31-33) reprezintă numerele de ordine ale acestora în corpusul fix alcătuit pentru domeniul românesc al AMPER.

enunțuri) au fost înlocuite cu noi înregistrări, operîndu-se astfel toate completările care se impuneau.

Corpusul fix a fost înregistrat cu patru informatori (două femei și doi bărbați), dar, după o prelucrare preliminară a datelor, s-a renunțat la enunțurile unuia dintre subiecți, care prezentau o variabilitate ce nu se pretează la cercetarea prozodică. Informatorii îndeplinesc criteriile de selecție stabilite pentru anchetele AMPER, în fapt asemănătoare cu cele după care se ghidează anchetele de tip tradițional: sînt localnici, nu au studii superioare, au o dicție bună etc.

1 = A.C., 61 de ani, pensionară; studii liceale.
2 = M.H., 48 de ani, casnică; 10 clase.
3 = S.C., 35 de ani, muncitor; studii liceale.

3. Tonul nuclear al interogativelor totale negative

Modelul tonului nuclear prezintă unele diferențe în funcție de structura accentuală a cuvîntului final.

3.1. Enunțuri cu final oxiton: *perdeá* (3), *elefánt* (33)

La informatorul 1, tonul fundamental urcă fluctuant pe prima silabă a cuvîntului final *perdea*, atingînd un maxim la începutul vocalei tonale *-ę* (reflexul diftongului *-e̯á*), de unde coboară abrupt. O cu totul altă situație se înregistrează atunci cînd cuvîntul final este *elefant*, unde întîlnim în două cazuri modelul din limba standard (vezi Dascălu-Jinga 2001: 35), cu curbă pronunțat descendentă pînă la vocala finală accentuată, urmată de un salt tonal pe *-á*; după ce atinge punctul cel mai înalt, F0 coboară ușor sau se menține la același nivel. Pe de altă parte, s-a înregistrat la acest informator și modelul intonațional cu „platformă înaltă”, descris de Laurenția Dascălu-Jinga (2001: 127; cf. și idem 1975) pentru graiul maramureșean și care ar putea fi specific graiurilor transilvănene (vezi fig. 33a): tonul fundamental se ridică pe diftongul *-i̯u-* (rezultat din sinereza secvenței vocalice *e-u*: *vede un*), care inițiază platforma tonală înaltă (vîrful tonal aflîndu-se pe vocala a doua *-e-*), susținută pînă la vocala finală, unde scade abrupt.

Rostirea informatorului 2 evoluează într-un mod relativ egal într-un registru mediu, pînă la silaba finală din cuvîntul *perdea*, unde F0 înregistrează o curbă ascendent-descendentă cu desfășurare intrasilabică. În al doilea enunț cu final oxiton se observă o uniformitate a modelului în toate cele trei repetări, platforma înaltă descrisă și la primul informator apărînd aici cu o mai mare consecvență. O

altă deosebire se referă la punctul iniţial al platformei, care debutează mai devreme, imediat după proeminenţa tonală negativă care precedă adverbul de negaţie. Finala, tot descendentă ca şi la informatorul 1, este mai puţin abruptă şi mai sinuoasă.

Mişcarea tonului nuclear în enunţul 3 poate fi descrisă şi la al treilea informator ca ascendentă-descendentă, cu particularitatea că, în acest caz, curba este mai amplă decît la ceilalţi doi subiecţi. Pe finalul *o perdea* al enunţului, tonul urcă în două trepte distincte, întrerupte de ocluzia lui *p*, pentru ca apoi să descrie două curbe, pronunţat descendente, intrasilabic pe diftongul *-ęá*, unde atinge şi proeminenţa negativă maximă. Modelul de curbă largă ascendent-descendentă apare şi la celălalt enunţ oxiton: înălţarea tonului fundamental este continuă şi nu foarte abruptă pînă pe a doua vocală atonă a cuvîntului final, unde se iniţiază o cădere a curbei F0, care se prelungeşte şi se accentuează pe vocala *-á-*.

3.2. Enunţuri cu final paroxiton:
cămáşa (2), *cascádă* (32)

În enunţul 2, tonul nuclear înregistrează la toţi informatorii o curbă ascendentă-descendentă, cu un salt pronunţat pe prima vocală a cuvîntului *cămaşa* (mai accentuat la subiectul 1 şi parţial la 3 şi mult mai puţin la 2), consecutiv unei linii uşor ascendente. În cazul informatorului 2, această treaptă a mişcării ascendente a fost observată doar cu algoritmul Raw Pitch, cu ajutorul căruia a putut fi recuperat F0 pentru vocala *-ă-* (*cămaşa*), ultrascurtă, rostită cu o energie sonoră scăzută şi (semi)afonizată. Dacă la informatorul 1 schimbarea de direcţie a curbei, radicală, coincide cu vocala accentuată *-ę-* (*cămęşa*), celorlalţi doi informatori pare să le fie caracteristic un model tonal în care pe vocala accentuată se continuă mişcarea descendentă iniţiată deja în prima silabă a cuvîntului. Doar la subiectul 2 (vezi 2b şi, parţial, 2a) s-a mai înregistrat în acest punct o curbă ascendent-descendentă, care nu prezintă însă înclinaţia pronunţată pe care am remarcat-o la primul informator.

O situaţie diferită se observă la enunţul 32. Tonul fundamental este structurat tot conform tiparului ascendent-descendent, care se prelungeşte însă, pe ultima vocală, printr-o linie dreaptă, continuată, la informatorul 3, chiar printr-o înălţare abia perceptibilă. Modelul cu urcarea accentuată şi căderea bruscă a tonului descris pentru primul enunţ paroxiton este valabil şi aici, mai cu seamă pentru informatorul 1, la care diferenţa tonală între cele două extreme (pe vocala *-á-*, respectiv pe vocala finală *-ă*) este foarte marcată. Dacă la acest informator înălţarea tonului se produce odată cu diftongul *-i̯o-* (sinereza secvenţei vocalice *e-o*: *vede o*), continuînd în trepte din ce în ce mai înalte pînă la vocala accentuată,

de unde curba lui F0 își începe declinul, debutul curbei ascendente este la informatorul 3 și mai ales la 2 mult avansat. La 3, ascensiunea tonului fundamental începe imediat după proeminența negativă coincidentă cu adverbul de negație, iar la 2 ea debutează chiar pe adverbul *nu*, ajungînd, spre sfîrșitul vocalei -*ę* (*vęde*) și începutul diftongului -*i̯o*- la maximul tonal pe care îl susține la un nivel înalt pînă pe vocala accentuată, unde se produce o cădere a tonului, urmată de o menținere a lui într-un registru jos. Se definește din nou, pentru toate repetările enunțului 32 (vezi, de exemplu, 32b de la informatorul 2) acea platformă înaltă definită de Laurenția Dascălu-Jinga și descrisă de noi mai sus, pentru o parte dintre enunțurile cu final oxiton.

3.3. Enunțuri cu final proparoxiton:
vásele (1), *péșteră* (31)

Cînd nucleul este reprezentat de un cuvînt proparoxiton, regula generală pare a fi ca vîrful tonal al curbei ascendent-descendente să coincidă cu vocala accentuată, punct din care începe declinul tonului fundamental, cu două variante posibile: fie schimbarea se produce intrasilabic (vezi în special, pentru informatorul 1, 1b), fie (la informatorul 2) panta descendentă debutează chiar la începutul vocalei tonice. Particularitățile individuale țin în special de nivelurile minim și maxim între care evoluează curba F0, mai marcate la informatorul 1 și, parțial, la 2, și mai puțin evidente la 3, dar și de aspectul tonului fundamental la vocalele atone. Pronunțat descendentă pe vocala accentuată, mișcarea curbei F0 continuă într-o manieră mult mai puțin abruptă, încheindu-se printr-o linie relativ dreaptă (vezi, de exemplu, la inf. 3, 1a, 1b), urmată, eventual, de o ușoară înălțare, ca la informatorul 2. Situația în care căderea tonului fundamental se continuă și pe ultima silabă a cuvîntului (ca în 31b la inf. 1; 1b la inf. 3) pare a fi mai rară în raport cu primul model.

4. Concluzii

Dincolo de diferențele individuale, caracterul repetitiv al anumitor modele intonaționale indică existența unor tipare specifice pentru tonul nuclear fundamental al interogativelor negative. Se constată pentru graiul investigat că indicele de intonație interogativă-negativă este dat de modelul ascendent-descendent, cu diferențe de înălțime foarte proeminente, cu precizarea că vîrful tonal coincide, în linii generale, cu vocala accentuată a cuvîntului final, de unde începe o coborîre abruptă a F0.

În afara diferențelor tonale care pot fi considerate una dintre cauzele aspectului cîntat atribuit îndeobște graiurilor de tip ardelenesc, un alt element particular este

reprezentat de tiparul intonațional cu platformă înaltă, care ar putea fi, de asemenea, specific graiurilor transilvănene. Acest tipar (cu platformă înaltă), destul de neobişnuit pentru cineva nefamiliarizat cu intonația ardelenească, nu este singurul posibil. Aşa cum rezultă şi din materialele din anexă, el pare a fi favorizat de o anumită structură fonetică a nucleului enunțului (vezi, de exemplu, enunțul 33 cu final oxiton, care prezintă, procentual, maximul de situații de acest tip la toți informatorii). Cum remarcam şi în descrierea propriu-zisă, deşi mai puțin întîlnită, curba ascendentă caracteristică interogativei negative cu final oxiton, descrisă pentru limba literară de Laurenția Dascălu-Jinga (2001: 35) a fost identificată (cu precizarea că, după atingerea vîrfului tonal, există totuşi o uşoară tendință descendentă), ceea ce ar putea reprezenta o consecință a influenței limbii literare asupra graiului studiat.

Bibliografie

Centre de dialectologie, Université Stendhal-Grenoble 3, **La géolinguistique en Amérique Latine**, supliment al *Géolinguistique*, no 2, 2001-2002

Centre de dialectologie, Université Stendhal-Grenoble 3, **Projet AMPER: Atlas Multimédia Prosodique de l'Espace Roman**, supliment al *Géolinguistique*, no. 3, 2005

* * *

A. AVRAM, ***Particularități ale intonației interogative în graiul din Muscel***, în *Fonetică şi dialectologie*, VIII, 1973, p. 43-64

M. CONTINI, ***Vers une géoprosodie***, în **Actes du nazioarteko dialektologia blitzarra agiriak (bilbao, 1991)**, Bilbao, publ. Real academia de la lengua vasca, 1992, p. 83-109

M. CONTINI, ***2e séminaire international du projet amper (Grenoble, 3-4 juin 2004)***, în **Projet AMPER**,2005

M. CONTINI, J.-P. LAI, A. ROMANO, ***La géolinguistique à Grenoble: de l'Alir à l'Amper***, în M.R. Simoni-Aurembou (ed.), *Nouveaux regards sur la variation diatopique, revue belge de philologie et d'histoire*, 80, 2002

L. DASCĂLU-JINGA, ***Observații asupra intonației graiului din Maramureş***, în *Fonetică şi dialectologie*, IX, 1975, p. 77-91

L. DASCĂLU-JINGA, ***O intonație sud-carpatică în țara Oltului***, în *Studii şi cercetări lingvistice*, XXXVII, 1, 1986, p. 24-29

L. DASCĂLU-JINGA, ***Asupra intonației graiului din Bihor***, în *Studii şi cercetări lingvistice*, XXXVII, 3, 1986, p. 221-239

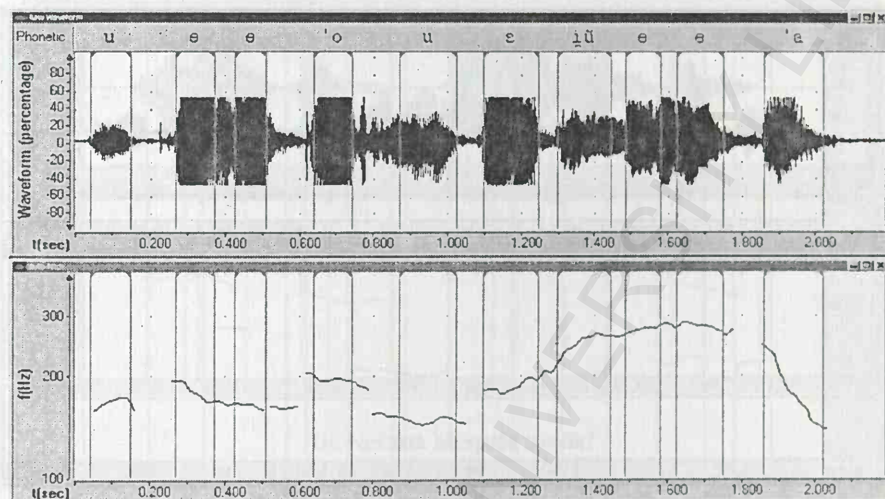
L. DASCĂLU-JINGA, **Melodia vorbirii în limba română**, Editura Univers Enciclopedic, București, 2001

A. TURCULEȚ, L. BOTOȘINEANU, A.-M. MINUȚ, *Cercetări acustice asupra unor aspecte regionale ale intonației,* în AUI, secțiunea IIIe, Lingvistică, tomul XLIX-L, 2003-2004, p. 557-576

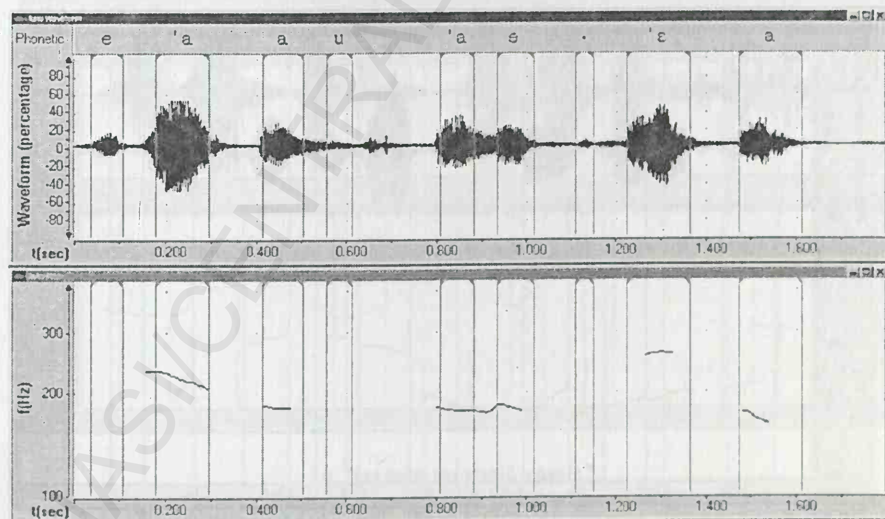
A. TURCULEȚ, L. BOTOȘINEANU, A.-M. MINUȚ, *Un nou proiect de integrare în dialectologia romanica (Amprom)*, în **Comunicare interculturală și integrare europeană**, volum îngrijit de E. Dănilă, O. Ichim, F.-T. Olariu, Iași, 2006, p. 283-290

A. TURCULEȚ, L. BOTOȘINEANU, A.-M. MINUȚ, A. ROMANO, *Recherches acoustiques sur quelques aspects régionaux de l'intonation du roumain littéraire,* în **Projet AMPER**, 2005, p. 281-304

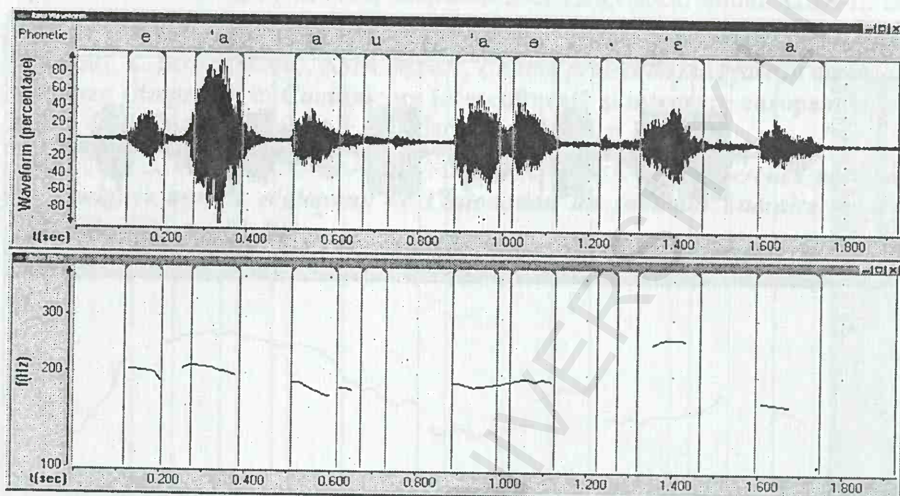
ANEXE

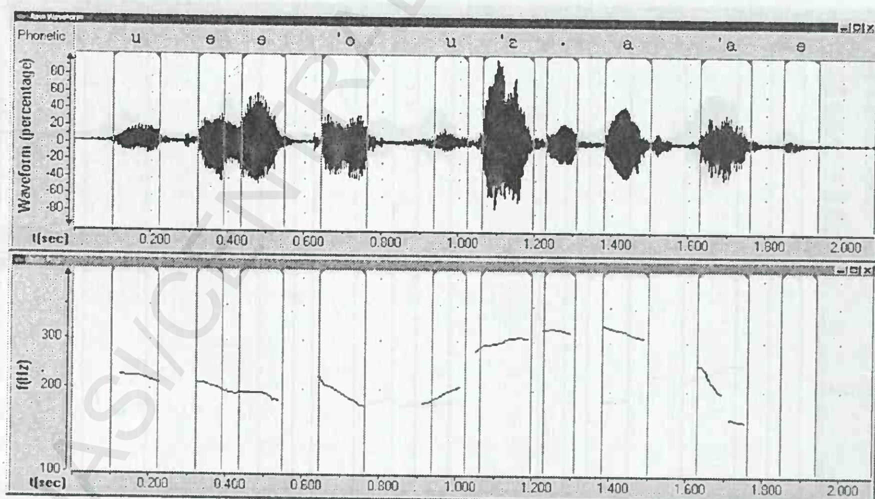
33a. Un călător nu vede un elefant?

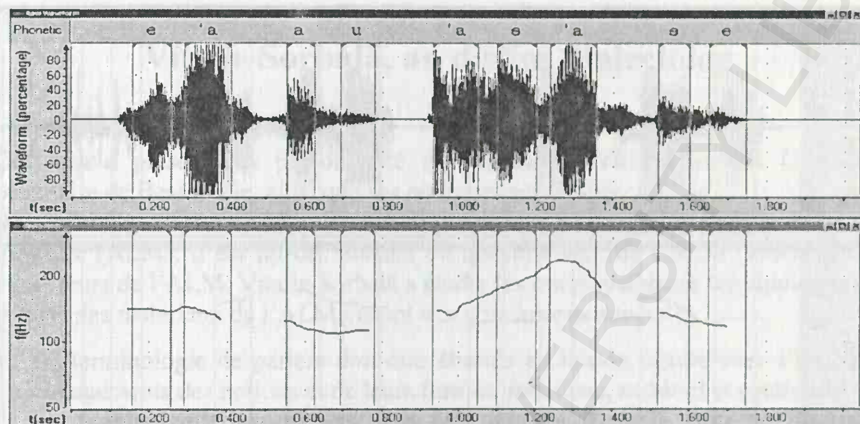
2a. Nevasta nu spală cămaşa?

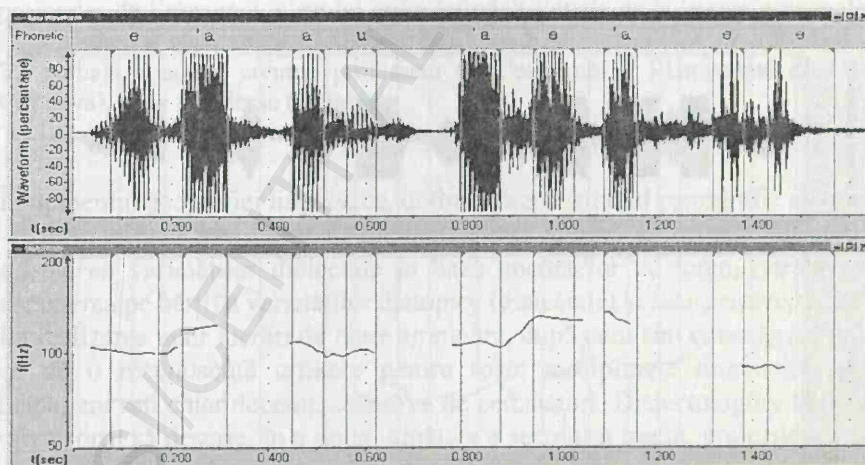
2b. Nevasta nu spală cămașa?

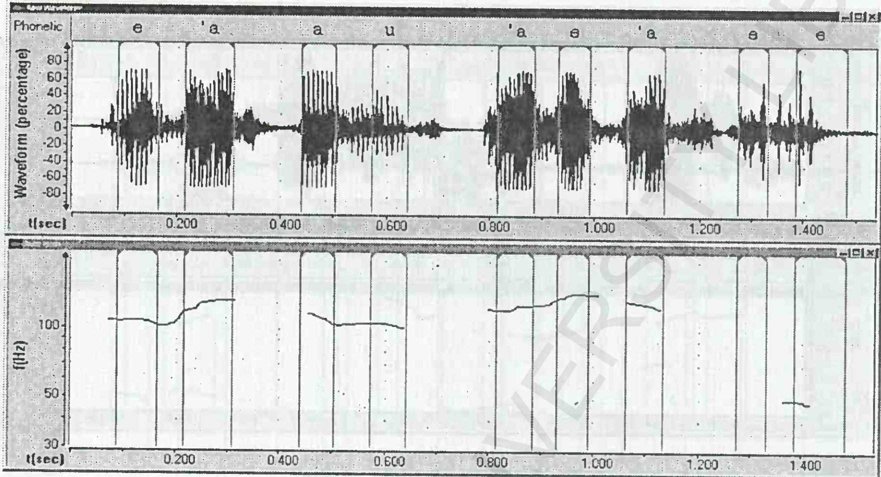
32b. Un călător nu vede o cascadă?

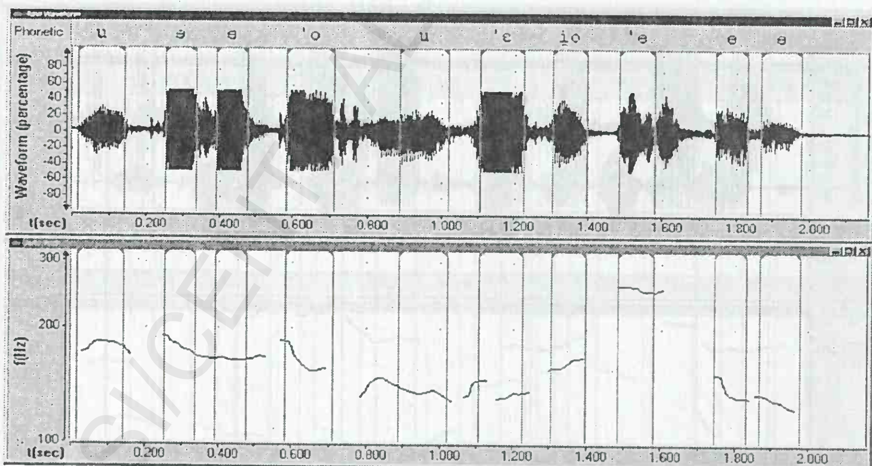
1b. Nevasta nu spală vasele?

1a. Nevasta nu spală vasele?

1b. Nevasta nu spală vasele?

31b. Un călător nu vede o peșteră?

Vasile PAVEL
A.Ş.M., Chişinău

Vitalie Sorbală, un distins dialectolog

Cet article présente la personnalité du professeur Vitalie Sorbală (1926-1979), originaire de Bessarabie, ainsi que ses ouvrages sur la dialectologie.
V. Sorbală a beaucoup contribué a la fondation théorique de l'Atlas linguistique moldave (ALM), il est un des auteurs du questionnaire de l'ALM (1960) et un des anquéteurs de l'ALM. Vitalie Sorbală a étudie les microsysthèmes terminologiques sur la base des matériaux de l'ALM venant aux conclusions suivantes:

1. La terminologie de parlers doit être étudiée en liaison étroite avec l'histoire des changements des notions et de leurs formes, fonctions, matériel et contiguïté.
2. La terminologie des parlers doit être étudiée dans le système des notions associatives.
3. Autant que la terminologie de parlers s'était formée par suite du développement historique, il est nécessaire d'envisager les systèmes contemporains des modèles des notions associatives dans le plan comparatif-historique.

En même temps il a été un professeur universitaire distingué. Ayant des connaissances profondes de l'espagnol, c'est lui qui a introduit l'étude de la langue espagnole dans l'enseignement universitaire de Bessarabie.
V. Sorbală a activé comme professeur de l'espagnol à l'Université de Chişinău (Modova), Kiev et Odessa (Ucraine).

În domeniul geografiei lingvistice, definită drept „studiul cartografic al graiurilor populare" (Iordan, 1962; 149)[1], distingem trei direcţii principale de cercetare: *înregistrarea* varietăţilor dialectale în baza anchetelor de teren, *cartografierea* (transpunerea pe hărţi) a varietăţilor diatopice (dialectale) şi *interpretarea* acestora.

La realizarea unor lucrări de mare amploare, după cum sînt considerate *atlasele*, opere de o recunoscută utilitate pentru toate disciplinele lingvistice, deseori participă, ani sau chiar decenii, colective de cercetători. Dialectologilor chişinăueni le-a fost sortit să descrie, în a doua jumătate a secolului trecut, graiurile româneşti

---

[1] Cred că trebuie să-i zicem geografiei lingvistice, precizează I. Iordan, „metodă (sau disciplină) lingvistică", şi nu ştiinţă, cum pretind cîţiva adepţi ai ei. Dialectologia exista înainte de crearea geografiei lingvistice, numai că se servea de alte mijloace. Este drept că, graţie acestei metode noi, „lingvistica a trecut printr-o adevărată revoluţie". Geografia lingvistică a modificat profund concepţia noastră despre limbă. (*ibidem*, p.149).

de la est şi nord de Prut şi pe cele vorbite în enclavele din uriaşul spaţiu slav (şi nu numai) al fostei URSS. Acest domeniu al cercetării graiurilor populare ne impune pe un loc aparte figura lui Vitalie Sorbală, personalitate proeminentă a dialectologiei şi geolingvisticii româneşti.

Prin studiul de faţă aducem un omagiu profesorului universitar, doctor habilitat în filologie Vitalie Sorbală, în anul în care se împlinesc 80 de ani de la naşterea sa şi cinci decenii de la înfiinţarea Sectorului de dialectologie în cadrul Academiei de Ştiinţe din Chişinău, unde a trudit savantul la începutul carierei sale ştiinţifice. Activînd în împrejurări cunoscute ale unui regim totalitar, neliniştindu-i pe unii pentru caracterul său nonconformist, distinsul cercetător şi cadru didactic a fost nevoit să-şi schimbe adesea locul de muncă, consacrîndu-se însă cu aceeaşi dăruire de suflet pentru studiul graiului străbun şi pentru învăţămîntul universitar ca organizator al procesului de instruire şi profesor de spaniolă sau română. O viaţă ce se va încheia înainte de 53 de ani, cu durerea imposibilităţii comunicării cu mulţi dintre cei dragi lui şi a finalizării unor proiecte de cercetare îndrăzneţe.

* * *

S-a născut la 3 noiembrie 1926, la Ocniţa, fostul judeţ Hotin, în familia lui Simion şi Zinaida Sorbală, născută Ciumac. Tatăl, slujbaş feroviar, provenea din satul Sauca din apropierea orăşelului Ocniţa, iar mama, casnică, din satul Scumpia, judeţul Bălţi[2]. Tatăl, urmat de soţie şi de fiu, se transfera deseori cu serviciul de la o localitate la alta: gara Vălcineţ pe Nistru, judeţul Hotin (1928-1934), Bălţi (1934-1937), Medgidia, jud. Constanţa (1937-1940), Ocniţa (1940-1941) ş.a. Destinul l-a purtat astfel şi pe Vitalie de la o şcoală la alta.

În vremurile grele de război adolescentul Vitalie Sorbală s-a aflat un timp, împreună cu părinţii săi, în regiunea Rostov, Federaţia Rusă. A cunoscut urgiile războiului. Mobilizat de sovietici în aprilie 1944, participă la campania din Ungaria şi Austria.

Şcoala a urmat-o cu intermitenţe. După absolvirea Şcolii medii de cultură generală din orăşelul Otaci (1947), ajunge la studii în oraşul Leningrad (Sankt Petersburg), specializîndu-se în lingvistica romanică (în special hispanistică), la Primul Institut Pedagogic de Stat de Limbi Străine (1947-1951). Licenţiatul acestei prestigioase instituţii de învăţămînt superior este solicitat să activeze în calitate de lector de limba spaniolă la Institutul Pedagogic de Stat din Kiev, unde va lucra pînă în 1953, cînd specialitatea filologie spaniolă este, temporar, desfiinţată. Revine la baştină, aproape de părinţii săi care locuiau în comuna Sauca. Timp de

[2] *Dosarul personal,* îndeplinit de V. Sorbală la 25 februarie 1968, din care am extras şi alte informaţii biografice.

doi ani, între 1953 şi 1955 se află în postul de şef de studii şi de profesor de limba franceză la Şcoala medie din comuna Arioneşti.

Un al doilea moment în traseul biografic al lui Vitalie Sorbală este legat de anii aflării sale la Chişinău, în capitala Republicii Moldova (iunie 1955 – aprilie 1967), cînd va activa ca cercetător la Institutul de Limbă şi Literatură şi ca profesor la Universitatea de Stat din Chişinău.

În perioada primilor ani postbelici unii cercetători din Basarabia manifestau un interes aparte pentru graiul viu popular. Printre culegătorii de grai din Basarabia şi Transnistria făceau parte Faina Cojuhari (1916-1984) şi Nicolae Corlăteanu (1915-2005). Amintindu-şi de rostul acelor călătorii prin satele noastre, cu vreo trei decenii mai tîrziu acad. N. Corlăteanu afirma următoarele: „Expediţiile folclorice şi dialectologice mi-au deschis ochii asupra comorii de nestemate a graiului popular" (*Literatura şi arta*, din 11 octombrie 1979).

Din momentul stabilirii sale cu traiul la Chişinău, Vitalie Sorbală se angajează plenar să cerceteze graiurile populare, împreună cu alţi colaboratori din cadrul instituţiei academice: Raymund Piotrowskyi, Rubin Udler, Victor Comarniţchi, Vasile Melnic. Se constituie astfel colectivul de dialectologi, care ulterior se va completa şi cu alţi cercetători şi se va numi timp îndelungat Sectorul de dialectologie şi fonetică experimentală, iar mai tîrziu Direcţia dialectologie şi geografie lingvistică, la care au fost elaborate, pe parcursul anilor, lucrările fundamentale în domeniul dialectologiei pentru arealul lingvistic românesc din stînga Prutului. Institutului academic, respectiv Sectorul de dialectologie i-au fost pentru Vitalie Sorbală adevărată şcoală într-ale ştiinţei dialectologice (vezi *infra*), etapă hotărîtoare în afirmarea sa ca cercetător, care peste scurt timp se va încheia cu susţinerea primului doctorat.

Începînd cu luna septembrie 1962, Vitalie Sorbală îşi leagă destinul său cu Universitatea din Chişinău. Tînăr şi cuprins de elan, el va desfăşura la această instituţie o largă activitate profesorală şi organizaţională. Angajîndu-se în funcţia de lector superior, Vitalie Sorbală, hispanist cu o excelentă pregătire, devine primul dascăl de limba şi literatura spaniolă în învăţămîntul universitar din Basarabia, cînd la 1 septembrie 1962, la Facultatea de Filologie a Universităţii chişinăuene se inaugurase prima grupă academică la specializarea „Limba spaniolă". Timp de cîţiva ani, pînă în aprilie 1967, va deţine postul de decan al Facultăţii de Limbi Străine şi cel de şef al Catedrei de limba spaniolă.

Se realizase remarcabil ca profesor şi organizator al procesului de instruire. În 1963 susţinuse teza de doctor în filologie, iar în 1966 i se acordă titlul ştiinţifico-didactic de docent (conferenţiar universitar). Continuă să facă unele cercetări în domeniul dialectologiei, deşi pentru această muncă nu mai dispunea de timp suficient. Altceva însă îi provoca nelinişte. Conaţionalul nostru deveni conştient de faptul că diriguitorii din mediul universitar, străini aspiraţiilor sale, îi creasc o

atmosferă ostilă şi veninoasă, ceea ce l-a şi făcut ca, în aprilie 1967, să părăsească Chişinăul.

De aici încolo, într-un al treilea moment de răspîntite, drumurile vieţii şi ale afirmării sale va urma pe alte meleaguri, în alte centre universitare: Kiev, Odesa, Cernăuţi.

Din nou Kiev, acelaşi Institut Pedagogic de Limbi străine (aprilie – octombrie 1967), docent la Catedra de limba spaniolă. Într-o primă scrisoare a corespondenţei noastre, pe care o expediase pe data de 5 noiembrie 1967 din Odesa, Vitalie Sorbală îmi comunica: *„Mi-am concretizat tema* (tema tezei de doctor habilitat – n.n.): „Polisemia şi tendinţele spre evitarea ei (Pe baza materialelor Atlasului lingvistic moldovenesc)" [ulterior, teza va avea un alt titlu – n.V.P.]. *Am o mare rugăminte, să pot afla, în ce perioadă să pot veni la Chişinău la Academie ca să-mi completez materialele: am în vedere după sărbători pe vreo 4–5 zile, ca să ne putem întîlni şi chiar schimba un şir de păreri*".

„La Kiev n-am rămas, fiindcă nu mi se dădea locuinţă necesară. Aici mi-au creat condiţii bune de lucru şi am primit locuinţă minunată în centrul oraşului Odesa. Lucrez la Universitate". Deţinea funcţia de docent la Catedra de filologie franceză şi spaniolă, iar din 1968 va fi confirmat şi în funcţia de decan al Facultăţii de Limbi Străine. Obţine un concediu de creaţie de jumătate de an pentru definitivarea celei de a doua teză de doctorat, pe care o va susţine cu succes la Institutul de Lingvistică din Sankt Petersburg în 1972.

Nu ştim cu adevărat motivele care l-au determinat să părăsească Universitatea din Odesa. Nu prea obişnuia să-şi verse amarul. În schimb, studenţii bucovineni şi profesorii de la Catedra de filologie română şi clasică a Universităţii din Cernăuţi s-au bucurat mult de venirea în colectivul lor a unui profesor titularizat care, cu certitudine, le-a inspirat încredere şi optimism chiar din primele clipe ale întîlnirii lor. Era 1 septembrie 1974. Va susţine cursurile de bază Gramatica istorică a limbii române (pe atunci, a limbii „moldoveneşti"), Dialectologia, Lexicologia şi cursurile opţionale Limba spaniolă şi Geografia lingvistică. A condus catedra pînă la trecerea sa în altă lume, 18 februarie 1979, într-un spital din Kiev.

* * *

V. Sorbală s-a dedicat în întregime cercetării graiurilor limbii române, cu ataşamentul sincer şi deschis faţă de ţărani, buni păstrători şi cunoscători ai graiului străbun, ai tradiţiilor şi datinilor. Începe cu anchetele dialectale de teren. Efectuează o anchetă chiar în primul an de lucru la Academie (1955), înregistrînd particularităţi fonetice şi lexicale ale graiurilor moldoveneşti din nord-vestul Basarabiei (localităţile Cotiujeni, Grimăncăuţi, Larga, Criva, Nesfoia) şi din ţinutul Herţa (localităţile Horbova, Molniţa, Pilipăuţi), pe care le valorifică în

articolul *Graiurile moldoveneşti de nord-vest* (Sorbală 1959: 35-63). Pe acestea le consideră drept graiuri de tranziţie, de la grupul de graiuri din Bucovina la cele din „masivul central moldovenesc". Ancheta şi studiul se referă în egală măsură la fonetică şi lexic. De aici încolo va cerceta aproape în mod exclusiv terminologia dialectală (aria ALM).

Dar odată cu înfiinţarea Sectorului de dialectologie (1956), Vitalie Sorbală şi-a pus tot entuziasmul, alături de colegii săi, în realizarea unor lucrări colective. Scopul principal al colectivului de dialectologi de la Academie avea să devină pentru mulţi ani elaborarea unui atlas lingvistic, precum şi al unor volume de texte şi de glosare dialectale. Vom reaminti că în cadrul unei sesiuni ştiinţifice, care şi-a desfăşurat lucrările la Chişinău în 1951, profesorul D.E. Mihalci afirma că este necesar să se cerceteze „graiurile moldoveneşti" de pe întreg teritoriul URSS şi să se întocmească un atlas lingvistic al acestor graiuri (Mihalci 1953: 63-44). Problema este abordată în special de către R.G. Piotrowskyi în studiul său ***Despre Atlasul dialectologic moldovenesc*** (Piotrowskyi 1953: 146). Însă materialele colectate în perioada 1947-1955 în circa 400 de sate din RSSM şi puse la baza aşa-zisului „Atlas dialectologic moldovenesc de probă", după o analiză riguroasă, s-a dovedit a fi necalitative[3]. Ca urmare, sectorul nou format îşi pune ca sarcină primordială (1) pregătirea unui chestionar în vederea (2) realizării anchetelor dialectale şi (3) a elaborării **Atlasului lingvistic moldovenesc** (ALM).

Concepţia viitorului atlas este expusă în cîteva studii teoretice semnate de V. A. Lisitskyi, R. G. Piotrowskyi, V. Sorbală, R. Udler şi în introducerea la **Chestionarul ALM**[4].

Punem în evidenţă faptul că ALM face parte din seria atlaselor regionale româneşti. În introducerea la **Chestionarul ALM** se afirmă: „Atlasul lingvistic moldovenesc (ALM), este conceput ca un atlas regional" (p. 5). Iniţiatorii ALM – Raymund Piotrowskyi, Vitalie Sorbală, Rubin Udler – au conceput deci lucrarea respectivă ca pe un atlas regional faţă de **Atlasul lingvistic român**, iniţiat de

---

[3] Pe baza acestui material, menţionează Rubin Udler, „am încercat să facem un atlas de probă. După vreo 6 luni de lucru s-a ajuns la concluzia că materialul nu-i calitativ", din lipsa unui chestionar bine întocmit şi coordonat cu ALR şi WLAD, a unui sistem unic de transcriere fonetică şi a „colectorilor" în special pregătiţi în domeniul dialectologiei. Vezi: R. Udler, ***Principiile elaborării Atlasului lingvistic moldovenesc şi importanţa lui***, în *Limba şi literatura moldovenească*, 1958, nr. 1, p. 38 (Udler 1958: 38).

[4] **Chestionar pentru colectarea materialului în vederea alcătuirii Atlasului lingvistic al limbii moldoveneşti**, redactat de R.Ia. Udler, V.S. Sorbală, V.A. Comarniţchi, V.F. Melnic şi R.G. Piotrowskyi. „Ştiinţa", Chişinău, 1960, p. 5-19. Constatăm, din păcate, o intitulare tendenţioasă, pleonastică şi reprobabilă a Chestionarului ALM (determinată de contextul politic cunoscut al deceniului al cincilea al secolului trecut), dar care nu are mai nimic comun cu obiectivele de facto ale ALM.

Sextil Puşcariu şi realizat de Sever Pop şi Emil Petrovici, atlas naţional (general). Obiectivele pe care şi le-a propus *ALM* sînt sugerate, în multe privinţe, de analiza hărţilor *ALR*. Multe întrebări cuprinse în **Chestionarul ALM** sînt preluate din **Chestionarul ALR**.

Vitalie Sorbală şi-a adus, mai întîi de toate, o contribuţie importantă la alcătuirea **Chestionarului ALM,** adică la fundamentarea teoretică a **Atlasului lingvistic moldovenesc**, pentru că valoarea şi originalitatea unui atlas lingvistic este determinată, în primul rînd, de elaborarea ştiinţifică a chestionarului. Este coredactor al **Chestionarului ALM**, care include 2548 de întrebări, lui aparţinîndu-i 1023 de chestiuni, formulate şi propuse pentru compartimentele ***Lexicul*** (957 de întrebări) şi ***Gramatica*** (66 de întrebări).

Atlasul lingvistic moldovenesc îşi punea drept sarcină principală precizarea şi cunoaşterea aprofundată a structurii dialectale a limbii române de la est de Prut, inclusiv cercetarea, pentru prima dată, a graiurilor din sud-estul Ucrainei, Caucaz şi din partea asiatică a fostei URSS, unde aşezările româneşti se prezintă ca nişte enclave. În reţeaua ALM au fost cuprinse 240 de puncte cartografice. Vitalie Sorbală a participat la stabilirea reţelei de localităţi, consultînd în acest scop sursele istorice şi de arhivă, studiile dialectologice şi etnografice, adunînd totodată informaţiile primite de la săteni în timpul expediţiilor de sondaj din vara lui 1957.

Un loc aparte în activitatea sa la Atlas îl ocupă colectarea materialului din 139 de localităţi, la peste 700 de întrebări lexicale. Din 1957 şi pînă în august 1962 el a cunoscut, aşa cum se exprima Sextil Puşcariu, *munca grea şi plină de privaţiuni a anchetelor dialectale.* A străbătut, împreună cu colegii săi, mii de kilometri pe drumurile întortocheate de ţară, din Maramureşul istoric şi pînă în Caucaz. A cartografiat pe hărţile de lucru o parte din materialul cules de el în anii 1957–1959. Pînă în 1960 a fost şeful echipei de anchetatori.

Vitalie Sorbală a fost un remarcabil *dialectolog de teren.* Firea comunicativă, cunoaşterea temeinică a graiului matern şi a vieţii satului cu tradiţiile şi datinile strămoşeşti, cultura lingvistică şi harul de cercetător i-au ajutat conaţionalului nostru să culeagă la faţa locului, pe teren, un variat şi autentic material lexico-semantic dialectal, ulterior cartografiat în ALM, vol. II, partea a II-a, de Vasile Pavel (1973) şi în **Atlasul lingvistic român pe regiuni. Basarabia, nordul Bucovinei, Transnistria**, vol. I-IV, coordonator Vasile Pavel (red.resp. la vol.I-II: V. Zagaevschi), prescurtat ALRR. Bas. (1993-2003), continuare directă a ALM. V. Sorbală este deci unul dintre *anchetatorii* ALM, vol.II, partea a II-a şi ALRR. Bas., vol.I-II.

Odată cu transferarea sa, în 1962, de la Academie la Universitate, s-a întrerupt şi colaborarea sa la cercetările de teren, la cartografierea materialelor adunate şi la pregătirea hărţilor de atlas pentru tipar. În schimb, a continuat să valorifice o parte din materialele colectate pentru ALM/ALRR. Bas. în cîteva zeci de studii,

articole, teze, multe dintre aceste lucrări fiind prezentate mai întîi şi la congrese naţionale şi internaţionale.

Ziceam în rîndurile de mai sus că Vitalie Sorbală a fundat, împreună cu V. Lisitskyi, R. Piotrowskyi şi R. Udler, principiile de elaborare a ALM. Încă de la alcătuirea **Chestionarului ALM** în atenţia redactorilor s-a aflat „problematica istorico-comparativă" şi cea „structurală", pentru ca relevînd varietăţile diatropice sincronice să se prezinte material pentru „analiza istorică (diacronică)".

În articolul său ***Unele probleme lexicale în Atlasul lingvistic moldovenesc*** (Sorbală 1959: 55-64) şi în studiul ***Cu privire la atlasele regionale*** se subliniază că, în compartimentul lexical al chestionarului, întrebările se grupează conform „principiului tematic" (omul şi părţile corpului omenesc, obiecte casnice, unelte agricole, fierăria, lemnăria, păsările, plantele etc.). Asemenea compartimente includ numeroase microsisteme lexico-semantice (terminologia ferăstraielor, a uneltelor de săpat, a jugului şi a părţilor lui componente etc.) care, prin lexemele cartografiate, evidenţiază diverse corelaţii semantice şi motivaţionale (derivaţionale).

Materialul lingvistic interpretat de către Vitalie Sorbală se întemeiază pe studiul microsistemelor terminologice dialectale. În acest sens, următoarele titluri ale studiilor sale vorbesc de la sine: ***Despre terminologia unui grup de unelte de muncă în graiurile moldoveneşti (Ciocanele şi maiurile)*** (1959), ***Termenii pentru denumirea ferăstraielor în graiurile moldoveneşti*** (1959), ***Denumirile cleştilor în graiurile moldoveneşti*** (1961), ***Din terminologia dialectală a legumăritului (Curcubitaceele)*** (1964), ***Terminologia uneltelor de săpat şi a realiilor înrudite cu ele în graiurile moldoveneşti*** (1967), ***Formarea şi evoluţia terminologiei mînerelor în graiurile moldoveneşti*** (1973) (Vezi: Sorbală 2006).

Este instructivă în acest sens comunicarea lui V. Sorbală ***Studiul diacronic al structurii lexicului dialectal,*** prezentată la Congresul al XII-lea de filologie şi lingvistică romanică (Bucureşti, 1968), în care a fost analizată terminologia a două microsisteme, pe baza ALM: 1) *lăcustă – calul popii* şi *greier – paing.* La raport au fost alăturate două hărţi corespunzătoare, care oglindesc anumite arii de corelaţii terminologice. Iată unele opinii ale unor savanţi bine cunoscuţi care au luat cuvîntul în dezbateri asupra celor comunicate de către Vitalie Sorbală la înaltul for ştiinţific.

Gh. Bulgăr:

Foarte instructivă expunerea lui V. Sorbală care completează raportul prof. G. Rohlfs din şedinţa plenară şi pune în lumină unitatea limbii, varietatea termenilor latini, sinonimia lor pe această arie a romanităţii.

Se impune însă unele concluzii generale trase din materialul atît de amplu şi de instructiv adus de V. Sorbală.

D. Şandru:

Comunicarea lui V. Sorbală e valoroasă mai ales prin materialul foarte bogat şi variat pe care îl aduce dintr-o regiune puţin cercetată pînă acum şi, de asemenea, prin consideraţiile pe care le face în legătură cu acesta.

Gr. Brîncuş:

Lucrarea este interesantă îndeosebi din punctul de vedere al metaforelor create. O extindere a cercetării pe o arie mai largă romanică ar proba, desigur, o unitate a puterii imagistice a lumii romanice orientale. S-ar impune o raportare a faptelor strict moldoveneşti la cele furnizate de atlasele româneşti (Pop-Petrovici).

S. Dumistrăcel:

1. În legătură cu calcurile după denumiri care reprezintă metafore trebuie să se ţină deamă de constatarea făcută de Leo Spitzer cu privire la posibilitatea împrumuturilor imaginilor. În asemenea situaţii, lanţul asociativ care duce la denumirea metaforică poate fi acelaşi la vorbitori ai unor limbi cu totul îndepărtate. Dovadă că se întîlnesc aceleaşi metafore în limbi diferite pentru aceleaşi obiecte.

2. Cred că pentru a motiva *modificările* denumirilor nu este suficient să demonstrăm organizarea acestora într-un sistem; trebuie să ţinem seamă şi de factorul psihologic. Confuzia, ca un proces al denominaţiei, a fost studiată şi recunoscută ca atare (DAUZAT, ***Noms d'animaux***, Séguy, ***Noms populaires des plantes dans Pyrénées Centrales***, studii făcute pe baza ALR) (Actele 1971: 335-360).

În **Chestionarul ALM** V. Sorbală a introdus multe întrebări referitoare la obiectele „înrudite care, potrivit unor grupuri tematice de termeni, asemenea noţiuni (obiecte) sînt cuprinse „în anumite sisteme". Presupunea că trăsătura aceasta (mai puţin evidenţiată în **Chestionarul ALR**) îi va da „un specific deosebit şi original" ALM. În toate studiile sale insistă asupra unei citiri şi examinări corelative a hărţilor. Cuvîntul (termenul) nu poate fi cercetat izolat, ci doar în variatele sale legături cu alte unităţi lexicale, obţinîndu-se, atunci cînd e posibil, scoaterea în evidenţă a unor corelaţii lexico-semantice în baza cercetării microsistemelor terminologice. Punctul de plecare este onomasiologia care conlucrează cu semasiologia. Analiza concretă se sprijină pe metoda „Wörter und Sachen" (la V. Sorbală, „realii şi termeni"). Descrierea sincronică este completată

cu aspectul diacronic, mai ales, prin analiza etimologiei termenilor şi a dinamicii lor în corelaţia directă cu grupul realiilor pe care le denumesc.

Semantica nu este nicidecum neglijată. Axa în jurul căreia autorul încearcă să stabilească evoluţia semantică a lexemelor o constituie *asociaţia de idei.* Invocă „transferul de termeni" (nu de „sens") de la o realie la alta, fenomen înţeles şi interpretat de cercetător, ca o consecinţă a diverselor asocieri de formă, de contiguitate sau de funcţie a realilor, a fenomenului de transpunere metaforică sau metonimică. Sînt procese legate de crearea inovaţiilor leico-semantice. Se ştie că asocierea este o proprietate a psihicului de a lega între ele mai multe imagini senzoriale, idei etc. Apariţia unei reprezentări atrage în conştiinţă o altă reprezentare asemănătoare sau întîlnită anterior. În timpul căutării, în procesul de comunicare, a numelui pentru noul obiect, precizăm noi, vorbitorul compară, prin intermediul asociaţiilor de idei, noul obiect cu altele vechi. Astfel este găsit semnul caracteristic comun pentru „realiile înrudite" (în terminologia lui V. Sorbală), iar ca urmare va fi găsit şi numele vechii realii. Numele vechi, existent în limbajul individului, va servi drept bază şi pentru denumirea noului obiect. Rezultă apariţia unor derivate semantice sau morfologice, precum şi a îmbinărilor terminologice. Acestea nu reprezintă nemijlocit, după cum afirma W. Von Humboldt, imaginea obiectului, ci impresia produsă de obiect asupra „spiritului". Asocieri libere, care stau la baza transferului de termeni, reprezintă una din cauzele diferenţierii în spaţiu a desemnării lucrurilor, proceselor, însuşirilor, fenomenelor. Perspectiva din care sînt cercetate microsistemele terminologice de către dialectologul V. Sorbală este una spaţială, deci, de geografic lingvistică.

Pusă în serviciul unei mari pasiuni pentru limba şi cultura populară, scrierile lingvistice ale profesorului Vitalie Sorbală nu vor părea deloc fragmentare sau puţin reprezentative, judecînd după numărul de publicaţii (vreo 60 de titluri), numai dacă vom lua în considerare cele două teze de doctorat: 1) teza de doctor în filologie cu titlul **Dezvoltarea lexicului moldovenesc dialectal de producţie (studiu etimologic pe baza materialelor ALM)**, susţinută la Universitatea „T.Gr. Şevcenko" din Kiev (conducător ştiinţific: conf. M.A. Borodina, oponenţi oficiali: prof. F.T. Jilko, conf. C.V. Semcinsk'yi), şi 2) teza de doctor habilitat, **Formarea şi dezvoltarea microsistemelor terminologice în graiurile moldoveneşti (Pe baza materialelor Atlasului lingvistic moldovenesc)**, susţinută în cadrul Institutului de Lingvistică, Secţia din Leningrad a Academiei de Ştiinţe a URSS, la specialităţile „Limbile romanice" şi „Limbile popoarelor URSS (limba moldovenească)" (referenţi oficiali: acad. N.Gr. Corlăteanu, prof. M.A. Borodina, prof. Gh.V. Stepanov). Din păcate, autorul nu a reuşit să pregătească pentru tipar aceste lucrări de proporţie, prima teză avînd peste 300 de pag., iar a două – circa 700 de pag., la care se alătură 818 hărţi onomasiologice şi lexico-semantice, executate în figuri simbolice şi în culori. Acad. Nicolae Corlăteanu invoca trei

principii care au stat la baza studiului monografic (a tezei de doctorat) ***Formarea și dezvoltarea microsistemelor...***: 1) Terminologia dialectală este investigată în strînsă legătură cu istoria realiilor; 2) Microsistemele terminologice dialectale se alfă și sînt studiate ca atare în corelație cu asocierea unor realii simple aparte (de ex., curcubitaceele: *castravete, pepene verde* / reg. *harbuz, pepene galben / zemos*), sau cu asocierea părților componente ale unor realii compuse (de ex., părțile componente ale porumbului) și 3) terminologia dialectală e cercetată în plan sincronic și sub aspect istorico-comparativ.

Se constată aplicarea unor diverse procedee și metode, precum și îmbinarea mai multor aspecte de descriere a graiului popular. Chiar dacă unele modalități nu sînt întru totul inedite, avantajele în obținerea unor rezultate cît mai complete nu pot fi negate.

Tezele de bază ale cercetătorului romanist Vitalie Sorbală, reflectate în publicațiile sale apărute la Chișinău, în Rusia, România, Serbia, Franța, sînt aplicabile și pentru studiul altor graiuri (Sorbală 1966: 144-153). Dintr-o scrisoare a sa din 12 noiembrie 1977, adresată domnului Paul Lăzărescu, aflăm că V. Sorbală expediase de curînd un amplu articol (de 52 de pag.) la Madrid sub titlul ***Despre Atlasul Lingvistic și Etnografic al Andaluziei și posibilitățile cercetării etimologice*** (în spaniolă) pentru volumul **Horunaje a Gracia de Diego**. Nu avem nici o informație despre apariția la lumina zile a acestui studiu. Dar în arhiva de familie a răposatului V. Sorbală se păstrează manuscrisul sub același titlu[5], cu o variantă în limba rusă, din care am publicat în volumul îngrijit de subsemnatul (vezi nota 15) cîteva fragmente mai importante vizînd, în parte, concepția lingvistică a dialectologului român, aplicabilă și la cercetarea graiurilor altor albi, inclusiv la elaborarea atlaselor lingvistice.

În Cuba (decembrie 1974 – mai 1975), fiind delegat de către Academia de Științe a Uniunii Sovietice, V. Sorbală i-a consultat pe lingviștii cubanezi în vederea alcătuirii **Atlasului Lingvistic și Etnografic al Cubei**. Posibilitățile de deplasare în teren pentru anchete dialectale au fost însă extrem de limitate din lipsa transportului. Și-a făcut totuși „o închipuire destul de bună" despre varianta cubaneză a spaniolei. Din conversația întreținută în 1983 cu lingvista din Havana, Raquel Maria Garcia Riveron, sosită la Chișinău în vederea consultării dialectologilor de la Academie în problema elaborării atlaselor lingvistice, am aflat că lucrările la Atlasul lingvistic al Cubei se găsea încă la un început de cale lungă și anevoioasă.

Se cuvine a fi menționat, în sfîrșit, și discursul științific nescris al profesorului V. Sorbală, de care au beneficiat auditorii prelegerilor, seminariilor și comunicărilor sale. În spațiul URSS era bine cunoscut nu numai ca dialectolog, dar și ca

---

[5] V.S. Sorbală, ***Acerca del Atlas Lingüistico y Etnográfico de Andolucia y las posibilidades de interpretación etimológica***, mns., 38 de pagini dactilografiate.

romanist, în special ca hispanist. Pe lîngă cursurile, anterior definite şi pe care le-a predat la Universităţile din Chişinău, Kiev, Odesa, Cernăuţi, dînsul a avut o bogată activitate cu dese deplasări, ca invitat de a ţine cursuri de limba spaniolă şi română la Universitatea „M.V. Lomonosov" din Moscova şi la Universitatea din Voronej sau, mai ales, pentru a interveni în calitate de referent oficial la susţinerea tezelor de doctorat. Aflîndu-se în Cuba, a predat lecţii şi a condus seminarii pentru lingviştii de la Institutul de Literatură şi Limbă al Academiei Republicii Cuba despre principiile de elaborare a atlaselor lingvistice, despre dialectologia romanică şi hispano-americană.

* * *

Cunoştinţa mea cu Vitalie Sorbală a început o dată cu angajarea mea la Sectorul de dialectologie, cînd am preluat de la el partea sa din **Chestionarul ALM** cu întrebările lexicale, pentru a continua din primăvara lui '63 anchetele dialectale în teren. Am profitat de sfaturile sale preţioase, am întreţinut relaţii colegiale, prieteneşti şi sincere.

Distins dialectolog şi profesor universitar cu deosebite calităţi didactice, Vitalie Sorbală a fost un om minunat, o fire deschisă. Şi-a iubit neamul, întreţinea legături mai ales cu colegii de la Centrul de cercetări fonetice şi dialectale din Bucureşti şi cu rudele sale de la Braşov. A purtat în gînduri şi simţuri durerea pentru idealul naţional. A visat la renaşterea naţională a românilor basarabeni. Plecarea lui fulgerătoare şi neaşteptată în altă lume ne-a marcat multă vreme pe toţi cei care l-am cunoscut şi l-am preţuit. A plecat în deplină forţă creatoare, dar lăsînd moştenire un tezaur inestimabil pentru generaţia de dialectologi din prezent şi pentru cele viitoare, pentru cunoaşterea unităţii limbii române, în toată varietatea şi bogăţia ei.

Bibliografie

Actele celui de-al XII-lea Congres internaţional de filologie şi lingvistică romanică, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1971

Academia de Ştiinţe a RSSM, Institutul de Limbă şi Literatură, **Atlasul lingvistic moldovenesc,** vol. II, partea a II-a: ***Lexicul*** de Vasile Melnic şi Vasile Pavel, Cartea Moldovenească, Chişinău, 1973 (= ALM)

Academia de Ştiinţe a Moldovei, Institutul de Lingvistică, **Atlasul lingvistic român pe regiuni. Basarabia, nordul Bucovinei, Transnistria**, vol. I de Vasile Pavel, Ştiinţa, Chişinău, 1993; vol. II de Vasile Pavel, Tipografia Centrală, Chişinău, 1998; vol. III de Vasile Pavel, Valeriu Sclifos, Constantin Strugăreanu, Tipografia Centrală, Chişinău, 2002; vol. IV de Vasile Pavel, Valentina Corcimari, Albina Dumbrăveanu, Valeriu Sclifos, Stela Spînu, Rubin Udler, Tipografia Centrală, Chişinău, 2003 (= ALRR. Bas.)

Iorgu IORDAN, **Lingvistica românească. Evoluţie. Curente. Metode**, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1962

D.E. MIHALCI, *Zadacea moldavskogo iazîkoznania*, în *Voprpsî moldavskogo iazîkoznania*, Moskva, 1953

R.G. PIOTROWSKYI, *O moldavskom dialektologhiceskom atlase*, în *Voprpsî iazîkoznania*, Moskva, Nr.2, 1953

V.S. SORBALĂ, *Severo-zapadnîie moldavskie govorî (fonetika i leksika)*, în *Izvestia Moldavskogo filiala AN SSSR*, nr.12, Kişinev, 1959

V.S. SORBALĂ, *Unele probleme lexicale în Atlasul lingvistic moldovenesc*, în *Analele ştiinţifice ale Institutului de Limbă şi Literatură*, vol. IX, Editura „Cartea Moldovenească", Chişinău, 1959

V. SORBALĂ, *Certains problèmes lexicologiques de l'Atlas Linguistique Moldave*, în *Revue de Linguistique Romane*, t.XXX, Nt.117-118, Lyon, 1966

Vitalie SORBALĂ, **Studii de dialectologie şi geografie lingvistică**, Volum îngrijit şi cuvînt introductiv de Vasile Pavel, SET TRIO, Chişinău, 2006

R. UDLER, *Principiile elaborării Atlasului lingvistic moldovenesc şi importanţa lui*, în *Limba şi literatura moldovenească*, nr.1, 1958

Daniela-Ştefania BUTNARU
Institutul de Filologie Română „A. Philippide”, Iaşi

Specificul anchetei toponimice în perspectiva redactării dicţionarelor toponimice de tip structural

Les réalisateurs des dictionnaires toponymiques structuraux veulent mettre en évidence le rapport qui existe entre le nom et l'objet sociogéographique désigné, la relation entre plusieurs noms, mais aussi le comportement des toponymes dans le langage, des faits qui ne sont pas englobés dans d'autres dictionnaires toponymiques roumains. Cette différence se reflète dans la manière de réalisation de l'enquête sur le terrain.

Par exemple, l'indication exacte de la localisation de l'objet désigné par un toponyme peut mettre en évidence la relation entre certains toponymes et la façon dont ils réalisent un champ toponymique (concept qui est à la base de l'organisation de ce type de dictionnaires). L'enquête, réalisée à l'aide d'un questionnaire et des cartes, surprend aussi l'aspect phonétique, morphologique et syntaxique de l'ensemble des toponymes d'une région, la présence des homonymes, des équivalents morphosyntaxiques etc.

Culegerea materialului pentru dicţionarele toponimice ale provinciei istorice Moldova se realizează prin efectuarea de anchete pe teren şi prin studiul de documente publicate sau inedite. Coroborarea acestor două activităţi este esenţială pentru redactarea dicţionarelor toponimice de tip structural, care se vor a fi mai mult decît o prezentare alfabetică a toponimelor, cu indicarea obiectului sociogeografic desemnat şi a localităţii pe teritoriul căreia se află, alături de prezentarea unor atestări ale denumirii respective şi precizarea etimologiei acesteia. Dicţionarele toponimice structurale vor pune în evidenţă şi raportul dintre nume şi obiectul desemnat, relaţiile care se stabilesc între unele toponime, precum şi comportamentul acestora în vorbire (Moldovanu 1972: 75). Din această diferenţă de concepţie derivă şi unele deosebiri privind modul de efectuare a anchetei toponimice.

Pentru culegerea materialului care va sta la baza redactării primelor dicţionare din cadrul proiectului **Tezaurul toponimic al României. Moldova**, s-au efectuat anchete directe pe teren (adică de către redactorii dicţionarelor) cu harta şi chestionarul, după o metodă concepută de cercetătorul Dragoş Moldovanu (Moldovanu 1978a, Moldovanu 1978b). Este vorba de un

chestionar cu peste 1000 de întrebări prin aplicarea căruia se intenţionează obţinerea a unui număr cît mai mare de entopice şi toponime majore şi minore. Întrebările sînt împărţite în 9 părţi, în funcţie de categoriile geografice (ape curgătoare sau stătătoare, relieful pozitiv sau negativ etc.).

Chestionarul se aplică diferenţiat, în funcţie de specificul zonei investigate, dacă avem în vedere că tematica anumitor întrebări trimite la realităţi caracteristice zonei montane, în vreme ce alte secţiuni ale chestionarului se referă la relieful de deal, respectiv la cel de cîmpie.

Redactorii **Dicţionarelor toponimice** ale Banatului, Munteniei şi Olteniei au obţinut inventarele de nume cu ajutorul a numeroşi colaboratori externi. Dincolo de avantajele acestei metode de lucru, rapidă şi eficientă prin faptul că oferă posibilitatea obţinerii unui număr mare de toponime majore şi minore şi permite acoperirea acestor zone într-un timp relativ scurt, recurgerea la persoane nespecializate în toponimie poate duce la apariţia unor erori, la inventarierea incompletă a denumirilor sau la ratarea unor informaţii suplimentare, uneori foarte necesare, cum ar fi descrierea obiectelor desemnate, legătura cu alte toponime etc.

Pentru **Tezaurul toponimic al Vrancei**, într-o primă etapă, autoarea Gabriela Macovei a folosit ca metodă de anchetă. Chestionarul conceput de Dragoş Moldovanu şi hărţile topografice. Materialul rezultat a fost completat, într-o etapă ulterioară, prin răspunsurile la întrebările directe adresate subiecţilor anchetaţi, metodă care, afirmă autoarea, este propice descoperirii a noi termeni entopici şi a sensurilor acestora. Mai mult, în opinia Gabrielei Macovei, unii informatori preferă o asemenea abordare, care le permite să se concentreze asupra termenului din întrebare şi asupra cîmpului său semantic, spre deosebire de chestionarul cu întrebări indirecte, mai solicitant (unul dintre subiecţi declară chiar că această metodă îl „ameţeşte"). Totuşi, metoda întrebărilor directe presupune riscuri majore, de obţinere a unor sensuri greşite, de resemantizare a unor termeni (Moldovanu 1985: 23-32).

În timpul anchetei este foarte importantă notarea cu rigurozitate a formelor în pronunţarea exactă a subiecţilor anchetaţi. De foarte multe ori, informatorii se lasă în voia tentaţiei de a pronunţa „corect", „domneşte", „frumos", „ca la oraş" etc., cu cenzurarea particularităţilor dialectale celor mai stridente, punîndu-se astfel într-o perspectivă pe care o consideră mai favorabilă; de aceea, cercetătorul-anchetator, obligatoriu documentat asupra specificului graiului din zona studiată – pentru a-şi da seama dacă persoanele cu care lucrează păstrează în timpul discuţiei pronunţia locală autentică – va trebui să încerce să aducă informatorii spre codul local prin întrebări directe, de genul:

„Nu se spune şi ...?” (Moldovanu 1978 b: 12). Astfel, pentru a cita din experienţa personală ca anchetator, în timpul unor anchete am obţinut cîte două forme de pronunţie a toponimelor, pe lîngă cea „standard”. În comuna Pipirig, o parte a anchetei am efectuat-o cu cîţiva muncitori forestieri, care uneori ne semnalau că părinţii şi bunicii lor pronunţă diferit unele toponime. Astfel, pentru toponimul *Piatra lui Iepure* am obţinut forma *K'átra lu i̯épuri*, dar şi pe cea mai veche, *Cátra lu i̯épuri*, în vreme ce pentru *Piciorul Bîrnuţii* am notat formele *K'işóru bîrnúţî*, dar şi *Ĉişóru bîrnúţî*. Şi aceste ultime variante fonetice, confirmate în timpul aplicării unor întrebări de sintaxă la care a răspuns o femeie de 74 de ani, vor fi cuprinse în dicţionar, pentru a reda realitatea plurivalentă de pe teren.

Unul dintre obiectivele acestor dicţionare fiind localizarea detaliată a obiectului denumit (nu doar indicarea localităţii pe teritoriul căreia se află), în ancheta pe teren se va nota pe hartă şi în fişe situarea exactă a obiectului sociogeografic, în funcţie de alte repere. De exemplu, în cazul *Piciorului Chiriacului* se indică că este pe teritoriul satului Mănăstirea Neamţ, dar şi că este piciorul Dealului Leghin, ce coboară între Pîrîul Nicoară şi Pîrîul Chiriacului. *Poiana Chiriacului* este poiana situată pe *Piciorul Chiriacului*. Astfel, indicarea localizării poate pune în evidenţă legătura dintre unele toponime şi felul în care ele alcătuiesc un cîmp toponimic, concept care stă la baza redactării dicţionarelor toponimice de tip structural.

În cadrul cercetării toponimice, un loc important trebuie acordat aspectului sintactic, care a fost destul de neglijat, de aceea toponimiştii ieşeni au inclus în chestionarul folosit pentru anchetele directe pe teren şi numeroase întrebări de sintaxă. Acestea urmăresc înregistrarea genitivului, a regimului prepoziţional şi al articulării, precum şi descoperirea unor formaţii pretoponimice şi perifrastice, specifice denominaţiei populare, diferite uneori de formele oficiale, care ajung să se impună cu timpul, datorită faptului că cei care folosesc aceste forme – primarii, agronomii, silvicultorii etc. – au, ca reprezentanţi ai autorităţii, o influenţă certă asupra comunităţilor respective. Trebuie notate toate răspunsurile, pentru a putea surprinde toate aspectele legate de existenţa şi funcţionarea unui nume într-o anumită zonă. Se notează toate răspunsurile, pentru că încercăm să redăm adevărata situaţie a toponimiei dintr-o anumită zonă.

În urma întrebărilor de sintaxă a fost pusă în evidenţă existenţa unor echivalente morfosintactice (formaţii toponimice dezvoltate de la acelaşi

determinant prin procedee gramaticale diferite), ceea ce denotă instabilitatea unor formaţii toponimice. De exemplu, acelaşi referent a fost denumit de către informatori *Pîrîul la Gămănuţ* şi *Pîrîul Gămănuţului*, în acest caz echivalentele ilustrînd tendinţa populară de trecere de la structurile sintactice sintetice la cele analitice. Un alt caz este cel al toponimului *Pîrîul Iftimia*, care coexistă cu denumirea *Iftimia*, semn de demotivare sociogeografică, pentru că, nemaicunoscîndu-se persoana de la care provine acest nume, s-a ajuns la un antroponim în funcţie toponimică absolută. Echivalentele ilustrează tendinţa populară de trecere de la structuri sintactice sintetice la cela analitice (în primul caz) şi de la sintagme determinative la sintagme apozitive (în al doilea). Exemplele de echivalenţă morfosintactică sînt multiple şi ele vor fi redate în dicţionarele toponimice structurale, spre deosebire de alte tipuri de dicţionare, care nu acordă spaţiu acestui fenomen.

Dacă nu am fi pus întrebări de sintaxă, nu am fi aflat, de exemplu, că pentru *Pîrîul Şuba*, sintagmă apozitivă oficială obţinută din sintagma determinativă *Pîrîul lui Şuba*, se foloseşte şi forma *Pîrîul Şubei*, cu genitivul sintetic, deci mai veche decît cea de tip apozitiv. Şi alte toponime din bazinul hidrografic al Neamţului, de care ne ocupăm, păstrează un aspect specific limbii române vechi, anume genitivul sintetic pentru nume de persoane de gen masculin: *Pîrîul Dobrului*, *Piciorul Gălăţeanului*, *La Groapa Talpalariului*, *Pîrîul Gămănuţului*. Un alt exemplu îl constituie seria de toponime formate în jurul numelui *Chiriac*: *Dealul Chiriacului*, *Pîrîul Chiriacului*, *Vîrful Chiriacului*, *Bahna Chiriacului*, *Poiana Chiriacului*, *Vîrful Arşiţa Chiriacului* (în acest caz, amplul cîmp toponimic şi genitivul sintetic sînt indicii de vechime mare ale nucleului antroponimic *Chiriac*). Urmărim o consemnare cît mai exactă a realităţii toponimice din zona cercetată, şi toate aceste forme ale toponimelor vor fi redate întocmai în dicţionare.

În timpul anchetei se notează deci nu doar toponimele şi entopicele obţinute, ci şi alte aspecte ale toponimiei unei zone, pentru că astfel vom reuşi să surprindem cît mai bine situaţia de pe teren. De exemplu, unii dintre subiecţii anchetelor toponimice desfăşurate în bazinul hidrografic al Ozanei au folosit şi forma nearticulată a hidronimului, în contexte sintactice de tipul *„intru în Ozană"*, *„podul peste Ozană"*. În dicţionar se va menţiona şi această formă a unui hidronim nemotivat semantic (fiind de origine de origine străină şi nemaicunoscîndu-i-se sensul), care se explică prin atracţia la seria toponimelor motivate, care, precedate de prepoziţie, îşi pierd articolul;

ponderea foarte mare a acestora în sistemul toponimic românesc a determinat apariția unei tendințe de uniformizare: după modelul „peste Bahnă" (dar *Bahna*) au apărut *„la Bistriță"*, *„la Ozană"* etc. (nu însă și *„la Moldovă"*).

Toate cazurile de omonimie toponimică obținute în cadrul anchetei vor fi reținute și redate în dicționar. Omonimele dovedesc restrîngerea sferei de cunoaștere geografică la teritoriul unui sat și reprezintă, prin aceasta, indiciul caracterului minor al unui toponim. Omonimele au putut apărea datorită separării istorice a unui teritoriu între mai multe sate. Astfel, *La Adăpătoare* denumește mai multe locuri de pe teritoriul comunei Vînătorii-Neamț, unde sînt amplasate adăpători pentru vite: pe Pîrîul Cacovea, pe Pîrîul Glodișorul; *La Bursucărie* (și la Vînătorii-Neamț, și la Mănăstirea Neamț, locuri unde sînt bursuci); *Pîrîul Adînc* (unul pe teritoriul satului Lunca, iar celălalt la Mănăstirea Neamț); *Ulița Bisericii* denumește ulițele care duc la biserică din satele Lunca și Nemțișorul. În timpul anchetei, cercetătorul trebuie să noteze cu atenție aceste locuri pe hartă și pe fișe, pentru ca la redactarea dicționarului să poată marca omonimia. Aceasta este o altă diferență față de celelalte dicționare toponimice apărute, care tratează toate omonimele în cadrul aceluiași articol.

Dicționarele toponimice structurale pentru provincia istorică Moldova vor aduce un plus de informații față de alte dicționare toponimice, iar această diferență se reflectă și în modalitatea efectuării anchetei pe teren.

Bibliografie

Gheorghe BOLOCAN (coord.), **Dicționarul toponimic al României. Oltenia**, vol. 1, Editura Universitaria, Craiova, 1993

Vasile FRĂȚILĂ, Viorica GOICU, Rodica SUFLEȚEL, **Dicționarul toponimic al Banatului**, vol. I, Tipografia Universității din Timișoara, 1984

M. HOMORODEAN, ***Cu privire la metoda culegerii de pe teren a numelor topice***, în *Cercetări de lingvistică*, Anul X (1965), nr. 1, p. 157-165

Gabriela MACOVEI, **Tezaurul toponimic al Vrancei**, vol. I, Editura Domino, București, 2002

Dragoș MOLDOVANU, ***Principii ale lexicografiei toponimice***, în *Anuar de lingvistică și istorie literară*, XXIII, Iași, 1972, p. 73-100

Dragoș MOLDOVANU, **Chestionar toponimic și entopic general cu un glosar de entopice onomasiologic**, Institutul de Lingvistică, Istorie Literară și Folclor, Iași, 1978

Dragoş MOLDOVANU, **Ancheta toponimică**, Institutul de Lingvistică, Istorie Literară şi Folclor, Iaşi, 1978

Dragoş MOLDOVANU, ***Un fenomen ignorat în anchetele dialectale: resemantizarea toponimelor***, în *Anuar de lingvistică şi istorie literară*, XXX, 1985, p. 23-32

Marius SALA, ***Probleme de toponimie*** (I, II), în *Limba Română*, 1964, nr. 2 (p. 169-173) şi nr. 3 (p. 267-274)

Nicolae SARAMANDU (red.), **Dicţionarul toponimic al României. Muntenia**, vol. 1, Editura Academiei, Bucureşti, 2005

Gabriela PANĂ DINDELEGAN
Universitatea Bucureşti

Din nou[1] despre grupul prepoziţional (GPrep). Prepoziţiile „calităţii"

L'auteur continue à examiner la syntaxe et la sémantique du Groupe prépositionnel roumain, en ajoutant de nouvelles similitudes entre le GV et le GPrep, respectivement entre la tête verbale et son correspondant prépositionnel. L'idée spéciale de cet article consiste à souligner la ***nature prédicative*** des prépositions de la „qualité", ainsi que leur trait spécifique de régir un ***complément prédicatif*** qui exprime soit une prédication „catégorisante", soit une prédication „qualifiante", soit une prédication „d'identification". En plan linguistique, il y a des trais grammaticaux spécifiques pour chacun de ces types de prédication.

0. Sînt peste cinci-şase decenii de cînd s-au semnalat similitudini între prepoziţie şi verb, respectiv între GV şi GPrep, venind din direcţia logicienilor (cf. Reichenbach 1966: 325)[2], dar şi din direcţia semanticienilor-sintacticieni (cf. Blinkberg 1960)[3]. În ultima vreme, investigările de acest fel sînt din ce în ce mai numeroase[4]. Ideea a fost preluată şi de către GALR, care stabileşte, în diverse capitole (I: ***Prepoziţie***; II: ***Grup prepoziţional***; ***Predicat***), paralelisme între cele două clase lexico-gramaticale, subliniind trăsături comune de ***natură semantică*** şi ***reflexele*** lor ***gramaticale comune***.

[1] Unele aspecte ale chestiunilor cuprinse în prima parte a articolului sînt examinate în lucrări anterioare; vezi Dindelegan 1992: 31-33 şi Dindelegan 1997; 2003: 165-182.

[2] În distincţia pe care o face, între *predicate* (cuvinte care exprimă proprietăţi şi relaţii) vs. *argumente* (componente cerute indispensabil de predicate, căci proprietăţile privesc argumentele, iar relaţiile se stabilesc între argumente) vs. *termeni logici cu semnificaţie sintactică* (componente avînd rolul de a asigura legarea argumentelor de predicate), Reichenbach include clasa prepoziţiei, cu majoritatea termenilor, în categoria *predicatelor* şi, cu unele prepoziţii, în categoria *termenilor logici cu semnificaţie sintactică.*

[3] Blinkenberg vorbeşte despre „tranzitivitatea particulelor prepoziţionale", comparînd-o, pe de o parte, cu tranzitivitatea verbală, iar, pe de alta, cu tranzitivitatea adverbului. Acesta distinge următoarele „variaţii funcţionale": particule bivalente (fr. *pour, contre, avant, après*) vs. particule monovalente intranzitive (fr. *arrière, dessus, dessous*) vs. particule monovalente tranzitive (fr. *à, de, dans, sur, sous*).

[4] Pentru lingvistica străină, vezi Laur 1993: 47-67; Rauh Wuppertal 1994: 45-78. Pentru lingvistica românească, vezi Dindelegan 1992: 31-33; Dindelegan 2003: 165-182; vezi şi Cuniţă 1999: 95-105.

1. În prima parte a acestui articol, se vor inventaria trăsăturile comune între cele două clase, aşa cum, într-o formă sau alta, mai amănunţit sau numai sugerat, apar în GALR.

a) Prepoziţia, mai ales în ipostaza de prepoziţie „lexicală”, deci de prepoziţie purtătoare ea însăşi de informaţie semantică (locativă, temporală, sociativă, instrumentală, comparativă etc.), îndeplineşte, ca şi verbul, rolul de ***predicat semantic***[5], aşa-numitul „predicat prepoziţional”, un predicat de tip *special*, *relaţional* şi *tranzitiv*.

Este *relaţional* căci prepoziţia, prin natura ei gramaticală, leagă două componente. Este relaţional *de tip special,* căci unul dintre complemente este, în mod curent, el însuşi predicat şi numai celălalt se realizează ca nominal şi este obligatoriu actualizat (*Locuieşte lîngă Facultate.*, *A plecat fără copii.*).

Este *tranzitiv* (în accepţia lui Blinkenberg 1960 asupra *tranzitivităţii*), căci îşi asociază direct, obligatoriu, cîte un complement (aşa-numitele *complemente ale prepoziţiei*). Singura deosebire de verb este că prepoziţiile sînt necesarmente predicate relaţionale şi tranzitive, avînd complementul obligatoriu lexicalizat / saturat, în timp ce verbele pot fi predicate relaţionale şi nerelaţionale, tranzitive sau intranzitive, cu complementul / complementele saturate sau nesaturate.

b) În calitatea ei de predicat semantic, prepoziţia, ca şi verbul, atribuie complementelor cu care obligatoriu se asociază ***roluri tematice***, de tipul: Locativ, Temporal, Sursă, Ţintă, Beneficiar, Comitativ, Instrumental etc. Cum prepoziţia nu este semantic şi sintactic omogenă, s-a subliniat existenţa unei relaţii între tipurile sintactice de prepoziţie şi modul de atribuire a rolurilor tematice[6].

c) Comună între cele două grupuri este şi posibilitatea nesaturării valenţei-complement, cu deosebirea că, pentru verb, situaţia este curentă, determinată de specificul semantic şi sintactic al anumitor centre verbale (vezi, de exemplu, verbele tranzitive folosite absolut: *El mănîncă* √[7]*., El citeşte* √ *şi învaţă* √ *toată ziua.*), în timp ce, pentru prepoziţie, nesaturarea acestei valenţe este posibilă

[5] Pentru calitatea prepoziţiei de *predicat semantic*, vezi GALR II, ***Predicatul***: 239-240.

[6] Vezi Dindelegan 1997-2003: 168-169, unde se disting următoarele trei tipuri sintactico-semantice de prepoziţii, pentru fiecare tip corespunzînd o anumită particularitate de atribuire a rolurilor tematice: (a) prepoziţii atribuitoare, în calitate de capuri lexicale, de roluri tematice, situaţie care corespunde prepoziţiilor lexicale pline; (b) prepoziţii transmiţătoare de roluri tematice, nefiind altceva decît o verigă de transmitere a rolurilor atribuite de categoriile care le guvernează (verbe, adjective sau adverbe), situaţie corespunzătoare prepoziţiilor regizate; (c) prepoziţii abstracte, nonreferenţiale, funcţionînd ele însele ca mărci ale diverselor complemente, situaţie care include prepoziţiile gramaticalizate.

[7] Semnul √ indică posibilitatea omisiunii sintactice a complementului, în condiţiile în care, sub aspect semantic, acest complement este matricial, fiind implicat în matricea semantico-sintactică a verbului.

numai prin recuperarea anaforică sau deictică a complementului (vezi construcții ca: *Ion se va căsători înainte de Crăciun, iar Maria* ***după Ø.***, *Ioana vine cu familia, iar Maria* ***fără Ø***[8].). Diferențe apar totuși la nivelul interpretării, căci, spre deosebire de verb, care prin nesaturare rămîne verb, modificîndu-și eventual statutul sintactic (se intranzitivizează contextual), în cazul prepoziției, o asemenea nesaturare transformă capul prepozițional într-unul adverbial[9].

d) Ca o ***consecință gramaticală*** a trăsăturii semantice de predicat, prepoziția este, ca și verbul, ***generatoare de grup sintactic***, impunînd complementelor restricții de formă gramaticală, în primul rînd ***restricții de caz***. Regimul cazual al prepozițiilor este un fenomen sintactic recunoscut de toate gramaticile, vechi sau moderne (cf. GALR I, ***Prepoziția***: 613-614). Singurele abateri de la regula de atribuire a cazului privesc cîteva prepoziții, care fie admit și genitivul, și dativul[10], fie, neacceptînd substituția cu forme clitice de pronume personal, neutralizează distinția N-Ac, admițînd așa-numitul caz neutru[11].

e) Similitudinile prepoziție-verb privesc și ***structura grupurilor***, care admit, amîndouă, pe lîngă complemente prototipice de tip nominal, și complemente nonnominale, echivalente sintactice ale celor dintîi, realizate fie propozițional, ca propoziții relative sau conjuncționale, fie ca forme verbale nonfinite / nonpersonale.

Pentru realizările propozițional-relative[12], prezente în ambele grupuri, vezi exemple ca: *El locuiește [lîngă [cine i-e drag.]], Totul depinde [de [ce se va*

---

[8] Complementul, deși sintactic absent, este integral recuperat anaforic (prin trimitere la contextul lingvistic anterior: *înainte de* ***Crăciun***, *cu* ***familia***.).

[9] Interpretarea ține evident de lingvist, fiind modalitatea introdusă de acesta pentru a diferenția clasa prepoziției de cea a adverbului, care, altfel, pentru raporturile locative și temporale, nu prezintă diferențe.

[10] Cîteva prepoziții și locuțiuni prepoziționale cu regim de genitiv admit și complemente realizate prin clitice personale sau reflexive cu formă de dativ (*contra lor / în jurul lor,* dar și *contra-i, în juru-i*). Situația a iscat nenumărate probleme de interpretare, dar, oricum ar fi interpretate cazual complementele-clitice (dacă sînt forme de dativ sau de genitiv), importantă este atribuirea unei restricții cazuale de către capul prepozițional.

[11] Prepozițiile neacceptînd complemente pronominale (realizate prin pronume personal și reflexiv, singurele complemente care marchează neechivoc cazul acuzativ, distingîndu-l de denominativ) sînt puțin numeroase și au explicații sintactico-semantice clare; vezi *infra,* 3, regimul cazual al prepozițiilor calității. Se comportă identic și alte prepoziții (de exemplu, prepoziția ***a*** din construcții modale precum: *calcă* ***a*** *popă, miroase* ***a*** *tei /* ***a*** *pîine caldă, urlă* ***a*** *pustiu.* sau prepoziții mai noi precum: *grîu* ***contra*** *petrol, Ajunge la Cluj,* ***via*** *Sibiu* etc.). În aceste situații, regimul cazual este imposibil de probat, căci, în absența pronumelui personal, distincția N-Ac nu se poate exprima formal.

[12] Vezi Țenchea 2006, unde se descrie detaliat, cu numeroase exemple din corpus, așa-numitul *grup prepozițional complex*, care nu reprezintă altceva decît capul prepozițional primind drept complement o propoziție relativă.

întîmpla.]], *contra* [*a* [*ce s-a spus*]] (relative încorporate în structura unui GPrep), identic, structural, cu: *Mănîncă ce i se dă., Dau cui cere.* (relative încorporate în structura unui GV).

Pentru realizările propoziţional-conjuncţionale sau prin formă verbală nonfinită, vezi paralelismul: [*pînă* [*să reuşească*]], [*pînă* [*a reuşi*]]; [*fără* [*să reuşească*]], [*fără* [*a reuşi*]], ca şi grupurile verbale [*doreşte* [*să plece*]], [*doreşte* [*a pleca*]].

Trebuie menţionat însă că, în cazul unui centru prepoziţional, situaţiile de încorporare a realizărilor propoziţional-conjuncţionale sînt rare, posibile pentru un număr restrîns de prepoziţii şi limitate la conectorul ***să*** şi la varianta lui combinatorie ***ca...să*** (*pînă* [*să plece* / *ca el să plece*], *fără* [*să spună* / *ca el să spună*]).

f) Similitudinile privind componenţa grupurilor prepoziţional şi verbal merg mai departe, ambele incluzînd, în proiecţia maximală, un component facultativ de stînga, constituind componentul Spec(ificator), realizabil prin elemente lexicale din clasa cantitativelor sau a modalizatorilor (cantitative de aproximare, modalizatori epistemici sau mărci de insistenţă etc.): GPrep → (Spec) + [$Prep_o$ + Complement] + (Adjunct).

Deşi componentul Spec se realizează, în ambele grupuri, şi prin elemente lexicale comune (vezi: *Sigur a cîştigat., Aproape a cîştigat., Chiar a cîştigat., Tocmai a cîştigat.* [Spec în GV], ca şi *sigur la ora şase, aproape la ora şase, chiar la ora şase, tocmai la ora şase* [Spec în GPrep]), apar şi diferenţe de inventar. GPrep include, de exemplu, un specificator de aproximare cum este componentul facultativ ***pe*** (*pe la ora şase, pe la bibliotecă, pe la tine*[13]), imposibil pentru structura unui GV.

2. În continuare, obiectivul acestui articol este de a adînci comparaţia cu GALR, evidenţiind şi alte similitudini între cele două grupuri, şi anume:

g) Ca şi verbul, prepoziţia admite două tipuri de compliniri / de determinări obligatorii: (a) *complemente propriu-zise* (*actanţiale* / *referenţiale*), care trimit la entitate / la individ, şi (b) *complemente predicative*[14], care, deşi au statut obligatoriu, exprimă „proprietăţi" ale entităţilor / ale indivizilor.

Complementele actanţiale sînt realizate, prototipic, prin nominale referenţiale, ceea ce, în plan gramatical, înseamnă fie nume proprii ori pronume personale (*Vorbesc despre Ion.* / *despre tine.*), fie nominale compatibile cu „determinarea"

[13] Pentru valoare de aproximare a pseudo-prepoziţiei ***pe***, vezi GALR I, ***Prepoziţia***: 620.

[14] Pentru distincţia *relaţii actanţiale* / *relaţii predicative* sau, altfel spus, *funcţii cu interpretare esenţial referenţială* vs. *funcţii cu interpretare esenţial predicativă*, cu privire la Grupul verbal, vezi GALR I, ***Clase sintactice şi sintactico-semantice de verbe***: 333-334; II, ***Introducere***: 9.

(*Vorbesc despre acest copil. / despre copilul nostru. / despre copilul Ionuţ.*). Şi chiar dacă determinantul-articol hotărît poate lipsi în română, absenţa lui are cauze sintactice, şi nu semantice (absenţa este posibilă şi în condiţiile unui nominal referenţial, deci ale un nominal desemnînd o anume entitate: *Mi-am pierdut căţelul. Zilnic mă gîndesc* ***la căţel.*** („la **un anume** căţel"[15]).

Complementele predicative sînt realizate, prototipic, prin adjective sau prin nominale fără determinanţi (fără articol şi fără oricare dintre adjectivele pronominale cu rol de determinare): *Multă vreme l-a considerat ca* ***înapoiat.***, *L-a trimis ca* ***ambasador.***

Asta înseamnă că, asemenea distincţiei *verb noncopulativ* (*Ion citeşte lecţia.*) vs *verb copulativ* (*Ion este inteligent. / este inginer.*), există o distincţie prepoziţională corespunzătoare: *prepoziţii cu determinări de tip referenţial*, constituind clasa prototipică de prepoziţii, vs. *prepoziţii cu determinări de tip predicativ* (să se compare: *Lucrează* [*ca* [*Ion.*]] / [*ca* [*tine.*]] / [*ca* [*părinţii lui.*]] (determinare referenţială) cu *L-au trimis* [*ca* [*profesor.*]] (determinare predicativă).

Consecinţele sintactico-semantice ale distincţiei constau, între altele, în obligativitatea prepoziţiilor cu determinări predicative, ca şi a verbelor copulative, de a apărea în structuri ternare, căci calitatea semantică „predicativă" are în vedere o „proprietate" a unei entităţi. În consecinţă, centrul în discuţie (verbal sau prepoziţional) intră în structuri care includ atît nominalul-„entitate", cît şi componentul-„predicat"; vezi, pentru un centru prepoziţional cu un complement predicativ, structuri ca: V + Nominal referenţial + [Prep + Nominal predicativ]: ***Pe Ion l-*** (nominal referenţial dublat prin clitic pronominal) *au trimis ca* ***profesor*** (nominal predicativ).

Chiar şi atunci cînd asemenea construcţii (prepoziţii + complement predicativ) apar frontal, la început de enunţ, cu legături sintactice destul de slabe cu restul enunţului: ***Ca moderator*** *al emisiunii, i-a revenit întreaga răspundere.*, nominalul-„predicat" implică nominalul-„entitate", care este obligatoriu subînţeles: ***Ca moderator,*** [individului X] *i-a revenit întreaga răspundere.*

3. ***Prepoziţiile „calităţii"*** formează o clasă compactă de prepoziţii, al căror specific îl constituie natura semantic „predicativă" a determinării obligatorii / a complementului cerut. Prepoziţiile calităţii[16] reprezintă ***pandantul prepoziţional***

---

[15] Pentru **regula sintactică** de utilizare nearticulată a nominalului-complement cu centru prepoziţional, construcţie în care se neutralizează opoziţia „determinat" / „nondeterminat", vezi GALR I, *Prepoziţia*: 615.

[16] Plecînd de la observaţia caracterului suprimabil al prepoziţiei în construcţii ca: *L-am trimis* (*ca*) *şef de şantier.*, există autori (Neamţu 1999: 385-386) care contestă natura prepoziţională a „prepoziţiilor" calităţii (*ca, de, drept*), interpretîndu-le ca adverbe; ca atare, nu mai sînt generatoare de grup prepoziţional şi, implicit, nu mai atribuie caz.

al verbelor copulative şi atributive[17].

Consecinţele gramaticale ale acestui tip de similitudine sînt următoarele:

— Complementele cerute de aceste prepoziţii se realizează prin nominale „nondeictice", deci nominale neacceptînd determinanţii demonstrativi (*L-au trimis ca / în calitate de * acest ambasador. / ~ ca / în calitate de * de ambasadorul acesta.*);

— Exceptînd predicaţia „identificatorie", posibilă numai în cazul prepoziţiei ***drept*** (vezi *infra*, 4.1), complementele predicative nu admit realizări tipic referenţiale, şi anume: nu admit nume propriu (*L-au angajat *ca Ion. / *în calitate de Ion.*) şi pronume personal (*L-au angajat *ca tine. / *în calitate de tine.*).

4. Similitudinile între prepoziţiile „calităţii" şi verbele copulative merg şi mai departe.

4.1. Pentru determinările obligatorii ale prepoziţiilor „calităţii", se pot inventaria următoarele tipuri de predicaţii, toate regăsibile şi în cazul determinărilor / complementelor verbelor copulative sau atributive[18]:

— **predicaţie „categorizantă"** (*L-au trimis ca* ***ambasador / director / profesor.***, ca şi *El este* ***ambasador / director / profesor.***);

— **predicaţie „de calificare"** (*Îl consideră drept* ***extrem de dotat.***, ca şi *El este* ***extrem de dotat.***);

— **predicaţie „de identificare"** (*L-au luat drept* ***Ion. / ****drept* ***tine. / ****drept* ***altcineva.***, ca şi *El este* ***Ion. / Cine eşti tu? /*** *Tu eşti* ***altcineva.***).

Pe de altă parte însă, trebuie observat că, în afara poziţiilor nume predicativ şi element predicativ suplimentar, aceleaşi prepoziţii nu se pot suprima (*Ca moderator, îi revine întreaga răspundere.*, şi nu **Moderator, îi revine întrega răspundere.*; *Ca semn de preţuire, i s-a conferit diploama de onoare.*, şi nu **Semn de preţuire, i s-a conferit diploma de onoare.*); uneori, nici ca element predicativ suplimentar nu se pot suprima în orice construcţie: *Lucrează ca tîmplar.*, şi nu *Lucrează *tîmplar.* Pentru explicaţia ***aparentei lor suprimări***, vezi *infra*, 6.

În literatura franceză (vezi Moline 2005: 170-173), este semnalat un corespondent identic al românescului „calitativ" ***ca***, avînd aceleaşi particularităţi semantice şi de construcţie şi ridicînd aceleaşi probleme de interpretare.

[17] Verbele copulative şi cele atributive au în comun calitatea semantico-sintactică de a cere complemente predicative, cu singura deosebire că, în cazul verbelor copulative, complementul predicativ priveşte entitatea-subiect, iar, pentru verbele atributive, complementul predicativ priveşte entitatea-OD (sau OI); pentru detalii, vezi GALR I, ***Clase sintactice şi sintactico-semantice de verbe***: 353-354; II, ***Complementul predicativ al obiectului***: 293.

[18] Pentru tipurile semantic diferite de predicaţii caracterizînd numele predicativ, vezi GALR II, ***Numele predicativ***: 265; pentru complementul predicativ al obiectului, vezi II: 291-292. Singurul tip de predicaţie care lipseşte din grupul prepoziţional cu centru o prepoziţie a calităţii este cea de denominaţie (vezi, prin comparaţie: *El se numeşte* ***Radu.***, *Părinţii l-au botezat* ***Radu.***, predicaţie imposibilă în GPrep).

4.2. Ca şi în cazul numelui predicativ, tipul semantic diferit de „predicaţie” îşi spune cuvîntul asupra caracteristicilor gramaticale ale complinirii obligatorii predicative, şi anume:

Pentru predicaţia „categorizantă”, complementul prepoziţiei este fie substantiv singur, nearticulat, fără determinări deictice demonstrative sau posesive, din clasa substantivelor indicînd profesii, categorii socio-umane (i), fie un substantiv nearticulat, dar însoţit de determinări restrictive (ii):

(i) *L-au trimis ca **profesor**.*; *A luat-o de **nevastă**.*; (pop.) *Îl ţine de **prieten**.*; *Ca **director**, are multă putere.*;

(ii) *L-au trimis ca **profesor** de **română**.*; *Ca **fiu** de **preot**, a avut mult de suferit.*).

Pentru predicaţia „de calificare”, complinirea prepoziţiei se face prin adjectiv, respectiv printr-o construcţie gerunzială cu *a fi* + *adjectiv* (adjectivul poate avea el însuşi un complement) sau printr-o construcţie gerunzială cu orice verb care poate introduce o proprietate (*a avea* + substantiv): *Îl consideră ca **prost**. / foarte **prost**., L-au indicat ca **apt de muncă**., L-au recunoscut ca **fiind inteligent**. / ca **avînd inteligenţă**.*

Pentru predicaţia „identificatorie” (realizată ca predicaţie contrafactivă[19]), complementul prepoziţiei poate fi nume propriu, dar şi pronume personal sau orice alt pronume individualizant (*L-au luat drept **Ion**. / drept **tine**. / drept **altcineva**. / Drept **cine** mă iei?*).

4.3. Ca şi în cazul verbelor copulative[20], care introduc distincţii modalizante de tipul: „factiv” / „nonfactiv” / „contrafactiv”, şi în cazul prepoziţiilor calităţii, predicatele prepoziţionale pot introduc, suplimentar, aceleaşi distincţii:

a) **predicat factiv**; locutorul asertează, din punctul lui de vedere, o proprietate adevărată: *L-au ales ca ambasador.* = „a primit realmente această calitate”);

b) **predicat nonfactiv;** locutorul nu îşi asumă valoarea de adevăr a proprietăţii performate (*L-au desemnat ca cel mai bun din şcoală.*, *L-au luat de fraier.* = „dar el poate să fie sau să nu fie cel mai bun / să fie sau să nu fie fraier”);

c) **predicat contrafactiv**; locutorul îşi asumă, dimpotrivă, neadevărul proprietăţii performate (*L-au luat drept Ion. / drept tine. / drept altcineva.* = „dar el nu este, în realitate, nici Ion, nici tu, nici altcineva”).

4.4. După cum verbele copulative se diferenţiază, printre altele, în funcţie de tipul de predicaţie acceptat, unele admiţînd toate tipurile, iar altele limitîndu-se la două sau chiar la un singur tip, tot astfel apar diferenţe între prepoziţii.

---

[19] Vezi *infra*, 4.3.

[20] Vezi, în cazul verbelor copulative, GALR II, ***Numele predicativ***: 267, unde apare distincţia modalizantă dintre: *este* (*El este prost.*) / *pare* (*El pare prost.*) / *face pe* (*El face pe prostul.*).

Uneori, aceeaşi prepoziţie, ca şi acelaşi verb copulativ, poate accepta mai multe tipuri de predicaţie, permiţînd varierea şi diversificarea structurii sintactice corespunzătoare; vezi prepoziţia ***de***, care admite şi o predicaţie factiv-„categorizantă" (*A luat-o de **nevastă**.* „şi-i este nevastă"), şi una nonfactiv-„calificativă" (*A luat-o de **bună**.*); vezi şi prepoziţia ***drept***, care admite o predicaţie nonfactiv-„categorizantă" (*Trece drept **ministru**. / drept **profesor**.*), dar şi una contrafactiv-„identificatorie" (*A luat-o drept **Ionescu**. / drept **altcineva**.*).

5. Diferenţa dintre verbele copulative şi cele noncopulative este vizibilă cu deosebire la acele verbe care funcţionează, de la un context la altul, atît noncopulativ, cît şi copulativ; vezi $este_1$ (copulativ) vs $este_2$ (noncopulativ); $rămîne_1$ (copulativ) vs $rămîne_2$ (noncopulativ); $înseamnă_1$ (copulativ) vs $înseamnă_2$ (noncopulativ) etc.

În acelaşi mod, se pot compara utilizările „predicative" şi cele „referenţiale" ale prepoziţiilor *ca, drept, de*, fiecare cu cîte două realizări omonime:

— ca_1 + complement predicativ (*Se poartă ca ministru.*)

— ca_2 + complement referenţial (*Se poartă ca Ion. / ca ministrul X. / ca tine. / ca părinţii lui. / ca cine nu trebuie.*). Ipostaza de complement referenţial apare în construcţiile comparative, reprezentînd complementul comparativ[21];

— $drept_1$ + complement predicativ (*L-au desemnat drept deputat.*)

— $drept_2$ + complement referenţial (*Au oprit **drept han**, fără să descalece,* M. Sadoveanu, **Baltagul**). Ipostaza de complement referenţial apare în construcţii cu sens locativ, astăzi rare, regionale, uzul curent înlocuindu-le cu locuţiunea prepoziţională *în dreptul*;

— de_1 + complement predicativ (*L-au luat de prost., L-am ţinut de prieten., A ales-o de nevastă.*)

— de_2 + complement referenţial (*Totul ţine de profesorul nostru., ~ ţine de Ion., ~ ţine de noi înşine.*).

Dintre prepoziţiile calităţii, locuţiunea prepoziţională recentă (calc neologic) *în calitate de*, precum şi grupările cvasilocuţionale mai vechi *în nume de* (***priimire în nume de ucenic***, **Noul Testament** 1648, apud Stan 2003: 175), *în chip de, în semn de* nu cunosc decît complinirea printr-un complement predicativ (*L-au trimis în calitate de **expert**.*).

6. Grupurile al căror cap lexical îl constituie prepoziţiile calităţii pot apărea în diverse poziţii sintactice, şi anume:

a) Apar, în primul rînd, în poziţii ele însele predicative: NP (i); CPO (ii); PS (iii); apoziţie (iv):

i) *Trece **drept învăţat**., Se dă **drept altcineva**., Se ţin **de prieteni***[22].;

---

[21] Pentru construcţiile comparative şi complementul comparativ, vezi GALR II: 198-205, 450-461.

[22] Pentru inventarul verbelor copulative şi pentru construcţia prepoziţională a unora dintre ele, vezi GALR II, *Numele predicativ*: 282.

ii) *L-au ales* ***ca deputat****., L-au uns* ***ca mitropolit****., L-au luat* ***drept inspector***[23]*.*;
iii) *L-au trimis* ***ca inspector****., Ne-a venit în școală* ***ca revizor****., Lucrează la noi* ***ca profesor****., Am primit* ***ca recompensă*** *două salarii., Are* ***drept intenție*** *cîteva proiecte.,* ***Ca purtător de cuvînt****, apare frecvent la televizor.*;
iv) *Directorul,* ***ca vechi activist*** *de partid, avea o gîndire limitată.*

În unele exemple – vezi (i, ii) –, construcția cu aceste prepoziții asigură dezambiguizarea sensului verbului, corectînd citirea verbului regent și orientînd-o spre o citire „predicativă". Este, de altfel, și motivul pentru care construcțiile din (i, ii) sînt considerate matriciale, cu nume predicativ, respectiv complement predicativ al obiectului, și nu construcții reorganizate, cu predicativ suplimentar. În (iii) însă, prezența acelorași grupuri prepoziționale este exterioară verbului, nu influențează semantica acestuia, ceea ce explică interpretarea lor drept construcții cu predicativ suplimentar.

b) Apar în grupuri nominale, în vecinătatea centrelor de proveniență verbală sau legate semantic de verb, care, în relație cu un grup prepozițional, păstrează trăsăturile de construcție din grupul verbal, inclusiv posibilitatea de construcție cu o prepoziție a calității și complementul ei predicativ; vezi construcții ca: *alegerea lui ca ministru, numirea ca ambasador, participarea lui ca expert*[24] etc.

Posibilitatea suprimării prepozițiilor calității este ***numai aparentă*** (*Trece drept învățat. – Trece învățat.*; *L-au ales ca deputat. – L-au ales deputat.*), fiind posibilă numai în cazul în care grupul prepozițional în ansamblu apare el însuși într-o poziție predicativă, mai precis în vecinătatea unui verb copulativ sau atributiv. Poziția predicativă se poate realiza fie ca nominal nud, neprepozițional, fie ca grup prepozițional, prepoziția calității dublînd și dezambiguizînd primul predicat (cel exprimat prin verb). În absența prepoziției, nominalul-complement continuă a fi citit „predicativ", întrucît apare în vecinătatea directă a unui verb care cere el însuși un complement predicativ. Ca atare, în aceste situații, prepoziția nu reprezintă altceva decît o mărcă lexicală suplimentară pentru predicație și, ca orice marcă dublă, poate lipsi.

Atunci cînd grupurile cu prepoziții ale calității nu apar în vecinătatea unui verb copulativ sau atributiv (de exemplu, atunci cînd apar la debut de enunț sau în grupuri nominale), prepozițiile calității nu pot lipsi (*Ca director, poartă întreaga răspundere.*, dar **Director, poartă întreaga răspundere.*; *participarea lui ca expert,* dar **participarea lui expert*). În asemenea construcții, prepoziția funcționează ca ***unic semn lexical*** al citirii „predicative", suprimarea ei antrenînd pierderea informației predicative[25].

---

[23] Pentru inventarul verbelor atributive și construcția prepozițională a unora dintre ele, vezi GALR II, ***Complementul predicativ al obiectului***: 292.
[24] Pentru alte exemple, vezi Stan 2003: 175.
[25] Vezi și *supra*, nota 16.

Bibliografie

Andreas BLINKENBERG, **Le problème de la transitivité en français moderne. Essai syntacto-sémantique**, København, 1960

Alexandra CUNIȚĂ, ***La préposition roumaine PESTE au carrefour des théories linguistiques,*** în D. AMIOT, W. de MULDER, N. FLAUX et M. TENCHÉA (études réunies par), *Fonctions syntaxiques et rôles sémantiques*, Cahiers Scientifiques de l'Université d'Artois, 13, 1999

Gabriela PANĂ DINDELEGAN, ***Eterogenitatea sintactică şi logico-semantică a prepoziției,*** în **Sintaxă şi semantică. Clase de cuvinte şi forme gramaticale cu dublă natură**, Editura Universității Bucureşti, 1992

Gabriela PANĂ DINDELEGAN, ***Din nou despre statutul prepoziției. Cu referire specială la prepoziția PE,*** în LR XLVI, 1997, nr. 1-3 (reluat şi dezvoltat în **Elemente de gramatică. Dificultăți, controverse, noi interpretări**, Editura Humanitas Educațional, Bucureşti, 2003)

Gramatica limbii române (GALR), vol. I, **Cuvîntul**; vol. II, **Enunțul**, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2005

D. LAUR, ***La relation entre le verbe et la préposition dans la sémantique du déplacement,*** în *Langages,* 110, 1993

Estelle MOLINE, ***„Nous venons ici comme témoins.", A propos des emplois qualifiants de „comme"***, în **Prépositions et conjonctions de subordination. Syntaxe et sémantique** (études réunies par Maria ȚENCHEA et Adina TIHU), Actes du Colloque franco-roumain de linguistique, Editura Excelsior Art, Timişoara, 29-31 mai 2001

G.G. NEAMȚU, **Teoria şi practica analizei gramaticale**, Editura Excelsior, Cluj-Napoca, 1999

Gisa RAUH WUPPERTAL, ***Prépositions et rôles: points de vue syntaxiques et sémqntiques,*** în *Langages,* 113, 1994

Hans REICHENBACH, **Elements of Symbolic Logic**, The Free Press, New York, 1966 (prima ediție în 1947)

Camelia STAN, **Gramatica numelor de acțiune din limba română**, Editura Universității Bucureşti, Bucureşti, 2003

Maria ȚENCHEA, ***„Despre cum se cîntăreşte nisipul" sau „despre cît ulei arde în lampă". Grupuri prepoziționale complexe în limba română actuală,*** în **Limba română. Aspecte sincronice şi diacronice** (coord. Gabriela PANĂ DINDELEGAN), Editura Universității Bucureşti, 2006, p. 189-196

Elena DĂNILĂ
Institutul de Filologie Română „A. Philippide", Iaşi

Afirmaţia în limba română – probleme, soluţii

Notre ouvrage se propose d'analyser le problème de *l'affirmation* dans *la langue* et dans *la théorie de la langue*. On a réalisé un inventaire des types de structures par lesquelles peut être actualisée l'affirmation, ce que nous a permis d'observer certaines caractéristiques liées à la circulation, à l'expressivité, à la topique et à la fonctionnalité, ainsi que de nuancer certains aspects discuté déjà dans la littérature de spécialité. En ce qui concerne la topique au cas de l'affirmation, par exemple, on peut dire qu'elle as un rôle diminué, rapporté à la situation de la négation, des commentaires s'imposant surtout sur la situation des adverbes et des interjections affirmatives.

§1. *Afirmaţia*[1] – înţeleasă prin excelenţă ca opusul unei *negaţii* – este un concept prezent încă din Antichitate în logică, de unde a trecut în lingvistică, fiind, astfel, „legată" de cele trei repere ale *comunicării*, şi anume ontic, logic/psihologic şi lingvistic. Abia în unele lucrări de *sintaxă teoretică* din ultimul timp s-a pus şi problema legăturii indisolubile existente între *negaţie* şi *afirmaţie* (Dimitriu 2002: 1549), în sensul că *afirmaţia* se opune *negaţiei* constituind, astfel, aspecte opozabile ale unei categorii logice fără de care nu poate fi imaginat dialogul interuman. *Afirmaţia* şi *negaţia* sînt proprii judecăţii numite, în logica aristotelică, „vorbire enunţiativă"[2], prin care se enunţă că ceva *aparţine* [Soarele există.]/*nu aparţine* la (alt)ceva[3] [Soarele *nu* există.].

În unele lucrări de specialitate din ultimul timp se recunoaşte anumitor *tipuri* de *negaţie* rolul de *modalizator* (Gherasim 1997: 47), conceput, semantic şi

---

[1] În sintaxa teoretică românească, se discută colateral, prin paralelism, şi despre *afirmaţie*, în cele două lucrări axate strict pe *negaţie*: Berceanu 1999 şi Dominte 2003. Singura lucrare de specialitate care tratează în mod paralel şi echitabil *afirmaţia* şi *negaţia* este teza de doctorat a Oanei Nesteriuc, *Afirmaţia şi negaţia în limba română*, nepublicată pînă în momentul de faţă. Pentru o prezentare detaliată a problemei *afirmaţiei*, vezi şi Dimitriu 2002: 1549 sqq.; GA II: 44, GALR II: 707 sqq., Avram 1997: 315 sqq., dar şi dicţionare generale de lingvistică: DLL: s.v. *afirmation*; DŞL: s.v. *afirmaţie*, ELR: s.v. *afirmaţie* ş.a.

[2] *Logos apofantikos*, la Aristotel 1997: 165 sqq. Pentru o prezentare critică, vezi şi Frâncu 2005: 39 sqq.

[3] Aristotel 1997: 165: „orice afirmaţie are şi o negaţie opusă, şi tot aşa, fiecare negaţie, o afirmaţie opusă". Vezi şi Dimitriu 2002: 909, 1549.

sintactic, pe linia *modalizării* logice, prezente încă de la Aristotel (AO 1997: 183 sqq.). Prin paralelism, se poate susţine că şi anumite tipuri de *afirmaţie* (de exemplu, anumite adverbe ca *desigur, fireşte* etc.) au rol de *modalizator*, în sensul celor afirmate *supra*.

Notă. *Modalitatea* reprezintă atitudinea subiectului vorbitor faţă de conţinutul comunicării (Gherasim 1997: 41), ca fapt de gîndire – concretizată prin fapte de expresie[4] – şi fiind actualizată în plan discursiv prin *modalizatori*[5]. *Modalizarea* reprezintă marcarea în mesaj a *modalităţii* (GALR II: 673). *Modalizatorii* sînt definiţi ca „totalitatea cuvintelor şi a construcţiilor care introduc semnificaţii de modalitate"[6], putînd fi incluse aici mărci gramaticale (de tipul moduri verbale), mărci lexico-gramaticale (de tipul verbe modale) şi mărci exclusiv lexical, fie de tip derivativ, fie de tip lexematic şi frazeologic (adverbe şi perifraze adverbiale propoziţionale, verbe de atitudine propoziţională)[7].

Afirmaţia şi *negaţia* reprezintă *modalităţi de enunţare* care constau în atitudinea de *acceptare* a comunicării (= *afirmaţia*) vs. atitudinea de *neacceptare* a «comunicării» (= *negaţia*) (Dimitriu 2002: 1549). *Negaţia*, realizată prin adăugarea unui element negativ la un termen pozitiv[8], actualizează multiple valori modale (aletice, epistemice, deontice, axiologice etc.)[9], astfel încît negarea enunţului *Se bucură că ai venit – Nu se bucură că ai venit*[10] exprimă valoarea *modală axiologică retrospectivă* [– Favorabil].

În *limba* română nu se potriveşte tiparul/modalitatea de organizare a *negaţiei* (există o marcă principală a *negaţiei* – adverbul *nu*) cu tiparul, modalitatea de organizare a *afirmaţiei* (nu există o marcă principală a *afirmaţiei*), dar, cu toate acestea, întrucît nu am găsit criterii ferme (diferite de cele folosite în cazul *negaţiei*), în virtutea cărora să facem o altă subcategorizare a *afirmaţiei*, am rămas la o prezentare paralelă a cu cea clasică pentru *negaţie*.

Afirmaţia poate fi definită ca *mijlocul prin care se confirmă, se adevereşte, se aprobă ceva* sau *se exprimă un consimţămînt* (GA II: 46), ca *susţinerea unei opinii, ceea ce se afirmă* (Dimitriu 2002: 1549), ca *expresia acordului* (sensul cel mai larg în care se foloseşte *afirmaţia*) (GALR II: 698) sau poate exprima *o*

---

[4] Prin faptele de expresie avem în vedere fapte care ţin de exprimare, nu de expresivitate, deşi precizăm că acestea pot fi şi expresive.

[5] DLL: s.v. *modalisateur, modalisation*; Gherasim 1997: 9; ELR: s.v. *modalizator*.

[6] DŞL, s.v. *modalizator*.

[7] Pentru o ierarhizare a *modalizatorilor*, vezi şi Gherasim 1997.

[8] Prin *termen pozitiv* avem în vedere un *termen afirmativ*, care nu este negat.

[9] Pentru o prezentare detaliată a conceptului de *valoare modală*, vezi Gherasim 1997: 60 sqq.

[10] Exemplu preluat de la Gherasim 1997: 47.

confirmare, o adeverire, o validare, o aprobare sau o adeziune, un consimţămînt (Avram 1997: 315).

Deşi în literatura de specialitate din ultimul timp s-a luat în discuţie *negaţia* în raport *şi* cu *afirmaţia*, considerăm că nu s-au rezolvat anumite probleme legate de *afirmaţie* şi de *negaţie* şi credem că nu se poate discuta doar despre unul dintre cele două concepte, fără a ţine seama de legătura indisolubilă dintre ele, în sensul că sîntem de părere că este bine să se susţină că *se afirmă ceea ce nu se neagă* şi *se neagă ceea ce nu se afirmă*. În lucrarea de faţă ne ocupăm în mod special de *afirmaţie* (*negaţia* constituind obiectul unei alte lucrări).

§2. Chiar dacă *afirmaţia*, categorie logică şi «sintactică» – deşi prezentă în *limbă* – nu are mărci proprii principial concrete[11], în cele ce urmează, realizăm un inventar al tipurilor de *afirmaţie* în context, comentariile vizînd atît situaţia din *limbă*, cît şi din *teoria limbii* (modalităţile de analiză în lucrările de specialitate). Din analiza materialului avut în vedere (preluat din opere literare, dicţionare[12] sau creat de noi, acolo unde nu am avut alte exemplificări apelînd la faptele de limbă română vorbită şi populară cunoscute în calitate de vorbitoare nativă de limba română), am realizat o clasificare a structurilor care ne interesează, structuri pe care le prezentăm subcategorizat şi diferenţiat, în sensul că detaliem comentariile mai ales pentru tipurile de contexte care pun probleme deosebite de interpretare, referindu-ne şi la alte structuri mai mult sau mai puţin asemănătoare.

Deşi este simetrică în gîndire cu *negaţia*, *afirmaţia* cunoaşte realizări *lingvistice* diferite. Sîntem de părere că *afirmaţia* este/poate fi actualizată prin tipurile de structuri prezentate în continuare, mărcile ei fiind stabilite, repetăm, prin opoziţie cu *negaţia*.

A. Marcă Ø[13], pe lîngă forma verbală-bază a propoziţiei .

(1) Ie [Ø] s-o scoborît.

(*Texte dial. II*: 161)

(2) Viaţa [Ø] se scurgea aci fără conflicte majore.

(Preda 1967: 5)

B. Cuvinte

a) *sintetice*, de tipul:

– adverbul de afirmaţie tipic *da*

(3) – Aţi vrea să cumpăraţi ceva?...
– *Da*.

(Vulpescu 1991: 193)

---

[11] Vezi şi GALR II: 698 – *afirmaţia* nu are însă o marcă specifică, forma *pozitivă* a propoziţiilor fiind indicată de absenţa mărcilor *negaţiei*.

[12] Dăm doar cîte un exemplu pentru fiecare tip de structură, ţinînd cont de diferitele genuri de texte din care am excerptat fapte de limbă.

[13] În opoziţie cu marca tipică concretă a *negaţiei*, adverbul *nu*.

– adverbe[14] de afirmație (acum *sintetice*, indiferent de originea lor[15], de tipul *bineînțeles*, *desigur, exact, firește, întocmai, neapărat*, *negreșit*, *nesmintit* etc.).

(4) – Va veni?
– *Bineînțeles*!

(5) *Desigur* CĂ nu poate să fie dragoste.
(Stănescu 1990: 173)

– verbe de apreciere, impersonale, perifrastice[16] de tipul *e sigur, e bine* etc.

(6) *Sigur* CĂ a reușit să plece!

– adverbe de afirmație de tipul *da*, dublate de marca *Ø*, pe lîngă forma verbală – bază a propoziției.

(7) – Ai vrea să-l cunoști?
– *Da*, [*Ø*] aș vrea.

– interjecții (acum *sintetice* de tipul *zău*[17]).

(8) Fugi de aici, madam Farfara, cu psihologia dumitale. Nu, *zău* CĂ ai haz.
(Călinescu 1960: 133)

– interjecții de tipul *îhî*, *mda* etc.

(9) – Vrei să mergi și tu?
– *Îhî!*

(10) – A înțeles ce vor de la el?
– *Mda*!

b) *perifrastice*[18]:

– adverbe de afirmație (acum *perifrastice* de tipul *cu adevărat*, *cu certitudine*, *cu siguranță*, *de bună seamă*, *fără doar și poate*, *fără îndoială*, *firește*, *nici vorbă* etc.).

(11) *Cu siguranță*, el va veni dacă îl vei chema.

– interjecții (acum *perifrastice*[19] de tipul *pe cuvînt*, *pe cuvîntul meu*, *pe legea mea*, *pe sufletul meu*, *să fiu al dracului/naibii*, *să mor eu* etc.).

---

[14] Unele dintre ele fiind interpretate ca determinînd calitatea judecății logice cuprinse în propoziție; vezi Tiktin 1892: 211.

[15] Avem în vedere posibilitatea de a se fi format prin *aglutinare* (*bineînțeles*, *desigur*, *negreșit*, *nesmintit*).

[16] Se observă faptul că, în comunicare, cel mai adesea apare doar adverbul din perifraza verbală (*sigur* < *e sigur*).

[17] Unii lingviști o consideră adverb, vezi Tiktin 1892: 211.

[18] Considerăm că se impune precizarea că aceste cuvinte perifrastice nu dublează marca *Ø*.

[19] Inițial, aceste îmbinări stabile vor fi fost îmbinări libere de tip nonpropozițional (*pe cuvînt*, *pe cuvîntul meu*, *pe legea mea*, *pe sufletul meu*) sau de tip propozițional (*asta mi-e crucea*, *să mor eu*, *să fiu al naibii* etc.)

(12) *Pre legea mea* CĂ nu numai cu aceste toiage ce-ți voi zdrobi trupul.
(Varlaam: 81/2)

– structuri expresive de tipul *ba bine că nu, cum să nu* etc.

(13) – Care va să zică... a murit?
– *Ba bine că nu.*
(Caragiale 1997: 339)

(14) – Da mă iei și pă mine-n car?
– Hai sus, *cum să nu!*
(Bîrlea 1966: 139)

§3. Tipurile de exemple identificate în paragraful anterior permit unele comentarii, referitoare la *circulația*, la *expresivitatea*, la *topica* și la *funcționalitatea* lor.

În ceea ce privește *circulația* structurilor prin care este marcată/se actualizează *afirmația*, se observă că *afirmația* actualizată prin marca Ø [vezi tipul de context (1)] este foarte frecventă în toate stilurile limbii române literare și în varianta vorbită familiară și populară, putîndu-se aprecia că *expresivitatea*[20] sa este Ø, neutră, obiectivă.

În privința *afirmației* exprimate prin *cuvinte sintetice* se observă că și frecvența acestor tipuri de structuri este destul de mare. Trebuie menționate și structurile cu afirmația *da* repetată, ceea ce sugerează un absolut al *afirmației* (Irimia 1999: 112).

(15) – Ai rezolvat chestiunea aceea?
– *Da, da!!! / Da, da, da!!!*[21]

Adverbul de afirmație *da* repetat de două sau trei ori pune și alte probleme de interpretare, în sensul că poate exprima o *afirmație întărită*

(16) – Ești de acord cu propunerea lui?
– *Da, da, da.*

sau o *afirmație atenuată*

(17) – Ai vrea să plece mai repede?
– *Da, da.*

Legată de acest fapt este și problema analizării adverbului *da* repetat ca un *cuvînt sintetic repetat* sau ca un *cuvînt perifrastic*. După părerea noastră, afirmația repetată[22] *da* ar trebui considerată ca un tot unitar, ca un cuvînt perifrastic, deci, un argument în acest sens fiind posibilitatea existenței unei apoziții de tipul:

---

[20] Plecăm de la ideea că, deși în literatura de specialitate mai «veche» se considera că doar anumite structuri au expresivitate, în literatura de specialitate mai «nouă» se vorbește despre *expresivitate* pentru toate cuvintele din limbă, *expresivitatea* avînd grade diferite în acest ultim caz. Vezi, pentru detalii, Irimia 1999: 10 sqq.

[21] Prin același model de structură poate fi actualizată și *negația*: – A venit cu rezultatele? – *Nu, nu, nu!*.

[22] Considerăm că, în legătură cu *repetiția*, trebuie spus faptul că aceasta poate fi un fenomen lexical sau o figură de stil.

(18) – Îi ajuți tu pe copii?
– *Da, da*, rezolv eu problema.

O altă situație aparte este reprezentată de cazurile în care afirmația *da, da* este urmată de apoziția *cum nu/cum să nu*, îmbinare stabilă afirmativă, compusă din elemente cu înțeles negativ[23].

(19) – Mergi și tu în excursie?
– *Da, da, cum să nu.*

Notă. În legătură cu aceste forme ale afirmației *da*, trebuie făcută o diferențiere după criteriul *funcționalității*, în sensul că afirmația *da* este, în dialog, *substitut de propoziție/de frază* etc., în timp ce negația *nu* poate fi, în dialog, *rest de propoziție/de frază* etc. Afirmația *da(c)aa* este doar *substitut*, putîndu-se vorbi și de o categorie intermediară, reprezentată de negația de tipul *ddda* (cu prelungirea consoanei *d*) sau de tipul *daaa/deeaa* (cu prelungirea a vocalei *a*, de exemplu). Comunicarea, precizăm în treacăt, poate fi concretizată în *narațiune, descriere* și *dialog*. În funcție de aceste precizări, trebuie spus că *substitutul* apare, principial, în *narațiune* și în *descriere*, în timp ce la nivelul *dialogului* apare, *prin excelență*, *restul*, acest fapt constituind un element de distingere a *substitutului de rest*.

Adverbele de afirmație de tipul *bineînțeles, desigur, exact, firește, întocmai, cu adevărat*, *cu certitudine*, *cu siguranță* etc.) au *semantism* întotdeauna *incident* și pot fi formal «nelegate» de planul nonincident (*forma* lor *incidentă* constînd în pauză și intonație, deci în izolare) sau «legate» de planul nonincident prin jonctivul subordonator *că*[24]. Aceste adverbe exprimă *certitudinea, siguranța* în legătură cu ceva afirmat sau negat (*bineînțeles*, *desigur*, *firește*, *negreșit*, *nesmintit*, *cu adevărat*, *cu certitudine*, *cu siguranță*, *de bună seamă*, *fără doar și poate*, *fără îndoială*, *nici vorbă*). Se pot reliefa unele nuanțări, în sensul că unele dintre adverbele avute în vedere au o încărcătură expresivă mai mare, întrucît vorbitorul, *implicat afectiv în comunicare* (Dimitriu 2002: 722), scoate în evidență certitudinea privitoare la afirmația/negația respectivă.

Se poate stabili o ierarhizare pornind de la adverbele cu expresivitate «neutră» (de tipul *da*) la cele cu expresivitate deosebită, *emfatice* într-un grad mai mic (*firește*, *desigur* etc.) sau mai mare (*de bună seamă*, *fără doar și poate*, *fără îndoială* etc.).

În cazul *afirmației*, în privința *topicii*, trebuie spus că aceasta are un rol diminuat, comparativ cu situația *negației*, comentarii impunîndu-se mai ales în legătură cu situația adverbelor și a interjecțiilor afirmative. Dacă adverbele de

---

[23] Vezi *infra*, comentariile cu privire la cuvinte perifrastice de tipul *ba bine că nu*.
[24] Nu avem în vedere *aici* adverbele care sînt asociabile cu un verb în cadrul unei îmbinări stabile de tipul *a fi probabil, a fi posibil* etc., pe care urmează să le discutăm *infra*.

tipul *desigur*, neurmate de *CĂ*, pot apărea în poziţie iniţială (*Desigur*, mă interesează acest subiect), în poziţie mediană (Mă interesează, *desigur*, acest subiect) sau în poziţie finală (Mă interesează acest subiect, *desigur*), atunci cînd sînt *urmate de jonctivul subordonator* CĂ, aceste adverbe pot apărea doar în poziţie iniţială (*Desigur* că mă interesează acest subiect) sau în poziţie mediană (Acest subiect *desigur* că mă interesează)[25].

Interjecţiile de tipul *zău*, cu *semantism* întotdeauna *incident*, care au un «comportament» *semantico-sintactic* asemănător celui al adverbelor de tipul *desigur*, în sensul că pot fi *formal* «nelegate» de planul nonincident (*forma* lor *incidentă* constînd în pauză şi intonaţie, în izolare, deci) sau «legate» de planul nonincident prin conjuncţia subordonatoare **că**. În cadrul listei de *interjecţii incidente* prezentate, se poate stabili o distincţie între formele *astăzi* sintetice (indiferent de originea lor) de tipul *zău* şi cele *astăzi* perifrastice de tipul *pe cuvînt*, *pe cuvîntul meu*, *pe legea mea*, *pe sufletul meu*, *asta mi-e crucea*, *să mor eu* etc. Unele interjecţii din această serie pot exprima o *asumare* a unei anumite informaţii semantice prezentate în planul *dictum*-ului (interjecţiile de tipul *pe cuvînt*, *pe cuvîntul meu*, *pe legea mea*, *pe sufletul meu*, *asta mi-e crucea*, *să mor (eu)*, *să fiu al dracului/naibii* etc.), în acest caz putîndu-se vorbi de o *generalizare*. Se observă, repetăm, că aceste interjecţii au un «comportament» *semantico-sintactic* asemănător celui al adverbelor de tipul celor discutate *supra*, în sensul că în *contexte diferite* pot primi *interpretări diferite*. Dacă interjecţiile de tipul *zău*, *neurmate de* CĂ, pot apărea în poziţie iniţială (*Zău*, nu ştiu ce să fac), în poziţie mediană (Nu ştiu, *zău*, ce să fac) sau în poziţie finală (Nu ştiu ce să fac, *zău*), atunci cînd sînt *urmate de jonctivul subordonator* CĂ, ele pot apărea doar în poziţie iniţială (*Zău* CĂ nu ştiu ce să fac) sau în poziţie mediană (Acest subiect *zău* CĂ mă interesează).

Afirmaţia poate fi actualizată şi prin *cuvinte perifrastice*, prin *structuri expresive* de tipul *ba bine că nu* [vezi tipul de context (11)], *cum să nu* [vezi tipul de context (12)], compuse din elemente negative, dar al căror înţeles unitar este afirmativ.

La nivel *sintactic*, despre *afirmaţie* se vorbeşte în legătură cu unele unităţi sintactice, mai ales *propoziţia*. Prin *afirmaţia* «verbală», prin asocierea unui mărci [Ø] cu *predicatul*, se poate vorbi de afirmaţia la nivelul *propoziţiei* sau, *mutatis mutandis*, în situaţiile în care acest predicat constituie nucleul unei propoziţii-bază a unei fraze, se poate vorbi de afirmaţia la nivelul *frazei*. Sîntem de părere, totuşi, că nu se poate vorbi de *frază* afirmativă (sau negativă) doar pe baza afirmaţiei (/negaţiei) predicatului care constituie nucleul unei propoziţii-bază a unei fraze,

---

[25] Exemplificările noastre au adverbele-substitute atît în poziţie iniţială, cît şi în poziţie mediană sau în poziţie finală, iar adverbele urmate de conjuncţia subordonatoare că, în poziţie iniţială şi poziţie mediană.

întrucît *fraza* are caracter eterogen, putînd conține «elemente» constitutive atît afirmative, cît și negative[26].

(20) *Sînt sigur* că nu vii.
(21) *Sînt sigur* că vii.
(22) *Nu sînt sigur* că vii.
(23) *Nu sînt sigur* că nu vii.

În legătură cu aceste propoziții trebuie precizat faptul că aici comunicarea principală se face prin propoziția nonincidentă, așadar, aceasta conține afirmația sau negația, propoziția incidentă exprimînd doar atitudinea vorbitorului.

Afirmația la nivelul *propoziției* poate fi *fermă* sau *atenuată*, *sigură* sau *nesigură*.

Afirmația fermă, sigură este realizată prin:

– adverbe de afirmație [vezi *infra*, tipul de context (4)]
– verbe
 – exprimate

(24) – Vii la masă?
 – Vin.

 – neexprimate, în structuri cu *rest*[27], în care se exprimă
  – alte funcții sintactice (atribut, complement, circumstanțial etc.)

(25) – Ce a scris?
 – *O scrisoare.*

  – numai o parte din anumite funcții sintactice

(26) – A mîncat?
 – *A.*

– adverb cu funcție de predicat adverbial

(27) *Desigur* că au înțeles ce au de făcut.

– interjecție cu funcție de predicat interjecțional

(28) *Zău* că se pricepe la reparat electronice.

Notă. *Restul* constituie o comunicare în care *există*, dar *nu se exprimă funcțiile sintactice principale* sau *baza* frazei/a textului. *Restul* poate fi decodat de interlocutor doar prin existența *antecedentului*[28], fără de care *restul* nu este posibil, în sensul că el nu poate exista fără o *comunicare* anterioară, unde elementul care constituie *restul* să fie *exprimat* (– Copilul a plecat la școală? – *La școală.*) sau din care să fie *deductibil*, să se poată subînțelege (– Ce a mîncat fetița? – *Mere.*) Comunicarea care precedă un

---

[26] Pentru această problemă, vezi și Berceanu 1999: 42 sqq., Dimitriu 2002: 1555-1556.
[27] Mai ales în vorbirea populară și familiară, de aici cu extensiuni în literatura artistică.
[28] Avem în vedere aici «comunicarea» anterioară, verbală sau non-verbală.

rest este concretizată, de cele mai multe ori, printr-o *interogativă directă*, fapt explicabil prin apariția *restului prin excelență* în *dialog*.

Sîntem de părere că se poate vorbi despre mai multe tipuri de *rest*:

- *restul de propoziție* reprezentat printr-o singură *parte secundară de propoziție* (= o singură *funcție sintactică*), din contexte de tipul

(29) – Cu cine s-a întîlnit?
– *Cu prietenii*!

sau prin două sau mai multe *părți secundare de propoziție* (= mai multe *funcții sintactice*)[29].

(30) – A înțeles problema?
– *Repede, fără alte întrebări, în ciuda stresului*.

- *restul de frază*, reprezentat printr-o singură propoziție subordonată (= o singură *funcție sintactică*)

(31) – Ce anume însă vreți să vă rămînă în minte?
– *Că încă n-am murit*.
(Pardău 1987: 172)

sau prin mai multe *propoziții subordonate* (= mai multe *funcții sintactice*).)

(32) – Ce ți-a spus?
– *Că nu poate veni decît cînd va găsi bani și după ce se va întîlni cu ceilalți*.

- *restul de text*

(33) – *Și* dacă nu fac ce spui tu? întrebă Maria.

- *restul de îmbinare de cuvinte* cu determinare obligatorie

(34) – Ești student la Facultatea de Litere?
– La Litere.

- *restul de îmbinare* stabilă *de cuvinte*

(35) – Ne-am gîndit, *n-avea grijă*.
– Eu *n-am*...
(Vulpescu 1992: 241)

Resturile din *îmbinările stabile de cuvinte* sînt mult mai puține decît *resturile* din *îmbinările libere de cuvinte*, pentru că, teoretic, *îmbinările libere de cuvinte* pot cuprinde și *îmbinările stabile de cuvinte* și *îmbinările de cuvinte cu determinare obligatorie*.

Se observă faptul că toate aceste tipuri de rest sînt specifice limbii vorbite familiare și populare, de aici cu extensiuni în literatura beletristică.

---

[29] Pentru o prezentare detaliată a acestei probleme, vezi Tamba Dănilă 2004: 92.

Afirmaţia atenuată, nesigură poate fi actualizată prin[30]:

– modul prezumtiv al verbului – predicat

(36) – Chiar face el asta?

– Va fi făcînd.

– verbe sintetice sau perifrastice care indică îndoiala, nesiguranţa, posibilitatea

(37) – Va rezolva el problema transportului?

– *Se poate.*

– circumstanţiale de tipul *cam aşa ceva, aproximativ, cu aproximaţie, tot ce se poate* etc.

(38) – Înţeleg ca s-a rezolvat totul.

– *Cam aşa ceva.*

§4. Idei generale. *Afirmaţia* constituie un subiect care permite încă multe nuanţări, rafinări ale celor spuse pînă acum în literatura de specialitate. În acest sens, *afirmaţia* nu poate fi luată în discuţie decît în relaţie cu *negaţia*, lucru neluat în considerare întotdeauna în lucrările de gramatică. În lucrarea de faţă am realizat un inventar al tipurilor de structuri prin care poate fi actualizată *afirmaţia*, ceea ce ne-a permis observarea anumitor caracteristici legate de *circulaţie*, de *expresivitate*, de *topică* şi de *funcţionalitate*, precum şi nuanţarea unor aspecte deja discutate în literatura de specialitate.

În cazul *afirmaţiei*, în privinţa *topicii*, trebuie spus că aceasta are un rol diminuat, comparativ cu situaţia *negaţiei*, comentarii impunîndu-se mai ales în legătură cu situaţia adverbelor şi a interjecţiilor afirmative. Dacă adverbele de tipul *desigur*, *neurmate de CĂ*, pot apărea în poziţie iniţială, în poziţie mediană sau în poziţie finală, atunci cînd sînt *urmate de jonctivul subordonator* CĂ, aceste adverbe pot apărea doar în poziţie iniţială sau în poziţie mediană. Dacă interjecţiile de tipul *zău*, *neurmate de* CĂ, pot apărea în poziţie iniţială, în poziţie mediană sau în poziţie finală, atunci cînd sînt *urmate de jonctivul subordonator* CĂ, ele pot apărea doar în poziţie iniţială sau în poziţie mediană.

Prin *afirmaţia* verbală, prin asocierea unui mărci [Ø] cu *predicatul*, se poate vorbi de afirmaţia la nivelul *propoziţiei* sau, *mutatis mutandis*, în situaţiile în care acest predicat constituie nucleul unei propoziţii-bază a unei fraze, se poate vorbi de afirmaţia la nivelul *frazei*. Sîntem de părere, totuşi, că nu se poate vorbi de *frază* afirmativă (sau negativă) doar pe baza afirmaţiei (/negaţiei) predicatului care constituie nucleul unei propoziţii-bază a unei fraze, întrucît *fraza* are caracter eterogen, putînd conţine «elemente» constitutive atît afirmative, cît şi negative. Trebuie precizat faptul că aici comunicarea principală se face prin propoziţia nonincidentă, aşadar, aceasta conţine afirmaţia sau negaţia, propoziţia incidentă exprimînd doar atitudinea vorbitorului.

---

[30] Vezi şi Dimitriu 2002: 1552.

Bibliografie

AO = ARISTOTEL, **Organon**, vol. I, **Categoriile. Despre interpretare. Analitica primară**, ediţie de Mircea Florian, Editura IRI, Bucureşti, 1997

Barbu B. BERCEANU, **Negaţia. Sistemul negaţiilor în limba română**, Editura Crater, Bucureşti, 1999

DŞL = Angela BIDU-VRĂNCEANU, Cristina CĂLĂRAŞU, Liliana IONESCU-RUXĂNDOIU, Mihaela MANCAŞ, Gabriela PANĂ DINDELEGAN, **Dicţionar general de ştiinţe. Ştiinţe ale limbii**, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1997

Corneliu DIMITRIU, **Tratat de gramatică a Limbii Române. I. Morfologia, II. Sintaxa**, Institutul European, Iaşi, 1999, 2002

Constantin DOMINTE, **Negaţia în limba română**, Editura Fundaţiei *România de Mîine*, Bucureşti, 2003

DLL = Jean DUBOIS, Mathée GIACOMO, Louis GUESPIN, Christiane MARCELLESI, Jean-Baptiste MARCELLESI, Jean-Pierre MÉVEL, **Dictionnaire de linguistique et des sciences du langage**, Larousse, Paris, 1994

Constantin FRÂNCU, **Evoluţia reflecţiilor privind limbajul din Antichitate pînă la Saussure**, Casa Editorială „Demiurg", Iaşi, 2005

Paula GHERASIM, **Semiotica modalităţilor**, Casa Editorială „Demiurg", Iaşi, 1997

GA, I, II = **Gramatica limbii române**, vol. I-II, ediţia a II-a, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1963

GALR, I-II = **Gramatica limbii române, I. Cuvîntul, II. Enunţul**, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2006

Dumitru IRIMIA, **Gramatica limbii române**, Editura Polirom, Iaşi, 1997

Dumitru IRIMIA, **Introducere în stilistică**, Editura Polirom, Iaşi, 1999

Elena TAMBA DĂNILĂ, **Vechi şi nou în sintaxa limbii române**, Casa Editorială „Demiurg", Iaşi, 2004

H. TIKTIN, **Gramatica română pentru învăţămîntul secundar**, partea I, **Etimologia**; partea a II-a, **Sintaxa**, Iaşi, 1892

Izvoare

Ovidiu BÎRLEA, **Antologie de proză populară epică**, vol. I-III, Editura pentru Literatură, Bucureşti, 1966

I.L. CARAGIALE, **Opere. Teatru**, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1997

G. CĂLINESCU, **Scrinul negru**, Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, Bucureşti, 1960

Platon PARDĂU, **Scrisorile veneţiene**, Editura Militară, Bucureşti, 1987

Marin PREDA, **Moromeții**, vol. I-II, Editura pentru Literatură, București, 1967

Nichita STĂNESCU, **Fiziologia poeziei**, Editura Eminescu, București, 1990

*** Texte dial. II = **Texte dialectale** culese de Emil Petrovici. Suplement la Atlasul linguistic român II, Sibiu – Leipzig, 1943

VARLAAM, **Cazania (1643)**, ediție de J. Byck, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, București, 1943

Ileana VULPESCU, **Arta conversației**, Editura&Imprimeria *Arta grafică*, București, 1992

Ileana VULPESCU, **Rămas-bun casei părintești**, Editura & Imprimeria Arta Grafică, București, 1991

Vladimir ZAGAEVSCHI
Universitatea de Stat din Moldova, Chişinău

Tendinţe în evoluţia desinenţelor *-e* şi *-uri* la pluralul substantivelor neutre

Dans l'article on suit les tendances en évolution des désinences *–ei* et *–uri* du pluriel de noms neutres dans la langue roumaine. Chez les écrivains du XVIII – XIX siècle la désinence *–uri* reçoit une utilisation prédominante (*acturi, palaturi, rezultaturi* etc.). Les écrivains contemporains n'utilisent plus telles formes, et les normes littéraires légifèrent, d'habitude, les variants à la désinence *–e* (*acte, palate, rezultate* etc.).
Pourtant, pour un grand nombre de noms, les dictionnaires normatifs présentent des variantes morphologiques (de transition), mais dans une manière arbitraire dans certains cas *–e / -uri,* dans autres *–uri / -e.* Toutefois, l'enregistrement doit se faire en base de critères scientifiques, c'est-à-dire en respectant la tendance et évolution du phénomène (par ex.: *chibrit* – pl. *chibrite / chibrituri,* mais pas du tout: *chibrituri / chibrite*).
Néanmoins la désinence *-uri* ne cédera pas aux noms monosyllabiques, forme singulière (*drum* – pl. *drumuri, mal* – pl. *maluri, val* – pl. *valuri* etc.) et aux noms auxquels la désinence *–uri*, auprès de *–e*, engender des sens nouveaux (par ex.: *ac* – pl. *ace* „pour coudre" / *acuri* „aux abieilles").

Limba funcţionează în sincronie şi se constituie în diacronie, susţine E. Coşeriu. De-a lungul secolelor limba se află în continuă dezvoltare. Evoluţia limbii atrage după sine anumite schimbări în rostire, în accentuarea cuvintelor şi a formelor. Prin analogie apar forme morfologice noi. Cuvintele capătă sensuri noi, diferite nuanţe de sens. Se modifică topica cuvintelor în propoziţie ş.a.

Această continuitate a modificărilor duce la profilarea unor tendinţe, unele din ele fiind deosebit de puternice, insistente, care ulterior intră, inevitabil, în conflict cu norma. Ca rezultat, *finalitatea este a vorbitorului care adoptă ceva, care adoptă o inovaţie* (E. Coşeriu). Iar J. Gilliéron spunea şi el că *secretul limbii se află ascuns în vorbire* (după E. Coşeriu). Codificatorilor normelor literare le rămîne doar să depisteze acest secret şi să respecte mersul cutărei sau cutărei tendinţe, să onoreze opţiunea vorbitorului.

O tendinţă puternică, insistentă, a dirijat de-a lungul secolelor concurenţa dintre desinenţele *–e* şi *–uri* de la pluralul substantivelor neutre, care a început

cu extinderea impunătoare a formantului *–uri*, ca mai apoi, în ultimul secol, „lupta” să se deruleze în favoarea desinenței *–e*.

În latină substantivele neutre căpătau la plural fie desinența *–a* (*canticum* – pl. *cantica*, *vadum* – pl. *vada*), fie formantul *–ora*, acesta din urmă caracterizînd doar cîteva substantive (*frigus* – pl. *frigora*, *pectus* – pl. *pectora*, *tempus* – pl. *tempora*). Cu timpul formantul *–ora* se extinde tot mai mult și asupra altor substantive neutre, care anterior făceau pluralul în desinența –a (cf. *pavimentum* – pl. *pavimenta* > *pavimentora* > rom. *pămînturi*; *vadum* – pl. *vada* > *vadora* > rom. *vaduri*).

Mai mult chiar. Formantul *–ora* > *–uri* a fost acceptat și de către unele substantive masculine și feminine, fapte de limbă atestate în operele unor scriitori clasici: cf. *un monstru* < fr. *le monstre* – pl. *monstruri* (C. Bolliac); *un pas* < lat. *pasus, – us* – pl. *pasuri* (Gr. Alexandrescu, V. Alecsandri, C. Bolliac, M. Kogălniceanu, Iancu Văcărescu); *un sîn* < lat.*sinus*, *-i* – pl.*sînuri* „sîni” (M. Eminescu); *un snop* < sl. *snopu* – pl. *snopuri* (M. Eminescu); *o stepă* < sl. *stepi* – pl. *stepuri* (Gh. Asachi); *o origine* < fr. *l'origine* – pl. *originuri* (Al. Russo); *un obraz* < sl. *obrazu* – pl. *obrazuri* (M. Sadoveanu) ș.a.

Împrumuturile de substantive din alte limbi se acomodau, de regulă, la substantivele neutre cu pluralul în –uri (din sl.: *bîrlog* – pl. *bîrloguri, chivot* – pl. *chivoturi, hîrtop* – pl. *hîtropuri, nărav* – pl. *năravuri, oblînc* – pl. *oblîncuri, ocol* – pl. *ocoluri;* din turc.: *acaret* – pl. *acareturi, ceapraz* – pl. *ceaprazuri, hîndichi* – pl. *hîndichiuri, marafet* – pl.*marafeturi, pazarlîc* – pl. *pazarlîcuri, pervaz* – pl. *pervazuri*; din ngr.: *taifas* – pl. *taifasuri*; din ung.: *belșug* –pl. *belșuguri, ceardaș* – pl. *ceardașuri, lăcaș* – pl. *lăcașuri, meleag* – pl. *meleaguri, vicleșug* – pl. *vicleșuguri;* din fr.: *linotip* – pl. *linotipuri, calvar* – pl. *calvaruri, embargo* – pl. *embargouri, onor* – pl. *onoruri, trafic* – pl. *traficuri*; din germ.: *ultimatum* – pl. *ultimatumuri;* din rus.: *colhoz* – pl. *colhozuri, cosmodrom* – pl. *cosmodromuri, sovhoz* – pl. *sovhozuri;* din ucr.: *ceambur* – pl. *ceambururi*; din engl.: *fault* – pl. *faulturi*, *week-end* – pl. *week-end-uri, whisky* – pl. *whisky-uri*, *xerox* – pl. *xeroxuri*).

La cronicari, dar mai ales la scriitorii din sec. XVIII-XIX, atît la cei moldoveni, cît și la cei munteni, se întîlnesc aproape în exclusivitate forme ale substantivelor neutre cu pluralul în *–uri*. La aceiași scriitori însă, rareori, se întîlnesc și plurale cu desinența *–e*, ceea ce semnalizează începutul unui „conflict” între cele două desinențe/formanți, care va derula în favoarea desinenței *–e*. Exemplele de mai jos sînt edificatoare în acest sens:

Coresi: *folosuri*;

Varlaam: *giurămînturi, plînsuri, suspinuri,* dar și *giurăminte, treabe* „treburi", *veșminte*;

Dosoftei: *cîmpuri, ceriuri, giurămînturi, suspinuri*;

Miron Costin: *frumusețuri*;

Ion Neculce: *diamanturi, giurămînturi, ponturi* „puncte", *ucisuri*;

D. Cantemir: *argumenturi, brehăituri, giurămînturi*;

Iancu Văcărescu: *pasuri* „pași", *rîsuri* „rîsete";

Dinicu Golescu: *manuscripturi*, dar și *manuscrise*;

C. Conachi: *așezămînturi, giurămînturi, instituturi, înscrisuri, mormînturi, altaruri* „altare", *palaturi, suspinuri*;

Al. Donici: *eczamenuri, grimasuri, paragrafuri,* dar și *veșminte.*

C. Stamati: *brilianturi, diamanturi, oltaruri* „altare", *palaturi, rîsuri* „rîsete";

Gh. Asachi: *punturi* „puncte", *staturi* „state", *stepuri* „stepe", dar și *așezăminte, monumente*;

B.P. Hasdeu: *folosuri* (ca și la Coresi), *graduri* „grade", *zdrențuri*, dar și *documente, rezultate, state*;

C. Bolliac: *bencheturi, costumuri, firuri, monstruri, ministeruri, ocoluri, pasuri, personagiuri, privilegiuri, protesturi, regulamenturi, sacrificiuri, scheleturi, staturi, tribunaluri,* dar și *departamente, geamantane* și *statute* (nu: *statuturi*);

Gr. Alexandrescu: *ceruri* (sg. cer), *consiliuri, defecturi, exempluri, geniuri, jurnaluri, metaluri, minuturi, pasuri* „pași", *pustiuri, staturi, suspinuri*, dar și *pergamente*;

D. Bolintineanu: *mormînturi, privilegiuri, punturi* (de vedere) „puncte", *staturi (americanii cei din Staturile Unite), templuri*, dar de acum și *argumente, așezăminte, elemente, fondamente, regulamente, state*;

M. Kogălniceanu: *acturi, ajutoruri, așezămînturi, canaluri, capcanuri, colegiuri, cronografuri, blăstămuri, detailuri, documenturi, epizoduri, fragmenturi, instituturi, jurnaluri, manuscripturi, monumenturi, pasuri, principaturi, privilegiuri, portreturi, staturi, talenturi, tractaturi, uvragiuri*, dar și *așezăminte, jurnale, monumente, principate, proiecte*;

Al. Russo: *acturi, aplauzuri, bencheturi, comitaturi, echipajuri, firuri, folosuri, interesuri, manuscrisuri, magazinuri, palaturi, principaturi, ponturi* și *punturi* „puncte", *originuri, roduri* „roade", *rezultaturi, regimenturi, rîsuri* „rîsete", *ridiculuri, saloanuri, staturi*, dar și *principate*;

V. Alecsandri: *accesuri, anacronismuri, brilianturi, cîmpuri, detailuri, graduri* „grade", *incidenturi, jargonuri, portofoliuri, poemuri, pasuri* „pași",

palaturi, progresuri, roduri „roade”, *romanuri, sacrificiuri, staturi* „state”, *telegrafuri*, dar şi *manuscrise, manuscripte, poeme*.

Al. Odobescu: *grumazuri, răsipuri, smaragduri* „smaralde”, *templuri*, dar şi *găitane, epitete, monumente, veşminte*;

M. Eminescu: *ceruri, sînuri* „sîni”, *snopuri*, dar *certe* „certuri”, *ideale* „idealuri”.

Astăzi, la scriitorii contemporani, asemenea forme nu mai pot fi întîlnite. Normele literare legiferează vairantele cu desinenţa *–e*: *acte, argumente, aşezăminte, briliante, costume, documente, instrumente, monumente, ornamente, parlamente, rezultate, temple* ş.a. Totuşi (nu ştim care ar putea fi criteriul) DOOM şi ÎOOP a mai păstrat drept normă, la unele substantive, variantele de plural în *-uri* (de ex.: *chibrituri, festivaluri, recensămînturi*), deşi în limba vorbită circulă (pare a fi chiar mai circulante) şi variantele cu pluralul în *-e* (*chibrite, festivale, recensăminte*). Codificatorii normelor literare va trebui să ţină cont de spusele lui E. Coşeriu, căci, pe bună dreptate, *vorbitorul este măsura tuturor lucrurilor în lingvistică, fiindcă limbajul e făcut de către şi pentru vorbitori, nu de către şi pentru lingvişti*.

Aici nu este vorba de multe substantive neutre monosilabice la singular, care sînt refractare desinenţei *–e*, întrucît formantul *–uri* le asigură la plural un corp fonetic mai amplu: Ex.: *beci* – pl. *beciuri, cuib* – pl. *cuiburi, drum* – pl. *drumuri, front* – pl. *fronturi, gol* – pl. *goluri, hram* – pl. *hramuri, iaz* – pl. *iazuri, joc* – pl. *jocuri, lac* – pl. *lacuri, mal* – pl. *maluri, nas* – pl. *nasuri, pod* – pl. *poduri, rol* – pl. *roluri, salt* – pl. *salturi, val* – pl. *valuri, zid* – pl. *ziduri* ş.a. Există, desigur, şi excepţii: *băţ* – pl. *beţe, blid* – pl. *blide, os* – pl. *oase, sat* – pl. *sate*.

În cazul altor substantive, indiferent dacă sînt mono- sau plurisilabice, DOOM, ÎOOP, alte dicţionare normative (de ex., DEX), înregistrază variantele morfologice de plural, atît cu desinenţa *–e*, cît şi cu formantul *–uri* (şi sînt în drept să le înregistreze) doar în cazul cînd acestea sînt generatoare de sensuri lexicale, adică este vorba de admiterea variantelor lexico-gramaticale. Această proprietate a celor doi formanţi de a aduce schimbări la nivel de conţinut necesită a fi cunoscută de către vorbitori, întrucît ea are o mare importanţă pentru cultivarea limbii atît sub aspectul ei oral, cît şi cel scris. Aducem exemple:

1. *ac* (instrument de cusut) – pl. *ace* şi *ac* (la albine) – pl. *acuri*; 2. *acces* (stare morbidă, izbucnire) – pl. *accese* şi *acces* (intrare, trecere) – pl. *accesuri*; 3. *cap* (parte a corpului, individ; extremitate) – pl. *capete* şi *cap* (termen

geografic) – pl. *capuri*; 4. *car* (vehicul) – pl. *care* și *car* (piesă la mașina de scris) – pl. *caruri*; 5. *corn* (la animale, la instrumente) – pl. *coarne* și *corn* (franzeluță, recipient, colț, instrument–semnal de vînătoare) – pl. *cornuri*; 6. *cot* (termen anatomic) – pl. *coate* și *cot* (termen geografic, tehnic) – pl. *coturi*; 7. *fus* (unealtă de tors) – pl. *fuse* și *fus* (în tehnică, arhitectură, matematică, astronomie) – pl. *fusuri*; 8. *ghiveci* (vas pentru flori de casă) – pl. *ghivece* și *ghiveci* (fel de mîncare) – pl. *ghiveciuri*; 9. *mijloc* (procedeu, unealtă, avere) – pl. *mijloace* și *mijloc* (talie) – pl. *mijlocuri*; 10. *nivel* / *nivelă* (în tehnică) – pl. *nivele* și *nivel* (înălțime, stadiu, treaptă) – pl. *niveluri*; 11. *ochi* (organul vederii; mugur) – pl. masc. *ochi* și *ochi* (de fereastră, de pădure, la o împletitură, la plită, fel de mîncare) – pl. *ochiuri*; 12. *orz* (lanuri) – pl. *oarze* și *orz* (sorturi) – pl. *orzuri*; 13. *pas* (mișcare cu piciorul) – pl. masc. *pași* și *pas* (în tehnică) – pl. *pasuri*; 14. *rîs* (mamifer) – pl. masc. *rîși* și *rîs* (acțiunea de a rîde) – pl. *rîsuri* (și sg. *rîs* + *et* – pl. *rîsete*); 15. *raport* (relatare oficială, termen metematic) – pl. *rapoarte* și *raport* (relație) – pl. *raporturi*; 16. *sîn* (mamelă la femei, piept) – pl. masc. *sîni* și *sîn* (spațiul dintre piept și cămașă) – pl. *sînuri*; 17. *vis* (imagini și idei în timpul somnului) – pl.*vise* (carte / dicționar de vise) și *vis* (dorință în viață, aspirație) – pl. *visuri* ș.a. [DOOM, DEX].

Mai există un aspect, deosebit de dificil, al substantivelor neutre, cînd vorbitorul sau cel care scrie ar putea ezita lesne între cele două variante morfologice / forme duble (uneori chiar triple), cu desinența *–e* și cu formantul *–uri*. GLR, cu trimitere la ÎOOP, intenționează că în cazul acestor variante morfologice *„norma literară variază de la un cuvînt la altul*" și aduce numeroase substantive neutre care s-ar putea realiza în vorbire, fiecare substantiv luat în parte, în cîte două variante morfologice la plural, cu desinența *-e* și cu desinența *-uri*: *acoperiș* – pl. *acoperișe* și *acoperișuri*; *canal* – pl. *canale* și *canaluri*; *cămin* – pl. *cămine* și *căminuri*; *ospăț* – pl. *ospețe* și *ospățuri*[1]; *vîrtej* – pl. *vîrteje* și *vrtejuri*[2].

Cazuri de indecizie în utilizarea unor asemenea variante morfologice le putem întîlni chiar în mijloacele *mass media*, la posturile de radio și televiziune, în limbajul unor scriitori, publiciști, intelectuali. Aducem numai cîteva exemple: *refrenuri* (un poet și politician, în săptămînalul *Literatura și arta*; corect: *refrene*); *ruinuri* (un poet și om de cultură, săptămînalul *Literatura și arta*; corect: *ruine*); *sînuri* „sîni" (un publicist, tot acolo);

---

[1] Aici am putea desprinde sensuri lexicale diferite: *ospăț* – pl.*ospețe* (masă îmbelșugată, petrecere) și *ospățuri* (mîncare îmbelșugată, prînz).

[2] Forma *vîrteje* pare a fi nefirească, forțată.

spitaluri (un poet, în revista *Limba română*; corect: *spitale*); *potenţialuri, concerturi* (publicişti, în ziarul *Timpul*; corect: *potenţiale, concerte*); *succesuri* (un ministru, la TVM-1; corect: *succese*); *şantajuri* (un colonel, tot acolo; corect: *şantaje*); *portreturi* (o învăţătoare, la radio „Antena C"; corect: *portrete*) ş.a.

Pentru a anihila cît de cît efectul negativ al unor asemenea cazuri de incertitudine DOOM, dar şi alte dicţionare normative, trebuie să admită şi chiar admit înregistrarea variantelor morfologice / formelor duble. Aducem exemple din DOOM şi reflexele unor asemenea înregistrări în DEX:

1. *antrax* – pl. *antraxuri* / *antraxe* (în DEX numai *antraxe*); 2. *advon* – pl. *advoane* / *advonuri* (în DEX numai *advonuri*; 3. *anacolut* – pl. *anacolute* / *anacoluturi* (în DEX numai *anacolute*); 4. *bărăgan* – pl. *bărăganuri* / *bărăgane* (în DEX numai *bărăganuri*); 5. *canal* – pl. *canaluri* / *canale* (în DEX numai *canaluri*); 6. *cenotaf* (monument funerar) – pl. *cenotafe* / *cenotafuri* (în DEX numai *cenotafe*); 7. *chiostec* (piedică la piciorul cailor; şiret la gulerul mantalei) – pl. *chiostecuri* / *chiostece* (la fel în DEX); 8. *chipiu* – pl. *chipie* / *chipiuri* (la fel în DEX); 9. *chivot* – pl. *chivoturi* / *chivote* (în DEX numai *chivoturi*); 10. *dărab* – pl. *dăraburi* / *dărabe* (la fel în DEX); 11. *esofag* – pl. *esofage* / *esofaguri* (în DEX numai *esofaguri*); *monolog* – pl. *monoloage* / *monologuri* (la fel în DEX); 13. *şevalet* – pl. *şevalete* / *şevaleturi* (la fel în DEX); 14. *tăpşan* – pl. *tăpşane* / *tăpşanuri* (în DEX numai *tăpşane*); 15. *tunel* – pl. *tuneluri* / *tunele* (la fel în DEX); 16. *ţol* – pl. *ţoluri* / *ţoale* (în DEX numai *ţoluri*); 17. *vis* – pl. *visuri* / *vise* (la fel în DEX, dar şi diferenţieri de sensuri); 18. *xiolit* (termen chimic) – pl. *xiolite* / *xiolituri* (la fel în DEX) ş.a.

Din cele doar cîteva probe, extrase paralel din două dicţionare, putem uşor observa prezenţa anumitor discordanţe în promovarea variantelor morfologice atît la nivelul unui singur dicţionar luat aparte, cît şi la nivelul ambelor dicţionare luate împreună şi, în acelaşi timp, lipsa unor anumite criterii rigide, ştiinţifice, la înregistrarea lor. DOOM-ul, spre exemplu, plasează la întîmplare pe prim plan (pînă la bară) cînd varianta cu desinenţa *–e*, cînd pe cea cu desinenţa *–uri*. DEX-ul, la rîndu-i, procedează la fel de arbitrar, dar într-un mod propriu al său.

Criteriul ştiinţific însă ar putea fi numai acela care respectă tendinţa în evoluţie a fenomenului şi anume: desinenţa *–e* tinde să înlocuiască tot mai insistent desinenţa *–uri,* aceasta din urmă cedînd tot mai mult. Aşadar, formele de plural ale cuvintelor *chibrit, festival, recensămînt* ş.a., înregistrate de DOOM (şi DEX) în *–uri* (*chibrituri, festivaluri, recensăminturi*) şi ale celor

prezentate în aceleaşi dicţionare în variante morfologice (vezi *supra*), necesită a fi legiferate în următoarea ordine a dubletelor morfologice: *chibrite* / *chibrituri, festivale* / *festivaluri, recensăminte* / *recensăminturi* ş.cl. (*bărăgane* / *bărăgănuri, canale* / *canaluri*[3] sau chiar numai: *chibrite, festivale, recensăminte, bărăgane, canale* etc. ca şi: *briliante, documente, parlamente, rezultate* etc. Cu alte cuvinte, pe prim plan, pînă la bară, vom plasa varianta cu desinenţa *–e*, iar varianta cu desinenţa în *–uri* – pe planul al doilea, după bară, sau chiar înlăturînd-o din norma literară.

Totuşi, în perspectivă, pluralul cu desinenţa *–uri* nu va ceda atît de uşor la substantivele neutre monosilabice (de ex. *lac* – pl. *lacuri*, *val* – pl. *valuri*), la substantivele care admit variante lexico-gramaticale (de ex.: *ac* – pl. *ace* [de cusut] / *acuri* [la albine]) şi la substantivele neutre, împrumutate mai recent, care, de regulă, se acomodează mai greu la desinenţa *–e* (de ex.: *embargo* – *embargouri, fault* – *faulturi* ş.a.)

Bibliografie

Curs de gramatică istorică a limbii române, Lumina, Chişinău, 1993

DEX – **Dicţionarul explicativ al limbii române**, Academia R.S.R., Institutul de Lingvistică din Bucureşti, Editura Academiei R.S.R., Bucureşti, 1975

DOOM – **Dicţionarul ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române**, Academia R.S.R., Institutul de Lingvistică al Universităţii din Bucureşti, Editura Academiei R.S.R., Bucureşti, 1989

GLR, I – **Gramatica limbii române**, Vol. I. Ediţia a II-a revăzută şi adăugită, Academia R.P.R., Editura Academiei R.P.R., Bucureşti, 1963, p. 69-71

ÎOOP – **Îndreptar ortografic, ortoepic şi de punctuaţie**. Ediţia a V-a, Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan", Univers Enciclopedic, Bucureşti, 2001

M. AVRAM, ***Despre desinenţa –uri la substantivele feminine***, în *Analele ştiinţifice ale Universităţii „Al. I. Cuza" din Iaşi (Serie nouă). Secţiunea III-a. Lingvistică. Studia linguistica et philologica in honorem D. Irimia*, tomul XLIX-L, Iaşi, 2003 – 2004

G. CARAGATA, ***Pluralele româneşti şi italieneşti în –ora***, în *Buletinul Institutului de Filologie Română „A. Philippide"*, vol. III, Iaşi, 1936

[3] GLR (p. 71) prezintă variantele morfologice / formele duble la plural în această eşalonare.

I. COTEANU, ***Despre pluralul substantivelor neutre în româneşte***, în *Limbă şi literatură*, vol. I, Bucureşti, 1955

Al. GRAUR, **Tendinţele actuale ale limbii române**, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1968

I. IORDAN, ***Pluralele substantivelor în limba română actuală***, în *Buletinul Institutului de Filologie Română „A. Philippide"*, vol. V, Iaşi, 1938

Vl. ZAGAEVSCHI, **Studii de gramatică dialectală comparată**, Ştiinţa, Chişinău, 1990

Petru BUTUC
U.P.S. „Ion Creangă", Chişinău

Consideraţii privind propoziţia şi fraza angrenată în limba română

The ability of syntactical units to have semantical and functional values it involves both the constituents and the entire phrase. This quality is also reveal by tautological sentences and phrases. The redundancy plays an important role for the understanding of the grammatical typology.

În ierarhia nivelului sintactic, orice tip de propoziţie apare atît ca rezultat al segmentării frazei, în calitate de constituent imediat al acesteia, cît şi ca rezultat al integrării unui lanţ sintagmatic în prezenţa unui centru predicative (Diaconescu 1989: 214). În acest şir de raporturi, din cadrul propoziţiei, predicativitatea şi predicaţia constituie o condiţie esenţială, fără de care nu ar fi posibilă existenţa acestei unităţi. Predicativitatea (categorie gramaticală de bază a sintaxei propoziţiei) şi predicaţia (categorie logică) „totdeauna validează statutul de propoziţie" (Diaconescu 1989: 212). Numai prin aceste categorii un lanţ sintagmatic (lanţ de raporturi morfo-sintactice) se poate proiecta la nivel sintactic. În lipsa lor nu este posibilă realizarea unei propoziţii, oricît ar fi de mare şirul ordonării sintagmatice, deoarece numai ele actualizează conţinutul informativ în raport cu realitatea (Peşkovskii 1996: 169).

Aceste calităţi le întrunesc după părerea noastră, propoziţiile subliniate din frază: „***Dealu-i deal***[1] / ***şi valea-i vale***[2] / ***Mîndra-i mîndră***[3] / ***pînă moare***[4]..." (folcl.).

Aceste trei propoziţii ((1) Dealu-i deal; (2) Valea-i vale; (3) Mîndra-i mîndră) sînt, din punct de vedere structural, oarecum deosebite, ieşind parcă din standardul structural tipologic tradiţional. Ele sînt, de fapt, nişte tautologii propoziţionale, în care substantivele cu funcţie de subiect (dealul, valea, mîndra) sînt şi cu funcţie de nume predicative a predicatului nominal (este *deal*, este *vale*, este *mîndră*). Cu alte cuvinte, acelaşi subiect al propoziţiei este şi component al predicatului în propoziţie, ceea ce nu

este deloc întîmplător. Geniul poporului nostru a creat atare tip de propoziții pentru a imprima un sens informativ – comunicativ adăugător, în paralel cu cel de bază. Astfel, de rînd cu sensurile informative – comunicative despre calificativele stării și însușirii subiectelor (în propoziția (1) subiectul „dealul" deține calificativul „este deal"; în propoziția a (2) subiectul „valea" – calificativul „este vale"; în propoziția (3) subiectul „mîndra" – calificativul „este mîndră") în asemenea enunțuri se mai exprimă și semantica informativ – comunicativă despre certitudinea statorniciei, invulnerabilității lor.

Aceste subiecte (1 dealul, 2 valea și 3 mîndra) au devenit, în acest tip de propoziții, mai mult decît obiecte propriu zise, evoluînd parcă niște fenomene statornice, constante și invulnerabile în raport cu timpul și spațiul aflărilor. Dacă am aplica analiza transformațională a frazei din care fac parte aceste propoziții, am obține o informație reală, firească, pe care atît vorbitorul, cît și ascultătorul, indirect, o subînțeleg foarte ușor: „Așa precum obiectul, fenomenul sau națiunile de „deal" și „vale" rămîn în esența lor noțiuni cert neschimbate, invulnerabile, constante, în raport cu timpul și circumstanțele lui, tot așa și obiectul, fenomenul sau noțiunea „mîndra" (fată frumoasă, adorată și mult rîvnită de toți flăcăii) rămîne în definitiv greu de cucerit, oricînd și oriunde.

Aceste trei unități frastice (dealu-i deal; valea-i vale, mîndra-i mîndră), deși se caracterizează printr-o formă structurală specifică, corespund pe deplin condițiilor factologice de propoziții ca atare. În primul rînd, ele dețin elementele constituente necesare și specifice (indicii categoriei gramaticale a predicativității: modul, timpul, persoana, numărul), și în al doilea rînd, sînt adunate pe baza relațiilor sintagmatice actualizate de acești indici. Atît doar, că aceste categorii structurale de propoziții trebuie denumite *propoziții angrenate*, deoarece, pe lîngă sensul informativ de bază, mai comportă și un sens comunicativ suplimentar, datorită formei lor structural – gramaticale. În cazul dat, informația suplimentară constă în *certitudinea nestrămutării* și *invariabilității noțiunii* de *deal, vale, mîndră,* dintr-un anumit punct de vedere.

Este știut faptul că fraza, ca unitate sintactică, este alcătuită din cel puțin două propoziții, iar propozițiile, în cadrul frazei, sînt foarte strîns legate logic și semantic. Cercetătoarea V.A. Beloșapcova consideră că, drept frază, poate fi socotită „o îmbinare de cuvinte (pe baza relațiilor sintactice)

de unități predicative (sau de echivalente contextuale ale acestora), conform anumitor scheme structurale (forme ale frazei) și destinată pentru a funcționa în calitate de unitate de comunicare" (Beloșapcova 1977:167). Este evident că la baza definiției respective sînt puse două din cele mai importante aspecte ale sintaxei, și anume: a) de a fi o unitate de comunicare și b) de a avea la bază categoria gramaticală a predicativității, ca nucleu al propoziției.

Prof. E.A. Referovscaia, ocupîndu-se de problema frazei în limba franceză, menționează că cei mai mulți lingviști sînt orientați spre următoarea definiție: „fraza reprezintă nu o îmbinare de propoziții separate, mai mult sau mai puțin independente, dar o exprimare de ansamblu a unei gîndiri complexe unice, în care propozițiile principale și subordonate se află într-o interdependență, intercondiționare și interacțiune, fiind elemente componente indispensabile ale acestui tot întreg" (Referovscaia 1969: 14).

Așadar, majoritatea lingviștilor pun accentul pe proprietatea frazei a) de a exprima o gîndire complexă și b) de a avea în componența sa mai multe unități (propoziții), relativ independente, fiecare avînd la bază un predicat. Toate acestea ne fac să conchidem că fraza, ca unitate sintactică nu poate fi concepută în afara prezenței a cel puțin două propoziții, iar faptul că propoziția apare, la nivel sintactic, drept rezultat al segmentării frazei în calitate de constituent al acesteia, ne vorbește despre o legătură bilaterală între propoziție și frază, o interacțiune între ele.

În contextul discuției noastre, constatăm în baza acestor păreri că, deoarece propozițiile formează unitățile constituente determinatorii ale oricărui tip de frază, sensul informativ-comunicativ suplimentar al propozițiilor angrenate devin și o particularitate a frazei din care fac ele parte. Astfel, caracterul angrenat al propozițiilor angrenate se răsfrînge și asupra frazei. Aceasta ne face să remarcăm că propozițiile angrenate funcționează, de fapt, în paralel cu frazele angrenate, deoarece propoziția și fraza angrenată, asemeni propoziției și frazei ordinare, formează împreună un tot întreg semantic, logic și intonațional.

Bibliografie

Ion DIACONESCU, **Probleme de sintaxă a limbii române actuale**, București, 1989

A.M. PEŞKOVSKII, **Russchi sintacsis v nancinom osveşcenii**, Moscva, 1996

V.A. BELOŞAPCOVA, **Sovremennîi ruschii iazîc. Sintacsis**, Moscva, 1977

E.A. REFEROVSCAIA, **Sintacsis sovremennovo franţuscovo iazîca. Slojnoe predlojenie**, Leningrad, 1969

Anatol IONAŞ
Universitatea de Stat din Tiraspol

Repere motivaţionale în terminologia populară (nume de plante)

Le problème de l'arbitraire/nonarbitraire du signe linguistique connaît différentes considérations étant discutés aux temps d'autrefois. F. de Saussure, connu linguiste suisse, analyse dans le **Cours de linguistique générale** le problème de spécification de la linguistique dans le cadre d'une discipline qui étudie les systèmes de signes comme le langage parlé, l'écriture, les signals maritimes, l'alphabet de sourds-muets, les rites symboliques etc. – une discipline qui intègre les signes dans la vie sociale. La création de cette métascience a été favorisée par la conception du monde comme un univers de signes, dans lequel la langue paraît comme un système particulier. F. de Saussure place la sémiologie (qui doit étudier la vie des signes dans le sein de la vie sociale) parmi les disciplines psychologiques, la considérant une partie de la vie sociale. Le signe linguistique n'est pas un nom pour un objet, il unit une concept avec une image acoustique. Le signe est quelque chose d'abstrait, une entité psichique avec deux faces: signifié (concept) et signifiant (image acoustique) – des aspects indisociables comme deux faces d'une feuille de papier. La liaison qui unit le signifiant et le signifié est arbitraire.

L'étude éffectué au sujet des noms des plants comme une partie composante du vocabulaire nous démontre que dans la langue comme en d'autres systèmes sémiotiques, les élémente constitutifs ont une base de motivation bien précisé, que les unités lexicales ont reçu leur significant non pas accidentel, donc en conformité avec des critères, des lois fixées par le peuple parlant, comment sont la forme, la couleur, l'odeur, le goût, les propriétés curatifs.

Semiotica sau semiologia (din gr. *semeion* – „semn" şi *logos* – „ştiinţă") este teoria generală a sistemelor de semne. Ideea unei astfel de discipline apare deja în sec. al XVII-lea la filosofii englezi Francis Bacon (1561-1626) şi John Locke (1632-1704), dar fondatorul semiologiei (care trebuie să studieze „viaţa semnelor în sînul vieţii sociale") este F. de Saussure (1857-1913). Calea deschisă de savantul elveţian a fost continuată de alţi cercetători, printre care L. Prieto, R. Barthes, E. Buyssens, care au adus contribuţii esenţiale la constituirea noii ştiinţe.

Aproximativ în aceeaşi perioadă, de cealaltă parte a oceanului, logicianul şi filosoful Ch. Peirce (1839-1914) studia diferite sisteme de semne, ocupîndu-se în special de limbajul ştiinţelor. Abordarea problemelor de către Peirce este distinctă

de cea a lui F. de Saussure, nu atît din cauza fundamentului filosofic diferit al celor două doctrine (cartezianismul pentru Saussure şi behaviorismul pentru Peirce), cît datorită faptului că semiologia nu mai este concepută ca o ştiinţă umanistă, dar ca o ştiinţă formală, apropiată de logică [1, 4]. Gîndirea lui Peirce n-a dat roade decît mult mai tîrziu, cînd dezvoltarea lingvisticii a permis valorizarea ei. Semnul apare nu numai ca element purtător de sens într-un sistem, dar şi ca semnal orientativ al comportamentului.

Începînd cu Saussure, semnul a devenit conceptul fundamental al lingvisticii. Ideile savantului au influenţat (într-un fel sau altul) toate concepţiile actuale despre semn. În definiţia saussuriană (Numim semn reunirea conceptului şi a imaginii acustice, dar, în mod curent, acest termen desemnează în genere doar imaginea acustică, de ex. un cuvînt /*arbor*/) găsim cele două poziţii existente în lingvistica generală:

1. semnul este format dintr-un semnificat (concept) şi un semnificant (imagine acustică);
2. semnificatul comportă numai un semnificant, semnificatul fiind ceva exterior semnului şi naturii sale.

La aceste două poziţii de bază trebuie să mai adăugăm şi pe a treia, care îşi găseşte sursa în glosematica lui Hjelmslev (din gr. *glossa* – „limbă"). El denumeşte semnificatul saussurian – *conţinut*, iar semnificantul – *expresie*, ambele avînd o *substanţă* şi o *formă*. Semnul lingvistic, după Hjelmslev, reuneşte *forma conţinutului* şi *forma expresiei*, aflate într-o relaţie de dublă implicaţie.

F. de Saussure nu numai că a demonstrat caracterul bilateral al semnului lingvistic, ci a şi arătat că el este produsul unei activităţi conştiente, fixat în conştiinţa umană, în psihicul omului. Ambele laturi (materială şi ideală) „sînt fixate în limbă sub formă de abstracţii, se păstrează în conştiinţa colectivă a vorbitorilor în formă de sensuri (noţiuni lingvistice) şi de imagini senzoriale ale formelor semiotice" [2, 118]. Despre semn, înţeles ca unitatea dintre un semnificant şi un semnificat, Saussure a făcut mai multe precizări, însă o problemă controversată este cunoscuta teză „despre arbitrarul semnului lingvistic" [3, 87], care a fost supusă criticii şi chiar contestată. Potrivit tezei saussuriene, între cele două laturi ale semnului verbal nu este o condiţionare reciprocă, adică semnul este folosit în mod întîmplător pentru a denumi ceva iar între natura obiectului şi denumire nu este nici o legătură organică, nemijlocită care ar obliga folosirea unui complex sonor şi nu a altuia.

În cadrul semioticii limbajului s-a discutat mult concepţia lui F. de Saussure despre arbitrarul semnului, poate chiar mai mult decît caracterul de semn propriu-zis al elementelor (unităţilor) limbii. S-a stabilit totuşi că semnul lingvistic nu este numai arbitrar, întîmplător, ci şi motivat, nonaccidental. E. Benveniste (1902-1976) consideră că semnul (avînd în vedere semnificantul) e arbitrar în raport cu

lumea exterioară, însă e motivat în limbă, întrucît pentru vorbitor noțiunea și forma fonică sînt indisolubil legate în activitatea lui intelectuală; legătura dintre semnificat și semnificant nu e arbitrară, ci, dimpotrivă, necesară.

Ch. Bally (1865-1947) a reluat într-un cadru mai larg problema motivării. El vorbește de o motivare prin semnificant, adică ceea ce Saussure numea motivare absolută (onomatopeele, interjecțiile, cuvintele cu simbolism fonetic) și cea relativă care se referă la posibilitatea de analiză a unui semn prin alte semne – derivate, compuse, forme gramaticale.

Caracterul nonarbitrar al semnului verbal – argumentat în lingvistică – prezintă un interes deosebit pentru specialiști din domeniul medicinii, farmacologiei, biologiei, pentru folcloriști. Dar cei mai mulți termeni ridică această problemă în botanică, zoologie (nume de plante, păsări, animale, insecte etc.). Omul, din cele mai vechi timpuri, a înțeles multe lucruri folositoare despre plante, importanța lor generală și de neînlocuit în viața cotidiană. Fiecare specie de plante a fost înțeleasă într-un mod anume, căci pe pămînt, în aer și apă ele (plantele), folosind energia solară, prepară sute de substanțe fără de care civilizația umană ar fi greu de conceput. Dulciuri, grăsimi, uleiuri, diferite soiuri de făină, fibre din care ne țesem îmbrăcămintea sau fabricăm hîrtia, mirodenii, parfumuri, medicamente, pînă și temutele otrăvuri ies din laboratorul frunzei. De-a lungul veacurilor omul a denumit plantele luînd în considerare importanța lor în alimentație, industrie, medicină, cosmetică, apicultură, zootehnie, protecția mediului, vopsitoria vegetală etc. Odată cu numele plantelor s-au conturat și cunoștințele asupra rosturilor acestora. Numele românești de plante cultivate și spontane se pot grupa în trei categorii:

1. denumiri din fondul cultural originar;
2. denumiri specifice poporului nostru;
3. denumiri împrumutate de la alte popoare.

Denumirile din fondul originar sînt, în cea mai mare parte, generale și se referă la principalele plante cultivate și spontane. Ele s-au păstrat în condițiile continuității poporului român în spațiul Carpato-Danubian în baza modului său sedentar de viață, de puternica ancorare în mediul natural și de permanența interesului pentru resursele bogate ale acestuia. Termenii referitori la morfologia plantelor sînt tot din această categorie. După origine ei se împart în dacici, latinești și grecești În graiul poporului român s-au păstrat cîțiva termeni semnificativi (într-un număr foarte mic) din fondul dacic [4, 136]. Sînt valoroase cercetările efectuate de I. Russu și de alți savanți, care afirmă că în limba română se cunosc numai 150-170 de cuvinte de origine sigură dacică, iar nume de plante sînt foarte puține: *brad, brîndușă, brusture, gorun, mazăre, copac, ghimpe, mugur, păstaie, sîmbure, strugure.* Mult mai numeroase sînt plantele care au nume de origine latină. Din acest fond fac parte aproape toți termenii care țin de

morfologia plantelor: *iarbă* (herba), *rădăcină* (radix), *bulb* (bulbus), *tubercul* (tuberculum), *frunză* (frondea), *floare* (flos, floris, pl. flores), *fruct* (fructus), *sămînţă* (sementia) etc.

Limba română s-a constituit pe un teritoriu foarte întins pe ambele maluri ale Dunării, fiind continuatoarea limbii latine populare vorbite în primele secole ale erei noastre în Dacia şi nord-estul peninsulei Balcanice. Influenţa civilizaţiei şi limbii latine s-a simţit în aceste regiuni din sec. al III-lea înainte de Christos, odată cu expansiunea romană, dar s-a intensificat, mai ales, după cucerirea şi transformarea Daciei în provincie romană. Limba română a trecut prin mai multe perioade de transformări vocalice, consonantice, morfologice, sintactice. Astfel de modificări sînt atestate şi la unele denumiri de plante, culturi agricole. A se compara: *grîu* (granum), *mei* (milium), *orz* (hordeum), *secară* (secale), *măr* (malum), *păr* (pirus), *prun* (prunus), *cireş* (cerasus), *viţă* (vitis) etc. Semnalăm şi cîteva plante spontane: *nalba* (malva – alternanţa m/n şi v/b), *pătlagină* (plantago, -ginis), *sulfină* (sulfina), *urzică* (urdica), *sunătoare* (sanatoria), *salvie* (salvia) etc. Unele plante au denumiri de origine greacă. Ca şi cele latine, acestea se referă la specii comune importante: *zmeură* (zmeuria), *cimbru* (thymbros), *trandafir* (triandafyllon), *castan* (kastanon) etc.

Denumiri populare plantele au primit atunci cînd au intrat în sfera cunoştinţelor poporului român. Glosarele relevă diversitatea criteriilor care au stat la baza constituirii acestui important fond de termeni. Cei mai mulţi au fost sugeraţi de caracteristicile morfologice ale plantelor:

- forma tulpinii: *ghimpe pădureţ*, *spinul*, *coada cucoşului*;
- forma frunzei: *coada-calului*, *limba-mielului*, *limba-soacrei*, *talpa-gîştei*;
- forma florii: *degeţelul*, *papucul-doamnei*, *steliţa*, *clopoţelul*;
- forma fructului: *ciuboţica-cucului*, *colţii-babei*;
- culoarea: *albăstrica*, *negruşca*, *gălbenele* (nume sinonime: *gălbioară*, *vîzdoagă*, *lămîioară*);
- gustul şi mirosul: *amăreala*, *usturoiţa*, *mierea-ursului*, *fierea-pămîntului*, *piperul-bălţilor*;
- asemănarea cu părţile corpului omenesc sau al animalelor: *cinci-degete*, *limba-boului*;
- întrebuinţări medicinale: *holera*, *pojarniţa*, *plămînăriţa*, *studeniţa*;
- farmece, practici magice: *buruiana de urît*, *dosnica*, *muma-pădurii*, *lingura-zînelor*;
- credinţe, sărbători: *sînziene*, *părul Maicii Domnului*, *iarba sfîntului Ioan*, *drăgaica*.

În unele regiuni ale ţării ţăranii afirmau că plantele ar avea grai ca şi oamenii, că s-ar putea să le auzi vorbind, să le afli numele, rosturile. V. Butură scrie că „toată buruiana spune: «Ia-mă pe mine că bani mulţi vei avea», alta: «Sînt pentru

cinste, de noroc, ia-mă pe mine». Numai trebuie să pricepi limba lor" [5, 218]. Plantele ocupă un rol aparte în cultura şi obiceiurile poporului român, lor le-au fost atribuite puteri protectoare divine. Prepararea leacurilor a fost întregită cu unele acţiuni şi formule magice (descîntece, farmece, vrăji) în care se exprimă dorinţa de vindecare a bolnavului, de alungare a bolii.

Multe plante sînt utilizate în sfera de producţie (vopsitorie, cosmetică, agricultură etc.), primind denumire în funcţie de gradul de utilitate: *săpunăriţa* (este utilizată la fabricarea săpunului), *roiniţa* (apicultorii folosesc planta înflorită pentru prinderea albinelor), *lăptuca* (plantă comestibilă, bogată în vitamine, conţine un suc alb, lăptos).

Studiul efectuat asupra termenilor botanici (ca parte componentă a vocabularului limbii române) ne demonstrează că în limbă, ca şi în orice alt sistem semiotic, elementele constitutive au o bază conceptuală bine fundamentată, că unităţile lexicale îşi primesc semnificantul nu la întîmplare, ci în conformitate cu unele criterii, legităţi stabilite de poporul vorbitor.

Bibliografie

S. BEREJAN, I. DUMENIUC, N. MATCAŞ, **Lingvistica generală**, Chişinău, 1985

V. BUTURĂ, **Cultura spirituală românească**, Bucureşti, 1968

I. RUSSU, **Din trecutul păstorului român**, Cluj, 1958

F. de SAUSSURE, **Curs de lingvistică generală**, traducere şi cuvînt înainte de Irina Izverna Tarabac, Iaşi, 1998

M. SCÎNTEIE, **Introducere în semiotică**, Bucureşti, 1996

SECȚIUNEA III

STILISTICĂ ȘI POETICĂ

„Fie cineva ateu și păgîn, cînd va auzi muzică de Palestrina, sentimentul întunecos, neconștiut al creștinătății-l va pătrunde și păgînul sau ateul va fi pe cît ține impresia muzicei creștin pîn-în adîncimile sufletului. Și limba strămoșească e o muzică: și ea ne atmosferizează cu alte timpuri mai vrednice și mai mari decît ticăloșia de azi, cu timpuri în care unul s-au făcut poporul și una limba."

(Mihai Eminescu)

Irina CONDREA
Universitatea de Stat din Moldova, Chişinău

Elemente discursive actuale în pamfletul politic

The study is devoted to the analysis of various persuasive and expressive techniques used in the Moldavian media to satirize the flaws of political discourse. The article reaveals that irony and metaphor have complex stylistic values, contextually developed to enforce the sarcastic attitude towards political inconsistency and demagogy.

În lumea contemporană discursul public, adresat unui număr mare de destinatari, are deosebit de multe faţete şi urmăreşte nu numai şi nu atît informarea, cît formarea unor opinii, persuadarea, influenţarea unor decizii, astfel încît importanţa lui în viaţa socială devine din ce în ce mai evidentă.

Orice eveniment din viaţa politică, economică, socială, culturală capătă în mass-media diverse interpretări, care reflectă opinii şi puncte de vedere adeseori contrare.

Simpla informare a cititorului/ascultătorului/destinatarului nu mai are o pondere prea mare, ziarele, radioul, televiziunea, dar şi multe cărţi şi reviste se angajează în discuţii şi polemici pe cele mai diverse teme, folosind un întreg arsenal de mijloace de exprimare tot mai elaborate şi mai diversificate. Mijloacele limbii sînt folosite astfel în o mulţime de *tehnici de comunicare,* se conturează *limbaje* speciale, cu destinaţii bine orientate. Funcţia comunicativă a limbajului în textele mediatice este adeseori secundată de alte funcţii, cum ar fi cea expresivă, fatică, conativă etc.

Trebuie să constatăm, de asemenea, că aceste funcţii sînt mai mobile şi mai pregnante în discursul public, adică în materialele cu tematică actuală, ce reprezintă mesaje adresate întregii comunităţi, cum ar fi comentariile şi discursurile politice (în special în campaniile electorale), dialogurile, interviurile etc., în care se utilizează pe larg toate posibilităţile şi formele de exprimare ale limbii în perioada dată. Acest limbaj se deosebeşte de cel al textelor tradiţionale literare (sau chiar publicistice) printr-o expresivitate şi mobilitate a mijloacelor cu mult mai mare; limbajul presei influenţează în mod vădit exprimarea vorbitorilor şi invers, mass-media preia foarte activ şi rapid tot ce este mai actual şi mai nuanţat din vorbirea curentă, creîndu-se astfel o

față destul de reprezentativă a limbii pentru etapa actuală, diferită de cea care se regăsește în textele literare clasice.

Libertatea de exprimare, tendința de a capta interesul și atenția publicului revigorează tehnici și forme specifice, cum ar fi pamfletul sau foiletonul.

În discursul public sînt folosite din plin, în special de oponenții politici sau de cei care se implică în polemici și discuții în contradictoriu, *satira, sarcasmul, ironia.* Acestea readuc în actualitate texte cu trăsături pregnante de pamflet – specie aproape dispărută în perioada totalitaristă, cînd critica puterii, a persoanelor publice era absolut interzisă. Pamfletul, prin tradiție, este considerat o scriere satirică, avînd ca scop persiflarea, criticarea vehementă a unor fenomene, a unor evenimente din viața socială, satirizarea unor reprezentanți ai puterii politice. Lupta politică dură care se desfășoară în prezent readuce în actualitate acest instrumentar stilistic, însumînd mijloacele de exprimare bazate pe satiră și ironie șfichiuitoare.

Întrucît în discursul politic simpla relatare sau comentare a faptelor nu mai este eficientă, în prezent autorii recurg la cele mai diverse figuri și tropi, anume pentru a face mai atractivă și mai expresivă scrierea, îmbibînd-o cu elemente metaforice și cu figuri care înviorează textul. În felul acesta, destinatarul nu numai că citește cu interes, ci și reține mai bine cele citite; odată captat și stîrnit interesul, publicul nu dă uitării textul pe care tocmai l-a citit, ci este tentat să mai și comenteze, comentariile, de regulă, fiind axate asupra unor forme de exprimare, denumirii, ironii mai „spumoase" anume prin expresivitatea lor. Astfel că scopul autorului, și anume acela de a capta atenția și, în final, de a convinge, este atins și datorită efectelor de limbaj, care, combinate cu alte elemente (cum ar fi structurarea logică a discursului, coerența, verosimilitatea faptelor descrise), devin un instrument eficient în cadrul comunicării.

În discursul politic metafora este pusă în slujba ironiei și a sarcasmului și această trăsătură o deosebește metafora poetică, cu care, neîndoielnic, intră într-o competiție strînsă.

Metafora sarcastică obține teren în textele cu tematică politică, în prezent înregistrîndu-se deja unele expresii mai mult sau mai puțin stabile, caracteristice acestui areal. Astfel, în comentariile publicate în două ziare din Republica Moldova, *Timpul* și *Flux* (2005) de către redactorii acestor organe de presă Constantin Tănase și Petru Bogatu, adjectivul ***politic*** este generatorul celor mai numeroase sintagme cu caracter metaforic. Unele sînt deja bine cunoscute și nu mai este sesizată esența lor metaforică – *grup politic, sprijin politic, direcție politică, lozincă politică*, iar pentru altele metaforizarea este

mai evidentă: *monopol politic, eşichier politic, scenă politică, presiuni politice, competitori politici, răfuială politică, brokeri politici, fraudă politică, provocare politică, context politic, stindard politic, joc politic, vîrfuri politice, distanţare politică, vid politic, aer politic,* ajungîndu-se la o expresivitate accentuată şi special căutată a unor îmbinări cum ar fi *accident politic, acrobaţii politice, impostori politici, treucă politică* sau chiar *mîrlănie politică*.

Din lexicul expresiv aparţinînd tematicii politice fac parte şi o serie de alte îmbinări, care deja au făcut carieră în comentariile de presă şi în general pot fi tratate ca locuri comune sau şabloane, deşi sensul lor metaforic este evident, de exemplu, *urzelile oponenţilor, faţadă cvasidemocratică, jocuri electorale, brokeri electorali, conflicte îngheţate, maşinărie propagandistică, cursă electorală.*

Metafora cromatico-politică este o achiziţie relativ recentă în limbajul discursului politic şi apare în special în *legătură* cu evenimentele declanşate de forţe politice de diverse orientări. *Revoluţia oranj* este o metaforă cu referire la evenimentele politice din Ucraina din 2005, cînd partizanii actualului preşedinte Iuşcenko au demonstrat purtînd drapele, pancarde, panglici, fulare etc. de culoare oranj, aceasta asociindu-se cu ideea democratică şi antirusească. În presa de la Chişinău ecoul n-a întîrziat să apară: „Sub el *epidemia oranj* nu va ajunge în Republica Moldova"; „Acest rîs i-a trădat frica de o posibilă *revoluţie portocalie* la Chişinău". (*Flux*). „Îl văd pe ex-babacul nostru tresărind, bătîndu-se cu mîna păroasă peste frunte şi jurînd că iese din *şaica roşie* şi se bagă în banda celui cu *barbă oranj"* (*Literatura şi arta*, 17.09.2005).

Coloristica iniţială este modificată în funcţie de necesităţile tematice, astfel că diversele conotaţii cromatico-politice trebuie recuperate de cititor din context: „La drept vorbind, presupusa metamorfoză nici nu s-a produs – s-a produs o schimbare de ambalaj, conţinutul rămînînd intact. Cunosc bine această faună. De la '90 încoace şi-a schimbat de cîteva ori culoare. Iniţial a fost *roşie*, apoi a devenit *tricoloră*, mai apoi s-a făcut din nou *roşire,* astăzi e *roşie-oranj* şi şi-a pus pe fruntea păroasă o *tichie albastră bătută cu stelele drapelului european*. La Chişinău venirea unui preşedinte nou întotdeauna a fost însoţită de procedura „schimbării la faţă" a unor oameni de creaţie, businessmeni şi politicieni care se conduc de principiul – „Ieri cu Mircea, azi cu Vova, ţara mea e R. Moldova" (*Timpul*, 14.03.2006).

Persiflarea modului de exprimare al politicienilor este o sursă inepuizabilă de figuri pentru ziariştii din R. Moldova, care nu pierd nici o ocazie să

comenteze limbajul agramat şi infect, înţesat de rusisme şi regionalisme al acestora. Descrierile felului de a vorbi sînt dintre cele mai expresive: „...nu-mi venea a crede că asemenea „expresie înaripată" (*haimanale politice*) ar fi putut să răsară din gelatina uscată a tărtăcuţei sale... Omuleanul care nu poate încleia două propoziţii simple nedezvoltate, *acest Spaimă a logicii, Asasin al topicii, Măcelar al sintaxei şi Bin Laden al stilului* – nu putea să producă, pe bază de materie (cenuşie) proprie o asemenea înjurătură aforistică" (*Timpul*, 22.02.2002); „Nu ziariştii independenţi, ci ziariştii regimului care nu au curajul să observe gradul infernal de incultură al potentaţilor zilei, care nu se simt deranjaţi de „indicul" dnei Ostapciuk – e cu adevărat înfiorătoare „limba maternă" pe care o vorbesc cei din „Conducerea de vârf" – fac o operă de distrugere a acestui stat" (*Timpul*, 08.05.2003): „Dintr-o pornire „creştinoasă", Ostapciuk („inovaţia" lexicală îi aparţine menţionatei doamne) încalcă Regulamentul parlamentului" (*Timpul*, 16.04.2004).

Comentariul metalingvistic nu lipseşte din paginile presei şi vizează nu numai vorbirea politicienilor, ci şi limbajul jurnalistic, al audiovizualului, unde, de exemplu, „echipa monolită de *monşeroi* şi *monşeroaice* (aluzie la emisiunea radiofonică *Mon cher*, în care apar tot felul de perifraze ale expresiei franţuzeşti, inclusiv cele evidenţiate – I.C.) ani de zile, cu mult tupeu şi puţină gramatică, virusează undele plătite din impozitele noastre... Reportajele radiofonice, cu foarte mici şi rare excepţii, sînt redactate într-un greu digerabil limbaj de lemn, foiesc de clişee lexicale şi stilistice, garnisite copios cu greşeli gramaticale... Impresionează în mod deosebit „prospeţimea" lexicului corespondenţilor: femeia e, obligatoriu, „harnică", muzeul satului nu-şi deschide uşile oricum, ci „larg", inaugurarea muzeului a avut loc nu oricum, ci, obligatoriu, „într-o atmosferă solemnă", rezultatele întotdeauna sînt „notorii", „succesele" – „frumoase", meşterii populari nu sînt altfel decît „foarte iscusiţi"... (*Timpul*, 05.03.2004).

Rusismele şi sovietismele servesc pentru caracterizarea negativă a discursului politic şi a unui soi de populism local; în astfel de texte sînt utilizate o serie de structuri din „limbajul macaronic", în special nume proprii şi noţiuni din perioada sovietică, expresii şi cuvinte ruseşti care adeseori sînt din domeniul jargonului sau argoului în această limbă.

Ex.: „Pa, *Vichea*! Sau cum se zice pe moldoveneşte, *pacà!* Sau pînă ci!" (*Timpul*, 26.XII.2003); „... acesta, care toată viaţa a mîncat şi a băut *na şaru*, s-a apucat să dea lecţii de românism" (*Timpul*, 26.10.01); „politicieni au nevoie de nişte ţărani cu psihologie de *boseci*" (*Timpul*, 18.10.2002); „După alegerile din 2001, un *şustreac* cu ceafă groasă zicea că alegerile au fost

cîştigate de două partide şi un guvern" (*Săptămâna*, 15.10.04); „Dle Vieru, la noi e putred mărul şi-i putred tare de tot. *Paţanii* de la Bucureşti au reuşit să prăvălească piramida valorilor" (*Săptămâna*, 15.10.04); „Deocamdată, s-a reuşit dezgheţarea comercială în ceea ce priveşte vinul şi carnea. Moldovenii nu reuşeau să bea atîta vin şi să „*zacusească*" atîta carne" (*Săptămâna*, 01.12.2006).

În scopul de a ieşi din zona unei comunicări oficiale şi de a părăsi spaţiul limbajului de lemn, cu care era tratat în timpul totalitarismului cititorul/destinatarul/electoratul autorii actuali de texte cu tematică politică recurg frecvent la *elemente ale oralităţii, materializate, mai ales, în frazeologisme,* care sînt folosite fie în forma lor originală, fie modificate din punct de vedere structural sau semantic. Acestea, fiind marcate de stereotipie, sînt tot odată şi expresii metaforice uşor decodificate de orice cititor, de aceea apariţia lor într-un discurs politic garantează şi facilitează receptarea. Frazeologismele inserate în comentariile politice creează un efect de surpriză, pentru că realităţile şi subiectele serioase şi oficiale sînt expuse cu mijloace de limbaj familiar, care, tradiţional, este considerat ca fiind în opoziţie cu cel oficial. Ex.: „un cetăţean care se respectă nu va accepta *să i se pună căluşul în gură*", „pot spune fără *a mă îmbăta cu apă rece* că astăzi în Republica Moldova a crescut interesul pentru România"; „Ucraina *a rămas, fără voia ei, de căruţa istoriei*"; „Moscova *dă cu piciorul* în Voronin de cîte ori are ocazia"; „misiunea OSCE la Chişinău *a sărit ca arsă* în apărarea oponentului lui Smirnov"; „el *ne-a turnat gogoşi din belşug*, căutnd să ne demonstreze că a renunţat in extremis, singur şi nesilit de nimeni, deoarece a văzut *în ceasul al doisprezecelea* că Moscova vrea să-l păcălească"; „Dincolo de aceste lucruri *cusute cu aţă albă* pe care ni le-a demonstrat preşedintele, el a intrat în nişte detalii asupra cărora merită să zăbovim"; „preşedintele comunist şi-a schimbat cu uşurinţă şi *vaca de muls*"; „Toate acţiunile sale întreprinse în ultimii patru ani au urmărit astfel, nu binele ţării, ci numai *spălarea obrazului* său politic extrem de imaculat. Iată de ce a venit, în sfîrşit, timpul *să i se dea papucii* şi să i se facă *o săpuneală zdravănă*".

Intertextusalitatea – parafraza, în special în titluri devine un element care ţine, pe de o parte de ludic, iar pe de altă parte, accentuează ironia şi scepticismul autorilor. Exemple de titluri din ziarul *Timpul*: *Splendorile şi mizeriile democraţiei moldoveneşti,Piaţa Marii Beţii Naţionale ,O toamnă furtunoasă, [...] iubirea noastră-ncet s-a stins, Singuri, şi fără demnitate, în faţa istoriei, Balada lupului singuratic, O stenogramă pierdută, Unde demnitate nu e, nimic nu e, bre!, Curat murdar, dragi tovarăşi!*

Metaforele şocante şi imaginile, adeseori apocaliptice, inserate în materialele de presă dovedesc efortul autorilor de a nuanţa limbajul şi de a scoate discursul politic din sfera de exprimare oficială. Ex.: „Ce l-a apucat pe Radcenko, care a fost pe vremuri aliatul lui Smirnov? *L-a tras curentul? L-a muşcat musca ţeţe?* Dacă ar acţiona de capul lui, disidentul transnistrean ar trebui să se simtă acum *ca un beduin nebun care şi-a propus, călcînd desculţ peste şerpi otrăvitori, să traverseze deşertul Sahara pe jos.* El însă pare sigur de sine. *Se agită de propriile declaraţii anti-Smirnov ca de o doză de morfină*" (*Flux*, 20.02.2005);; „în loc să cicatrizeze rănile unei ţări tăiate în trei bucăţi, le zgîndăreşte cu o încrîncenare sadomasochistă"; aceste manifestaţii comuniste sînt [...] o zvârcolire de mâl stătut al istoriei" (*Flux*, 10.02.2005); „După interviul ei (jurnalistei) realizat cu V.V., *mai multe condeie au intrat în erecţie* pentru a o dezaproba" (*Flux*, 29.02.2005). Se poate constata în concluzie că discursul politic, pamfletul publicistic preia astăzi funcţiile discursului artistic prin actualizarea unor forme expresive foarte pronunţate, bine elaborate. Drept urmare, textul publicistic îşi (re)capătă calitatea de lectură antrenantă, cu un limbaj ce nu plictiseşte cititorul, ci din contra, îi trezeşte interesul şi îi antrenează imaginaţia.

Valentina BUTNARU
Societatea „Limba noastră cea română”, Chişinău

Limbajul actual al politicienilor şi al funcţionarilor publici de la Chişinău

The present essay describes the illiterate speech of the politicians from Chisinau and the direct connection between their poor knowledge of the Romanian language and history, their inability to adapt to new realities and their antinational decisions. After 16 years of democracy, the Moldavian politicians are still faithful to the soviet values and they are nostalgic about the soviet past. The new generation of competent and educated young people represents the only chance for the Republic of Moldova to have a future in the European Union. If we are to make an analogy with the German model, it can be said that Romania and Moldavia are two countries united by the same language.

Anii democraţiei au adus, evident, o schimbare de decor în toate aspectele vieţii sociale şi politice de la Chişinău, în mentalitatea şi în limbajul românului basarabean. Protestele, grevele şi revoltele stradale au îmbogăţit lexiconul publicistic cu un şir de clişee de exprimare: *„oameni de bună credinţă”, „oameni de bine”, „adevăraţii patrioţi”, „patrioţi ai acestui neam/pămînt”, om cu „O” mare”, „aşa să ne ajute Dumnezeu”...* – expresii care s-au uzat şi s-au golit de conţinut astazi însemnînd doar cuvinte.

Limbajul de lemn pe seama căruia ironizam pînă în '90 pare astăzi un lux pe fundalul limbajului moldo-slav abordat de către oficialii de la Chişinău. Politicienii şi funcţionarii de stat se confruntă cu o mare dilemă: nu-şi asumă identitatea de român, alta nu li se potriveşte şi, astfel, sînt constrînşi să vorbească mai mult în slogane cărora adesea nici nu le înţeleg bine sensul.

Deşi, evident, între timp s-a instalat şi un discurs politic de calitate, secundat de unul publicistic, purtătorii căruia pe parcursul anilor 1990-2006 au fost: Alexandru Moşanu, Valeriu Matei, Iurie Roşca, Nicolae Dabija, Vitalia Pavlicencu, mai nou – Oleg Serebrian, Dorin Chirtoacă, Marian Lupu. Toţi ei confirmă, mai curînd, excepţia decît regula, reprezentînd oamenii de cultură, filologii, istoricii sau politologii cu studii recente in centrele universitare europene. În limbajul uzual de la Chişinău „prinde” mai degraba

limbajul deocheat, macaronic, anecdotic, care sensibilizează urechea şi memoria auditoriului ca o pandemie.

Astfel se explică stîngăciile lingvistice, stîngăciile de comportament, dar şi gafele în luarea unor decizii importante în viaţa social-politică din Republica Moldova; declaraţiile şi promisiunile adesea nefondate. Paradoxul este că nu se simt „acasă" în nici o limbă din lume, n-au limbă maternă, au înghiţit-o! Româna n-o stăpînesc, „moldoveneasca" este mai mult pentru a-şi camufla analfabetismul, rusa n-o cunosc la nivel literar, alte limbi europene n-au cum să le stăpînească, dacă nu stăpînesc limba maternă. Viaţa lor este un calvar. Plutesc prin sintagmele limbii române ca extratereştrii, dibuind expresia potrivită din auzite. Astfel, după '90, folclorul limbajului politic înregistrează cîteva perle inedite lansate de fostul purtător de cuvînt al Parlamentului, Dumitru Moţpan: *„globul Moldovei", „380 de grade"* (*„ieri ati spus una, da amu vă întoarceţi la 380 de grade"*), *„de pe toate globurile pămînteşti", „patriotismul începe pentru fiecare din noi cu buhaiul satului"*.

Mass-media, îndeosebi televiziunea, răspîndeşte cu iuţeală asemenea „accidente" verbale. De exemplu, a devenit anecdotică intervenţia aceluiaşi Dumitru Moţpan la Consiliul Europei: *„Dumneavoastră, blea, vă rîdeţi, dar nouă ni-i greu"*. Puţini îşi mai amintesc de autorul acestei preafrumoase expresii înaripate, care a şocat, la timpul lui, parlamentarii europeni.

Succesoarea lui Moţpan, Eugenia Ostapciuc, vorbea mai puţin, rostea cuvintele pe jumătate şi a lăsat mai puţine perle în memoria noastră lingvistică. Ea este autoarea *„indicului"* (pentru indice): *„avem un indic înalt"*.

Cel mai prolific în producţia de perle lingvistice rămîne a fi premierul nostru Vasile Tarlev, pe care este foarte greu să-l urmăreşti cînd enunţă cu gravitate *adevăruri* numai de el ştiute. „Eu nu lucrez pentru ordin, ci pentru ţara mea, pentru Moldova, pentru părinţii noştri, buneii şi străbuneii, pentru viitorul ţării noastre", *„De Dumnezeu sîntem daţi pe pămînt ca oameni să muncim, să facem lucruri bune şi să nu ne zgîrîiem pe faţă sau să facem lucruri rele", „Dacă primul ministru actual sau Tarlev sa zicem era mai departe directorul „Bucuriei", nu era absolut nici un scandal. Cred că s-a politizat, s-a destabilizat, s-a dezinformat societatea. Anume din primul rînd că Tarlev deţine această funcţie... Bucuria s-a prihvatizat pe bonuri patrimoniale care a fost o minciună, un zăhărel a populaţiei. Acel care a rămas succesorul meu, l-am crescut, din stradă l-am angajat, lăsîndu-l director să soluţioneze problema. După ce am plecat, s-a politizat, au fost cumpăraţi persoanele cheie, au dezinformat colectivul, opinia publica,*

politizînd în jurul prim ministru. În adresa mea au fost propus bani. Ei s-au înţeles trei-patru persoane sa devină proprietari pe veci, iar colectivul robi."

Aceste şi alte perle suculente pot fi culese de pe site-urile ziarelor *Jurnal de Chişinău* şi *Timpul*.

Întrucît şedinţele oficiale nu sînt transmise în direct, nu avem posibilitatea să savurăm din plin limbajul parlamentarilor şi al miniştrilor noştri. Astfel, cea mai poluantă sursă de difuzare a limbajului stîngaci şi impropriu, rămîne, totuşi, Televiziunea Naţională.

Cînd cineva dintre marii granguri este invitatul Televiziunii, spectacolul este asigurat şi poporul se distrează. Este foarte greu să rezişti o oră sau oricît durează emisiunea. De regulă, depune acest efort doar telespectatorul care urmăreşte discursul politicienilor din punct de vedere profesional. Mostre de genul *„monstre", „migraţia de intelijenţă", „satele noastre sînt lipsite de intelijenţie", „este un patriot al ţării sale / al neamului / al satului"; „tineretul vrea să cîşlige mai mult", „nu, cum să vă spun eu", „sudoarea poporului", „cu ce noi îi cointeresăm pe tineri?", „nu învinovăţesc pe nimeni", „Vă închipuiţi Dumeavoastre...", „le-am luat în vedere aceste momente...", „s-a primit nu prea bine", „din numele meu personal şi al colegilor mei deputaţi", „recenzii foarte negative", „noi am fost nu indiferenţi la problemele limbii"*. Refugiul lor în exprimarea pretins neaoşă este şi mai spectaculoasă şi ridicolă: *„internetul ista", „lucrul ista", „poporul ista", „valorile estea naţionale", „lucrările estea", „asta-i toată chestia"*.

Aceste monologuri inedite sînt „îndulcite" de intervenţiile papagaliceşti ale prezentatorilor TV, prima în top fiind Gutiera Postolache, care consideră că trebuie neapărat să fie de acord în toate cu invitaţii ei. Într-un final de emisiune, cu pretenţia de discuţii despre patriotism, prezentatoarea încheie patetic: *„M-aţi convins să avem o rubrică săptămînală despre patriotism. La ţară tot timpul se fac hori, este logodne, sînt nunţi"*.

Trebuie să înţelegem că **Dicţionarul moldovenesc-românesc** al lui Vasile Stati (Chişinău, 2003) este carte de căpătîi pentru multe categorii de vorbitori la care ne referim în eseul de faţă. Negru pe alb, la pagina 16, **Dicţionarul** ne recomandă pronumele demonstrative *„aiest, aista", „aiestea, aiasta", „aist, aişti", „aiste"*. Este clar pentru ce categorie de consumatori a fost alcătuit şi de nivelul cărui vorbitor s-a condus.

Din păcate, chiar şi în cercurile academice se pot întîlni „şopîrle" lingvistice. De exemplu, într-o conferinţă internaţională de la Academie, Preşedintele a moderat lucrările, într-un limbaj simplu, ca în familie: *„amu s-apăs? Pe ce s-apăs, că nu se porneşte? de ce nu m-ai învăţat mai înainte?"*,

„Ziua de naştere a Academiei", „s-a început provalul Academiei", „noi am devenit parteneri ai guvernului", „noi finansăm şi ea duce pînă la sfîrşit o elaborare", „noi avem trei infrastructuri, mai bine zis – o structură cu trei infrastructuri", „cercetările pe care le efectuăm, ele sînt pe cale dreaptă", „noi sîntem mai ceva ca italienii", „necătînd că totul mergea spre publicare", „în Georgia, ce s-a primit acuma?", „pînă cînd, guvernul se ţine de promisiunile sale", „avem probleme legate de piaţă, pentru că deci...", „noi am început să arătăm la toţi că clădirea să fie atractivă", „mulţumesc, domnule vicepreşedinte, ai fost foarte bravo!", „ce facem cu întrebări?".

Înalţii demnitari, visînd la o înfrăţire veşnică cu postul pe care-l deţin, devin extrem de prudenţi cînd vine vorba de glotonimul ***limba română***. Devin foarte inspiraţi la capitolul inventarea sinonimelor. Astfel, şirul sinonimic „atestă": *„limba maternă", „limba poporului", „limba natală", „limba strămoşească", „limba părinţilor şi a bunicilor"*... La rîndul lor, manualele de limba română şi disciplina Limba şi literatura română sînt botezate: *„limba maternă", „limba natală", „limba noastră"*. Culmea e că aceste noţiuni noi nu mai supără urechea, devin normă... Pe neobservate se prind şi filologii în plasă şi poţi auzi şi de la ei: *„cînd lucraţi cu cuvîntul, nu vă sfiiţi, nu vă leneviţi, căutaţi în dicţionar"* sau, despre lucrările prezentate într-un concurs literar: *„lucrările sînt frumuşele, au şi greşeluţe"*.

Problema deficienţelor terminologice se resimte acut în comunicarea actuală din mediile de specialitate. În limbajul inginerilor, economiştilor, juriştilor s-au instalat ca normă formulele *„mănădjăr", „finanse", „finansări", „biudjet", „diplom", „daţi să vorbim", „o să fiu scurt", „am citit lecţia", „mă mîndresc de voi", „mă isprăvesc singur"* („mă descurc singur"); mai grav este faptul că ele răsună la fel de frecvent şi lejer şi din tribuna Parlamentului, şi în discursul oricărui ministru, şi în orice emisiune televizată.

Eroarea ia locul normei şi forţele care se pot opune sînt în minoritate. Pare lipsită de importanţă această luptă pe fundalul problemelor economice, sociale, politice, ale migraţiei populaţiei. Astfel, nici nu observăm cum ajungem să înghiţim *„ceai cu insomnie"* (în loc de ceai cu iasomie), *„nu se oferă la mine"* (în loc de „nu se referă..."), *„am comoţie"* sau *„retrăiesc"* (pentru „am emoţii"), *„vîrstă veritabilă", „viaţă sură..."*.

Toate pornesc de la identitate, de la conştiinţa naţională, de la sentimentul apartenenţei de neam.

Cine nu-şi cunoaşte şi nu-şi acceptă identitatea, nu-şi respectă limba, renunţă la istoria neamului. Funcţionarii de la Chişinău nu pot apăra valorile

naţionale, nu pot exprima interesul naţional. Unde lipseşte identitatea, lipseşte şi gîndirea creativă. De fapt, limbajul elitei politice şi guvernamentale de la Chişinău se înscrie perfect în „rigorile" Dicţionarului lui Stati. Confundînd limba cu graiul, autorul se declară un mare apărător al specificului moldovenesc: „Schimbul de valori mereu în creştere, cu România, are o înrîurire binefăcătoare asupra vorbirii moldoveneşti, dicţionarele normative (ortografice, de sinonime, omonime, bilingve), **Dicţionarul general al limbii române, Dicţionarul explicativ al limbii române** au devenit un bun nu numai al intelectualilor, ci şi al multor cetăţeni, năzuind să potolească setea de corectitudine, ocrotind graiul matern".

Cuvinte ca *„alghie", „amuş", „antihîrţ", „balercă", „bajiocură / batjiocură", „cleopcă"* (clamă de rufe), *„cletcă"* (cu mai multe sensuri) – toate scoase impropriu din fondul arhaic şi dialectologic şi, pe de altă parte, un şir de cuvinte luate direct din limba rusă – *„abricos / abricoasă", „barhat", „perednic", „pereponcă", „sovet", „soveste", „zamască"* – vin să sfideze limba română şi bunul simţ. Cine mai foloseşte astăzi *„neticneală", „nicăruli", „nicicacum", „nică"* în limbajul literar?

Se explică, astfel, limbajul oficialilor de la Chişinău, a guvernanţilor comunişti care au asigurat editarea acestui Dicţionar, plătind bani grei pentru tipar şi pentru reeditarea în cîteva tiraje. Povestea aminteşte sută la sută de perioada sovietică înfloritoare şi de limba „moldovenească" (şantistă, cum i se mai spunea pe atunci din cauza elementului forţat, fabricat peste Nistru).

Poate vreodată, peste ani, va apărea un studiu despre viaţa de culise a politicienilor de la Chişinău, o istorie anecdotică, după modelul celei semnate de Florentin Popescu (1995). Personajele groteşti din scena politică moldovenească merită pe deplin o asemenea cercetare: în lipsa conştiinţei de neam şi a demnităţii naţionale s-au „integrat în Europa", înţelegînd că trebuie să poarte cele mai scumpe costume şi cravate, să se plimbe în cele mai luxoase limuzine, să ia ore particulare de dans, ca să nu se facă de poveste pe la înaltele recepţii europene, dar în niciun caz nu se îngrijesc să-şi cunoască limba şi istoria, să-şi cizeleze discursul, să înveţe limbi străine şi sa-şi lase, în sfîrşit, acasă, translatorii.

Pentru cine şi-a pus problema, istoria noastră, scrisă şi literară, ne-a oferit pagini cutremurătoare despre viaţa unor oameni simpli în aparenţă, dar care pot servi drept model de rezistenţă: Aniţa Nandriş (1991, 2006), bucovineanca cu trei clase care, deportată în Siberia cu cei trei copii ai ei, a scris povestea lor neverosimilă într-o dulce limbă românească, într-un frumos grai bucovinean.

A folosit rusismele doar acolo unde nu le putea găsi nici echivalente, nici noțiuni românești.

Un alt model de rezistență, Nicole Valery-Grossu (1998) relatează povestea vieții ei, care, aidoma lui Soljenițîn, a găsit „calea" (spre Lumină și Credință), fiind în închisoare, dar niciodată n-a uitat de datoria ei față de țară: *„N-am făcut nimic împotriva poporului meu. Sînt mîndră că sînt româncă. Îmi iubesc țara."* (Valery-Grossu 1998: 34).

Exact după același prost model al „limbii moldovenești" este fabricat și noul curs de istorie integrată. Potrivit lui Victor Stepaniuc, președintele Comisiei Parlamentare pentru Cultură, Tineret, Sport și Mijloace de comunicare în masă, cursul de istorie integrată a fost acceptat de către 500 de profesori de istorie din 375 de școli. Nimeni nu știe ce se ascunde în spatele acestor cifre. Manualele au fost scrise în grabă, la comanda guvernării și în lipsă de timp, pentru a riposta împotriva Istoriei Românilor, considerat obiect unionist. Prin introducerea cursului de istorie integrată se propagă ideea falsă precum că ar fi o mare deosebire între cercetarea istorică și educația istorică. Dimpotrivă, consideră istoricii convocați în Adunarea Generală a Asociației Istoricilor din 30 septembrie 2006, educația istorică se face doar în baza cercetării istorice, iar excluderea etimologiei de român este prea timpurie pentru spațiul basarabean.

Politica oficialităților de la Chișinău este una antiistorică. Mulți copii nu mai aleg istoria la bacalaureat. Prin excluderea examenului la ***Istoria Românilor*** Ministerul Educației neglijează studierea etnogenezei poporului român și a problemelor de bază legate de formarea poporului român. O istorie separatistă a spațiului dintre Prut și Nistru – iată subtextul introducerii cursului de istorie integrată, ca și cel al promovării specificului moldovenesc al limbii române.

Guvernanții comuniști n-au reușit, în 15 ani, să învețe alfabetul, limba română și nici să studieze istoria românilor. Inerți și comozi în ignoranța lor, au rămas niște analfabeți, iubind în continuare istoria roșie, sovietică. Atitudinea lor demonstrează lipsa voinței politice și a verticalității, aduse pînă la înaltă trădare. Unii intelectuali, trădîndu-și crezurile și idealurile pentru o carieră de moment, au devenit, la propriu, victime ale sistemului. Legendele lor triste indică traiectoria omului care, nefiind în stare să-și ducă povara greșelilor și realizîndu-și drama personală, a preferat să renunțe la viață. Din păcate, puțini au știut să tragă învățăminte din sacrificiul lor inutil.

Dar ignoranța lor nu este nevinovată, ei aducînd mari prejudicii procesului de instruire și de educație, atît timp cît de o decizie de-a lor depinde soarta

şcolii şi a tineretului. Prin cursul de istorie integrată au fost omise: etnogeneza poporului român şi formarea poporului român, iar problemele ortodoxiei au fost evitate. Prin Cursul integrat se pretinde promovarea toleranţei. De fapt, toleranţa nu trebuie să însemne diminuarea sau lichidarea istoriei neamului.

Atentînd la limba română şi la istoria românilor se atentează la identitatea românilor basarabeni.

Tinerii plecaţi la studii peste hotare consideră că cel mai greu se împrietenesc cu moldovenii. Aceştia nu-şi asumă identitatea şi încearcă să se comporte ca nişte cetăţeni „neutri", fără naţionalitate. La rîndul lor, moldovencele care lucrează la negru în Italia, Grecia, Portugalia recunosc că sînt considerate rusoaice sau ucrainence şi ele acceptă acest lucru. Explicaţia este aceeaşi: nu-şi recunosc identitatea, preferînd-o pe oricare alta.

În altă ordine de idei, timp de 14 ani, la Chişinău se organizează Concursul republican la *Istoria românilor* şi *Istoria literaturii române „Moştenire"*, inspirat şi finanţat de Alianţa pentru sprijinul Basarabiei cu sediul la Paris (preşedinte – Eugen Holban, originar din Basarabia). În 14 ani, prin acest Concurs au fost promovate valorile naţionale, adevărul istoric şi argumentul ştiinţific. Participanţii la Concurs trec un examen foarte exigent de pregătire, de gîndire, de exprimare şi de argumentare atît a temei propuse, cît şi a oricărui alt subiect din domeniu.

În consecinţă, „moştenitorii" se deosebesc de semenii lor nu numai printr-o bună pregătire istorică şi literară, ci şi prin gîndire analitică, stăpînind la perfecţie limba română. Surprinzător este faptul că mergînd la facultate, ei nu-şi aleg ca specialitate doar istoria sau literatura, ci şi economia, informatica dreptul, politologia, artele.

Doar prin implicarea unor astfel de tineri în problemele strategice ale conducerii de la Chişinău: economie, politică, învăţămînt şi educaţie, relaţii internaţionale – atmosfera spirituală din Republica Moldova poate fi redresată calitativ. Cînd politicianul de la Chişinău va gîndi şi va vorbi de pe poziţia cetăţeanului român cu o identitate clară şi indiscutabilă, modelul german va fi valabil şi pentru poporul român din Republica Moldova: două ţări – o limbă, o istorie.

Bibliografie

Aniţa NANDRIŞ-CUDLA, **Amintiri din viaţă. 20 de ani în Siberia**, Editura Humanitas, Bucureşti, 1991, 2006

Nicole VALERY-GROSSU, **Binecuvîntată fii, închisoare...**, Editura Duh şi Adevăr, Bucureşti, 1998

Florentin POPESCU, **O istorie anecdotică a literaturii române**, Editura Vestala, Bucureşti, 1995

Vasile STATI, **Dicționarul moldovenesc-românesc**, Chişinău, 2003

Ziarul *Jurnal de Chişinău*

Ziarul *Timpul*

Vitalie MARIN
Universitatea de Stat din Moldova, Chişinău

Aspecte privind structura stilistică a unităţilor transfrastice

Les unités transphrastiques sont composées de plusieurs proposition (énoncés) reliées par l'intonation et autres moyens de relations (paraphrase, hypotaxe) pour exprimer un microthème du texte. Du point de vue stylistique on distinge quelques types des unités:
1) unités transphrastiques narratives par lesquelles se présente, succesivement une série d'événements, d'action et de faits;
2) unités transphrastiques descriptives, où l'unité du tableau est reliée par une structure juxtaposée des phrases, dépourvue d'éléments jonctionnels, parfois la relation se réalise par la répétition de même type de phrases (intérogatives, exclamatives où par une description antithètique de la situation);
3) unités transphrastiques, qui réproduisent le développement de la pensée jusqu'au point où s'impose la conclusion: comme processus stylistique il constitue la répétition par la substitution synonymique successive d'une partie de la proposition précédante.

În procesul de comunicare putem identifica nu numai unităţi sintactice relativ simple, cum sînt propoziţia şi fraza, recunoscute şi studiate în cadrul sintaxei oricărei limbi, dar şi legături mai mult sau mai puţin intinse de propoziţii şi fraze, pe care gramatica le lasă, de obicei, în afară de preocupările ei. Acestea sînt unităţile transfrastice[1], alcătuite din mai multe propoziţii (deseori diferite ca structuri: simple, complexe, care pot include diferite construcţii) unite prin intonaţie şi alte mijloace de legătură (parafrază, hipotaxă) pentru a dezvălui o microtemă (subtemă) a textului.

Fraza se deosebeşte de unitatea transfrastică prin faptul că propoziţiile, care intră în componenţa acesteia din urmă, sînt mai autonome şi, respectiv, între ele nu este acea coeziune specifică raporturilor dintre propoziţiile din cadrul frazei. Diferite ca structură, propoziţiile (frazele) din componenţa unităţii transfrastice, fiind relativ, independente, se unesc uşor una cu alta, legîndu-se mai mult prin sens în aşa mod, încît conţinutul propoziţiei a doua să continuie să dezvolte

[1] *Transfrastic* este un termen alcătuit din *trans* – element de compunere însemnînd „dincolo, peste" şi *frastic* derivat de la *frază* „îmbinare de propziţii, care se află în raport de coordoonare sau subordonare, exprimînd una sau mai multe judecăţi".

conținutul celei precedente, cea de-a treia să întregească sensul celei de-a doua ş.a.m.d., pînă cînd nu va fi relevată microtema textului. Să ilustrăm cu un exemplu din romanul **Răscoala** de L. Rebreanu: „*Gerul ținea de patru săptămîni, dinainte de Crăciun (1), și nici gînd să se mai înmoaie (2). Satul părea îngropat în zăpadă pînă-n brîu (3). Focul în vatră nu se putea stinge (4). Boierul Miron s-a îndurat de suferința oamenilor (5) și i-a lăsat (6) să-și aducă din pădurea lui crengi, uscături, fără parale (7) și fără să-i însemne în catastife (8). Dar iarna se lungea și uscăturile, puține în pădurea boierească (9). Unii începură a-și pune pe foc gardurile (10), alții să-și taie pomii de prin grădini (11)*".

În această unitate comunicativă sînt 9 propoziții independente (1-6, 9-11) și două subordonate complementare (7,8). Ultimele două se află în raport de subordonare față de a șasea. Însă gradul de independență a propozițiilor respective nu este peste tot același. La o analiză mai atentă, observăm că între ele există legături de conținut. Primele patru se află în raport de coordonare una față de alta, dar logic toate sînt subordonate propoziției a cincea (raport cauzal). *Din cauză că...* [urmează propozițiile 1-4] *boierul Miron s-a îndurat...* o situație similară observăm și între propozițiile a zecea și a unsprezecea, aflate în raport de coordonare între ele, dar după conținut fiind subordonate propoziției a noua (raport cauzal): *Din cauză că iarna se lungea...* (propoziția a noua), după care urmează propozițiile 10 și 11.

În felul acesta toate cele unsprezece propoziții formează o strînsă unitate de sens, deși nestructurată prin mijloace sintactice de legătură. Este vorba, așadar, de o unitate transfrastică, pentru care este caracteristică în general legătura logică a ideilor ce formează un tot prin sudura semantică a componenților, găsindu-și expresie în unitatea și integritatea stucturii sintactice.

Unitatea transfrastică este o categorie stilistico-sintactică, constînd din îmbinarea în text a unor propoziții (fraze) axate în jurul unei microteme. O astfel de îmbinare poate semăna uneori cu o povestioară, căreia i-am putea da un titlu.

Să nu se creadă că unitatea transfrastică coincide după conținut și structură cu alineatul. Acesta din urmă nu reprezintă o categorie stilistico-sintactică, ci stilistico-semantică. El nu are structură gramaticală specială. Cu funcție de alineat pot să figureze diferite unități sintactice.

Alineatul poate fi considerat procedeu compozițional. El unește, de obicei, un grup de propoziții, care dezvoltă o anumită idee. Evidențiind în procesul comunicării verbale scrise anumite segmente ale vorbirii, autorul tinde să înlesnească înțelegerea mesajului. Alineatul constituie un mijloc de reliefare a anumitei idei, a numitei părți a mesajului.

Nu este exclus ca alineatul să coincidă cu unitatea transfrastică. Însă de multe ori întîlnim cazuri cînd un singur alineat poate cuprinde cîteva unități transfrastice sau cînd o singură unitate transfrastică este divizată în mai multe alineate.

Vom examina în cele ce urmează cîteva tipuri de unități transfrastice sub aspectul structurii lor, considerîndu-le, în același timp, procedee stilistice pentru limbajul artistic.

Un prim grup de unități transfrastice utilizate ca mijloace stilistice îl constituie cele construite din propoziții sau fraze, avînd la bază paralelismul sintactic. Acesta din urmă, el însuși procedeu de compoziție, este bazat pe succesiunea unor sintagme, a unor propoziții, uneori chiar fraze identice sau asemănătoare ca scheme privind structura lor sintactică.

Vom încerca să distingem cîteva tipuri de unități transfrastice construite pe baza paralelismului sintactic.

1. *Unități transfrastice narative*. A povesti nu înseamnă altceva decît a prezenta o serie de evenimente, acțiuni, fapte, care se referă la trecut și sînt unite prin sens. Este și firesc ca propozițiile din astfel de unități transfrastice să aibă predicate exprimate prin verbe la una din formele trecutului indicativ. De exemplu:

„Hora zburda în cerc larg, se întindea ca un șarpe, atingea cu sfichiuiri alintătoare, cînd pe femeile de pe margini, cînd pe bărbații din bătătura cîrciumii. Bucuria jucătorilor izbucnea în frînturi de stigături, în floricele de pași ritmați. Privitorii se îmbulzeau cuprinși de aceeași veselie, parcă ar fi căutat să se topească cu toții într-o singură ființă fără griji și fără necazuri” (L. Rebreanu, **Răscoala**).

2. Cu scopul de a face exprimarea mai vioaie și mai variată se recurge uneori la repetarea aceluiași cuvînt sau a aceleiași locuțiuni la începutul mai multor propoziții din cadrul unității transfrastice. Este vorba despre *anaforă*, procedeu întîlnit încă în vechile tratate de retorică. Anafora determină omogenitatea structurală și de conținut a unității transfrastice respective.

„– Știm bine cît a trecut de atunci. Nimic n-am uitat. ***Imi aduc aminte*** *de fiecare fir de iarbă pe care l-am rupt spre a-mi împleti pe deget un inel.* ***Imi aduc aminte*** *de fiecare fir de păpădie, al cărui maț l-am retezat cu nuiaua, în joacă.* ***Imi aduc aminte*** *de fluturii pe care i-am prins de culorile vii și minunate pe care le-am șters, în glumă, de pe aripile lor.* ***Imi aduc aminte*** *urmele de bou din care am băut apa ploii în cîmp.* ***Imi aduc aminte*** *de fiacare vis pe care l-am visat în somn și de fiacare vis pe care l-am visat treaz, cu ochii deschiși.* ***Imi aduc aminte*** *de fiecare bucățică pe care am băgat-o în gură și de fiecare zi în care am flămînzit. [...] sau* ***cum să uit*** *pe mama și pe tata?* ***Cum să uit*** *pe frații și surorile mele?* ***Cum să uit*** *neamurile noastre, și megieșii noștri, și satul?* ***Cum să uit*** *plopul și duzii, și salcîmii și corcodușii?* ***Cum să uit*** *chipurile și faptele oamenilor? Nu. Nimic n-am uitat...”* (Z. Stancu, **Desculț**).

3. Se recurge la construirea unităților transfrastice mai ales în cazul descrierilor. Pentru unitățile transfrastice descriptive este caracteristică uniformitatea

construcţiilor sintactice şi identitatea de timp a verbelor predicative. Identitatea temporală privind forma de exprimare a predicatelor constituie cea mai importantă trăsătură sintactică a unităţilor transfrastice.

Conform criteriilor structurale pot fi distinse cîteva tipuri de unităţi transfarstice descriptive.

a) Unităţi transfrastice descriptive cu un plan unic de *timp prezent*: *„În faţă,* ***se desfăşoară*** *o vale lină, largă, nesfirşită. [...] Departe, în stînga,* ***arde*** *un sat şi fumul* ***se înalţă*** *pînă la cer. Drept înainte alt sat* ***e învăluit*** *într-o mare de fum, cenuşiu-gălbui, din care* ***se ridică*** *uneori vîrtejuri negre, atunci cînd* ***bufneşte*** *în grămadă de ruine cîte un obuz rătăcit. Mai departe, foarte departe,* ***arde*** *cîmpia. Fumul* ***se tăvăleşte*** *pe pămînt şi* ***se clatină*** *ca un beţiv plecat la plimbare*" (L. Rebreanu, **Fapt divers**).

b) Unităţi transfrastice descriptive cu un plan unic de timp trecut. Aici toate predicatele propoziţiilor din componenţa unităţii transrafstice stau la una din formele trecutului. De exemplu: *„Boierii, neavînd nici o grijă, surprinşi mişeleşte pe din dos, fără urme a se mai împotrivi. Cei mai bătrîni* ***mureau****, făcîndu-şi cruce; mulţi, însă, din cei mai juni,* ***se apărau*** *cu turbare; scaunele, talgerele, tacîmurile mesei* ***se făceau*** *arme în mîna lor; unii, deşi răniţi,* ***se încleştau*** *cu furie de gîtul ucigaşilor şi, nesocotind rănile, ce* ***primeau, îi strîngeau*** *pîn-îi* ***înăduşeau****. Dacă vreunul* apuca *vreo sabie, îşi* ***vindea*** *scump viaţa"* (C. Negruzzi, **Alexandru Lăpuşneanul**).

Descrierile de mai sus sînt întregite, fiecare în parte, de fraze care se referă la aceleaşi fenomene sau persoane din cadrul unităţilor transfrastice respective. Ambii scriitori nu scapă din vedere fenomenele şi persoanele pe care le descriu, dezvoltîndu-şi observaţiile şi reflecţiile proprii, pentru a obţine imaginea unui tablou sincronic. Anume acestui scop îi este subordonată şi omogenitatea de forme verbale.

c) Din seria unităţilor transfrastice descriptive poate fi menţionat şi tipul construit din propoziţii nominative, menite să confere vorbirii un caracter mai concentrat şi, totodată, mai expresiv. De exemplu: *„Pereţii sînt cojiţi şi gălbui; grinzile tavanului, negre şi prăfuite; icoanele cu sfinţi şterşi; patul de scînduri acoperit cu o pătură lăţoasă, vărgată cu alb şi vişiniu. Două perne de paie la perete şi una de lînă îmbrăcată într-o faţă soiasă. Pe jos pardoseală de cărămizi reci. Odaie tristă, întunecoasă [...].*" (Barbu Ştefănescu Delavrancea, **Hagi Tudose**).

După cum vedem, în cazul redării unor descrieri, unitatea tabloului este închegată de structura juxtapusă a frazelor, lipsite de elemente joncţionale.

4. Un alt procedeu de structurare paralelă a construcţiilor din cadrul unităţii transfrastice îl reprezintă acele contexte, în care legătura se face numai prin repetarea aceluiaşi tip de frază, cum ar fi, spre exemplu, frazele interogative:

„Moşneagul stătea sus pe stîncă, făcea cuiva semne cu braţele şi ori că îl căuta pe dracul, ori că nu-i ajungea o doagă. Adică nu vedea el cum creşte cu fiecare noapte şiragul celor ce-au rămas să zacă pe gheaţa Nistrului? Adică nu bănuia el că bieţii ostaşi, ghemuiţi colăcel între cele două maluri, nu mai cunosc pe nimeni, nu se grăbesc nicăieri, nu mai visează nimic? Adică nu înţelegea el că cei seceraţi de gloanţe aşteaptă pînă se va sparge gheaţa, şi bătrînul Nistru, trezit din somn, îi va înmormînta la fundul apelor după vechea sa datină?" (I. Druţă, **Balade din cîmpie**).

Textul este de o coloratură retorică. Figurează o serie de întrebări, care impun un răspuns afirmativ. Frazele ce intră în componenţa unităţii transfrastice date sînt lipsite de orice element sintactic de legătură între ele. Tipul frazelor după înţeles este unicul element sintactic conectat, toate deopotrivă fiind fraze interogative.

5. Uneori, autorul, dorind să obţină o imagine integră în redarea anumitor fapte, poate recurge la o descriere antitetică a situaţiei. Vom ilustra cu un fragment din cunoscuta poveste a lui Ion Creangă ***Fata babei şi fata moşneagului***: *„... Pentru babă, fata moşneagului era piatră de moară în casă; iar fata ei, busuioc de pus la icoane.*

Cînd se duceau amîndouă fetele în sat la şezătoare sara, fata moşneagului nu se încurca, ci torcea cîte-un ciur plin de fuse; iar fata babei îndruga cu mare ce cîte-un fus; ş-apoi, cînd veneau amîndouă fetele acasă, noaptea tîrziu, fata babei sărea iute peste pîrlaz şi zicea fetei moşneagului să-i deie ciurul cu fusele, ca să-l ţie pînă va sări şi ea. Atunci fata babei, vicleană cum era, lua ciurul şi fuga în casă la babă şi la moşneag, spuind că ea a tors acele fuse".

Descrierea prin contrast a fenomenului respectiv poate fi realizată din punct de vedere compoziţional atît în limitele unei singure propoziţii sau fraze, cît şi în limitele unităţii transfrastice, ca în exemplul de mai sus. În cadrul unităţii transfrastice textul este construit aproape de fiecare dată pe baza paralelismului sintactic. Pentru ca descrierea antitetică să devină procedeu stilistic, este necesar ca opoziţia logică să fie colorată şi emotiv.

Afară de legătura prin paralelism sintactic, unităţile transfrastice pot cuprinde propoziţii sau fraze unite între ele printr-o legătură în lanţ. Acestea, la rîndul lor, îşi au trăsături specifice şi funcţii stilistice distincte.

1. Tipul de unităţi transfrastice, prin care autorul dezvoltă legăturile logice dintre fraze: *„Sînt esteţi, şi profesori în materie literară, care îţi înşiră ca pe degete toate legile artei, şi totuşi nu-s în stare să deie la iveală un poem ori o nuvelă. Chiar fie şi mediocre. Prin urmare, ar fi naiv să credem, că arta se poate naşte numai din asimilarea obişnuită a cîtorva reguli literare, extrase din manuale"* (G. Meniuc, **Iarba fiarelor**).

Eseistul G. Meniuc construieşte în cazul de faţă o unitate transfrastică din două fraze, dintre care prima redă argumentele menite să confirme teza, pe care o

conţine sub formă de concluzie cea de a doua frază, introdusă prin locuţiunea conjuncţională *prin urmare.* Unitatea transfrastică reproduce, după cum vedem, dezvoltarea gîndirii logice pînă la punctul în care se impune concluzia ce urmează („*prin urmare, ar fi naiv să credem...*").

2. În cadrul unităţilor transfrastice, un procedeu răspîndit de legătură în lanţ îl constituie repetarea sau reluarea, prin substituţie sinonimică, a unei părţi din propoziţia precedentă. Pot fi repetate sau substituite prin sinonime orice părţi de propoziţie, concomitent cu schimbarea frecventă a funcţiei sintactice. De exemplu, subiectul propoziţiei precedente poate deveni complement, partea nominală a predicatului poate primi funcţia de subiect etc.: „*La vamă, culmea ar fi să găseşti un* ***vameş*** *căruia să nu-i scape nici un* ***contrabandist*** *şi un* ***contrabandist*** *pe care să nu-l prinză nici un* ***vameş.***" (I.L. Caragiale, ***Poveste de contrabandă***), „*E greu să fii* ***femeie.*** *Avem noi,* ***femeile,*** *obiceiul să ne doară inima de toţi şi de toate, şi poate aşa aş explica cele ce se petrec în mine.*" (A. Busuioc, ***Singur în faţa dragostei***).

Spre deosebire de acest caz, cînd este repetat un element lexical din propoziţia precedentă în propoziţia care urmează, alteori, o parte din propoziţia precedentă este reluată printr-un sinonim ideografic sau stilistic. Acest procedeu se manifestă şi prin înlocuirea unui substantiv cu un pronume.

În cadrul legăturii în lanţ a unei serii de sinonime stilistice, substituirea succesivă a termenilor din componenţa unităţii transfrastice este însoţită de un spor al expresivităţii. Astfel, spre exemplu, în ***Povestea porcului*** de Ion Creangă putem identifica într-o singură unitate transfrastică, pe lîngă termenul propriu-zis, alte trei elemente lexicale ce denumesc aceeaşi noţiune: „*Stăpîna acestei slujnice era* ***viespea care înălbise pe dracul,*** *îngrijitoara de la palatul lui Făt-Frumos,* ***o vrăjitoare straşnică,*** *care închega apa şi care ştia toate drăcăriile de pe lume. Dar numai un lucru nu ştia* ***hîrca:*** *gîndul omului.* ***Talpa-iadului,*** *cum aude această minunăţie, trimite slujnica degrabă să-i cheme femeia cea străină la palat*". În plan afectiv, acest pitoresc mozaic de sinonime redă repulsia naratorului, transmiţîndu-i şi cititorului sentimentul de profundă antipatie faţă de personaj.

După cum vedem din cele de mai sus, procedeele de organizare a propoziţiilor sau a frazelor în unităţi transfrastice au reală valoare stilistică. Grupurile de procedee, atît cele construite pe baza paralelismului sintactic, cît şi cele realizate prin legătura în lanţ, se deosebesc între ele nu numai prin structura lor semantico-sintactică, dar şi prin faptul că fiecare în parte constituie evidente mijloace ale artei literare, care se cer a fi subordonate contextului în ansamblu.

Lilia TRINCA
Universitatea de Stat „Alecu Russo", Bălți

Conservarea/reglementarea elementelor arhaice în structura frazeologismelor

The very evidence of the idea that, during the evolution of a linguistic system, each glotic element is culturally enforced is represented by idioms that include archaic elements. Some idioms are complex linguistic units that preserve old features and conserve images that do not exist nowadays. The research is dedicated to the study of idioms, usually unknown to the contemporary speaker, namely the idioms that include archaic words. Archaic idioms are influenced by two opposite tendencies: preservation and evolution.

După cum se știe, limba nu este *Érgon* (produs), ci *Energeia* (activitate). Ea este în continuă mișcare, evoluție, proces care, firește, se derulează foarte încet: „evoluția limbii nu se face pe calea exploziei, pe calea nimicirii dintr-o dată a vechiului și a construirii noului, ci pe calea acumulării treptate și îndelungate a elementelor noii calități, a noii structuri a limbii, pe calea dispariției treptate a elementelor calității vechi" (Graur 1960: 119). De aceea, nu se poate face o delimitare netă între vechi și nou, cu atît mai mult cu cît specificul unei limbi presupune, adeseori, coexistența elementelor care reprezintă noul și vechiul. Acest fapt asigură continuitatea procesului evolutiv, numit „schimbare în mers" (Coșeriu 1994: 57).

Printr-o dialectică implacabilă a tuturor fenomenelor deci, orice proces este produsul a două categorii contradictorii: *durată* (istorie) și *moment* (prezent), iar limba, privită fie ca instrument universal al comunicării umane, fie ca o structură particulară, legată de existența istorică și socială a unui popor, este un proces și, drept rezultat, are propria sa istorie, adică *dimensiunea diacronică*, pe care o putem reface numai urmărind și descriind fazele momentane – *dimensiunea sincronică*. Or, o fază lingvistică moartă sau muribundă coexistă alături de una vie sau, conform afirmației lui E. Coșeriu, „*în starea de limbă (sincronia) se află implicit o dimensiune diacronică*" (Coșeriu 2000: 257). Dacă, în general, studiul axat pe una dintre cele două coordonate – diacronie sau sincronie – se poate realiza prin mijloace proprii, făcînd abstracție de orice date și referințe furnizate de cercetarea laturii opuse, există totuși fenomene lingvistice care impun abordarea lor din perspectiva ambelor dimensiuni. Unul dintre asemenea fenomene îl reprezintă frazeologismele.

La fel ca şi limba în întregime, frazeologismele se află într-o permanentă evoluţie. Dinamica acestei evoluţii poate fi sesizată nu numai în diacronie, ci şi în sincronie. Pentru natura dinamică a frazeologismului sînt caracteristice procese active, care au loc în toate etapele istorice, determinînd condiţiile existenţei, dezvoltării şi funcţionării expresiei. Chiar fără a ne propune drept scop urmărirea evoluţiei istorice a frazeologismelor şi rămînînd în limitele sincroniei, nu vom putea să nu luăm în consideraţie dinamica acestei evoluţii, dacă vom analiza elementele componente ale acestor îmbinări stabile, întrucît această dinamică este ascunsă în orice segment al limbii.

Avînd o existenţă îndelungată (uneori de veacuri)[1], multe din frazeologisme conservă în structura lor „vestigii" ale trecutului limbii, adică diverse categorii de elemente învechite cum ar fi: arhaisme lexicale (*a cădea în brînci, a trage la aghioase, a îmbrăca schima călugărească, a avea doxă la cap, a lua* pe cineva *la rapanghel, a nu şti (două) buche, a-i sosi (veni) veleatul*[2]; *a-şi face zăbavă*[3], *a da o raită, a sta la chibzuri*[4], *a se uita ceacîr*[5], *a scoate la liman*[6], *a-i atîrna vreun ponos de coadă* etc.), arhaisme semantice (*a ieşi la lume*[7]; *a avea rostul de aur, a lua* pe cineva *la rost, a avea* cu cineva *cuvînt* „a avea cu cineva o înţelegere" etc.), arhaisme gramaticale (*a da povăţ*[8], *a face zvoană*[9], *a da* cuiva (la ceva) *ocoale*[10], *în doi timpi şi trei mişcări, a sta trebile baltă*[11], *a-l băga* pe cineva *în boale, a-l apuca* pe cineva *toate boalele de pe lume*[12], *a-şi lua cîmpii* etc.), derivate arhaice

---

[1] Ridicarea unei „solidarizări lexicale pasagere" (Dumistrăcel 1997: 5) la rang de frazeologism este determinată de o anumită perioadă de timp (mai mare sau mai mică) în care ea să fie acceptată ca atare de majoritatea vorbitorilor de limbă.

[2] *Se cutremură din creştet pînă-n tălpi, şi gîndea că de acuma i-a venit şi ei veleatul* (*Poveştile lui Făt-Frumos*).

[3] *Ş-au făcut multă zăbavă la Ţarigrad* (I. Neculce).

[4] *Fata se roşi la faţă ca un bujor; apoi, după ce mai stătu niţel la chibzuri, întinse mîna* (P. Ispirescu).

[5] *Nas cît pătlăgeaua, la vorbă-nţepată, / Cu ochii ceacîră, gura lăbărţată* (A. Pann).

[6] *Şi-a bătut singur capul, s-a gîndit, s-a tot gîndit, dar nicidecum n-a putut-o scoate la liman* (*La izvoare*).

[7] *Apoi, după ce mai plînse şi se mai tîngui o toamnă, se hotărî să iasă la lume* (P. Ispirescu).

[8] *Ş-apoi doar nu vin eu acum întâiaşi dată la Iaşi, să-mi deie povăţ unul ca dînsul ce rînduială trebuie să păzesc* (I. Creangă).

[9] *Aprinde luminările, face, în sfîrşit, o zvoană atît de mare, încît cu toţii sărim din paturi, socotind că s-au aprins monăstirea sau că ne calcă tâlharii* (V. Alecsandri).

[10] *El a venit apoi ş-a început să ne spună că pămîntul se învîrte ca prîsnelul şi dă mereu ocoale împregiurul soarelui* (I. Slavici).

[11] *Dă, bătrîneţe nu-s? Cum n-or sta trebile baltă!* (I. Creangă).

[12] *Cînd a văzut vulpea ogarul, au apucat-o toate boalele de pe lume* (*Poveşti pop. mold.*).

(*a lăsa calabalîcul*[13], *a vinde apă sacagiului, a avea slobozenie*[14], *a face stricăciune*[15], *a umbla cu furtişag*[16], *a avea obraz de prieteşug*[17]; *a umbla cu (a face) vicleşug*[18] etc.), arhaisme fonetice (*a-şi cerca puterile*[19]; *a i se rumpe sufletul*) ş.a.

Formaţii ce au o vechime de secole, evocînd evenimente, imagini ale timpurilor de mult apuse, frazeologismele cu elemente arhaice pot fi considerate un produs al interferenţei dintre *durată* (istorie) şi *moment* (prezent), fiind nişte *proiecţii ale diacroniei în sincronie* şi constituie unul din factorii esenţiali care ilustrează legătura limbii contemporane cu istoria. Frazeologismele în cauză au un caracter specific faţă de cele care conţin în structura lor unităţi lexicale ce fac parte din lexicul activ şi se caracterizează chiar printr-o contradicţie: avînd în structura lor elemente lexicale perimate, „rudimente" ale unor flexiuni învechite, sensuri dispărute şi necunoscute azi, unele dintre aceste frazeologisme sînt sesizate totuşi ca elemente ce se înscriu organic în sistemul frazeologiei contemporane. Limba literară actuală, refractară la pătrunderea elementelor perimate în sistemul său, admite, oricît ar părea de paradoxal, prezenţa unor asemenea fenomene de limbă particulare, pertinent diferenţiatoare din perspectiva momentului şi a uzului actual.

E axiomatic faptul că la toate nivele limbii se manifestă o asimetrie a planurilor ei. Această asimetrie se amplifică substanţial la nivelul unităţilor polilexicale. Şi nu ne referim aici numai la asimetria în plan sintagmatic (un conţinut integral este exprimat prin două sau mai multe elemente) sau în plan paradigmatic (unităţile polilexicale se caracterizează prin sinonimie şi polisemie), dar şi la alte tipuri de asimetrii, precum invariabilitatea componenţilor – variabilitatea componenţilor, extinderea componenţilor – reducerea componenţilor, apartenenţa la vocabularul de bază – apartenenţa la masa vocabularului etc. Din acest motiv, şi arhaismele din componenţa frazeologismelor sînt supuse influenţei a două tendinţe opuse: pe de o parte, tendinţa de conservare, de stabilitate, iar, pe de altă parte, tendinţa de reglementare, adică de varietate.

---

[13] *Să lăsăm calabalîcul şi să sărim pe fereastră* (I.L. Caragiale).

[14] *Şi vrîndu să vie spre ţară, au vrut cu merşterşug să aibă slobozenie şi de la cei mai mari* (Gr. Ureche).

[15] *Capra face stricăciune scumpiii / Şi scumpia îşi răzbună cu pielea ei* (A. Pann).

[16] *Şi să ştii de la mine că Dumnezeu n-ajută celui care umblă cu furtişag, fie lucru de purtat, fie de-a mîncării, fie ori de ce-a fi* (I. Creangă).

[17] *Că Brîncovanul păn-atunce ave tot doo obrază de prieteşug de-ş arăta unul cătră Mihai-vodă şi altul cătră Antohi-vodă* (I. Neculce).

[18] *Ce să adevereşti că umblă cu vicleşug, că nici oaste face, nici pîine cumpără, nici el să vie înaintea oştii la Fălciu* (I. Neculce).

[19] *Dar dacă tu zici că mănînci pietri şi carne de zmeu, hai să ne cercăm puterile* (*Tinereţe fără bătrîneţe*).

O bună parte a arhaismelor „cristalizate” în structura frazeologismelor sînt familiare vorbitorilor, întrucît ei le utilizează (de obicei, fără a le cunoaşte sensul) atunci cînd recurg doar la combinaţii fixe, şi nu la grupări libere de cuvinte (create în momentul comunicării), ele nefiind compatibile cu întrebuinţarea acestor unităţi lexicale ca entităţi independente. Totuşi, în mod firesc, apare întrebarea: cum reuşesc aceste elemente învechite să se menţină în limbă?

Unii cercetători consideră că aceasta e posibil datorită sensului frazeologic integral, indivizibil. În cazul frazeologismului se relevă o abstracţie lexicală triscalară: noţiune – imagine figurată – denotat, întrucît elementele lui componente nu au sens denotativ propriu-zis (Nazarean 1981: 26). Altfel spus, sensul frazeologismului nu se deduce din semnificaţiile elementelor componente, din simplul motiv că aceste elemente componente (sau, cel puţin, o parte din ele), în mod independent, nu sînt compatibile cu vreo semnificaţie în limba contemporană. Vorbitorul memorizează şi reproduce expresia, fără a-i conştientiza sensurile componenţilor ei. Forma internă a unităţii frazeologice, precum şi imaginea ce stă la baza ei nu mai sînt conştientizate astăzi, deşi expresiile respective nu sînt supuse arhaizării decît parţial. Astfel, datorită specificului semantic al frazeologismului (faţă de îmbinările libere de cuvinte), în momentul reproducerii lui în conştiinţa vorbitorului, precum şi al perceperii lui de către ascultător, devine absolut lipsit de importanţă dacă există sau nu în componenţa lui elemente arhaice, fie chiar incomprehensibile pentru vorbitorii de azi. „Necunoaşterea” semnificaţiei unor elemente componente nu reprezintă o stavilă în calea utilizării acestor frazeologisme. De exemplu, frazeologismul *a merge găitan* sau *a vinde apă sacagiului* au păstrat în limba română actuală sensurile de ‘*a merge strună*’ şi, respectiv, ‘*a încerca să dai cuiva un lucru pe care-l are din belşug; a încerca să înveţi (sau să înşeli) pe cineva mai priceput sau mai şiret decît tine*’.

Prezenţa în componenţa frazeologismelor a arhaismelor lexicale (*găitan* „fir de mătase răsucită” şi *sacagiu* „persoană care transportă apă potabilă cu sacaua pentru a o vinde”) – necunoscute pentru cei mai mulţi vorbitori – face ca forma lor internă să fie opacă, vorbitorii sesizînd expresiile ca unităţi lingvistice integrale. Sau în expresia *a ţine* cu cineva *cuvînt* „a avea cu cineva o înţelegere”, componentul *cuvînt* îşi actualizează sensul său originar („înţelegere, adunare”), arhaizat azi, cunoscut, în mare parte, numai de către specialişti. Acesta e, de asemenea, un motiv pentru care unitatea dată este interpretată ca un tot întreg, fără a putea fi dezmembrată în elemente componente. Frazeologismul *a pune beţe în roate* cuiva continuă a fi întrebuinţat şi azi de către vorbitori (deşi aceştia sesizează forma gramaticală *roate* drept una arhaică), întrucît îmbinarea dată e conştientizată ca ceva integral.

Una din cauzele principale ale conservării arhaismelor în structura frazeologismelor o constituie sensul generalizat, integral al acestuia, ce nu rezultă

din suma sensurilor elementelor componente. Luînd în considerație însă unitatea dintre expresie și conținut, credem că în situațiile cînd analizăm cauzele sedimentării arhaismelor în structura frazeologismelor, nu trebuie să ignorăm nici forma îmbinărilor stabile de cuvinte. Menținerea arhaismelor e favorizată și de particularitățile formale ale frazeologismului: caracterul stabil, imuabil, reproductibil, precum și de topica fixă a elementelor componente. Frazeologismele nu sînt create ad-hoc de vorbitor, deci, nu sînt un produs la fiecare întrebuințare[20], ci, odată create, sînt *reproduse* la fiecare utilizare: ele trebuie memorizate, precum trebuie memorizată și semnificația lor. De exemplu, sensul de „a muri" al frazeologismului *a i se împlini (a-i veni) sorocul*[21] (< *sŭrokŭ* „termen fixat pentru săvîrșirea unei acțiuni") sau cel de „a nu mai fi începător la învățătură" al frazeologismului *a trece de bucheludeazla și bucherițazdra*[22] nu pot fi deduse din sensurile elementelor alcătuitoare, ci trebuie cunoscute. Cu toate că semnificanții unităților lexicale din structura frazeologismelor fuzionează într-un întreg, totuși se păstrează structura polinomică a semnificanților, ce constituie expresia lor materială. Caracterul specific al structurii lexico-gramaticale însă nu poate să nu influențeze asupra sensului frazeologic, „împovărîndu-l" prin materia sa. Pe de altă parte, prezența elementelor arhaice contribuie la solidificarea relațiilor de structură în cadrul îmbinărilor stabile de cuvinte, măresc gradul de stabilitate și de „rezistență" a componenților frazeologici, mențin topica fixă. Deoarece sînt niște „exotisme" izolate de sistemul fonetic, lexical sau gramatical al limbii actuale, arhaismele devin niște nuclee care „atrag" celelalte elemente componente și „cimentează" structura frazeologismului, menținîndu-i caracterul idiomatic.

Pe lîngă aceasta, frazeologismul se caracterizează printr-o puternică valoare stilistică. „Iregularitatea" frazeologismului cu elemente arhaice, determinată de plasarea în afara normelor limbii actuale (prin perpetuarea unor fenomene lingvistice ieșite din uzul general) constituie o importantă sursă de expresivitate. Doar un cuvînt ieșit din circula'ie și, respectiv neclar, sau o formă gramaticală neobișnuită, deci, într-un anume fel, „exotică", impune cititorului sau ascultătorului să-și încordeze atenția, întrucît îi „zgîrîie" auzul și îi stimulează reacția lui emotivă. Deci, arhaismele (lexicale, fonetice, derivate, gramaticale) ce se află în structura frazeologismelor, prin faptul că sporesc expresivitatea acestora, reprezintă indicii ale frazeologizării. De asemenea, existența arhaismului în structura frazeologismului denotă că procesul de „cristalizare" a unei expresii a

---

[20] Îmbinările de acest tip, după cum menționa F. de Saussure, „*nu pot fi improvizate, ele sînt date ca atare de tradiție*" (Saussure 1998 : 136).

[21] *Pîn-o veni vremea sorocului meu / Să ghicesc inelul, bun e Dumnezeu* (A. Pann).

[22] *Că, dă, e păcat să rămîi fără leac de învățătură, zicea părintele; doar ai trecut de buchelúdeazla și bucherițazdra* (I. Creangă).

luat sfîrşit, ea căpătînd regim de unitate fixă, iar elementele ei componente se condiţionează reciproc, fără a mai putea fi dislocate. Aşadar, elementele ieşite din uz constituie, iniţial, cauza ce determină trecerea îmbinării libere de cuvinte într-o îmbinare stabilă, iar apoi – un indiciu al frazeologizării ei. Menţionăm însă că prezenţa elementelor arhaice, deşi contribuie la solidificarea relaţiilor de structură în îmbinările stabile de cuvinte, nu explică motivele apariţiei frazeologismelor. Mai degrabă, ele reprezintă o mărturie că această îmbinare a devenit una stabilă de mult, că elementele ei componente au reuşit „să se învechească" şi „să rămînă în urma" evoluţiei sistemului lexical, fonetic sau gramatical. În felul acesta, arhaismele din structura frazeologismelor susţin, cel mai ades, caracterul idiomatic al expresiei, şi nu îl creează. Pentru multe frazeologisme cu o existenţă îndelungată în limbă, acumularea în structura lor a diverselor tipuri de arhaisme devine un indiciu al frazeologizării lor, precum şi un criteriu ce ar permite distingerea acestora de îmbinările libere de cuvinte.

Indicii ale frazeologizării expresiilor, arhaismele sînt supuse influenţei tendinţei de stabilitate şi de conservare, contribuind la „solidificarea" structurii frazeologismelor şi la sporirea gradului de coeziune dintre elementele lor componente. De asemenea, prezenţa arhaismului exclude posibilitatea adăugării sau a substituirii unor elemente din structura expresiei şi determină restrîngerea posibilităţilor de flexionare a componenţilor (*în doi timpi şi trei mişcări, în vecii vecilor, în veci de veci, a pune beţe în roate, ca pe roate* etc.). Orice tentativă de „sfidare" / încălcare a acestor norme duce la dezagregarea frazeologismului, ca discurs repetat, şi transformarea lui în îmbinare liberă de cuvinte.

Elementele arhaice din componenţa frazeologismelor „întrerup", de obicei, relaţiile cu celelalte unităţi lexicale ale vocabularului, sînt absolut izolate de sistemul limbii şi nu sînt receptive la impulsurile de reglementare şi de încadrare strictă în anumite paradigme. Drept exemplu, în această ordine de idei, ne pot servi expresiile idiomatice ce conţin în structura lor istorisme: *c-un finic tot calic; a prinde cu arcanul; a prinde cu oca mică; a-şi mînca lefteria; unde şi-a pierdut surdul pitacul (şi mutul colacul); un ort, un zlot, un tult şi o oală de unt; a face havalea; a da (a aduce) peşcheş (poclon)* etc.

Pierderea legăturilor de sistem ale acestor unităţi din cadrul frazeologismelor cu lexicul românei actuale a făcut posibilă conservarea şi sedimentarea arhaismelor în structura lor. Acest proces de izolare a formelor sau a sensurilor arhaice, „ruperea" lor totală de sistemul actual al limbii nu e unul rapid, ci e de durată, desfăşurîndu-se în mai multe etape. De fapt, şi calea parcursă de o îmbinare liberă de cuvinte pînă la o expresie idiomatică (ce se caracterizează printr-un grad înalt de sudură şi stabilitate) e destul de lungă. Ca rezultat, apar cuvintele care, iniţial, făceau parte din lexicul activ, cu timpul se arhaizează, dar se menţin în structura frazeologismului datorită faptului că s-au izolat de sistemul

limbii. Tocmai din acest motiv, ele rămîn inerte la presiunea sistemului (astfel, *finic*, *tribut* sau *oca* ş.a. au ieşit totalmente din uz şi în limba română contemporană se întîlnesc numai în frazeologisme).

Conservate în structura îmbinărilor stabile de cuvinte, arhaismele pot fi considerate drept unităţi lexicale privilegiate faţă de restul arhaismelor ce au ieşit completamente din uz, deoarece au şansa să mai „vegeteze" în limbă, fie chiar şi lipsite de autonomie semantică, cu o identitate lexicală şi o libertate sintactică extrem de reduse. Procesul de acumulare a arhaismelor şi, respectiv, de pierdere a caracterului motivat al sensului frazeologismului este unul lent. Este important să menţionăm, însă, că aceste elemente arhaice din structura frazeologismelor nu „încorsetează" elasticitatea structurii, şi nici potenţele de dezvoltare a varietăţii frazeologismelor. Cu toate că, de regulă, semnul verbal polilexical este întotdeauna instituţional (doar el există nu pentru individ, dar pentru un grup de vorbitori), prezentîndu-se, deci, ca o entitate constantă, totuşi, în virtutea caracterului mobil al realităţii, acest semn verbal e pus în situaţia de a se schimba mereu pentru a corespunde mutaţiilor din realitatea înconjurătoare. Astfel, stabilitatea structurii frazeologismelor, tendinţa de conservare, specifică lor, cedează uneori în faţa presiunii sistemului limbii, ceea ce determină expulzarea arhaismelor din componenţa lor. Aceste expresii aparţin sistemului limbii române contemporane şi servesc aceluiaşi scop: comunicarea prin limbă. De aceea, influenţa sistemului limbii – sistem autostructurant, ce-şi repoziţionează schemele, ce tinde să înlăture orice asimetrii – se face resimţită şi în cazul frazeologismelor cu arhaisme[23]. Ultimele suportă adesea o presiune puternică de reglementare din partea normelor sistemului limbii române contemporane, care, în unele cazuri, se soldează cu înlăturarea arhaismelor lexicale sau cu „nivelarea" ezitărilor flexionare sau derivative şi înlocuirea formei anacronice cu una ce poartă girul normei literare. Acest fapt dovedeşte că elementele componente ale frazeologismelor îşi menţin legătura cu sistemul lexical, iar prin intermediul acestuia, şi cu cel gramatical, fonetic, derivativ etc. Bineînţeles, aceasta duce la apariţia unor variante „înnoite" ale frazeologismelor. Or, după cum susţine E. Coşeriu, în limbă „se acceptă ceea ce corespunde sistemului, nu contrazice nici o normă deja existentă şi corespunde unei necesităţi expresive, nu individuale şi particulare (Coşeriu 2004: 127).

Dintre caracteristicile diferenţiale ale frazeologismelor face parte şi posibilitatea / imposibilitatea substituirii componenţilor prin termeni sinonimici. Reiese, aşadar, că unele frazeologisme permit înlocuirea componenţilor, fără ca această schimbare să afecteze unitatea frazeologismelor respective, iar altele nu.

---

[23] Unele frazeologisme arhaice ies din uz (cf. *a face inaljosul, a prinde maia, a bate ceamburu* etc.).

Variantele noi ale frazeologismelor arhaice apar prin înlocuirea arhaismelor cu unităţi lexicale ce fac parte din vocabularul activ, pe motiv că sînt cunoscute şi deci contribuie, într-o măsură mai mare, la motivarea sensului frazeologic: *a ţine mînie (supărare)* cuiva (< *a ţine pizmă* cuiva); *a i se duce vestea* (< *a i se duce pomina*); *a slăbi frîul* (< *a slobozi frîul*); *a da de ruşine* (< *a da de şugubină*); *a da foc* (< *a da pojar*); *a-şi aduce contribuţia* (< de *a-şi aduce obolul*); *a fi la remorca* cuiva (< *a fi la edecul* cuiva); *a face vorbă* (< *a face voroavă*); *a cădea grămadă* (< *a cădea posmol*); *a da de ruşine* (< *a da de şugubină*) etc.

Exemplele de mai sus dovedesc cu prisosinţă că arhaismele nu sînt o stavilă în calea creării noilor variante de frazeologisme, în care elementele învechite sînt înlocuite cu forme simetrice din sistemul actual al limbii. Dar apariţia variantelor noi nu înseamnă dispariţia imediată din uz a frazeologismelor cu elemente arhaice. În cele mai multe cazuri, variantele noi şi cele vechi coexistă o perioadă îndelungată. Mai mult chiar, poate fi relevat un „echilibru" în ce priveşte întrebuinţarea frazeologismelor cu elemente arhaice şi a frazeologismelor cu elemente componente reglementate de normă. După cum se poate lesne observa, cele două tendinţe (cea de conservare, de stabilitate a structurii frazeologismelor, pe de o parte, şi cea de reglementare, de dezvoltare a variantelor frazeologice „înnoite", pe de altă parte) se opun reciproc şi sînt în perpetuă rivalitate, în vederea spaţiului dominat.

Bibliografie

Eugen COŞERIU, **Limba română în faţa Occidentului**, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1994

Eugen COŞERIU, **Lecţii de lingvistică generală**, Chişinău, Editura Arc, 2000

Eugen COŞERIU, ***Filozofia limbajului*** în *Fonetică şi dialectologie*. XX-XXI: (2001-2002). Bucureşti, Editura Academiei Române, 2004, p. 65-86.

Stelian DUMISTRĂCEL, **Expresii româneşti**, Iaşi, Institutul European, 1997

Al. GRAUR, **Studii de lingvistică generală**, Bucureşti, Editura Academiei, 1960

А.Г. НАЗАРЯН, **История развития французской фразеологии**, Москва, Высшая школа, 1981

Ferdinand de SAUSSURE, **Curs de lingvistică generală**, Iaşi, Editura Polirom, 1998

Stelian DUMISTRĂCEL
Universitatea „Al. I. Cuza", Iaşi

Precursoare şi paralele „populare" ale stilurilor şi limbajelor românei literare. Statutul limbajului epistolar

Dans l'exégèse roumaine de stylistique on a identifié l'existence, au niveau de la communication orale, „populaire", des modalités d'expression correspondantes au style belletristique et, partiellement, à celui scientifique. Néanmoins, d'une perspective d'anthropologie culturelle et d'après les témoignages de la parole courante, on peut envisager, également au niveau de la communication orale, populaire, l'existence de langages parallèles, fonctionnelles et formalisés, pour le style judiciaire et administratif, voire pour le style religieux.

Dans une situation entièrement à part se trouve le langage épistolaire, comme produit typique de la culture (livresque). Mais c'est à cause de la descendance directe de ce langage de celui de la conversation habituelle, que le texte des lettres sera progressivement contaminé par l'expression de l'oralité. C'est un trait présent en fonction de l'état de communication qui s'institue entre l'émetteur et le récepteur des messages écrits et aussi en raison de leur statut social et culturel.

Les valences particulières de communication du langage épistolaire ont provoqué, en raison de l'envie d'établir une connexion psychologique avec le lecteur, l'emprunt, par des écrivains ou par des essayistes, de la formule „lettres" en tant que titre pour leurs oeuvres. De surcroît, des telles oeuvres ont été titrées à partir des mots désignant „la conversation". Par exemple, on peut rapporter le titre *Convorbiri economice* (litt. „entretiens économiques"), de trois volumes anthologiques publiés par l'écrivain roumain Ion Ghica, à l'esprit du titrage des fameuses *Causeries du lundi* de Sainte-Beuve.

0. *Precizări preliminare.* O problemă de real interes pentru stilistica românească o reprezintă aceea a existenţei, în oralitate, a unor corespondente (autohtone) privind actele şi discursurile ţinînd de un „stil al comunicării publice şi private literare"[1], respectiv cea a existenţei unor limbaje cu valoarea de surse directe sau zone de plecare pentru acestea din urmă.

1. *Stadiul actual al cercetării problemei şi o altă perspectivă de analiză*

1.1. În exegeze şi în „schemele" (reprezentările figurative) propuse pînă acum de diverşi autori sînt admise cîteva paralelisme indiscutabile şi unele asemănări

[1] Pentru formularea şi analiza acestui concept, vezi Dumistrăcel 2006: 43-52.

între nivelul limbii literare și cel al vorbirii populare în ceea ce privește *„stilurile* funcționale" (sau realități cu statut comparabil).

De exemplu, la Ion Coteanu, segmentul comun zonelor „limbajului cultivat" [α] și „limbajului popular" [β] este doar limbajul „artistic"; în ceea ce privește zona limbajelor „non-artistice", față de limbajul „științific" din compartimentul [α], autorul menționează în [β] existența unui limbaj „nuanțat tehnic", eventual a mai multor limbaje de acest fel (nespecificate), de vreme ce după „nuanțat tehnic" apare abrevierea „etc.". Un al doilea limbaj specific „non-artistic" din [β] este menționat de Coteanu sub numele de „conversație" (apud Gheție 1982: 159; pentru limbajul „nuanțat tehnic", vezi Coteanu 1973: 50; autorul consideră că în limbajul popular lipsesc „variantele științifice propriu-zise").

Trecînd peste alte diverse proiecții ce reflectă opțiuni în această problemă, care nu aduc elemente esențiale noi (prezentate de Gheție, *op.cit.*, p. 160–163), ne oprim, strict la obiectul discuției de față, asupra punctului de vedere susținut de Dumitru Irimia. Pentru acest autor, „stilul beletristic" este, de asemenea, comun „limbajului popular" și „limbajului scris". Pentru primul compartiment (lăsînd la o parte un așa-numit „stil gnomic", ce nu poate avea, după aprecierea noastră, decît valoarea de registru al exprimării, de vreme ce se întîlnește și în literatura cultă, ca atare sau în expresie aforistică), se consemnează doar un stil al „conversației" (reflectînd „cunoașterea empirică"), căruia considerăm că i-ar putea corespunde, în al doilea compartiment, un stil „epistolar" (informal, în afara stilurilor „funcționale"; 2000: 82, 159–168; vezi și schema de la p. 73). Dar o relație între „limbajul popular" și „limbajul scris" a fost semnalată de Irimia în caracterizarea de ansamblu a stilului științific al limbii literare, despre care se spune că s-a impus prin scris, „stabilind doar slabe legături cu manifestări anterioare, orale, ale științei (accentuat practică: medicină, agronomie) și ale filozofiei populare" (*ibidem*, p. 72). Putem avea în vedere, așadar, o apropiere de viziune cu punctul de vedere Coteanu (vezi *supra*).

1.2. Desigur, din punctul de vedere al situației din contemporaneitate, ipostazele limbajului popular la care ne-am referit pînă acum și-au diminuat „funcționalitatea"; este vorba de stilul *beletristic*, existent astăzi ca „inventar" cultural, dar concurat de programele și spectacolele transmise de audio-vizual, și de cel *„tehnic"*, al unei instruiri „practice", care viza însușirea cunoștințelor și deprinderilor necesare îndeletnicirilor rurale, din care sînt prezente și astăzi „mesaje" reprezentînd transmiterea de cunoștințe specifice industriei casnice, cum ar fi domeniul alimentar, cel al vestimentației tradiționale și al țesăturilor (chiar dacă, acestea din urmă, parțial eșuate în ceea ce se numește „artizanat"), al prelucrării lemnului, pieilor etc.

Situația este reflectată fără posibilitate de tăgadă de „etnotextele" publicate de dialectologi în volumele intitulate, parțial impropriu, „texte dialectale"; de

exemplu, între o descriere privitoare la „dubitul pieilor” în gospodăria ţărănească, practicată încă astăzi, şi un text pe aceeaşi temă dintr-un tratat de industria pielăriei nu există deosebiri esenţiale privind descrierea tehnologei (de bază); acestea se referă la terminologie (acţiuni, recipiente, substanţe) sau la noutăţi de ordin tehnic.

Dar analiza comunicării dintr-o minimă perspectivă de antropologie culturală impune evaluarea situaţiei şi în ceea ce priveşte alte limbaje, corespunzătoare celor din stilul comunicării publice şi private de la nivelul limbii literare.

1.3. În principiu şi în practică, pentru unele dintre limbajele acestui stil, în comunicarea populară orală, pot fi identificate antecedente, pornind de la nivelul realiilor, care, de asemenea, şi-au diminuat funcţionalitatea ori au dispărut din uzul curent, aceasta cu sau fără influenţe asupra limbajelor de specialitate de la nivelul limbii literare.

Din domeniul *discursului public*, există corespondente certe pentru limbajele publicisticii şi al publicităţii (zona mass-mediei), dar şi pentru unele limbaje din zona „autorităţii instituţionalizate”. De exemplu, în pofida situaţiei cu totul aparte a limbajului cultului, atît din cauza folosirii îndelungate în biserică a unei limbi străine, cît şi din cauza formaţiei profesionale precare, în acea epocă, a marii majorităţi a preoţilor, un nivel de bază, popular, există şi în terminologia cultului religios: termenii privind conceptele esenţiale referitoare la divinitate, credinţă şi statutul credincioşilor, instituţii şi slujitorii altarului etc., ca efect al experienţei colective din perspectiva unei alterităţi (pozitive) moştenite ori asumate (cf. Dumistrăcel 1994: 36-48). Tot aşa, nu poate fi eliminată din această discuţie o „moştenire” pentru limbajul juridico-administrativ, dată fiind existenţa reglementărilor juridice cunoscute sub numele de „obiceiul pămîntului” (dreptul cutumiar), zonă de comunicare din care, atunci cînd au fost pentru prima dată traduse în limba română codice de legi, au fost preluate în mod sigur concepte şi, eventual, chiar termeni şi sintagme. Ca să ne referim doar la două situaţii, semnalăm faptul că, în legislaţia actuală, este stipulat şi funcţionează aşa-numitul *drept de preemţiune*, iar în diferite reglementări şi legi s-a folosit şi se foloseşte şi astăzi termenul de *sluţire* (pentru o discuţie asupra acestor aspecte, cf. Dumistrăcel 2006: 92–96).

Aşadar, considerăm că în ceea ce priveşte stilul tehnico-ştiinţific şi limbajul juridico-administrativ, au existat, la nivelul oralităţii, limbaje formalizate, deosebite de comunicarea reprezentînd „conversaţia”, preluate, parţial, în corespondentele funcţionale ale limbii literare

Din domeniul *discursului privat*, asupra „limbajului conversaţiei” nu este nevoie să ne oprim, nu numai deoarece existenţa acestuia este general recunoscută, ci şi din cauză că, fireşte, nimic nu îi ameninţă în viitor deplina funcţionare. Pe de altă parte, trebuie să observăm că un corespondent direct al limbajului „epistolar”, de

transmitere a mesajelor prin coduri simbolice şi iconice, cu reprezentări mnemotehnice, se dovedeşte prea puţin reprezentativ pentru a face obiectul unei discuţii la nivelul stilisticii, în pofida existenţei unor corespondente în ceea ce priveşte practica transmiterii mesajelor *orale* la distanţă.

Un astfel de corespondent este recognoscibil datorită unor expresii care se referă la transmiterea „vorbei": *a trimite (cu) vorbă* şi chiar *a da cu vorba peste cineva*, avînd sensul „a transmite un mesaj (cuiva), a înştiinţa (pe cineva)", înregistrate în DLR (t. XIII/3); aici, la cuvîntul *vorbă*, sub sensul de bază 10 (pentru care sînt notate sinonimele *ştire*, *veste*, *informaţie*), apare nuanţa semantică „mesaj", ilustrată prin citate de diferite categorii. Din vorbirea populară se exemplifică prin „Ai grijă dă el pînă ţ-oi trimite io vorbă" (după Ovidiu Bîrlea, **Antologie de proză populară epică**), iar pe baza altor citate, din diferiţi scriitori, pot fi identificaţi şi „mesagerii": „Ţi-am trimis eu vorbă *prin Petrea*" (după Dumitru Furtună, **Cuvinte scumpe**), sau „Trimiteau vorbă *prin femei* cum că-i bine..." (după Sadoveanu, **Paştile blajinilor**). Semnificaţia acţiunii este uşor de recunoscut şi prin continuitatea în materie de uz, marcată lingvistic prin contexte ce pun în relaţie acelaşi verb cu substantivul *carte*. Cîteva exemple, pornind de la *Dicţionarul Academiei* (DA, t. I/II, s.v. *carte*, sensul I.1. 'scrisoare'): „S-a sfătuit să trimiţă carte cu mare jalobă şi plîngere la Sultan" (Gr. Ureche, **Letopiseţ**); „...[Milescu] au şedzut şi au scris nişte cărţi viclene şi le-au pus într-un băţŭ sfredelit şi le-au trimis la Costantin-vodă..." (Neculce, **O samă de cuvinte**, XLI). Într-o frază de la Ispirescu este indicat şi mesagerul: „Trimise soli cu cărţi la Domnii Moldovei" (**Isprăvile şi viaţa lui Mihai Viteazul**), iar, la N. Filimon, chiar acesta (o „cioară" de ţigan) îşi anunţă misiunea: „Logofete Dinule,... am venit să-ţi dau o carte de la băbaca Dumitale" (**Ciocoii vechi şi noi**, cap. V).

În acest context general, dat fiind că este vorba de un dicţionar tezaur, *istoric* al limbii române, apare cel puţin ca surprinzătoare neatenţia în redactarea sensului 9 al cuvîntului *scrisoare* în DLR (t. X/2): „comunicare scrisă trimisă cuiva *prin poştă* sau *prin intermediul unei persoane*; răvaş" (sublinierile ne aparţin); evident, se cerea respectată ordinea logică în descrierea practicii, modul în care erau trimise scrisorile, mai ales fiind vorba de cele secrete (scrisoarea lui Neacşu şi cele ale lui Nicolae Milescu), dar la fel se prezintă lucrurile şi în legătură cu celelalte specii de scrisori sau răvaşe, cu mult înainte de apariţia oricărui serviciu poştal, adică la fel cum se trimiteau şi *vorbele*.

Astfel, dacă nu putem identifica elemente care să îndreptăţească conturarea unei continuităţi raportate la mijloacele de expresie ale oralităţii, limbajul epistolar prezintă interes din perspectiva unui statut special: produs tipic al culturii (de cancelarie), acest limbaj îşi trădează sursa ca activitate de relaţii interumane prin „spargerea" canoanelor diplomaticii, prin întoarcerea, în diferite momente ale evoluţiei şi în funcţie de participanţii la actul de comunicare, la limbajul conversaţiei, cel primordial din acest punct de vedere.

2. Din diferite unghiuri de abordare şi încadrată sub diferite titulaturi, *comunicarea epistolară* a fost în atenţia stilisticienilor. Prezentînd schema „diasistemului stilistic literar", Lidia Sfîrlea (1972: 205) consemnează, în legătură cu acest subiect, în cadrul „variantei neoficiale, neartistice", la nivelul „genului comunicării", şi subdiviziunea „epistolară", respectiv „telegrafică", pe acelaşi plan cu cea „familiară" şi „biblică". În lipsa unor explicaţii şi/sau comentarii, chiar minime, este destul de greu de înţeles (şi de admis) nu numai asocierea pe acelaşi plan a acestor componente, ci, mai ales, chiar din perspectiva „genurilor", disocierea între „epistolar" şi „telegrafic"; de altfel, în prezentarea contribuţiei autoarei citate, Ion Gheţie (1982: 160) se mulţumeşte să remarce doar „existenţa exprimărilor *telegrafică* şi *biblică*".

Contribuţiile de bază în acest domeniu aparţin lui Dumitru Irimia şi Rodicăi Zafiu. Din perspectiva *limbii literare*, analiza lui Dumitru Irimia (2000: 159-162) încadrează „stilul epistolar" (într-o opoziţie cu „stilurile funcţionale") printre „stilurile limbajului scris" cu statutul de corespondent, în varianta scrisă, al stilului *conversaţiei* din varianta orală, scrisorile fiind „în esenţă, o formă scrisă de dialog *la distanţă*" (subl. n.). Tot cu raportare la variantele stilistice ale stilului conversaţiei, autorul distinge între „stilul epistolar *familiar*", „stilul epistolar *oficial* (*neutru*)" şi „stilul epistolar *solemn*", o atenţie deosebită acordîndu-se formulelor „de deschidere a comunicării" şi celor „de încheiere".

Dintr-o perspectivă generală a *comunicării*, Rodica Zafiu (sub titlul *Stiluri, limbaje şi tipuri de texte contemporane*) consacră o secţiune aparte „*stilurilor* epistolare". Pentru autoare, scrisoarea reprezintă un tip de text „cu particularităţi evidente datorate situaţiei şi canalului de comunicare specifice": un „dialog purtat în scris", artificializat prin „*distanţa în spaţiu între interlocutori şi distanţa în timp* dintre «replici»" (subl. n.; în tabelul 2 am marcat aceste situaţii printr-o linie punctată despărţind alternanţa de roluri între cei doi actanţi). Consemnăm o observaţie provocatoare a autoarei: „doar prestigiul genurilor majore a făcut ca istoria limbii literare să nu fie scrisă din perspectiva sa [a genului epistolar]" (Zafiu 2001: 179). Printre „formele" epistolare de care se ocupă Rodica Zafiu, într-o ordine şi structură puţin derutante, se află *Corespondenţa administrativă şi comercială* (al cărei specific este acela de a reprezenta, de fapt, texte tipice ale unor limbaje tehnice), *Urările* şi *Formulele epistolare de închidere* (simple elemente de construcţie a textului). Dar, printre adevăratele forme de manifestare ale genului, care se bucură de analize originale şi pertinente, se numără *Scrisorile versificate* şi, dintre cele strict contemporane, *Mesajele poştei electronice (e-mail)* şi aşa-numitele *Scrisori orale: «mesaje pe robot»* (Zafiu 2001: 180–192).

Faptele trecute în revistă permit să se observe absenţa, pînă acum, a interesului pentru *evoluţia* limbajului în discuţie, importantă, din punctul nostru de vedere, deoarece scrisorile au o valoare deosebită prin calitatea de a reflecta, în timp, în

funcție de tipul mesajelor, caracteristicile „limbajului conversației”, diferitele *registre* sau *tonalități* ale acestei forme primare a comunicării, aspecte pe care le vom trata după definirea termenilor avansați. Aceștia prezintă avantajul de a evita distorsiunile rezultate din folosirea, succesivă, a termenului *stil* cu oricare dintre nuanțele semantice prezente în literatura de specialitate și în uzul comun; de exemplu, *stil*(*uri*) *epistolar*(*e*) ca: variantă a limbii literare utilizate avînd statutul de mod specific de exprimare prin scrisori; variante de exprimare în acest domeniu, dar și ca forme sau chiar ca tehnici (epistolare).

2.1. Ca preocupare de taxonomie, utilizăm termenul *registru* cu o accepțiune figurată (în fond), pornind de la semnificația curentă, tehnică, pe care acesta o are în exegeza de muzicologie: „întinderea scării muzicale a unui instrument sau a unei voci, cuprinsă între nota cea mai de jos și nota cea mai de sus pe care le poate emite instrumentul sau vocea respectivă fără schimbarea timbrului”. Așadar, de la „registru tonal” în scrisul lui N. Filimon, sau „registrul grav al instrumentului” (vioara)] la G. Călinescu, în critica literară s-a produs o extensie: G. Ibrăileanu susținea „dreptul” lui I.L. Caragiale „de a exagera, de a șarja... pe tot registrul creației”, iar Tudor Vianu constata că „imaginația lui Arghezi se mișcă pe un întins registru, de la libera asociație vizionară, pînă la notația exactă” (cf. DLR, t. IX, s.v. *registru*, II. 1).

Tot de la muzică pornind, *registrele* comunicării pot fi caracterizate prin termenii *ton* și *tonalitate*, ținînd seama de extensii semantice ale acestora (înregistrate în scris), după cum urmează: *ton*, de la 1. „gradul de înălțime al unui sunet” și 2. „mlădiere, inflexiune a vocii”, la 3. „fel de a spune, de a-și exprima gîndurile; felul în care se prezintă, în general, o scriere (literară)”, dar și „fel de a fi, de a se purta în general”; *tonalitate*, de la I. „ansamblul legilor care stau la baza gamelor”, la II. 2. „trăsătură dominantă, notă specifică a unei scrieri” (cf. DN^3, s.v.); menționăm faptul că nu doar termenii, ci și utilizarea lor cu accepțiunile respective au fost preluate în limba română literară din franceză.

2.2. În vederea explicitării conceptului de «registru», recurgem la examinarea, sumară, a cîtorva modalități de textualizare în domeniul limbajului epistolar, dintr-o perspectivă ce poate fi aplicată și pentru analiza altor limbaje. Aceasta pentru că, în pofida menținerii pînă tîrziu, de către *profesioniști*, a unor canoane redacționale specifice documentului de cancelarie, textele acestui limbaj, prin comparație cu scrierile altor limbaje (pentru care nu dispunem de astfel de „probe”), sînt marcate direct de o anumită situație dată, particulară, de comunicare, de statutul social și cultural al celor care intră în contact prin scris, inclusiv de raporturile ce se stabilesc între ei pe această bază și, de asemenea, de conținutul, extrem de variat, al mesajelor.

Pentru a ilustra aspectele la care ne-am referit, prezentăm succint trei scrisori în limba română din secolele al XVI-lea și al XVII-lea, reprezentînd transmiterea unor informații, respectiv o implorare și o poruncă pe ton amenințător.

[a] Cu un conținut pur informativ și cu formule de politețe de introducere și de încheiere „tipizate", de cancelarie (la nivelul corespondenților, deși expeditorul recunoaște în destinatar pe „mai marele" său), într-un „stil *mediu*" din perspectiva retoricii clasice, ne confruntăm în celebra *Scrisoare* a lui Neacșu din Cîmpulung (din 1521); un boier din acest oraș, ce avea relații cu cei din Brașov, îl pune la curent pe Johannes Benkner, judele Brașovului, despre o invazie a turcilor asupra Ardealului, prin Țara Românească, invazie ce tocmai se pregătea la sudul Dunării. Reproducem textul în continuare:

„† *Mudromu i plemenitomu i cistitomu i bogom darovannomu jupan Hanăș Begner ot Brașov mnogo zdravie ot Neacșul ot Dlăgopole* [text în slavona de cancelarie; în traducere: preaînțeleptului și cinstitului și de Dumnezeu dăruitului jupîn... din Brașov multă sănătate de la... din Cîmpulung]. *I pak* [= și iarăși] dau știre domnietale *za* [= pentru, despre] lucrul turcilor, cum am auzit eu că înpăratul au eșit den Sofiia și aimintrea nu e, și se-au dus în sus pre Dunăre. *I pak* să știi domniiata că au venit un om de la Nicopoe de mie me-au spus că au văzut cu ochii loi că au trecut ceale corabii ce știi și domniiata pre Dunăre în sus. *I pak* să știi că bagă den tote orașele cîte 50 de omin să fie în ajutor în corabii. *I pak* să știi cumu se-au prins nește mešter den Țarigrad cum vor treace aceale corabii la locul cela strimtul ce știi și domniiata. *I pak* spui domnietale de lucrul lui Mahamet beg cum am auzit de boiari ce sînt megiiaș și de genere-miu Negre cumu i-au dat înpăratul slobozie lui Mahamet beg pre io-i va fi voia pren Țeara Rumânească iară el să treacă. *I pak* să știi domniiata că are frică mare și Băsărab de acel lotru de Mahamet beg mai vîrtos de domniele vostre. *I pak* spui domnietale, ca mai marele miu de ce am înțeles și eu. Eu spui domnietale, iară domniiata ești înțelept și aceaste cuvinte să ții domniiata la tine, să nu știe umin mulți, și domniele vostre să vă păziți cum știți mai bine. *I bogu te veselit*, aminŭ" [în texte ulterioare, formula respectivă apare în românește: „și să te veselești de la Dumnezeu"; cf. „și Dumnezeu să te bucure"] (Rosetti/Cazacu/Onu 1971: 79).

În redactare se păstrează, cu destulă fidelitate, numeroase trăsături ale modelului general pe care, pentru cultura europeană, l-a constituit documentul de gen emis de cancelaria papală: deși lipsește o „intitulatio" propriu-zisă, deoarece este vorba de un text cu caracter privat, apar formulele de „invocatio simbolica" (prin semnul crucii), de „promulgatio" (menționarea destinatarului), după cum este prezent, dar în limitele raporturilor dintre Neacșu și Hans Benkner, un enunț cu semnificație de „dispositio" („Eu spui domnietale, iară domniiata ești înțelept și aceaste cuvinte să ții domniiata la tine, să nu știe umin mulți, și domniele vostre să vă păziți cum știți mai bine").

O singură remarcă în ceea ce privește apropierea de „oralitate", ca trăsătură a limbajului popular, al conversației. Referindu-se la semnificația subordonării în „stilul descriptiv", Dragoș Moldovanu exemplifică posibilitatea realizării acestui

raport sintactic şi „fără a se putea finaliza în perioade” chiar printr-o frază ce are *caracter linear* din *Scrisoarea lui Neacşu*: „I pac să ştii domniiata că au venit un om de la Nicopoe de mie me-au spus că au văzut cu ochii loi că au trecut ceale corabii ce ştii şi domniiata pre Dunăre în sus”. Pentru evaluarea construcţiei, autorul trimite la o observaţie a lui J. Marouzeau: în retorica latină, „subordonarea în lanţ” era socotită o „stîngăcie” (Moldovanu 1997: 126–127; cf. 215). Or, după Magdalena Vulpe, aceeaşi „tehnică” a subordonării se regăseşte în comunicarea orală: „organizarea textului se caracterizează prin liniaritate; ideea principală odată anunţată poate fi completată, ulterior, prin explicaţii referitoare la circumstanţele ei” (Vulpe 1980: 53; vezi şi consideraţiile autoarei privind „construcţiile adiţionale”, ce constituie „una dintre cele mai evidente forme de manifestare ale lipsei de perspectivă în organizarea comunicării orale”; *ibidem*, p. 59).

[b] Textul ce urmează este scris într-o închisoare din oraşul Bistriţa în toamna anului 1600: Cocrişel, de loc din Hotin, din oastea lui Mihai Viteazul, a fost făcut prizonier de „neşte sasi”; un Andreiaş i-a salvat capul pentru o sută de taleri şi, pentru obţinerea sumei plătite pentru răscumpărare, fostul oştean îi scrie „părintelui” său, Spiridon, să intervină pe lîngă tatăl adoptiv, vornicul Mogîldea, pe care îl roagă să-l „scoată în ţară creştină”:

„† Scriu închinăciune şi moltă sănătate părinteloi meu Spiridon şi maicei mele Costandeei, şi dup-aceia vă dau ştire că simtul viu până acmu, niu-s perit, ce amu scăpat de la Belgrad când au bătut Mihaiu Vodă războiu co ungorie. Deci m-au prinsu neşte sasi; deci a vrut să mă tae; eu m-amu rugatu şi am spus că simt fecior Mogăldei; deci niu m-au perdut. Deaci eu amo trimes carte la Andriiaş din Bistriţă, el au trimis la Sasi de m-au cerşit. Ei au cerşiut 300 taleri, iară Andriiaş m-au scos dereptu 100 taleri şi m-au adus la Bistriţă. Eu amu spus că m-a prinsu Mihaiu Vodă la Hotin şi m-au dus în Ţara Iungurească. Deci mă rog domnilor voastre ca lui Domnezău den ceriu să nefoiţi să mă scoateţi lângă voi în ţară creştină şi să nevoiţi să daţi ştire părinteliu miu Mogăldei vornicoloi, că eu zacu în timniţă de mă mănâncă liutul şi păduchie. Şi eu amu spos către Andriiaş că simtu nepot de frate şi fecioru de soflet giorat în beserecă. Deci iară mă rog domilor voastre să no mă zăbăviţ aici, ce să mă scoateţ, macar niumai d-aş presi [= rezista] co trupol, încă să es în ţara, că iu mor de dorol vostru. Şi îmbătrănesco, şi am făcot o barbă până în brău. Şi să afle aiasta scrisoare a me sănătoş pre domneavostră, *o gospodi* [= întru Domnul], amin [urmează, probabil, o semnătură].

† Feciorul vostru Cocrişel; şi sămtu nomai co cămeşa.

† La părintile miu, la Spiridon” (Rosetti MCMXXVI: 52).

Începutul scrisorii cuprinde, de asemenea, „invocatio divina” (ce s-ar putea traduce prin „cruce ajută!”) şi elemente de „promulgatio”, iar încheierea unei detaliate „narratio” constă în implorarea, dramatică, a intervenţiei salvatoare, cu invocarea simbolică, susţinută, şi a ajutorului divin (ceea ce indică, o dată în plus,

redactarea textului de către un profesionist). Dar „tiparul" a fost spart de un enunţ de factură fatică ilustrînd „stilul *umil*" (conform clasificării din retorica clasică), plasat după indicarea numelui expeditorului: „şi sînt numai cu cămeşa".

[c] Iată şi textul unei scrisori din 1642, prin care Matei Basarab îl apostrofează violent pe un vameş „ne-ascultător":

[†] „Cu mila lui Dumnezeu, Iω Mateiu Basarab Voevod şi Domn. Scris-am Domnia mea ţie, Vaso vameşule: ce porc-de-cîne eşti tu, de cărţile Domniei mele nu le bagi în seamă. A făcut Domnia mea cărţi părintelui Snagoveanului să-şi ia de pe locul lui de la Spanţov, cum a fost legea şi obiceiul; iar tu, fecior de lele, nu bagi cărţile Domniei mele în seamă. Să cauţi să-l laşi să-şi ia ce e obiceiul, că vom trămite Domnia mea de, acolo, te va spînzura. Aceasta-ţi scriu şi însumi am zis Domnia mea. Scris octomvrie 24, leat 7152" (Odobescu 1887: 438).

După aprecierea lui Odobescu, textul reflectă „vorbirea sănătoasă" a voievodului (care „nu vorbea altă limbă decît limba ţării") şi a fost dictat grămăticului. Ca document de cancelarie domnească (în scrierea căruia nu putea să lipsească „invocatio simbolica", [†]), începutul cuprinde o „intitulatio" propriu-zisă, cu formula devoţiunii („cu mila lui Dumnezeu"), iar încheierea, brutală, o formulă de tip „dispositio" („Aceasta-ţi scriu şi însumi am zis Domnia mea"). Tonul general, inclusiv violenţa de limbaj, conjuncturală („porc de cîne", „fecior de lele"), ilustrează registrul autorităţii.

Aşadar, pe baza textelor prezentate, putem observa că „scrisoarea" constituie doar un suport de factură tehnică, un „vehicul" convenţional de transmitere a unui conţinut oarecare, expus în registre variate (din care am selectat trei, pe care le socotim semnificative). Datorită faptului că textele de acest tip reprezintă „replici", dezvoltate, dintr-un dialog ce provine din limbajul „conversaţiei", consemnarea lor în scris oferă nu numai posibilitatea cunoaşterii limbajului respectiv, care este cel de bază al oricărei comunicări, ci şi registrele aparţinînd modalităţilor de textualizare a componentelor *orale* (de adresare personală) ale limbajelor discursului public ce ţin de autoritatea instituţionalizată: astfel de registre, în funcţie de elemente la care ne-am referit anterior (situaţia de comunicare, statutul participanţilor la acest act şi conţinutul mesajului), pot fi recunoscute, cu nuanţe diferite şi, evident, cu termeni diferiţi de la caz la caz, şi în funcţionarea limbajului didactic, a celui al vieţii politice, în practica limbajului administraţiei şi justiţiei şi a celui al vieţii religioase.

2.3. Reflectarea directă (în scrisori) şi indirectă (în scris) a valenţelor „conversaţiei".

2.3.1. Dacă lăsăm deoparte textele epistolare ale categoriei profesioniştilor, „pisarii" (de cancelarie), constatăm că există o categorie largă, deosebită ca statut, a celor care „produc" scrisori numai în anumite împrejurări şi ale căror texte reflectă „uzul comun", fără preocupări pentru construcţia şi „estetica" textului,

aşadar fără preocuparea oamenilor de cultură de a produce texte în care aceştia se exersează (ori se ilustrează) pe terenul a ceea ce se numeşte „stil epistolar”.

De altfel, pentru oamenii de cultură nu interesează doar „protocolul” epistolar, ci şi „scriitura”, în general. După cum observă Dragoş Moldovanu, în scrisorile persoanelor particulare cultivate pot fi descoperite, la fel ca şi în scrisul cronicarilor sau al prelaţilor de formaţie savantă (este vorba de secolul al XVIII-lea), trăsături de stil la acest nivel; este citată „predilecţia pentru o topică inversivă consecventă”, ca marcă a exprimării culte. Afirmaţia este ilustrată printr-un fragment dintr-o scrisoare din 1702 (publicată de N. Iorga), a unui boier, Diicul Buicescu. Reproducem textul în discuţie:

„Cinstită scrisoarea dumitale ca de la o adevărată iubită soră am luat, dentru care bucurie desăvîrşită mi-a venit, întîi de a dumneavoastră fericită sănătate vestindu-mi-se, şi mai mult că Domnul Dumnezeu a vrednicit pe dumneata a vedea şi veselie de iubit fiu al dumitale, care bucurie, precum la dumneata, aşa şi la toată casa noastră a fost” (Moldovanu 1997: 142).

Şi în zona autorilor ocazionali de scrisori trebuie să distingem între persoanele care, datorită profesiei ori statutului socio-cultural, au, în general, obişnuinţa scrisului [A] şi cele pentru care o asemenea îndeletnicire este doar incidentală [B].

[A] Pe măsură ce redactarea scrisorilor aparţine, în linii generale, „ne-profesioniştilor” (căci expeditorii nominali pot avea secretari), chiar în textele celor familiarizaţi cu scrisul şi corespondenţa încep să dispară, treptat, unele rigidităţi de formulare ale canonului cancelariei şi, paralel, îşi face loc tonul întreţinerii private, familiare cu destinatarul scrisorii, purtînd mărci ale oralităţii. Vom schiţa o trecere în revistă privind situaţia acestui tip de texte pornind de la cunoscutele *Scrisori de negustori*, pe care le considerăm o reflectare a acestei categorii de „scriitori” şi de texte epistolare.

Dacă, între secolul al XIV-lea şi al XVII-lea, corespondenţa, pragmatică, a negustorilor autohtoni din Ţara Românească şi din Moldova, în principal cu semeni ai lor din zona Transilvaniei, era redactată în limbile germană, latină (încă), maghiară, iar la moldoveni care scriu oamenilor „Craiului” chiar în polonă şi aminteşte, prin formule diverse, reflexe ale vechiului protocol epistolar, începînd din secolul al XVII-lea se scrie şi în limba română, chiar atunci cînd, de exemplu, sucevenii (scrisoare datată între 1638-1643) se adresează „Întru tot cinstit şi de la milostivul Dumnădzău cu mare cinste dăruit domnisale giupănului Andreiaş, birăul de cetate Bistriţăi şi la tot Svatul dumile voastre pace şi cu sănătate să vă dăruiască milostivul Dumnădzău” (Iorga 1925: 71). Dar expresia variază în funcţie de întîmplările sau interesele de afaceri uneori mărunte, cotidiene, care fac obiectul relatării. În scrisoarea al cărei început l-am citat, se face referire la atacuri şi încăierări:

„... daca s-au înbătat, ca neşte omini făr de ispravă, ei au eşit nopte de au înblat ca neşte tălhari cu sabii şi cu corduri şi cu toporă. Deci e-au dat de strajă,

straja i-au întrebat ce oameni săntu de înblă aşa cu arme goale pren trăgu. Ei s-au semeţit: ce-au dat aşa, au şi tăiat pre un fecior a străjerilor, de dzace aşa demicat, căt el va muri. Şi, aşa făcăndu ei, au sărit straja de i-au prinsu, că de bună voe nu [să] da. Deci apoi noi vrum să-i băgăm în cetate ca pre neşte răifăcători...” (p. 71-72).

La 15 septembrie 1778, Antonie Nicolantin, din „Rămnic”, îşi începe scrisoarea către naşul său cu menţiunea „Din pat, bolnav”; alături de reglarea altor afaceri, îi cere acestuia să-i facă rost şi de nişte cîini:

„Jupîne naşule, lăngă copoiul ce mi l-ai trimis de s-ar găsi şi o copoică eftină şi mai bună, că copoiul iaste mincinos şi nu caută cum să cade; ci l-aş trimiite vameşului, să nu te urle pe cap. Dar iată că-ţi trimiţi această carte, şi, vezi, pîn' în cît ămi scrie Logofătul cel Mare Scarlat, ginerele Banului Ghichii, pentru o vijlă [= căţea de vînătoare, din specia „prepelicar”] mare şi bună. Ci n-am cum te ruga, scapă-mă de gura acestui prieten, că întru adevăr poci zice că acest mult şi prea mult mi-au stătut într-ajutor. Ci, mă rog, pă la hăi domni undeva, numai să fie vijlă mare, trupeşe şi chipeşe, după cum scrie iel, că iel plăteşte, nu este de pricină. Scrisăi şi socru-mieu, ci nu ştiu de va găsi să-mi triimiţă la dumeata”. În sfîrşit, negustorul se plînge de un oarecare „Neamţ” care îl poartă la judecăţi: „Apoi ce să mai zic că am fost eu cel mai păcătos în lume! *Pe cine n-am lăsat ieu să moară, acela nu mă lasă să trăiesc*” (p. 123-125).

Un craiovean nu îşi alege prea mult cuvintele (sau foloseşte intenţionat o anumită formulă, expresivă) cînd, după încheierea scrisorii, îi evocă corespondentului său din Sibiu (la 1779) ce risc înseamnă pentru el nerezolvarea comenzii unei boieroaice din oraş:

„Frate, giubeaua cocoanei Benjascăi, care am scris dumitale să o trimeţi cu om cu plată, până acum n-au mai sosit; şi de nu va veni de Sfăntu Petre, *n-am trai* în Craiova” (p. 131).

În scrisoarea unui negustor ungur din „Naghiag”, din martie 1821, scrisă cu litere latineşti şi cu „ortografie ungurească” după cum notează Iorga, adresată unui boier muntean, se adoptă, cu privire la răscoala lui Tudor Vladimirescu, tonul de apostrofare glumeaţă:

„Dară bată-te sănătatea, ce fel de patriot eşti, că lăsaşi pe un moştean să-ţi prădeze Ţara Românească! Du-te şi mînă-l afară şi te fă Vodă, apoi mă fă şi pe mine vun Logofăt, *apoi să vezi traiu*! Cu Turcul lesne te-ai putea împăca: numai trimite multe pungi cu bani. Pagubă că nu-s eu popă, să te spovedesc eu: almintere *te-aş lega eu de fete şi de muieri*, precum ai fost pînă acum legat: *şi dracul ar plînge de mila dumitale*...” (p. 150).

În afară de elementele luate în consideraţie pînă acum, nu trebuie pierdut din vedere conţinutul mesajelor, cu reflexe asupra idiostilului. „Răzvrătirea” lui Tudor Vladimirescu pune probleme serioase negoţului, iar cei interesaţi îşi trimit informaţii şi, în scrisorile lor, dau frîu liber exprimării orale neconvenţionale. Un

negustor din Sibiu, Stan Popovici, îi prezintă partenerului său de afaceri, în mai multe scrisori, situația din Țara Românească în astfel de termeni:

„Am văzut și de la București au adus scrisorile: spaimă destulă, nu-i paracsine [= ciudat, grecism]; *le țițiie curul de frică*, mai vîrtos boierilor, fiindcă nu sînt învățați cu fuga ca craioveanii, că acestora fuga le este o englingea [= distracție, grecism]: sînt obicinuiți" (p. 154). Răsuflă ușurat știind că oamenilor lui Tudor li s-a poruncit „ca nu cumva să facă la cineva cea mai mică pagubă, că atunci ei vor fi răspunzători. Ei căuta pe ispravnici și zarafi și zapcii *ca să-i spovedească*, dară *luasă frunză în buză* aici la Sibii; numai sînt *cam ușori de bani*, cum mi se pare..." (p. 157). Periculoși sînt tot felul de „hoțomani" înarmați ce profită de situația tulbure și „pe cine întîlnesc pe drumuri jefuiesc de arme, haine, cai, îi lasă abiia cu mare rugăciune, *numai cu cămașa* [vezi aceeași sintagmă și în scrisoarea lui Cocrișel] și desculți, încît și dintră dânșii uni pe alți jefuiesc. Au ajuns vreamea, *care se scoală mai de dimineață și este mai tare, acela este mai mare*" (p. 165-166).

Enunțuri expresive ale oralității apar și la alți autori de scrisori, cum ar fi craioveanul Sava Ioanovici, care, în 1824, evoca urmări ale ciumei și abuzuri ale cetelor militare turcești:

„... și, pă drum certându-să cu ceilalți, s-au întors înnapoi, și, pă unde au ajuns, ar fi făcut și reale și ar fi luat și bani de la niște aiani [= comandanți turci ai orașelor de pe Dunăre] și de la orașe, ca să le cruțe, să nu le supere; *și oamenii mușcați de șarpe l-e frică și de șopîrlă*" (p. 191).

Tonul degajat al unor fragmente din astfel de texte, dar și revenirea, la sfîrșitul scrisorii, asupra unor aspecte abordate anterior, în ceea ce astăzi numim (și notăm) ca „post scriptum", reflectă transpunerea în scris a unui limbaj natural, al conversației orale.

[B] Prea puține din asemenea note pot fi remarcate în scrisorile celor care produc astfel de texte ocazional, constrînși de anumite împrejurări.

Asemenea texte interesează însă deoarece nici „limbajul conversației" nu trebuie considerat un ansamblu unitar, ci, firește, variază în funcție de datele personale ale vorbitorilor, fără să existe o relație obligatorie (de necesitate) între dotarea intelectuală și psihică și capacitatea de textualizare a acestor „scriitori" de ocazie, confruntați cu o tehnică de comunicare neobișnuită (sau mai puțin obișnuită) pentru ei.

Redactarea, de către o persoană, aflată (poate) prima dată în situația de a scrie cu litere latinești (majuscule!), a unui text ce are valoarea de „delegație" în vederea primirii unui ajutor pentru un copil reflectă posibilități minime de a formula un mesaj, redus la transmiterea informației. Este vorba de scrisoarea (de fapt, un „bilet") a unei românce care lucra la bucătăria unei unități militare germane din Ucraina, în 1941-1942; reproducem textul cu grafia folosită de lingvistul german care l-a publicat:

„Domnu Rumân! Adeverința asta odeŭ eŭ matuşi cari să numeşti A. Şâ eu sânt cu dânsa dăla on sat. Pe adeverința săn prinască pachetu de daruri din Rumânia că eu sînt la nemț la bogatari [= bucătărie] şî nu pot venâ. Domnule Rumân, Ve rog sămă Scuzaț pe mină pentru scrisora asta. Şâ tati gresălele mele cari lam facut eu âm scrisora asta. Că eu carta Rumânescu nom vațat. [urmează adresa, apoi numele expeditorului:] Osevska Maria. Copilu şal mai mic 3 an" (Seidel 1943: 108).

Chiar trăsătura la care ne-am referit mai sus face ca, de fapt, în mesajele lor, „ne-profesioniştii" din această categorie să recurgă frecvent la o exprimare formală, după o anumită „grilă" de scrisoare. Astfel, (tot) într-o situație neobişnuită se aflau, în 1939, soldații de pe o „zonă de concentrare", care trimit familiilor scrisori supuse „cenzurii militare", texte analizate din perspectivă lingvistică de dialectologul G. Istrate, al cărui studiu pune în lumină oralitatea, ce se manifestă şi prin trăsături specifice graiurilor din Transilvania. Preluăm două scrisori publicate de acesta, a căror scriere a fost respectată (cu excepția evidențierii prin italice, în textul [1], a grafiilor ce atrag atenția asupra unor pronunții dialectale), scrisori pe care le prezentăm pentru a ilustra o trăsătură aparent şocantă, reculul de la funcția propriu-zisă de comunicare:

[1] „Epistola dată la 15 Novemberu anu 1939 mai ânti de tote vei ști dragă soție ană căci până acuma sînt sânătosu care sânătate dorescu şi ție şi la fetile mele sevode ie bunu dumnezeu şi vouă la toți poftescu multă voie bună şi sânătate la mămuca şi la matuşa cu un cuvntu la toți depe acase şi eu oducu bine totu servici pe care lamu avutu âlu amu şi vă facieți rîndu pe acasă cumu puteți căci eu nu ştiu cându voi veni acase şi semi [scricți?] totu ce este dinu nou pe acase nemaiavându ce scri poftescu multă voie bună şi sânătate la toți. Filipu Alexe".

[2] „... şi puind mîna pe condei şi condeiu pe ârtie şi cu drag încep a scrie şi dragilor meii părinți şi draga mia soție şi draga miea victoriță mică şi să ştiți că [sunt] sînătos şi sînătata care am eu vo poftesc şi dumnervostă şi vă să rut prin carte cugura sun departe şi să ştiți că sunt sînătos dar nu ştiu dumnervostă cum sînteți că nam primit ni o carte ieu vam tri mes 5 cărț şi eu nam primit nici una nuştu nu trimeteți ori nu capăt eu sunt supărat că nuştu nucapăt nici una şi nuştu ce aveți a ca să..." (Istrate 1939: 138, 146).

Ne atrage atenția, în primul rînd, caracterul preponderent protocolar al mesajelor, ce cuprind, desigur şi datorită împrejurărilor aparte în care au fost scrise, un minimum de informații propriu-zise, încadrate de formule de „salutatio" inițiale şi finale prolixe şi redundante (text [1], reprodus integral). Stereotipia aminteşte enunțuri de gen din vechile texte de cancelarie, al căror registru general a fost însuşit (mai ales în Transilvania, dar şi în Vechiul Regat) în cursul instruirii şcolare.

În ceea ce priveşte tema „sănătate", cităm formula dintr-una din cele mai vechi scrisori (1472) publicată de Iorga, tradusă din limba germană: „Mă închin cu

prietenie. Să ştiţi întâiu, dragă domnule Gheorghe Eyben, că sunt bine sănătos din mila lui Dumnezeu cel atotputernic, şi aş vrea să aud şi eu tot bine despre d-ta şi despre ai d-tale" (Iorga 1925: 1). Vezi, de asemenea, începutul scrisorii, din 1728, a unui craiovean, către „procatorul cinstitului Sfat al Braşovului": „Cinstitului şi mie bun şi adevărat priaten, dumneata jupâne Marcoş, ... dă la Dumnezeu cel multu milostivu îţi poftescu multă şi fericită sănătate, înpreună cu toată familia dumitale. Cu părlejul şi plecatei scrisori ai meale nu-mi iaste de altu făr decât întâi ca să cercetez dă buna şi fericita sănătatea dumitale" (*ibidem*, p. 110).

Dar, de fapt, mai ales pe baza scrisorilor „de dragoste" ale militarilor „în termen" putem constata conturarea unei variante aparte a limbajului epistolar, aceea a cazărmii, ale cărei texte hibridează galanteria de mahala cu versificaţia populară. Iată cîteva fragmente de început şi de sfîrşit, reproduse după studiul citat, semnat de G. Istrate:

„Mai întîi şi mai de toate/ Mă închin de sănătate./ Mai întîi şi la-nceput/ Te cuprind şi te sărut./ Te cuprind cu mînuţa,/ Te sărut cu guriţa./ Te sărut numai prin carte,/ Cu gura sîntem departe"; „Trandafir crescut în sus,/ Te salut, aştept răspuns./ Trandafir şi viorele,/ Te salut, la revedere".

Pentru formula-clişeu „te sărut numai prin carte..." vezi şi scrisoarea [2], de mai sus, şi, de aici, posibilitatea de a identifica modelul cunoscutei formulări din aceeaşi familie, prezentă în textul scrisorii propriu-zise din *Scrisoarea III* a lui Eminescu: „De din vale de Rovine/ Grăim, Doamnă, cătră Tine,/ Nu din gură, ci din carte,/ Că ne eşti aşa departe", ca expresie, în fond, de... protest faţă de neîmplinirea, prin limbajul epistolar, nu numai a unei trăsături de bază a comunicării orale, replica, ci şi faţă de absenţa nonverbalului ce întregeşte conversaţia orală.

Iată şi o scrisoare în versuri, de răspuns, de la iubită:

„Mult mi-e dor şi-mi vine dor/ De frunzuca de bujor,/ De badea depărtişor./ Bade, frumuşel ce eşti,/ Nu ştiu unde te găseşti,/ Pe zonă la datorie,/ În birou la miliţie./ Du-te, carte, tot pe sus,/ Înapoi adă-mi răspuns,/ Du-te, carte-ntr-un moment/ Pînă la domnul sărgent./ Du-te, carte ca gîndu'/ Unde-i găsi pe mîndru'!" (*op. cit.*, p. 133–134).

Aşadar, cîştigul pe care, în general, l-a reprezentat pentru comunicarea epistolară desprinderea de tiparul (rigid) al documentului de cancelarie nu se regăseşte la nivelul interacţiunii comunicative populare, care reface pe cont propriu drumul speciei, textualizînd după modele noi; la acest nivel, „cartea" de factură strict funcţională rămîne cea cu structura simplă pe care o putem recunoaşte sub denumirea de *bilet* 'scrisoare mică de cîteva rînduri', exemplificată mai sus după textul publicat de Eugen Seidel. În felul acesta, în zona comunicării epistolare s-a pierdut şi în ceea ce priveşte manifestarea faticităţii prin formulele de introducere şi de încheiere a scrisorii, zonă în care intelectualii au produs şi texte de virtuozitate ludică.

Iată, de exemplu, un enunț de încheiere dezvoltat la o scrisoare a lui A.D. Xenopol către N. Iorga:

„I. Complimente:
1) din partea soției mele dumitale;
2) din partea mea dumitale;
II. Sărutări din partea soției mele soției dumitale;
III. Sărutări de mîini din partea mea soției dumitale.
Ia seama să nu confunzi cumva categoriile lui Aristotel" (Pietreanu 1984: 64).

Prin urmare, desprinderea de „grila" epistolarului canonic se reflectă la nivelul limbii literare prin textele produse de persoane începînd de la cele cu instrucție școlară ce depășește ciclul elementar pînă la scriitori și savanți (aspect ce face obiectul de studiu al lucrărilor de stilistică a limbii literare, la care nu ne putem opri în articolul de față, cu obiectiv limitat); indirect, acest cîștig este dovedit de prestigiul genului pe terenul beletristicii și al culturii (vezi *Excursul* de mai jos).

În afara studiului lui G. Istrate, analize amănunțite asupra scrierii și limbii (de la aspecte fonetice la elemente de stil) reflectate în scrisori aparținînd unor persoane din mediul rural, din diferite zone ale țării, se găsesc în studii publicate de Ingeborg Seidel-Slotty (1945, passim), preocupată de posibilitatea de a cunoaște, pe baza acestor texte, vorbirea, și de Doina Grecu (1970, passim), atentă la diferențe de factură diastratică, în funcție de vîrsta și de instrucția școlară a emițătorilor.

3. *Excurs*. Mentalul caracteristic „epistolarului" și „convorbirii" ilustrează faticitatea, ca o modalitate prin care un scriitor urmărește să și-l apropie pe lector prin provocarea a diferite sentimente, în cazul de față culturale, dar și sociale, prin modul general de textualizare și prin „scriitură", adică prin mijloacele stilului.

3.1. „Scrisoarea". Pregnanța comunicativă a „genului" epistolar a condus, ca o convenție literară, la extrapolarea formulei spre publicistică sau beletristică (să reținem că unul dintre sensurile adj. *epistolar* este 'compus în formă de scrisoare'; cf. DN[3]). „Epistolele" și „scrisorile" din aceste domenii, chiar dacă sînt dedicate convențional sau imaginar, au, de regulă, un alt destinatar, virtual; de altfel, în epoca modernă, asemenea scrieri sînt publicate (din secolul al XIX-lea în reviste sau/și în volume). Citām, ca elemente de referință, doar cîteva exemple clasice avînd în titlu marca epistolarului sau care recurg la această „tehnică". *Les lettres persanes* (1721) ale filozofului francez Montesquieu, o suită de portrete și pamflete politice descriind Franța din epoca absolutismului sînt citate ca deschizătoare de drum, în Franța, pentru genul „roman epistolar", fiind urmate de *Julie ou La Nouvelle Héloïse* (1761) a lui Rousseau și de *Les liaisons dangereuses* (1782), în care Laclos înfățișează moravuri decadente ale aristocrației franceze de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea sub forma scrisorilor a doi amanți. Amintim, în

sfîrşit, de asemenea celebrele *Lettres de mon moulin* (1869), de altă proiecţie editorială, o culegere de povestiri a lui Alphonse Daudet.

Din literatura română ar fi suficient să ne referim la un pretext editorial similar, al lui Ion Ghica, *Scrisori către V. Alecsandri*, memorialistică pe teme diverse (beletristică propriu-zisă, eseuri politice şi economice). Textele au fost publicate iniţial în diferite reviste şi apoi adunate în volum (1884) şi sînt considerate „o capodoperă a literaturii noastre memorialistice" (Faifer 1979: 398). Acest pretext pentru titrarea unor texte propriu-zise de beletristică este şi la noi mai vechi; ca să invocăm doar cîteva exemple, termenul „epistolă" apare în titlul unei serii de poezii ale lui Grigore Alexandrescu, un imitator (în sensul bun al cuvîntului), din acest punct de vedere, al clasicilor antichităţii şi ai literaturii franceze, iar tentaţia continuă. *Scrisorile* lui Eminescu acoperă o tematică extinsă, de la meditaţie filozofică şi evocare la pamflet. În sfîrşit, convenţia literară nu este dispreţuită nici de sarcasticul G. Topîrceanu, cu poezii ce poartă în titlu termeni din sfera epistolarului; o *Scrisoare* constituie chiar un „răspuns d-lui Al.O. Teodoreanu", iar o parodie după A. Mirea, *Caleidoscop*, este *„Răspunsul* micilor funcţionari" (de altfel, scriitorul şi-a adunat şi texte literare variate într-un volum intitulat *Scrisori fără adresă*, 1930).

Poate fi menţionat şi reversul medaliei: scrisori efective metamorfozate în operă de artă; este, de exemplu, cazul „dialogului dramatic" realizat de Jerome Kilty (1960) pornind de la scrisorile dintre Bernard Shaw şi actriţa Stella Campbel (în comedia **Cher menteur** au fost preluate texte din corespondenţa celor doi).

3.2. În căutarea valenţelor „conversaţiei". De fapt, trecînd peste convenţia „scrisorii" (în cazul cînd acelaşi autor îşi intitulează scrieri folosind termenul respectiv) sau independent de aceasta, pentru a crea şi întreţine impresia comunicării directe într-un spaţiu larg, autorii îşi titrează semnificativ diferite genuri de scrieri (sau de culegeri de scrieri) prin termeni aparţinînd sferei limbajului conversaţiei. Tot sumar reamintim, ca repere, cîteva astfel de întreprinderi din cultura europeană şi de la noi.

Sînt celebre printre literaţi „cozeriile" lui Sainte-Beuve, care a publicat, mai întîi în diverse periodice, în fiecare zi de luni, de la data de 1 octombrie 1841, cronici literare, portrete, biografii (şi de „femei celebre") etc.; titlul primului articol (fericit ales de vreme ce avea să facă epocă), ***Causerie du lundi***, a devenit titlu de rubrică şi, apoi, titlu de „operă": s-au publicat 15 volume de **Causeries du lundi** (1854–1862). Termenul este, evident, unul din zona faticităţii, de *captatio benevolentiae*: nu se emit şi nu se impun verdicte; cititorul este partenerul scriitorului într-o conversaţie intimă, instituindu-se atmosfera unui „taifas" şi, cel mult, se propune o „conferinţă" fără pretenţii; acestea sînt semnificaţiile fr. *causerie*, de la *causer* (*de qqch.*) 'a vorbi, a conversa, a sta de vorbă despre ceva', chiar 'a trăncăni'.

Aceeaşi viziune „democratică", de bonomie, transpare din formularea *Convorbiri economice*, titlu a trei volume ale lui Ion Ghica, în care sînt adunate texte extrem de variate, uneori redate sub formă de dialog, de la amintiri, evocări de personalităţi, tablouri de epocă (acestea în parte consonante cu *Scrisorile* ce aveau să urmeze, amintite mai sus), pînă la disertaţii, dar scrise pe tonul destăinuirii şi conversaţiei agreabile, pe teme de economie politică: munca, proprietatea, creditul, industria, finanţele etc. (*convorbire* este un termen creat pe terenul limbii române, de la /a/ *convorbi*, verbul fiind un calc după germanul *unterreden* 'a se întreţine, a conversa'; primele atestări, după DA, I/II, la Gr. Alexandrescu şi C. Negruzzi).

Nu putem omite aici din discuţie titlul revistei societăţii literare „Junimea": numele, *Convorbiri literare*, ales pentru individualizare în peisajul publicistic al vremii şi din perspectiva libertăţii în ceea ce priveşte programul.

Iată cîteva informaţii furnizate de Iacob Negruzzi. Într-o şedinţă a Societăţii de la începutul lui ianuarie 1867 s-au pus în discuţie „cum se va numi acest copil al Junimii, şi apoi cine va fi directorul lui". „După ce mai multe propuneri, una mai ciudată decît alta, se făcură şi se respinseră, eu zisei din colţul meu: «poate o denumire potrivită ar fi Convorbiri literare?...». – Bravo, răspunse Pogor de departe! «Convorbiri literare», nu zice nimic. *Cela n'engage à rien!* Admis!... Primesc şi eu acest titlu declară Titu Maiorescu, fiind că este fără pretenţie!..." (**Amintiri**, p. 89-90). De altfel, titlul a şocat: „... numărul 1 al «Convorbirilor literare» a fost foarte bine primit; nu i s-au făcut în deobşte nici o altă critică decît asupra numelui, care la mulţi li s-a părut ciudat sau cel puţin neobişnuit" (*ibidem*, p. 95).

Pe de altă parte, Negruzzi a acceptat funcţia de director şi din cauză că, „amorezat" fiind, se ivea „ocasiunea şi locul potrivit pentru a publica oarecare poesioare de amor ce începusem a compune. Ce minunat mijloc de *a comunica* cu persoana iubită!..." (*ibidem*, p. 91; subl. n.).

Dar numele revistei putea reflecta, în fond, faptul că literatura şi eseistica publicate în paginile ei trecuseră, mai întîi, prin celebrele şedinţe ale „Junimii", făcînd obiectul discuţiilor şi disputelor membrilor Societăţii.

4. În sfîrşit, textele aparţinînd limbajului epistolar ne oferă cele mai elocvente mostre asupra modalităţilor de manifestare a funcţiei fatice, aşa cum este aceasta definită în mod obişnuit (mai ales în ceea ce priveşte stabilirea contactului şi „despărţirea" dintre cei doi participanţi la actul de comunicare), prin formulele de început şi de încheiere a scrisorilor propriu-zise.

O analiză extinsă a acestor formule a întreprins Marica Pietreanu, în capitolul ***Salutul epistolar*** din monografia sa consacrată „salutului în limba română". Autoarea analizează salutul epistolar ca derivînd din modele culturale şi tipare lingvistice ale conversaţiei (orale), cadru ce explică, de exemplu, şi apariţia

formulelor „pseudo-gestuale" (1984: 56, 59-60), şi subliniază, pentru astfel de enunţuri, reprezentînd o manifestare specială a contactului social, rolul important al funcţiei fatice (1984: 18, 26, 69). Pentru Irimia (1999: 160-162), „structurile de salut" „reflectă constante ale relaţiilor interumane dintre protagonişti". Prin deosebirile de registru ce caracterizează aceste enunţuri, formulele de salut pot fi în mod firesc asociate, aşadar, studiului privind expresia faticităţii (tot în sens restrîns).

În cadrul de faţă ne interesează faptul că manifestări de acelaşi tip ale funcţiei fatice sînt surprinse şi în varietăţi distincte, contemporane ale genului: mesaje de tip SMS şi de pe internet, ale căror strategii de interacţiune prin intervenţii în cod şi în grafie au fost discutate de Rodica Zafiu (2001: 189–192). Puncte de vedere asemănătoare a exprimat Georgeta Ghiga, într-o secţiune specială, ***Aspecte actuale ale funcţiei fatice a limbajului. Conversaţia pe Internet***, dintr-o monografie dedicată faticului în româna vorbită; autoarea este preocupată de mijloacele oferite de diverse „programe de conversaţie", subliniind, în texte, elemente ce ţin de oralitate şi facilităţile de grafică prin care se construiesc „versiuni ale unor elemente specifice conversaţiei normale" (1999: 198-214).

Şi astfel de trăsături proclamă regenţa modelelor generale ale conversaţiei din discursul privat pentru comunicarea interumană cu extensie în mass-media; de altfel, tocmai aspectele la care ne-am referit anterior prezintă un interes deosebit: chiar în condiţiile utilizării unor modalităţi cu totul speciale (sofisticate) de scriere, constatăm preluarea de elemente specifice „conversaţiei normale", mijloace transpuse şi puse în lucru cu mare dexteritate, adesea improvizînd, aşadar fără o convenţie prealabilă, şi apelînd la posibilităţile de descifrare ale receptorului, care sînt stimulate.

5. *Consideraţii finale*

5.1. Cunoaşterea registrelor şi a strategiilor discursive ale limbajului epistolar ne oferă posibilitatea identificării aceloraşi aspecte şi a nominalizării lor la nivelul primordial al comunicării, adică în limbajul conversaţiei orale, pe care enunţarea scrisorilor eliberate de canoanele diplomaticii îl reflectă cu mai multă fidelitate decît orice alt tip de scriere. Pe această bază, pot fi cunoscute şi caracteristici ale registrelor din „textele" orale ale limbajelor aparţinînd discursului public al autorităţii instituţionalizate (aşadar, dincolo de limba textelor scrise: discuţiile cadrelor didactice cu elevii, controversele şi dezbaterile oamenilor politici, ale reprezentanţilor justiţiei şi ai administraţiei în relaţiile cu publicul, convorbirile clericilor cu enoriaşii).

5.2. Faţă de punctele de vedere consemnate la început (cf. § 1.1-1.2), este evident că o categorie „stilul conversaţiei" este nesatisfăcătoare (nu numai ca formulare) pentru a cuprinde variantele funcţionale atît de diferite ale discursului oral pe care le-am analizat aici.

Bibliografie

I. COTEANU, **Stilistica funcțională a limbii române. Stil, stilistică, limbaj,** Editura Academiei, București, 1973

Stelian DUMISTRĂCEL, ***Termeni românești pentru diferite confesiuni: între competență lingvistică și alteritate negativă***, în *Revistă de lingvistică și știință literară*, Chișinău, nr. 6/1994, p. 36-48

Stelian DUMISTRĂCEL, **Limbajul publicistic românesc din perspectiva stilurilor funcționale**, Institutul European, Iași, 2006

Florin FAIFER, ***Ion Ghica***, în **Dicționarul literaturii române. De la origini pînă la 1900,** Editura Academiei, București, 1979, p. 395-399

Ion GHEȚIE, ***Stilurile limbii române literare***, în vol. **Introducere în studiul limbii române literare,** Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1982, p. 148-163

Georgeta GHIGA, **Elemente fatice ale comunicării în româna vorbită**, Editura Alcris – M94, București, 1999

Doina GRECU, ***Aspecte ale graiului în scrisori***, în *Cercetări de lingvistică*, XV, 1970, nr. 1, p. 29-34

N. IORGA, **Scrisori de negustori, tipărite, cu o prefață, pentru Sfatul negustoresc, de...**, București, 1925

Dumitru IRIMIA, **Introducere în stilistică**, Editura Polirom, Iași, 1999

G. ISTRATE, ***Grai popular scris***, în *Buletinul Institutului de Filologie Romînă „Alexandru Philippide”*; VI, 1939, p. 132-150

Dragoș MOLDOVANU, **Dimitrie Cantemir între Orient și Occident. Studiu de stilistică comparată**, Editura Fundației Culturale Române, București, 1997

Iacob NEGRUZZI, **Amintiri din „Junimea”**, Editura „Viața Românească”, București, [1925]

A.I. ODOBESCU, ***Cîteva ore la Snagov.*** III, după **Scrieri literare și istorice ale lui...**, volumul I, Editura Librăriei Socec & Comp., București, 1887

Marica PIETREANU, **Salutul în limba română. Studiu sociolingvistic**, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1984

Al. ROSETTI, **Lettres roumaines de la fin du XVIe et du début du XVIIe siècle tirées des archives de Bistritza (Transylvanie)**, Atelierele Grafice Socec & Co., București, MCMXXVI

Al. ROSETTI, B. CAZACU, Liviu ONU, **Istoria limbii române literare, vol. I, De la origini pînă la începutul secolului al XIX-lea**, ediția a doua, revăzută și adăugită, Editura Minerva, București, 1971

Eugen SEIDEL, ***Linguistische Beobachtungen in der Ukraine***, II. ***Skizze der moldovanischen Sprache im Donezbecken***, în *Bulletin linguistique*, XI, 1943, p. 73-111

Ingeborg SEIDEL-SLOTTY, ***Rumänische Briefe***, în *Bulletin linguistique*, XIII, 1945, p. 105-138

Lidia SFÎRLEA, *Contribuţii la delimitarea stilurilor funcţionale româneşti*, în **Studii de limbă literară şi filologie**, vol. II, Editura Academiei, Bucureşti, 1972, p. 145-206

Magdalena VULPE, **Subordonarea în frază în dacoromâna vorbită**, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1980

Rodica ZAFIU, **Diversitate stilistică în româna actuală**, Editura Universităţii Bucureşti, Bucureşti, 2001

* * *

DA = [Academia Română], *Dicţionarul limbii române*, I/II, Litera C, Bucureşti, 1940

DLR = [Academia Română], *Dicţionarul limbii române* (serie nouă), Bucureşti, Editura Academiei; t. IX, Litera R (1975); t. X/1-5 Litera S (1986-2004); t. XIII/1-3, Litera V (1997 – 2005)

DN[3] = Florin Marcu, Constant Maneca, *Dicţionar de neologisme*, ediţia a III-a, Bucureşti, Editura Academiei, 1978

Ioan MILICĂ
Universitatea „Al. I. Cuza", Iaşi

Stilistica expresiilor şi locuţiunilor verbale argotice

The paper aims at revealing the stylistic values of slang idioms in teenage talk. The analysis is focused on a corpus of more than a hundread verbal idioms used mainly in conversation or during the interactive exchange of electronic replies. The idioms are classified according to their structural and semantic peculiarities. The stylistic values of idioms are revealed by means of an adequate methodology devoted to underlining a few mechanisms to outline the expressiveness: the semantic matrices, the synonymic substitution and the sintax of superlative intensity.

Analiza stilistică a frazeologismelor argotice româneşti este încă un domeniu puţin explorat (Dimitrescu, 1958; Iordan, 1975). Deşi publicarea unor dicţionare de argou şi limbaj familiar atestă existenţa unui număr mare de frazeologisme, interesul pentru cercetarea sistematică a expresivităţii structurilor idiomatice familiare şi argotice se manifestă sporadic în lingvistica românească (Stoichiţoiu-Ichim, 2001; Zafiu, 2001; Baciu Got, 2006). Fără a avea un caracter exhaustiv, studiile amintite evidenţiază totuşi bogăţia unui imaginar dinamic şi, implicit, creativitatea vorbitorilor.

Pentru a evidenţia valorile stilistice generate prin întrebuinţarea structurilor idiomatice în comunicarea verbală, am optat pentru analiza unui corpus restrîns, format din aproximativ o sută de expresii şi locuţiuni verbale argotice, folosite pe forumurile electronice de un număr mare de vorbitori de limbă română.

Analiza stilistică a unor frazeologismelor verbale utilizate în schimbul familiar de replici ar putea contribui la evidenţierea unor modalităţi expresive de semnificare frazeologică. Trebuie precizat că referinţele terminologice din această secţiune, fie preluate din alte lucrări de specialitate, fie propuse, ar putea părea, la un moment dat, irelevante, în raport cu un material lingvistic mai vast, dar contribuie strict la interpretarea faptelor de limbă analizate şi, prin urmare, trebuie înţelese şi acceptate ca atare, întrucît nu am avut intenţia de a realiza definiri şi clasificări atotcuprinzătoare.

Opţiunea pentru analiza locuţiunilor şi expresiilor verbale se sprijină pe următoarele argumente:

– din punct de vedere expresiv, procedeele de semnificare reflectă dinamica imaginarului lingvistic;

– în sistemul gramatical al limbii, verbul ocupă o poziție centrală;
– modificările produse în interiorul categoriilor gramaticale specifice clasei verbului determină, în anumite cazuri, pertinența stilistică.

Particularități structurale ale frazeologismelor verbale. O primă observație cu privire la specificul lingvistic al locuțiunilor şi expresiilor incluse în corpus ține de mecanismul de formare al acestor structuri idiomatice. Majoritatea acestor unități perifrastice se formează prin asocierea unor constituenți nominali cu un număr relativ restrîns de verbe:

– a avea: *a avea morcov, a avea sînge, a nu avea nici o treabă*;
– a băga: *a băga vastul, a băga ochiu' (radarul), a se băga în seamă, a-şi băga picioarele, a-şi băga unghia-n gît*;
– a da: *a da în bengăneală, a da la boboci, a da cu brandul, a da clasă, a da ceață, a da colțul, a da o dumă, a da cu flit, a da o gaură, a da o gheară, a da în gît, a da cu jula, a da lecții, a se da lovit, a da papucii, a da la rațe, a se da în softuri, a da pe spate, a da țeapă, a-i da (cuiva) zonă*;
– a cădea: *a-i cădea fața, a cădea pe spate, a-i cădea plombele*;
– a face: *a face blatul, a face la buzunar, a se face de cacao, a face de comandă, a se face de comandă, a face figuri, a face lipeala, a face mişto, a se face leu/ muci/ pulbere/ varză/ veveriță, a face pe la spate, a face în sînge*;
– a lua: *a o lua pe arătură, a o lua pe coajă, a lua de fraier, a-i lua (cuiva) fața, a o lua în freză, a o lua în gură, a se lua în gură, a o lua în goarnă, a lua la împins vagoane, a lua la mişto, a lua țeapă*;
– a sta: *a sta geană, a sta la vrăjeală, a sta pe tuşă*;

Un randament funcțional mai restrîns în constituirea locuțiunilor şi expresiilor familiar-argotice folosite de tineri se remarcă în cazul unor verbe precum:

– a merge: *a merge închis, a merge la două capete*;
– a pune: *a pune botul, a i se pune pata*;
– a rămîne: *a rămîne mască, a rămîne interzis, a rămîne tablou*;
– a rupe: *a i se rupe filmul, a rupe gura tîrgului*;
– a trage: *a trage clapa, a trage o vulpe.*

După cum se observă, cea mai mare parte a constituenților verbali se încadrează în clasa verbelor de acțiune (*a băga, a da, a cădea, a face, a lua, a merge, a pune, a rupe, a trage*) şi impun frazeologismelor o trăsătură semică dominantă, [+ dinamism]. Cu toate acestea, constituenții nominali determină, în multe cazuri, apartenența frazeologismului verbal la o altă clasă semantică decît cea în care se încadrează constituentul verbal. Această trăsătură distinctivă a structurilor idiomatice familiar-argotice poate fi asociată cu apariția frecventă a *verbelor pronominale*, care devin mărci ale subiectivării actului de comunicare. Prin

urmare, pronumele reflexiv poate fi interpretat stilistic drept marcă a implicării vorbitorului în modalizarea subiectiv-dinamică a planului lingvistic al comunicării verbale: *a se băga în seamă, a se da lovit, a se face muci/pulbere/varză/veveriță, a se lua în gură, a-și băga unghia-n gît, a-și trage palme, a-și băga picioarele* etc. Cu toate acestea, expresivitatea construcțiilor frazeologice care includ un pronume reflexiv cu formă de acuzativ este ușor diferită de cea a frazeologismelor avînd un constituent pronominal cu formă de dativ, deoarece sensul autoreferențial – marcat prin pronumele-morfem – pare adesea orientat fie spre „subiectul" care dezvoltă acțiunea[1], fie spre „obiectul" care determină actualizarea acțiunii[2].

Construcțiile verbale însoțite de *pronume cu valoare neutră* se remarcă, adesea, prin dezvoltarea unui sens durativ: *a o lua pe arătură, a o lua pe coajă, a o lua în freză, a o lua în gură, a o lua în goarnă.*

Cîmpuri asociative. Din punct de vedere semantic, multe dintre aceste structuri idiomatice pot fi incluse în cîmpuri distincte, cu o bogată reprezentare. De pildă, STĂRILE AFECTIVE ale vorbitorilor sînt exprimate printr-o mare varietate de frazeologisme cu grad ridicat de expresivitate, avînd ca efect stilistic impunerea unei valori de superlativ. IRITAREA sau SUPĂRAREA se regăsesc în semantica unor structuri de tipul: *a avea boală, a-și băga unghia-n gît, a călca pe coadă, a i se pune pata, a freca la icre, a se lua în gură (cu cineva), a lua la împins vagoane, a-i sări capacele, a umple de spume.* UIMIREA sau perplexitatea sînt transpuse lingvistic prin creații lexicale precum: *a-i cădea fața, a cădea pe spate, a-i cădea plombele, a da pe spate, a-i pica fața, a rămîne mască, a rămîne interzis, a rămîne tablou, a-și trage palme.* ADMIRAȚIA și respectul față de calitățile sau abilitățile unor persoane sînt puse în lumină prin folosirea unor unități perifrastice cu sens superlativ: *a avea bulan, a da clasă, a da ceață, a da lecții, a lua fața*

---

[1] Acesta pare a fi dinamica semantică a locuțiunilor și expresiilor verbale care includ un constituent pronominal cu formă de acuzativ. De exemplu, în cazul structurii frazeologice *a se face muci* ('a se îmbăta'), trăsătura semică [+ devenire], dezvoltată prin verbul *a se face*, amplifică ideea implicării unei persoane, al unui „subiect" care face acțiunea, în vreme ce constituentul nominal contribuie la impunerea sensului umoristic-ironic. De altfel, această dinamică a semnificării se regăsește în folosirea eufemistică, cu valoare predicativă, a verbului *a se face* ('a se îmbăta'). În raport cu verbul amintit, sinonimele frazeologice ale acestuia (a se face muci/pulbere/varză/veveriță) pot fi considerate dezvoltări analitice expresive, în cadrul cărora constituenții nominali au rolul de a reliefa componenta semantică de tip metaforic și, implicit, acțiunea funcției expresive.

[2] Aceasta pare a fi dinamica semantică a frazeologismelor care includ un constituent pronominal cu formă de dativ. Luînd ca exemplu locuțiunea *a-și băga unghia-n gît* ('a se enerva'), cu varianta *a-și băga gheara-n gît*, se observă că raporturile de dependență formală dintre constituenți orientează perceperea sensului metaforic pornindu-se de la constituentul nominal explicit (unghie, gheară), situat în poziția de „obiect", întrucît „subiectul" acțiunii (persoana care se enervează) este implicit.

(cuiva), a rupe gura tîrgului. În aceeaşi notă, DISPREȚUL sau desconsiderarea față de unele persoane în al căror comportament se remarcă – în mod subiectiv – existența unor slăbiciuni, se reflectă în folosirea unor frazeologisme cum ar fi: *a nu avea nicio treabă, a se băga în seamă, a fi la furat, a fi mic copil, a se încălța cu fesu', a lua de fraier*. PERSIFLAREA naivității, lipsei de spirit sau incapacității de adaptare se realizează prin structuri idiomatice cu sens ironic, de largă circulație: *a o lua pe arătură/ rara, a da în bengăneală, a pune botul, a face caterincă* (de cineva), *a face mişto* (de cineva), *a se face de cacao, a se face de comandă, a o lua în freză/ gură, a lua la mişto* (pe cineva). NEÎNCREDEREA şi nepăsarea sînt adesea actualizate lingvistic prin structuri idiomatice şi enunțuri imperative subiective foarte expresive: *a-şi băga banii/ picioarele, a-l durea în paişpe, plimbă ursul!, du-te şi te-mpuşcă!, du-te-n spuma laptelui!, mai dă-o-n spanac!*

RELAȚIILE INTERUMANE reprezintă un alt cîmp amplu, atît prin numărul de construcții idiomatice din care este format, cît şi prin diversitatea noțiunilor reprezentative. VIOLENȚA este reprezentată în corpus de locuțiuni şi expresii precum: *a da cu brandul, a face în sînge, a o lua în freză, a o lua pe coajă*. Efectele CONSUMULUI DE BĂUTURI ALCOOLICE sînt transpuse lingvistic prin construcții idiomatice cu sensuri adesea umoristice: *a da la boboci, a da la rațe, a da vulpea, a se face muci/ pulbere/ varză/ veveriță, a fi gata, a i se rupe filmu'*.

RAPORTURILE DINTRE SEXE sînt reflectate prin folosirea unor frazeologisme verbale figurate: *a se băga în seamă, a da o clanță, a da cu flit, a da papucii, a face lipeala, a avea/a prinde drăgan, a i se pune pata, a sta la vrăjeală*. O altă noțiune reprezentată în corpus face referire la acțiunea de A ÎNŞELA, de a induce pe cineva în eroare: *a arunca o pastilă, a face pe la spate, a trage clapa, a trage țeapă*. Sub influența argoului răufăcătorilor, au pătruns în argoul tinerilor o serie de structuri idiomatice cu sensul de A FURA: *a băga vastu', a da cu jula, a face la buzunar*.

Această succintă încadrare semantică a frazeologismelor verbale familiar-argotice sugerează că mecanismele lexico-gramaticale de constituire, adoptare şi folosire a construcțiilor idiomatice pot fi asociate cu motivarea afectivă. Structurile idiomatice incluse în corpus reflectă, într-o anumită măsură, existența unor modalități de marcare expresiv-figurată, prin intermediul cărora se asigură legătura dintre planul ontic şi cel semantic.

Dinamica sensurilor frazeologice. O analiză nuanțată şi adecvată a expresivității frazeologismelor verbale trebuie să țină seama de contextul în care se folosesc aceste unități perifrastice întrucît semnificația acestor construcții idiomatice se dezvoltă, în planul formei, prin relațiile dintre frazeologisme şi alți constituenți sintactici, pe de o parte, şi prin dinamica fenomenelor sintactice specifice comunicării orale, pe de altă parte. Prezentarea cîtorva dintre procedeele

semantico-sintactice de dezvoltare a expresivității frazeologice (*matricile semantice*, *substituția sinonimică* și *sintaxa superlativului*) are rolul de a sublinia complexitatea stilistică a frazeologismelor verbale și de a pune în lumină existența unui continuum stilistic de translație de la expresivitatea limbajului popular la cea a limbajului familiar – argotic.

Matricile semantice. Conceptul de *matrice semantică* a fost folosit de lingvistul francez Louis-Jean Calvet, pentru a explica caracterul sistematic al dezvoltărilor semantice argotice circumscrise anumitor noțiuni (Calvet 1999: 35 ș.u.). Tot din dorința de a explica dezvoltarea continuităților semantice (în special cele figurate) dintre unele categorii de cuvinte, adepții lingvisticii cognitive au adoptat concepte precum *prototip*, *categorie cognitivă*, *metaforă* sau *metonimie conceptuală*, *modele culturale* etc. (cf. Ungerer/Schmid 1996). Dincolo de diversitatea terminologică, observarea corespondențelor dintre anumite cuvinte și frazeologisme stă la baza dezvoltării acestor demersuri științifice. Nu trebuie negat că diversitatea și dinamica lexicală a unei limbi fac imposibilă găsirea unei metode de analiză care să poată fi aplicată pentru descrierea întregului lexic. Cu toate acestea, evidențierea acțiunii regulate a unor mecanisme de semnificare poate contribui, cel puțin parțial, la reliefarea continuităților lingvistice și expresive dintre semnele lexicale ale unui anumit idiom. Din acest punct de vedere, analiza expresivității cuvintelor și frazeologismelor familiar-argotice ar putea sprijini ipoteza existenței matricilor semantice și ar accentua libertățile și constrîngerile existente în limbă. Recunoașterea și descrierea acestor matrici semantice depinde de modalitatea de constituire: fie prin complexitatea semantică a unui anumit lexem (*matrici intralexematice*), fie prin convergența semantică dintre diverse unități lexicale ale limbii (*matrici interlexematice*).

Un exemplu de matrice intralexematică este familia de cuvinte[3]. De pildă, frazeologismul endocentric *a avea morcov* ('a se teme') face parte din familia lexicală a cuvîntului polisemantic *morcov*: „s.m. 1. teamă, frică, spaimă 2. supărare 3. bornă kilometrică 4. *v.* mandaras[4]" (Volceanov & Volceanov 1998: 175). Din aceeași familie lexicală mai fac parte verbul *a se morcovi* (1. 'a se întrista', 2. 'a ezita'), adjectivul participial *morcovit* „1. speriat, neliniștit, stresat

[3] Foarte folositoare pentru studierea frazeologismelor ar fi, poate, impunerea conceptului de *familie frazeologică*, format prin analogie cu sintagma *familie de cuvinte*. Familia frazeologică s-ar defini drept anasamblul de unități frazeologice care au constituenți sintagmatici comuni. Studierea opozițiilor dintre sensurile lexicale ale unui constituent dat și sensurile frazeologice ale structurilor idiomatice din care el face parte ar putea sublinia, pe de o parte, expresivitatea unităților frazeologice, și, pe de altă parte, ar semnala că diversitatea semantică este caracteristică familiei frazeologice, în aceeași măsură în care omogenitatea semantică determină constituirea unei familii lexicale.

[4] *mandaras* – organ genital masculin.

2. supărat; furios" (Volceanov & Volceanov 1998: 176) și substantivul *morcoveală*[5] ('teamă'), mai rar folosit. Dezvoltarea acestei familii lexicale este condiționată de constituirea sensurilor figurate ale substantivului *morcov*, pentru că, din perspectiva sensului denotativ ('plantă legumicolă comestibilă, cu rădăcina de culoare galben-roșiatică'), ceilalți constituenți lexicali ai familiei nu au niciun înțeles.[6] În consecință, se observă că, în raport cu *morcov*, a cărui lume de sensuri se întemeiază pe opoziția *sens propriu – sensuri figurate*, celelalte unități lexicale își pot dezvolta semnificațiile numai prin raportare la sensurile figurate, realizîndu-se astfel marcarea expresivă. Acest mecanism de semnificare contribuie frecvent la dezvoltarea expresivității (cf. Tabelul 1). Existența acestui mecanism și randamentul funcțional al termenilor determină dezvoltarea sinonimiei, chiar în interiorul familiei lexicale (*a se morcovi – a avea morcov – a fi morcovit*).

Tabel 1: Dinamica semantică a cuvîntului *morcov* și a familiei sale lexicale:

termen	**morcov**		
dezvoltare semantică	**denotație**	**conotație**	
opoziții semice	[-uman], [-afectivitate]	[+ uman], [+ afectivitate]	
sens(uri)	propriu: ('plantă legumicolă comestibilă, cu rădăcina de culoare galben-roșiatică')	figurate: 1. metaforice ('stări sufletești'); 2. metonimice ('bornă kilometrică'), ('organ genital masculin')	
realizare lingvistică	**lexematică**	**lexematică**	**frazeologică**
	morcov	*morcov* *morcovit* *a se morcovi* *morcoveală*	*a avea morcov* *a fi morcovit*

Matricile interlexematice sînt formate din termeni cu trăsături semice comune, care formează, în plan paradigmatic, un cîmp lexical. În situația în care aceste cuvinte devin constituenți ai unor structuri idiomatice endocentrice și exocentrice, opoziția sens lexical – sens frazeologic generează, în plan semantic, expresivitate, fie prin suspendare, fie prin adăugare de trăsături semice. În ansamblu, cu cît

[5] „iar javrele au cedat psihic... cred și eu, de la atîta *morcoveală*..." (manson, 16 aprilie 2004, forumul site-ului oficial al clubului de fotbal Steaua București).

[6] Astfel, *a se morcovi* nu ar putea însemna 'a face morcovi', *morcovit* nu ar putea avea înțelesul 'făcut din morcovi', iar *morcoveală* nu ar putea căpăta sensul colectiv *'(mulțime de) morcovi'.

divergența semantică dintre înțelesurile constituenților și sensul frazeologic este mai mare, cu atît mai probabilă este impunerea semnificațiilor frazeologice de tip expresiv.

În comunicarea familiar-argotică, un exemplu de matrice interlexematică este ansamblul de *metafore ale corporalității*. Toate frazeologismele din această matrice au constituenți care denumesc părți ale corpului: *a avea sînge, a băga ochiu', a-și băga picioarele, a-și băga unghia-n gît, a da în gît, a-i cădea fața, a-i cădea plombele, a-i lua fața, a o lua în freză, a o lua în gură, a se pune în gură, a sta geană, a-și trage palme.*

Întrucît multe din frazeologismele menționate se referă la stările afective ale vorbitorilor, se poate aprecia că expresivitatea acestor structuri idiomatice pare să se dezvolte prin suspendarea referinței lexicale, concomitent cu impunerea referinței frazeologice, potențate afectiv.

În general, translațiile de la un sens lexical la altul sau de la un sens lexical la unul perifrastic pot fi asociate cu relațiile complexe pe care vorbitorii le stabilesc, prin limbă, între referenți abstracți și concreți, reali și fictivi etc. De exemplu, în argou, relațiile referențiale dintre *concret* și *abstract* favorizează, în plan semantic, constituirea unor înțelesuri frazeologice diferite de cele ale constituenților și reprezintă un mecanism de semnificare important care se manifestă nu numai frazeologic, ci și lexical (vezi Tabelul 2).

Tabel 2: Dinamica relațiilor referențiale *concret – abstract*

relație referențială	**ilustrare lexematică**	**ilustrare frazeologică**
concret → concret	*biban* ('recrut') < *biban* ('pește răpitor') *frînă* ('penitenciar') < *frînă* ('dispozitiv mecanic')	*a da cu brandul* ('a lovi') < *brand* ('braț musculos')
abstract → abstract	*doxat* ('foarte deștept') < *doxă* ('inteligență') *demențial* ('foarte comic, foarte bun') < *demențial* ('nebunesc')	*la înaintare* ('în atenție') < *înaintare*
concret → abstract	*bulangiu* ('egoist') < *bulan* ('coapsă') *figurant* ('arogant') < *figurant* ('actor care face figurație')	*a-și băga picioarele* ('a renunța')
abstract → concret	*vrăjeală* (1. 'discuție'; 2. 'minciună'; 3. 'nimic') < *vrajă* ('magie')	*a o da parte-n parte* ('a se bate')

Substituția sinonimică. Pe lîngă dezvoltarea unei matrici lexicale, un alt procedeu de generare a expresivității frazeologismelor este *substituția sinonimică*. Fenomenul poate fi considerat reprezentativ pentru dezvoltarea frazeologiei

familiar-argotice. Într-o structură frazeologică verbală de tipul *«CV + (CPrep) + CN»*, în care CV înseamnă constituent verbal, Cprep – constituent prepoziţional iar CN – constituent nominal, substituţia sinonimică poate determina fie a) schimbarea constituentului verbal, fie b) înlocuirea constituentului nominal, rezultînd perechi sinonimice.

a) În cazul perechilor dezvoltate prin înlocuirea constituentului verbal, mecanismul de constituire frazeologică se dezvoltă fie prin sinonime verbale [*a-i cădea faţa – a-i pica faţa*; *a-i cădea plombele – a-i pica plombele*[7]], fie prin verbe neînrudite semantic [*a cădea pe spate* ('a fi uimit') – *a da pe spate* ('a uimi'); *a băga vastul – a da cu vastul* ('a fura')]. Există, însă, şi structuri perifrastice în care asocierea unui CV cu acelaşi CN generează sensuri frazeologice diferite [*a face în sînge* (1. 'a învinge'; 2. 'a bate') – *a avea sînge*[8] ('a avea curaj/tupeu')].

b) Perechile dezvoltate prin schimbarea CN se fundamentează fie pe relaţia de sinonimie (lexicală sau stilistică) dintre constituenţii nominali [*a-şi băga unghia(-n gît) – a-şi băga gheara(-n gît)*, ambele avînd sensul ('a se enerva'); *a se face praf – a se face pulbere* (1. 'a se strica'; 2. 'a se îmbăta')], fie pe existenţa unei trăsături semice comune [*a rămîne mască – a rămîne tablou – a rămîne interzis*[9] ('a fi uimit')].

Sintaxa superlativului. Din perspectivă stilistică, problema exprimării superlativului prin mijloace sintactice prezintă un mare interes, întrucît reflectă relevanţa expresivă a unor modalităţi lingvistice prin care se impun şi se actualizează mărcile stilistice ale afectivităţii şi oralităţii.

---

[7] Toate cele patru frazeologisme citate au acelaşi sens, ('a fi uimit'). Se observă că sinonimia dintre verbele de mişcare *a cădea* şi *a pica*, determină instituirea sinonimiei stilistice între substantivele *faţa* şi *plombele*.

[8] Semnificaţiile acestor două structuri idiomatice sînt interesante, dacă se au în vedere numărul mare de frazeologisme care includ substantivul *sînge* şi corespondenţele cu locuţiunile populare *în sînge* (friptură făcută în sînge), *cu sînge rece* ('calm') sau cu expresia *a avea sînge în vine* ('a fi plin de energie'). Sensurile expresiei *a face în sînge* se explică, parţial, prin sinonimia cu verbul *a prăji*, atunci cînd este vorba despre o friptură; la rîndul său, verbul *a prăji* este sinonim cu verbul *a (se) arde*, acesta din urmă avînd, în vorbirea argotică, o mare complexitate semantică, mai ales de tip figurat (v. Volceanov & Volceanov 1998: 28).

[9] În cazul acestor trei frazeologisme verbale trăsătura semică comună între constituenţii nominali *mască*, *tablou* şi *interzis* trăsătura comună pare a fi semul [- dinamism]. Din perspectiva imaginarului lingvistic, sensurile acestor structuri idiomatice se înrudesc prin imaginea imobilităţii expresiei faciale, fapt exprimat lingvistic şi prin alte verbe cu sensuri metaforice: *a înlemni*, *a împietri*, *a îngheţa*. În privinţa frazeologismelor amintite, sensul durativ este impus prin verbul *a rămîne*, iar în cazul verbelor citate, acest rol este preluat de prefixul *în-*.

Din punct de vedere semantic, exprimarea sintactică a superlativului se circumscrie unui mecanism de semnificare mai larg, care ar putea fi numit *hiperbolizare*. Tendința de a sublinia, prin amplificare, caracteristicile unei acțiuni, unui fenomen sau ale unei întîmplări pare a determina, în planul enunțului, folosirea unor structuri sintactice diverse, cu diferite grade de unitate lexico-gramaticală, prin intermediul cărora emițătorul mesajului prezintă, deopotrivă, evenimentele petrecute și viziunea sa asupra evenimentelor relatate.

În plan sintactic, evidențierea intensității superlative include cel puțin două tipuri de realizări lingvistice cu valoare stilistică: consecutivă și cauzală. În comunicarea familiar-argotică, relația sintactică de dependență dintre unele elemente regente și cele subordonate favorizează, uneori, apariția unor tipuri particulare de distribuții sintagmatice, în interiorul cărora asocierile dintre constituenți sînt orientate de acțiunea funcției expresive. Mai precis, în astfel de asocieri sintagmatice, o structură sintactică funcționează ca marcă a superlativului absolut în raport cu regentul. Deoarece identitatea și expresivitatea acestor structuri sintactice se apropie cea a frazeologismelor, pare mai potrivită impunerea denumirii de *context frazeologic*. În sprijinul acestei denumiri s-ar putea argumenta că:

a) aceste asocieri sintagmatice au un grad relativ ridicat de stabilitate sintactică;
b) sensurile lexicale ale acestor structuri tind spre abstractizare și au ca trăsătură semantică dominantă intensitatea superlativă;
c) unele dintre categoriile gramaticale ale constituenților din aceste asocieri sintagmatice sînt frecvent restrînse numai la anumite realizări.

Prin urmare, conceptul de *context frazeologic* face referire la un tip particular de asocieri sintagmatice cu realizări gramaticale defective și cu identitate apropiată de cea a frazeologismelor. Deși s-ar putea obiecta că orice frazeologism, este, în esență, un context, o asociere sintagmatică particulară, sintagma *context frazeologic* putînd fi, din acest punct de vedere, considerată o formulare redundantă, ea a fost aleasă din necesități metodologice, deoarece servește la deosebirea frazeologismelor de alte realizări sintagmatice asemănătoare locuțiunilor și expresiilor verbale, dar fără a fi identice cu acestea.

Contexte frazeologice de tip „consecutiv". Din punct de vedere formal, aceste contexte frazeologice fac parte din clasa circumstanțialelor consecutive, dependente de un regent (verbal sau nominal) și introduse conjuncția *de*, urmată de un număr foarte restrîns de verbe dinamice, precum *a rupe*, *a sparge*, *a behăi*, *a bubui*. Semantic, însă, aceste dezvoltări sintactice sînt realizări expresive ale intensității superlative absolute a adverbelor calificative (cantitative și calitative), după cum se poate observa din exemplele următoare:

– A RUPE: „Și placa sau plăcile grafice? Că mai nou și astea *consumă de rup*, mai ales în SLI cum e placa..."[10]; „*muncesc de rup* și încerc să fiu cît mai chibzuit

---

[10] eiffel, 7 aprilie 2006, ora 12:23, forum Softpedia.com

cu putință, mai ales că, pe lîngă rată, aş vrea să mai economisesc şi pentru un apartament"[11]; „acu 2 zile cînd veneam de la facultate şi coboram pe deal, afară *ploua de rupea*, pe drum era piatră cubică (...)"[12];

– A SPARGE: „Cum se explică infracționalitatea ridicată în rîndul minoritarilor, care *fură de sparg* ? Le lipseşte papa?'"[13]; „Am S45 şi ME45 de peste un an... *merg de sparg* ambele"[14]; „un prieten *a dormit de-a spart* 6 luni, altul s-a certat cu toată lumea pînă a ajuns la disperare";

– A BUBUI: „altă explicație, în afară de faptul că e senzoru *prost de bubuie*, nu văd..."[15]; „pe alt PC în configurație asemănătoare am pus Slackware 8 cu kernel 2.2.25, XFree86 v4.2 cu XFCE şi fluxbox, *merge de bubuie*"[16]; „Frate, eu am avut placă Gygabyte cu p4 la 1.7 şi *mergea de bubuia*"[17];

– A BEHĂI: „Punem pariu că-i *proastă de behăie*?'"[18]; „La fel în şcoli şi licee. Unde lumea *fumează de behăie* în curte sau în toalete"[19]; *„Am căutat de-am behăit*, dar fără succes"[20].

Particularitatea morfologică comună a acestor asocieri sintagmatice este faptul că verbul din circumstanțiala consecutivă se conjugă la fel ca verbul regent. Această similaritate sugerează că verbul predicat din propoziția subordonată îşi dezvoltă categoriile gramaticale ale timpului şi modului numai în raport cu verbul regent. Caracterul defectiv al actualizării unor categorii gramaticale specifice clasei verbului, în special categoria modului, se poate argumenta prin dominarea aproape exclusivă a indicativului, în defavoarea celorlalte moduri predicative. În consecință, este puțin probabilă folosirea frecventă a unor asocieri sintagmatice precum „*aş munci de-aş rupe", „*ar fi dormit de-ar fi spart", deşi sintaxa limbii române admite şi astfel de posibilități distributive.

În general, sensurile dezvoltate prin aceste contexte frazeologice sînt sinonime cu superlativul absolut al adverbului cantitativ *mult* (de pildă, *„consumă de rup"* înseamnă 'consumă foarte mult', *„a dormit de-a spart"* are sensul 'a dormit foarte mult' iar *„fumează de behăie"* are înțelesul 'fumează foarte mult') sau al adverbului calitativ *bine* (de exemplu, *„merg de sparg"* înseamnă 'merg foarte bine', iar sintagma „merg de bubuie" are sensul 'merg foarte bine').

---

[11] immortal, 1 februarie 2006, 20: 30, forum Softpedia.com
[12] BIGphAntom, 25 octombrie 2003, 20:53, forum Softpedia.com
[13] teompa, 23 februarie 2006, 13:35, forum Softpedia.com
[14] AIWAMAN, 14 august 2004, 17:42, forum Softpedia.com
[15] shobi, 30 iunie 2005, 15:15, forum Softpedia.com
[16] marco71, 27 ianuarie 2005, 15:15, forum Softpedia.com
[17] Bogdanra, 9 noiembrie 2002, 11: 14, forum Softpedia.com
[18] Greuceanu, 24 august 2003, 12:51, forum Softpedia.com
[19] Antaris, 2 octombrie 2002, 12:11, forum Softpedia.com
[20] cryo, 15 februarie 2006, 08:20, forum Softpedia.com

Cînd regentul unor astfel de contexte frazeologice este adjectivul *prost*, relația de subordonare impune un efect stilistic și mai pronunțat, avînd, în mod exclusiv, rolul de a impune superlativul absolut și de a marca, explicit, dezvoltarea ironiei: „e senzoru *prost de bubuie*", „Punem pariu că-i *proastă de behăie* ?".

Ocazional, acest de tip structură sintactică este valorificată creativ, prin folosirea unui alt verb – din aceeași clasă semantică ca și verbul *a behăi* – al cărui sens se fundamentează pe opoziția semică [- uman/ + animal]: „susțin că le plac femeile cu ceva în cap iar ale lor sînt *proaste de împung*"[21]. Efectul stilistic obținut constă în amplificarea sintactică a sensului depreciativ al adjectivului *prost*, iar ironia este subliniată prin metafora animalieră, prin care emițătorul face referire la una sau mai multe persoane.

În alte situații de comunicare, acest tip de context frazeologic este potențat expresiv prin folosirea unui frazeologism verbal, ca predicat al subordonatei consecutive: „că eu *am căutat de mi-au sărit capacele* și plombele și toate alea..."[22]. În această asociere sintagmatică, reliefarea superlativului absolut are o dublă realizare: 1.) sintactică prin contextul frazeologic consecutiv, prin care se exprimă durata și consecințele acțiunii de a căuta și 2) semantică prin expresia a-i sări capacele, prin care se evidențiază starea de iritare maximă a vorbitorului.

Contexte frazeologice de tip „cauzal". Aceste asocieri sintagmatice, formate dintr-un regent verbal și un circumstanțial de cauză introdus prin conjuncția *de*, tind, în unele situații, să-și asume identitatea frazeologismelor, după cum se poate observa din următoarele exemple care exprimă intensitatea superlativă a acțiunii de *a rîde*:

– „prima dată *m-am crăcănat de rîs*, pe urmă mi-a trecut și am început să mă uit cruciș"[23];
– „am văzut la Antena 3 notele lui, *m-am crăcănat de rîs* (și de rușine că-s român și că românii au pus în fruntea Guvernului un asemenea specimen)"[24];
– „acum, după ce *m-am spart de rîs*, dă-mi voie să mă gîndesc că nu degeaba mi se spune zeus"[25];
– „*M-am spart de rîs*, cînd am văzut că și un autobuzist avea lipit un afiș cu M plus 1 sau 2 pungi de nu știu ce puse pe bord"[26].

Expresivitatea acestor contexte frazeologice prin care se exprimă superlativul absolut se dezvoltă printr-o serie de schimbări lexico-gramaticale semnificative

---

[21] shiva, 5 februarie 2005, 21:48, forum Softpedia.com
[22] Sesse, 31 ianuarie 2001, 23:31, forum Softpedia.com
[23] Rebox, 19 februarie 2005, 10:03, forum Softpedia.com
[24] un_oarecare, 13 septembrie 2005, 19:03, forum Softpedia.com
[25] zen, 27 aprilie 2006, 13:24, forum Softpedia.com
[26] petman, 24 martie 2005, 20:09, forum Softpedia.com

prin efectele stilistice obținute. În planul de suprafață al enunțului, substantivul neutru *rîs* este determinant cauzal al predicatului, dar în planul de adîncime, el este elementul dominant în jurul căruia se organizează semnificația. Deși, în planul formei, elementul verbal, determinat de substantivul *rîs*, impune mărcile predicației, în planul semnificației, înțelesul verbului are rolul de a sublinia, metaforic, efectele rîsului, contribuind astfel la realizarea unui sens figurat, de tip frazeologic. Această hiperbolizare semantico-sintactică a intensității se regăsește și în alte asocieri sintagmatice de tip familiar-argotic, precum *a crăpa de rîs*, *a muri de rîs*, *a da pe spate de rîs*, fapt ce demonstrează pertinența expresivă a acestui tip de context frazeologic.

Din perspectivă stilistică, analiza expresivității frazeologismelor se dovedește extrem de interesantă, pentru că studierea mecanismelor de constituire a semnificațiilor reprezintă un domeniu de cercetare complex, avînd ca element central înțelegerea modului de dezvoltare a sensurilor. Din acest punct de vedere, în literatura de specialitate se remarcă două ipoteze: a) sensurile figurate se întemeiază prin deviere, iar expresivitatea este fundamentată pe opoziția *sens nemarcat* (propriu) – *sens marcat* (figurat) și b) sensurile se actualizează contextual și se dezvoltă prin intermediul unor modele figurative (metaforă, metonimie, ironie) cu ajutorul cărora vorbitorul se raportează prin limbă la lumea extralingvistică. Comparînd cele două tendințe, se poate observa că cea de-a doua ipoteză recuperează dimensiunea creativă a actului lingvistic și presupune, în același timp, la nivel contextual, existența mecanismului de semnificare ilustrat de prima ipoteză. În plus, analiza valorilor stilistice de tip frazeologic ar putea contribui la sublinierea continuității dintre modelele expresive existente în limbajul popular, în comunicarea de tip familiar și în argou.

Bibliografie

Miorița BACIU-GOT, **Argoul românesc: expresivitate și abatere de la normă**, Editura Corint, București, 2006

Louis-Jean CALVET, **L'Argot**, Presses Universitaires de France, Paris

Florica DIMITRESCU, **Locuțiunile verbale în limba română**, Editura Academiei, București, 1958

Iorgu IORDAN, **Stilistica limbii române**, Editura Științifică, București, 1975

Adriana STOICHIȚOIU ICHIM, **Vocabularul limbii române actuale**, Editura All, București, 2001

Friedrich UNGERER, Hans-Jorg SCHMID, **An Introduction to Cognitive Linguistics**, Longman, London & New York, 1996

Anca VOLCEANOV, George VOLCEANOV, **Dicționar de argou și expresii familiare ale limbii române**, Editura Livpress, București, 1998

Rodica ZAFIU, **Diversitate stilistică în româna actuală**, Editura Universității București, 2001

Eugenia DODON
Universitatea de Stat din Moldova, Chişinău

Cu privire la unii termeni juridici

Dans cet article on essaye d`analyser une série de termes, en particulier juridiques. Utilisés dans le langage général, ils perdent leur valeur de terme : car il se produit une extension de leurs sens. Des exemples concluants sont rèpérès de diverses dictionnaires: explicatifs, de termes et syntagmes ainsi que de la presse (journaux, revues qui abordent des sujets juridiques). Il s`agit seulement de certains termes employé dans le langage général qui peuvent cumuler plusieurs sens, par exemple, les mots et les syntagmes: acquitter, document, appel, défendre, gagner, cause, action civile, action pénale, bénéfice, capacité, cas, concours de circonstances, corps, immunité, certificat, ordre, préjudice etc. Utilisés dans le langage général, ils possèdent une mobilité sémantique.
Donc, dans l`enseignement de la langue de spécialité, il est nécessaire de distinguer les mots termes juridiques et les mots faisant partie du lexique de l`usage général.

Orice vorbitor de limbă, în diverse circumstanţe de comunicare, apelează la un şir de unităţi lexicale care constituie eventual un material util pentru o relatare adecvată a informaţiei solicitate. În contexte diferite, acelaşi cuvînt poate să comporte cele mai variate valori semantice. Este una dintre calităţile esenţiale ale lexicului: în procesul firesc de îmbinare a cuvintelor se reliefează multiple posibilităţi de redare a unor nuanţe semantice noi, care se adaptează la modificările din realitatea înconjurătoare şi la cugetarea umană. Astfel, există cuvinte ce se folosesc în mai multe domenii specializate. Să ne referim la două exemple concludente:

Analiză (chim.) *analiză calitativă / cantitativă / chimică*; (fin.) *analiză de preţuri; analiza contului;* (lingv.) *analiză structurală.*

Lanţ (geogr.) *lanţ de munţi*; (mil.) *lanţ de trăgători*; (tehn.) *lanţ de transmisie*; (chim.) *reacţie în lanţ.*

Pentru limbajele standard, în general, este caracteristică utilizarea termenilor – *conditio sine qua non* – în valorificarea mesajelor din cele mai diverse domenii: ştiinţific, tehnic, social-politic, artistic etc. Chiar şi în literatura beletristică apar descrieri – scene juridice în care eroii principali sau secundari, implicaţi în tot felul de acţiuni, sînt condamnaţi la moarte sau pedepsiţi cu închisoarea. Bunăoară, în nuvela istorică **Alexandru Lăpuşneanul** de C. Negruzzi este înfăţişat un masacru odios (tăierea capetelor a celor 47 de boieri). Mulţimea adunată (după cum o precizează însuşi autorul, *„Prostimea rămase cu gura căscată"*) vociferează într-un glas: *„Capul lui Moţoc vrem!"*, ceea ce nu e decît un îndemn la crimă.

În romanul **Neamul Şoimăreştilor** de Mihail Sadoveanu boierii, ostili domnitorului Tomşa, sînt decapitaţi din ordinul acestuia. Protagonistul romanului, Tudor Şoimaru, după ani de pribegie, reîntors în satul natal, află de la rude că ucigaşul tatălui său este Stroie Orheianu (acesta i-a sărăcit şi i-a umilit pe Şoimăreşti; a furat pămînturile oamenilor). Reprezentant al Şoimăreştilor, Tudor, îl înfruntă pe boierul asasin. Îl judecă, îl condamnă şi îl execută, spunînd necruţător: „*Ai ucis: ţi-a venit ceasul pedepsei.*" Un asemenea comportament al lui Tudor nu e o răzbunare personală, ci e un act de justiţie colectivă.

Referindu-ne la limbajul juridic, îi vom accentua multiple particularităţi: rigurozitate, exactitate, concizie etc., indispensabile pentru a înţelege, a interpreta just sensul şi conţinutul normelor juridice, ale actelor normative, în vederea conştientizării şi a executării legii.

Ca şi în alte limbaje, în cel juridic se deosebesc termeni de uz special (*penitenciar, deţinut, a abroga, a aboli, a stipula, absolutoriu, a acuza, a deroga, sentinţă* etc.) şi termeni de uz general (*a absolvi, a abandona, a achita, act, a apela, apel, a apăra, a chema, chemare, a cîştiga, cauză* etc).

Termenii de uz special au sens integral, precis doar în contextele corespunzătoare. De exemplu, cuvintele evidenţiate în enunţul „*Deţinutul*, după ce s-a pronunţat *sentinţa*, a fost adus *în penitenciarul* din localitatea Pruncu" (J.M., 15.01.99, p.5), pot fi atestate cu precădere în stilul oficial-administrativ, de aceea sînt mai puţin cunoscute masei de vorbitori.

Termenii de uz general aparţin lexicului activ, unii dintre ei, de rînd cu alte valori semantice, le posedă şi pe cele juridice.

În paginile imediat următoare, vom examina o serie de exemple (majoritatea excerptate din presă), spre a releva aspectul juridic al termenilor de uz general.

Se ştie că derivatele verbului *a absenta (absent, absenţă)* se utilizează în îmbinările *persoană absentă* (aceasta nu este prezentă în instanţă); *absenţă nejustificată* – infracţiune contra ordinii şi disciplinei militare (Derşidan 2005: 12).

„*Absenţa nejustificată* a militarului … de la unitate timp de 24 de ore este o infracţiune şi va trebui tras la răspundere..." (*Săptămîna*, 13.01.91: 14)

Este limpede conţinutul verbului *a acţiona* în îmbinările: *a acţiona contrar intereselor cuiva; a acţiona în numele cuiva; a acţiona conform instrucţiunilor* etc. Într-o afirmaţie de tipul „Echipa de salvamontişti *a acţionat* rapid şi a salvat turistul de la moarte", devine lesne de înţeles că verbul subliniat are sensul de a întreprinde o acţiune.

În limbajul juridic se face uz de sintagma *a acţiona pe cineva în judecată*:

(1) „Dacă banii dumneavoastră s-au dus pe apa sîmbetei, puteţi *să acţionaţi* firma *în judecată*..." (Flux, 26.01.00: 2)

(2) „La depunerea *cererii de acţionare în judecată* îi puteţi solicita instanţei să vă scutească de taxa de stat în legătură cu situaţia materială grea." (J.M., 11.10.99, p.4)

Derivatul (substantivul) *acţiune*, de asemenea, are sens juridic (act prin care se cere intentarea unui proces): *acţiune civilă; acţiune penală; a intenta o acţiune* etc. (Şoptereanu / Moraru 1987 : 18).

Cuvîntul *act* (manifestare a activităţii umane: acţiune, faptă, fapt), de regulă, este urmat de un adjectiv (*act vulgar, act necugetat, act generos* etc.). Actul mai este o diviziune esenţială a unei opere dramatice (reprezentînd o etapă în derularea acţiunii). Astfel, comediile lui V. Alecsandri, ale lui I.L. Caragiale se desfăşoară în acte şi scene. Sensul juridic al termenului *act* este cel de „document eliberat, emis de o autoritate prin care se atestă un fapt, o obligaţie, identitatea cuiva" (DEX 1996: 9). Asociindu-se cu diverse determinative, el formează un şir de sintagme funcţionale în textele oficiale: *act juridic; act juridic abstract; act juridic aparent; act juridic ascuns; act juridic civil; act juridic ostensibil; act juridic stimulat; act juridic unilateral; act juridic pentru cauză de moarte; act public; act sub semnătura privată; acte de procedură; acte notariale; act de stare civilă; act de alienare* etc. (Rădulescu 1997: 8-14).

Să explicăm semnificaţia unor îmbinări, avînd ca determinat cuvîntul *act*.

Act de acuzare – hotărîre motivată a anchetatorului cu privire la formularea acuzării persoanelor trase la răspundere penală. *Actul de acuzare* aparţine în exclusivitate procurorului în instanţe. Întocmit în scris, e susţinut oral, cu acceptul preşedintelui de instanţă; procurorul poate pune întrebări învinuitului, martorilor, experţilor etc. În principiu, avocatul este cel care contracarează acuzarea, apărîndu-l pe învinuit.

Act administrativ – act emis de organele administrative, de instituţiile de stat (actele de stare civilă: certificat de naştere, certificat de căsătorie, livret de familie şi certificat de deces).

Un decret de graţiere emis de preşedintele ţării este, de asemenea, un act administrativ, fiindcă el nu se dispută în instanţe judecătoreşti.

În practica administrativ-juridică se mai întrebuinţează sintagma *act normativ*, ceea ce înseamnă o lege, un decret-lege, o hotărîre de guvern, decizii ale primăriilor, ale prefecturilor.

Act internaţional – anumite convenţii, pacte (vezi Pactul Ribbentrop-Molotov, războaiele ruso-turce cu nenumăratele tratate încheiate, însă nici pe departe respectate): pactul cu diavolul (Schiller). Pactul este în realitate o pace contra ostilităţilor, iar în cadrul familiei – armonie între soţi şi între toţi membrii acesteia.

A face un act de dreptate – a recunoaşte meritele şi drepturile unei persoane nedreptăţite (DEX 1996: 9). Este o sintagmă la care recurg toţi acei ce se simt nevinovaţi, chiar dacă aceştia intenţionează a se adresa printr-un şir lung de procese la instanţe: Judecătorie, Tribunal, Curte de Apel, Curte Supremă de Justiţie.

Iată şi un exemplu concludent:

„Acuzatului V. Popa, la sfîrşitul procesului, i *s-a făcut act de dreptate*..." (J.M., 12.03.99: 4)

Este arhicunoscut sensul cuvîntului *apel*: rostire succesivă a numelor unor persoane, făcînd parte dintr-un grup, pentru a verifica prezenţa lor într-un anumit loc. Cu sens juridic se foloseşte în îmbinările: *apel la o instanţă superioară; cu drept de apel; a admite un apel; a renunţa la un apel; a face apel împotriva unei sentinţe* etc. (Şoptereanu/Moraru 1987: 31). *Apelul* este calea ordinară de atac asupra sentinţei pronunţate de prima instanţă. Nu întotdeauna părţile aflate în proces: *reclamant (pîrît), parte vătămată (învinuit)* administrează la dosar probe (înscrisuri, martori, expertize etc.), de aceea procesul poate ajunge pînă la instanţa supremă. Să argumentăm cele spuse prin exemple edificatoare:

(1) „Reclamantul a fost scutit de către judecător de plata taxei de timbru, însă hotărîrea judecătorească nu l-a satisfăcut şi a depus la tribunal *o cerere de apel.*" (J.M., 02.01.99: 6)

(2) „Examinarea *cauzei de apel* este posibilă după sau în baza *apelului* declarat de inculpat." (C.P.C., art.28: 29)

În limbajul uzual sînt frecvente cuvintele *autor* (persoană care creează o operă literară, artistică, ştiinţifică sau publicistică) şi *coautor* (persoană care a scris o lucrare, a făcut o invenţie etc. împreună cu alta sau cu altele, considerată în raport cu aceasta sau cu acestea). Din punct de vedere juridic, lexemul *autor* desemnează persoana care a săvîrşit nemijlocit infracţiunea şi realizează efectiv şi direct latura ei obiectivă (DEX 1996: 75; 190):

„Cetăţeanul minor [...] cu două antecedente penale a fost *autorul* violului săvîrşit pe 3 ianuarie 1991..." (*Săptămîna*, 13.01.91: 2)

Există infracţiuni comise doar de un autor (pruncucidere, mărturie mincinoasă, dezertare).

Nu întotdeauna însă infractorul acţionează de unul singur. Aceştia sînt, de regulă, hoţii de buzunare în transportul public, în pieţe (ei nu fură obiecte de valoare), motiv pentru care sînt condamnaţi să ispăşească pedepse mici, ce nu depăşesc 2-3 ani de zile. Cîteodată, infractorul, ca să obţină un bun ce nu-i aparţine, se foloseşte de aşa-zisul coautor.

Sub aspect juridic, *coautorul* este persoana care a săvîrşit o infracţiune împreună cu alta sau cu altele, considerată în raport cu aceasta sau cu acestea:

„Crima a fost una la comandă, Bîrga N., avîndu-l *coautor* pe A.Lozovan, recidivist, acţiunea nu a dat eşec." (*Săptămîna*, 13.01. 00: 14)

Coautorul nu este cel care participă efectiv, ci acela care îl înlesneşte, îl susţine, îl informează pe cel care comite infracţiunea. De exemplu, infractorul, dorind să sustragă maşini dintr-o parcare iluminată, este ajutat de către un prieten cunoscut etc. care sparge becul. Coautor poate fi şi complicele, în funcţie de gradul de participare la săvîrşirea infracţiunii. Astfel, în cazul soţilor Ion şi Doina Aldea-Teodorovici, şoferul automobilului în care se aflau aceştia a fost coautor, dar şi complice, cauzînd moartea celor doi interpreţi.

Individualizarea pedepselor se mai face de către instanțele de judecată atunci cînd infractorul, coatorul şi complicele acționează în grup, avînd fiecare partea sa de culpă. Pedeapsa aplicată coautorului, complicelui este mai mică decît cea a infractorului, deşi toți trei deopotrivă au încălcat legea.

Cuvîntul *beneficiu* are sensul de folos, profit, cîştig al cuiva, în urma unei activități, situații etc., formînd sintagme dintre cele mai variate: *beneficiu comercial; beneficiu fictiv; beneficiu net; a aduce un beneficiu; a participa la beneficii* etc. (Şoptereanu/ Moraru 1987: 44). Cu sens juridic este atestat în îmbinările: *beneficiu de inventar; beneficiu nerealizat; beneficiul de diviziune* (Rădulescu 1997: 127-128):

„Acest *beneficiu de inventar* l-a obținut în urma încheierii chiar a unui contract (motivul fiind amintit mai sus) cu cetățeanul Efor Gheorghe." (*Săptămîna*, 15.02.91: 14)

Beneficiul este urmarea unui contract (unitate de voință) încheiat între două sau mai multe persoane. În materie penală, acest beneficiu mai poartă denumirea de cîştig fraudulos, obținut prin mijloace nelegale. Beneficiul de inventar, limitare în favoarea moştenitorului, care acceptă o moştenire, a obligației de plată a datoriilor succesoriale, la valoarea bunurilor aflate în moştenire (Hanga 1999: 31). El se constituie ca un profit, rezultat în baza unei convenții scrise.

Un alt cuvînt atestat în îmbinări juridice este substantivul *capacitate* – posibilitate, pricepere de a realiza ceva. În limbajul uzual prin capacitate se înțelege volumul pe care îl ocupă, de exemplu, autobuzul (acesta are o capacitate de 20 de locuri); modul de a însuşi o materie la un anumit nivel: cunoştințele elevilor, ale studenților (*examen de capacitate*).

Lexemul *capacitate*, asociindu-se cu un şir de substantive în acuzativ şi cu adjective, se întrebuințează frecvent în diverse terminologii:

(econ.) *capacitatea de absorbție a pieței; capacitatea de tranzitare a mărfurilor; capacitate de producție; capacitate de apărare; capacitate de muncă; capacitate de plată etc.* (Şoptereanu/Moraru 1987: 52); *(jur.) capacitate juridică a unui stat de a încheia tratate internaționale; capacitatea juridică a părților contractuale; persoană cu capacitate juridică; capacitate de a contracta; capacitatea de a răspunde; capacitate juridică; capacitate procesuală; capacitate succesorală; capacitate testamentară etc.* (Rădulescu 1997: 157-161).

Capacitate de folosință – aptitudinea persoanelor fizice sau juridice de a avea drepturi şi de a-şi asuma obligații, adică de a putea fi subiect de drept în raporturi juridice.

Capacitate penală – aptitudinea unei persoane de a răspunde penal pentru infracțiunea săvîrşită: „Persoanele responsabile, minorii pînă la vîrsta de 14 ani, persoanele care, datorită vîrstei, nu au discernămîntul necesar pentru a-şi da

seama de faptele săvîrşite şi de consecinţele lor, nu au *capacitate penală.*" (C.P.C., art. 598: 745)

Cînd legea nu-l poate priva de libertate pe un infractor, din cauza pierderii capacităţii intelectuale, el totuşi va fi condamnat să-şi ispăşească pedeapsa într-un spital de psihiatrie. Oricum, libertatea îi va fi răpită.

Capacitatea penală reprezintă calităţile native ale infractorului, copil, respectiv, minor, care fiind lipsiţi de discernămînt, în urma expertizei, se constată că aceştia nu răspund penal. De exemplu, într-un spital de psihiatrie un bolnav cronic l-a lovit mortal pe unul dintre îngrijitori. El rămîne în continuare privat de libertate într-un spital special. Sînt cunoscute cazul grupului Ilaşcu, dar şi al minerilor conduşi de Miron Cozma, comentate pe larg de mass-media de peste Prut cu hamletiana întrebare: a fi sau a nu fi (vinovat?). Amintim aici şi de cazul patriotului grec Manolis Glezos care a smuls steagul cu svastica germană, cînd Grecia a fost ocupată de trupele germane. Un caz arhicunoscut, ce a suscitat reacţia opiniei publice, a fost Clinton – Monica Lewinski.

Cazurile se referă la abateri juridice de amploare, însă nu la cele obişnuite.

În limba română se întrebuinţează foarte des substantivul *cap*, avînd diverse forme de plural, diferenţiate semantic. De exemplu: *Capii* răscoalei din Transilvania au fost Horia, Cloşca şi Crişan. *Capurile* geografice sînt repere pentru navigaţie. În învăţămîntul de toate gradele e frecventă exprimarea „au promovat *examenul pe capete*". Fluiditatea sensurilor acestui cuvînt îi oferă posibilitatea de a forma diferite expresii şi îmbinări: *cu scaun la cap* – cu judecată dreaptă; *nu-i (un) cap de ţară* – nu-i nimic grav, nici o nenorocire; *cap de ţară* – margine de ţară; hotar; *în capul nopţii* – după ce s-a întunecat bine etc. Ca termen juridic, acesta îşi schimbă sensul în îmbinarea *cap (capete) de acuzare* (se întîlneşte în procesele penale), motiv pe care se întemeiază învinuirea cuiva (DEX 1996: 133).

Dacă autorul a săvîrşit două sau mai multe infracţiuni, fiecare are un cap de acuzare. Exemplu: furt – un cap de acuzare; spargere, tăinuire, viol de domiciliu etc. – 3 capete de acuzare.

Dicţionarul de termeni juridici atestă cuvîntul *caz* în îmbinarea *caz fortuit* – cauză, ce înlătură caracterul penal al faptei:

„... în timpul instalării reţelei de apeducte pe str. Alba-Iulia a explodat o grenadă [...], care a adus la rănirea tractoristului [...], fiind *un caz fortuit*, nu i s-a intentat dosar penal firmei „Apă-canal"..." (*Săptămîna*, 15.01.99: 14)

O faptă cu consecinţa unei împrejurări neprevăzute (explozia unei grenade din cauza unor săpături) nu constituie infracţiune. Cazul fortuit exclude vinovăţia persoanei, deoarece acţiunea sau inacţiunea ce a provocat infracţiunea a intrat în concurs cu o forţă străină de conştiinţa şi voinţa persoanei, iar intervenţia acestei forţe imprevizibile a dat naştere rezultatului neconceput.

Cazul fortuit înlătură şi răspunderea civilă. El se manifestă prin neimplicarea făptuitorului şi nerealizarea intenţiei pentru a se produce infracţiunea. Intervenţia unei calamităţi naturale poate duce la cazul fortuit, infractorul a pătruns în casa unui cetăţean, a reuşit să sustragă mai multe bunuri, între timp au avut loc cutremure, avalanşe, alunecări de teren, împiedicînd săvîrşirea infracţiunii.

Aşadar, făptuitorul a fost acoperit de avalanşă, dus de apă; înghiţit de alunecările de teren, el nu mai poate fi adus în faţa instanţei pentru a fi judecat. Cu alte cuvinte, evenimentul a creat o piedică ce a făcut executarea imposibilă. Cazurile fortuite sînt frecvente în conflictele militare, cînd cuiva nu i se pot imputa crime, distrugeri, orfani, văduve.

Termenul *concurs* denumeşte o întrecere sportivă (a participa la un concurs sportiv), avînd şi alte sensuri: *a da cuiva concursul* – a ajuta; *a-şi da concursul* (la ceva) – a contribui, în sens juridic (*concurs de împrejurări*) – *conjunctură*. Este cunoscută şi sintagma juridică *concurs de infracţiuni* (o persoană sau un grup de persoane săvîrşesc mai multe infracţiuni, înainte de pronunţarea vreunei condamnări definitive pentru unele dintre acestea).

Dicţionarul de termeni juridici defineşte această situaţie ca o formă a pluralităţii de infracţiuni, chiar dacă una dintre ele a fost comisă pentru săvîrşirea sau ascunderea alteia ori cînd o acţiune sau inacţiune săvîrşită de aceeaşi persoană întruneşte elementele mai multor infracţiuni.

Cuvîntul *corp* cu sens primar înseamnă totalitatea organelor unei fiinţe vii, organismul considerat ca un întreg anatomic şi funcţional. Mai posedă şi alte sensuri: *corp ceresc; corp geometric; corp de casă (sau de case)* – clădire, casă mare (cu mai multe apartamente sau aripi); *corp de gardă; corp de armată* etc. În uzul juridic capătă sensuri noi în diferite sintagme: *corp judecătoresc; corp legislativ* (sau *legiuitor*)– totalitatea deputaţilor dintr-o adunare legislativă; **corp** *delict* – obiect ce a servit sau era destinat să servească la comiterea unei infracţiuni, obiect ce poartă urmele unei infracţiuni sau asupra caruia s-a săvîrşit infracţiunea, adus în justiţie ca probă materială contra acuzatului (DEX 1996: 229):

„Probele în procesul-verbal se stabilesc prin declaraţiile martorilor, declaraţiile bănuitului, concluziile expertului, *corpuri delicte* şi alte documente." (J.M., 16.10.95: 3)

A dizolva (dizolvare) – (chim.). A face ca o substanţă solidă, lichidă sau gazoasă să se disperseze în alta (lichidă), pentru a forma împreună o soluţie. Ca termen juridic, acesta include sensul de a desfiinţa ca persoană juridică o organizaţie, o asociaţie, o societate, o adunare etc.:

„Persoana juridică încetează de a mai fiinţa prin *dizolvare* la împlinirea termenului pentru care a fost înfiinţată realizarea scopului propus." (C.P.C., art.109: 55)

Termenul *imunitate*, pe lîngă sensul medical (organismul are *o imunitate slabă*, nu e rezistent), comportă şi unul juridic: de nepedepsire a făptuitorului,

datorită unor cauze prevăzute de lege (denunțarea infractorului, gradul de rudenie în caz de tăinuire și de favorizare a infractorilor etc.). Termenul dat poate avea următoarele determinative: *imunitate de jurisdicție*. Legea penală nu se aplică infracțiunilor săvîrșite de către reprezentanții diplomatici ai statelor sau de alte persoane care, potrivit convențiilor internaționale, nu sînt supuse jurisdicției penale a statului român; *imunitate parlamentară* – situație de care se bucură membrii unei adunări legislative de a nu putea fi urmăriți sau arestați fără aprobarea organului din care fac parte (DEX 1996: 480). Se mai spune: *imunitate consulară; imunitate diplomatică; imunitate personală* (Șoptereanu / Moraru 1987: 133).

Imunitatea este o calitate de care beneficiază persoanele cu funcții înalte în statul de drept. Ele au o protecție specială și nu pot fi trase la răspundere pentru discursurile, articolele publicate în presă, opiniile pe care le dezbat în parlament, în camerele de deputați etc.

Așadar, imunitatea parlamentară este o cauză ce înlătură incidența legii penale (se are în vedere protecția mandatului reprezentativ).

Este arhicunoscut verbul *a certifica* – a adeveri, a confirma că ceva este autentic, sigur, valabil (*a certifica corecturile făcute în text; a certifica semnătura*) și substantivul *certificat* (certificat medical):

„Documentele de executare silită sînt mențiunile Președintelui Comisiei prin care *se certifică* că hotărîrea a rămas definitivă." (*Flux*, 21.01.00: 4)

Termenul *certificat* e adesea întîlnit în practica administrativă, referindu-se la acte eliberate de organele de stat ale țării: primării, prefecturi, școli, spitale (certificat medical) etc. Cetățeanul X a învățat într-o unitate de învățămînt, avînd certificat de 7 clase, a fost internat într-un spital, și-a făcut stagiul militar într-o anume unitate militară. În drept de a acorda certificate sînt arhivele statului, pe baza acestora se fac unele completări privind istoria națională. Dintre certificate am relevat anterior pe cele de căsătorie, de naștere, de deces, de proprietate etc. Între termenii *certificat și adeverință* (deși ele sînt confundate ca avînd aceeași importanță) există o mare deosebire.

Adeverința este și ea un act, dar nu are valoare juridică. Deci, a elibera o adeverință este în sarcina unei persoane fizice, care poate fi facultativ luată în considerare, în funcție de interesul persoanei.

Cuvîntul *reversibil* – ceea ce poate reveni la starea inițială, care se poate întoarce înapoi, este, de asemenea, frecvent în limbajul juridic (*o transmisie reversibilă, acțiune reversibilă*). E vorba despre un bun ce urmează să fie returnat fostului posesor sau despre pensii care după moartea titularului pot trece asupra altei persoane. Se mai poate spune și despre un drept ce se întoarce în patrimoniul celui ce l-a înstrăinat.

Cuvîntul *titlu* semnifică denumirea unei lucrări sau a unei părți a acesteia, ce indică tema materiei tratate. În limbajul cotidian se folosesc expresiile *foaie de*

titlu; titlul unei lucrări; cu titlu de discuție etc. La plural cuvîntul *titlu* înseamnă traducerea dialogului imprimată pe filmele vorbite în limbi străine. Într-un domeniu de activitate (știință, sport, istorie etc.) are sensul de calificare. De exemplu: *titlu de campion; titlu științific* (un anumit grad); *a deține un titlu onorific* (sau *a conferi un titlu), a acorda un titlu; titlu de glorie* (faimă); *titlu de prieten* (calificativ neoficial dat unei persoane, indicînd relațiile acesteia); *titlu de conte*.

Se acordă și titlurile de noblețe, cum ar fi Ledi și Lord, răspîndite in Anglia, prinț moștenitor în statele care au ca formă de guvernămînt monarhia.

Titlul reprezintă o poziție socială înaltă, ce i se atribuie unui cetățean pentru rezultatele deosebite, cum ar fi: maestru al sportului, ranguri ereditare ale familiilor regale. În beletristică, scriitorii și poeții își titularizează operele. În contexte juridice, intrînd în diverse îmbinări, acest cuvînt își modifică puțin sensul primar. Se denumește un fapt juridic, în virtutea căruia unei persoane i se recunoaște un drept sau o calitate: *titlu executoriu; titlu de moștenitor; titlu de proprietate* (act care stabilește dreptul de proprietate al cuiva asupra unui bun*); titlu abstract; titlu cauzal; titlu de credit; titlu de credit propriu-zis; titlu de legitimare; titlu de proprietate; titlu executoriu; titlu de ordin; titlu de purtător; titlu nominativ; titlu reprezentativ; titlu translativ* (Rădulescu 1997: 956-958).

În jurisprudență *titlul executoriu* (act prin care se dispune executarea sentinței pronunțate de o instanță judecătorească privind urmărirea averii) se îndeplinește în baza sentinței irevocabile, fie civilă sau penală. În acțiunile civile cu referire la moșteniri cel în drept primește titlu de moștenitor. Cel ce posedă o avere se consideră că are titlu de proprietate asupra unui imobil, a unor suprafețe de pămînt, păduri, fînațuri, livezi, eleștee. *Titlul de proprietate*, în fond, îl constituie totalitatea bunurilor pe care le deține cetățeanul, desființat de sistemul comunist prin care a trecut. Titlul asupra bunurilor reprezintă noua orientare economică, social-politică a unui stat.

Prejudiciu – pagubă, daună; știrbire a onoarei, a reputației, a prestigiului cuiva.

Daună – pagubă, vătămare, prejudiciu (material sau moral), jur. daune-interese.

Unele îmbinări posibile: *prejudicii materiale; a aduce prejudicii; a cauza prejudicii.*

A provoca un prejudiciu – a pricinui o pierdere. Numai în instanță prejudiciul poartă denumirea de daună, fiind paguba cauzată. Să ne referim la un exemplu. Vecinul de la etajul întîi îl inundă pe cel de la parter. Apa fierbinte a spălat zugrăveala, ce s-a scurs pe canapea, deteriorînd-o. În fapt, aceste stricăciuni provocate din neglijență sînt pagube materiale. În instanță, păgubitul cere daune materiale, în loc de pretenții sau prejudicii materiale. În acest caz, *pretenția, prejudiciul și dauna* sînt sinonime, dar numai *dauna* este termen juridic. Efectul daunei materiale este echivalentul într-o sumă de bani pe care pîrîtul trebuie s-o plătească păgubitului.

De exemplu, pe trecerea de pietoni, un minor a fost accidentat de un autoturism. Conform legii circulaţiei, conducătorul auto avea obligaţia legală să oprească autoturismul, fără a se atinge cu roţile din faţă de marcaj şi să-i acorde minorului prioritate. Astfel, proprietarul autoturismului nu a respectat legea circulaţiei, accidentînd un minor care are îngrijiri medicale de 30 de zile. Tatăl copilului îl acţionează în judecată pe şoferului autoturismului. Chinurile copilului în timpul spitalizării, în instanţă, sînt considerate *daune morale*, ce reprezintă suferinţele minorului. Accidentul s-a produs din cauza nerespectării regulilor de circulaţie. În general, se observă o frecventă încălcare a regulilor de circulaţie cu consecinţe periculoase şi chiar foarte grave privind viaţa cetăţenilor. Întrucît legiuitorul a considerat că orice persoană este responsabilă de faptele sale, în caz de nerespectare a legii, trebuie să plătească rînd pe rînd daune cominatorii, materiale şi morale.

De exemplu, ziaristul român Ion Cristoiu a fost obligat de instanţa de judecată să plătească unei persoane pe care a calomniat-o într-un articol de ziar suma de 400 milioane de lei cu titlu de daune morale, întrucît în instanţă nu s-au dovedit acuzele din ziar la adresa persoanei.

A audia e sinonim cu *a asculta*. Profesorul îl ascultă pe elev (student), pentru a verifica cunoştinţele. În medicină se fac aşa-numitele audieri (audiograma) privind capacitatea de a înregistra sunetele la bolnavii hipoacuzici. La audiere se referă şi spectacolele muzicale în grup sau cele individuale. Se foloseşte foarte des melodia (în primă audiţie), aşa cum se întîmplă la festivaluri de muzică, cîntece ce vor fi premiate, la fel ascultate şi de interpreţii lor. Pentru amatorii de muzică, se utilizează sisteme de audiere cu capsule în urechi la aparate radio în miniatură şi chiar minicasetofoane, audiţia făcîndu-se pe stradă. Sălile de teatru trebuie să aibă o condiţie ce ar asigura audiţia. Mai nou în sălile mari de spectacole audiţia e preluată prin microfoane, instalate în scaunele din sală.

În practica judecătorească se face audierea martorului. Se impune o deosebire fundamentală între audiere şi cercetare. Audierea este în faţa instanţei de judecată, fiind pusă în sarcina martorului care trebuie să depună jurămînt că va spune adevărul şi numai adevărul. În faza de cercetare, întrebările de procedură se pun învinuiţilor, ele sînt asemănătoare cu cele adresate martorului. Diferenţa constă în faptul că cei cercetaţi nu depun jurămînt.

Împăcarea este una dintre prevederile stabilite de lege în procese penale şi civile sub titlul împăcarea părţilor, în care unele dintre legi oferă posibilitatea ca cei implicaţi în procesele civile şi penale, înainte de pronunţarea sentinţei, să concilieze. Înrîurirea este şi o sarcină a judecătorului de a convinge soţii la împăcare, în cazul divorţurilor, la continuarea căsătoriei.

A identifica este verbul ce exprimă un procedeu al comparaţiei (două persoane identice sau cadavrul au fost identificate), ca rezultat al investigaţiei, e întîlnit în arheologie (monumente istorice, piramide din Egipt, studierea cosmosului etc.).

Lăsăm la o parte verbul *a identifica* şi cu derivatele sale, referindu-ne la ceea ce este esenţial în timpul cercetărilor organelor de poliţie privind identificarea. După anul 1990, traficul persoanelor prin vămi s-a intensificat mult. Din partea Poliţiei de frontieră a apărut o problemă importantă ce este şi sarcina de serviciu – identificarea persoanei, deoarece s-a stabilit că mulţi aveau asupra lor paşapoarte false, aparţinatoare unor persoane care în ţările lor au săvîrşit infracţiuni.

A ataca – verb care face parte din acţiunile cu caracter terorist, în final ducînd la crime şi distrugeri în masă asupra omenirii, a oraşelor şi a satelor. A ataca este dorinţa unor popoare de a stăpîni pe altele. Atacul se săvîrşeşte cu forţa armelor de toate tipurile. Într-un cuvînt, a ataca are drept consecinţă nimicirea şi stăpînirea unui om, a unui stat asupra altuia. A ataca mai înseamnă şi război, aşa cum au fost mai multe războaie de-a lungul existenţei omenirii. Pe timp de pace verbul *a ataca* nu mai are rol de distrugere. Exemplu: Atac împotriva persoanei prin intermediul mass-mediei. Cei care atacă vor fi obligaţi să plătească persoanei în cauză daune morale. Dacă pe un cîmp vedem mai multe tractoare ce ară, combine care seceră etc., putem spune că în faţa noastră se desfăşoară paşnicul atac. La competiţiile sportive o echipă atacă o altă echipă, ca urmare marcînd un gol. Acelaşi lucru îl întîlnim şi în competiţiile sportive individuale. Aceste atacuri (unul împotriva celuilalt sportiv) mai pot fi şi contraatac (vezi boxerul moldovean Screabin). Se spune: *a ataca vîrful Everest din Munţii Himalaia de către alpinişti.*

În limbajul medical se întîlneşte des sintagma *atac de cord.* Atacul nu este premeditat, cu excepţia conflictelor militare.

În jurisprudenţă verbul *a ataca* se referă mai mult la practica avocaţilor, cînd sentinţa (decizia) este atacată (partea care atacă doreşte să cîştige procesul penal sau civil şi are drept scop anularea sentinţei, îndreptînd-o împotriva părţii celeilalte din proces), ceea ce se întîmplă adesea la instanţele superioare: Judecătorie – Tribunal – Curte de Apel – Înalta Curte de Casaţie şi Justiţie şi în final la CEDO.

Probă este actul, motivul, martorul, expertul – toate acestea la un loc formează probaţiunea, termen juridic de excepţie. Un proces civil sau penal nu se poate cîştiga fără probe, care să confirme că persoana implicată în procesul civil sau penal va fi sau nu condamnată. Probele sînt foarte des soluţionate de avocaţi. Pe baza lor, judecătorii pronunţă sentinţa. Atît felul în care sînt prezentate probele, cît şi convingerile judecătorilor şi ale juraţilor determină pronunţarea sentinţei.

În limbajul extrajudiciar, atunci cînd cumparăm un obiect nou, un bun nou, zicem: hai să-i facem proba. Despre probe amintim pe cele din atletism: alergări, sărituri, aruncări etc. Deşi frecvent întîlnite, mai ales în spitale (proba de laborator), probele sînt situaţiile ce creează oarecare neîncredere din partea cetăţeanului privind comanda unui costum (îmbrăcăminte, încălţăminte / uzuri personale, cum ar fi obiecte de strictă necesitate şi chiar degustările anumitor

lichide se includ în probe). Se mai obişnuieşte şi aşa-zisa probă de microfon. Sînt deosebit de variate aceste probe în viaţa cea de toate zilele.

Escortă – însoţirea unui deţinut de către un gardian, poliţist sau un militar. Astfel, substantivul *escortă* e termen juridic, respectiv, deţinutul este păzit la locul de detenţie. În unele cazuri şi martorul poate fi adus sub escortă atunci cînd normele reglementează neîntemeiat să se prezinte în instanţă, deoarece prezenţa martorului prin depunere de jurămînt contribuie la referatul cauzei, constiuie proba ce stă la baza pronunţării sentinţei. Prin absenţa martorului nu se poate încheia procesul penal sau civil, pronunţa sentinţa civilă sau penală.

În baza exemplelor analizate, conchidem că în limba română există o serie de cuvinte care, pe lîngă sensul lor de bază, comportă unul juridic, relevant în contexte adecvate. E vorba de termeni de uz general, ce se caracterizează prin mobilitate semantică, adică îşi schimbă sensul în dependenţă de context. Din exemplele selectate, am observat că o cunoaştere superficială a acestora poate duce la comiterea erorilor lexicale, uneori chiar la denaturarea mesajului transmis. Pentru a evita aceste deficienţe, trebuie să ne conducem de ideea că un text de specialitate necesită stricteţe şi precizie, de aceea nu se citeşte fără a consulta un dicţionar, pentru că aparenţele de cele mai multe ori înşală.

Sarcina justiţiei e să apere nu numai libertatea omului, să menţină sănătatea lui morală, dar şi prestigiul acesteia, respectînd principiul „Fiat iustitia, pereat mundus".

Bibliografie

Emil DERŞIDAN, **Dicţionar de termeni juridici uzuali**, ediţie revizuită şi adăugită, Editura Proteus, Bucureşti, 2005

Dicţionarul explicativ al limbii române. (DEX), Editura Univers Enciclopedic, Bucureşti, 1996

Vladimir HANGA, **Mic dicţionar juridic**, Editura Lumina Lex, Bucureşti, 1999

Dumitru RĂDULESCU, **Dicţionar de drept privat**, Bucureşti, 1997

Virgil ŞOPTEREANU, Mihaela MORARU, **Dicţionar român-rus (Termeni şi sintagme)**. Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1987

Izvoarele folosite şi abrevierile lor

Codul de Procedură Civilă, Chişinău, 1997 – C.P.C.
Flux
Juristul Moldovei – J.M.
Legea şi Viaţa – LV.
Monitorul Oficial al Moldovei – M.O.M.
Săptămîna

Angelica HOBJILĂ
Universitatea „Al. I. Cuza", Iaşi

Valenţe semantico-pragmatice ale mesajului publicitar actual

Tout en rapportant les valences théoriques de la communication aux contextes excerptés de réclames, on a identifié – pour le message publicitaire – une série de traits particuliers capables de mettre en évidence la relation d'interdépendance sémantique – pragmatique, dans un jeu de l'explicite et de l'implicite qui caractérise les deux plans. On remarque, ainsi, d'une part, les éléments linguistiques (du niveau phonétique/ lexical/sémantique/morphologique/syntactique) qui (re)créent le contexte et, d'autre part, les coordonées contextuelles (du social/coutumal etc.) qui nuancent la sémantique de ce type de message.

1. *Coordonate comunicativ-persuasive ale mesajului publicitar*. Comunicarea interumană se caracterizează printr-un ansamblu de elemente care-i conferă unicitate în sistemul comunicativ general, atît din perspectiva subiecţilor implicaţi în actul comunicativ, a codului valorificat în transmiterea de mesaje, cît şi din punctul de vedere al valenţelor situaţiei de comunicare, al variabilelor – existente sau (re)create – ale contextului comunicativ, al aspectelor particulare ale raportului cauză – efect, al dinamicii enunţurilor locuţionare/ilocuţionare/perlocuţionare etc.

Ca tip particular de actualizare a acestor aspecte, mesajul publicitar implică:

– un emiţător-firmă, reprezentat printr-un creator de mesaje publicitare;
– un receptor public-ţintă (şi nu numai): mesajul publicitar este construit, în principiu, în perspectiva influenţării unei/unor anumite categorii de receptori, trăsătură ce nu exclude posibilitatea receptării acestui mesaj şi de către alte tipuri de public (de exemplu, reclamele pentru maşini se adresează cu precădere unui public-ţintă masculin; acest aspect vizat iniţial în crearea/construirea mesajului publicitar nu exclude receptarea/decodarea acestuia şi de către un public feminin, de către copii, care, eventual, se identifică „personajelor" etc.);
– un context comunicativ (re)creat (astfel încît receptorul să identifice „sensul"[1] dorit de emiţător) – sînt avute în vedere atît „scenarii" care reconstituie/ redimensionează (într-o anumită măsură) cotidianul asociat publicului-ţintă, cît şi scenarii care creează/recreează acest „cotidian", într-un demers de proiectare

[1] Pentru nuanţări, vezi Mucchielli 2002: 13, 16, 25.

într-un real posibil a aspirațiilor unei anumite categorii de subiecți; de exemplu, reclamele pentru produse casnice trimit, în general, către un context comun *vs.* cele pentru produse de lux, care reflectă posibilitatea de evadare din acel context comun, de plasare într-o situație avînd atributele fantasticului, eventual, de construire a unei astfel de lumi etc.;

– un mesaj cu trăsături specifice în plan lingvistic și extralingvistic;

1) din punct de vedere lingvistic, se remarcă aspecte particulare ca modalitate de valorificare a aceluiași material/sistem al limbii române (literare, în principiu) actuale; se disting, astfel:

a) la nivel fonetic/fonologic – elemente specifice vorbirii copiilor, particularități de pronunție (în funcție de apartenența „actorului" la un anumit mediu; în condițiile în care există, și din acest punct de vedere, posibilitatea de alegere, se optează în anumite reclame pentru persoane care au o manieră specifică de pronunțare a sunetelor *s*/*r* (de exemplu, în reclamele Dove; cf. Mucchieli 2002: 13, 16, 25) etc., tocmai pentru a se crea impresia de verosimilitate și de ancorare într-un context comun multora dintre subiecții vizați), valențe intonaționale etc.;

b) la nivel lexical/semantic – valorificarea, în principiu, a vocabularului fundamental al limbii române literare actuale, în asociere (în anumite mesaje publicitare), cu elemente din masa vocabularului (neologisme, regionalisme, arhaisme, termeni de argou, termeni de specialitate, termeni de jargon); potențarea semnificației prin apelul la structuri sinonimice, antonimice, omonimice, paronimice etc., prin asocierea conotativului cu denotativul etc.;

c) la nivel morfologic – pronume personale, demonstrative, adverbe de loc, de timp, de mod, verbe la modul indicativ (prezent)/imperativ/condițional-optativ, substantive „generice", adjective „calificative" etc.;

d) la nivel sintactic – relații specifice în plan inter- și intrapropozițional; construcții simple, concise; sintagme eliptice etc.;

e) la nivel stilistic – construcții metaforice, antonimice, repetitive etc. asociate particularităților fiecărui nivel lingvistic prezentat anterior, mesajul publicitar în ansamblul său căpătînd valențe distinctive tocmai prin coroborarea acestor aspecte[2];

2) din punct de vedere extralingvistic, se remarcă valorificarea de elemente aparținînd diferitelor sfere specifice demersului de tip media TV – imagine, încadrare, personaj(e), decor, lumină, ritm, efecte speciale, text inserat, sunet etc.;

---

[2] Deși nu constituie obiectul studiului de față, poate fi avută în vedere și problema existenței sau nu a unui (sub)stil al publicității, respectiv a măsurii în care acesta valorifică elemente caracteristice stilurilor funcționale „clasice" ale limbii române (stilul conversației, stilul publicistic, stilul beletristic etc.).

– valențe comunicativ-persuasive ale ansamblului comunicativ (cu pondere evident superioară a enunțurilor de tip perlocuționar – în accepția lui Austin, respectiv a celor directive și promisive – după tipologia propusă de Searle), în condițiile în care „orice cuvînt, manipulînd elementele contextuale ale situației de comunicare din care face parte în mod necesar, restructurează situația pentru a da naștere unor semnificații slujind intereselor actorului care îl pronunță" (Mucchielli 2002: 13); publicitatea, ca formă de manipulare, implică această acțiune la fiecare nivel dintre cele prezentate anterior; este vorba despre un demers mascat care, modificînd (perspectiva asupra unor) „norme, relații, identități, spații temporale" (Muchielli 2002: 54), transpuse și în plan lingvistic, generează o redimensionare a valorilor caracterizante pentru un anumit public-țintă;
– o dinamică specifică a relației dintre competența locutorului (de a formula/transmite mesajul) și cea a interlocutorului (de decodare/interpretare).

Precizăm că, în lucrarea de față, în asociere cu elementele teoretice prezentate supra, vom valorifica drept suport ilustrativ un eșantion de mesaje publicitare (aproximativ 150 de fișe) excerptate din reclamele TV difuzate de programele naționale.

2. *Semantica mesajului publicitar*. Coordonatele comunicativ-persuasive ale mesajului publicitar, perceput ca modalitate de influențare (prin prisma planului lingvistic și a celui extralingvistic) a subiecților incluși într-un anumit public-țintă, se construiesc – la nivel semantic – preponderent sub forma unui joc al implicitului și al explicitului; mesajul în forma sa finală se constituie, astfel, ca o consecință a coroborării a ceea ce locutorul a transmis explicit și a ceea ce interlocutorul a decodat/interpretat și din valențele implicite ale actului comunicativ în ansamblul său.

Opoziția sens explicit – sens implicit (asociată teoriilor lingvistice care prezintă sensul ca existent în cuvinte, respectiv în context) guvernează, în principiu, alegerile operate la fiecare nivel al comunicării (nu doar la nivel semantic); în reclame, de altfel, se poate identifica o corelare a celor două perspective: în mesajul publicitar, sensul există în cuvinte și în context; în plus, sensul existent în cuvinte poate actualiza sensul existent în context (atunci cînd un anumit cuvînt – cuvînt-cheie al unui mesaj publicitar – declanșează în memoria receptorului un proces de actualizare a contextului în care a fost folosit cuvîntul respectiv: în acest caz – reclama; de exemplu, cuvîntul *Elite* trimite către contextul redat în reclamă, asociat cafelei produse de firma respectivă – context asociat nu atît tuturor reclamelor Elite difuzate, cît atmosferei sugerate de acestea):

a) sensul explicit este asociat, în mesajul publicitar, cuvintelor-acțiune de tipul „*cumpără*", „*cîștigă*", dar și celor descriptive/denominative: *cafea, gust, telefon, suc, ciocolată* etc.;

b) sensul implicit este reflectat în asocieri cu diferite construcţii semantice semnificative în context cultural, în condiţiile în care reclama funcţionează ca un „declanşator" care „activează miturile noastre" referitoare la familie, sexe etc.[3]:

„Mă sună; nu mă sună; mă sună..." (Connex) – corelare cu *mă iubeşte, nu mă iubeşte*;

„Trăieşte fiecare clipă!" (Vodafone) – actualizare a principiului *Carpe diem*;

„Găseşte jumătatea norocoasă!" (Elite-Casa) – asociere cu *a găsi jumătatea, a căuta norocul*;

„ Încarcă-te cu natură!" (Dorna) – trimitere la *încarcă-te cu energie!* etc.

Această alternare explicit – implicit care caracterizează valoarea semantică a mesajului este construită/realizată prin:

2.1. elemente aparţinînd nivelului fonetic/fonologic: repetiţii, combinaţii de cuvinte[4], substituiri, inversări de sunete etc.:

„Dacă vrei să începi ziua cu dreptul, începe cu Cappy. Cu deliciosul suc Cappy ai la îndemînă modul natural de înviorare. Te trezeşti de plăcere. Cappy! ***Înfructă-te!****" (Cappy)* – folosirea formei *„înfructă-te"* poate fi motivată atît prin asocierea cu termenul *„fruct"* (asociată firmei *Cappy*), cît şi prin facila corelare cu perechea paronimică (relevantă la nivel implicit) *înfructă-te*/*înfruptă-te!* (prin raportare la sensul verbului *„a se înfrupta"*);

2.2. elemente aparţinînd nivelului lexical/semantic:

2.2.1. familii lexicale, valorificate ca formă (mascată, într-o anumită măsură – caracteristică, de altfel, jocului explicit – implicit ca atribut al mesajului publicitar) de accentuare, printr-o repetiţie de tip structural, a cuvîntului-cheie asociat unui anumit produs:

*„****Să alinţi*** *este o artă. Jacobs Krönung cu* ***Alintaroma****.* ***Te-a alintat*** *cineva astăzi?*" (*Jacobs*): cuvîntul-cheie *alint* este corelat cu o anumită marcă de cafea;

„[vorbit]: Ediţie de colecţie, ***mai preţioasă*** *ca oricînd.*

[scris]: ***Preţuieşte*** *fiecare clipă.*" (*Stella Artois*) – asociere *Stella Artois – preţ* (cuvînt care reflectă concepţia de bază a realizării reclamelor *Stella Artois*);

„Ai face orice să păstrezi senzaţia catifelată a gustului de care ***te-ai îndrăgostit****. Kandia, ciocolată cu* ***dragoste****.*" (*Kandia*): asociere ciocolată *Kandia – dragoste*;

„Din seva celor mai rafinate fructe de cacao ale Coastei de Fildeş, am creat valuri de ciocolată ***catifelată*** *care-ţi seduc toate simţurile. Pentru tine, o reţetă unică, un moment de intensă* ***catifelare****. Kandia moments.*" (*Kandia*) – corelaţie între ciocolata *Kandia* şi cuvîntul-cheie *catifea* (relaţionat cu imaginea valorificată în reclamă);

---

[3] O'Sullivan e.a. 2001: 300 – unde „miturile noastre" trimit către „propriile noastre modalităţi de a conceptualiza anumite probleme".

[4] Vezi exemplul *Méga<u>nemaipomenit</u>*, cf. Popescu 2005: 69-70.

2.2.2. câmpuri lexicale (explicite sau implicite[5]), cu rol în construirea, la nivel lingvistic, a universului reflectat/(re)creat contextual, şi prin elemente extralingvistice:

*„Dacă vrei **să începi ziua** cu dreptul, **începe** cu Cappy. Cu deliciosul suc Cappy ai la îndemînă modul **natural** de **înviorare**. Te **trezeşti** de **plăcere**. Cappy! Înfructă-te!"* (*Cappy*): succesiunea *început – zi – natură – trezire – înviorare – plăcere* se constituie în posibil demers logic/persuasiv pentru interlocutori (public-ţintă);

*„Din **seva** celor mai **rafinate** fructe de cacao ale Coastei de **Fildeş**, am creat valuri de ciocolată **catifelată** care-ţi **seduc** toate **simţurile**. Pentru tine, o reţetă **unică**, un moment de **intensă catifelare**. Kandia moments."* (*Kandia*): grupurile asociative *sevă – rafinament – fildeş – catifea – seducţie – simţ – unicitate – intensitate*, respectiv *fructe – cacao – ciocolată* au rolul de a corela ideea de valoare/valorizare cu un posibil mijloc de a accede la acestea (ciocolata *Kandia*);

*„Din **pasiunea** pentru ciocolată. Heidi. **Savurează** noua Heidi Stracciatella."* (*Heidi Stracciatella*): ciocolata *Heidi* este pusă sub semnul dubletului *pasiune – savoare*;

*„[scris]: eşti **puritate**/eşti **inocenţă**/eşti **echilibru**/eşti **relaxare**/eşti **frumuseţe**/ **pur şi simplu***

[vorbit]: Izvorul Alb, apă naturală plată de la Dorna.

[scris şi vorbit]: Eşti ceea ce bei." (Izvorul Alb): apa plată *Izvorul Alb* este asociată cu succesiunea *puritate – inocenţă – echilibru – relaxare – frumuseţe – simplitate* (cumul de atribute ale naturii, în general);

2.2.3. serii sinonimice (cu precizarea că sinonimia, deşi foarte rară în titluri, este valorificată în cadrul mesajului publicitar propriu-zis):

*„Acum Tchibo îţi **oferă** cafeaua Exclusive, mai bună ca oricînd. Făcută din cele mai proaspete boabe de pe plantaţiile Americii de Sud, pentru ca tu să poţi savura un gust mai bun ca oricînd; încearcă şi tu noul Tchibo Exclusive. Tchibo, **dăruieşte** ce-i mai bun." (Tchibo)*: *a oferi – a dărui* – sinonimie in praesentia, marcă, la nivelul implicitului, a tranziţiei dinspre *ofertă* către *dar/cadou*, respectiv a ideii de complicitate locutor – interlocutor;

*„Noul Cappy Tempo **Light**. E **uşor** să te simţi bine." (Cappy Light)*: variantă particulară a sinonimiei, construită prin valorificarea unei forme lingvistice aparţinînd altui idiom (aici, limba engleză), însă uşor reperabilă pentru vorbitorii de limbă română cărora li se adresează acest mesaj publicitar: rom. *uşor* – engl. *light* (cu atît mai mult cu cît termenul din engleză face parte din însuşi numele produsului căruia i se face reclamă);

---

[5] Avem în vedere, în contextele excerptate din fişele valorificate, şi cuvintele/ sintagmele care trimit către elementele unui cîmp lexical (de exemplu, derivate ale elementelor respective).

2.2.4. antonimia – considerată relația semantică valorificată cel mai frecvent în publicitate, în general:

„Lucrurile ***mărunte*** *ne pot aduce unele din* ***marile*** *bucurii în viață" (7 Days)* – corelația antinomică *mărunt – mare* aduce în prim plan dubla perspectivă posibilă asupra aceleiași realități (o realitate privită ca un cumul de lucruri mărunte, respectiv de mari bucurii);

„Uneori, poți schimba ***lucrurile care îți plac*** *cu* ***lucruri care îți plac și mai mult****. De-acum o să-ți placă și mai mult noua sticlă Ursus Premium." (Ursus)* – context relevant pentru valorificarea pseudo-antonimiei *lucrurile care îți plac – lucruri care îți plac și mai mult* ca formă de trimitere (în planul implicitului) către antonimie: *lucruri care-ți plac – lucruri care nu-ți plac*;

2.2.5. polisemia – implicînd mai multe „lecturi" posibile:

„Jacobs – Gustul care te ***prinde****..." (Jacobs)*: *a prinde* – „a atrage"/„a acapara"/„a fascina"/„a ajunge din urmă";

„Danke – ***scoate*** *neamțul din tine!" (Danke)*: *a scoate* – „a elimina/„a aduce la suprafață, a scoate la iveală";

2.2.6. creații de cuvinte – de exemplu, cuvîntul „*prăjiturește*" (derivat din cuvîntul de bază „*prăjitură*"):

„Grania: ***Prăjiturește, prăjiturește****/de nu se mai oprește" (Grania)*;

2.3. elemente aparținînd nivelului morfologic:

2.3.1. subsistemul pronominal implică, prin raportare la componentele mesajului publicitar, identificarea a diferite tipuri de demers care, vizînd coordonata persuasivă a actului comunicativ, valorifică în mod diferit alternarea de planuri la nivel personal/ interpersonal:

2.3.1.1. demers tip bumerang (firmă – public-țintă/individ – produs), realizat prin treceri de la o categorie a persoanei/numărului la alta:

I pl. – II sg. – III: *„****Ne-am*** *gîndit: ce-ar fi dacă nu ar trebui să* ***te*** *mai congelezi? Combina [...] de la Electrolux (Electrolux)"*;

III – I pl. – II sg.: *„Această musculiță trăiește doar o zi [...] Să* ***ne*** *gîndim puțin...Dac-****am*** *trăi la fel de intens, ce viață-****am*** *avea! – Vodafone – Trăiește fiecare clipă!" (Vodafone)*;

III – I sg. – II sg.: *„Curăță și împrospătează [...]" – „Poate-****mi*** *iau și* ***eu*** *un cățel" – „Domestos* ***îți*** *protejează casa și familia" (Domestos)*;

III – II sg. – III: *„Garnier pure A [...] tratează imperfecțiunile –* ***Îți vei*** *iubi din nou tenul – Garnier" (Garnier)*;

2.3.1.2. demers de tip inclusiv (firmă + public-țintă + ideea de apartenență la un grup: familie, prieteni etc.):

III – I pl.: *„Johnsons baby oil – cred c-****avem*** *concurență" (Johnsons baby oil)/„Tide. Lumea o* ***descoperim*** *în joacă" (Tide)/„Lucrurile mărunte* ***ne*** *pot aduce unele din marile bucurii în viață" (7 Days)* etc.;

2.3.1.3. demers de tip sintetic indicativ, cu rol manifest de manipulare/ influenţare a publicului-ţintă – prin formulări imperative, realizate la persoana a doua singular, într-o translare III – II sg.:
*„Jacobs – Gustul care **te** prinde...” (Jacobs)/„Danke – scoate neamţul din **tine**!” (Danke)/„Primola **îţi** dezvăluie puterea gustului de ciocolată...” (Primola)/ „Nivea – simţi adevărata îngrijire” (Nivea)/„Star Max – Vrei **şi tu**?” (Star Max)* etc.;

sau prin folosirea unui singular (II sg.) generalizant: *„Vino la Altex!” (Altex)/ „Alege acum Cosmote!” (Cosmote)/„Te **hrăneşti** sănătos, **ai** poftă de viaţă” (Floriol)* etc.;

2.3.1.4. demers de tip particularizant, cu variantele III – I sg.: *„Cu timpul, totul devine mai şters, mai puţin culoarea **mea**...” (Garnier)*; III – I sg. – II sg. – I sg.: *„Laura – una **mie**, una ţie, una **mie**” (Laura)* etc.

2.3.2. subsistemul verbal, caracterizat prin frecvenţa mare a verbelor-acţiune şi a verbelor-stare/sentiment utilizate preponderent la modul indicativ (prezent) şi la modul imperativ (formă, prin excelenţă, a persuasiunii); un caz particular îl constituie valorificarea omonimiei morfologice de tipul *dăruieşte* – indicativ prezent sau imperativ:
*„[...] Tchibo, **dăruieşte** ce-i mai bun.” (Tchibo)*;

2.3.3. subsistemul adverbial, actualizat, cel mai frecvent, prin forme care ancorează interlocutorul în „prezentul” circumstanţial (spaţio-temporal-modal) al mesajului publicitar: *„acum”, „aici”, „aşa/astfel”* etc.:
*„Împreună putem face România mai curată. **De-acum**, un cent la fiecare 10 apeluri pe care le faci în reţea va fi donat de Connex pentru această cauză.” (Connex);*
*„Uneori, poţi schimba lucrurile care îţi plac cu lucruri care îţi plac şi mai mult. **De-acum** o să-ţi placă şi mai mult noua sticlă Ursus Premium.” (Ursus);*

2.3.4. subsistemul adjectival, reperabil, în mesajele publicitare, cu precădere prin prisma adjectivelor calificative, cu rol în sublinierea calităţilor produsului căruia i se face reclamă sau a implicaţiilor pozitive ale acestuia: *„importante”, bună”, „catifelată”, „unică”, „intensă”, „natural(ă)”, „intensă”, „norocoasă”* etc.;

2.3.5. subsistemul articolelor, reprezentat preponderent prin diferitele forme ale articolului hotărît, ca formă de manipulare a percepţiei interlocutorului privind produsul, locutorul, situaţia de comunicare etc. (acestea căpătînd trăsătura [+ cunoscut] tocmai prin prisma valenţelor acestui articol în limba română);

2.3.6. subsistemul substantival, asociabil, pe de o parte, conceptelor-cheie ale mesajelor publicitare, concepte reflectate prin majoritatea elementelor prezentate la nivel lexical/semantic (cîmpuri şi familii lexicale, serii sinonimice etc. – în condiţiile în care componentele acestora sînt incluse în clasa semantico-

gramaticală a substantivelor) şi, pe de altă parte, numelor-marcă (*Elita, Kandia, Jacobs, Tchibo, Heidi, Ursus, Stella Artois, Nivea* etc.);

2.4. elemente aparţinînd nivelului sintactic, în cadrul căruia se poate realiza distincţia între:

2.4.1. o sintaxă interpretativă, reflectată în interpretări diferite ale aceleiaşi structuri:

„[scris]: eşti puritate/eşti inocenţă/eşti echilibru/eşti relaxare/eşti frumuseţe/ ***pur şi simplu***

[vorbit]: Izvorul Alb, apă naturală plată de la Dorna. [...] (Izvorul Alb) – sintagma *pur şi simplu* poate fi interpretată drept coordonare între două adjective („eşti [...] *pur* şi *simplu*", prin prisma tuturor celorlalte valenţe pozitive enumerate: puritate, inocenţă, echilibru, relaxare, frumuseţe) sau îmbinare de cuvinte/ construcţie perifrastică cu valoare modală, frecvent incidentă (aici, ca subliniere a caracterului indubitabil al afirmaţiei precedente şi a asocierii – cu aspect de intercondiţionare – a acesteia cu produsul avut în vedere: „eşti, *pur şi simplu*, Izvorul Alb, pentru că eşti puritate, inocenţă, echilibru, relaxare, frumuseţe");

„În fiecare dimineaţă, un singur lucru te ***aduce cu picioarele pe pămînt****: Elita, cafeaua ta la ibric." (Elita)* – sintagma *„(te) aduce cu picioarele pe pămînt"* poate fi decodată ca „(te) trezeşte la realitate" sau, cu sensul propriu redat de componentele structurii, ca „asociere a punerii picioarelor pe pămînt, dimineaţa, cu o cafea";

„Tide. Lumea o descoperim ***în joacă****" (Tide)* – enunţul poate fi decodat dintr-o dublă perspectivă, prin prisma considerării structurii *în joacă* drept o îmbinare de cuvinte cu nuanţă modală (adverb modal perifrastic – „fără a proiecta un demers (voluntar) în acest sens") sau ca o asociere (local-obiectuală) prepoziţie + substantiv („în acţiunea de a se/ne juca");

2.4.2. o sintaxă a elementelor lingvistice şi extralingvistice, reperabilă în reclamele televizate prin prisma unui joc al coordonării/al subordonării etc. între mesaj publicitar, imagine, fond sonor etc.

„[scris]: eşti puritate/eşti inocenţă/eşti echilibru/eşti relaxare/eşti frumuseţe/ pur şi simplu; [vorbit]: Izvorul Alb, apă naturală plată de la Dorna; [scris şi vorbit]: Eşti ceea ce bei." (Izvorul Alb)

„[scris şi vorbit]: Elite Chocolate. Sursa ta de bună dispoziţie. Elite. Bucură-te de viaţă!" (Elite) – contexte sugestive prin sintaxa mesajului scris şi/sau vorbit asociat „filmului" reclamei.

3. *Pragmatica mesajului publicitar*. În literatura de specialitate se realizează distincţia între trei tipuri de semnificaţie: cea pur lingvistică, semnificaţia lingvistică şi contextuală, respectiv semnificaţia pur contextuală (P.F. Strawson, apud Kerbrat-Orecchioni 1979: 165-166), în condiţiile în care semnificaţia generală a unui mesaj/text este reflectată în/prin „potenţialul semantic şi

pragmatic" al acestuia – elemente contextuale şi cotextuale – , cu precizarea că „orice schimbare a unuia dintre aceşti parametri schimbă semnificaţia textului." (Jürgen Trabant, apud Schippel 2002: 38), iar decodarea unui mesaj în conformitate cu intenţia comunicativă a vorbitorului implică/este condiţionată de includerea, în acest proces, a „condiţiilor de producere şi receptare" (Schippel 2002: 38) a mesajului respectiv.

Din pespectiva contextului redat/(re)creat, studiile realizate în domeniul publicităţii, în general, reflectă distincţia între trei tipuri de reclame (Haineault/ Roy 2002: 141-170): reclama-prezentare (ilustrată prin prezenţa/acţiunea unui prezentator-de-monstrator (specialist), a unui prezentator-actor, respectiv a prezentatorului de tipul Domnul Oricine (Cutare) – omul comun), reclama-povestire şi reclama-conversaţie (familiaritatea), fiecare – asociată unui anumit public-ţintă (unii „subiecţi" pot fi convinşi prin etalarea descriptivă a calităţilor unui produs, alţii – prin plasarea într-un context familiar, în care se regăsesc sau, dimpotrivă, la care ar dori/aspiră să se raporteze la un moment dat şi pe care-l asociază unui anumit produs etc.).

În ceea ce priveşte mesajul publicitar ca formă specifică de manifestare a unui act comunicativ, acesta se înscrie pe direcţia creării/redimensionării de semnificaţii tocmai prin valorificarea, cu precădere, a diferitelor valenţe ale contextului[6] comunicativ: în publicitate (şi nu numai), „a influenţa este egal cu a crea semnificaţii", după cum „a influenţa înseamnă a manipula contextele situaţiei pentru a crea sensul dorit" (Mucchielli 2002: 25, 36). Din această perspectivă, se poate realiza – în contextul lucrării de faţă – distincţia sens „real" vs. sens (re)creat/redimensionat, în condiţiile în care un mesaj are, într-un context comun de comunicare, alte valenţe decît în contextul construit în reclamă:

„Vrei să fii soţia mea?" – asociere, în contextul reclamei *Connex*, cu ideea de comunicare facilitată de folosirea unei anumite firme de telefonie mobilă;

„Vizionare plăcută!" – în contextul reclamei *Elite*: *„[...] [scris şi vorbit]: Găseşte jumătatea norocoasă!/[scris]: Elite. Bucură-te de viaţă!"* (*Elite-televizor*): ideea de vizionare plăcută la un televizor, în condiţiile consumării produselor firmei *Elite*, participării la concursul organizat de aceasta şi ale cîştigării acelui concurs;

„[scris]: nu pot/nu vreau/nu pot/nu vreau să rămîn indiferent/nu pot să stau deoparte/nu vreau să renunţ/nu cred în limite/îndrăzneşte/Connex" (*Connex*)

[6] Pentru diferitele accepţii ale *contextului*, vezi Koch/Oesterreicher 1990: 11, unde se realizează distincţia între *„situativer Kontext"*, *„Wissenskontext"*, *„sprachlichkommunikativer Kontext"* şi *„andere kommunikative Kontexte (parasprachlichkommunikativer Kontext/ nichtsprachlichkommunikativer Kontext)"*; Coşeriu 1962: 282-323 (context idiomatic, verbal şi extraverbal – fizic, empiric, natural, practic/ocazional, istoric, cultural); Slama-Cazacu 1999: 121-122 etc.

respectiv *„[scris]:* ***mai devreme/mai grăbiţi/mai punctuali/mai informaţi/mai serioşi/ mai ocupaţi/mai departe/mai în formă/mai îndrăgostiţi/mai entuziaşti/ mai mult/mai aproape/vorbeşti mai mult/primeşti mai mult/în fiecare zi [...]”*** (*Connex*) – fiecare dintre sintagmele valorificate în aceste mesaje publicitare reflectă perspective diferite supra realităţii în contexte diferite – aici, toate subordonate sugestiei/imperativului de a apela la serviciile firmei *Connex*.

Se poate vorbi, astfel, despre o dublă relaţie, de o „ajustare” (bilaterală) între cuvinte şi lume: fie cuvintele „ajustează” lumea, ca într-o aserţiune, fie lumea „se ajustează’ cuvintelor, ca într-o promisiune (Searle, apud Moescler/Auchlin 1998: 138-139), de unde şi posibila identificare, în cadrul mesajelor publicitare, atît a enunţurilor locuţionare (avînd caracter descriptiv), cît şi a celor ilocuţionare (raportate la acţiune) şi perlocuţionare (trimiţînd către efectele mesajului asupra destinatarului):

„[scris]: mai devreme/mai grăbiţi/mai punctuali/mai informaţi/mai serioşi/mai ocupaţi/mai departe/mai în formă/mai îndrăgostiţi/mai entuziaşti/mai mult/mai aproape [locuţionar]/*vorbeşti mai mult* [ilocuţionar]/*primeşti mai mult/în fiecare zi* [...] [perlocuţionar]/*Program de fidelitate* [locuţionar]/*Connex în fiecare zi* [ilocuţionar] /*Pentru cei care ştiu că viitorul sună bine.”* [perlocuţionar] *(Connex)*

Realitatea comunicativă implică o relaţionare/interdependenţă a sensului semantic şi a sensului pragmatic, nu o diferenţiere/separare a acestora, un exemplu constituindu-l, din această pespectivă, şi situaţiile în care acelaşi mesaj publicitar (asociat aceluiaşi produs/aceleiaşi firme) este asociat unor contexte diferite de comunicare (vezi şi teza filtrajului contextual, cf. Moeschler/Reboul/ Luscher/Jayez 1994: 18):

„Uneori, poţi schimba lucrurile care îţi plac cu lucruri care îţi plac şi mai mult. De-acum o să-ţi placă şi mai mult noua sticlă Ursus Premium.” (Ursus-motocicleta)/ (Ursus-pescuit);

„[scris] Telefonul lui ştie pe unde a umblat. Dar nu spune nimic. Aşa că, dacă vrei să-ţi activezi şi tu Busola Connex, poţi s-o faci liniştit.” (Connex-Interogatoriul)/ (Connex-Tortura);

„Elite, bucură-te de viaţă!” (Elita-Pregnant/Elite-prietenele) etc.

Diferenţierii sens explicit – sens implicit (subliniată supra) îi corespunde, la nivel pragmatic, distincţia context explicit (verbal şi/sau extraverbal) – context implicit, caracterizată, în planul comunicării, prin capacitatea primului de „a face referire la” (Slama-Cazacu 1999: 151) şi a celui de-al doilea de a crea premisele „interpretării” mesajului de către interlocutor. Relevante sînt, din acest punct de vedere, mesajele publicitare care relaţionează explicitul verbal şi/sau extraverbal cu:

a) valenţe ale contextului social/cultural/politic etc. (implicînd individualul prin prisma apartenenţei la comunitate):

„Împreună putem ajuta învățămîntul românesc./Împreună putem face România mai curată./De-acum, 1 cent la fiecare 10 apeluri pe care le faci în rețea va fi donat de Connex pentru această cauză.” (Connex-Educația/Curățenia) – exemplu de adaptare a reclamei realizate, în contexte social-politice diferite, de către aceeași firmă;

b) coordonate ale unui context cutumal (implicînd individualul prin ancorarea lui în mentalul/imaginarul colectiv):

„Cînd ajungi acasă și o căldură plăcută te învăluie, cînd toată casa e plină de lumină, iar cei dragi te alintă cu Alintaroma unică de la Jacobs Krönung, atunci vei ști că e Crăciunul. Un Crăciun fericit, un Crăciun împreună cu Jacobs.” (Jacobs) – exemplu de asociere a căldurii cafelei cu cea a casei, respectiv a Crăciunului, cu o glisare exterior – interior reflectată de însăși atmosfera sărbătorii invocate.

În ansamblu, corelînd coordonatele interpretative prezentate anterior, raportul explicit – implicit (la nivel semantic și pragmatic) permite identificarea, în mesajul publicitar, a unor grade diferite de contextualizare:

1) contextualizare maximă:

„Vrei să fii soția mea?” (Connex);

„nu pot/nu vreau/nu pot/nu vreau să rămîn indiferent/nu pot să stau deoparte/ nu vreau să renunț/nu cred în limite/îndrăznește” (Connex);

„Uneori, poți schimba lucrurile care îți plac cu lucruri care îți plac și mai mult.” (Ursus);

2) contextualizare medie:

„În fiecare dimineață, un singur lucru te aduce cu picioarele pe pămînt” (Elita);

„Mă sună; nu mă sună; mă sună...” (Connex);

3) contextualizare minimă sau zero:

„Din pasiunea pentru ciocolată, Heidi. (Heidi);

„Kandia, ciocolată cu dragoste.” (Kandia),

cu precizarea că cele mai frecvente situații sînt cele de asociere a diferitelor tipuri de structuri (de contextualizare maximă, medie sau minimă/chiar zero).

Delimitarea la nivel semantic și pragmatic fiind realizată doar din rațiuni care țin de logica prezentării, în condițiile în care realitatea comunicativă se caracterizează prin interdependența celor două planuri[7], se poate vorbi – prin raportare la exemplele excerptate din reclame – despre o redimensionare a coordonatelor pragmatice/semantice ale comunicării de tip publicitar în perspectiva nuanțării la nivel semantic/pragmatic a mesajului.

---

[7] Cu precizarea că, deși neprezentate distinct în studiul de față, și structurile sintactice capătă valoare semnificativă în cadrul mesajului publicitar (și nu numai).

Bibliografie

Eugen COŞERIU, **Determinatió y entoro. Dos problemas de una linguistica del hablar. Teoria del lenguaje y linguistica general. Cinco estudios**, „Biblioteca Romanica Hispanica" Editorial Grados, Madrid, 1962

Doris-Louise HAINEAULT, Jean-Yves ROY, **Publicitate şi psihanaliză**, traducere din limba franceză de Irina şi Costin Popescu, Editura Trei, Bucureşti, 2002

Catherine KERBRAT-ORECCHIONI, **De la sémantique lexicale à la sémantique de l'énonciation**, Tome III, Service de production de thèses, Lille, 1979

Peter KOCH, Wulf OESTERREICHER, **Gesprochene Sprache in der Romania: Französisch, Italienisch, Spanisch**, Max Niemeyer Verlag, Tübingen, 1990

Jacques MOESCHLER, Antoine AUCHLIN, **Introduction à la linguistique contemporaine**, Armand Colin, Paris, 1997

Jacques MOESCHLER, Anne REBOUL, Jean-Marc LUSCHER, Jacques JAYEZ, **Langage et pertinence. Référence temporelle, anaphore, connecteurs et métaphore**, Presses Universitaires de Nancy, 1994

Alex MUCCHIELLI, **Arta de a influenţa. Analiza tehnicilor de manipulare**, Traducere din limba franceză de Mihaela Calcan, Polirom, Iaşi, 2002

Tim O'SULLIVAN, John HARTLEY, Danny SAUNDERS, Martin MONTGOMERY, John FISKE, **Concepte fundamentale din ştiinţele comunicării şi studiile culturale**, Polirom, Iaşi, 2001

Costin POPESCU, **Publicitatea: o estetică a persuasiunii**, Editura Universităţii din Bucureşti, 2005

Larisa SCHIPPEL, *Limba vorbită*, în Klaus BOCHMANN, Vasile DUMBRAVĂ (Ed.), **Limba română vorbită în Moldova istorică**, Volumul I, Leipziger Universitätsverlag, Leipzig, 2002, p. 37-52

Tatiana SLAMA-CAZACU, **Psiholingvistica. O ştiinţă a comunicării**, All, Bucureşti, 1999

Teodora GHIVIRIGĂ
Universitatea „Al. I. Cuza", Iaşi

Limbajul economic, azi

The sublanguage of economics at present displays a set of features that can be contrasted to the former stage of its development, namely the initial stage placed between the latter half of the 19th century and the first decade of the 20th. Two subsequent reforms of the economic system have brought changes at the level of both the discourse and the terminology. In terms of discourse, following 1989 a return to a much wider use of the mathematical/statistical tools is evident – as contrasted to the discourse of Marxist Economics – implying an increase in the use of the iconic element. In terms of terminology, the major influence of Anglo-Saxon economic theory and practice resulted in a switch from loans of Romance origin – prevailing in the initial stage – to terms of English origin in its present stage. This difference is marked and rendered even more visible due to problems in terms' accommodation to Romanian at a phonetic, phonological, morpho-syntactic and semantic level, partly due to the absence of consistent linguistic policy.

Preliminarii. La mijlocul secolului al XIX-lea apărea prima scriere economică românească originală (Nicolae Şuţu, *Notiţii statistice asupra Moldaviei*, traducere cu adăogiri de Teodor Kodrescu, Iaşi, 1852), o traducere a unui text redactat în franceză; în următorul deceniu urma să apară şi prima scriere originală în română a aceluiaşi autor (Nicolae Şuţu, *Propunere despre osebitele mijloace ţintitoare la propăşirea industriei*, 1861, în *Opere economice*, Editura Ştiinţifică şi Pedagogică, Bucureşti, 1957). Acestea sînt momentele inţiale ale limbajului economic ce are, în etapa sa de început, o evoluţie similară cu cea a limbii literare, constituindu-se în datele sale esenţiale în chiar perioada de formare şi stabilizare a acesteia. Această trăsătură iniţială va reprezenta un element de diferenţiere faţă de alte subvariante ale stilului ştiinţific (limbajul filosofiei, lingvisticii, al ştiinţelor exacte – matematica, fizica, medicina): eliminînd etapa de coexistenţă a unor termeni nou introduşi (în perioada de romanizare iniţiată în primele decenii ale secolului al XIX-lea) cu cei vechi, ce proveneau din fondul slav, turc, neogrec (sau din calcuri formate în limba română), limbajul economic conţine, la început, un mare număr de termeni de provenienţă latino-romanică în principal datorită traducerilor din franceză şi formării cadrelor didactice cu precădere la şcoala franceză[1].

---

[1] Relaţiile economice mult mai variate din punct de vedere geografic (deci şi contactele lingvistice) din această epocă ar fi fost, poate, de natură să justifice o mai mare varietate a influenţelor asupra acestui tip de limbaj. De aceea se poate considera că

O statistică a termenilor simpli (fără a lua în calcul unitățile terminologice complexe), realizată pe baza studiului unui corpus de texte din epocă (variind de la studiul monografic la dicționarul specializat și la eseul de popularizare sau de dezbatere a unor idei economice – Nicolae Șuțu, Ion Ghica, Take Protopoppescu, Nicolae Bălcescu, Petriceicu-Hasdeu – configurează următoarea structură etimologică: din 131 de termeni identificați, 1% sînt de origine turcă, 2% de origine maghiară, 3% de origine neogreacă, 4% de origine slavă și tot 4% de origine germană, iar 64% sînt de origine romanică (mulți avînd etimologie multiplă, dintre care cel puțin un etimon romanic). Aceasta indica împrumutul din surse romanice ca mijlocul principal de formare a terminologiei economice în perioada de început; dacă acestui procent i se adaugă și cei 21% termeni formați în română prin procedee interne, se ajunge la un impresionant procent de 85% termeni de origine romanică, apropiată de proporția ce caracterizează stilul științific în general (95% la Manea & Manea, 2006). În această etapă au intrat în limbă majoritatea termenilor ce desemnează principalele concepte ale științei economice, denumirile marilor școli de gîndire economică occidentale, o parte din instrumentele de lucru econometrice și statistice, România reușind să se racordeze la gîndirea economică occidentală.

Discurs economic. Dubla tranziție prin care a trecut economia românească în ultima jumătate de secol a fost reflectată de transformările pe care le-a suferit limbajul economic, atît la nivelul terminologiei, cît și al discursului. La nivelul discursului, trecerea de la modelul economiei de comandă la cel al economiei de piață a însemnat abandonarea tendinței ideologizantă ce presupunea prezentarea „critică" – în fapt (parțial) deformată – a gîndirii economice numite (cu un termen avînd o conotație puternic negativă) „burgheză". Clișeele aparținînd „limbii de lemn" ideologizante precum *racile ale capitalismului*, *caracterul reacționar* (al capitalismului, al burgheziei, al unor teorii), *inevitabila prăbușire a capitalismului*, *substratul de clasă* etc. introduc un set de sintagme ale căror cuvinte – cheie aparțin frecvent fondului vechi, arhaizant (capitalismul prezintă *racile*, el este condamnat de istorie la o inevitabilă *pieire*, consumul neproductiv este *proslăvit*, Keynes – economist „burghez" – încearcă să ia apărarea *rînduielilor* capitaliste etc.), în contrast marcat cu fondul terminologic al economiei, dar și cu puternica neologizare a terminologiei economice actuale. Clișeele menționate apar în asociere cu comentarii directe asupra teoriei sau fenomenului economic prezentat; în discursul actual, ele dispar[2], fiind înlocuite de enunțuri nepolitizate, obiective –

---

influența, venită din direcția teoriei economice – și nu a activității economice (comerciale) nemijlocite este preponderent franceză.

[2] Variații apar chiar și între diferitele etape din perioada modelului socialist, textele din deceniul șapte înregistrînd o reducere a frecvenței formulelor de acest tip și o tentativă de obiectivizare a discursului (comparînd, de exemplu, prezentarea doctrinei keynesiste în cursuri unversitare de istoria doctrinelor din anii 1964 și 1978).

fără însă ca particularitățile doctrinare să dispară complet, ele reprezentînd un vector ce orientează în mod necesar discursul acelei științe care își pune în aplicare rezultatele elaborărilor teoretice prin intemediul politicului.

Din punct de vedere stilistic, existența unei sintaxe mixte caracteristice stilului științific în general și coexistența semnelor aparținînd codului lingvistic cu cele aparținînd altor coduri – considerată cea mai relevantă trăsătură a stilului științific (Irimia 1986: 128) – este parțial infirmat în cazul discursului economic din perioada socialistă. În general, în discursul economic ca variantă a limbajului științific prin care se vehiculează terminologia economică, proporția de mijloace iconice folosite este superioară celei din texte aparținînd altor științe sociale, putînd ajunge pînă la 30% (Predescu 2003: 20-24), ceea ce îl apropie de subvariantele științelor exacte mai degrabă decît de cele ale științelor sociale – de care este legat prin obiectul cunoașterii, care este și subiect – în special datorită aparatului matematic folosit. În textele din perioada socialistă luate spre analiză, însă, ponderea codului lingvistic este remarcabilă: într-o lucrare de economie politică de 624 pagini, numai 31 de pagini conțineau simboluri matematice, formule de calculare a anumitor indicatori economici (proporția ar fi de aproximativ 5%), cu o tendință de a înlocui chiar formula matematică exprimată prin simboluri cu varianta sa exprimată cu ajutorul semnelor codului lingvistic (ex. „Aceasta înseamnă că indicele evoluției retribuirii reale se află în raport direct proporțional cu indicele retribuției nominale și invers proporțional cu cel al prețului și al tarifelor" (N.N. Niculescu 1988: 659).

O asemenea (dis)proporție între semnele aparținînd codului lingvistic și cele iconice își poate găsi o explicație în comentariile făcute de economistul austriac Ludwig von Mises asupra sistemului planificat: „o comunitate socialistă nu poate aplica calculul economic. Acolo unde nu exisă prețuri de piață pentru factorii de producție (...) este imposibil a se recurge la calcule pentru a face planuri de acțiune viitoare și pentru a determina rezultatele acțiunilor trecute." (citat în Pohoață 2000: 86) De aici, probabil, și reticența în folosirea extinsă a aparatului econometric în dicursul economic de orientare socialistă. Perioada de după 1989 înlătură aceste rețineri și necesitatea cunoașterii și evaluării obiective a fenomenelor economice readuce raportul lingvistic – iconic la o proporție comparabilă celei din textele autorilor occidentali contemporani – cu observația că se poate vorbi totuși de o variabilitate în funcție de diferitele subdomenii – sisteme economice, factori de producție, teoria cererii și a ofertei etc.

Terminologie. Terminologia economică a ultimului deceniu și jumătate se caracterizează printr-o dinamică specială, comparabilă doar cu cea a domeniului tehnologiilor informaționale prin viteza cu care apar (și dispar) termeni noi, ca și prin varietatea de tipare de formare a acestora. La nivelul terminologiei, în perioada pînă în 1990 sînt construiți termeni care să se diferențieze în mod programatic de cei desemnînd concepte ale gîndirii economice capitaliste, fie prin

specializarea unor termeni cărora li se atașează doar trăsătura semantică [+capitalism], (fără o diferențiere semnificativă la nivelul definiției), apărînd astfel dublete terminologice cvasisinonimice de tipul *capital* [+capitalism] vs. *fond* [-capitalism], *salariu* [+capitalism] vs. *retribuție* [-capitalism], *profit* [+capitalism] vs. *beneficiu* [-capitalism] (DEP), fie prin atașarea unor determinanți de tipul *socialist*, *de stat* unor termeni preluați din gîndirea economică occidentală. Se formează astfel termeni complecși de tipul *acumulare* vs. *acumulare socialistă*, *achiziții* vs. *achiziții de stat*, *arbitraj* vs. *arbitraj de stat*, *adunarea generală a acționarilor* vs. *adunarea generală a oamenilor muncii* etc. Prezența lor ca intrări separate în lucrările lexicografice specializate ar sugera că e vorba de concepte diferite, fapt parțial infirmat de o analiză a definițiilor. Rezultatul acestui model de creație terminologică este creșterea ponderii termenilor complecși, unii cumulînd un număr mare de constituenți, șapte și chiar mai mulți (*analiza activității economice a unităților socialiste, contradicția dintre caracterul social al producției și însușirea privat-capitalistă a rezultatelor ei*), cu o sintaxă complicată, contribuind prin aceasta la un discurs prolix și greu de urmărit. Ideologizarea – dar și inconsecvența epistemologică – și deci conceptuală – se manifestă la nivelul selecției termenilor, un dicționar de specialitate incluzînd unități lexicale ca *înviorare, întrecere socialistă* sau chiar *deosebiri esențiale dintre oraș și sat în socialism*, ceea ce presupune o tentativă de teoretizare și de conceptualizare acolo unde fragilitatea sistemului nu este de natură să o permită.

O cercetare cantitativă a intrărilor de dicționar specializat (DEP și DE) pune în evidență o diferență la nivelul selecției termenilor considerați ca pertinenți: dintre cei 108 termeni din DEP și 166 din DE la litera A, numai 40 sînt comuni (37%, respectiv 24%) – luînd în considerare și variantele, ceea ce indică o neconcordanță în plan profund, la nivelul sistemului, exprimată și la nivel terminologic. O altă particularitate a acestei secțiuni diacronice a terminologiei – de altfel în concordanță cu un aspect semnalat deja la nivelul discursului – este prezența unui set de elemente introduse ca termeni în dicționarele specializate (DEP) aparținînd stratului vechi, cuvinte cu etimon slav (*dijmă*, *iarmaroc*, *argat*) sau turc (*chiabur(ime)*, *rușfeturi*, *vechil*), dar și alte forme arhaice (*arvună*<ngr., *bazar*<fr., *uzură*<fr.) care transferă în zona științificului fapte ale experienței comune, fără însă ca acest transfer să fie însoțit de o necesară diferențiere la nivel definițional. Avînd în vedere că relațiile dintre termeni reflectă relațiile dintre concepte și că gradul de organizare la nivel conceptual a unui domeniu se regăsește în structurarea termenilor săi, se poate evalua, prin această prismă, organizarea în interiorul „economiei socialiste” ca știință.

Cu aceste antecedente, revenirea la conceptele și terminologia economică au presupus un efort – în primul rînd din partea mediului academic, căruia îi revine sarcina de a le sistematiza și disemina. Acest efort se materializează în numărul mare de cursuri universitare – peste 200, inclusiv reeditările sau edițiile în mai

multe volume, dar şi de opere lexicografice monolingve şi bi/plurilingve din domeniu (cu subdomeniile sale), al căror număr depăşeşte 100 (fără reeditări) apărute în România din 1990 pînă în prezent. Toate acestea, împreună cu numărul mare de publicaţii de specialitate – în format pe hîrtie, cît şi electronic – pot oferi o imagine a interesului acordat fenomenului economic şi, implicit, expresiei sale lingvistice. Totuşi, se poate presupune că această revenire la valorile gîndirii economice nu a fost lipsită de ezitări în perioada de început, ezitări datorate şi lipsei unui instrumentul terminologic adecvat, capabil să desemneze cu rigurozitate şi în deplină conformitate cu normele limbii fenomenele, procesele, instituţiile economice pe care numeroase generaţii de specialişti le cunoscuseră în principal din descrierile ideologizante ale cursurilor de economie socialistă. Absenţa din teoria economică socialistă a unor fenomene caracteristice pieţei libere precum *concurenţa*, *şomajul*, *inflaţia*, reintroducerea unor subdomenii ca *bănci şi burse de valori*, *asigurări*, dar şi apariţia unor discipline noi precum *managementul resurselor umane*, *managementul calităţii*, ca şi noi abordări şi teorii au necesitat reevaluarea/redefinirea unor termeni şi introducerea altora noi. Aceste ezitări se manifestă la nivel terminologic prin: a. folosirea unor termeni în formă neadaptată (la sistemul limbii române), adesea marcaţi prin mijloace grafice; b. existenţa unor variante ale aceluiaşi termen înainte ca acesta să fie standardizat prin intervenţia unor organisme specializate sau să se impună prin uz; c. variaţii în cadrul relaţiei termen – concept, fie că acelaşi termen este folosit pentru a desemna concepte diferite, fie că există variaţii interne ale aceluiaşi concept.

În prima dintre situaţiile menţionate, termenii pot fi introduşi fie prin intermediul unor strategii metadiscursive, precum utilizarea unor formule – „numit şi" : „aşa-numitul ring al bursei (numit şi „corbeille" sau „treding (sic!) floor") (*Economia politică* 1991: 319) (corect – *trading* din engl. *trading*, to trade), „piaţa la termen" cunoscută şi sub numele de „futures market" sau „terminal market" (*Economia politică* 1991: 322), fie printr-o explicitare directă – de ex. „în limbaj tehnic, dreptul de a cumpăra înseamnă dreptul de a fi „long", iar cel de a vinde de a fi „short" (*Economia politică* 1991: 323), fie – în alte cazuri – prin propunerea unui termen românesc însoţit de echivalentul său în limba de provenienţă – de obicei engleza, uneori engleza şi franceza – între paranteze, eventual cu asocierea celor două prin conjuncţia *sau* – de ex. ordine „good till cancelled" – valabil pînă la revocare (*Economia politică* 1991 : 319), ex. „inflaţia rampantă sau tîrîtoare (în engleză *creeping inflation*)" (*Economia politică* 1991: 252), „ordine de oprire a pierderii (stoop [sic!] loss order)" (*Economia politică* 1991: 319) (corect – *stop loss order*), sau chiar prin combinarea celor două metode – de ex. „preţuri 'spot' (sau preţuri de „settlement")" (*Economia politică* 1991: 322). În toate cazurile punctuaţia folosită – ghilimele, parantezele – marchează faptul că termenul – fie el simplu sau complex – este resimţit ca fiind străin de corpul limbii române, trebuind sa fie diferenţiat de acesta prin metode grafice. Există şi situaţii în care termenul

apare fără nici o explicație sau traducere, făcînd astfel discutabilă eficiența comunicării – cu atît mai mult cu cît este vorba de un curs universitar, menit așadar să inițieze pe neofit, de ex. operațiuni „spread” (*Economia politică* 1991: 323), sau în enumerarea tipurilor de operațiuni bursiere (operațiuni la vedere, la termen, arbitraj valutar, headging – sic!) (corect *hedging*) (*Economia politică* 1991: 323). Se poate constata că nu este vorba de adaptare, ci doar de introducerea în text a unor forme neadaptate pentru a face referință la realități extralingvistice încă inexistente sau inoperante în România anului 1991, anul în care a apărut cursul citat (să menționăm că Bursa de valori a fost inaugurată abia în aprilie 1995).

Asemenea ezitări sînt caracteristice fazei inițiale de pătrundere a unui termen nou (neologism terminologic) în limbă, urmînd ca uzul să îi stabilizeze forma (în absența, în cazul României, a unui organism specializat) sau să îl elimine. Ele nu reprezintă un fenomen specific doar acestei perioade – unul dintre primele cursuri academice de economie politică (Strat 1870: 292) prezenta astfel termenul *encaisse*: „Acéstă parte a capitalului care rĕmâne tot-d'a-una neatinsă se numesce *encaisse* a băncei.”; totuși frecvența lor este sensibil mai redusă. Ele pot fi întîlnite și în lucrări mai îndepărtate de momentul de început – în traduceri, ca și în lucrări de concepție originală actuale, indicînd o strategie generală de introducere a autonimului în text. Lipsa termenului și/sau folosirea unei echivalări aproximative, ca și o strategie metadiscursivă utilizată în mod defectuos concură la reducerea eficacității explicitării și la construirea unui discurs lipsit de claritate: „S-a recurs doar la o metodă de stabilire a prețului prin suplimentarea costurilor *(cost-plus pricing)* (Hardwick, Langmead, Khan 2002: 425)”.

Într-o primă etapă, apariția unui termen nou poate fi marcată de existența unor variante; acest fenomen poate avea drept cauză fie canalele multiple prin care respectivul termen a pătruns în limbă (frecvent engleza și franceza), fie prevalența formei scrise asupra celei vorbite (varianta cea mai frecventă în perioada pe care o traversăm, marcată de alfabetism cvasi-generalizat, la care se adaugă nivelul relativ ridicat de cunoștințe de limbi străine) sau a celei vorbite asupra celei scrise. Acesta era cazul mai degrabă pînă la cel de-al doilea război mondial – un exemplu din această categorie fiind termenul *cliring* < eng, intrat cu această formă în limbă la începutul secolului, dicționarele de specialitate (DE) înregistrînd în prezent forma *clearing* ce reia varianta grafică și nu cea sonoră, deși forma *cliring* este menționată de Georgeta Ciobanu în 1996)[3]. Acolo unde forma grafică este stabilizată, pot apare variații la nivelul pronunției: *management* pron. ['menigiment] (conform DE și DN), dar și [me'negement < engl. *management*; *manager*, pron. [ma'nager] dar și ['meneger] < engl. *manager*. Totuși, numărul

[3] Referitor la această afirmație, trebuie spus că există suficiente exemple care să ateste și ipostaza reținerii (numai) a formei scrise: *broker, boom, dumping, leasing, holding, overdraft etc.*, forme care au rezistat nemodificate în perioada socialistă.

relativ mic de variante înregistrate – atît în dicționarele speciale (DE), cît și cele generale (NNS, MDA) – ale unor termeni care au fost reținuți (*zegism/zeghism, slumflație/slumpflație*) arată că, din punct de vedere formal, elementele noi se stabilizează relativ ușor, fără o variabilitate care să afecteze sistemul.

Apar în discursul economic și cuvinte care rămîn neadaptate, neavînd timpul necesar să se stabilizeze – formal sau conceptual – și care, poate, nici nu o vor face deoarece desemnează realități efemere care dispar sau se reorganizează rapid sau periodic (nume de instituții, produse economice, indicatori economici etc.). Apariția unor asemenea efemeride lexicale/terminologice poate avea mai multe cauze. Pe de o parte, ea poate fi pusă pe seama dorinței de a transfera autoritatea sursei asupra semnificatului prin uzul formei neadaptate chiar și atunci cînd în limbă există (deja) un termen acceptabil/acceptat: forma engleză din exemplul următor nu face decît să reia într-un alt cod același concept „clasamentul a fost întocmit după venitul brut (*gross income*)" (Capital, An 5, nr. 26/1996, p. 5). Poate fi, eventual, vorba de dorința de a exhiba competențele lingvistice ale emițătorului sau de dorința acestuia de a-și marca lingvistic apartenența la comunitatea experților domeniului.

Pe de altă parte, poate fi vorba de o reacție la nevoia imediată de a desemna un obiect/concept/fenomen nou, „umplînd" astfel rapid (și convenabil din punctul de vedere al economiei de creativitate lingvistică) un gol terminologic într-un domeniu marcat de un puternic dinamism, în care întîrzierea se evaluează în pierderi financiare. Ceea ce rezultă este un caracter criptic al comunicării, parțial ameliorat de contextul care poate oferi indicii: că sintagma „*capitalized billings*" desemnează un indicator economic („specialiștii cunosc că, pentru a obține indicatorul „*capitalized billings*" se înmulțește ... *Capital*, An 5, nr. 26/1996, p. 5) sau că *dealing* este un domeniu de activitate economică („prioritatea o constituie atragerea de specialiști în domeniile: credite, trezorerie, arbitraj, *dealing*, juridic... *Capital*, An 5, nr. 26/1996, p. 2). De remarcat că exemplele provin din presa de specialitate care – adresînd un mesaj intens specializat unui public presupus competent – reprezintă, alături de articolul academic, un *locus* al unei dinamici lingvistice speciale, acestea fiind canalele de pătrundere a ideilor noi, validate sau nu ulterior de comunitatea științifică sau de praxisul economic.

Înainte de a analiza modul în care unităților terminologice ce constituie limbajul economic azi se integrează în peisajul mai vast al sistemului limbii române contemporane, de a identifica acele caracteristici care îl definesc și disting atît de alte limbaje speciale actuale, cît și de limbajul economic din perioada anterioară, este necesară – din nou – o privire asupra canalelor prin care termenii au pătruns în limbă. Luînd considerare și de data aceasta termeni stabilizați și înregistrați în opere lexicografice generale sau de specialitate (și eliminînd din corpusul utilizat termenii atestați după 1918), excluzînd, de asemenea, termenii complecși (82 de unități terminologice) datorită incertitudinii în privința atestării

şi/sau stabilirii etimologiei, calculînd aşadar procentele pentru un total de 91 de termeni, identificăm o schimbare majoră în comparaţie cu etapa anterioară: 39% termeni de provenienţă engleză şi 3% cu etimologie multiplă engleză şi franceză (total 42%), 15% termeni de provenienţă franceză şi 2% franceză şi engleză (total 17%), un total de 5% termeni de alte origini (italiană, germană, latină, cu procente de 1 sau 2%) şi 36% termeni formaţi în limba română prin mijloace interne, indicînd o preponderenţă clară a influenţei anglo-saxone asupra celei romanice. Discutînd despre etimologie, trebuie, însă, făcută distincţia între originea termenului şi etimologie (Avram 1997: 11): în vreme ce originea este în multe cazuri relativ uşor de stabilit, etimologia directă poate fi problematică, întrucît datorită proliferării metodelor de transmitere a informaţiei este greu de stabilit sursa (Avram 1997: 11). Totuşi, o observaţie trebuie făcută cu privire la aceste statistici – ele nu au caracter de reprezentativitate din punctul de vedere la frecvenţei: pe de o parte, termenii nou introduşi au frecvenţă relativ redusă – fie şi numai dacă luăm în considerare faptul că majoritatea acestora sînt definiţi cu ajutorul termenilor din perioada anterioară; în plus, din perspectivă terminologică, în ierarhia conceptuală a ştiinţelor economice, ei desemnează concepte subordonate, derivate, desemnarea conceptelor supraordonate facîndu-se prin termeni intraţi în limbă în perioada de început. În plus, se pot opera diferenţieri şi în funcţie de subdomenii: astfel, unele vor propune un import mai scăzut, cu ponderea formării termenilor în română, în vreme ce un subdomeniu ca teoria firmei, cu o evoluţie semnificativă în ultima perioadă (experimente, modelare informatică, teoretizări ale strategiilor companiilor multinaţionale etc.) vor prezenta un număr mai mare de împrumuturi, adesea parţial adaptate. Iată cîteva exemple: modelele comportamentale din şcoala comportamentală introduc elemente precum: „luarea deciziilor rezultă din negocierea care are loc între membrii unei firme (*coalition*)" (Hardwick/ Langmead/ Khan 2002: 243); „Un alt fapt care ţine de modelele comportamentale este *slăbiciunea (slack) organizaţională."* (Hardwick/ Langmead/ Khan 2002: 244).

Schimbarea sursei de împrumut – reflectînd direcţia influenţelor atît de natură teoretică, cît şi în practica economică – antrenează schimbări la nivelul comportamentului termenilor intraţi în limbă în această perioadă. Apartenenţa celor două limbi – engleza, limbă donatoare şi română, limbă receptoare – la tipuri şi familii diferite (pe de o parte engleza, limbă aparţinînd familiei germanice, cu gramatică preponderent analitică, flexiune săracă şi formare în principal prin compunere, pe de cealaltă româna, limbă aparţinînd familiei romanice, cu gramatică preponderent sintetică, flexiune bogată şi formare în principal de tip derivativ) presupune o compatibilitate mai scăzută, deci şi dificultăţi mai mari în procesul de acomodare a împrumuturilor la sistemul limbii române. Compatibilitatea între limba română şi limbile romanice din care proveneau majoritatea neologismelor terminologice din etapa iniţială transpare

din modificările operate asupra etimonului în vederea adaptării, dar şi încadrarea morfologică fără probleme, putîndu-se vorbi de o integrare deplină a acestor împrumuturi.

Relativa incompatibilitate între limba donatoare şi limba receptoare a condus – ca şi în cazul celorlalte limbi romanice – la un număr mare de împrumuturi terminologice adaptate incomplet, a căror prezenţă dă limbajului economic din prezent profilul său specific. Deşi s-ar putea vorbi de un continuum de unităţi terminologice cu diferite grade de adaptare, vom încerca să le sistematizăm – cu referire directă la împrumuturile din limba engleză (prin engleză înţelegem engleza standard şi nu facem referire la varietăţile regionale, britanică sau americană). Aceasta şi datorită faptului că păstrarea formei din limba-sursă le face să se distingă în (con)text, fiind cele mai vizibile în peisajul lingvistic românesc.

1. Un prim grup (nu sînt incluse aici xenismele – sintagmele consacrate – din latină sau din alte limbi, ele reprezentînd un bun comun al terminologiei economice indiferent de limbă: *laissez-faire*, *ad valorem*, *homo oeconomicus*, *ex-ante* şi *ex-post*, *ceteris paribus* etc., acestea fiind utilizate fără variaţie în toate limbile) cuprinde împrumuturile care nu fac dovada iniţierii procesului de adaptare, de tipul *bancassurance* (BRD a lansat sistemul bancassurance A 19 06 01 5), *buy-back* (... un nou sistem de vânzări, *buy-back*, al cărui scop definit este deschiderea unui nou canal de vânzare a maşinilor noi .... *România Liberă* 05 10 01 4), *futures* (de obicei în asociere cu *options*) (Pe *futures* volatilitatea activelor suport ramâne în continuare scăzută ...bloombiz.ro 21.10.2006), *joint-venture*, *co-branded*, *open-market*, toate preluate din corpusul folosit. Caracterul neadaptat este evident şi în dificultatea încadrării morfologice a unora dintre termenii din această categorie: *co-branded* (Banca Ţiriac şi Metro lansează primul card *co-branded* (t) *România Liberă* 16 11 01 Ghid financiar II) sau *bancassurance* (BRD a lansat sistemul *bancassurance* Adevărul 19 06 01 5) sînt greu de încadrat morfologic şi în mod evident invariabili, fapt de limbă ce nu este caracteristic românei. Rezolvarea preferată în aceste cazuri este încadrarea într-o structură prepoziţională, de multe ori cu *de*, *de tipul* ...de swap, sau extensia atributivă construită asindetic: contracte futures, piaţă futures, operaţiuni futures.

Tot în acest grup pot fi încadraţi şi unii termeni formaţi prin iniţializare (acronime) în engleză şi utilizaţi ca atare, fără a se încerca traducerea componentelor şi reconstituirea setului de iniţiale[4]: SWOT, aşa-numiţii INCOTERMS ca FOB ("free on board"), FOC ("free of charge"), CIF ("cost,

[4] Există şi cazuri în care sintagma este întîi tradusă în limba română, acronimul fiind apoi reconstruit pe baza formei româneşti, fiind deci supusă unui proces de adaptare (fie şi măcar prin faptul că în acest fel pot fi eliminate grafeme care nu sînt utilizate în limba română): TVA taxa pe valoare adăugată după V.A.T. Value Added Tax, MRU Managementul resurselor umane după HRM (Human Resource Management).

insurance of freight")[5], OTC (din engleză Over-The-Counter cu referire la tranzacțiile bursiere) sau TQM (pentru Total Quality Management, tradus de altfel, în română și fiind utilizat și în formă neinițializată ca Mangementul Calității Totale).

2. Un al doilea grup este reprezentat de termenii care prezintă un anumit grad de adaptare la sistemul limbii, evidențiat în primul rînd prin prezența unor modificări – în special la nivel fonetic, fără ca această adaptare să fie însă operată la toate nivelele. Adaptarea se manifestă și la nivel morfologic, termenii primind mărcile specifice – în special este vorba de categora nominală – articol hotărît sau nehotărît, ca și forme cazuale. Totuși, în multe cazuri, atît forma cu articol hotărît, cît și cea de dativ-genitiv apar cu cratimă, în acest fel marcîndu-se grafic coeziunea redusă dintre substantiv și morfemul respectiv (compania B. acuză firma germană că i-a furat conceptul de marketing inclusiv *logo-ul* (sigla). Capital, 33/1996, p. 18). Nivelul ortografic la termenii din acest grup este foarte puțin sau deloc alterat:

– este preluat nemodificat grupul final *–ing* (sufix gramatical indicînd forme verbale nepredicative – Present Participle) ca în *branding*, *cancelling, consulting, dispatching, fixing, hedging, rating, rebranding*;
– apar grafeme care nu sînt folosite în mod obișnuit în limba română: litera k (*open market, broker*), litera y (*buy-back*), consoane geminate (*cancelling, business*); grupuri de grafeme necaracteristice limbii (*dispatching*);
– în general distanță dintre forma grafică și cea fonetică este păstrată, românei fiindu-i, dimpotrivă, caracteristică o marcată suprapunere între cele două forme. Tendință este de a reține o fomă fonetică cît mai apropiată de etimonul original – sau măcar de a o aproxima acolo unde diferențele dintre sistemele fonetice ale celor două limbi sînt mai marcate – în principal în privința calității vocalelor: absența distincției dintre vocalele lungi și vocalele scurte în română, ca în *dealer,* pronunțat [`dilăr] în română, dar [`di:lə] în engleză), absența unor vocale (a vocalei închise /Δ/ și a vocalei deschise /æ/, ca în *brand*, pronunțat [brend] în română, dar [brænd] în engleză) și a unor consoane (consoana nazalizată /ŋ/ în toți termenii terminați în *-ing*) din sistemul fonetic românesc. De asemenea, unele litere sau grupuri de litere (*ch* pronunțat /č/, *j* pronunțat /ğ/) sînt pronunțate diferit de modelul articulator al limbii, forțînd sistemul.
– la nivel fonetic apar diferențe la nivelul plasării accentului: *manager*, pron. cu accentul pe penultima silabă, accentul fiind pe antepenultima în engleză

[5] Situația din limba română a acestor acronimice merită menționată, avînd în vedere că, deși de utilizare internațională – avînd, așadar, avantajul de a fi utilizați și recunoscuți indiferent de limbă, ei sînt totuși traduși în franceză ca FAB (franco à bord), CAF (coût, assurance, fret).

sau în cazul lui *panel* [pa'nel] cu accentul pe ultima silabă în română spre deosebire de [`pænəl] în engleză.

3. Ultimul grup identificat este cel în care se înscriu termenii care prezintă gradul cel mai avansat de adaptare la sistemul limbii, reținîndu-se un singur aspect al originalului prin care împrumutul se îndepărtează de la normă – de obicei, diferența între grafie și pronunție (aproximată după cea engleză); în rest, termenul are paradigma completă și îndeplinește una din cerințele de bază ale formării termenilor, anume aceea de a fi productiv, de a forma derivați (sau compuși). Iată cîțiva dintre acești termeni: *manager* (*Senior manageri, top manageri, middle manageri* în Capital, 26/1996, p 14, contabilitate *managerială*, structuri *manageriale,* în Capital, an 1, 4/1992, p. 2, organizare *managerială,* în Tribuna economică 46 2004, p. 24); strategii coerente care să *managerieze* activitățile (exemplu oferit de un masterand în economie); *audit, auditor, auditare* (*auditarea* în vederea atestării, în Capital, 28/1996, p 19). Revenind la datele statistice referitoare la perioada actuală, se poate remarca creșterea ponderii elementelor formate prin mijloace interne.

O ipostază specială a împrumutului o reprezintă calcurile: problema care se pune aici nu este de adaptare formală, ci mai degrabă de terminologizare și redefinire conceptuală. Prin traducerea – nu arareori defectuoasă sau în necunoștința limbii-sursă – a unor termeni complecși, (și aici ponderea o deține limba engleză datorită numărului destul de mare de așa-numiți „prieteni falși", vocabule cu etimon comun latin, dar cu dezvoltare semantică diferită) rezultă calcurile frazeologice; uneori termenul este relativ transparent și conceptul recuperabil, alteori – nu: vînători de capete (din eng *head hunters*, persoane angajate pentru a recruta personal de înaltă calificare); *auto-angajament,* care în ciuda transparenței totale a componentelor, nu se „deschide" în fața utilizatorului român, fiind o traducere a englezescului *self-employment*, „angajat independent" sau „liber întreprinzător".

Mai frecvent apare calcul lexical, construirea unui sens neologic specializat, termenul nou suprapunîndu-se însă altui cuvînt românesc cu care este omonim: cardul *domestic* („domestic = legat de casă, de gospodărie, de familie" în DEX, „de casă familial", dat cu etimologie franceză în DN, în engleză „intern, care ține de interior ca opus lui extern, internațional în *domestic market* – piața internă, în RC); buget *consolidat* („consolidat = întărit, durabil – fără sens specializat în DEX, cu același sens în DN, prezent în termenul complex *buget general consolidat* cu sens specializat economic, în engleză *consolidated* are sensul „care aduce laolaltă, care combină diverse elemente"); *utilități* („utilitate = însușirea a ceea ce este util sau utilizabil, de folos" în DEX, „faptul de a fi util" în DN, dar cînd este la plural cu sensul de „servicii publice" în RC). Unul din calcurile cu frecvența cea mai mare în ultimii ani desemnează o funcție în eșalonul superior al

unei companii, fiind o ambiguitate din punctul de vedere al încadrării morfologice: substantivul *executiv* („următoarea generaţie a executivilor de vîrf va avea o însărcinare internaţională de îndeplinit" în Tribuna Economică 33/1992 p. 29), poate apărea şi cu referinţă feminină (femei executive), totuşi mai apare şi în forma iniţială, ca adjectiv: viitori şefi ai birourilor executive.

Stilul ştiinţific în limba română – şi variantele sale, între care cea economică – se vede în perioada actuală confruntat cu un aport neologic care, comparabil poate cu cel din perioada formării sale la începutul secolului al XIX-lea din punct de vedere cantitativ, diferă în mod evident în mai multe privinţe. În plan general, acest „import" de termeni are loc în condiţiile unei evoluţii rapide a domeniului în contextul globalizării şi al informatizării, ceea ce modifică însăşi configuraţia economiei ca ştiinţă: apar subdomenii noi interdisciplinare (managementul proiectelor, informatica de gestiune, eco- sau agro-turismul) care, preluînd o parte din bagajul terminologic al domeniilor de intersecţie, îşi configurează o terminologie proprie. Orice modificare la acest nivel presupune reaşezări de paradigmă, redefiniri de concepte şi, inevitabil, modificări terminologice. Dezvoltarea tehnologiilor informaţionale facilitează diseminarea informaţiei corecte, valoroase, dar şi a unor termeni neadaptaţi, reflectînd ezitări atît la nivel formal, cît şi conceptual. Accesul cvasi-generalizat la tehnologiile informaţionale – atît ca emiţător, cît şi ca receptor – face posibilă răspîndirea rapidă şi deci greu de controlat sau de normat/ normalizat a unor forme discutabile.

Abandonarea sistemului economic de tip socialist planificat a însemnat şi trecerea în desuetudine a unui set considerabil de termeni aflaţi la graniţa dintre propagandă şi ştiinţă. Reminiscenţele lingvistice ala cestui sistem au suferit un proces de determinologizare şi de încărcare conotativă, trecînd în vocabularul general cu conotaţia vetustului, neadaptării sau „nostalgicului". În sens invers, concepte aparţinînd economiei de piaţă, anterior demonizate, şi termenii ce-i desemnau, marcaţi în mod programatic cu o conotaţie negativă, au fost redefiniţi, repuşi în circulaţie, readuşi din sfera ideologicului înapoi în cea a ştiinţei.

Aportul substanţial de neologisme terminologice reconfigurează limbajul economic actual. Sursa lor – preponderent engleză – determină cîteva caracteristici ale acestuia: adaptare redusă a multora dintre termeni la sistemul limbii, menţinerea aspectului grafic din limba de origine, pronunţia identificabilă ca aparţinînd spaţiului anglo-saxon – purtînd autoritatea unui spaţiu prosper, sursă a marilor modele economice – transformă adesea discursul economic într-o formă relativ criptică, greu accesibilă nu doar prin complexitatea ideilor, ci şi prin distanţa la care terminologia utilizată îl plasează de norma lingvistică. Existenţa unor termeni insuficient de clar definiţi, ca şi prezenţa unor aşa-numiţi „prieteni falşi" preluaţi din engleză şi care forţează un sens nou, adesea impropriu, asupra unui cuvînt deja existent în română, sînt de natură să devină surse de neclaritate.

Transmiterea informației preponderent în formă scrisă, viteza și distanța la care poate circula informația, ca și deținerea la nivel de masă a unor rudimente de engleză produc o rezistență la adaptare a termenilor noi pe care limba română nu a mai cunoscut-o pînă acum. Din perspectivă socio-lingvistică, se poate discuta chiar de o breșă (ca să nu folosim expresia destul de dramatică – altfel consacrată – de prăpastie) între generații din perspectiva însușirii și vehiculării terminologiei. Fără a adopta o poziție puristă și intervenționistă, lingviștii, împreună cu economiștii, ar trebui să ia în considerare posibilitatea reglementării importului terminologic, evaluarea necesității unor termeni, alternativele de desemnare în cazul celor considerați necesari. Rezultatul nu poate fi decît benefic pentru specialiști, cărora li se pune astfel la dispoziție un instrument suplu și adaptat nevoilor de comunicare într-un domeniu în care ezitarea, incertitudinea, ambiguitatea ne afectează pe toți.

Bibliografie

Georgeta CIOBANU, **Anglicisme în limba română**, Editura Amphora, Timișoara, 1996

Dumitru IRIMIA, **Structura stilistică a limbii române**, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986

Maria-Camelia MANEA, Constantin MANEA, ***Aspecte al reromanizării lexicului limbii române contemporane prin afluxul neologic și de termeni științifici***, în **Direcții în cercetarea filologică românească** (coord. Mariana FLAIȘER) Casa Editorială Demiurg, Iași, 2006, p. 100-109

Ion POHOAȚĂ, **Capitalismul. Itinerare economice**, Polirom, Iași, 2000

Elena PREDESCU, **Vulgarizarea discursului științific economic: puncte de vedere**, Ovidius University Press, Constanța, 2003

Phillip HARDWICK, John LANGMEAD, Bahadur KHAN, **Introducere în economia politică modernă**, Editura Polirom, Iași, 2002

* * *

Revista *Capital*

Revista *Tribuna economică*

Nicolae IVANCIU (coord.), **Istoria doctrinelor economice** (= IDE), Editura Didactică și Pedagogică, București, 1964

N.N. CONSTANTINESCU, **Economie politică** (=EP), Ministerul Educației și Învățămîntului, București, 1988

Ioan STRAT, **Tractat complectŭ de Economie Politică – sau simplă espunere a modului cum se formésă, se distribue și se consumă bogățiele**, Imprimeria Statului, Bucuresci, 1870

* * *

Alexandru ALBU & al., **Dicționar de economie politică** (=DEP), Editura Politică, București, 1974

Niță DOBROTĂ, **Dicționar de economie** (=DE), Editura Economică, București, 1999

Florin MARCU, **Noul dicționar de neologisme** (=NDN), Editura Academiei, București, 1997

Micul dicționar academic (=MDA), Editura Univers Enciclopedic, București, 2003

Le Robert & Collins du Management (=R&C), Dictionnaires Le Robert, Paris, 1992

Tatiana VERDEȘ
Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău

Interpretarea *deixis*-ului în discursul publicistic politic

The deixis plays an important role in communication; it makes the expression wider, more varied and determins contextual effects. The main role of deictic elements is to establish connections between the expressed content and situational context, contributing to the dynamics of communication.

Deicticele nu constituie o realitate nouă a *limbii,* diferind doar maniera de interpretare a acestora de la un cercetător la altul și termenul utilizat.

Noțiunea de ***deictic*** (gr. *deiktikos* – demonstrativ – „a indica", „a arăta") a fost introdusă pentru a interpreta trăsăturile „de orientare" ale limbii, care depind de timpul și locul enunțării. Pentru prima dată termenul *deixis* a fost utilizat în gramatică, în greaca veche la Apolloni Discol. Mai tîrziu cu acest termen operează și W. von Humboldt, C. Buller, A. Frey ș.a.

Deicticele sînt elemente relaționale, conectori textuali care indică sau trimit spre referent, fără a-l numi. T. Mauro afirmă că deictice sînt *„cuvintele care nu admit o definire directă, nu reușim să concretizăm acel ceva intuit într-un cuvânt nerezolvat încă prin simplă referire la lucruri."* (Mauro, 1978: 189). Prin urmare, deși deicticele se prezintă ca niște unități de limbă de sine stătătoare (caracterizîndu-se prin anumite trăsături categoriale, îndeplinesc funcția diferitelor părți de propoziție), ele totuși se deosebesc de acestea prin faptul că nu au un înțeles material (*aici*, de exemplu, poate substitui oricare din circumstanțele: *în parlament, pe scenă, la mare, lîngă casă* etc., iar *acela* poate fi și *Voronin, cîinele, leul, omul* etc. etc.) În mod curent sînt considerate deictice pronumele și adjectivele demonstrative, pronumele personale, adverbele de loc, de mod și de timp, precum și „operatorii practici" cu ajutorul cărora se exercită o anumită influență asupra ascultătorului (de exemplu: *„Poftim!"*, *„Uite!"*, *„Iată!"*, *„Iaca!"*) – toate pornind de la vorbitor.

S-a observat că atît în limba română, cît și-n rusă, franceză, engleză deicticele sînt *„semne indicatoare"*, *„punți de legătură"* între planul verbal (conținutul enunțiativ explicit) și cel contextual – cunoștințe asupra lumii, *„bagaj cognitiv"* implicit, necesar în procesul interpretării complete și corecte a enunțului.

Examinînd aspectele comunicative, se pot stabili următoarele trăsături specifice ale deicticelor: 1 – caracterul ***egocentrist,*** deoarece semnificația deicticelor este

corelată cu poziţia / timpul vorbitorului. Bertrand Russel, de exemplu, vorbeşte despre particule egocentriste, subliniind că semnificaţia lor corelează cu punctul aflării vorbitorului. El include în categoria acestora, alături de unităţile lexicale de tipul *acesta, acela, aici, acolo, atunci,* şi noţiuni lingvistice ca *trecut, prezent, viitor.* (cf. Dîrul 1995: 82). Pentru lingviştii ruşi S. Rahimov, Iu. Apresean caracterul egocentrist este trăsătura definitorie care ar deosebi deicticele de celelalte cuvinte (Ю. Апресян, 1986: 5-34; С. Рахимов, 1986: 62-70); 2 – *caracterul orientativ*, deicticele orientează / indică spre referent, fără a-l numi; 3 – *dependenţa de situaţia comunicativă,* prin raportarea la timp şi spaţiu (situaţie); 4 – *caracterul relaţional,* deicticele făcînd legătură între cuvintele unui enunţ; 5 – *caracterul subiectiv şi obiectiv* – orientarea subiectivă şi obiectivă a emiţătorului şi receptorului.[1]

Astfel, se poate ajunge la concluzia că deicticele au calitatea de conectori textuali (pragmatici); prin condiţiile de utilizare ele stipulează constrîngerile asupra contextului în care este interpretată poziţia introdusă de conector (deictice). Mai concis, deicticele sînt sensibile la conţinutul exprimat, la ordinea secvenţială şi la contextul în care trebuie interpretat enunţul.

În analiza *deicticelor* ca instrumente cu rol important în realizarea sensului textual, se remarcă dubla lor funcţionare, semantică şi pragmatică, derivată din capacitatea conectorilor de a marca relaţii între fraze sau propoziţii, dar şi între stări de fapte, prin mecanisme inferenţiale. (Vlad 2003: 101)

În discuţia prezentă ne vom referi la aspectul pragmatic al deicticelor utilizate în discursul politic actual, în special în articolele publicistic politice.

S-au supus analizei o serie de articole semnate de Petru Bogatu şi Constantin Tănase, selectate din revistele *Flux*, decembrie – aprilie, 2005 şi *Timpul*, decembrie – aprilie, 2005 (în preajma campaniei electorale – discursul politic fiind mai pronunţat şi mai încărcat conotativ).

S-a remarcat că cele mai frecvente deictice utilizate în discursul publicistic politic sînt **deicticele pronume,** mereu raportate la *eul personal* (egocentrismul): „Numai să nu uitaţi că, în timpul util, o să „declanşeze" şi Voronin pe ***voi***. *Precum* i-a mai „declanşat" şi pe ***atîţia alţii***." (C. Tănase, *Timpul,* ***Poemul ticăloşeniei noastre,*** 18 martie, 2005, nr. 202). Atunci cînd utilizăm pronumele personal, p.II, sg, semantic înţelegem că *voi* presupune *cineva care nu face parte din noi,* aici, contextul dictează deicticului *Voi* o altă conotaţie, *voi*=cetăţeni, ziarişti, oponenţi etc.; similar fiind şi în cazul *atîţia alţii* – cuvinte deictice, lipsite de concreteţe, caracterul indicativ şi dependenţa de situaţia comunicativă fiind preponderentă, *atîţia alţii* = mulţime necunoscută.

---

[1] Trebuie menţionat faptul că deixisul este un *fenomen* pur *lingvistic*, în celelalte domenii cum ar fi: muzică, dans, arhitectură, sisteme tehnice, etc. – acestea lipsesc. Valoarea deictică poate fi actualizată parţial în pantomimă, unde se imită gesticulat vorbirea, indicîndu-se obiectul sau locul comunicării.

Cît priveşte pronumele personal, p.I, sg, care ar fi cuvînt deictic de la sine, va avea aici valoare deictică parţială, întrucît, se ştie că articolul este semnat de P.B. sau C.T., ceea ce egalează *eu* cu numele autorului.

Diferit e în cazul celorlalte pronume: „***Oricum***, şi ***cei dintîi***, şi ***cei din urmă*** îşi pun ***aceeaşi*** întrebare." (P. Bogatu, *Flux*, ***De ce s-a dus Voronin la Putna***, 22 decembrie, 2005, nr. 165) – *oricum* – element deductiv-concluziv; nu putem numi concret *cine sînt/au fost cei dintîi* şi *cei din urmă*; cît priveşte deixisul*aceeaşi* – se cere revizuirea cunoştinţelor anterioare pentru a şti care, de fapt, este/a fost întrebarea adresată.

„În faţa ***acestei*** escapade surprinzătoare ***unii acum*** icnesc, iar ***alţii*** se crucesc." (P. Bogatu, *Flux*, ***De ce s-a dus Voronin la Putna***, 22 decembrie, 2005, nr. 165) – *acest, acesta, aceşti, aceştia, aceasta*[2] ş.a. sînt deictice care indică obiectul sau persoana aflată în apropierea nemijlocită de vorbitor, dar se poate subînţelege şi o acţiune care a avut loc recent sau urmează a avea loc curînd; *unii-alţii* – tipul deicticelor care, de cele mai multe ori, apar în tandem, iar semnificaţia lor este dictată doar de context; în cazul dat este vorba de parlamentarii din Republica Moldova.

În exemplul: „În Mexic, unde deficitul de democraţie a ţinut în şah opoziţia ***cîteva*** decenii, forţele democratice pînă la urmă au învins." (P. Bogatu, *Flux*, ***De ce nu este bun boicotul***, 8 februarie, 2005, nr. 115) cititorul poate decodifica semnificaţia deixisului *cîteva,* doar bazat pe propriile capacităţi intelectuale. În enunţul „***Cîte şi mai cîte*** nu se scriu *azi* despre scrutinul prezidenţial din Statele Unite." (P. Bogatu, *Flux*, ***Alegerile din SUA: lecţie de învăţat***, 22 decembrie, 2005, nr. 161), sintagma ***cîte şi mai cîte*** – poate cuprinde orice informaţie care ţine de scrutinul electoral; *azi* – în perioada alegerilor din SUA etc.

Deicticele spaţiale. Adverbele de loc, de obicei, indică spaţiul, apropierea / îndepărtarea faţă de cel care vorbeşte, sensul lor depinde de punctul de aflare a acestuia, care serveşte drept punct de reper, astfel şi aici e vorba de un indiciu, de o doză de ambiguitate, ceea ce ne permite să le plasăm în grupul deicticelor. Spre exemplu: ***aici*** este un adverb care indică locul unde se găseşte şi vorbitorul (emiţătorul), iar ***acolo*** indică partea de spaţiu aflată la o oarecare distanţă de vorbitor. Pe lîngă emiţător, o deosebită importanţă o are şi receptorul, care poate interpreta (repeta) enunţul, sugerînd o nouă conotaţie, astfel că locul indicat de adverbele deictice este altul, ori de cîte ori se schimbă punctul de situare a vorbitorului.

Ziariştii vizaţi preferă să utilizeze adverbele de loc, dar cu alte valori decât cele spaţiale: „Şi ***aici*** ajungem ***acolo*** unde voiam să ajung – la marea dramă

[2] Aceasta exprimă contiguitatea spaţială a unui obiect cu emiţătorul, aşadar cu acel eu, explicit, utilizat într-o situaţie de comunicare.

morală a societăţii noastre." C. Tănase, *Timpul, **Prezervativul,*** 25 februarie, 2005, nr.195). Deşi, *aici-acolo* au apărut în tandem, valoarea semantică este netă, ***aici*** – momentul mult aşteptat pentru a informa; ***acolo*** – ceea ce doream să informez. În exemplul „***Pînă aici*** lucrurile sînt clare." (P. Bogatu, *Flux, **Încă o dată despre echidistanţa presei***, 10 februarie, 2005, nr. 163) etc.– *aici* are, deja, valoare concluzivă, *în urma celor spuse*. Deci, de fiecare dată acelaşi adverb de loc *aici* sau *acolo* poate căpăta o nouă conotaţie, aceasta, bineînţeles, fiind dictată de context.

Alta este situaţia adverbelor de loc imprecise, care de felul lor sînt deictice: „***Undeva*** poate şi exista astfel de bunuri." (C. Tănase, *Timpul, **Aţa lungă face noduri,*** 26 ianuarie, 2005, nr. 182) – adverbul *undeva* este atît de vag, încît nici un comentariu nu ar putea să-i ofere un spaţiu concret. Similar ar fi şi în cazul: „***Oriunde*** nu ne-am adresa nu ni se va da mîna." (P. Bogatu, 13 ianuarie, 2005, nr.47) ş.a.

În categoria deicticelor spaţiale se pot include şi adverbele de orientare cum ar fi: *în jos – în sus, în dreapta – în stînga, înainte – înapoi* ş.a.: „Voi reveni. Urcînd ***de jos în sus***: de la Narojnaia la Adela, de la Adela la Batog, de la Batog la Teleşcu, de la Teleşcu la Voronin." (C. Tănase, *Timpul, **Motanii eterului,*** 23 martie, 2005, nr. 204)

Deseori, pentru a limpezi imaginile propuse, pentru a oferi un mesaj mult mai clar, mai explicit, ziariştii recurg la procedeul de dezambiguizare a deicticelor, acestea din urmă pierzîndu-şi valoarea deictică: „***Altceva***, însă, se ştie cu siguranţă. *Voronin nu are încotro. **Acum**, cînd ruşii i-au întors spatele*, iar *occidentalii îl privesc cu suspiciune*, el este constrîns să rişte." (P. Bogatu, *Flux, **De ce s-a dus Voronin la Putna***, 22 decembrie, 2005, nr. 165).

În concluzie, susţinem că adverbele circumstanţiale de loc exprimă locul, direcţia, poziţia, desfăşurarea, caracteristica etc.: *departe-aproape, aici-acolo, încoace-încolo* ş.a. Oricare ar fi adverbul de loc utilizat, el căpăta valoare deictică doar atunci cînd indică un spaţiu şi nu-l nominalizează, contextul fiind cel care ajută la decodificare şi oferă receptorului posibilitatea multiplelor interpretări.

Deicticele temporale. Adverbele circumstanţiale de timp (de asemeni, deictice) exprimă timpul, ca moment, interval, durată, frecvenţă, desfăşurare, perspectivă, caracteristică etc.: *ieri – azi – mîine, trecut – prezent – viitor, acum – atunci, demult, devreme* ş.a. Ele, de asemenea, pot fi grupate în adverbe care indică timpul în chip hotărît (*ieri – azi – mîine, trecut – prezent – viitor, acum – atunci* ş.a.) şi imprecis (*odată, cîndva, demult* ş.a.) [**Gramatica uzuală a limbii române** 2000: 184]. Bineînţeles că cele imprecise au valoare deictică mai expresivă.

În campania electorală axa temporală (ieri-azi-mîine) este primordială, ceea ce ar explica utilizarea frecventă a adverbelor temporale: „Nu poate fi sănătoasă o

societate unde vezi *ceea ce* vezi: *ieri* – lider frontist, *azi* – consilier comunist; *ieri* – deputat în fracțiunea lui Roșca, *azi* – șeful partidului Maricicăi, *ieri* ciugulea din palma lui Serafim, *azi* scuipă clăbuci în această palmă." (C. Tănase, *Timpul, **Prezervativul,*** 25 februarie, 2005, nr. 195)„Oamenii pe care i-am știut raționali, lucizi, verticali, intrasigenți, cu principii, *astăzi* „se clatină"..." (C. Tănase, *Timpul, **Cimitirul cu iluzii,*** 25 martie, 2005); *astăzi*– ar generaliza ideea de: *în urma evenementelor petrecute în RM*; speech time.

În enunțul „Totul ce face *azi* Voronin e un spectacol pentru proști, o fanfaronadă". (C. Tănase, *Timpul, **Cimitirul cu iluzii,*** 25 martie, 2005), *azi* – nu presupune ziua de 25 martie, cînd este semnat articolul, ci perioada campaniei electorale, prealegerilor; event time.

Frecvent utilizat este și tandemul deictic *acum-atunci*: „Și *atunci* ce rămîne din BMD-ul lui Urecheanu" (C. Tănase, *Timpul, **Poemul ticăleșeniei noastre,*** 18 martie, 2005, nr.202) (*Atunci* = în urma celor întâmplate); „Am auzit că Costică Munteanu *acum* și-ar căuta un loc sub ... Soarele lui Serafim Urecheanu." C. Tănase, *Timpul, **Prezervativul,*** 25 februarie, 2005, nr.195) Acum = după o serie de schimbări în scena politică etc. etc.

În cele din urmă, dacă pentru adverbele de tipul *aici-acolo, sus-jos, ieri-azi-mîine, atunci-acum* ș.a. se poate găsi un echivalent relativ apropiat, adverbele de tipul *undeva, oriunde, odată, cîndva, demult, uneori, altădată* etc. au o doză de ambiguitate mai pronunțată, fiind deictice propriu-zise: „... *Uneori* rămîne ca o baricadă, de apărare. *Alteori*, are de făcut față unor presiuni inimaginabile." (P. Bogatu, *Flux, **Libertatea de exprimare, o problemă comună pentru spațiul ex-sovietic,*** 19 decembrie, 2005, nr. 167) – sînt tipul cuvintelor ce aproape tot timpul au valoare deictică.

În toate cazurile receptorul trebuie sa fie foarte atent la decodificarea mesajului, întrucît același element discursiv poate căpăta conotații diferite. Cititorul este obligat să revadă/revizuiască cele citite pentru a înțelege corect mesajul expus.

În concluzie, se poate afirma că deicticele joacă un rol important în comunicare, ele fac ca enunțul să fie „mai larg", mai variat din punct de vedere interpretativ, făcînd posibile anumite efecte contextuale. În același timp, ele stabilesc relația dintre emitător și receptor localizînd actul vorbirii într-un timp și spațiu în raport cu vorbitorul.

Bibliografie

A. DÎRUL, ***Corelația cuvinte deictice/cuvinte auxiliare***, *Revista de lingvistică și știință literară*, nr.4, Chișinău, 1995, p.82-88

*** **Gramatica uzuală a limbii române**, Editura Litera, Chișinău, 2000

T. MAURO, **Introducere în semantică**, Bucureşti, 1978.

С. РАХИМОВ, **Проблема дейксиса как категории сопоставительной грамматики**, în В сборнике: *Филологические науки*, Москва, 1986, стр.62-70.

C. VLAD, **Textul aisberg**, Cluj, 2003.

Ю. АПРЕСЯН, **Дейксис в лексике и грамматике и наивная модель мира**. //В сборнике *Семиотика и информатика* 28 выпуск.//, Москва, 1986, стр.5-34.

Surse

Petru BOGATU, articole politice, *Flux*, decembrie-aprilie, Chişinău, 2005

Constantin TĂNASE, articole politice, *Timpul*, decembrie-aprilie, 2005

Monica VLAD
Universitatea „Al. I. Cuza", Iaşi

Ironia in publicistica actuală. *Academia Caţavencu*

The development of the journalistic style is strongly influenced by the freedom that the Romanian press has enjoyed since 1989. This freedom is noticeable mainly in two directions. Firstly, there is a growth in the number of publications and secondly there seems to prevail a possibility of adopting the desired stylistic attitude, in comparison to the limited discourse of the communist regime. One example is the ironical discourse, which is central in the contemporary press. The weekly magazine „Academia Catavencu" is an exponent of this type of attitude and analyzing its discourse provides an overview of the ironical discourse in the Romanian press. The magazine defines its specificity by aiming at a satirical description of a reality marked by politicians and other personalities of the public life, who, unfortunately, are characterised by a lack of education or morality. The irony is thus realized by emphasizing these aspects of their personalities: a defective discourse, marked by usages of elevated registers and specialised jargons combined with a colloquial, and sometimes argotic language. The ironical attitude is facilitated by a general framework created in the articles which shows personalities of the public life as acting in a highly informal context.

Dezvoltarea actuală a stilului publicistic în limba română este influenţată de libertatea de care presa s-a bucurat după 1989. Această libertate se manifestă în două direcţii. Pe de o parte, creşterea numărului de publicaţii, pe de altă parte, posibilitatea de a adopta atitudinea dorită in comparaţie cu un limbaj restrictiv, caracteristic discursului totalitar. Atitudinea ironică, de pildă, aparţine acelor tipuri de discursuri care nu mai avuseseră, timp de cîteva decenii, dreptul la manifestare publică. Această atitudine are o poziţie centrală în publicistica română actuală. *Academia Caţavencu* este exemplară pentru stabilirea unor criterii şi coordonate între care se poate urmări realizarea lingvistică a ironiei.

În structura publicaţiei intră articole scrise într-un stil neutru, în care accentul este pus pe informaţia transmisă şi texte în care perspectiva ironică asupra realităţii avută în vedere determină structurarea articolului. Aceste din urmă texte predomină şi definesc specificul revistei, ironia constituindu-se astfel în marcă stilistică definitorie.

Alegerea revistei *Academia Catavencu* drept exemplu este motivată de faptul că aceasta abordează viaţa socio-politică actuală dintr-o perspectivă satirică, să spunem, fără partizanat. Principalele aspecte care constituie ţinta ironiei sînt

demagogia politicienilor contemporani şi incultura care iese in evidenţă ca trasătură predominantă.

Crearea ironiei mizează, în principal, pe următorul procedeu: referentul supus satirei are anumite particularităţi reale sau atribuite de opinia publică. Destinatarului luat în considerare de jurnalişti îi sînt cunoscute aceste particularităţi, fie că e vorba de stereotipuri culturale sau de caracteristici fizice ori morale ale unor persoane publice. Fiind familiar cu aspectele la care publicistul face aluzie, destinatarul poate interpreta cu succes textul în dimensiunea lui ironică. De multe ori autorii textelor sînt responsabili nu doar de folosirea şi menţinerea acestor surse de umor, ci si de crearea lor.

Academia Caţavencu se adresează unui anumit tip de cititor, iar receptorul ideal, aşa cum se conturează el din paginile revistei, ar putea fi portretizat astfel: ar trebui să fie familiar cu aspectele realităţii româneşti şi internaţionale, cu ce este specific diferitelor categorii sociale, cine sînt persoanele publice ale momentului, ce roluri îndeplinesc şi ce aspecte ale personalităţilor lor sînt considerate predominante. Pentru a înţelege jocurile de cuvinte prezente mai ales în titluri şi pseudonime, cititorul ar trebui să cunoască şi opere artistice clasice, din cultura universală, dar şi cele mai noi filme şi desene animate, embleme ale culturii erudite dar si ale culturii populare.

În ironizarea persoanelor publice se porneşte, în primul rînd, de la neglijarea statutului de oficialităţi. În general, politicienii şi alte persoane publice au un discurs formal, îngrijit, iar presa vorbeşte despre ele în acceaşi manieră. Acţiunile acestora sînt descrise de asemenea cu termeni ce aparţin limbii literare. În *Academia Caţavencu*, politicienii sînt surprinşi folosind un limbaj colocvial, cu expresii argotice chiar sau cu forme gramaticale greşite; crearea unei situaţii de comunicare informală într-un context în care ne-am fi aşteptat ca registrul să fie formal potenţează efectul ironiei faţa de faptele expuse şi persoanele implicate.

Desemnarea. În articolele în care persoanele publice sînt ironizate se începe cu modul în care se face referirea la ele. În timp ce în stilul publicistic se preferă în general o formulă neutră, standard, cu menţionarea numelui, a prenumelui, a unei funcţii sau a unui titlu de tipul „domnul preşedinte Ion Iliescu”, în *Academia Caţavencu* aceste formulări sînt aproape de negăsit. În numirea persoanelor publice se observă mai multe modalităţi de creare a ironiei. Folosirea diminutivelor, ca de pildă *Mihaiţă* pentru un prezentator TV sugerează lipsa de maturitate profesională, drept pentru care acesta nu merită să fie luat în serios ca moderator de talk-show. Formule ca: *nea' Văcă* , *nea' Băse, madam Mioara Mantale* care ilustrează adresarea amicală către personalităţi politice (prezentate de obicei publicului, în discursul oficial, prin numele de familie) contribuie la crearea contextului informal in care se realizează ironia.

În alte situaţii numele este modificat pentru obţinerea unor efecte ironice care pot fi receptate corespunzător datorită unei imagini marcată de anumite trăsături

proeminente pe care o persoană publică şi-a creat-o în mod intenţionat sau pe care opinia publică i-a conturat-o plecînd de la realitate şi uneori exagerînd-o.

Un exemplu este Corneliu Vadim Tudor. Odată clasificat de mass-media ca avînd probleme mentale, discursul care urmăreşte satirizarea lui, va fi dominat de această „sentinţă". Aluziile la această situaţie se fac prin anagramarea numelor, prin jocuri de cuvinte. De exemplu, diminutivul *Tudorel,* devine *rudotel* (medicament folosit în tratarea bolilor psihice). Apoi in „*rudotelul Corneliu Vadim Tudor*" întîlnim formule de genul *Corneliu Vaccin Tudor, Scorneliu Vadim Tudor.* Nu este vorba doar de o poreclă ci de o modificare operată în cadrul structurii lexicale cunoscute cititorului, astfel încît asocierea dintre persoana reală şi trăsăturile care îi sînt atribuite să rămînă evidentă. Cu acelaşi procedeu, *Nicolae Văcăroiu* devine *Nicolae Păhăroiu* sau *Nicolae Vinăroiu.* Acţiunile persoanelor publice sînt descrise cu termeni lexicali aparţinînd tot limbajului popular: „Iliescu *s-a scos*", „... înainte ca preşedintele P.D. Traian Băsescu *să se ia* de hoţii de la RAFO".

O modalitate specifică *Academiei Caţavencu* de a ironiza persoanele publice este de a le atribui un discurs. Acest procedeu este realizat prin asocierea unui text cu o fotografie sau cu o caricatură, prin care persoanele prezente „ar dialoga" între ele. Deşi este evident pentru orice cititor că discursul nu e real, această modalitate grafică de realizare – prin asocierea text lingvistic + figura unei persoane reprodusă fidel printr-o fotografie sau reprezentată printr-o caricatură – creează impresia de autenticitate.

În general, în aceste discursuri atribuite se urmăreşte satirizarea aceloraşi aspecte care sînt vizate şi în articole. Din nou, se observă intenţia de a crea un context informal. Formulele de adresare sînt adesea însoţite de interjecţii de adresare: *mă, măi, bă, băi, bre* etc.; (nr. 38/2006, p.3, T. Băsescu şi M. Geoană): „Păi e şi normal, *bă* Geoană"; (nr.37/2006, p.10, O. Ioaniţoaia şi R. Theodorescu): „*Bre* nea' Răzvane".

Chiar şi şefii de stat sînt înfăţişaţi ca nişte oameni obişnuiţi care comunică în stilul colocvial al limbajului popular: (nr. 38/2006, p.2, T. Băsescu şi V. Putin): „*Înţege-mă, Vladimire*"; (nr. 37/2006, p.1, T. Băsescu): „*Băiatu' , io n-am nici o treabă cu tine!*"; (nr. 38/2006, p.1, T. Băsescu): „*Băi francofonilor, care mi-aţi mîncat, mă, badigardu?"*; (nr. 40/2006, p.2, Mihail Hărădău): „Iar am bulibăşit manualele alea".

Cazuri particulare de ironizare a cîtorva stiluri individuale. Procedeul e simplu: din moment ce persoana publică vizată are o anumită caracteristică negativă, o slăbiciune pe seama căreia se poate glumi, discursul atribuit va fi un mod de a sublinia tocmai acel aspect. Uneori jurnaliştii nu doar folosesc asemenea particularităţi, ci contribuie la crearea lor. Cînd caracteristica ajunge să fie recunoscută şi identificată de cititori ca specifică acestei persoane, ironizarea se realizează cu succes. Trăsătura caracteristică poate privi limbajul:

a) *Gheorghe Ştefan „Pinalti”*, patronul echipei de fotbal „Ceahlăul Piatra-Neamţ”

Principala ţintă a ironiei în cazul acestui personaj e modul în care vorbeşte în graiul moldovenesc, fiind incapabil să folosească limba literară în situaţii oficiale. Chiar modul în care pronunţă *penalti* („lovitură de pedeapsă”) i-a fost atribuit ca poreclă. Trebuie spus că nu simplul fapt că vorbeşte în grai este ironizat; persoană de moralitate şi educaţie îndoielnică, este uşor de supus ironizării prin cele mai evidente trăsături:

„Lasă, bre Jenicî, sî ni suspendi, sî ni deie dracului. Taman pi noi, jeneraţia de aur a Coperativei româneşti. Lasă s-aducă ei tiniret, sî schimbi mentalitatiea în futbol. Sî videm dacă mucoşii ăştia ari nas sî ameninţî un albitru cu pistolu', sî intri pi tiren, sî zmulgî o păliturî liberî.”

În afară de incapacitatea de a se adapta unui context oficial în care ar trebui să folosească varianta literară a limbii, se sugerează şi alte defecte cum ar fi lipsa de educaţie si incultura reflectate prin întrebuintarea unor forme greşite: „albitru” pentru „arbitru”, „coperativă” în loc de „cooperativă”

b) *Gigi Becali*. De cele mai multe ori el are un discurs informal, potrivit statutului său cultural, dar uneori încearcă să abordeze un stil mai elevat. Ironia ia naştere prin combinarea unui limbaj argotic cu un jargon (aici juridic) intrebuinţat în mod defectuos:

„Băăă, tu ştii cine sînt io?! Habar n-ai în cine dai, fraiere! Păi, tu dai în viitorul campion al Europei, şi... cum ziceai, Pavele?... implicit, pe cale de consecinţă, în impotenţialul preşedinte clarismatic.” (nr. 37/2006, p.1). Se observă adoptarea unei structuri tip, dar reformulată greşit: „implicit, pe cale de consecinţă”, „clarismatic” în loc de „carismatic”. Contrastul dintre aparenţă şi esenţă este realizat prin întrebuinţarea greşită a unor sintagme care aparţin unui limbaj profesional necunoscut. De asemenea, intenţia de a adopta un discurs de intelectual, duce la stîlcirea unor forme lexicale, iar ironia este realizată prin faptul că se trece de la o forma greşită la un alt cuvînt, cu un sens ţintind în altă direcţie; folosind *impotenţial* in loc de *potenţial*, se stabileşte o legătură nouă, cu termenul *impotent.*

c) *Cornel Dinu*. Un principiu important care orientează alegerea unei anumite unităţi lexicale din planul paradigmatic al limbii este imaginea pe care emiţătorul vrea să o impună despre sine prin opţiunile sale lingvistice. Cînd această imagine intră în contrast cu posibilităţile reale ale individului, personajul poate fi ironizat prin discursul pe care îl adoptă.

Prin încercarea de a crea despre sine o imagine superioară prin opţiunile lingvistice operate este ironizat şi C. Dinu. El vorbeşte despre lecturile sale de filozofie, vrea să impună o imagine de om cult, însă se demască prin intrebuinţarea greşită alimbajului specific domeniului şi revine la un limbaj popular. De la aceste contradicţii ale discursului său pleacă şi jurnaliştii *Academiei Caţavencu*. Ironia ia

naștere din exagerarea contrastului real între cele două stiluri. Acest tip de discurs este de fapt singurul mod în care C. Dinu este ironizat. Este de remarcat că jurnaliștii de la *Academiei Cațavencu* mizează în principal pe acest procedeu de realizare a ironiei în cele mai multe situații. Deși fragmentele de discurs atribuit sînt diferite, acestea funcționează pe baza aceleiași structuri în toate situațiilee:

„Extrapolînd pascalian, aș supoza apodictic, în deplin flux cogitațional că omul de fotbal este ca o trestie, dar o trestie jucătoare. Apropo, coborînd io aseară în contingent, am descins ontologic la Vox Maris și am pus pariul lui Pascal cu Nicu Gheară. Am pierdut. Acum de unde mă-sa să scot eu 5000 de parai și o balerină?" (nr. 37/2006: 1).

„În fond, din perspectiva absolutului, ce înseamnă să pierzi un meci luînd cinci goluri în 20 de minute? Grăunte de nisip în clepsidra Timpului și Spațiului! Esențial, după un scor de căcat cu Foresta – și, crede-mă, am proprietatea termenilor – ramîne optimismul funciar al omului de fotbal din Carpați. Chiar dacă peste cinci miliarde de ani se va stinge Soarele, nu-i nimic. Ciinii roșii poate juca fotbal și la instalația de nocturnă." (nr. 45/2000, p.13).

Ironia se realizează la nivel lexical prin asocierea unor termeni ce aparțin limbajului filozofic: *contingent, ontologic* cu elemente argotice: *parai, mă-sa,* precum și la nivel sintactic prin inserarea dezacordului între subiect și predicat, greșeală gramaticală elementară. De fiecare dată discursul începe ca un monolog în care termenii filozofici sînt întrebuințați corect, deși frazele în care sînt incluși nu au legătură unele cu altele. Apoi se realizează o deviere de la contextul cunoscut cititorului, *trestie jucătoare* în loc de *trestie gînditoare* (enunțul lui Pascal). De asemenea, descinderea într-un bar sau discotecă nu poate fi *ontologică.* După introducerea în discursul lui C. Dinu a acestor devieri, spre sfîrșitul fragmentelor se realizează opoziția (și prin aceasta se finalizează și nota ironică) dintre aparență și esență.

d) Ion Iliescu este clasificat de cele mai multe ori prin statutul său de fost membru al Partidului Comunist și exponent, prin urmare, al limbajului specific de propagandă. În discursul care i se atribuie folosește mereu formula „dragi tovarăși". Textele în care se face referire la el amintesc de clișeele ziarelor din timpul comunismului, de „limba de lemn":

„Vizita dlui președinte Ion Iliescu în Statele Unite ale Americii a fost încununată de succes. Dl. Ion Iliescu a transmis *tovarășilor americani* mesajul său de pace și prietenie. La rîndul lor, aceștia au ținut să transmită poporului român că poporul american urează fraților săi români prosperitate și răbdare de fier" (nr. 32/2000, p 12).

Stilul proștiințific. În stilul științific emițătorul este preocupat de redarea cît mai fidelă a aspectului supus interpretării din realitate. Centrat pe conținut, el nu ține seama de destinatarul mesajului, comunicarea făcîndu-se într-un stil neutru.

În situațiile în care se face știință popularizată în care scopul este familiarizarea unor cititori neavizați cu anumite concepte științifice, condițiile specifice de comunicare, create deci de luarea în considerare a destinatarului, determină modificări ale stilului științific. Specificul acestuia, organizat de permanenta raportare la cititor se deosebește de cel al stilului științific prin cîteva particularități. În al doilea rînd e nevoie și de explicarea unor termeni din domeniul științific respectiv sau de înlocuirea lor cu sinonime din fondul comun al limbiii.

În *Academia Cațavencu*, articolele în care se face știință popularizată constituie încă un exemplu în care contextul comunicațional este informal. Rubricile cu acest subiect explică de obicei un anumit fenomen cum ar fi efectul Doppler sau echinocțiile. În afară de o explicare a conceptelor științifice prin termeni din fondul comun al limbii și compilarea unor definiții explicite, jurnaliștii de la *Academia Cațavencu* trec de aceste condiții impuse de limbajul proștiințific și fac discursul și mai atractiv prin introducerea unor expresii care intră în contrast chiar și cu situațiile standard în care se face știință popularizată. Aceste articole nu sînt scrise pentru un cititor care așteaptă explicații accesibile doar cu stăpînirea fondului comun al limbii ci pentru unul care ar înțelege și un articol scris în pur stil științific. Pentru acest cititor, introducerea mărcilor discursului informal creează o nouă atracție și o sursă de umor.Preferința pentru limbajul popular și familiar derivă din nevoia de accesibilitate, cordialitate și apropiere de cititor mai ales că este vorba de subiecte aride. Crearea contextului informal se face prin adoptarea unor particularități ale stilului conversațional ce ține de limbajul popular. Emițătorul se adresează cititorului direct, prin formule de tipul „*țineți-vă bine*", „*v-ați prins*?", prin folosirea interjecțiilor volitive prin care vorbitorul îl îndeamnă pe interlocutor la o anumită acțiune sau atitudine, sau a celor care exprimă lingvistic starea afectivă a subiectului vorbitor în timpul desfășurării comunicării. Prezența lor în text determină și marchează preponderența componentei subiective în structura mesajului: „Cristoph Hendrik Diederiek Buys Ballot (*uff!*)*"*. Avînd în vedere și situarea destinatarului într-o perspectivă de interpretare ironică, termenii științifici nu numai că nu au un caracter mai concret, mai transparent în ceea ce privește reprezentarea obiectelor lumii extralingvistice, ci sînt alese ca sinonime cuvinte ca: *fază, chestie:* „De *faza* asta s-a prins Hyppolyte Fizeau". În rubrica *File alese din isteria neamului* se ironizează clișeele care apar, de obicei, în studiile istorice care încearcă să ofere o perspectivă idilică asupra evoluției poporului român. În crearea ironiei se recurge la modificarea unor sintagme cunoscute de cititori: „Dar *rîul, ramul* și *tot ce* mai *mișcă* prin țara asta se dovedesc a fi prieteni buni cu slavii" (nr. 24/2000: 11). Asocierea textului eminescian cu secvența „se dovedesc a fi prieteni buni cu slavii" este foarte productivă datorita faptului că familiaritatea cititorului cu el

este aproape certă şi pentru că se asociază uşor cu tipare politice, patriotice, istorice. Acestă abordare a stilului proştiinţific poate fi privită şi ca o ironizare a articolelor de gen din presa de larg consum mereu criticate de jurnaliştii de la *Academia Caţavencu.* Este vorba de anumite descoperiri care stau la graniţa dintre ştiinţific şi pseudo-ştiinţific, dintre adevăr şi invenţie. Modelul este copiat din ziarele de scandal din Occident, care a fost preluat de presa românească de dupa 1989. Şablonul gasit în tabloiduri este următorul:o echipă de cercetători, de cele mai multe ori americani, face declaraţii despre rezultatul unor experimente ce privesc probleme cotidiene: ce îndepărtează stresul, cu cît la sută contribuie prezenţa unui cîine la armonia căminului etc. Pentru a ironiza ziariştii care publică astfel de articole, dar şi credulitatea publicului, în *Academia Caţavencu* apare între descoperirile senzaţionale creşterea consumului de bere. Echipa de cercetători este ironizată prin alegerea unor nume ca „Departamentul pentru Analize Subtile din Buzău" în care stilul formal al primei părţi „Departamentul pentru Analize" contrastează, în primul rînd cu alegerea adjectivului „subtil", nepotrivit pentru caracterizarea unor analize care se vor ştiinţifice. Ironia se realizează şi prin localizarea acestui departament într-un oraş de provincie oarecare, minimalizîndu-se astfel importanţa organizaţiei.

Este ironizată şi sîrguinţa cu care multe ziare încearcă să satisfacă gustul pentru senzaţii tari şi scandal al publicului. Plecînd de la titluri care urmăresc atragerea atenţiei cititorului, ziariştii *Academiei Caţavencu* le parodiază, pentru a scoate în evidenţă ridicolul situaţiei: „Senzaţional! Găina din Paşcani a născut şi cel de-al noulea pui viu", „În comuna Sîmbreşti, popa ortodox şi cel catolic au spus *Da* în faţa primarului transsexual", „Viţelul cu şapte picioare şi un singur deget de la Cernavodă se zbate între viaţă şi moarte" (nr. 24/2000: 5).

Revista *Academia Caţavencu* vizează descrierea vieţii socio-politice contemporane dintr-o perspectivă ironică. Aceasta predominantă a stilului revistei se conturează încă din titluşi subtitluri. Autoportretizarea, în cheie ironică, se manifestă în primul rînd prin alegererea titlului *Academia Caţavencu.* Structura sintagmei e bazată pe un contrast între *academie*, cu trăsătura semantică [+erudit] şi *Caţavencu*, simbolul demagogului în cultura română. Subtitlul „*Săptămînal de moravuri grele*" dezvoltă marca stilistică [+ironie] prin surpriza creată de modificarea textului original „*...de moravuri grele*", trimiţînd spre „*...de moravuri uşoare*". Acelaşi principiu funcţionează şi în „*tagma cum laude*", prin prezenţa unui termen cu conotaţie negativă , folosit aici pentru a desemna clasa politică actuală – *tagmă* în apropierea sintagmei *cum laude.* Efectul ironic rezultă, deci, din alăturarea acestor două contexte contrastive, precum şi din opoziţia cu formula originală: „*magna cum laude*".

Ironia se manifestă în paginile publicaţiei prin satirizarea aspectelor reprezentative pentru problemele societăţii actuale: demagogia politicienilor, ipocrizia, lipsa de

cultură sau, de multe ori, de educație elementară în rîndul reprezentanților statului. Defectele acestea ies în evidență prin obiceiurile lingvistice ale diplomaților. Stilurile lor individuale trădează încercarea de a impune publicului o imagine mai bună decît cea reală despre sine, incapacitatea de a folosi corect limba maternă, precum și imposibilitatea de a se desprinde de „limba de lemn". Jurnaliștii se folosesc de erorile făcute în alegerea unităților lingvistice și de multe ori, pentru accentuarea efectului ironiei, limbajul persoanelor publice este recreat, în fragmentele de discurs atribuit, pentru a îngroșa caracteristica negativă vizată.

Smaranda GHIȚĂ
Universitatea „Al. I. Cuza”, Iași

Limbaje ale credinței: André Scrima

Dans un contexte où le dialogue entre l'Eglise et les intellectuels est parfois difficile, la figure originale d'André Scrima, à la fois érudit raffiné et moine profondément engagé dans la vie religieuse, a représenté la chance d'une réelle rencontre entre la spiritualité et la culture, projetée ainsi dans un horison plus vaste.
Sa modalité herméneutique d'une nouveauté absolue, en même temps orthodoxe et ouverte aux autres traditions, englobait naturellement les plus diverses références culturelles, en gardant toujours l'axe verticale de la recherche, la présence divine dans toutes les manifestations de l'ésprit.

Deși după 1989 Biserica a devenit o prezență publică – uneori chiar excesivă, încercînd să compenseze îndelunga eclipsă anterioară – și și-a putut transmite liber mesajul, un dialog autentic între slujitorii ei și intelectualitate s-a articulat greu, iar uneori n-a fost deloc posibil.

Pe de o parte, s-a putut constata cu dezamăgire că și în acest spațiu al sacralității, în care identificarea obligatorie – teoretic – între emițător și mesaj ar trebui să potențeze maximal discursul, el rămîne în multe cazuri amenințat de limba de lemn, de clișee, de platitudine și truism, de citarea rutinieră din Evanghelie, de un antipatic ton moralizator și grandilocvent. Plicticos sau rudimentar cînd vorbește despre extra-ordinarul lumii nevăzute, repetînd prea des răspunsuri gata formulate în manualele de seminar cînd e vorba de subtilitățile și paradoxurile credinței, abuzînd de arhaizante formule pravoslavnice, apăsînd uneori supărător pe coarda naționalistă, minat de o argumentație frustă și de un sentimentalism minor, acest discurs mai curînd discreditează adevărul pe care ar trebui să-l slujească și îl ține la distanță pe omul de cultură.

Intelectualul marcat, dacă nu de o educație ateistă, în orice caz de absența unei deschideri spre spiritual și de lipsa unei minime culturi teologice este și el un partener cu care dialogul este exclus. Un „portret robot” al acestui tip de personaj a schițat cîndva Andrei Pleșu într-un articol intitulat chiar ***Biserica și intelectualii*** (publicat în revista *Dilema*, nr. 57, 11-17 februarie 1994 și reprodus în Pleșu 1996: 429): „Caracteristica sa dominantă e suficiența spirituală. El știe multe și se bucură de tot ce știe, dar se bucură mai ales de sine însuși, de siguranța gustului său, de rafinamentul criteriilor sale și de abundența referințelor sale culturale. Cînd se îndoiește, o face din pură cochetărie. În genere e un personaj plin de

certitudini, e «la curent», e în acord cu spiritul vremii. Liberal, deschis, tolerant, el e nepregătit să facă faţă reversului acestor virtuţi: insensibilitatea faţă de tradiţii, absenţa discernămîntului, placiditatea metafizică. Instalat confortabil în paradisul unei nobile exaltări, el devine, de regulă, idiot ori de cîte ori împrejurările îl obligă la adecvare cuviincioasă sau la sublimitate. (...) A merge la biserică sau a vorbi despre rugăciune i se par îndeletniciri de prost gust".

Este necesară plasarea cuvîntului revelat, a tipului acesta de mesaj „tare", absolut, în spaţiul culturii? Într-o carte de convorbiri cu Claude-Henri Rocquet, Mircea Eliade (1990: 59) spunea: „...sînt de părere că noi, ca produse ale lumii moderne, sîntem condamnaţi să primim orice revelaţie prin intermediul culturii. Numai prin intermediul formelor şi structurilor culturale ne mai putem întoarce la surse, numai în cărţi mai putem găsi spiritul".

Ca şi Apostolul Pavel, care se făcuse „tuturor totul", pentru a-şi convinge auditorii, Biserica trebuie să-şi adapteze discursul modernităţii; dar, mai mult decît o strategie de seducţie, un mod de a îmbrăca mesajul într-un ambalaj atrăgător şi digerabil, cultura ar trebui asumată ca răspuns firesc la o formă de sete spirituală, de rîvnă duhovnicească, de dorinţă de a descifra misterul divin în lucrarea lui în lume.

Există, din fericire, şi situaţii în care angajarea spirituală profundă şi cultura – umanistă şi ştiinţifică – se potenţează reciproc, ca în cazul părintelui André Scrima (1925-2000). Formaţia sa fabuloasă include studii de matematică, filosofie, teologie, temeinice lecturi din autorii patristici făcute încă din tinereţe dar şi solide cunoştinţe de sanscrită şi arabă. În preajma anilor '50 a avut privilegiul să trăiască la Mînăstirea Antim întîlnirea unică dintre cler şi intelectualitate, cînd trăirea duhovnicească şi cunoşterea s-au regăsit în spaţiul unic al unor căutări convergente.

Întîlnirea fondatoare s-a produs pentru tînărul Scrima în jurul vîrstei de douăzeci de ani. La mînăstirea Antim l-a întîlnit pe părintele Ioan cel Străin, venit din Rusia, de la mînăstirea Optina, unde în secolul al XIX-lea şi la începutul secolului al XX-lea existase o puternică tradiţie de înnoire a isihasmului (de aici îşi luase Dostoievski modelul pentru stareţul Zosima, Berdiaev fusese şi el interesat de acest fenomen). După dislocările monastice făcute de puterea sovietică, Ioan cel Străin trăieşte un fel de itineranţă clandestină, munceşte o vreme într-o fabrică, iar între 1943-1946 se refugiază împreună cu mitropolitul Rostovului, care îl luase pe lîngă el, în România, unde, la Cernica şi la Antim, adună în jurul său mai mulţi ucenici, dintre care unora le dă binecuvîntarea pentru a practica rugăciunea inimii. Arestat apoi de autorităţile sovietice, a fost deportat în Siberia, dar în scurta sa perioadă de refugiu, a influenţat într-o măsură importantă orientarea spirituală a unui grup de intelectuali şi monahi.

Experienţa de la Antim – reuşită deplină a întîlnirii dintre cărturari şi Biserică – nu a fost un dialog între instituţii; intelectuali formaţi în datele culturii moderne,

pe care le-au inclus și valorificat în noul orizont descoperit (Vasile Voiculescu, Daniil Sandu Tudor, Alexandru Codin Mironescu, Paul Sterian, Paul Constantinescu etc.) s-au întîlnit cu monahi autentici, ei înșiși intelectuali (ca părintele Benedict Ghiuș) sau oameni foarte simpli, trăitori ai textelor tradiționale, ca părintele Ioan cel Străin, probînd faptul că asumarea tradiției – în sensul cel mai profund al termenilor – presupune o libertate ce depășește determinațiile culturale și mentale ale căutătorilor. Antimul acelor ani este una din cele mai puternice dovezi că angajarea pe calea spirituală poate fi intensificată de cultură, proiectată astfel într-un orizont mult mai cuprinzător. Tradiția a fost trăită acolo în prezentul imediat, într-un dialog viu între două tipuri de cunoaștere, dar și într-un prezent atemporal, spre care o asemenea cale conduce.

Intrat curînd în monahism, devenit la un moment dat bibliotecar al patriarhului Justinian, tînărul călugăr ortodox, care servea și ca translator pentru oaspeții străini ai Patriarhiei, primește în mod miraculos în 1956 o bursă în India, în urma unei discuții cu rectorul unei universități indiene, pe care îl uimise cu solidele lui cunoștințe de sanscrită. La plecare, simte că drumul exterior materializează un mult mai important traseu interior, pe care îl are de străbătut. Într-o scrisoare trimisă din Benares părintelui Benedict Ghiuș, călătorul acesta în spații îndepărtate scria: „Aș vrea chiar, cu îngăduința Sf. Voastre, să stărui o clipă asupra aceea ce poate fi mai impresionant (pentru alții) în existența mea de acum, anume faptul însuși de a călători, mirajul condiției itinerante. Vă aduceți aminte de dimineața din noiembrie cînd m-am desprins de pe pămînt pe nesimțite, firesc, aș zice cu o acută normalitate? Am simțit că din momentul acela m-am eliberat de «călătorie» și că intram pe «cale»: ceea ce e cu totul altceva. Ești pe cale numai atunci cînd călătoria din afară se întretaie cu itinerarul lăuntric în tot atîtea semne de cruce; întîietatea nu mai aparține unui drum sau celuilalt, ci Celui care le îmbrățișează prin semnele prezenței sale și le creează prin această îmbrățișare: iată că într-adevăr calea este Dumnezeul cel Viu și în afară de El călătoria este iluzie și divertisment. (...) Așadar, în dimineața aceea de noiembrie am plecat foarte firesc ca ceva care se întîmpla fiindcă trebuia absolut să se întîmple, fiindcă, vă rog să mă înțelegeți, se întîmplase deja. Stăteam țintuit în fotoliul avionului și simțeam cum un alt resort se declanșa, eliberînd și punînd în lucrare ceea ce, neștiut, se pregătise pentru ziua și ceasul acela; nimic nu poate egala izbucnirea conștiinței că Domnul lucrează în noi ca în cerul său (acest «în» e cu adevărat supranatural); din acea clipă lumea se desfășoară – se desvăluie –într-altfel" (revista *Dilemateca* nr. 2, iunie, 2006, p. 77).

În drumul spre India, face un ocol prin Occidentul creștin (Bossey, Paris, Le Saulchoir), pe la Athos, prin Beirut (unde va fi monah în anii '60-'70 la mînăstirea Deir-el-Harf). Lucrează o teză de metafizică hindusă la Benares, dar titlul de doctor și-l va lua mai tîrziu la Paris cu o teză despre gradele apofazei.

Profesor de teologie în Liban, va contribui acolo la înfiinţarea unui institut de studii islamo-creştine.[1]

A refuzat peste tot pe unde a trecut evlavia convenţională, încadrarea în categorii statice ale credinţei, evitînd orice suficienţă şi orice aşezare într-o formă care să-l diminueze; s-a desprins de locuri şi medii care l-ar fi putut fixa excesiv, şi-a trăit fiecare episod al vieţii ca pe o etapă de drum (un drum vertical infinit). S-a păstrat el însuşi un străin, un itinerant, trăitor al tradiţiei creştine răsăritene, deschis într-un mod superior spre universalitate.

Reprezentant al patriahului Athenagoras la Conciliul II Vatican, profesor la Universitatea dominicană Le Saulchoir, consilier ştiinţific al Universităţii din Houston, Texas, membru al Academiei Internaţionale de Ştiinţe Religioase ş de Filozofie a Ştiinţei de la Bruxelles, întîlnind în traseul său multe din marile figuri religioase şi culturale ale timpului, André Scrima a simţit în 1991 că cercul s-a închis şi s-a întors în România, reprezentînd pentru mai mulţi intelectuali întruchiparea răspunsului la o îndelungă căutare şi aşteptare. Trăitor autentic al credinţei, avînd în acelaşi timp limbajul, deprinderile mentale, stilul de dezbatere al unui intelectual, părintele, care avea o îndelungă practică a dialogului între cler şi intelectuali (Antim, Liban, Le Saulchoir, Houston etc.) se putea acomoda rapid la universul de interogativitate şi receptivitate al interlocutorilor săi cărturari.

De o extraordinară mobilitate, departe de imaginea convenţională a monahului (avea umor, sociabilitate, uneori o elegantă formă de mondenitate sau teribile accente ironice), părintele Scrima avea un interes viu pentru lume, politică, ştiinţă, literatură etc., aduse şi interpretate firesc în perimetrul angajării lui spirituale. Se putea referi cu autoritate la lucrurile cele mai diverse. Exotismul referinţelor culturale, alergarea în varii teritorii a discursului său putea fi uneori derutantă.[2] Recita în spaniolă, italiană[3], germană, franceză, arabă sau sanscrită. Îşi încheia convorbirile telefonice cu o sintagmă arabă (*Inshala – dacă vrea Domnul*). Religia era pentru el un mod integrator de a fi prezent în lume, cu tot ce cuprinde ea, dînd tuturor lucrurilor drept la existenţă, situîndu-le acolo unde le era locul şi în acelaşi timp plasîndu-le în înţelesul lor cel mai înalt.

---

[1] Fiecare profesor, creştin sau musulman, asista la cursurile colegului său, oferind împreună perspectivele celor două tradiţii asupra subiectului în cauză (de exemplu, ***Experienţa spirituală şi limbajul ei*** sau ***Mişcări contemporane de înnoire în islam şi creştinism***).

[2] Radu Bercea spunea că avea la început senzaţia unei fugi de idei, Alexandru Dragomir îi mărturisea lui Horia-Roman Patapievici după o conferinţă a părintelui Scrima că n-a înţeles nimic.

[3] Horia-Roman Patapievici povestea într-o emisiune radiofonică că, atunci cînd îi vorbea entuziasmat părintelui despre cutare terţină din **Divina Comedie**, acesta i-o recita imediat în original.

Ecumenismul, deschiderea inter-religioasă și culturală erau pentru André Scrima expresia firească a unui fel de a-și asuma credința și a unui traseu biografic. Întîlnirea cu alte tradiții se produsese prin oameni vii, prin texte interpretate, prin întîmplări și medii parcurse într-o stare de veghe spirituală, care îi permisese să le identifice unitatea. Angajat printr-o opțiune limpede pe calea propriei tradiții, părintele Scrima le putea evalua necrispat pe celelalte, descifrîndu-le înțelesul profund, misterul cel mai adînc, punctele de convergență. Știa, experimentase faptul că întîlnirea cu alte confesiuni sau religii obligă la reflexie și este un prilej de a redescoperi și de a contempla cu o privire proaspătă adevăruri fundamentale ale propriei tradiții[4].

Părintele Scrima nu a scris mult. Scrierile lui, cu atît mai prețioase, sînt, în multe cazuri, ocazionale. A revenit asupra scrisorii părintelui Ioan cel Străin și asupra comunității de la Antim după treizeci și cinci de ani, făcînd lectura hermeneutică a unui text întemeietor, ale cărui sensuri depuse, încă de la început, în ființa lui, prin întîlnirea cu monahul rus, au fost descifrate apoi necontenit pe tot traseul său. Interpretarea celor cîteva pagini primește toată încărcătura drumului parcurs, iar radicala noutate a stilului este reflectarea firească a unui destin, a unei structuri și a unei formații intelectuale ieșite din comun.

Înainte de a trece la comentariul propriu-zis al scrisorii, autorul precizează că va folosi o metodă analogă spectroscopiei stelare. Analiza spectroscopică a luminii restituie structura – inaccesibilă altfel – a astrelor și a galaxiilor celor mai îndepărtate; pe emulsia fotografică, după ce această lumină a fost descompusă în componentele ei cromatice fine, rămîne o structură foarte amănunțită de linii spectrale, din care se pot deduce elementele din tabelul lui Mendeleev și starea lor fizică din steaua sau galaxia studiate. Cuvîntul este și el depozitarul anumitor structuri fine situate în orizontul transcendenței. Presupunînd că, așa cum universul este omogen și uniform, și spațiul cuvintelor rămîne omogen și uniform în raport cu „sursa“ care l-a emis, cuvintele au în ele urmele fin disociate ale prezenței divinului. Legătura noastră cu transcendența este întemeiată, așadar, pe calitatea noastră de păstrători ai cuvintelor fundamentale, ai Cuvîntului. Ceea ce ar putea părea un sofisticat joc cu mărgele de sticlă, o speculație elegantă, era pentru părintele Scrima o metodă de investigare cît se poate de concretă. Cuvintele fundamentale erau socotite metode și metodologii în sensul prim de *met'hodós* – „să faci drum cu", „înaintare pe cale și împreună cu ea“. Urma catalizatoare (*grammé*), semnul care se cere descifrat pentru a înainta înlăuntrul

---

[4] Ecumenismul este confundat adesea cu sincretismul, cu frecventarea frivol-superficială a mai multor tradiții, adunate într-o sinteză neviabilă și lipsită de sens, în care „credinciosul" ia ce i se pare convenabil din fiecare, uitînd cu totul de dimensiunea verticală a credinței.

textului, include pe interpret în dinamica sa deschisă, călăuzitoare, actualizînd lucruri deja existente înăuntrul lui; etapele discuției devin astfel trepte ale înaintării pe calea spirituală, iar intrarea în universul textului este pătrunderea într-un alt spațiu, produce o ruptură de nivel.

Scrisoarea monahului rus, formulată în termenii stricți ai tradiției ortodoxe, care pot da unei urechi neexersate și neatente impresia unui text convențional și prea puțin provocator, vorbește despre experiența unei „călătorii" transformatoare, comunicată celor aflați în același tip de căutare. Descrierii scurte a acestui traseu personal, încadrate în tema originară a itineranței spirituale, i se face un comentariu amplu și surprinzător. Pentru fiecare cuvînt sensurile profunde sînt explorate printr-o adevărată arheologie semantică, etimologii îndepărtate sînt căutate în cele mai diverse arii lingvistice, cărora li se pun în evidență insolite puncte de convergență. Analize lexicale paralele în diferite limbi sacre, invocarea tradițiilor ebraică, islamică, hinduistă, budistă, creștin orientală și occidentală, sau găsirea unor repere de drum și de sens în teritoriile cele mai neașteptate, de la filozofie și științe la poezie contemporană sau cinematografie, alcătuiesc o extraordinară interpretare anglobantă. Hermeneutica circulară interoghează obiectul de studiu punînd întrebări și revenind mereu de pe alte poziții spre tema în discuție, avînd însă o ancoră foarte vie, un ax structurant în ortodoxie. Discursul erudit și paradoxal, imprevizibil și uneori deconcertant, rămîne astfel foarte riguros, țintind mereu spre referința ultimă, spre dimensiunea polară a fiecărei secvențe a textului. Temele, prezente deja la autorii patristici sau la autoritățile isihasmului, capătă la părintele Scrima doar extensia și expresivitatea unor noi formulări, dobîndind o proaspătă actualitate.

Cuvinte cărora li se percepe de multe ori doar rezonanța pioasă (de exemplu, *slavă, bunăvoire*) sînt interpretate strict ca termeni tehnici ai vocabularului spiritual, cu referință exactă la textele sacre, redîndu-li-se rigoarea semantică, sensul înalt și inepuizabil.

Pentru *străin,* de pildă, termen prezent și în numele autorului scrisorii, referința majoră este episodul Emaus, în care Iisus este străinul, cel ce se alătură necunoscut pe cale ucenicilor. Purtînd în el un „surplus ontologic", aflat în perpetuă transformare și dezvăluire de sensuri, în tradiția antică străinul avea aură de enigmă și era primit ca mesager al divinului. În primele veacuri ale creștinismului tema străinului era de o ferventă actualitate, iar începuturile vieții monahale au în centru tema „să devii străin acestei lumi". În ce îl privește pe Ioan cel Străin, numele nu se referă, evident, la circumstanțele etnice și culturale diferite de cele al destinatarilor scrisorii, ci la vocația și misiunea sa.

Termenul *binecuvîntare*, care desemnează în mod curent un mic ritual cuprins în practica ecleziastică, este investigat întîi în mai multe zone lingvistice: *Segnen* în germană are semnificația de plinătate, fericire, mîntuire, ca și *blessing*,

benedictio, *εὐλογία*. În tradiția semită și în cea sanscrită binecuvîntarea însoțește actul-origine al Creației, îi este co-extensiv, instituind plinătatea deschisă a devenirii. Este invocat episodul biblic vetero-testamentar în care Patriarhul Iacob îi binecuvîntează pe fiii lui Iosif și este comentat gestul binecuvîntării din icoana lui Hristos Pantocrator, (cuvînt tradus în românește prin foarte potrivitul *Atotțiitorul*, spune părintele Scrima). Mîna care dă binecuvîntarea este cea care „ține" Creația, care susține, care mîngîie. Hermeneutul citează și o poezie a lui Rilke (*Herbst*), în traducere proprie, care vorbește de o cădere universală, „îmblînzită", atenuată de o „suavă mînă". În actul binecuvîntării, cuvîntul și mîna trec dincolo de statutul lor cotidian profan; binecuvîntarea din textul analizat e un ritual de inițiere, de transmitere a harului, care, deși indelebil, rămîne să fie desfășurat, actualizat în călătoria spirituală a celui binecuvîntat.

Stilistica discursului oral a părintelui Scrima nu se deosebea prea mult de felul său de a scrie[5]. Răspunsul la orice întrebare era amplu, erudit, deschis, niciodată definitiv, încercînd să-i facă pe auditori să pătrundă într-un spațiu mult mai vast decît cel al interogativității lor inițiale. Provocat într-o emisiune realizată la *BBC* să vorbească despre religie în lumea contemporană, părintele se întreba dacă faptul că religia creștină reprezintă astăzi altceva decît în Evul Mediu alterează trăirea credinciosului. Este creștinismul mort, sau desfigurat? Un pasaj din **Evanghelia după Luca 18, 8** ar trebui să ne pună pe gînduri. „Nu sînt speriat dacă mă gîndesc că Hristos a spus: «Dar Fiul Omului cînd va veni, va găsi el oare credință pe pămînt?»" Deși multe semnale ar putea conduce la concluzia că sociologic, istoric, dar și esențial, creștinismul se epuizează, există și indicii că, dimpotrivă, creștinismul trăiește momente exaltante ale adîncirii în sine, nu neapărat formulate instituțional. Părintele credea că ambele afirmații sînt adevărate și acest amestec între precaritate și sublim reflectă foarte bine condiția noastră umană umilă. Dacă religia înseamnă comunicare cu lumea invizibilă, mai înaltă și mai cuprinzătoare decît cea văzută, creștinul nu poate fi decît încrezător, știind că viitorul – imprevizibil – depinde de ceea ce nu se vede. O veche înțelepciune călugărească spune că e o trufie să te arăți mai îngrijorat de soarta lumii decît se arată Dumnezeu.

Călător în spații diverse, dar în primul rînd pe verticala interioară a ființei, André Scrima a lăsat și o zestre a tăcerii, a lucrurilor despre care nu se vorbește sau se vorbește cu prudență, în adevărată tradiție isihastă[6]. Între parcursul său exterior și traseul lăuntric a existat o coerență deplină, o organicitate a unei înalte

[5] De altfel, interpretarea scrisorii a fost făcută întîi în fața cîtorva prieteni, înregistrată pe bandă și abia ulterior transcrisă și pregătită pentru tipar de Anca Manolescu.

[6] Nu a apărut niciodată pe nici un post de televiziune, iar răspunsurile date lui Horia-Roman Patapievici pentru emisiunea de la *BBC* sînt printre foarte puținele sale intervenții de acest tip.

vocații spirituale și intelectuale. Felul în care a scris sau a vorbit celor dornici să-l asculte a fost, de fapt, rezultatul unui permanent efort de a interpreta prezența lui Dumnezeu în lume.

Bibliografie

Mircea ELIADE, **Încercarea labirintului**, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1990

Anca MANOLESCU, ***Călătoria împreună cu textul***, în **Jurnal de inactualități**, Editura Paideia, București, 2005, p.211-219

Andrei PLEȘU, ***Biserica și intelectualii***, în **Chipuri și măști ale tranziției**, Editura Humanitas, București, 1996, p.428-437

André SCRIMA, **Comentariu la Evanghelia după Ioan**, traducere din limba franceză de Anca Manolescu, Editura Humanitas, București, 2003

André SCRIMA, **Despre isihasm**, traducere din limbile franceză și engleză de Maria-Cornelia Ică, Anca Manolescu, Toader Saulea, Sorana Corneanu, ***Introducere*** de Anca Manolescu, Editura Humanitas, București, 2003

André SCRIMA, **Duhul Sfânt și unitatea Bisericii. Jurnal de conciliu**, ***Prefață*** de Horia-Roman Patapievici, Editura Anastasia, București, 2004

André SCRIMA, **Teme ecumenice**, traducere din limbile franceză și engleză de Anca Manolescu și Irina Vainovski-Mihai, ***Introducere*** de Anca Manolescu, Editura Humanitas, București, 2004

André SCRIMA, **Timpul rugului aprins. Maestrul spiritual în tradiția răsăriteană**, ***Prefață*** de Andrei Pleșu, Editura Humanitas, București, 2000

Revista *Dilemateca*, nr.2, iunie, 2006

Evocări radiofonice ale lui André Scrima făcute de Vlad Alexandrescu, Radu Bercea, Anca Manolescu, Horia-Roman Patapievici, Andrei Pleșu

Victoria FONARI
Universitatea de Stat din Moldova, Chişinău

Hermeneutica întrebării în textul artistic

The question focused on the understanding of a text is prior to meditation and mirrors a certain conceptual level, or a reflecting value. The absence of a question equates more often with the lack of interest in the understanding of a text.
The success of dialogue in the adventure of understanding an artistic text is based on the correspondence between questions and answers coming either from us, from the literary critique, from the literary theoreticians or from aestheticians. This connection can be attractive, dry, superficial and full of significances.
The complexity of interpretation will be proportional to the type of question (literal, interpretative, analytic, synthetic, or estimative) that the reader asks himself. Only the manipulation of divers types of questions will create an interesting and multiaspectual interpretative.
Each type of question or each type of answer is important in the understanding of the subtext. All types of questions orientate the diversity of modalities noticed in the same text.

Un instrument eficient pentru înţelegerea unui text, pentru găsirea unei interpretări care să corespundă nivelului valoric al textului literar este cercetarea prin întrebare. Interpretarea este motivată de întrebare. Conexiunea dintre interpretare şi întrebare este stipulată de hermeneutul italian Ezio Raimondi chiar în concepţia noţională: „Hermeneutica este orizontul întrebării din interior din care se defineşte direcţia semnificativă a textului. De sigur, cuvântul sugerează mai mult decât ceea ce exprimă în aparenţa. Nespusul prevalează asupra spusului, din care cauză interpretul trebuie să medieze verbal, astfel să condiţioneze – secularizând paradigma interpretării progresive, de exemplu, ilustrarea gregoriană a Bibliei – creşterea infinită a operei" (traducerea noastră) (Rairmondi 1990: 30). Întrebarea creează un dialog virtual dintre operă şi cititor.

Eficienţa dialogului este indiscutabilă, verificată empiric de secole (dialogul socratic) ţine nu doar de cultura comunicării, dar şi de cea de a pune întrebări. Întrebarea are subtextul ei, ea necesită un răspuns corespunzător, poate manipula opinia, are o forţa contrastivă. Ea poate chiar crea atitudine.

Care ar fi legătura dintre interpretare (unde relevăm opinia noastră cu privire la dezvăluirea sensului ce trece dincolo de textul propriu-zis) şi dialog? O cercetare de calitate vine să dialogheze cu interpretările ce sînt susţinute fie în baza aceluiaşi text, fie în baza aceluiaşi fenomen studiat. În acest dialog se confruntă empirismul fiecărui autor, al viziunii specifice faţă de noţiunea respectivă / faţă de valoarea operei concrete.

Un exemplu în acest sens este dialogul dintre Socrate şi Protagoras, expus de Platon, despre natura virtuţii. Socrate susţine că virtutea poate forma obiectul unei ştiinţe şi poate fi învăţată. Protagoras neagă, susţinând ideea că virtutea nu se poate învăţa, dar se întipăreşte prin repetări şi prin puterea convingerii. Întregul dialog platonician ne prezintă aceşti gânditori de mare autoritate, acceptând concesiuni reciproce, şi opoziţiile dintre Protagoras şi Socrate se atenuează. În cele din urmă, Protagoras, om de mare politeţe şi amabilitate, îi prezice lui Socrate celebritatea, afirmând că „nu se va mira dacă Socrate va fi socotit printre bărbaţii cei mai iluştri în înţelepciune".

Şi majoritatea operelor ciceroniene sînt scrise sub formă de dialog-discuţie. Dialogul lui Cicero este specific, nu-l repetă pe cel al lui Platon. Oratorul roman nu implică dialogului modelul unei convorbiri, dar preia modelul de dezbatere asemenea unui discurs judiciar cu o nuanţă didactică, exprimată prin prezenţa diverselor doctrine filosofice şi a diferitor aprecieri ale acesteia. Posedând o înaltă cultură a dialogului, el nu admite maniera „de a denigra pe cei care au altă părere decât el însuşi". Maestrul dialogului este tolerant faţă de oponenţii săi: „Dacă un filosof se îngrijeşte de exprimare, nu-l dispreţuiesc, dacă n-are o exprimare îngrijită, nu i-o pretind. Dar există atâtea păreri câţi oameni..." (Cicero 1983: 70). Pozitivismul într-o discuţie este o atitudine remarcabilă. Drept exemplu este dialogul din tratatul **Despre Supremul Bine şi Supremul Rău**, unde Cicero subliniază că scopul discuţiei este „mai degrabă pentru a mă informa eu însumi decât din dorinţa de a te critica pe tine sau pe Epicur". „Şi eu, spuse Torquatus, aş fi mulţumit să învăţ câte ceva de la tine decât să te critic" (Cicero 1983: 46). Diversitatea este impusă chiar din start, or, fiecare din noi are un concept specific faţă de valorile arhicunoscute, are o opinie despre fericire, frumos, voinţă ş.a.m.d.

Succesul acestui dialog în aventura înţelegerii unui text artistic ţine de corespondenţa dintre întrebările ce ne interesează şi răspunsurile pe care le aşteptăm fie de la noi, fie de la critica literară, fie de la teoreticienii literaţi sau de la esteticieni. Această conexiune este *pînza* discuţiei care poate fi atractivă, seacă, superficială sau plină de semnificaţii. Pentru a găsi o opinie originală şi

pentru a căpăta o siguranță în cele expuse, cercetătorul trebuie să specifice un racursiu nou, bazîndu-se pe acest dialog și confruntînd opiniile după structura pe care o alege.

Importanța dialogismului în hermeneutică este marcată și în studiul lui Gianni Vattimo **Sfârșitul modernității.** ***Nihilism și hermeneutică postmodernă***: „Antropologia nu e – și nici hermeneutica nu este – nici întîlnirea cu alteritatea radicală, nici „sistematizarea" științifică a fenomenului uman în termeni de structuri; se repliază, probabil, în forma ei – a treia dintre cele de dialog cu arhaicul – dar în unicul mod în care arché-ul se poate da în epoca metafizicii ajunse la termen: forma supraviețuirii și a contaminării" (Vattimo 1993: 156).

Biografia întrebării și a răspunsului din percepția biblică începe cu *informația* despre origine, nu expusă ca o notă explicativă, dar vizează una din teoria preistoriei umanității privitor la frica propriei sale istorii necunoscute (cf. Jauss 1980: 56).

Așadar vom elucida corelația întrebării și a răspunsului în mit. Oricare text este de fapt un răspuns la ceva ce se cere aflat. Întrebarea retorică, deși prin definiția ei nu necesită răspuns, ea conține deja un răspuns. Corespondența dintre funcția mitică a întrebării într-un text este de fapt incidența despre care nu se întreabă. Analiza unei întrebări retorice depinde de cuvântul-cheie pe care-l va atenționa interpretul. În funcție de opțiunea selectării (fie semn de punctuație, fie subiect, fie obiect etc.) va fi orientată și atitudinea lectorului față de modalitatea elucidării mesajului incifrat în întrebare.

O hermeneutică a întrebării o atestăm la André Jolles. Luînd drept punct de referință mitul etiologic,el a definit relația dintre întrebare și răspuns – „formă simplă". Alegerea fiind motivată astfel: prin întrebare și răspuns omul își creează lumea. Autorul exemplifică prin atitudinea omului primitiv fața de un fenomen: cum ar fi muntele care vomită flacăra. Din frică sau din stupiditate apare întrebarea despre cauza acesteia. Este creat un răspuns-mit – despre zeul care vomită foc. În felul acesta omul devine prizonierul abisului, răspunsul său, într-o manieră „concludentă", face ca întrebarea însăși să dispară (vezi: Jolles 1980: 80). Mitul fiind un răspuns, având o întrebare în substratul său.

Dacă din punctul de vedere al antropologiei se observă consistența oferită de mit, generată din motivul de a depăși momentele de frică și incertitudine, atunci *eliberarea* de o întrebare se face în scopul de a explica dramatismul realității prin intermediul unei relatări care ar diminua tragismul. Este un subiect care anulează, printr-un răspuns concludent toate încercările de a întreba. În acest caz: oare acest text nu deține informația care ar spune totul?

A. Jolles, prin afirmarea mesajului fără întrebări înțelegea: „Acest răspuns face imposibilă încercarea de a pune alte întrebări, deoarece, în momentul în care se pune întrebarea, ea dispare; acesta (mitul) e răspunsul decisiv, concludent" (Jolles 1980: 80).

Implicarea întrebării şi a răspunsului în funcţiunea estetică conduce la salvgardarea libertății şi la menținerea curiozității. De fapt, de aici provine autoritatea mitului: „Dar nu mai trebuie să mă mai întrebi!" proclamat în perioade crude, autoritare ale istoriei.

Întrebările menite să înlesnească înțelegerea unui text vor constitui anterior chintesența meditațiilor, a nivelului gîndirii, a valorii reflectate. Lipsa întrebării este echivalentă, de cele mai multe ori, cu o dezinteresare. Cercetarea întrebărilor cunoaşte o ierarhizare, o sistematizare, în funcție de criteriul ales.

Propunem clasificarea interogării Bloom, adaptată de Sanders (Temple, Steele, Meredith 2001: 27-28):

„**Întrebările literale** cer informații exacte. De obicei ele nu necesită decît memorarea răspunsurilor care pot fi găsite, de regulă, în text", astfel se cere un efort minim. Exemplificăm: Care sînt personajele centrale din romanul **Mara** de I. Slavici?

„**Întrebările de traducere** solicită modificatrea informației sau structurarea ei în diferite imagini". Este implicată opinia proprie în dezvăluirea mesajului scriitorului. De exemplu: Care ar fi analogia muzicală a simbolului cromatic violet la G. Bacovia?

Întrebările interpretative invită la descoperirea corelației dintre idei, forme, valori, mesaje, noțiuni. Este necesară o percepere a îmbinării dintre diverse concepte şi surprinderea conexiunii acestora. „Astfel de întrebări stimulează meditații interesante. Sanders consideră că întrebările de interpretare sînt esențiale în gîndirea la nivel superior, alții (Vaughn şi Estes) cred că înțelegerea este, în fond, interpretare". Exemplificăm: Prin ce modalități originale se impune poezia lui L. Blaga în contextul literaturii universale?

Întrebările aplicative oferă posibilitatea de a continua unele raționamente în urma lecturii. Exemplificăm: Care ar fi destinul lui Radu Negrescu în continuare (romanul **Singur în fața dragostei** de A. Busuioc), ținînd cont de ecuația nedescifrată a vieții sale?

Întrebările analitice propun deja un răspuns, care de fapt poate aproba mesajul din textul analizat sau să contrazică cele afirmate anterior. „Poate să pună sub semnul întrebării validitatea raționamentului pe care se bazează o

anumită cercetare". De exemplu:: Este soarta Persidei o repetare a destinului Marei (**Mara** de I. Slavici)?

Întrebările sintetice necesită răspunsuri creative, bazate pe cunoştinţele anterioare. Provoacă scenarii alternative. „Dacă întrebările aplicative determină rezolvarea problemelor bazate pe informaţii pe care le deţinem deja, atunci cele sintetice permit să facem uz de toate cunoştinţele şi experienţele acumulate a le rezolva în mod creativ". Întrebările sintetice reclamă o cercetare în paralel. Exemplificăm: Cum trebuia să fie reflectată viziunea învăţătorului pentru ca ea să nu condiţioneze în plan negativ comportamentul lui Ion (**Ion** de L. Rebreanu)?

„**Întrebările evaluative** cer să exprimăm judecăţi de genul bun/rău, corect/greşit, în funcţie de standardele definite de ei înşişi. Aceste întrebări presupun o înţelegere a faptelor descrise, integrîndu-le într-un sistem personal de convingeri, pe baza căruia putem face judecăţi. Este o integrare şi înţelegere complexă, care personalizează procesul de învăţare" şi oferă „posibilitatea de a însuşi cu adevărat noi idei şi concepte. Întrebările evaluative ne determină să apreciem calitatea informaţiilor acumulate sau, în unele cazuri, propriile compartimente în lumina informaţiilor noi". O nuanţă importantă este şi actualizarea. Exemplificăm: Cum se încadrează în realitatea operei sadoveniene ciclul de legende despre Ştefan cel Mare (din **O seamă de cuvinte** de I. Neculce) şi care este individualitatea viziunii scriitorului interbelic?

Complexitatea interpretării va fi direct proporţională cu tipul de întrebare pe care îşi propune să-l realizeze interpretul. Deşi trebuie să fim conştienţi că într-o interpretare se cuvine să persiste răspunsuri la diverse tipuri de întrebări, dat fiind că predominarea unui singur tip ar putea să transforme cercetarea într-o repovestire a operei (este vorba de întrebările literale) sau utilizarea excesivă de răspunsuri sintetice ar putea preface interpretarea într-un şir de sentinţe. Aşadar, numai manipularea diverselor tipuri de întrebări va crea o atmosferă interpretativă interesantă şi multiaspectuală.

Fiecare tip de întrebare sau fiecare tip de răspuns este important în dezvăluirea subtextului. Toate tipurile de întrebări orientează spre o diversitate de modalităţi de percepere a unuia şi aceluiaşi text, dezvăluie o întreagă gamă de interpretări în cadrul unor diversităţi de concepte.

Bibliografie

Ezio RAIMONDI, **Ermeneutica e commento. Teoria e prattica dell'interpretazione del testo letterario,** Sansoni Editore, Firenze, 1990

CICERO, **Despre Supremul Bine şi Supremul Rău** Bucureşti, 1983

Gianni VATTIMO, **Sfârţitul modernităţii. Nihilism şi hermeneutică postmodernă,** traducere de Ştefania Mincu, postfaţă de Marin Mincu, Editura Pontica, Constanţa, 1993

Hans Robert JAUSS, **Esperienza estetica ed ermeneutica letteraria,** Volume II. *Domanda e risposta: studi di ermeneutica letteraria*, Società Editrice il Mulino, Bologna

André JOLLES, **Forme semplice** , Milano, 1980

Charles TEMPLE, Jeannie L. STEELE, Kurtis S. MEDEDITH, **Iniţiere în metodologia lecturii şi scrierii pentru dezvoltarea gândirii critice**, Centrul Educaţional PRO DIDACTICA, Chişinău, 2001

Mioara KOZAK
Colegiul Național „Unirea", Tg. Mureș

Intertextul eminescian. Perspective (post)moderne

This paper is an attempt to prove the (post)modernity of Eminescu's lyrical discourse through intertextuality. The poetry of Nichita Stanescu served us as a passage from romanticism to (post)modernism. We attempted a reconfiguration of poetical meanings, also focusing on the affective or intellectual nature of the word as a poetic vehicle. The elements of intertextuality (hypertextuality) which connect the works of the two poets become concrete and lively signs of the long-lasting nature of the literary language Eminescu created. And if Nichita Stanescu „can cope with the dense air of Eminescu's heights", the prolongation of the Model into (post)modernism can be quite obvious.

Vorbind despre întîlnirea *poeților* cu *Poetul*, nu putem să nu observăm că aceasta se constituie într-o perspectivă deschisă unor traiectorii multiple, oferite de eterna aventură spirituală în care ne așezăm vorbind despre Eminescu. Nichita Stănescu este dintre cei care „suportă aerul tare al înălțimilor eminesciene", cum s-a afirmat deja. El respiră influența lui Eminescu, influență ce a fost profund catalitică. Așa încît, îndrăznim să afirmăm că *Ideea Nichita* s-a născut din *Ideea Eminescu*. „Dansul rotund al stărilor de spirit" stănescian se hrănește (și) din vibrații eminesciene. Situat în a treia generație ce a crescut „sub auspiciile geniului eminescian"[1] Nichita Stănescu își recunoaște modelul și îl valorifică. Atmosfera posteminesciană plină de vraja verbului Poetului, e sfîșiată de glasul celui care declara, cu inima plină de cîntec, că „viața fără poezie ar fi imposibilă." Unde începe și unde se termină Eminescu? Începutul ar fi pretutindeni, iar sfîrșitul niciodată! Eminescu a fost resimțit mereu ca absolut. S-a situat pe o poziție epicentrică, de unde nu este ușor de dizlocat. „Natura n-are *probleme*, ea ființează mai presus de orice interogații sau dubii. Geniul definitoriu al unei națiuni se transferă din domeniul disocierilor axiologice într-o evidență ontologică.

Existența statornicește valorile prin surclasarea lor. Absolutul se împotrivește relativizărilor – prin analize, distincții, precizări. Înșiruirea de fapte și detalii riscă

[1] Intuiția fundamentală a lui Titu Maiorescu – „întreaga literatură a secolului al XX-lea va sta sub auspiciile geniului său, iar limba română care și-a găsit în poetul Eminescu cea mai frumoasă întrupare va fi punctul de plecare pentru toată dezvoltarea viitoare a veșmîntului cugetării românești" – a devenit adevăr incontestabil! (Maiorescu 1966: 475)

să întunece esențialul pe care cu toții îl resimțim sau intuim" (Ianoşi 1996: 75). Eminescu rămîne aşadar, prototip şi prototimp.

Ne situăm *între vămi*. Poezia locuieşte şi vremuieşte mereu între două lumi – cea care *a fost* şi cea care *este*, pentru ca din ele să se întrupeze cea care *va să fie*. Paul Eluard vorbea de o „evidență poetică". Aceasta ne îndreptățeşte să credem că poezia, expresie a emoției, definită şi ca *sènsibilitate la unic*, rămîne un limbaj veşnic nou şi reformulabil. N. Manolescu (2003: 89) consideră poezia nu doar „o ordine a lumii ca limbaj, datorată prozodiei, ci şi o ordine a lumii ca operă literară, datorată intertextualității."

Lectura poeziei este întotdeauna o interpretare; indiferent de intenție, poezia este întotdeauna intertextuală. Intertextualitatea – noțiune relativ nouă (datează doar de vreo douăzeci de ani), a fost impusă de Julia Kristeva (1980: 266), preluată de la M. Bahtin, care, plecînd de la studiul asupra dialogismului în romanele dostoievskiene, va defini „relația fiecărui enunț cu alte enunțuri", propunînd-o ca fundamentală în definirea discursului şi integrînd-o în teoria enunțării. Kristeva va limita fenomenul doar la nivelul discursului literar şi îi va da şi numele de *intertextualitate*, definită ca procedeu de „absorbție şi transformare a altui text".

În baza aceleiaşi prezențe intertextuale, Tzvetan Todorov (1966: 8/126) susținea că „este o iluzie să crezi că opera are o existență independentă. Ea apare într-un univers literar populat de operele deja existente, în care se integrează. Fiecare operă de artă intră în relații complexe cu operele trecutului. I.N. Tînianov aprecia intertextualitatea ca o condiție literară a unui text: capacitatea de a relaționa cu alte opere [„o corelație fie cu seria literară, fie cu seria extraliterară"].

Principala problemă a definirii intertextualității este raportată la „frontierele" textului, aspect ce inventariază opiniile în trei accepții: 1. *intertextualitatea internă*: în interiorul textului literar, între elementele structurii sale; 2. *intertextualitatea propriu-zisă*: curentă, de relaționare a diferitelor texte literare; 3. *intertextualitatea externă*: generoasă, prin care intertextualitatea iese în afara literaturii, legînd textul literar de „textul infinit sau textul lumii". În acest sens, R. Barthes (1994: 57-58) scrie despre imposibilitatea de a trăi în afara textului infinit: „*Cartea face sensul, sensul face viața*!" Intertextualitatea s-ar realiza pe calea unei diseminări, ce constă în fragmentarea textului-„gazdă" şi diseminarea trăsăturilor după noi „formule". La fel de sugestivă este imaginea intertextului, preluînd expresia lui Ph. Sollers: „traversarea scriiturii". Pentru Paul Zumthor (1976: 322), prin intertextualitate, textele literare îşi numesc existența: „Fiecare text este *intertext*, zonă de unire unde se întretaie două serii textuale: [numite][...] mențiunea şi dicțiunea. *Mențiunea*: vecinătatea largă pe care o formează situația de enunțare şi tot ceea ce, în ordinea social-istorică, o determină. *Dicțiunea*:

vecinătatea restrînsă a frazelor care preced şi urmează enunţul." Riffaterre (1981: 4) apreciază textul („ansamblu structurat" aflat sub veghea auctorială) ca obiectul unei lecturi ordonate, „disciplinate", iar intertextul[2] implicit ca obiect al cititorului. Intertextul riffaterrian apare ca transformare de semne lingvistice în semne literare, deci ca practică literară propriu-zisă: specificul textului literar constă în „perceperea lui ca summum al jocurilor de limbaj" (Riffaterre 1983: 60). Cea mai completă descriere a fenomenelor de intertextualitate, o oferă G. Genette în *Palimpsest*; el adoptă pentru ansamblul procedeelor termenul *transtextualitate*, care însă nu pare a se fi impus[3].

Intertextualitatea se dovedeşte a fi indispensabilă, fiind una dintre „trăsăturile specifice ale poeticului: poezia [...] nu se poate dispensa de considerarea intertextualităţii. Ca operă literară, orice poem este totdeauna prozodic şi intertextual"; „nu ne mulţumim cu structura operei, presupunem o lume a ei. Într-adevăr, structura operei este *sensul* ei, lumea operei este *denotaţia* ei. Această simplă substituire terminologică ne ajută la o primă aproximare: hermeneutica nu este altceva decît teoria care reglează trecerea de la structura la lumea operei" (Ricoeur 1984: 340-341).

După N. Goodman, intertextualitatea ar putea fi privită ca unul din factorii formali care „organizează lumea în termeni de operă şi opera în termeni de lume"

---

[2] „Intertextul este ansamblul textelor care pot fi apropiate de cel pe care îl avem sub ochi, ansamblul textelor regăsite în memorie la lectura unui pasaj determinat."

[3] O primă formă ar fi *intertextualitatea* în sens restrîns, definită ca o relaţie de coprezenţă efectivă; citatul, plagiatul şi aluzia. [...] A doua categorie ar fi *paratextualitatea*, adică toate acele *indicaţii* – titlu, subtitlu, glosă, prefaţă etc. – care pot furniza informaţii despre text. În vecinătate, se află *arhitextualitatea*, care grupează indicaţii de ordin generic: precizarea de pildă că textul e un *roman* sau un *poem*, o *satiră* sau o *meditaţie lirică*. A patra categorie G. Genette o numeşte *metatextualitate*, cu alte cuvinte, relaţia critică. Metatextul ar fi *neficţional prin esenţă*. [...] singura relaţie critică evidentă şi intrinsecă este *autocitatul* din aşa numitele *arte poetice*. A cincea clasă este *hipertextualitatea*: derivarea unui text din altul, prin imitaţie sau transformare, în regim ludic, satiric sau serios. Genette descoperă şase tipuri de hipertextualitate, în funcţie de combinarea celor două serii de criterii: imitaţia ludică (pastişa), satirică (şarja) şi serioasă (forgeria); apoi transformarea ludică (parodia), satirică (travestirea burlescă) şi serioasă (transpoziţia)" (apud. Manolescu 2003: 72-73). După Genette, „*toate operele sînt hipertextuale*" (nu există operă literară care să nu facă trimitere la alta). Tipologia stabilită de Genette a avut ca reper doar relaţiile dintre texte. Mai poate fi valid un criteriu, şi anume: relaţiile textelor cu realitatea „extratextuală", cu cîmpul social, cultural căruia îi aparţine textul, ce constituie pretextul celui de-al şaselea tip de intertextualitate: *contextualitatea*, propus de Paul Cornea, din perspectiva teoriei lui Kristeva, Barthes ş.a.

(Nelson Goodman, **Languages of Art, an Approach to a Theory of Symbols**, Indianapolis, 1968, cf. Ricoeur 1984: 356). După Manolescu (2003: 73), intertextualitatea e definită ca „subordonarea textului față de un gen"; se disting două modalități prin care se manifestă: o modalitate *generală* și una *particulară*. *Generală* – pune, cel mult, probleme de natură istorică; *particulară* – leagă o operă de alte opere, este un raport între „indivizi" artistici.[4]

Eminescu este cel care „a instaurat pentru prima dată în literele române, un sistem articulat de semne de care vor ține cont toate încercările ulterioare de a se constitui în modele posibile. [...] Eminescu este ctitorul unei patrii literare a cărei topografie va începe (dacă nu a și început) să fie considerată spațiul securizant al întregii literaturi române. [...] El a sintetizat sau a descoperit aproape toate motivele și direcțiile, aproape toate formulele și structurile, astfel că poeții ce-i urmează sînt într-un fel sau altul eminescieni. Are loc un imens fenomen de infuzie și transfuzie permanentă a eminescianismului[5] în corpusul actual, trecut și viitor al literaturii" (Mincu 1993: 11-13).

S-a spus că Nichita Stănescu este urmașul veritabil, de filiație originară, al lui Eminescu, „prin angajarea existențială completă în cuvînt, prin viața poeziei. [...] S-ar putea spune că modelul total, poetic-existențial și existențial-poetic, nu-l întîlnim în stare pură la noi pînă acum decît la Eminescu și Nichita Stănescu. [...] Nichita Stănescu este poet în absolut, ca și Eminescu, aceasta pentru că a visat la propriu și s-a întrebat zguduit: Dar dacă El s-ar mai naște o dată? Un astfel de poet depășește speța și genul poeziei, și chiar rasa ei, situîndu-se în arhetip. El realizează, ca și Eminescu, faptul originar al poeziei, chiar dacă face acest lucru pe reversul postmodern al fenomenului" (Mincu 1993: 34-35)[6]. La Nichita Stănescu,

---

[4] Intertextualitatea particulară cuprinde o parte din fenomenele de hipertextualitate și pe acelea de intertextualitate restrînsă de la Genette. E vorba de o coprezență a două sau mai multe texte, prin urmare de un raport direct, realizat în trei feluri: 1. prin reluare textuală, fără prelucrare (citatul, autocitatul), 2. prin prelucrare textuală (pastișa, parodia), 3. prin împrumutarea unor motive, scheme etc. Primele două au fost identificate de Julia Kristeva (1968) ca „permutare de texte", ce are loc prin *includere* sau prin *substituire*, după cum avem o reluare simplă sau o prelucrare [apud. Manolescu 2003: 72].

[5] „Sistemul poetic eminescian nu se referă doar la o anume *langue,* de care poezia românească va fi influențată în mod esențial și pe care o va transforma într-o varietate de idiolecte poetice autonome, ci și la abaterile de la normele impuse, prin care poate fi supus poeticul. În canonicitatea ideală a eminescianismului este implicit procesul de deschidere subsumat unei perspective actuale de evaluare a posibilităților poeziei de a răspunde la solicitările umanului".

[6] Sîntem de acord cu încadrarea lui Nichita Stănescu în postmodernism, idee susținută și de N. Manolescu.

prin sondarea eului interior se ajunge în cer, se unifică lumile. La Eminescu cele două lumi ale experienţei sensului rămîn despărţite: există un Eminescu poet al marilor geneze şi al plonjărilor interioare şi există, cu alt limbaj şi cu altă viziune, un poet cu ochi reductiv şi sceptic, necruţător, îndreptat înspre „veacul poeziei". Între cei doi există o puternică legătură de fond, iar nu de formă. Ambii sînt „cercetători ai faptului originar al poeziei, ai plonjării din fizică în metafizică a eului. Fiecare lucrează însă în alt veac"[7] (Mincu 1993: 36).

N. Stănescu, asemeni lui Eminescu, sparge graniţa dintre filosofie şi poezie, dintre ştiinţă şi poezie, dintre metaforă şi *descoperire*, „ambii uluiţi de unicitatea şi reversibilitatea în subiect a Universului" (Mincu 1993: 37). Amîndoi se află mereu în căutarea „cuvîntului ce exprimă adevărul", cu credinţa în redobîndirea destinului prin fiinţare – năzuinţă a omului de a restabili în ritualuri starea lumii primordiale. Nichita Stănescu restructurează statutul ontologic al fiinţei poetice ca mod de a fi *în* şi *prin* limbaj. *A fi* pentru el înseamnă a fi exclusiv în *limbajul* sau în *limba* poeziei; opţiunea estetică a lui Nichita Stănescu subordonează forma în sine, formei de expresie a sentimentului; a comunica prin *necuvinte*[8] presupune a comunica direct sentimente[9] (Mincu 1993: 28).

Eminescu are o grijă atentă în a utiliza cuvintele, un soi de principiu al economiei lingvistice. Nichita Stănescu însă, îşi îngăduie orice risipă. Amîndoi sînt nişte inovatori: ei folosesc formule noi, de renovare a limbajului, încetăţenind *limba poezească*. Nichita îşi întreba Îngerul (Daimonul său): „Lăsăm fraza proză, să meargă pe jos, nenorocita, sau o poezim? – *Se poezeşte*! Striga Îngerul." Eminescu foloseşte, de cele mai multe ori un limbaj impersonal, adresîndu-se unui cititor „inactual". Nichita Stănescu, instalat în prezent, a scris întotdeauna cu

[7] „Dionis al lui Eminescu calcă prin băltoacele capitalei fără să ştie capul ce fac picioarele; metafizicul nostru e desprins de sine, sedus de umbre şi de archei, în timp ce fiul său, Nichita Stănescu, dezvăluie drama ce se joacă pe scena sa interioară, aplicînd-o răsturnat direct pe *real*, direct în teatrul realităţii palpabile, făcîndu-ne să o şi vedem cu ochii. [...] În felul acesta ştiinţa transcende matafora [...] iar metafora devine direct ştiinţă„ visul devine viaţă, fiecare anulîndu-şi graniţele sub impulsul imensei dorinţe a celui ce le face să coincidă".

[8] „În mitologia stănesciană a limbajului, necuvîntul [...] este un fel de imagine emblematică a *virtualităţii sensului* şi totodată a *potenţialităţii expresiei*; zeitate veghind un spaţiu al semnificaţiei inepuizabile. În faţa ei, reacţia cea mai caracteristică a poetului este declanşarea procesului inventiv – încercare a posibilităţilor poeziei de a *popula lumea*" (Pop 1980: 1509).

[9] „Programul ontologic ce instaurează relieful de semne al operei lui Nichita Stănescu se subsumează unei profunde viziuni tragice, propunînd *modul elegiac* ca formă de structurare individualizantă în contextul vocilor lirice europene contemporane".

convingerea că toată lumea îl înțelege. Pentru el prezentul are durată. Eminescu însă, „n-a cunoscut această beție a comuniunii de-o clipă cu cititorii. Energia lui s-a îndreptat întotdeauna spre a convinge pe cineva foarte greu de convins și – cînd îl copleșea sentimentul zădărniciei – spre arbitrajul cuiva din viitor" (Ștefănescu 1999: 110).

La Eminescu limbajul are intensitate, alături de diferite simetrii care dau mesajului solemnitate astrală și o capacitate generalizatoare cu valoare lirică proprie, de testament metafizic... Nichita Stănescu reconsideră cuvintele înseși, așezînd, de pildă, substantive acolo unde ne-am aștepta să apară verbe; verbul e subjugat substantivului. În felul acesta redistribuie înțelesurile, pentru că poezia trebuie să creeze emoții, să genereze stări; de aceea cuvintele nu mai codifică, nu mai sînt un mijloc de comunicare, ci un mijloc de sugestie, nu transmit idei sau sentimente coborîte în idei, ele devin *necuvinte* eliberate de sens. „În fața limbajului Nichita Stănescu pune și își pune întrebări pe care alți poeți le-au rostit în fața cosmosului" (Pop 1980: 130).

Nichita Stănescu este printre primii poeți contemporani care se reîntorc la marea poezie de pînă la el. Postmodernismul în care îndrăznim să-l încadrăm pe N. Stănescu (spre deosebire de accepțiunea generală, conform căreia el ar aparține neomodernismului) înregistrează o serie de diferențe, prin comparație cu modernismul. Moderniștii anulează tradiția, resping trecutul în întregul lui. Postmodernismul însă, nu întoarce spatele modernismului – „neasemănare nu înseamnă numaidecît ruptură" – ci îl recuperează într-o anumită măsură, întorcîndu-se și înspre poezia mai veche, înspre istoria poeziei chiar.

După Manolescu (2003: 185-186) poezia modernă se constituia principial ca un refuz, cea postmodernă se constituie ca o acceptare a tradiției literatre. Este pentru prima oară cînd tradiția este recuperată și integrată în bloc. Postmodernul nu e anarhic. Pentru el tradiția este o povară purtată cu grație, asumată critic sau ironic. Postmodernii au întotdeauna ceva de împărțit cu înaintașii lor. [...] Chiar dacă generația '60 n-a avut conștiința că aparține epocii postmoderne, contribuția ei la postmodernitate este considerabilă.

Primii poeți postmoderni apar în jurul lui 1960, constituindu-se într-o nouă generație. Nichita Stănescu nu seamănă cu nici unul din poeții interbelici. **Cartea de recitire** ne convinge de tradiționalismul sui-generis al poetului. „Mult vechii de romantici" își găsesc corespondențe în postmoderni. Nichita Stănescu este postmodern nu prin tranfigurarea realității printr-un cod (apanajul moderniștilor), ci prin crearea unei realități care nu are sens decît în cuvinte. Acestea nu mai desemnează obiecte, devin ele obiecte: transparente sau dure, rotunde sau colțuroase, rotindu-se, amestecîndu-se sau destrămîndu-se. Ele par să posede un semantism lingvistic și să formeze fraze. „În aceste condiții, referențialitatea

limbajului este minimă sau inexistentă. Poetul *se referă* la o realitate posibilă, nu la una obiectivă. […] Poezia lui Nichita Stănescu își inventează universul propriu – structurat verbal și sugerînd o obiectivitate abstractă (Manolescu 2003: 193). Ne aflăm, cu Nichita Stănescu, în plin postmodernism, într-un limbaj care nu își mai are gramatica proprie, cazurile, modurile și paradigma sa, dar care se raportează la acela al tradiției moderne cu „o blîndă și amuzantă ironie".

Manolescu (2003: 118-119) e de părere că romantismul constituie un preludiu al modernității și este, dintre toate mișcările literare, cea mai apropiată de noi. Autorul numește punctele de interferență pe care literatura romantică le are cu literatura modernă: depășirea schemelor clasice, a imobilismului în primul rînd, prin apropierea de natură, de sensibilitatea vie și de individualitate; solitudinea morală, atmosfera stranie, insolită; oniricul și în general vizionarismul subiectiv, ireductibil; antimimesisul și cultivarea sufletului muzical și liric. Romantismul n-a schimbat criteriul poeticului, în ciuda exploziei de sensibilitate pe care a adus-o și a expansiunii unui psihism care lipsise înaintașilor. La Eminescu putem citi limpede acest mesaj, el fiind de obicei „*atribuit* (unei voci distincte) și *situat* (în circumstanțe de loc sau de timp) (Manolescu 2003: 121). Atribuirea și situarea limpezesc cele mai intime gînduri, le ordonează și le sistematizează." Modernismul însă, va încețoșa mesajul, contopind eul poetic și obiectul reveriei sale într-o stare emoțională complexă.

Ambiguitatea contextuală, absentă la Eminescu, joacă un rol considerabil în poezia modernă. După U. Eco (1983: 8/9/10) avangarda distruge trecutul, îl desfigurează […]. Dar sosește momentul în care avangarda (modernul) nu poate merge mai departe […] Răspunsul postmodernului dat modernului constă în recunoașterea că trecutul, de vreme ce nu poate fi distrus, pentru că distrugerea lui duce la tăcere, trebuie să fie revizuit. Eco îl citează pe John Barth care scria prin 1967 în revista *Calibano*: „După mine, scriitorul postmodern ideal nu imită și nu repudiază nici pe părinții săi din secolul XX, nici pe bunicii săi din secolul XIX. A digerat modernismul, dar nu-l duce în spinare". Este atitudinea care face din conștiința intertextualității un element esențial. Este atitudinea abordată de Nichita Stănescu în recuperarea romantismului.

Pentru romantic, omul este înainte de toate o forță generîndu-se pe sine. Un punct viu sortit să devină cerc (Geoge Poulet în **Metamorfozele cercului**, [apud. Petraș 1989: 19). Pentru Baudelaire romantismul este artă modernă, adică apropiere, spiritualitate, culoare, aspirație către infinit, exprimate prin toate mijloacele care stau la îndemîna artei.[10]

---

[10] Ch. Baudelaire (apud. Petraș 1989: 33).

Eminescu şi Nichita Stănescu se întîlnesc pe teritoriul intertextualităţii, între cei doi existînd asemănări de fond, iar nu de formă, în acest fel înţelegînd intertextualitatea ca tip de *hipertextualitate* (după clasificarea lui G. Genette, amintită deja) prezentă aici.

În „căutarea ... *tonul*ui"[11], „vreme trece, vreme vine"; *Ideea de gură* (*o viziune a sărmanului Dionis*), *Nod 33* (*în liniştea serii*), *Odă în metru antic*, *semne* şi *noduri* ce (re)fac legături romantice şi (post)moderne. „Nu credeam să-nvăţ/ a muri vreodată/ dar nici să mă nasc/ nu credeam a mă naşte vreodată..." spune Nichita Stănescu. Şi tot el, dinspre Eminescu: „*Nu credeam să-nvăţ a muri vreodată* este strigătul abisal al poetului care descoperă cauza fundamentală a artei, dorinţa esenţială de a trăi. *Nu credeam să-nvăţ a muri vreodată*, e cel mai vital vers [...], este versul unui învingător, al unui om care a supravieţuit. Al poetului care a supravieţuit cel mai intens în literatura noastră, pentru că a exprimat cel mai acut pricina şi sensul literaturii: a fi" (Stănescu 1985: 116). *Nu credeam să-nvăţ a muri vreodată*[...] ne atestă posibilitatea marii poezii care nu mai foloseşte nici unul din mijloacele poeziei.

Versuri situate deasupra metaforei, ignorînd orice fel de alambic posibil, acesta îmi pare a fi tipul de tensiune semantică spre un cuvînt din viitor. *Necuvintele* (ca noţiune) sînt finalitatea scrisă a acestei poezii, superioară ideii de scris. (Stănescu 1985: 200). Poetul caută *sensul* (nu este interesat de semnificaţii). Este *sensul obtuz* (obtusus – „vag, spumos, topit") ce deschide cîmpul sensului total, fapt prezent şi în *poetica antropologică* (viaţa şi moartea constituind liniile axei temporale a onticului), propusă de Nichita Stănescu în volumul **Noduri şi semne** [1982]. Aici inexistentul este creat din raţiuni subiective. Nemulţumit de oferta gnomică a realului – moartea tatălui, eul poetic face apel la onticul semnelor aflate în letargie, ascunse ori chiar refuzate vederii (invizibile), necunoscute, ilimitate, penetrînd zone interzise, misterul. Este dorinţa lăuntrului de a se identifica cu „*un nu ştiu ce*" şi „*un nu ştiu cum*" întru numirea inefabilului trăirii, neliniştea neaflării corespondenţelor echivalente afectelor umane. Este efortul de a reţine clipa ca memorie a prezentului, „con-semnare" fugitivă, asemenea notaţiei muzicale a recviemului, adnotare ce aparţine poetului. Resentimentelor încercate în faţa existentului li s-au dat drept soluţii deformarea realului (cazul transfigurării), precum şi recompunerea unui inexistent prezent numai prin cuvînt (cazul transgresiunii)[12]. **Noduri şi semne** – structură de recviem, poetul apelînd

---

[11] „Să mă dezobişnuiesc să mai fiu om/mi-a fost dat destul de uşor./Să mă dezobişnuiesc să trăiesc/mi-a trebuit doar o moarte cu omor/...În rest, vreme trece, vreme vine" (*Tonul*).

[12] Elementele existentului focul şi apa, cu succedaneele lor cosmice, regnurile mineral, animal, vegetal, „cămara cu alimente poetice", fauna mecanică, inventarul de

aici, pentru a transmite marea experiență a morții, îngemănarea ei cu viața, la o modalitate de comunicare asemănătoare cu aceea a muzicii. Muzica e înțeleasă ca trăire ce nu implică nici o distanță; ea este *acțiune ce rămîne inerentă eului*, nefiind nici imitativă, nici aleatorie, cuprinzînd dintr-odată realul și omul. Ea reface cursul unui sentiment, momentele sale, surprinse în imediatul lor; apare aici, acel *intuitus* – act suprarațional și supradiscursiv; el nu este act intelectual, ci afectiv (Mincu 1997: 273).

Poezia – ca act afectiv își propune recuperarea unei *senzații*: „Am gîndit un mod atîta *de dulce*/ de a se întîlni două cuvinte... în *Nod 33* (*În liniștea serii*). După Ș. Mincu (1997: 275) „*potrivirea cuvintelor* trece la Nichita Stănescu prin senzație, nu prin sens. Subiectul trăirilor nu poate fi decît unul singur, eul. Forma devine *forma unei trăiri*, modul ei intim de manifestare. La sentimentul existenței sau al morții se ajunge printr-o atenție maximă la *stare*, prin estomparea stărilor sau prin augmentarea lor." Două sînt senzațiile supreme instauratoare de sens: dulceața și violența: „Am gîndit un mod atîta *de dulce*/ de a se întîlni două cuvinte", „Am gîndit un mod atîta de dulce de *a se izbi* două cuvinte"... „Sensul celor două articulări este *înflorirea* (*in-flare* de sens, mișcare ascensională, creștere) și *ierbirea* (mișcare descrescătoare, ștergere progresivă de sens); sînt numai cele două mișcări sinonime vieții și morții, aspect incoativ și perfectiv al lui *a fi* – în creștere sau în descreștere" (Mincu 1997: 277-278). Violența morții se face simțită odată cu dispariția oricărei forme de comunicare, cu renunțarea la cuvînt sau semn. „Semn devine trupul dezmembrat de moarte." „Starea existențială cea mai acută se obține pe muchia sensului, la limita durerii. [...] Extaza stănesciană e obținută nu ca supremă atingere a *tihnei* romantice, ci ca limită a conștiinței dureroase a morții" (Mincu 1997: 275). La Eminescu moartea este intrarea în altă dimensiune, aflată dincolo de prezentul lucrurilor. E o

---

anatomie umană, „căci în orice lucru doarme un cîntec, visînd neîntrerupt" (după G. Călinescu, „*Universul poeziei*"), toate devenite conținuturi artistice se pretează, în receptare, ca transformate, adică structurate, transfigurate ori metamorfozate, încît, într-o reușită sinteză despre poezia română a secolului nostru, Eugen Negrici [1999] propune trei modele de producere poetică, argumentate prin „caseta modelului" și „tipuri de producere". Configurarea modelelor (generative!) poetice se rezumă în schema: a) structurarea – existentul ne apare structurat, remodelat, reorganizat din afară de către eul producător lucid; b) transfigurarea – elementele existentului par a fi fost transfigurate, transformate în simptome ale stării eului sau: eul își regăsește în existent echivalențe, lăsînd gîndirea producătoare să se desfășoare pe urma impulsurilor și obsesiilor; c) metamorfozarea – implicîndu-se total, eul preschimbă, metamorfozează existentul, substituindu-l, reproiectîndu-l.

străbatere a vieţii dincolo de propria viaţă, o curgere inversă, o întoarcere „pe dos"rostită de „o străină gură"; evadare din timp înspre unitatea cosmică.

În elegia ***Mai am un singur dor***[13], marea – componentă a universului; spaţiu de trecere *dincolo*, e un spaţiu ce se va deschide într-o însingurare eternă. De-aici, oprirea timpului, a stării pe loc, încremenirea în durată (adică timp) – dezmărginire (a spaţiului şi a sufletului). Cele trei planuri – apa[14] nemărginită, necuprinsul celest, lumina de lună aşează fiinţa în „nerepaos", sub semnul suferinţei şi al măreţiei. Seara – *ceas al tainei*, marea- apa primordială, simbol al genezei devin trepte de regresiune spre nefiinţă, apa asociată cu întunericul fiind imaginea[15] haosului [Călinescu]. Moartea devine aici dispersare în cosmos, putinţă de a simţi nemijlocit universul: „Cum n-oi mai fi pribeag..." Sub semnul hierogamiei are loc nunta cu pămîntul, sentimentul pantheistic se face simţit: patul din ramuri, somnul. Vegetalul se pietrifică, dînd durată[16]. Fiinţa e obligată la nefiinţă. Singurătatea ca dat al fiinţei: „Ci eu voi fi pămînt/În singurătate-mi", e tragica dar necesara singurătate astrală, *singurătate* ce nu poate fi echivalată cu sinonimul *pustietate*[17], singurătatea aici fiind echivalentul liniştii. Pentru ca să i se „îngăduie intrarea în veşnicul repaos" e nevoie de linişte neîntreruptă: „Şi nime-n urma mea/Nu-mi plîngă la creştet." Experienţa ultimă, moartea, nu mai aparţine vieţii; „de vreme ce naşterea înseamnă da, iar moartea nu, afirmaţia se confundă cu negaţia în măsura în care, pe de o parte, diferenţa lor devine uniformă şi, pe de altă parte, una iese din existenţă, iar cealaltă intră în ea." (Tarangul 1993: 151).

Poezie a stingerii în amurg (*În liniştea serii*), ***Mai am un singur dor*** nu mai motivează setea de moarte prin circumstanţele particulare ale vieţii, ci prin sensul general de *pribegie*, de *rătăcire*, al existenţei.[18] Somnul morţii e reîntoarcerea

---

[13] Înţelegem aici dorul ontologic, ca aspiraţie înspre ieşirea din forma mărginită şi proprie.

[14] „Marile imagini" cum le-am numi după Gaston Bachelard, care în modelul mitic aveau un sens ontogenetic: apa – început, este „eterna pace"; apa este aici marea, într-o unitate a lumii a cărei armonie constă în mişcarea ei, în curgerea ei, semnificînd sentimentul trecerii, exprimat poetic ca o integrare a vieţii omului în existenţa universului.

[15] Imaginea artistică este „spaţiul magic în care se întîlnesc, se confruntă, două lumi: lumea exterioară, obiectivă, şi lumea interioară a creatorului. Din această confruntare ia naştere universul poetic" (Irimia 1979: 346).

[16] „Să mă ferească de putrejune" spune Eminescu în *Insula lui Euthanasius*, „Preschimbă-te în cuvînt ca să nu te roadă viermii" spune Nichita Stănescu.

[17] Aşa cum apare în **Dicţionarul limbii poetice a lui Eminescu** [sub redacţia acad. T. Vianu, Bucureşti, 1968].

[18] Eminescu nu vede moartea într-un registru tragic, el ataşîndu-se viziunii tracice, aceea de nuntire, de înfrăţire cosmică cu natura.

conştiinţei pribegite în patria ei cosmică: nu anulare, ci celebrare a lumii, nu anihilare a existenţei, ci reintegrare a ei în ordinea superioară, odihnitoare şi veşnică a naturii. Cel absolvit de pribegie şi patimi va regăsi memoria cosmică, regăsind totodată zîmbetul aştrilor, seninul cerului, suava povară a florilor de tei,[19] glasul codrilor, al izvoarelor, al mării, sunetul talangei (Petrescu 2000: 134-135). „Marginea de sus a sunetelor lumii" – nemargine de timp şi spaţiu, devenire întru devenire, curs firesc al destinului, pentru romantic. Dintr-un prezent spre un viitor de dimensiuni cosmice („să mor").

Pentru (post)modern trăirea este inversă: dintr-un viitor spre un prezent continuu. De aici şi inversul fenomenal: „florile s-ar ierbi", „iarba verde ar înflori". E recuperarea vieţii ca *nod* de reîntregire a sensului. „Nu există decît o viaţă mare", spune Nichita, „o singură viaţă mare la care noi toţi participăm./ Moartea e starea de dinainte de a te naşte, / Nu există decît o singură viaţă mare./ O trăiesc născuţii/ unul cîte unul" [Stănescu, *Metamorfoze*]. E revelaţia unui prezent continuu receptat ca efect al „trăirii inverse", deviaţie de la normalitate.

Direcţia poetică a „sensului invers" (sau „trăire inversă") este vizibilă la Nichita Stănescu în numirea „liniei poetice" urmate în poezie, aceea a „contemplării lumii din afara ei". Aceasta este expresia „sensului invers", semnificaţie a mecanismului metaforic activ în discursul liric (post)modern. Mereu o altă conştiinţă va contempla lumea din afara ei, meditînd la „lumi posibile". *Sensul invers* apropie, paradoxal, lumile între ele: oximoronul constă într-o *coincidentia oppositorium* prin care antiteza se neagă şi contradicţia se asumă pe deplin; de exemplu: oximoronul (farmec) „dureros de dulce" şi paradoxul:„*albul în desime e negru împărat*" [Stănescu, *Nod*]. „*Poezia e un rug sacru pe care ard sentimente*" (1985, FP/ *Pagini de jurnal*: 564). Metaforicul „rug sacru" mai poate fi interpretat şi ca „lumina" (logos&lux) ce apropie lumile între ele, căci adevărata poezie se află la frontiera dintre clasic şi modern.

„*El, domnia-sa, a mutat înlănţuirea noţiunilor simple, le-a mutat într-o sintaxă ce ne cucereşte timpanul de aramă, ce ne sporeşte cu linişte şi cu visare grăbita bătaie a inimii*" (1990, FP/ *Eminescu. Mutaţia noţiunilor simple*: 231). „Timpanul" este expresia metonimică pentru auz, organ de cunoaştere, care primeşte „transferul" calificativ al „veşniciei" sonului din ritmul poeziei. Epitetul metaforic „de aramă" suplineşte carenţele discontinuităţii cunoaşterii prin auz (cum susţine poetul), căci „arama" prezintă seme ca: [+material], [+concret]. /Materialitate/, /concreteţe/ sînt seme care permit manifestarea imaginală (a conştiinţei perceptive). „Arama" mai adaugă „timpanului", ca organ colector de

---

19 „Tei sfînt, tei sfînt, teiul poetic, neelucidabil, tulburător"; aşa îl numeşte Nichita Stănescu (1990:14).

informaţii sonore, şi calitatea de „ecou" – de aici, sensul metaforic al emoţiei estetice trăită *dincoace* şi *dincolo de* scriitură. Motivăm această analiză stilistică prin prezenţa poziţiei sintactice de adjunct verbal conotativ (clasicul element predicativ suplimentar) concretizat prin sintagmele: „cu linişte", „cu visare", care definitivează cadrul romantic: se produce un „salt metaforic" spre „vis"- „visare" – de unde, proiecţia dincolo de text: „nemargine de gînduri". Acest fragment este unul din creionările excelente ale lui Eminescu: omul şi poetul, suflet romantic.

În *Nod 33 (În liniştea serii)*, pare a fi „sabotarea" comunicării lineare, prin paradoxurile care exercită, solicită chiar la maximum de trăire, emoţie estetică, funcţia terapeutică a ordonării spiritului creator: „[...] *iarba verde ar înflori / iar florile s-ar ierbi*"! Special este paradoxul care, prin încrucişare semantică, provoacă o transgresare semică: [+verde] devine diferenţa specifică a „florilor" care au abandonat semul adjectival (nu: „flori verzi"] în schimbul unuia verbal [+a înflori]. Fiind un paradox radical, anunţat prin conectivul adversativ opoziţional semantic: „iar", instanţa lirică se foloseşte de exprimarea opţională (prin predicaţia condiţional-optativă a verbului): mai întîi printr- un registru comun, prin „ar înflori"; apoi, forţînd semantica sintagmică prin „florile s-ar ierbi", un optativ la reflexiv-pasiv, care semantic semnifică o trecere indirectă într-o altă clasă semică, la acţiunea unui agent: subiect logic, instanţa lirică.

Hugo Friedrich pledează pentru „unitatea stilistică" a poeziei moderne, valabilă şi pentru lirica românească modernă şi neomodernă. Se impune astfel *derealizarea* ca atitudine poetică, tehnică prin care poezia îşi îndepărtează *realul*. „[...] simţim durerea ca pe o îndepărtare de *este;* ca pe o îndepărtare, fie în imaginar, în nefiind, fie în obiecte, în murind!" [s.a.] (FP, 1990:78). Este *instinctul morţii ca impuls agresiv şi distructiv*, anulare a sinelui prin abolirea legilor cu semn divin asupra existenţei umane, acum sfişiate.

Respectînd opinia poetului, aceea că „moartea poate avea concreteţe *numai* prin anularea sinelui (Stănescu 1990) discursul va fi susţinut *numai* de entităţi „răs-frînte" sau „sfişiate", căci restricţia din temă impune anularea identităţii sau impersonalizarea. Anularea sinelui prin abolirea legilor convenţionale asupra divinului din om, îl aruncă în neant. De aici, onticul va funcţiona la un alt nivel: ca sens, îşi caută „în-truparea" în cuvinte: „*Numai cuvintele nasc idei, pentru că ele însumează experienţa de viaţă a lumii*" (Stănescu 1990). Altfel spus, fie şi în moarte, prin cuvînt se pătrund sensuri ale vieţii: în lipsa omului plecat pentru o vreme să mai moară, se caută alte identităţi care, personificate, să-l repete. Onticul se instituie aşadar ca urmă exactă a urmei lăsată în memorie, adică urma unei uitări….a fiinţei, ca o nelinişte. *Să fie timpul* „ne-muririi"? Am înclina să credem ipoteza! Căci la „*lucrarea*" întru ne-murire, oare nu de la începuturile noastre lucrăm? Pînă în cea de pe urmă „în-serare" (în seara fiinţei). Stări încercate între

emoţie şi sentiment, trecute din senzaţii, gînduri, instincte primare (*semne*) în conştientul perceptiv *(noduri)*, căci, spune poetul: „[...] *aneantizarea absolută coincide cu comunicarea absolută*". E comunicarea fără limită în timp şi e surprins momentul contemplării omului din afara lui: *comunicarea sinelui cu sine prin cuvînt* în captarea semanticii pornite din / spre „*clipa cea repede / ce ni s-a dat...*"... într-un timp de tăcere, căci „*mă înzeiam, mă înzeiam*" – trecere la cele veşnice! Există o consternare a grabei cu care i se cere trecerea, strigătul despărţirii de condiţia dintîi se află în instaurarea liniştii prin „în-truparea" eului, acum, la sfirşitul aventurii ontologice[20]. „*În rest, vreme trece, vreme vine*" – „*Tonul*" recviemului rămîne profund uman, pentru „*o cu totul altă înserare*"... „*Am gîndit un mod atîta de dulce/ de a se întîlni două cuvinte/încît în jos înfloreau florile/şi sus/înverzea iarba./Am gîndit un mod atîta de dulce/de a se izbi două cuvinte*[21]*/de parcă iarba verde ar înflori/ iar florile s-ar ierbi*" [*Nod 33* (*În liniştea serii*)]... se confesează poetul şi convinge prin ultimul mare poem antum în care gnoza se înscrie ca varietate şi onticul ca unitate: posibile sînt noi combinaţii, permutări între elemente, dar monadele obţinute nu sînt altceva decît variante ale mereu aceluiaşi ontic!

„*Semnele*" se descifrează ca semne de moarte în real, trăită în concret ca şi metaforă. „*Nodurile*", datorită autoreferenţialităţii, se „în-cifrează": ele trimit în emitenţă şi în receptare direct prin sensibilul limbajului[22], prin senzualitatea şi senzorialitatea ideii, prin teatrul interior, prelingvistic, al instanţelor estompate. La Nichita Stănescu limbajul ideii este un limbaj al rădăcinilor primordiale. „Beţia" stănesciană e pur spirituală, abandon de sine, echivalentă „neliniştii" eminesciene. Imaginarul poetic stănescian – diurn, ascensional [G. Durand], imaginarul eminescian preponderent nocturn.

Lirismul din *Mai am un singur dor* este unul tematic, lirismul modern este în general netematic. Dar Eminescu rămîne un poet fundamental modern prin acea „disoluţie muzicală a eului, prin depăşirea nu numai a romantismului retoric, dar şi a autenticei sale fascinaţii pentru lumea întunecată a lui Hypos şi Thanatos, într-o *veghe pură*, impersonală" realizînd ceea ce Matei Călinescu numea „o miraculoasă circularitate între sunet şi sens." Influenţa profundă asupra liricii româneşti moderne, este, „pe cît de însemnată, pe atît de greu de descris în termeni teoretici

---

[20] Despre „puritatea românească"..., Constantin Noica se exprima astfel: „Cînd moare omul, spune o legendă populară, de a fost trupul fără păcat, sufletul îl sărută de sus pînă jos şi zice: trupule, floare, cum m-ai purtat tu pe mine şi m-ai păzit!" (Noica 1990: 67).

[21] Eros/Thanatos; viaţă, moarte sau a scrie moartea şi a muri scrierea.

[22] Limbajul îl înţelegem ca: materie (substanţă), formă (structură), conţinut (sens), funcţie (semnificaţie).

(pentru că poetul însuşi n-a simţit nevoia să-şi expliciteze poeticile subiacente diferitelor sale etape creatoare) (M. Călinescu 2005: 183-184).

Eminescu rămîne, dincolo de romantism, un poet modern, prin ceea ce romantismul conţinea *in nuce* ca modernitate. Poetul modern înlătură ruptura dintre eu şi lumea reală, păstrată de romantici prin „ruptura" imaginarului, are sentimentul reintegrării lumii într-o *unitate*, a cărei conştiinţă el o primeşte într-o *aventură poetică*, prin care se întrevede o nouă relaţie între eu şi lume, dar nu una exterioară, ci una între puterile reale ale *limbajului* însuşi, ca expresie a gîndului, a interiorităţii sufleteşti, regîndind semne verbale pentru a exprima *inexprimabilul*. Dacă Eminescu a fost marele poet al secolului XIX[23], Nichita Stănescu rămîne marele poet al secolului XX[24]. Elementele ce-i leagă, despărţindu-i în acelaşi timp, nu ţin neapărat de noutatea ideilor, ci de acele elemente de intertextualitate a căror configurare am încercat-o. Diferenţele de interpretare sînt fireşti; ele depind, ţin de *competenţa intertextuală* şi de *enciclopedia personală*, cum ar spune Umberto Eco.

Viaţa operei este de fapt, viaţa deschisă a lecturii. Opera există, dar nu neapărat obiectiv; ea trebuie recreată, făcută sensibilă, re-descoperită; ea există în structurile ei ascunse, ce se cer descoperite reclamînd percepţia estetică. Prin înălţarea la text. „Esenţa poeziei este sentimentul ca act de conştiinţă"; „scopul scrisului nu este perfecţionarea cuvîntului, ci mesajul pe care îl poartă cuvîntul. [...] Poezia este o dimensiune care există în absolut oricine, este o dimensiune a tuturora. Este sărbătoarea pe care şi-o păstrează omul pentru accidentul de a trăi, e singura înduplecare a accidentului de a fi în viaţă" (Stănescu 1990: 358). Poezia scrisă rămîne rezultat al poeziei trăite, taină de sine stătătoare, cuvînt în-trupat. „Litera, calitate absolută, alăturată literei, niciodată nu naşte cantitate, ci numai vis, ci numai sens" (Stănescu 1990: 279).

Şi pentru că „lumea toată, într-un fel, a devenit azi cuvînt..." [Noica], vom înţelege că rămîne cuvîntul aici, să ne rostească. Punînd mărturie că Eminescu e întemeietor de limbă românească literară, urmîndu-i alţi (post)moderni, între care Nichita Stănescu are înţelegerea deplină a Modelului: „Vai, înţelesul este mai iute decît timpul înţelesului,/ Şi nici nu există înţeles ci numai înţelegere"(N. Stănescu, *A inventa o floare*).

---

[23] „Limbajul poetic eminescian situează definitiv poezia românească în contemporaneitatea poeziei moderne europene." (Irimia 1979: 458).

[24] „Cea mai corectă atitudine este aceea de a admite că intreaga poezie valoroasă de după 1960 este, conştient sau nu, o poezie *postmodernă*" [s.n.]; (Manolescu 2003: 187).

Bibliografie

Adriana BABEŢI, Delia ŢEPETEAN-VASILIU (ed.), **Pentru o teorie a textului. Eseuri lingvistice,** Editura Univers, Bucureşti, 1980

Roland BARTHES, **Plăcerea textului,** traducere de Marian Papahagi, prefaţă de Ion Pop, Editura Echinox, Cluj-Napoca, 1994

Matei CĂLINESCU, **Conceptul modern de poezie**, Editura Paralela 45, Piteşti, 2005

Umberto ECO, ***Marginaliile şi glosele la „Numele trandafirului"***, în *Secolul XX*, 8-9-10, 1983

Mihai EMINESCU, **Poezii,** Ediţie îngrijită de Perpessicius, Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, Bucureşti, 1958

Hugo FRIEDRICH, **Structura liricii moderne,** Editura Univers, Bucureşti, 1998

Ion IANOŞI, **O istorie a filosofiei româneşti în relaţia ei cu literatura**, Editura Biblioteca Apostrof, Cluj, 1996

Dumitru IRIMIA, **Limbajul poetic eminescian**, Editura Junimea, Iaşi, 1979

Julia KRISTEVA,**Theorie d'ensemble**, Seuil, Paris, 1968

T. MAIORESCU, **Critice**, EPL, Bucureşti, 1966

Nicolae MANOLESCU, **Despre poezie**, Editura Aula, Braşov, 2003

Marin MINCU, **Textualism şi autenticitate**, Editura Pontica, Constanţa, 1993

Constantin NOICA, **Jurnal filosofic**, Editura Humanitas, Bucureşti, 1990

Ioana Em. PETRESCU, **Modele cosmologice şi viziune poetică**, ed. a IIa, Editura Paralela 45, Piteşti, 2000

Irina PETRAŞ, **Un veac de nemurire**, Editura Dacia, Cluj Napoca, 1989

Ion POP, **Nichita Stănescu**, Editura Albatros, Bucureşti, 1980

Paul RICŒUR, **Metafora vie**, Editura Univers, Bucureşti, 1984

Michael RIFFATERRE, **Sémiotique de la poésie**, Seuil, Paris, 1983

Alex ŞTEFĂNESCU (ed.), **Îngerul cu o carte în mîini**, Editura Maşina de Scris, Bucureşti, 1999

Marin TARANGUL, **Prin ochiul lui Nichita**, Ed. Cartea Românească, Bucureşti, 1993

Nichita STĂNESCU, **Ordinea cuvintelor**, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1985

Nichita STĂNESCU, **Noduri şi semne**, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1982

*** **Nichita Stănescu, Fiziologia poeziei**, ediţie îngrijită de Alexandru CONDEESCU, Editura Eminescu, Bucureşti, 1990

*** **Nichita Stănescu, Poezii**, Introducere, tabel cronologic, comentarii şi note critice de ŞTEFANIA MINCU, Editura Pontica, Constanţa, 1997

Tzvetan TODOROV, ***Les catégories du récit littéraire***, în *Communications*/8, Paris, 1966

*** **Amintiri din prezent**, Editura Sport Turism, Bucureşti, 1985, Ediţie îngrijită de Gh. TOMOZEI

*** **Dicţionarul limbii poetice a lui Eminescu** [sub redacţia acad. Tudor VIANU, Bucureşti, 1968]

Paul ZUMTHOR, ***Le carrefour des rhétoriqueurs. Intertextualité et rhétorique***, în *Poétique*/ 27, Paris, 1976

Lăcrămioara PETRESCU
Universitatea „Al. I. Cuza", Iaşi

Poetica *vederii* şi a *revelării* în proza lui V. Voiculescu

Pendant que les prises de vue ou la description physique du monde imaginaire renvoient aux procédés connus de la représentation romanesque, la phénomenologie de la révélation fait surgir, dans l'univers de V. Voiculescu, les visions intérieures-formes paradoxales de la vue. Il y a, ainsi, plusieurs hypostases essentielles du visible, que la prose de V. Voiculescu met en vedette, par des stratégies stylistiques rafinées.

Proza lui V. Voiculescu, excepţională revelare tîrzie a unor latenţe stilistico-imagistice încă nemanifestate, redefineşte estetic un creator cu îndelungată carieră poetică. Nu este vorba despre o convertire a mijloacelor poeticului, ci despre o ipostaziere în plină maturitate a instanţei pînă atunci ocultate a povestitorului. Tiparele naraţiunii voiculesciene postume acordă imaginarului „orizontic", abisal, o cale a expresiei duale, purtătoare a unei funcţii estetice reprezentative, fondată pe scheme ale discursului revelator. Naraţiunea protejează, aproape în felul în care o face versiunea exterioară, „materială" a mitului, nucleul ascuns al unei sarcini cognitive iraţionale, magice. Se particularizează, acest *pattern* narativ, prin traseul dublu al înţelegerii (mediat de evenimente inexplicabile, de întîmplări stranii şi de întîlniri *out of this world*), însă menit finalmente dezocultării. Povestiri, versuri iluminate, un roman construit în parabolă – reflectă tema esenţială a tiparelor nevăzute, ce-şi caută drumul spre conştiinţa unei fiinţe ajunse „în prag", pregătită fără ştirea ei pentru revelaţie. Scriitorul datorează gen(i)ului sadovenian preeminenţa muzicală a vorbirii, articularea povestirii în fraze şi ritmuri modulînd un discurs în totalitate **construit**, suprasemnificant. Deşi se percepe material, în expresia unor distilate sonorităţi, stilul este noima, categoria finală, „frîna creatoare", în sens blagian, prin care artistul se înfăţişează ca **vizionar** şi iniţiat. La Mihail Sadoveanu, stilul răspunde unei componente intergenerice, care înseamnă pătrunderea, în orizontul genului dominant (epicul fastuos, povestirea ceremonială, fabulaţia mitizantă), a unei dicţiuni poetice. Pentru V. Voiculescu în proza tîrzie, alura „sadoveniană" a stilului provine din expresia aceleiaşi întrepătrunderi generice. Fără a fi vorba despre „accidente" lirice, impresia generală a prozei „revelatorii" este conferită de tonalitatea, atmosfera, limba inventată a personajelor şi mai ales de discursul savant dozat în structuri de natură poetică. Ca şi la Mihail Sadoveanu, cum arătam în altă parte,

„naratori şi personaje par învăluiţi într-o limbă paradisiacă, în care cuvintele păstrează armonia lumii, o reverberează hieratic, incluzîndu-se astfel în taina nerevelată a alcătuirii firii. Motivaţia limbajului, dincolo de sonorităţile eufonice şi evocatoare ale chiar realităţii pe care o numesc, se prelungeşte în cheia corespondenţelor universale, participînd la adîncirea misterului lor. Limba pare a dobîndi un **auz absolut**, declanşînd, în suita sugestiilor, imagini vii ale vorbirii lucrurilor, concomitent cu o muzică resimţită subliminal ca făcînd parte din ele"[1].

Descoperirea reprezintă, potrivit complexităţii fenomenologiei revelaţiei, stadii diferite ale *vederii*, uimirii, (ne)înţelegerii, *viziunii* sau atotcuprinderii (i)raţionale. Literatura lui V. Voiculescu oferă, prin tramele narative asociate unui nucleu revelator, situaţii dintre cele mai variate ale acestor veritabile trepte ale cunoaşterii. Între ele, versiunile apoteotice ale iluminării din ***Pescarul Amin***, ***Schitul de ceară***, ***Ciorbă de bolovan***, ***Lostriţa*** sau ***Zahei orbul*** se plasează la extremitatea vie a cunoaşterii vizionare, în prezenţa materială, vizibilă „faţă către faţă", a semnului transcendenţei. În faţa „străinului" venit între săracii din Flămînzii Vechi, Ilina (personaj vizitat de revelaţie în povestirea ***Ciorbă de bolovan***) este pătrunsă de forţa unei viziuni care o traversează pentru a desluşi, în chipul vizibil, pe cel revelat doar ei, al Mîntuitorului: „În înţelegerea îngustă a Ilinei se destupa o vrană. *Ştia acum, fără să priceapă*, cum că în Cristos este lumea toată, cea de pe pămînt şi de sub pămînt, topită de la începutul la sfîrşitul veacului, fără să-l schimbe, fără să-l adauge, fără să-i poată copleşi nemăsurata, străluminata lui înălţime şi adîncime" (s.n.). Aceasta este imaginea integratoare dăruită, hărăzită femeii, împotriva tuturor ipostazelor vederii comune, „oarbe", exprimată în naraţiune prin *versatilitatea* unui portret în mişcare, contradictoriu, materializat prin mijloacele voit rudimentare ale unui *perspectivism* „cu teză". Fiecare vede (material) diferit, construind în consecinţă ipotezele terestre ale unei prezenţe tulburătoare, dar nedorite.

Vederea profană „neînţelegătoare" rămîne în firea lucrurilor, ca în exemplul anterior, privitor la restul omenirii care a fost în preajma miracolului, dar, cum scrie poetul în altă parte, *„l-a lăsat de-a trecut"*. Diferă însă de aceea *interzisă*, resimţită drept vehicul al unei reversibile forţe *meduzante*, acaparatoare şi malefice. ***Lostriţa*** e o povestire a forţei cu care fiinţa este absorbită în „mreaja" unei dorinţe incontrolabile, abisale. Pentru a constitui descrierea *nălucii*, imaginea nelumească a Lostriţei se plasează în raza *vederii miraculate*, împărtăşite de toţi locuitorii şi, în acelaşi timp, de toţi colportorii fantasmei. Lostriţa se manifestă fulgurant, iar atributele vizuale ale reprezentării ei în povestire sînt intermitente şi

---

[1] Lăcrămioara Petrescu, ***M. Sadoveanu-lumi revelate,*** în volumul Simpozionului internaţional **Limba şi Literatura română. Regional-Naţional-European**, Casa Editorială Demiurg, Iaşi, 2006, p. 519.

contradictorii, reprezentînd motivat (în strategia de „creditare" a irealităţii, prin ochii personajelor) un caz de tulburare a percepţiei obişnuite. Între superstiţia colectivă care grevează asupra apariţiilor „vizibile" ale Lostriţei şi construcţia imaginii fugitive, o mare zonă de îndoială şi teroare instaurează, de fapt, spaţiul mişcător al fantasmei. De aceea, fascinaţia acestei chemări, obsesia sirenei de pe Bistriţa, în varianta autohtonă a iubirii dintre flăcău şi năluca apei, se amplifică la nivelul textului, prin forma – ecou, insinuantă, a imaginii evanescente. Trupul lunecător al Lostriţei e sorbit din priviri de Aliman, în timp ce ochii temători se feresc de imaginea tabu, deşi o „ştiu" prezentă, iar prin aceasta periculoasă. Povestirea acomodează motivele subtile ale *vederii interzise* cu urmele trecerii Lostriţei prin lume. „Sunetul" cîntării ei neauzite rămîne în ritmurile textului, care dezvoltă implicit un poem al privirii halucinate: *„... fata şuie care se scaldă-n vultori şi nu-i decît o ştimă vicleană.../...fulgerînd ca o sabie care taie apele în sus şi-n jos.../...luînd şuvoaiele-n lung şi călătorind alături de ei/...nălucind prin bulboane, mlădie şi întru totul minunată/...mai mîndră, mai vicleană, unduind trupul cu ispite femeieşti în el./...Ea se-ntoarse deodată nălucitoare, cu capul ţintă la Aliman./...Apoi porni, fulgerînd apele, spre el..."* Retrase din contextul imediat, unde se ivesc în secvenţe fulgurante, punctînd episoadele istoriei lui Aliman, fazele apariţiei Lostriţei alcătuiesc tabloul eufonic al imaginii unduitoare, întreţesute în text. E de ajuns să-l privim astfel, concentrat în ritmurile şi structurile reluate, de fiecare dată, ale predicatelor descripţiei, spre a recupera ipostaza fiinţei încremenite, a privitorului. Frumuseţea dincolo de fire a Lostriţei, interzisă pescarilor ei, se edifică textual în corpul unui rezonant poem risipit. Amprentei poematice a imaginii Lostriţei îi corespund narativ cîteva episoade revelatorii.

Limba instituie sensul vederii *concrete* şi al celei *transcendente*, pe care literatura voiculesciană le ipostaziază cu precădere. „Strămutat" – aşa cum va fi şi în experienţa spirituală – dintr-un loc în altul, de la închisoare la ocnă, Zahei *orbul* pătrunde în adîncul pămîntului, spre „adînca răspîntie luminată de felinare", în care se ghiceşte o altă lume. Ca de fiecare dată, acomodarea la spaţiul care – metonimic – defineşte şi o altă etapă în destinul său neaşezat, orbul pipăie, cu ochii minţii, ceea ce se refuză simţului pierdut, al vederii. Descriind forţa percepţiei care supleneşte vederea, scriitorul transferă asupra supoziţiilor din mintea personajului o vedere concretă, tăiată în bezna profundă a minei, o privelişte a adîncului gigantic şi terifiant, străluminat de frumuseţi crescute în umbra pămîntului. Tabloul este poematic, V. Voiculescu manifestîndu-se deplin prin plasticitatea metaforei vizuale, care deschide o aventură a descrierii *în negativ*. Focalizarea asupra golului o caracterizează. O viziune a adîncului, *genune*, în expresie aproape eminesciană. Memoria sensibilă a retinei orbului s-a transformat în facultate imaginativă, aşa încît tablourile unui orb sînt tatonări în

lumea palpabilă, cu mijloacele imaginației. Iată-l „traducînd" în limbajul vederii ceea ce trupul său înregistrează cu senzori infinit mai sensibili: *„După golul simțit în capul pieptului şi lungul scîrțîit al scripetelui, orbul şi-a dat seama la ce prăpăstioasă adîncime se lasă. Încolo, bezna cu scînteieri de diamante, zidurile ca ale palatelor din basme, bolțile ameţitoare sub care se clătinau, ca un candelabru coborîtor, gurile cu răsuflet tot mai rece şi mai negru ale găurilor de galerii părăsite prin pereţii găunoşi pe lîngă care alunecau, sîmburii de lumină mişcători ca nişte licurici în fundul ce părea că urcă ca să le iasă în întîmpinare. Toată spăimîntătoarea măreție de negre catedrale scobite unele în altele şi unele peste altele cu năpraznice văzduhuri oarbe, închise în miezul muntelui, i-au rămas necunoscute".*

În ecuația *cunoscut-necunoscut*, implicată în cazul orbirii şi decurgînd din opoziția frustă *vizibil-văzut-nevăzut*, romanul tinde spre epuizarea sensurilor. Dacă mai sus pare a se insinua, în discursul naratorului, o figură cu adevărat retorică precum *preteriția* (pretinzînd că toate au rămas *necunoscute*, aşadar nevăzute, pe cînd, în litera textului, toate se *în-fățişează vederii*), personajul înfruntă situații cruciale decurgînd din această opoziție.

Bîlciul e o altă metaforă a lumii, reprezentată între viziunile romanului care adună, scenă după scenă, arene invadate de mulțime. În „vitrina" realului derizoriu, bîlciul e cea mai înverşunată aglomerare. Loc de uimire şi spectacol, în varianta nepretențioasă a amuzamentului, un carnaval pentru cei de rînd, un divertisment suprem pentru lumea săracilor, a periferiei şi a strînsurii. Fascinația acestei alcătuiri o țin trează curiozitatea şi plăcerea omului venit să caşte gura, iar nu de puține ori a impulsului de a privi cu desfătarea copilului în trupul matur. Dintre toate *simili*-lumile romanului, *bîlciul* este cel mai şocant, întrecînd, pe orizontala deplierii, a etalării agresive a obiectului, orice închipuire. Bîlciul *este* un muzeu viu al deşertăciunii, un conglomerat al obiectelor derizorii, în posesie efemeră, spre beneficiul celui mai colorat comerț. O arenă a nimicurilor palpabile, în multiplicare nedefinită.

Vederea naratorului este hipertrofiată, în dezechilibru față de rătăcirile *întunecate* ale orbului, s-ar spune. Nu s-ar resimți, poate, efectul halucinant al prezenței obiectului, fără partitura caragialiană a *Moşilor*, fără acea acrobație sonoră a cuvintelor înrudite, re-prezentînd parcă alfabetic (în fapt, muzical) o lume fărîmițată, denombrabilă, accesibilă în detalii, la nesfîrşit. O notă din alcătuirile enumerative ale lui Creangă, din nesațul expresiilor unor catene – cuvinte şi lucruri înlănțuite – răzbate în procedeele stilului voiculescian. El uneşte senzația caragialiană a enumerării fără sfîrşit, cu accentul comic (dobîndit) al disproporției şi voluptatea rostirii închipuite–cuvinte la expoziție, cum şi obiectele. Există o ordine în această panoramare a spațiului de iarmaroc. Vederea o înregistrează aproape tactil, în timp ce mişcarea în spațiu defineşte un privitor,

care ia în stăpînire, de la periferie spre centru, alcătuirea de alei, deschideri, aglomerări, corturi şi obiecte, dintre care multe par o prelungire în invenţie a unui inventar abisal.

Etalarea, în cinci mari secvenţe cu o precis calculată prozodie simţită, a preaplinului lumii, ordonat pe sorturi şi arte, pe categorii de obiecte, amplifică respiraţia discursului, prelungind nedefinit fraza descripţiei.

„De o parte şi de alta a unei hudiţe croite prin iarba udă, cîteva zeci de umbrare, din pînze întinse pe prăjini, desfăşurau pe tarabe teancuri de stămburi înflorate, trîmbe de pînzeturi albe, americă şi madipolon, barchetărie amestecată, chembrică vînătă pentru căptuşeli şi oxforduri trainice, ici-colo percaluri şi mătăsuri lucitoare".

Visul aliteraţiei e sonor şi pitoresc, încît textul adaugă închipuirii deopotrivă *o muzică a realului* şi a vizibilului. *Ta*rabe- *tean*curi- *stăm*buri; înflor*ate* – *trîm*be – pînze*turi* – par mai curînd triplete sonore, părţi „trainice" din versete echilibrate, şi abia pe urmă semnificanţi în descrierea unei vederi materiale. Bîlciul se deschide imaginaţiei cititorului sub vălurile şi valurile pînzeturilor, în largi corturi de expoziţie, ca o avîntată *corabie*. Acelaşi gen de expunere, coroborînd materia dispersă a mătăsurilor şi pînzeturilor cu oficiul dinamic al arborării, în vînt, se va întîlni şi în descrierea nebunei, presupusa mamă a lui Zahei, rătăcitoare pe străzile şi cheiurile Brăilei: *„Marinarii o mai botezaseră «Fregata», fiindcă îşi arbora la piept, pe poale, în spate, pe laturi, de coada pălăriuţei tot soiul de volane, horbote, panglici şi eşarfe, ca nişte steguleţe de toate culorile, asemenea unei corăbii împopoţonate pentru sărbătoare"*.

În bîlci, *arborarea* semnifică expoziţie şi detaliere, încît raportul între *viu* şi *vid*, între purtător încă nemanifestat şi grămezile de vestminte fără viaţă se preschimbă uşor, graţie verbelor de personalizare/ personificare: *„În alte părţi spînzurau haine bărbăteşti, straie de copii, iţari, ilice şi zeghi găitănate. Pe tejghele, stive de pălării pentru flăcăi, grămezi de opinci, pantofi, papuci, cizme şi iminei, porcoaie de opinci, curele, şerpare lîngă brîie verzi şi roşii, chingi şi căciuli ţuguiate. Alături se-nălţau vălătuci de abale albe şi dimii cafenii. Din tavane atîrnau ca nişte steaguri, de sub care chemau negustorii, fel şi chip de basmale, testemele şi barize* [*tiparul Fregatei, al „Gărgăunei"*, n.n.], *limonii, verzi, untdelemnii, nărămzate, albastre şi roşii, împreună cu tot soiul de alte modişicuri fistichii, între care se legănau perechile de ciorapi bătute de vînt. Pungi albe de piele, cu gurile strînse, se bălăbăneau goale, aninate în băierile lor lungi"*.

Logica tabloului e desăvîrşită, pe direcţia epuizării genului reprezentat, alunecînd în raporturi de similaritate, acolo unde relaţia de includere se sfîrşeşte. („haine bărbăteşti, straie de copii"). Descrierea este în acelaşi timp *inventar* ramificat, în seria aceleiaşi tipologii materiale („opinci, pantofi, papuci, cizme şi

iminei") şi partitură învoaltă, de cuvinte defilînd, (a)trăgîndu-se unele pe altele, după toate criteriile: referenţial, denotativ, sonor, logic. Totodată, dispuse în categorii generate de sinonimie (*grămezi..., stive..., porcoaie...*) – cuvintele par chemate de o înlănţuire pur muzicală, peste „logica realului" şi a vederii: „*Alături se-nălţau vălătuci* de *abale albe* şi dimii cafenii". Există un singur modalizator formal pentru asemenea dispunere verbală, iar acela e *poezia*.

Ea impune şi ruperea monotoniei în aliteraţie, (*alături-vălătuci–abale-albe*), făcînd loc unui accent diferit, care „încheie" seria vocalei în apertură maximă, spre o rimă interioară în maximă închidere: „dimii cafenii". Sub semnul *motivaţiei*, îndeplinite în planul logicii, al vederii–reprezentare, al semnificaţiei, dar mai cu seamă al contagiunii pure, implicînd *materia–ecou* a fiecărei alcătuiri din corporalul sonor, cuvîntul participă la o *construcţie* în spaţiul poetic. Să privim acest – aparent – apendice al listei fabuloase cu lucruri de vînzare: pare *inutilitatea* în sine, gratuitatea nefericită a unei prezenţe-pentru-nimeni. „*Pungi albe de piele, cu gurile strînse, se bălăbăneau goale, aninate în baierele lor lungi"*. Citită însă sub aspectul *clausulei,* fraza (în sens muzical) are efectul de închidere, cu sens recapitulativ şi ironic. Preluînd şi prelungind semne ale întregului (pasajul, să-l numim, al „Fregatei") – construcţia readuce în *aer* sensul vizual al suspendării, omniprezent mai sus: „*spînzurau* haine"..., „*se-nălţau*", „*atîrnau*", „*se legănau*"). Aici, ultimele sinonime posibile: „se bălăbăneau goale, aninate...". Se re-face apoi, în mod exponenţial, imaginea-ramă a vestmîntului *vid*, a unui conţinător fără conţinut, ca o depărtată aluzie a semnificantului-strai. Fraza are, sacadat, o tonalitate de conchidere ce lipseşte celor orizontale şi trenante de mai înainte. În fine, n-ar trebui să scape observaţiei aşezarea în rimă a cuvintelor de-nceput şi sfîrşit (*pungi albe...baierele lor lungi*), cum nici modalitatea insinuantă, îngînător repetitivă, ce motivează asocierea cuvintelor neîntîmplătoare.

Paradoxal, bîlciul este ordine. Mentalitatea obişnuită îl ataşează unei sugestii a multiplicităţii, haosului şi dezordinii. Textul, însă, îl edifică într-o aşezare stratificată, motivată de relaţii, simetrii şi proporţii.

Mihaela CERNĂUȚI-GORODEȚCHI
Universitatea „Al. I. Cuza", Iași

Iordan Chimet: Un povestaş atotvoios în *Feeria*

Under the continuous and harsh communist surveillance, Iordan Chimet wrote (between 1947 and 1953) a splendidly joyous fantasy, that he could only publish in 1970, during the brief and illusory political Relaxation. Although exposed to a sustained psychological control that attempted to submit, imprison and break his spirit, Iordan Chimet resisted the Power with unfailing dignity and refused to be a victim. ***Închide ochii şi vei vedea Oraşul* (*Close Your Eyes and You Shall See the Town*)** is a delightful „children's" story, but also a manifesto of freedom, love and solidarity with all those threatened to be stripped of their innocence, of their dreams and high beliefs.

Carte de sertar scrisă între 1947 şi 1953, publicată abia în 1970, în timpul Destinderii efemere şi iluzorii, **Închide ochii şi vei vedea Oraşul** este un roman-feerie (după cum îl defineşte autorul), singurul roman-*fantasy* din literatura română, afin cu **Aventurile lui Alice** ori cu **Hobbitul**, dar nicidecum rudă pauperă a acestora.[1] Comparativ cu universurile ficționale ale congenerilor, lumea înființată de fantastul român are o *justificare* în plus – una excepțională: necesitatea vitală de a învinge circumstanțe extratextuale cutremurător de ostile, potențial distructive, anihilante. Trăitor *„într-o societate totalmente supravegheată*" (Chimet 2005: 7) de *„ochii fără somn ai Puterii totalitare*" (Chimet 2005: 19), Iordan Chimet a fost *o conştiință*, a refuzat cu obstinație, deschis şi categoric, să se lase intimidat şi imobilizat de *„invizibila plasă de păianjen țesută în jurul Omului Cărții, suspectul suprem, pentru a-i controla nu doar acțiunile vizibile, dar investigîndu-i, cu ajutorul agenților malefici care compuneau poliția mentală, chiar şi gîndurile, presupuse întotdeauna a fi eretice față de Statul omnipotent*" (Chimet 2005: 7). Chiar şi în lumea de poveste (în care autorul, după cum îi destăinuie ulterior lui Michael Ende într-o scrisoare personală, a cerut *„azil politic – dar şi estetic şi, cu atît mai mult, şi un azil moral*" (Ende/ Chimet 1999: 274), gîndurile *pitite* de personaje în sinea

[1] Cît despre **Povestea fără sfîrşit** (un alt reper major al genului), se ştie (de vreme ce Michael Ende nu s-a ferit s-o recunoască public în varii ocazii) că în unele privințe îi este îndatorată cărții lui Chimet.

lor cea mai adîncă par urmărite neîncetat, *se descoperă* (de) către altcineva (un martor intra- sau extradiegetic): „asta nu-i a bună, gîndi *în cea mai mare taină* copila"; „ce curios! gîndurile lor [ale lui Elli, ale cormoranului] *se auzeau tot atît de bine* ca şi cuvintele" (Chimet 1970, în Ende/ Chimet 1999: 51).

Pentru Iordan Chimet, „sfidarea realului istoric deplorabil" (Chimet 2005: 97) a însemnat crearea de „*microuniversuri paralele în care roboţii de pază ai Sistemului să nu poată pătrunde*" (Chimet 2005: 7), „*crearea unei noi realităţi, a unui nou univers suav, intim, către care uşile de intrare ale răului erau, de astă dată, blocate*" (Chimet 2005: 97). *Feeria* este o lume alternativă, o lume a miracolului („*legea pămîntului cerea să nu te miri de nimic*", Chimet 1970, în Ende/ Chimet 1999: 23), revelată de o perspectivă inocentă, de o „graţie elementară pe care numai sufletul simplu – al copilului, al vizionarului, al nebunului – o mai posedă, poate" (Chimet 1970: 6). Lumea de basm care gravitează în jurul lui Elli (o soră mai năstruşnică a lui Alice) este agresată de un bau-bau cu nume cacofonic, de un Rău difuz şi proteic: Gagafu „are o mie de chipuri şi pe toate le ia la purtare şi le lasă, şi le aruncă cînd vrea, ca pe nişte haine, ca pe nişte măşti. Departe nu-i, ba e chiar mereu prin preajmă, dar copiii nu-l cunosc, căci noi îi ţinem în taină în faţa lor şi numele şi isprăvile, şi puterile şi vicleniile" (Chimet 1970, în Ende/ Chimet 1999: 55-56).

Închide ochii şi vei vedea Oraşul nu detaliază răul, nu-l analizează minuţios (pare, mai degrabă, că-i refuză atingerea, cu un frison de oroare), dar nici nu pune surdină avertismentului adresat inocenţilor. Libertatea şi bucuria cutreierării tărîmului imaginar este contrapunctată insistent de motivul carceral (chiar dacă, de cele mai multe ori, acesta e şăgalnic *vălurit*): „*În viaţa mea – şi în definitiv, nici în altă viaţă – n-am mai pomenit o asemenea infamie [uciderea involuntară – de către Elli – a unui ciocîrlan]. Să fiu tuns pe cap ca peştii, dacă-mi voi lăsa inima biruită de milă. Cît despre iertare, nici nu poate fi vorba. 30 de ani de temniţă grea, 40 de ani de temniţă mijlocie şi 7 ani temniţă uşoară, 50 de ani de celule, 37 de robie egipteană, 14 de galeră, 10 într-o mină de sare şi 5 într-o mină de piper, o săptămînă în Bastilia, alta în Turnul Londrei şi o lună întreagă la Luvru. Cu totul şi cu totul cam vreo 224 de ani.*" (Chimet 1970, în Ende/ Chimet 1999: 48) Umbra închisorii bîntuie şi imaginarul piticilor (altminteri, fiinţe relativ senine); piticul numit *Cel care nu uită* (pentru amicii intimi, Ţine Minte) îi promite lui Elli să-i arate „*stelele şi zodiile*": „*stau un timp cu nasul la stele şi le buchisesc şi le descos şi le întreb* [...] *şi aflu ce vreau să ştiu: descîntecele pentru ploaie şi pentru timp frumos, pentru cei care pleacă pe mări sau se căsătoresc, sau stau în temniţe pe nedrept, sau îşi pierd nădejdea, sau îi părăseşte iubirea. Şi pentru fiecare*

dintre toate acestea există un leac şi un înţeles, şi înveţi să ţii minte cum să ieşi la liman şi cum să aduci mereu laudă pentru toate cîte le trăieşti în viaţă" (Chimet 1970, în Ende/ Chimet 1999: 154-155). Nu întîmplător, meditativul, sfătosul Ţine Minte relaţionează izolarea fizică forţată cu riscul pierderii iubirii şi a nădejdii. Printre rîndurile poveştii suave, se transmite celor din temniţele de orice fel (materiale, concrete – sau psihologice) *o veste bună*, un mesaj de solidaritate umană: prin puterea gîndului se pot înfrînge ziduri şi torţionari; prin credinţă, prin iubire, prin speranţă neostoită, spiritul se poate salva întotdeauna de orice apăsare, de orice nenorocire ori grozăvie.

Securitatea etanşă, indestructibilă, din basmul tradiţional este relativizată în romanul **Închide ochii şi vei vedea Oraşul**, *e pusă sub semnul unei îndoieli fertile, constructive, care transfigurează feericul în sărbătoare a spiritului activ, pasionat, luptător cu apatia, cu lenea metafizică. Dorinţele nu se mai împlinesc* „ca la carte", *izbînda nu mai e înscrisă obligatoriu în curgerea poveştii. Ca şi Alice, Elli se confruntă cu o Lume de-a Mirării în care multe lucruri şi multe convingeri (altădată ferme)* „nu mai sînt la locul lor"*:* „Se părea că de astă dată Elli va reuşi să-şi împlinească visul [...]. Se părea deci că va reuşi, deşi va trebui să adaug că multe din lumea noastră par, aşa cum alte lucruri, tot din lumea noastră, reuşesc – dar nu toate" *(Chimet 1970, în Ende/ Chimet 1999: 36);* „în viaţă sînt dorinţe care rămîn dorinţe pînă la capăt, fără să se schimbe vreodată. [...] Elli dorea mai mult ca niciodată să se întoarcă acasă, dar, şi tocmai aici era miezul încurcăturii, dorinţa nu dorea să-i îndeplinească dorinţa" *(Chimet 1970, în Ende/ Chimet 1999: 44). Un moşneguţ însingurat (fără vreo implicare activă în desfăşurarea poveştii), care-şi aşteaptă, ostenit, eliberarea de povara existenţei, dă naştere unui gînd spăimos, „ascuns" de narator într-o paranteză:* „sfîrşitul vrea şi el – ca şi noi – să se sfîrşească?" *(Chimet 1970, în Ende/ Chimet 1999: 53).* În **Povestea fără sfîrşit** a lui Michael Ende, tot o figură a senectuţii, Bătrînul de pe Muntele Călător, îi revelează deplin eroului secretul (deopotrivă teribil şi magnific) al *„sfîrşitului fără sfîrşit"* (Ende 1995: 189-194): veşnica reîntoarcere (a vieţii, a poveştii, a cărţii).

Cartea lui Iordan Chimet hibridează modelul basmului tradiţional oral cu perspectiva scripturală dezinvolt manipulatoare. „Monstru" narativ poznaş şi fermecător, ea *prezintă* cu aplomb, concomitent, trăsături altfel disjuncte:

1) simplitatea şi directeţea *poveştii orale* (cînd cu aură de vechime, cînd dezinhibat modernă), pigmentată cu umor (de cele mai multe ori, paradoxal):

La *„judecata de Fiecare Dimineaţă*", prezidată de Elli, *„toată Lumea Distinsă era de faţă*". *„Adevărul era că se simţeau toţi tare dornici de*

sindrofie, la teatru se duceau rar, la nunţi nu prea erau poftiţi [...]. Şi dacă nu le-ar fi rămas cel puţin înmormîntările – ce-i drept astea fără cusur: cu cai îmbrăcaţi în prapuri negre, cu calici cît vezi cu ochii şi pe deasupra şi muzica militară –, viaţa le-ar fi părut tare amară." (Chimet 1970, în Ende/ Chimet 1999: 25)

Omer cofetarul face cinste: „*Cui îi place o sarailie, o sarailie. Cine-i dornic de-o baclava, [va primi] o baclava. Şi cine jinduie după cataif, un cataif.*"

„*– Dar un serai n-ai mata prin dugheană? îl cercetă un ţăran ferchezuit, cu mustaţa în furculiţă. Am auzit că ar fi tot o mîncare turcească, care-ţi merge la inimă.*

– Vorbe deşarte, nepoate, zîmbi Omer. Nu crede şi tu tot ce auzi. Este drept că seraiul e tot un fel de-al nostru turcesc, dar ţi se acreşte când îl guşti (cum spun anumiţi înţelepţi, pricepuţi la astfel de bucate)." (Chimet 1970, în Ende/ Chimet 1999: 70)

Reclama la circul ambulant menţionează printre reduceri şi una mai mult decît ademenitoare: „*cine îngăduie să se lase mâncat de canibalii noştri [...] plăteşte jumătate preţ la intrare.*" (Chimet 1970, în Ende/ Chimet 1999: 114)

2) ceremonialul „boieros" al unei *rostiri calofile*, adesea *organizată serial* (prin constituirea unor serii de mai multe – cel mai frecvent, trei – elemente: cuvinte, sintagme, enunţuri; ipostaze, acţiuni etc.): *spiriduş, duh, zînă* (Chimet 1970, în Ende/ Chimet 1999: 72); *pîcle, neguri, vîrtejuri* (Chimet 1970, în Ende/ Chimet 1999: 73-74); *străin, pribeag, hoinar, om răzleţ, haimana, liftă* (Chimet 1970, în Ende/ Chimet 1999: 62); „*samsarii, telalii, misiţii, pîrliţii şi alţi şurupari şi fîrtaţi de-ai lor*" (Chimet 1970, în Ende/ Chimet 1999: 23); „*Dar unde crezi că te afli, omule? La priveghi? În postul Paştelui? La Zidul Plîngerii?*" (Chimet 1970, în Ende/ Chimet 1999: 27)

„*A mai încercat o costarcă să afle cu cine s-a măritat fiica pastorului, ce a mîncat de Paşte primarul, cînd începe echinocţiul de toamnă, dar cum nimeni nu i-a răspuns, s-a resemnat.*" (Chimet 1970, în Ende/ Chimet 1999: 26)

Oraşul mişună de negustori: „*Unii [...] erau vestiţi pentru pieile de cloşcă pe care le vindeau, alţii negociau checheriţă sau purici de Samarkand – al căror lapte, spuneau ei, era tămăduitor pentru orice beteşug –, alţii tocmai desfăceau biserica Sfintei Sofii. Mare chilipir! Puteai să obţii chiar şi cupola pe un preţ de nimic. Străinilor le vindeau mălură, năduf, belele moldoveneşti şi alte roade ale pămîntului. Harnici negustori, cum am mai spus, vedenie să fi fost şi tot scoteai un pitac de preţ din pungă, cucerit de vorba lor dulce.*" (Chimet 1970, în Ende/ Chimet 1999: 23)

3) *strategii textualiste*, a căror sofisticare e controlată prin spiritul ingenuu, şăgalnic; virtuozitatea scripturală este bine/cu meşteşug temperată, din precauţie, căci *„este poate şi aceasta o lege: în momentul cînd arta se apleacă asupra propriei sale substanţe, cînd capătă conştiinţa de sine, aceasta este un presentiment de moarte*" (Chimet 1970: 11). Plăcerea jocului cu textul este, în consecinţă, constant surdinizată de Iordan Chimet. Jocurile textuale nu sînt deloc puţine, dar ele sînt cel mai adesea difuze, sînt topite în senzaţionalul (de rigoare) al poveştii, ori sînt cumva escamotate printr-un *artificiu* de prezentare: umorul (servit din belşug, cu mare generozitate) ori lirismul visător:

„Şi tu, dragă cititorule, ai fi fost găină, de pildă – cum sper –, te-ai fi putut lesne strecura printre zăbrelele grădinii noastre şi acolo ai fi putut asista la cea mai uimitoare judecată din cîte i-a fost dat în viaţă unei găini să vadă." (Chimet 1970, în Ende/ Chimet 1999: 24)

„Poate că şi voi, dragi cititori, în timp ce întoarceţi filă după filă din carte, la lumina tăciunilor din cămin, vă amintiţi că nu de mult, poate chiar ieri-alaltăieri, aţi văzut o mîrţoagă slăbănoagă, deşelată, numai piele şi oase, şuie si scofîlcită, alergînd ca o tembelă pe uliţele Oraşului vostru. Este cea mai bună mărturie că n-am minţit. Dînsa este tocmai mîrţoaga de care v-am vorbit." (Chimet 1970, în Ende/ Chimet 1999: 165)

„Şi, înainte de a se cufunda în ţara visului, [Elli] mai avu puterea să hotărască: – Să iasă luna. Şi, pe dată, luna răsări de dincolo de neguri. – Şi toată lumea, mai spuse, să coboare în pacea somnului. Aşa a fost. Nici un suflet treaz nu mai puteai zări pe distanţă de mile şi mile şi mai departe." (Chimet 1970, în Ende/ Chimet 1999: 37)

Iordan Chimet îl cunoaşte *bine* pe Lewis Carroll şi, discret, face aluzii la opera acestui maestru al fanteziei (invocat, de altfel, în mod repetat în eseurile sale). Ecourile dinspre lumea lui Alice sînt diseminate cu răbdare (şi cu secretă jubilaţie) în povestea lui Elli. Cocostruţul (Chimet 1970, în Ende/ Chimet 1999: 30) şi jigania – *„ceva între gânganie şi jigodie, dar mult, o! mult mai netrebnică*" (Chimet 1970, în Ende/ Chimet 1999: 30) – sînt două tentative de accedere la familia cuvintelor-valiză. Fascinaţia inversării transpare (*„ca şi întîmplător*") la nivel lexical (unde silabele se îmbulzesc şi se amestecă: *„nu sînt decât un bărzoi, e adevărat, un zărboi dintr-o bucată*", Chimet 1970, în Ende/ Chimet 1999: 202) sau minează cîte o comparaţie standard, răsturnînd-o hilar (Elli era obosită *„ca un samar care-şi duce asinul în spate*", Chimet 1970, în Ende/ Chimet 1999: 32). Pliscul de Cioară, venit singur la Judecată, întrucît Cioara de care aparţine n-a prea avut chef să se trezească în zori (Chimet 1970, în Ende/ Chimet 1999: 25-26, 29), pare o

proiecţie (inofensivă, mai puţin tulburătoare) a rînjetului pe care Pisica din Cheshire şi-l lasă în urmă, să bîntuie halucinant Wonderland-ul. Ciocîrlanul recită *„un fel de poezie, Doamne iartă-mă"*, iar versurile lui se înscriu în „şcoala" absurdului (ilustrată şi de cele două cărţi cu Alice, şi de complicata, stufoasa istorie a lui Sylvie şi Bruno[2]):

„Lumina pătrunde în pădure pe furiş,
Aleargă şi cîntă şi fuge şi sare,
Dar iese grădinarul cu un baston din tufiş,
Îi dă o bătaie bună şi-o bagă la-nchisoare[3]." (Chimet 1970, în Ende/ Chimet 1999: 45)

În fine (dar deloc în cele din urmă), „nemaipomenita întîmplare cu porcul" (din capitolul 21), reiterată în nu mai puţin de opt variante (rostite de către Hector şi cei şapte pitici), aminteşte de încercările succesive ale Cavalerului Alb de a-i lăsa lui Alice o poveste drept cadou de despărţire[4]. Nici unul dintre povestaşi nu e mulţumit de prestaţia sa, fiecare simte că povestea i-a scăpat de sub control şi îşi mărturiseşte nedumerirea:

Hector, despre *Răzbunarea purcelului*: *„Povestea nu prea are haz şi nici prea potrivită pentru surioara noastră [Elli] nu este."* (Chimet 1970, în Ende/ Chimet 1999: 173)

Surceluţă, despre *Convertirea ocnaşului*: *„Mă tem că nu asta e povestea pe care am vrut să v-o spun. Dar care o fi oare?"* (Chimet 1970, în Ende/ Chimet 1999: 175)

Tichie de Paie, despre *Surpriza minunată*: *„De bună seamă, nu aceasta e povestea pe care o ştiam eu. Mi-a schimbat-o cineva pe furiş cînd am întors capul cu alta nouă, neştiută."* (Chimet 1970, în Ende/ Chimet 1999: 176)

Ţine Minte, despre *Sărbătoarea uitucului*: *„Nu înţeleg nimic. Ce-am vrut să spun şi ce-a ieşit. Dar, în definitiv, ce-am vrut să spun?"* (Chimet 1970, în Ende/ Chimet 1999: 177)

Mielul Gras, despre *Somn uşor*: *„Să fiu pămîntean dacă înţeleg o iotă din tot ce-am spus. Nu cumva a spus-o altul?"* (Chimet 1970, în Ende/ Chimet 1999: 178)

---

[2] Poezioara Ciocîrlanului seamănă foarte mult cu săltăreţele cîntecele ale Grădinarului Nebun din Sylvie and Bruno şi Sylvie and Bruno Concluded.

[3] Din nou, motivul temniţei/întemniţării. Dincolo de aparenţa voios trăsnită, tabloul cu lumina zburdalnică, bătută cu bastonul şi băgată la închisoare e de-a dreptul sinistru, dătător de fiori de gheaţă.

[4] V. *Ochi de ştiucă* [*Haddocks' Eyes*] / *Un om bătrîn, tare bătrîn* [*The Aged Aged Man*] / *Căi şi feluri* [*Ways And Means*] / *Pe-o poartă sus* [*A-sitting On A Gate*] (Carroll, 1997: 108-113).

Lip-Lip, despre *O lacrimă amară*: „*Parcă nu era chiar asta povestea pe care o aveam de spus, ci alta, dar care anume? Habar n-am!*" (Chimet 1970, în Ende/ Chimet 1999: 180)

Ciupercuţă istoriseşte o întîmplare nemaipomenită petrecută *În Munţii Stîncoşi*; isprăvind povestea „*se aplecă asupra ei şi o răsfoi şi o întoarse pe toate feţele şi o despică în patru şi în şapte şi în nouă şi nu înţelese nimic. – Dar chiar nimic, mai adăugă el cu glas tare şi toţi i-au înţeles şi vorbele, şi gîndurile.*" (Chimet 1970, în Ende/ Chimet 1999: 181)

Urechiuşă, despre *De ce?*: „*Cine-a spus povestea asta? Am spus-o eu? Sau vreunul dintre voi, fraţii mei? Sau Hector? Sau însăşi Elli?*" (Chimet 1970, în Ende/ Chimet 1999: 181)

Ca şi Alice, copleşită de încurcătura în care se pomeneşte la un moment dat, Elli dă frîu liber lacrimilor, compătimindu-se cu sîrg: „– *O, biată copilă [...]! O, biata mea Elli, cît de mult te plîng, cît de rău îmi pare de tine. [...] Nu-mi vine să cred, dar poate că asta ţi-e soarta: toţi cei care te-au iubit să te uite. O asemenea soartă ducă-se pe pustii! Ar fi de neîndurat şi la o găină scurtă de minte, darmite la o copilă, draga mea!*" (Chimet 1970, în Ende/ Chimet 1999: 49). Reflexivitatea/oglindirea este şi una textuală în cartea lui Chimet. Autoreferinţa este un laitmotiv prezent în titluri de capitole („*cu voia dumneavoastră, capitolul trecut [4] se continuă în cel de faţă [5]*", Chimet 1970, în Ende/ Chimet 1999: 45; „*În care se arată frămîntarea lui Belizarie, Adelaida şi Samson. Întîmplarea cu un prieten vechi şi, peste tot capitolul [17], mare belşug de lacrimi*", Chimet 1970, în Ende/ Chimet 1999: 145), dar şi în cuprinsul povestirii: „*De ce n-aş spune-o, capitolul trecut m-a cam istovit. Tare greu am ajuns la capătul lui.*" (Chimet 1970, în Ende/ Chimet 1999: 38) Iar finalul este antologic şi pecetluieşte circularitatea poveştii: „Am luat atunci pana în mînă şi cu inima luminată şi hotărîtă m-am aplecat asupra hîrtiei şi am început a scrie astfel: *Părea că va fi o zi ca toate celelalte. Cel puţin aşa credeau toţi, de la vlădică pînă la opincă, şi pe bună dreptate. Căci cine credeţi dumneavoastră că ar fi putut fi, dis-de-dimineaţă, de altă părere?* Şi tot aşa mereu pînă la SFÎRŞIT" (Chimet 1970, în Ende/ Chimet 1999: 218).

„Cheia" romanului-feerie **Închide ochii şi vei vedea Oraşul** este una care „descuie" şi alte scrieri ale lui Chimet, constituindu-se aşadar în convingere personală temeinică, durabilă: „nu există descoperire mai frapantă, revelaţie mai uimitoare, decît a lucrurilor ştiute, bănuite, presimţite din totdeauna, a adevărurilor eterne ale umanităţii" (Chimet 1970: 7). Aceste adevăruri (spune deseori părintele lui Elli) par uneori modeste, neînsemnate, aşa cum aşteaptă smerite ca oamenii să le priceapă. Ursul Belizarie (unul dintre cei trei

spiriduşi-„scutieri" ai lui Elli) observă însă cu tristeţe că oamenii au devenit opaci la adevăr, la bine, la frumos: „*lumea oamenilor – nu-i lipsită de strălucire, de lumină şi podoabe. Puterile lor, ale muritorilor de rînd, le întrec de multe ori pe ale noastre, zîne şi spiriduşi, duhuri ale apelor şi pămîntului. Nu cunosc oprelişti şi stavile şi rîvna lor poate fi asemuită numai cu nesăbuinţa lor. Dacă nu cumva aceasta din urmă e încă şi mai mare: corăbiile scotocesc mările şi adîncul, iscodesc cotloanele pămîntului, înfruntă cerul. Iscusite suflete, oamenii, zînă dragă, dar fără hodină*" (Chimet 1970, în Ende/ Chimet 1999: 95). Samson (ogarul) confirmă: „*în setea lor nebună de a afla tot, de a stăpîni tot, de a putea tot, uită, sărmanii, că tainele după care aleargă ei nu-s la capătul pămîntului, ci alăturea de ei. Că numai o clipă de-ar sta să privească în jur cu ochii proaspeţi şi le-ar ameţi privirea de vraja care-i înconjoară.*" „*Poate de aceea, spuse Belizarie, e hotărît ca duhurile, ca zînele să stea deoparte de aceşti osteniţi ai pămîntului. Să-i ajute cîteodată, să le şoptească la ureche din cînd în cînd taine pierdute, să trimită un cuvînt nou care să le farmece auzul, o floare să le fure privirea, un cîntec să le puie un dor în inimă. Dar asta numai arareori*" (Chimet 1970, în Ende/ Chimet 1999: 95).

„Cum „*astăzi numai piticii* [zice principele Cuc] *şi jivinele mai ştiu să zîmbească*, [iar] *oamenii au uitat de mult această bucurie şi au fost la rîndul lor uitaţi de ea*" (Chimet 1970, în Ende/ Chimet 1999: 188), basmul desfăşoară, aşadar, o strategie a anamnezei (Muc: „*Nici voi, oamenii, nici noi, piticii, nu ne putem întoarce înapoi. Ci numai gîndul. Ci numai dragostea. Şi aceasta rareori*", Chimet 1970, în Ende/ Chimet 1999: 213). În toate ale sale (în scrieri şi în viaţă), Chimet a fost un slujitor demn al memoriei. Doar prin exerciţiul amintirii se poate înveşnici tot ce-i bun şi se poate exorciza tot ce-i rău. Însă „*meşteşugul ţinerii de minte nu se poate învăţa oricum şi oricînd: trebuie multă răbdare, multă pricepere, multă osteneală ca să-l înveţi cît de cît. Şi, nu ştiu cum se face, că abia după ce ai început să-l înveţi, începi să uiţi cu şi mai multă uşurinţă.*" (Chimet 1970, în Ende/ Chimet 1999: 155) Satiric-pilduitor este în basmul cu Elli episodul cu leul mort (Chimet 1970, în Ende/ Chimet 1999: 141-144): jalea generalizată e urmată de acuze înverşunate şi apoi de aprige manifestări de dispreţ faţă de *leşul* fostului tiran.

Iordan Chimet a fost, statornic, *Omul care spune Nu*[5] – dictaturii, trădării, minciunii, laşităţii. Pentru el, „literatura pentru copii" nu a constituit un refugiu, ci o cale alternativă (şi încă una foarte scumpă lui) de a afirma

[5] Vezi, în acest sens, mai ales două dintre articolele lui: ***Omul care spune Nu*** şi ***A trăi – şi, uneori, a muri – scriind***, în Chimet 2005: 73-78; respectiv, 129-134).

răspicat adevărurile care i s-au părut esenţiale. A fost un om care *a rezistat prin cultură* într-un mod nobil (şi, din păcate, mai rar întîlnit): confruntat cu răul şi urîtul, a opus rezistenţă neînduplecată şi, deopotrivă, a cultivat iubirea, valorile morale şi spirituale cele mai înalte. *„Secretul supravieţuirii mele au fost marile ipostaze ale iubirii, familia şi prietenii"*, scrie el în 2005 (p. 6-7); *„tot ce-am putut face cu mijloacele mele – prin forţa împrejurărilor, atît de firave – a fost să apăr, în cărţile pe care am reuşit să le public, ca şi în viaţa de fiecare clipă care apare şi trece, ideile de prietenie, loialitate şi solidaritate umană pe care lumea copilăriei mele ni le-a înfăţişat drept temeliile existenţei"* (Chimet 2005: 69) – valori simple, dar care (se teme el) apar oamenilor de azi, dintr-o lume desacralizată, drept *„proiecte generoase, naive dacă vreţi, respinse de mentalitatea modernă"* (Chimet 2005: 70).

Om superior, lipsit de încrîncenare şi de patimă, Iordan Chimet a fost un vestitor atotvoios al *„bucuriei de a revela umanul oriunde există – şi există, pentru cine ştie să privească, oriunde – fericirea de a fi împreună"* (Chimet 2005: 70). În anul precedent plecării sale din această lume (moment de bilanţ existenţial, *„cînd dorinţele acestei lumi nu se mai împlinesc şi cînd ne pregătim pentru o călătorie mai înaltă"*, Chimet 1970, în Ende/ Chimet 1999: 128), el trebuie să fi avut *„conştiinţa faptei îndeplinite cu seninătate şi modestie"* (Chimet 1970: 10), măcar şi pentru că „orice facem cu tragere de inimă e bine făcut şi nimeni nu ne-ar putea cere încă ceva în plus" (Chimet 1970, în Ende/ Chimet 1999: 156).

Într-un anume punct al desfăşurării sale, ***Închide ochii şi vei vedea Oraşul*** propune un model comportamental pe care autorul cărţii îl ilustrează fidel: *„să fii [...] milostiv cu jivinele şi săritor cu bătrînii, smerit la vorbă şi umil la faptă, şi fără să te lauzi în deşert"* (Chimet 1970, în Ende/ Chimet 1999: 56). Iar mai departe Hector (fost circar) e de părere că: *„nu e nimerit [...] să te lauzi pe tine însuţi, ci trebuie să aştepţi ca laudele lumii să vină ele singure la clipa potrivită"* (Chimet 1970, în Ende/ Chimet 1999: 123). Aflat acum dincolo de binele şi răul din această lume, Iordan Chimet nu de laude are nevoie, ci de recunoaştere. Deşi, la o mai atentă şi mai dreaptă judecată, mai degrabă *noi* avem nevoie să-l recunoaştem.

Bibliografie

Lewis CARROLL, **Alice în Ţara din Oglindă**, traducere în limba română de Mirella Acsente, Editura Corint, Bucureşti, 1997

Iordan CHIMET, **Cartea prietenilor mei**, Editura Universal Dalsi, Bucureşti, 2005

Iordan CHIMET, **Eroi, fantome, şoricei**, Editura Meridiane, Bucureşti, 1970

Iordan CHIMET, ***Închide ochii şi vei vedea Oraşul. Roman-feerie*** [1970], în Michael Ende & Iordan Chimet, **Împreună cu Elli în Imaginaria**, Editura Univers, Bucureşti, 1999 (p. 21-217)

Michael ENDE & Iordan CHIMET, ***Scrisori printre gratii. 1977-1989***, în Michael Ende & Iordan Chimet, **Împreună cu Elli în Imaginaria**, Editura Univers, Bucureşti, 1999 (p. 271-296)

Michael ENDE, **Povestea fără sfîrşit**, traducere în limba română de Yvette Davidescu, Editura Univers, Bucureşti, 1995

Mihail DOLGAN
Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău

Hermeneutica unei imagini oximoronice la nivelul creației poetice

L'image archétypale de Nicolae Dabija „Doruri interdits" rapporté à la création entière du poète exprime, d'une manière synthétique, l'essence des tous les livres imprimés jusqu'à présent, une vision inédite sur le monde, la grande originalité d'une individualité créatrice de talent.

„Dorul" (mot intraduisible) représente un état d'îme spécifique pour le peuple roumain. Modèle d'oxymorone populaire, „dorul" „cette maladie sans remède" (P. Zadnipru), englobe – par réunion – deux mots aux sens contraires: douleur et plaisir, qui veulent se manifester en même temps. Selon C. Noica „dorul" doit être envisagé comme „une philosophie d'existence du peuple roumain". Chez Nicolae Dabija « dorurile » s'identifient avec les efforts du poète, avec ses convictions et ses destins, avec ses grandes vérités d'ordre politique, social, spirituel, étique, esthétique, culturel, historique, littéraire, linguistique etc. avec tout les droits et les libertés enviés. « S'il n'y a pas de fenêtres », disait M. Sorescu, elles doivent être inventées». Partageant ce principe ontologique et esthétique, N. Dabija «invente » des fenêtres de «dor » et d'illusion. Pourquoi «Doruri interdits»? Lui-même oxymorone archétypale révélatoire, «dorul», par l'intermédiaire de l'épithète «interdits», réalise un autre oxymorone, un double oxymorone, ayant des valeurs esthétiques et stylistiques de grande suggestivité. N. Dabija se propose d'opérer avec ces «doruri interdits» – dans le plan sociopolitique, patriotique, culturel et spirituel.

Sînt titluri de carte puse mai mult întîmplător, decît purtătoare al unui simbol menit să sugereze cuprinsul magistral al cutărui sau cutărui volum de poezii.

Sînt titluri de carte intitulate frumos, inspirat, memorabil, dar care acoperă doar o parte din versuri, doar două, trei cicluri, celelalte fiind lăsate să-și caute ele însele un cer de deasupra.

Dar sînt și titluri de carte profund organice și sintetizante, care nu numai că sînt fericit și adecvat formulate, dar și exprimă totalizator chintesența unei opere întregi, deplina originalitate a unei individualități artistice creatoare ieșită din comun. **Necuvintele** lui Nichita Stănescu sau **Piatra de citire** de Anatol Codru, **Sînt verb** de Liviu Damian sau **Un verde ne vede** de Grigore Vieru, **Întoarcerea dramaticului eu** de Victor Teleucă sau **Frîntă, inima** de Dumitru Matcovchi sînt tot atîtea universuri lirice insolite, tot atîtea viziuni asupra lumii inconfundabile,

tot atîtea structuri imaginare ale inefabilului nelimitat, tot atîtea proiecții mitice ale cunoașterii ficționale. Titluri definitorii alături de care nu poate să nu fie așezat și relevantul **Doruri interzise** de Nicolae Dabija.

„Dor" reprezintă, înainte de toate, o dorință puternică, o stare sufletească, specifică românului, care-l face să rîvnească spre ceva, să aspire permanent la ceva (încă nerealizabil la acea dată). După filozoful Constantin Noica, dorul, ca formațiune, ar fi „o contopire, și nu o compunere. S-a contopit în el *durerea*, de unde și vine cuvîntul, cu *plăcerea*, crescută din durere nu pricepi bine cum" *(„Introducere la dor")*. Model de *oximoron popular* (în viziunea noastră), dorul împreunează – prin contopire – două cuvinte cu sensuri contrare: *durere* și *plăcere* (= „dor"), care vor să se manifeste dintr-o dată, în același timp. Fiind „rege" printre cuvinte și avînd „virtuți împărătești", dorul, consideră C.Noica, trebuie închipuit și perceput ca *„o filozofie de a fi a românismului"*.

Mai mult chiar, există o „zonă de dor" a inefabilului, a nedeterminatului, a spusului și nespusului, care electrizează toate cuvintele ce țin de „creație și frumos". Planînd asupra unor cuiburi de cuvinte adiacente, dorul întrețese cu acestea raporturi dintre cele mai neașteptate: raporturi morale, ontologice, filozofice. El sugerează – la modul dramatic – o multitudine de semnificații antinomice, contradictorii, oximoronice. Acestea ar fi, în viziunea lui C.Noica: e un cuvînt al deschiderii și totodată închiderii într-un orizont, unul al intimității cu depărtările, al aflării și căutării; al lui ce este și ce nu este; al lui ce poate fi și ce nu poate fi; un cuvînt al știutului și neștiutului, al limitației și nelimitației, al concretului și abstractului, al atracției de ceva determinat și al pierderii în ceva indeterminat" (*„Revenirea la dor și despărțirea de el"*).

E adevărat, dorul este mai mult un cuvînt al inimii decît al gîndului. Dar, spiritualizat în creația poetică, el se transformă și în concepte ale cugetului, în „tolbe de idei" ale Creatorului Mesianic.

Întreaga operă poetică a lui N. Dabija se prezintă ca o Carte de doruri ce nu încap în piept, curajoase la maximum și aparținînd mai mult viitorului decît prezentului. Iată de ce cele mai multe din ele suferă din cauza *neîmplinirii*, poartă amprenta *durerii* care nu face rău, generează o atmosferă saturată de *dramatism subversiv*. Sînt doruri care echivalează cu năzuințele capitale ale poetului, cu crezurile și destinele lui, cu marile adevăruri de ordin politic, social, spiritual, etic, estetic, cultural, istoric, literar, lingvistic etc., cu toate drepturile și libertățile lui aprig rîvnite. Doruri în ofensivă și defensivă, doruri învingătoare și doruri învinse, doruri în descătușare și doruri pîndite de cătușe sau de „sîrmă ghimpată"... Începînd cu acel nici că se poate mai simplu și mai omenesc dor de *aproapele* nostru, exprimat atît de deschis, atît de sugestiv și atît de frumos în distihul: *„Doru-mi-i de Dumneavoastră/ ca unui zid de o fereastră"*, și continuînd/ terminînd cu *„dorul-nedorul, dor-ne-doritul"*, pe care personajul liric „îl simte"

în tot şi în toate (eu l-aş numi *„supradorul"*): în fiorii de a trăi şi iubi liber pe pămîntul strămoşesc al lui Ştefan-Voevodul; în vechea cetate a Sorocii, unde „eram de dor: muguri şi iarbă" (*„Dialog fără moarte"*); în apele nemărginite ale Dunării, care, de înstrăinate ce ne sînt, au început „să curgă prin cer"; în mănăstirea nistreană Saharna, pe care regimul ateist a dezmănăstirit-o; în preajma frontierei de la Prut, „rîul cel mai trist din lume" şi cel mai mult amestecat cu sîrmă ghimpată; în „săraca ţară bogată", care este „ruptă-n două" şi care se numeşte „ţară tristă-a Pruturilor mele"; în sfînta Putnă a lui Ştefan cel Mare, Ierusalimul tuturor românilor de pretutindeni; în Marea Carte de Dor a lui Eminescu, care a făcut ca-n „orice dor" al urmaşilor „să fie şi dor de-al lui"; chiar în acea „Ţară a Nimănui", unde „sînt uscaţi de dor pînă şi aguzii". Peste tot – *„dor-cruce"*, *„dor–boală divină"*, *„dor nebun"* de a iubi pînă dincolo de moarte. De observat cum în toate metaforele favorite persistă intenţionat unul şi acelaşi tipar oximoronic, menit să împace şi să întorloace extremele, tipar care trimite la complexitatea şi dialectica opozantă a trăirilor, la întrepătrunderea organică a antitezelor vieţii („Antitezele sînt viaţa", decreta Eminescu), a antinomiilor, a dilemelor ce se împerechează fără a se împerechea. Fireşte, înşiruirea de mai sus poate fi efectuată şi de la sfîrşit spre început, efectul artistic dobîndit fiind nu mai puţin relevant.

„Dacă nu există ferestre, spunea Marin Sorescu, *ele trebuie inventate"*. Părtaş al acestui principiu ontologico-estetic, N. Dabija „inventează" ferestre „de dor" şi „iluzii" – incontinuu şi pretutindeni – în „interdicţiile" promulgate de întuneric.

Un lucru, însă, este clar pînă la capăt: poetul adevărat nu poate exista fără „doruri vii şi patimi multe" (*„cît doresc mai exist"*), care doruri trebuie trăite nu pe jumătate, ci în integralitatea lor, cuprinzînd ambii poli ai manifestării de vîrf. Iar cine încearcă doruri multe, are, desigur, şi multe îndurerări, multe suferinţe, mult neastîmpăr, multe „răni" deschise. *„Sînt tot o rană",* va mărturisi personajul liric în poezia *„Rănit din iubire"*, specificînd: *„Sînt rana peste care s-a pus sare*". Intervenţiile malefice din afară, venite din partea mai marilor zilei, intensifică la maximum suferinţele şi zbuciumul dăruitului întru binele aproapelui. Despre arhisensibilitatea autorului vorbeşte metaforic şi această constatare: *„Mă doare iarba cea pe care-o calc"*. În parametrii unor timpi cînd *„frigul"* stăpîneşte peste toate anotimpurile, N. Dabija acceptă destinul unui martir mesianic care se zbate „între dragoste şi moarte", între doruri şi cenzură, între împliniri şi neîmpliniri barate. În ***Remember*** poetul îşi va pune crezul pe palme, în mod deschis, fără metaforă, aproape discursiv: „Eu am trăit cu-adevărat, / şi-am suferit / şi am sperat.../ Eu nu pot spune: / mi se pare c-am trăit. / ...În faţa celor tari / n-am ezitat / şi nu m-am poclonit.../ *Mereu cu-acelaşi crezămînt, / mereu rănit* / cînd de cuvînt, / cînd de cuţit, / născut să-nving, / nu să mă plîng: / *în zbucium doar m-am odihnit*" Doar un singur oximoron! Dar ce oximoron emblematic: *„În zbucium*

doar m-am odihnit!" De cîte ori o fi fiind mai mare „zbuciumul" fără pic de odihnă, dacă şi picul de odihnă propriu-zisă se măsoară, echivalîndu-se, cu acelaşi zbucium în acţiune?! Acesta e adevăratul Dabija, desfrunzit de metafore, şi acestea sînt adevăratele lui doruri: mereu agitate şi dîrze, mereu puse pe atac, mereu **constante** în naţionalismul şi patriotismul lor, mereu verticale şi veghetoare. Se zice că odată nişte neprieteni ai poetului s-au decis să-i găsească măcar niscaiva rînduri de slăvire a lui Lenin. S-au dezamăgit amarnic şi pe sine şi pe alţii: n-au găsit nimic la temă!

În afara dorurilor, inclusiv ale celor erotice (despre frumoasa lirică de dragoste a autorului încă urmează să se mai scrie aparte), N. Dabija nu-şi poate concepe existenţa – nici în plan uman, nici în plan ontologico-metafizic, nici în plan estetic. Pentru că dorul dă sens vieţii, înomeneşte şi ocroteşte (*„Numai dorul te mai apără de rele"* – „Ţara mea de dincolo de Prut"), fortifică credinţa, te ajută să fii neînvins. Cînd însă *„nici un dor nu mai înspică,* simţi, cutremurător, cum îţi fuge pămîntul de sub picioare, cum astrul vieţii scapătă spre apus, „se face ziua tot mai mică, / se face noaptea tot mai mare", vorba poetului.

De ce „doruri **interzise**"? Am văzut deja că însuşi dorul reprezintă, prin formaţiunea sa, un oximoron arhetipal revelatoriu. Epitetul *„interzis"*, alăturat dorului, realizează, la rîndu-i, încă un oximoron, un oximoron în potenţa a doua (oximoron peste oximoron), avînd valori estetice şi stilistice de mare sugestivitate: doar, realmente, nu poţi să opreşti, să interzici, să iei drepturile cuiva de a avea anumite năzuinţe-crez, acestea existînd mai mult în plan virtual, ca posibilitate, ca efect potenţial. În urma ciocnirii oximoronice dintre cele două cuvinte contrare, apare neapărat o „coloratură" accentuat socială şi chiar politică: interdicţia vine nu din partea poetului (asta trebuie bine conştientizat!), ci **din afară**, din partea puterii, din partea regimului dictator. Numai un atare regim ar putea să pună sub interdicţie dreptul creatorului de valori spirituale de a spune lucrurilor pe nume, de a-şi rosti pînă la capăt păsurile şi adevărurile, dorurile cele mai sacre şi mai tăinuite, într-un cuvînt, ar putea să zăgăzuiască, prin cenzură, libertatea de expresie. Or, N. Dabija îşi programează să „opereze" **tocmai** cu aceste *„doruri interzise"* – în plan social-politic, cetăţenesc, patriotic, cultural, spiritual.

Exemplificăm. De ce n-ar trebui să ne cunoaştem obîrşia şi să nu ne iubim cu toţi porii fiinţei întreg neamul?; de ce n-ar trebui să privim cu ochi de dor *„Ţara mea de dincolo de Prut"*? Doar de **acolo** ne vin cele patru mituri naţionale fundamentale ale poporului nostru, inclusiv *„Mioriţa"* cu cele două admirabile metafore de deschidere a spaţiului mioritic, teoretizat de Lucian Blaga: *„Pe-un picior de plai, / Pe-o gură de rai"* (dealurile şi văile minunate ale landşaftului nostru care se succed la nesfîrşit); doar de **acolo**, din „Ţara mea de dincolo de Prut", vin Ştefan cel Mare şi Sfînt cu Putna lui mirifică, Mihai Eminescu şi Ion

Creangă cu limba lor „ca un fagure de miere”, Mihail Sadoveanu „sadovenizînd” întreaga istorie şi natură a neamului, întreaga fire a unui Ilie Moromete sau a unui Onache Cărăbuş. Şi Poetul, cu inima scrîşnindă, ca un clopotar, dă glas catarctic atîtor suflete mute de înfricoşare, transformînd poemul într-o „armă a renaşterii naţionale” (A. Cistelecan*): „Ţara mea de dincolo de Prut, / Mi s-a dat poruncă să te uit, / Să te şterg din minte c-un burete, / Patria mea pusă la perete. / Şi, ca-n anii noştri cei mai trişti, / Iar să mă prefac că nu exişti, / Iar să mă prefac că nu pot plînge / Şi că alta-i ruda mea de sînge. / Ţara mea de dincolo de Prut, /Numai lacrima dacă-ţi mai este scut, / Numai* **dorul** *te mai apără de rele, / Ţară tristă-a Pruturilor mele”*. O altă mai sîngerîndă poezie patriotică nu poate fi radiografiată: comentariile ei nu trebuie scrise pe pagini de hîrtie, ci citite corect şi cu compasiune în inimile crispate ale celor cîtorva milioane de basarabeni care şi-au înrădăcinat destoinic seminţia între zbuciumatele rîuri Nistru şi Prut. E cazul deosebit de rar cînd retorica tumultuoasă a inimii se conjugă în mod excelent cu retorica contrapunctică a unui text liric pe potrivă.

Poemul ***Scrisoare către Alba-Iulia*** generalizează şi adînceşte şi mai mult nevoia de a ne cunoaşte rădăcinile, identitatea de neam şi de limbă, rudenia de sînge – dincolo de despărţirea printr-un *„hotar strîmb”* (doamne, cît adevăr istoric poate sugera un singur epitet!), dincolo de „răstigniri” şi „tîrîri prin Siberii” din „vină” nevinovată „că eram frate cu tine, / că erai frate cu mine, / că vorbeam limba română”. Zic, dincolo de aceste nenorociri şi strădanii, a triumfat în idealitate – dorul de Ţara: „Din Hotin pîn'la Chilia, / din Soroca şi Orhei – / grîului ce-mbracă glia, / şi pădurilor de tei, / şi luceferilor grei – / dor le e de România”.

E de la sine înţeles, dacă astfel de doruri se află sub semnul „interdicţiei”, încălcarea lor prin exteriorizare poetică nu poate să nu atragă după sine sancţionări, „arestări”, dări în judecată, puneri în „cătuşe”, ţineri după „gratii”. Toate aceste reţele metaforice, fiind recrutate din zonele „dorului interzis”, copleşesc textul poetic al lui N.Dabija. Ele vin să demonstreze că ideile îndrăzneţe ale scriitorului-tribun au stîrnit şi stîrnesc în continuare mînie şi reacţie brutală din partea potentaţilor zilei. De unde şi frecvenţa paradoxurilor saturate de atitudini acid-zeflemitoare, şi a imaginilor oximoronice în definirea personajului liric: *„rob fără lanţuri”, „zeu sclav”, „emigrant în ţara ta”, „stăpîn cu cătuşele pe mînă”, „turist la mine-acasă”, „să fiu liber doar închis”, „un arestat scos la plimbare”, „deţinut şi temnicer”* etc. Soluţia salvatoare ar fi aceasta: „Şi iată că se-ntîmplă o minune: / nişte cuvinte pot să ne adune – / pe-acei de-aici, pe-acei plecaţi în lume – / ca să ne dea la toţi un singur nume: / o ţară spune-aceeaşi *rugăciune*” (***Rugăciunea***). De dragul acestei năzuinţe preasfinte poetul e gata să se mistuie în cuvînt: „Devin, cu încetul, *cuvînt* / pe care Domnu-l tace?! -l rosteşte?!”

Hotărît lucru, personajului liric al lui N. Dabija nu i se poate lua dreptul la ***Doina*** lui Eminescu, pentru că e doina tuturor românilor, chiar dacă socialistul

Dobrogeanu-Gherea s-a grăbit s-o califice drept o lucrare cu „un conținut absolut fals". Oare „false" să fie versurile de început ale **Doinei**: *„De la Nistru pîn'la Tisa / Tot românul plînsu-mi-s-a..."?!* Cu atît mai mult, acestui erou liric nu i se poate lua dreptul la limba română a cronicarilor și marilor noștri clasici, la adevărata istorie a românilor, la *„tot ce mișcă-n țara asta, rîul, ramul"*. Nu i se poate lua dreptul și încă la multe, multe alte lucruri ce țin de existența basarabeanului în timp, spațiu și istorie. Pentru că poetul nu vrea să nesocotească principiul călăuzilor: *„Poeții nu au dreptul la greșeală"!* S-ar putea aduce și alte argumente probante întru sprijinirea nevoii de „doruri interzise": *„Mă doare Bucovina cu o rană", „Cetatea Albă", „Ieșire la mare", „Cimitirul"* și multe, multe altele, dacă nu chiar toate poeziile sociale, patriotice, civice. Căci autorul **Dorurilor interzise** are destulă temeinicie să pronunțe aceleași cuvinte pe care le-a pronunțat și Mihai Eminescu în 1878: *„Eu sînt scriitor de ocazie și dacă am crezut de cuviință a statornici pe hîrtie puținele momente ale unei vieți destul de deșerte și nensemnate, e un semn că le-am crezut vrednice de aceasta"*.

E interesant de observat că N. Dabija, nedorind să-și etaleze în mod fățiș intențiile sale civico-patriotice, a căutat să le oculteze într-un fel, să le ascundă sub un „înveliș" erotic: chipurile, conotațiile esențiale ale cărții s-ar centra pe poezia de dragoste ***Doruri interzise.*** Aici aflăm că în fiecare primăvară nouă în piepturile noastre se strecoară doruri fără adresă, la care nu toți avem dreptul să rîvnim (depinde de vîrstă). Totuși, cu ele în suflet, „ți-i a trăi, ti-i a muri", confunzi bucuriile cu tristețile, zilele cu nopțile. Așteptările, însă, sînt zadarnice, înșelătoare: *„Alți oameni sînt fericiți în această primăvară, ca niște lași"*. Iar în bijuteria lirică ***Sipica*** același erou liric va mărturisi oximoronic de supărat: *„De-atîta dor nu vreau să te mai văd"*. În ambele cazuri se produce o frumoasă și reciprocă inducere în eroare, o amăgeală pentru acei care așteaptă mură-n gură, o iscusită stratagemă a autorului de a „se juca" cu „dorurile interzise" din orice zonă, camuflîndu-le și amestecîndu-le cum îi vine la socoteală. Dar, după cum bine s-a văzut, autorul urmărește, în primul rînd, să socializeze intimul și să intimizeze socialul...

În ultimele cărți și cicluri de versuri, mai ales în cele ce evocă dragostea „dureros de dulce", dar și întristătoare în singurătatea ei de plumb, N. Dabija învederează o viziune simbolist-neobacoviană, cu multe acorduri – pigmentate tot în cheie oximoronică – din poetul care „auzea materia plîngînd". Iată cîteva din ele, sunînd, însă, cu totul proaspăt: *„Iubirea aceasta e, vai, ca o moarte..."*, *„O fată nebun de frumoasă..."; „E toamnă. Ning frunzele, rînduri. / Și inima cade pe gînduri."; „Sînt singur / ca un aed uitat de cuvinte / la marginea unui poem"; „Atît de trist cînta o goarnă / că începu să ningă-afară"; „Eu sînt beat, dar nu de vin. / Și zac, dar nu de boală"; „Erai frumoasă și păgînă – / simțeam, cît ne erai stăpînă, / sfîrșitul lumii cum se-amîna / c-un veac, c-un an, cu-o săptămînă. / Erai*

frumoasă și păgînă". Și acestea o fi fiind niște „doruri interzise" pentru acei care caută optimism de paradă în toate și în tot.

În sfîrșit, un „dor interzis" cu totul aparte în poezia lui N. Dabija este... „*fulgerul*" în descărcare electrică, în acțiune, cînd eroul liric (aici e în adevăr „erou"!) acumulează în sine atîta energie emotivă, încît aceasta, la un moment dat, „explodează", făcînd ca supraluminile-i fulgurante să proiecteze străluminări de pasiuni puternice, de adevăruri categorice, de fapte care vorbesc de la sine, de „*ploaie*". Două tăișuri are „fulgerul" lui Dabija: unul detunînd răul și minciuna, altul ozonificînd binele și adevărul. A *„declanșa fulgere"* în lumea de „interdicții" ale întunericului este una din misiunile de bază ale cuvîntului poetic, făcător de minuni. „Poetul este ca preotul care aduce ploaia / pe arșiță, / cîntînd-o. / Ele spune cuvinte *ce declanșează fulgere* / și ploaia la vremuri / de secetă" (***Dreptul la iluzie***). Poetul care hățuiește fulgerele, care ține mîna pe fulgere devine el însuși un fel de *„fulger"*, numai că nu fulger care seamănă ruine, ci care *înmugurește* și *înflorește* totul în jur, electrizează și *„înrourează"* (fulgerul o fi fiind o „creangă de foc") tot ce este dor și viață, în același timp arătînd cu degetul și detunînd nedreptăți și neadevăruri de tot felul. E „periculoasă" această profesie „de a fotografia fulgere", „aproape la fel de periculoasă / ca viața însăși". Aceasta din cauza pentru că uneori cîte un fulger „lovește și în mine", și atunci poetul – „fulger" devine o „amintire" pentru consîngeni. Înseși titlurile de carte ale autorului **Fotograful de fulgere** și **Fulger înrourat** consfințesc simbolul *fulgerului* drept o imagine cu multiple funcții oximoronice care exprimă plenitudiniar principalele esențe lirice ale universului artistic al lui N. Dabija. Căci *fulgerul*, în poezia vizionară a autorului, străluminează, printr-o maximă trezie, întreg *„cerul lăuntric"* al creației, ozonificîndu-i și purificîndu-i lirismul atoateînvăluitor.

Momentele cuantificate ne permit să tragem concluzia că N. Dabija a întemeiat un autentic simbol polifonic și polifonizat, care, neîncăpînd în sine, s-a întruchipat într-un mit ființial esențialmente deschis și focalizator. Se cuvine să consemnăm că acest *fulger* neobișnuit, declanșator de *„doruri interzise"*, lucrează în largul lui, cu toate motoarele, mai ales în publicistica militantă a scriitorului, unde explodările / detunăturile sînt o condiție sine qua non a speciei, se simt la ele acasă, cum se zice. Între altele, imaginea polifonică a *fulgerului* a prins rădăcini și la alți poeți subversivi, cu un caracter protestatar mai deschis sau mai camuflat, mai esopic. E vorba de tăioasele **Fulgere basarabene** de Petru Cărare și de **Viața fulgerului** de Mihail Ion Cibotaru – o carte grea de lirică distilată, plămădită din dimensiunile fulgerătoare ale adevărurilor civice mari și mici.

Dorurile interzise ale lui Nicolae Dabija, chiar și atunci cînd își capătă, prin luptă și opoziție activă, dreptul la viață, adică devin *ne-interzise*, și-au inventat un antidot existențial de mare eficacitate în „persoana" **fulgerului** – un apărător credincios și un detunător de cenzură și interdicție totalitaristă. Între ele, între

„dorurile interzise" şi „fulgerul" opozant există, autozămislindu-se perpetuu, o tensiune de mare efect încărcător-descărcător, ca şi tensiunea incadescentă dintre Adevăr şi Minciună.

Şi încă o conotaţie ce era să-mi scape: „fructul interzis" e mai dulce, e mai ademenitor, e mai căutat. **Dorurile interzise** ale lui N. Dabija cîştigă mult în plan ideatic şi estetic **şi** prin această particularitate unică. Deşi între acestea şi dorurile pigmentate distinctiv ale lui Grigore Vieru sau Dumitru Matcovschi s-ar putea stabili „vase comunicante" multiple şi pline de energie vitală, toate alimentînd un crez cetăţenesc-artistic foarte înrudit prin afinităţi definitorii. Dar aceasta e o altă problemă, care cere o tatonare specială...

E bine, e foarte bine că Academia Română (tocmai Academia Română şi nu cea Moldavă!) n-a trecut cu vederea Cartea de-o viaţă a lui Nicolae Dabija **Doruri interzise** (căci e o chintesenţă extrasă din toate plachetele de versuri de pînă acum ale prea talentatului Poet şi Luptător), acordîndu-i Premiul cel Mare pentru Poezie – anul 2005, premiu care m-a şi făcut să scriu acest articol de hermeneutică poetică. Îl felicit din tot sufletul pe Poetul *„ochiului al treilea"*, care, pe parcursul a mai bine de trei decenii, a creat o operă durabilă, vrednică de a fi premiată în întregimea ei. Cum, de altfel, s-a şi întîmplat – spre marea bucurie a prietenilor lui, şi spre marele necaz al neprietenilor. Dar aceasta e deja o chestiune ce durează de cîndu-i lumea şi pămîntul.

Lucia ȚURCANU
Universitatea de Stat „Alecu Russo", Bălți

Emil Brumaru – poetizarea a-poeticului

This article refers to the tendency of the Romanian authors from the seventies to poetize what is traditionally considered to be non-poetic or anti-poetic – quotidian and banality. The appearance of this aesthetic direction is explained through the fact that Romanian neomodernists try to detach themselves from the modernist canon and to confront the proletcultistic pseudocanon, by anticipating the poetry of quotidian banality developed by the poets from the eighties.

In his poems, Emil Brumaru is one of the poets who uses the minor life topics – the kitchen with all its „background". He does this in a precious way and alchemically invents materials or fuses the traditional ones in order to get marvelous poetic images through their uniqueness. Inventing/ looking for images, the poet assumes the aesthetic risk of falling in artificiality. Gracious images and crystalline sounds represent the mask covering the sentimentalism and ingenuity. By poetizing a-poetics, Emil Brumaru contributes to the change of the poetic languages and to the breakthrough of the postmodernist aesthetic era.

Termenul *poetic* desemnează, tradițional, ceea ce este demn de a fi cîntat de poeți, ceea ce mișcă, emoționează prin frumusețe, farmec, delicatețe. Pînă la mijlocul secolului al XIX-lea, orice schimbare de formulă poetică însemna, de fapt, consolidarea limbajului poetic, nu distrugerea lui. O dată cu Baudealaire, noțiunea de poetic suportă mutații, incluzînd în ea și ceea ce trațional se considera urît, banal, ordinar, non-poetic. Literatura română este, în general, o literatură a poeticului, nu a anti-poeticului. Abia în perioada interbelică începe procesul de reformare a poeticului, în poezia română pătrunzînd elemente anti-poetice prin Tudor Arghezi. Pînă în anii '70 ai secolului al XX-lea însă poezia română nu are o bogată tradiție în ceea ce privește poetica a-poeticului sau poetica anti-poeticului. Neomoderniștii au fost cei care, vrînd să se detașeze de canonul modernist și să sfideze pseudocanonul proletcultist, s-au arătat interesați de detaliul banal. Exemplar, în acest sens, este Marin Sorescu, poet ce „*procedează – în ciclul* ***La lilieci*** *(n.n.) – la o radicală operație de depoetizare*" (Crăciun 2002: 278). Se produce decanonizarea poeticului, ca o replică la poezia reflexivă, intelectualizantă și abstractizantă a moderniștilor. Poetica a-poeticului este tot mai prezentă, sub forme diferite, prin Leonid Dimov, Mircea Ivănescu, Petre Stoica, Emil Brumaru, poeți ce anticipă poezia banalului cotidian valorificată de optzeciști.

Emil Brumaru este unul dintre poeții care introduc în poezie temele minore ale vieții, fiind „*fascinat de spațiul casnic și de lumea vegetalului domestic*" (Crăciun 2002: 279). S-a remarcat faptul că Emil Brumaru este un poet prețios, care explorează afectiv obiectele familiare, descoperind poezia lor. Multiplele aprecieri ale exegeților converg ideii că acest autor practică o poetică a orfevrăriei, rupîndu-se, astfel, de social. Autor al „*unei poezii distincte și discrete, saturată de lucrurile unui smalț de preț*" (Dimov 1969: 122-123), „*fantezist ironic*" (Piru 1994: 317), „*epigon notabil al fantezistului baroc Leonid Dimov*" (Mincu 1975: 234), „*junimist de azi*" (Ștefănescu 1980: 222), reprezentant al „*noii avangarde*" (Mincu, 1995: 429), Emil Brumaru evită temele mari ale literaturii și poetizează tot ce este banal și mic.

În maniera prețioșilor postrenascentiști, poetul explorează o lume a plăcerilor olfactive, tactile, vizuale și gustative. Îl interesează mătasea, catifeaua, plușul, angora și fildeșul, portocala și piersica, crinul, dar și mărarul. Aceste obiecte sau materii sînt transformate de poetul-orfevrar în bijuterii poetice. Realul este perceput estetic și reflectat feeric. Poetul își asumă libertatea de a percepe realitatea în latura ei frumoasă. Derizoriul capătă înălțime poetică. Tocmai această capacitate de a recepta, constată Andrei Bodiu, „*situează obiectele și eul într-o desăvîrșită armonie, proprie întregii poezii a lui Emil Brumaru. Poetizată, realitatea își estompează contururile dure. A fi fericit înseamnă a cuprinde și a înțelege altfel realitatea, înseamnă a surprinde viața obiectelor, substanța lor, dincolo de aparență*" (*apud* Crăciun 2004: 778).

Emil Brumaru face incursiuni în universul habitaclului tradițional, devenind manierist *cusiner*. Toate bunătățile din bucătăria copilăriei sînt evocate, ca, din gust și miros, să se nască afectele. Prozaicul este transfigurat de imaginație, prefăcut în miracol. Poetul este preocupat să scrie frumos despre ceea ce predecesorii săi nici nu gîndeau să scrie. Priveliștile alimentare oferite de bucătărie par să fie destinate nu consumării, ci contemplației. Ele bucură privirea, prin frumusețe, asemeni unor creații plastice. Iată, de exemplu, programaticul poem *Elegie*: „*O, vechi și dragi bucătării de vară,/ Simt iar în gură gust suav de-amiază/ Și în tristețea care mă-nconjoară/ Din nou copilăria mea visează:/ Ienibahar, piper prăjit pe plită,/ Pești groși ce-au adormit în sos cu lapte,/ Curcani păstrați în zeama lor o noapte/ Spre o delicatețe infinită,/ Ciuperci cît canapeaua, în dantele,/ Icre cu bob bălos ce ochiu-și cască,/ Aluaturi tapisate crescînd grele,/ Într-o dobitocie îngerească,/ Moi miezuri de ficați în butoiașe/ De ou de melc, înlăcrămate dulce,/ Mujdeiuri ireale, șunci gingașe/ Cînd sufletu-n muștar vrea să se culce,/ Și-n ceainice vădindu-și eminența/ Prin fast de irizări și toate fine/ Ceaiuri scăzute pînă la esența/ Trandafirie-a lucrului în sine!*"

Este un stil ce constă în „*descoperirea fantasticului în domesticitatea umilă, un stil al transfigurării delicate, al analogiei subtile, savuros și rafinat*"

(Manolescu 2001: 184). O dată descoperindu-l, poetul îl cultivă pînă la virtuozitate. În monografia *Emil Brumaru*, Rodica Ilie (2003: 19) constată că *„motivaţia pentru alegerea bucătăriei ca topos arcadic se găseşte în inventarul valorilor Biedermeier, trăsături ce definesc o sensibilitate postromantică: nevoia retragerii, a evadării dintr-o realitate agresivă ideologic şi social-politic impun crearea unui spaţiu compensator ca răspuns la tensiunile exterioare, la dinamica societăţii. Acest spaţiu este un microcosmos bine centrat, bucătăria redă în reprezentările ei universale, alături de dormitor, imaginea tihnei căminului, căldura şi stabilitatea topos-ului fiind focalizate de simbolistica vetrei, generatoarea tuturor voluptăţilor culinare*". Ţinem să subliniem totuşi că poetul nu mai creează cu ingenuitatea proprie romanticilor acest microcosmos, el reinventînd, mai degrabă, retorica Biedermeier sau poate creînd o anti-retorică. Într-adevăr, Emil Brumaru explorează afectiv bucătăria, cu toate obiectele/ produsele ei, cămara, magazia, odăile de vară şi relevă poezia acestor elemente a-poetice. Evocînd spaţiile închise, care constituiau paradisul în copilărie, poetul îşi menţine discursul în albia ironiei, versurile sale avînd, pe lîngă valenţele confesive, şi o finalitate metapoetică. Se iniţiază un dialog atît cu idilismul păşunist al sămănătoriştilor, cît şi cu poezia infinitului valorificată de romantici sau cu metaforismul abstractizant şi intelectualizant al modermismului. Aşadar, poezia este supusă unei acţiuni de „împămîntenire" şi de reificare. Iată, bunăoară, un anti-pastel: *„Se-apropie ora cînd din piuliţă/ Piperul îşi suie în aer o spiţă/ Subţire şi-nţeapă moi bile de apă/ Ce-n spaţii din luciul găleţilor scapă.// Ooo, strigă un flutur de noapte prelung/ Cînd putrede-antene dulapuri ajung/ Şi rupte cad fără sfîrşit într-o cană...// Pierduţi printre solniţe-n camera vană,/ Gîndacii umpluţi cu un lapte prea acru/ Au nimburi de spaimă şi sufletul sacru,/ Şi trec prin inele uitate pe masă/ Spre-o mînă ce doarme, de carne frumoasă."* (***Nocturnă***)

Spaţiile sînt populate de cele mai ordinare lucruri: ceainic, tigaie, oale, linguri, ceşti, rîşniţe de cafea, bidoane – toate inundate în miros de piper, ulei, mujdeiuri, de ceai sau de bulion. „Flora" este înrudită cu rimbaldienele flori de cartof sau flori de tutun, poetul român cîntînd mărarul şi dovlecii. Astfel, se creează o poezie a olfacţiei şi a gustului.

Emil Brumaru evocă o lume în care orice poate deveni orice: *„Un scaun poate fi inima ácelor, inima şinelor plutind în păcură – după-amiază cu ghiozdan zvîrlit sub pat – sau un măr, un măr prin care pot trece trenuri sticloase cu franjuri de frică la roţi. Un scaun poate fi şi liniştea vacilor, zgomotul unui parfum, tăierea piersicilor cu fierăstrăul şi-a zilei cu o femeie cărnoasă"* (***Testamentul detectivului Arthur***). Pentru a armoniza universul, poetul răstoarnă raporturile ordinare dintre lucruri, imaginile obţinute şocînd prin insolit. Luate separat, imaginile din aceste binoame ale ambiguităţii îşi pierd din expresivitate. Mult mai importante sînt însă contiguităţile pe care le inventează autorul. Deşi distanţa

dintre termenii asociați este destul de mare, relația poate fi ușor intuită, iar imaginea e decodată fără prea multe probleme. Astfel, este valorificată manierista *discordia concors*, făcîndu-se abstracție de delimitările semantice dintre cuvinte și realizîndu-se actul de căutare a inefabilului.

Orfevrarul Emil Brumaru „forjează" toate simțurile pentru a crea „bijuteria" poetică Poetul recurge la solidificarea sau cristalizarea impalpabilului pentru a-l face tangibil (vîntul are *„gura moale ca un crin"* sau: *„Ce cap subțire are clipa!"*). Îmbinările pot fi dintre cele mai uimitoare: *„O, acel vers, subțire maț de flutur,/ Chioșc de cocon, desmăț al smirnei moale,/ Crud pîrț de înger chiflicind cristale,/ Rouă regească-n turn ce-arar o scutur!"* (***Baladă***). O dată cu poetizarea a-poeticului are loc și acțiunea de de-poetizare a poeticului: *„Și cădea cojit de pe crini varul"*, *„să auzi cum cade o unghie de crin"*. Lumea creată de Emil Brumaru este „un produs al imaginarului, care mustră implicit realul" (Grigurcu 2003: 9) și care, cu toate că se constituie din elementele cele mai firești, evită firescul.

Poetul *Dulapului îndrăgostit* se manifestă ca un adevărat alchimist ce inventează materii sau le topește pe cele tradiționale, pentru a obține imagini uimitoare prin neverosimilitatea lor: *„fluturii beau catifea și cățeii mănîncă dantele de fețe de masă"*; *„un crin curgînd ca o cișmea"*; *„Iubito topită-n lumină / Precum o biserică-n ceai"*. Rafinamentul lexical al versurilor frapează, pe autor interesîndu-l efectul îmbinărilor insolite. Căutînd/ inventînd imagini, poetul își asumă un risc estetic – căderea în artificiu. Conștient de acest lucru, el nu permite totuși manierei să-l domine și lasă sentimentele să se insinueze prin interstițiile textului; „*prin supapele mașinăriei versurilor*" iese, „*ca un abur*", „*un lirism aprins și totodată umed, apoi parfumat*" (Cristea-Enache 1999: 5). Imaginile grațioase și sunetele cristaline sînt o modalitate de a camufla sentimentalismul și candoarea. Recuzita, aparentă vetustă și, totodată, a-poetică, este „*masca prin care își disimulează nonconformismul*" (Lesovici 1999: 295-296). „Jonglarea" manieristă interesează în măsura în care provoacă „*explozii de artificii*". Se pare că Emil Brumaru evită profunzimea filosofică, preferînd o poezie care delectează, care este delicioasă. Bonomia versului are drept finalitate de-crisparea epocii, insolitarea formulelor estetice, disimularea trăirilor. Eul, care ezită a se mărturisi, se refugiază în cuvînt, își „deformează" trăirile în oglinda concavă / convexă a textului, orbește ochiul cititorului prin prețiozități, evitînd astfel spontaneitatea creatoare. Bunăoară, ceremonialul amoros se instituie ca discurs amoros, structura căruia divulgă, după Marin Mincu (2000: 294-295), „un *comportament amoros* ce își află un precedent extrem de bogat în tradiția manieristă a genului; *toate mijloacele puse în act indică acele mișcări de eleganță studiată, acel echivoc oximoronic al îndrăznelii, acea fandare grațioasă și narcisică*, aparținînd cavalerului sau mai exact curtezanului Giambattista Marino, dar nu numai acestuia. Toată recuzita imaginară, pusă în funcțiune cu excesivă precauție de poet, are

rostul de a artificializa, de a ascunde, de a obscuriza un ritual „curtezan" prin care se insinuează mişcările învăluitoare (la nivelul comportamentului şi al discursului) al unei *ars amandi*, condusă, cu minuţioasă *rafinatezza*, pînă la cele mai infime nuanţe ale sugestiei şi ale persuasiunii; de aceea, este exclus ca receptorul să nu fie convins(ă) să capituleze pînă la urmă. Odată acest scop esenţial atins, *discursul amoros devine o gimnastică neomanieristă de o admirabilă virtuozitate; neinvestind un modùl stilistic nou, poezia aceasta nu va fi gustată altfel decît ca „artificium" şi „studium", iar nu ca ceva natural şi spontan*". Formulele stilistice redundante au şansa, în acest caz, să pună stăpînire pe demersul liric, de aceea poetul apelează la rescrierea ironică, de la jocul în spaţiul poeziei el ajunge „să-şi joace propria creaţie, riscînd să cadă în gratuitate, reuşind să se salveze de la redundanţa în formulă şi de la manierare prin rescrierea autoironică" (Ilie 2003: 47): *„Nu te lăsa cu zăhărelul dusă/ De crini piţigăiaţi la hanuri sumbre /.../ Nu sta în vraişte, fără sutană/ De viespi virgine. Ci, spre-a fi mai pură,/ O, tu jnapancă botticelliană,/ Din damigene cloş pline cu bură/ Bea-mi sufletul şi fierbe-ţi în sparanghel/ Cărniţă de piept dulce de arhanghel"* (***Sfaturi pentru Reparata (VII)***). Apelînd la ironie, Emil Brumaru demitizează sau de-poetizează imaginile tradiţionale ale poeziei erotice. Glycera, Reparata sau Pirata par a fi personaje realiste, ele reprezentînd carnalitatea, senzualitatea, banalul, dar şi bizarul.

Alături de Leonid Dimov, Virgil Mazilescu sau Daniel Turcea, Emil Brumaru transformă banalul cotidian în insolit, creează suprarealităţi metaforice şi îşi mediază contactul cu realul prin imagini preţioase. Premisa „jocului" este de natură etică – necesitatea evadării din real, pentru a evita oportunismul şi clişeizarea. Această formă de evazionism este completată şi de subversivismul estetic. Asianica îmbinare a arabescurilor lexicale, deformarea / „barbarizarea" imaginii, impuritatea stilistică constituie însemnele intrării în criză a poeticităţii. Se produce schimbarea limbajelor poetice şi intrarea într-o nouă eră estetică – cea a postmodernismului.

Bibliografie

Gheorghe CRĂCIUN, **Aisbergul poeziei moderne**, postfaţă de Mircea Martin, Editura Paralela 45, Piteşti, 2002

Gheorghe CRĂCIUN (coord.), **Istoria literaturii române**, Editura Cartier, Chişinău, 2004

Daniel CRISTEA-ENACHE, ***În absenţa părinţilor***, în *Adevărul literar şi artistic*, 19 octombrie 1999, p.5

Leonid DIMOV, ***Pledoarie pentru un nou poet***, în *Viaţa românească*, decembrie 1969, nr. 12, p. 122-123

Gheorghe GRIGURCU, *Poezia lui Emil Brumaru*, în *România literară*, 5-11 noiembrie 2003, nr. 44, p. 9

Rodica ILIE, **Emil Brumaru**, Editura Aula, Braşov, 2003

Mircea Doru LESOVICI, **Ironia. Ipostaze în poezia română contemporană**, prefaţă de Liviu LEONTE, Institutul European, Iaşi, 1999

Nicolae MANOLESCU, **Literatura română postbelică. Lista lui Manolescu**, vol. I, Editura Aula, Braşov, 2001

Dumitru MICU, **Scurtă istorie a literaturii române**, vol. II, Editura Iriana, Bucureşti, 1995

Marin MINCU, **Poeticitate românească postbelică**, Editura Pontica, Constanţa, 2000

Marin MINCU, **Poezie şi generaţie**, Editura Eminescu, Bucureşti, 1975

Alexandru PIRU, **Istoria literaturii române**, Editura „Grai şi Suflet – cultura naţională”, Bucureşti, 1994

Alex. ŞTEFĂNESCU, ***O poezie a intimităţii***, postfaţă la volumul ***Dulapul îndrăgostit***, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1980

Tatiana BUTNARU
Institutul de Filologie al A.Ş.M., Chişinău

Spaţiu mitic autohton în poezia postbelică din Basarabia (anii 1960-1980)

Cet article révèle la liaison des poétes de Basarabia avec le fond mythique autochtone, une tendance spécifique du procès littéraire contemporaine. Le mythe Mioriţa de l'intégration dans la nature, le mythe Meşterul Manole, l'encouragement vers la connaissance du provenance originaire de la nation et la tentation du vol, le motif du sacrifice humain mis au service d'un idéal socio-esthétique, spirituel signifie l'essence de notre spiritualité millénaire. De cette façon sont présentées et analysées les meilleures écritures poétiques signées par Grigore Vieru, Anatol Codru, Nicolae Dabija, Liviu Damian, ş.a.

Plusieurs idées et sens parvenu de mythes autochtones ont apporté dans la poésie de Basarabia des années 1960-1980 la fraîcheur et l'esprit novateur, en ouvrant des horisons nouveaux pour la réssurection lyrique, en nuançant ses contours et la capacité d'intériorisation réfléchie.

Axată între tradiţie şi modernitate, poezia postbelică din Basarabia se revirtualizează în permanenţă prin intermediul mitului folcloric, se sprigină pe anumite datini şi credinţe concentrate în etosul popular. Corespondenţa nitului cu poezia se realizează la anumite niveluri de gîndire mitică ale stratului autohton şi după spusele lui G. Călinescu, constituie „punctele de plecare mitologice ale orientării scriitorilor naţionali" [1, p.62].

Mitologia naţională în expresia ei modernă se sprijină pe valorificarea tradiţiilor populare, dezvăluie modalităţile de transfigurare artistică a realităţii prin prisma de viziuni şi reprezentări ce caracterizează personalitatea creatoare a românilor. Legătura scriitorilor din spaţiul etnic basarabean cu miturile autohtone poate fi privită drept o relaţie globală ce fixează intreaga dezvoltare a fenomenului artistic actual, prevede o deschidere de orizont spre chintesenţa unor imagini tradiţionale modelate în conformitate cu anumite criterii estetice unde noţiunile „tradiţional-modern, împrumut-interpretare originală" vor fi subordonate noii sinteze ca fapt artistic de neconfundat" [2, p.186]. Mitul mioritic al integrării în natură şi Mitul Meşterului Manole, imboldul spre cunoaşterea rădăcinilor originare ale neamului şi motivul sacrificiului uman pus în slujba unui ideal social, estetic, spiritual, ideea despre jertfa zidirii şi aspiraţia spre desăvîrşirea creaţiei, în linii mari, semnifică esenţa spiritualităţii noastre milenare.

Poeţii basarabeni poartă obsesia unei mitologii naţionale pe care o află în straturile folclorice ale culturii autohtone. Ei selectează din arsenalul mitului tradiţional semnificaţii, motive lirice, evoluînd sub semnul unei regăsiri spirituale. Experienţa creatoare este determinată de sursele de inspiraţie mitică, în urma unora din cele mai variate căutări şi nuanţări stilistice. Drumul ciobanului mioritic circumscrie conturul unui spaţiu mitic, determină ascensiunea permanentă a omului spre valoarea supremă a condiţiei sale – creaţia: „Semeaţă e cîntarea/ Din mîini ce-nalturi suie,/ E-un imn statorniciei,/ E dorul împlinit,/ Rămîne frumuseţea/ Şi nici o forţă nu e/ În stare s-o ucidă – // E-un viu şi veşnic mit." (P. Boţu, ***Balada mîinilor ciungi***).

Versurile de mai sus reprezintă sinteza unui destin artistic, este „o proiecţie" într-un spaţiu mitic a unei existenţe care s-a identificat cu frumosul şi s-a devotat creaţiei (3: 115). Drama Meşterului Manole se suprapune iniţierii dacice, în perspective infinite. Implicarea mitului creaţiei cu nişte metafore-simbol de altă natură are loc prin filiera unor motive străvechi din legendele biblice, fie din practica generalizată a existenţei umane. Motivul mâinilor tăiate, deseori atestat în folclorul creştinesc, după cum atrage atenţia A. Fochi, este legat în ultimă instanţă de miturile solare, asociaţia, făcîndu-se în primul rînd pe baza „strălucirii" a soarelui şi a mîinilor. Protagonistul poemului amintit de P. Boţu este ipostaziat dintr-o perspectivă solară. Autorul rămîne fidel conceptului său artistic şi face apel la mitul folcloric pentru a exprima perenitatea sacrificiului.

De subliniat, în mod special, că generaţia anilor 60-80 din poezia Basarabiei au un acut sentiment al originilor, al strămoşilor, trăit durut şi deschis, cu deplina cunoaştere a conştiinţei de sine. Astfel, este conturată o vatră a românismului prin semnele latinităţii etnice, îndemnînd cititorul spre valorificarea comorilor de perpetuare spirituală „ale neamului meu dacic, are loc o îngemănare cu frumuseţea strădaniei umane, a unei etnii multiseculare zămislite în mai multe pledoarii poetice. Metafora „Vin din munţii latiniei" face o asociere directă cu intuiţia mitică a unor timpuri străvechi, „în al lumilor tezaur", aureolate de gloria dacismului şi constituie o cheie poetică pentru o serie de opere scrise la tema respectivă.

La transfigurarea timpului mitic, autorii noştri de poezie încearcă să-l reconstituie din esenţe, să orienteze cititorul spre un univers de simboluri apropiat de „viziunea prin suflet a unui fenomen primar" [5, p.35]. Spiritul mitic se îngemănează cu necuprinderea cosmică, în care pulsează duhul primar de baladă, este un cântec şoptit el sufletului într-un moment de intensă efervescenţă lăuntrică: „Din ceruri de aproape,/ Iar două, de-o seamă / Din floare de tei,/ Cuvintele-n amurg –/ Adun sub pleoape/ Iubita şi mama – / Cuvintele ei./ Pe faţă îmi curg./ Pe-o gură de rai./ Mioriţă laie..." (Gr. Vieru, ***Din ceruri***).

Această afinitate de imagini poetice pornesc dintr-un simbol fundamental şi demonstrează în plan artistic redimensionarea mioritică a universului. În subtila

dramatizare mitică, sînt sacralizate până și stările sufletești, eroul liric participînd la tainica comuniune a omului cu universul, la inițierea lui într-un grandios spectacol. Există o formă de plasare cosmică în acest spațiu sacralizat pentru că există o orientare mitică, există o stare de plenitudine spirituală, care îngemănează creația și lumina, viața și moartea, dragostea și ura. Conceptul mitic în acest sens devine un model ipotetic, simbolul problematic generator de idei și reflecții lirice, este un mod de a privi lumea, a aprecia creația, iubirea, omenia. Jertfa Meșterului Manole implică ridicarea omului la o dimensiune simbolică datorită căreia se manifestă rosturile sale existențiale circumscrise în lumina inițierii mioritice și a dăinuirii dacice, aspect ce asigură funcționalitatea estetică a mai multor opere scrise la tema respectivă.

Însuflețit de dorul creației, eroul liric dintr-o „mică baladă" de Gr. Vieru rîvnește spre edificarea unei construcții asemănătoare cu cea din creația populară „care să dăinuie veșnic". Dar pentru atingerea scopului, autorul răstoarnă semnificațiile arhetipului mitic, privindu-le printr-o lumină inversă și înlocuindu-le treptat printr-un joc al imaginației sale artistice. La explorarea subtextului ascuns al legendei folclorice Gr. Vieru conferă un anumit grad de demnitate mitică unor fapte cotidiene asupra cărora întreține atenția cititorului. Cutezanța eroului liric de a invita toate femeile la plăsmuirea „construcției" rîvnite: se soldează în plan interior cu o decepție sufletească: „Iar din toate femeile/ a venit una singură:/ mama./ – Tu nu m-ai strigat, fiule?" (Gr. Vieru, ***Mică baladă***).

Încărcătura emoțională a sentimentului e concentrată, în special, în ultimul vers. Spre deosebire de alți scriitori, Gr. Vieru renunță la accentele melodramatice și reflecțiile sentimentaliste, iar prin aceasta se pronunță împotriva banalizării subiectului mitic. Demnă de jertfă în accepția lui Gr. Vieru este, în primul rînd, mama, de aceea spre ea se revarsă acel izvor nesfîrșit de lumină, de dragoste și credință. În opoziție cu mitul folcloric, Gr. Vieru umanizează esența actului de creație, îi conferă mai multă omenie și bunătate sufletească. Tristețea coexistă cu bucuria, deznădejdea e înlocuită printr-o emanare luminiscentă a unei iubiri tulburătoare. Asemenea lui Manole, autorul crează cupola moartă a versului său și înveșnicește chipul mamei în turle de catedrală.

Gr. Vieru revine de mai multe ori la motivele mitice pentru reconfortarea spirituală a scrisului său. Căci nimic nu poate fi mai zguduitor și mai profund omenesc decît drama condensată în aceste rînduri: „Eu ca Meșterul Manole/ Femeia-mi zidii/ De vie-n pereți,/ Cînd am ajuns/ Aproape de capăt cu lucrul/ înnebunisem/ de dorul ei..." (Gr. Vieru, ***Acum aștept***).

Gr. Vieru extrage din simbolica mitului popular reverii surprinzătoare, construindu-și opera pe baza unui paradox: pe de o parte drama creatorului, supliciile actului de creație, pe de alta – irezistibila chemare a iubirii, frămîntarea interioară demonică la care este predispus eroul liric. De fapt, autorul nu reface

esenţa tragică a mitului folcloric, dar se referă la mesajul lui, pornind de la întrebarea fundamentală formulată de dramaturgul român Iancu Balteş: „De ce opera de artă să sugrume o viaţă şi să se înalţe pe o îngropăciune?" ca tot el să continue în aceiaşi manieră: „Fiindcă arta / sublinierea noastră / întotdeauna e o înviere după îngropăciune". Eroul liric al poeziei lui Gr. Vieru mai poate fi asociat şi cu personajul central al dramei „Meşterul Manole" de L. Blaga care în măreţiea şi disperarea lui cutremurătoare atinge o culme a sacrificiului. Expresionismul lui L. Blaga este înlocuit printr-un sentiment romantizat condensat în senzaţia unei iubiri mistuitoare. Meşterul lui L. Blaga are o existenţă marcată de povara destinului, este un Faust sau Hyperion eminescian ajuns în cele de urmă la tragica contemplare a menirii sale de creator, pe cînd eroul lui Gr. Vieru, purtînd şi el experienţa dramatică a marelor împliniri şi deziluzii, este conturat într-o ipostază mai puţin temerară. Astfel, el nu mai suportă singurătatea nici în faţa perenităţii unei opere de artă, iar dorul de mamă, de iubire, îl copleşeşte cu aceiaşi patimă ca şi focul creaţiei.

Confesiunile lui Gr. Vieru despre mama, asocierea ei cu elementele trascendentale ale cosmosului sînt în bună măsură şi imagini de sorginte mioritică, făcînd legătură nemijlocită cu mitul măicuţei bătrîne. O. Densuşeanu apreciază asemenea situaţie drept o tendinţă de aplicare a sensurilor şi accentelor lirice favorizate de fondul mitic al baladei păstoreşti prin „introducerea unui motiv curent..., al maicii bătrâne care caută pe fiul ei, cum un alt motiv în folclorul nostru era acela al ascunderii morţii prin expresii figurate" [6, p.414]. Intuind caracterul de zeitate tutelară a vieţii, pe care-l are mama în mitologia noastră populară, Gr. Vieru dezvoltă acest simbol în corespundere cu straturile arhaice ale folclorului şi o sublimează la o treaptă valorică superioară, „între ceruri şi pămînt". Privită într-un alt context, mama capătă certitudinea păstorului mioritic, găsindu-şi asemănare cu steaua şi verdele plaiului, ea are capacitatea de a comunica cu elementele ancestrale şi rămîne să dăinuie ca o stea, să „ardă" către tot ce-i sfînt: „Luminînd pe rînd de sus/ Faţa cestui vechi pămînt." (Gr. Vieru, ***Steaua mamei***).

De aceea chipul mamei persistă în conştiinţa eroului liric prin cîntec de doină şi glas de izvor, prin transfer mioritic trecerea ei are loc dintr-un plan existenţial în altul material, într-un spaţiu selenar, de o superioritate absolută: „Lipseşti de la fereastră,/ Dar nu din limba noastră...// Lipseşti din blînda seară,/ Dar nu lipseşti din ţară,// Plecată eşti în moarte/ Ci aproape, nu departe." (Gr. Vieru, ***Litanii pentru orgă***)

Nu spre durere sau suferinţă îndeamnă poetul în incursiunile sale lirice despre mamă. Cu luciditatea conştiinţei de sine în spectacol existenţial al trecerii şi devenirii, printr-o detaşare de condiţia efemeră a omului, autorul încearcă o tendinţă de transcendere simbolică a chipului matern spre relaţia originară cu

universul, intuind posibilitățile de continuare a vieții. „Nostalgia nemuririi" ce-o poartă mereu în suflet eroul liric al creației sale ne duce spre o asociație metaforică capabilă înțelegerii noastre în sensul în care omul este predispus singur să-și aprecieze destinul, să se dedubleze prin prisma inițierii mitice.

Gr. Vieru a oferit doar cheia unei asimilări netradiționale a mitului folcloric, există condeeri care au încercat să dramatizeze substanța lui narativă. P. Boțu, de exemplu, subordonează sugestiile mitice unor reflexe mioritice, le infiltrează în operă prin prisma unor ample cugetări existențiale caracteristice modului său poetic. L. Damian și A. Codru transfigurează imaginea fîntînii, redînd fraternizarea omului cu natura din perspectiva transcendenței mitice. Și dacă „Meșterul Manole mi-a fost mare neam,/ De-a zidit-o-n zid pe sora mea..,"

Apoi „Sora mea a fost fîntînă/ Din sămînța ce-o aduce vîntul/ Și-o băuse meșterul cu mîna/ C-a rămas în palmă doar pămîntul..." (A. Codru, ***Meșterul Manole***)

Metafora are o valoare unică, prin ea este surprinsă setea de adîncime spirituală, de primenire sufletească continuă. Fîntîna este îndemnul spre marile începuturi și asocierea ei cu sora mea, adică femeia, își găsește o echivalență simbolică înrudită cu mitul folcloric. Am putea invoca, în acest sens, și poemul lui L. Damian „Apă cristalină", scriere prin care autorul reînnoiește semnificația mitică prin viziunea personală. În exemplele se mnalate înrudirea cu Mitul Meșterului Manole are loc nu atît prin exteriorizarea elementului mitico-folcloric, dar prin adîncime morală, prin plasticitate și profunzime. Transfigurarea reprezentărilor mitico-simbolice prin imaginea tradițională a fîntînii apare ca un act suprem de înălțare, de continuă purificare sufletească. Versul lui L. Damian vine ca un murmur de izvor din doinirea populară, el curge lent ca să ne amintească de copilărie, de satul natal, de imaginea mamei aplecată peste cumpăna de la fîntînă, în unduirea melancolică a salcîmului crescut în pragul casei părintești.

Multiplele idei și semnificații venite din miturile autohtone au contribuit la transfigurarea în poezia Basarabiei din anii 1960-1980 a unui autentic univers de valori artistice. De subliniat, în unele cazuri aceste simboluri au rămas umbrite de niște tendințe diletante, contradictorii, de un anumit retorism patetic. Cu toate acestea, filonul mitic și-a demonstrat din plin semnificațiile sale creatoare, aducînd în mai multe scrieri prospețime și spirit novator: „Beau în cinstea celui ce-n țărînă/ Și-a cioplit doar numele: Fîntînă..." (A. Codru *Meșterul Manole*) rostește A. Codru întru aprofundarea ideii de bază a conceptului estetic al generației sale suprapus inițierii mitice. În felul acesta este nuanțată legătura dintre teluric și celest, unde „imaginea folclorică nu cunoaște fantasticul propriu-zis" ci doar se dispersează spre noi orizonturi, pentru a evidenția acea sobrietate lăuntrică unde s-au concentrat ideile de materialitate și spiritualitate zămislite de veacuri în mitologia națională.

Revenirea permanentă la izvoarele spiritualității populare, contaminarea cu unele motive preluate din miturile autohtone, reluarea simbolurilor şi sugestiilor mitologice reconforteaxă poezia contemporană, o amplasează în contextul unor dimensiuni estetice şi spirituale deosebite, orientează toate impulsurile şi trăirile autorilor spre „veşnica rotire a meditației în sfera poeziei” nuanțîndu-i conturuirile şi capacitatea de interiorizare lirică.

Bibliografie

George CĂLINESCU, **Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent**, Bucureşti, 1982

Gheorghe CIOMPEC, **Motivul creației în literatura română**, Bucureşti, 1979

Horia BĂDESCU, **Meşterul Manole sau imanența tragicului**, Bucureşti, 1982

Alexandru TEODORESCU, **Lucian Blaga şi cultura populară românească**, Iaşi, 1985

Dumitru BĂLĂEȚ, **Eterna regăsire**, Bucureşti, 1979

Ovid DENSUŞEANU, **Viața păstorească în poezia noastră populară**, Bucureşti, 1966

Ovidiu PAPADIMA, **O viziune românească a lumii**, Bucureşti, 1941

Maria ŞLEAHTIŢCHI
Universitatea de Stat „Alecu Russo", Bălţi

Rescrierea: Nicolae Popa între două *Cuburi de zahăr*

La réécriture est un phénomène qui vise quelques réalités littéraires: a) l'amendament du texte; b) la réécriture comme technique de l'intertextualité; c) la réécriture postmoderniste surnommé *L'Effet Menard*. Ecrivain des années quatre-vingt, Nicolae Popa publie son premier roman „Le cube du sucre" en 1991. La deuxième édition du roman apparue en 2005 supporte des additions et de la cristallisation comme effet de réécriture de la première édition. Cet article se propose d'établir le type de la réécriture du roman „Le cube du sucre".

Preliminarii. Termenul *rescriere* se utilizează în mod obişnuit cu sensul de 'a copia'. Cel de-al doilea sens se referă la actul creativ (*a rescrie* = 'a transpune în alt limbaj artistic, în altă formă artistică'). Dincolo de sensurile fixate în DEX, fenomenul rescrierii cunoaşte şi alte interpretări. În accepţie postmodernistă, el trimite la ceea ce numim „Efectul Menard". Romanul lui Jorge Luis Borges, **Pierre Menard, autorul lui Don Quijote** (1999) atrage atenţia pentru prima dată la conotaţia filosofică şi poetică a acestui „exerciţiu". Şi Matei Călinescu se îndreaptă „către o poetică a (re)lecturii" (Călinescu 2003), înţeleasă ca pandant al (re)scrierii. Altădată, căutînd răspuns la întrebarea „Ce şi cum rescriu optzeciştii?", constatam că „Efectul Menard" e propriu în special romanului românesc al Generaţiei '80, rescrierea fiind un concept şi o tehnică productive de noi texte, precum se poate observa în romanele lui Gheorghe Crăciun **Compunere cu paralele inegale** şi **Frumoasa fără corp** (Şleahtiţchi 2004). În acelaşi fenomen al rescrierii se încadrează şi cele două ediţii ale romanului **Cubul de zahăr** al lui Nicolae Popa.

Romanul **Cubul de zahăr** (1991). Lansat ca poet cu volumele **Timpul probabil**, 1983, şi **Ghid pentru cometa Halley**, 1987, Nicolae Popa îşi încearcă „digitaţia epică" cu romanul **Cubul de zahăr** (Popa 1991). „Romanul **Cubul de zahăr**, afirmă criticul şi istoricul literar Mihai Cimpoi, denotă un bun prozator, care în ciuda lipsei de experienţă, a unei digitaţii epice, îmbină reuşit formula sadoveniană cu textualitatea sau cu inter-textualitatea postmodernă mai cu seamă prin prezenţa auctorială a naratorului" (Cimpoi 2002: 233). Pretextul sadovenian nu lipseşte, într-adevăr, romanului, dar ceea ce marchează

universul acestei prozei aminteşte înainte de toate de ambiguitatea specifică realismului magic. Un aer, abia sesizabil, de magie pluteşte în romanul lui Nicolae Popa. Atmosfera, mişcarea hălăduitoare a personajelor impregnează scriitura şi stilul narativ. Ambiguizarea voită a cronotopului, din care descinde o anumită stranietate a personajelor e de remarcat şi în unele nuvele din volumul **Păsări mergînd pe jos** (Popa 2001).

Cubul de zahăr (1991) debutează cu o perspectivă epică de dincoace de convenţie, plasată în momentul preliminar Istoriei, ceea ce Roland Barthes defineşte drept „gradul zero al scriiturii" (Barthes 2006: 9-10). E vocea unui narator metadiegetic, care meditează în şi asupra momentului de declanşare a scrierii. Postmoderna neputinţă a scriitorului de a împlini scriitura în durată, ceea ce ar da naştere romanului propriu-zis, e destăinuită în capitolul final: „S-a zis cu ţăcănitul maşinii de scris, deşi s-a zis de rău de bine în primul rînd cu acest roman-fulger care nu se mai scrie, nu vrea să mai curgă deloc, nici cît să vă adorm pe ultimii care n-aţi scăpat cartea din mînă" (Popa 1991: 257). Din acelaşi unghi metadiegetic, naratorul vrea să întrevadă legătura dintre cubul de zahăr de pe masă „şi Cubul din roman", construind ipoteze şi semnificaţii. Finalul relevă zădărnicia ideii de a scrie un roman: „demult îmi tot zic să mă apuc la modul serios de proză, să duc eu fraza pe după ureche, ceva bun de citit pe de-a-ndoaselea, de să-şi lingă coatele textualiştii, ceva fără subiect, fără personaje, fără punctuaţie, fără, dacă s-ar putea" (Popa 1991: 257). Autoscopiile, plăcerea analizei obiectului scrisului, scriitorul plasat în centrul textului-lume – toate amintesc de „egotism textualist", atribuit, pe bună dreptate, de criticul Ion Simuţ romanului Generaţiei '80 (Simuţ 2002: 275).

Romanul lui Nicolae Popa îmbină tehnica prozei textualiste cu cea a „realismului cotidian" şi a „literaturii faptului mărunt", narînd despre ultimul deceniu al epocii brejneviste în Basarabia. În centrul celor nouă capitole se află familia lui Valentin Bîrcă, care trece prin tot calvarul unei lumi în agonie, marcată de o implacabilă perspectivă escatologică. Destinul familiei Bîrcă este narat prin poveştile celor trei copii: Dora, Sava, Anica. Perspectiva narativă este „flotantă", oscilînd între punctul de vedere extradiegetic al unui eu auctorial şi cel intradiegetic, în care eul narativ se dizolvă în substanţa internă a personajului de acţiune: Sava, Dora. Astfel, romanul se axează pe alternanţa şi ambiguizarea punctelor de vedere, a planurilor narative, a personajelor. Unele personaje sînt concepute la limita dintre realitate şi magie (tătuca Lazăr/ cerbul). Confuzia programatică este susţinută şi de natura somnambulică a unor dialoguri dintre personaje. Prezenţa în text a imaginii-arhetip a celor trei bătrîni – trei voci metanarative – complică schelăria construcţiei romaneşti,

dîndu-i o alură baroc. Personajele simbolice, paralelismul existențial dintre destinele sacrificate ale ființelor umane și ale porcilor, conglomeratul de imagini arhetipale pun în evidență realități sociale acerbe din anii optzeci ai secolului trecut (prima variantă a romanului a fost scris între anii 1983-1991). Nicolae Popa realizează un roman de tranziție, un roman între două vîrste. Mihai Cimpoi califică evoluția romanului din Basarabia „de la *evenimențial* la *emoțional* (sentimental) și la *existențial* (destinal)" (Cimpoi 2004: 49), cînd prozatorii basarabeni valorifică cu succes „specia hibridă a micului roman (sau a nuvelei mari, romanești), dîndu-ne radiografii concrete ale unor fenomene". **Cubul de zahăr** și prin titlu „sugerează o utopie a perfecțiunii morale, a visurilor și idealurilor adolescentine curate în contrast cu utopia comunistă" (Cimpoi 2004: 49).

Romanul **Cubul de zahăr** (2005). La distanța de 14 ani, Nicolae Popa scoate la editura Cartier cea de-a doua ediție a romanului, „revăzută și cristalizată" (Popa 2005). În urma rescrierii, romanul își pierde dedicația (doamnei Irina Nechit), cîștigă un motto („Ne-am ostenit destul de puțin în timpul acestei traversări, pentru că cea mai mare parte din timp ne-a dus vîntul". L.-F. Céline, **Călătorie la capătul nopții**) (Popa 2005: 3), este mai voluminos (436 de pagini față de 259). Datele biografice ale romanului ne comunică perioada în care a fost elaborat: 1983-2003. Exercițiul de cercetare a variantelor necesită răbdare și studiu meticulos, pentru care nu avem de fiecare dată timpul necesar. Din lipsă de spațiu, nu vom insista asupra tuturor modificărilor operate de autor, deși simpla contabilizare a acestora ar fi utilă în vederea unei eventuale hermeneutici a textului. Pentru analiză punctuală am selectat alineatul liminar al romanului, pe care îl citām pe fraze în ambele variante ale textului, utilizînd cîteva semne convenționale *ad hoc*:

- numărul de ordine indică ordinea frazelor în text;
- semnul // delimitează variantele textului;
- omisiunile sînt dactilografiate cu gras;
- adăugirile sînt dactilografiate cu aldine;
- substituirile sînt subliniate cu o linie;
- cuvintele și expresiile introduse în ediția a doua sînt evidențiate cu culoarea galbenă.

„1. Sigur, am și eu zece degete la mîini, zece, însă numai două din ele au deprins dactilografia – degetele arătătoare. // Sigur, am și eu zece degete la mîini, zece, însă numai două au deprins dactilografia – degetele arătătoare.

2. *Acestea* îmi arată locul literei *trebuincioase*, ele mă duc spre cuvîntul ce s-ar potrivi mai bine gîndului, încît uneori nici nu ştiu dacă scriu ceea ce gîndesc sau gîndesc ceea ce scriu. // *Ele* îmi arată locul literei *necesare*, care mă duc spre cuvîntul ce i s-ar potrivi mai bine gîndului, încît uneori nici nu ştiu dacă scriu ceea ce gîndesc sau gîndesc ceea ce scriu.
3. Stîrnesc şi stîrnesc literele din culcuşurile lor metalice, le dau cu faţa în banda neagră, obligîndu-le **astfel** să-şi *lepede* urmele pe hîrtie. // Stîrnesc şi stîrnesc literele din culcuşurile lor metalice, le dau cu faţa-n banda neagră, obligîndu-le astfel să-şi *lase* urmele pe hîrtie.
4. Larma casei aduce a codru cu ciocănitori. // Larma casei aduce a codru cu ciocănitori.
5. Pisica se ridică de lîngă piciorul mesei, nervoasă, că are şi ea sistem nervos. // Pisica se ridică de lîngă piciorul mesei, nervoasă. Că are şi ea sistem nervos.
6. Cineva îşi ea cartea subsuoară, astupîndu-şi totodată urechile – uite la ce le folosesc unora degetele arătătoare! – şi se duce să citească afară. // Cineva îşi ea cartea subsuoară, astupîndu-şi totodată urechile (uite la ce le folosesc unora degetele arătătoare!) şi se duce să citească afară.
7. O face demonstrativ, **să mă îndur** să revin la condei. // O face demonstrativ, crezînd că m-ar putea convinge să revin la condei, la liniştea relativă pe care o lasă condeiul cînd scrie şi se aude numai scîrţa-scîrţa.
8. De *patruzeci* de ani aceleaşi proteste şi eu nu numai că nu revin la condei, dar nici măcar la unealta aceea modernizată, care pix se numeşte şi cică *şi-a aflat* o largă întrebuinţare în rîndurile populaţiei. // De *treizeci* de ani aceleaşi proteste şi eu nu numai că nu revin la condei, dar nici măcar la unealta aceea modernizată, care pix se numeşte şi cică *şi-a găsit* o largă întrebuinţare în rîndurile populaţiei.
9. Oricum, degetele mele, odată pornite după litere, *nu s-ar ogoi* nici dacă le-aş da prin spini. // Oricum, degetele mele, odată pornite după litere, *nu s-ar astîmpăra* nici dacă le-aş da prin spini.
10. O scurtă privire prin geam. // O scurtă privire prin geam, dar şi prin transparenţa perdelei" (Popa, 1991: 3; 2005: 7).

La confruntarea variantelor distingem retuşuri lexicale (*trebuincioase* substituit prin **necesare**; *a lepăda* prin **a lăsa**; *a-şi afla* prin **a-şi găsi**; *a se ogoi*

prin **a se astîmpăra)**, stilistice (eliminare adverbului *astfel* etc.). Autorul a recurs şi la unele adăugări şi precizări care nuanţează, spre exemplu, atitudinea naratorului faţă de uneltele scrisului. Cristalizările ţin de nivel conotativ-conceptual al romanului. Ultima modificare din fragmentul citat („O scurtă privire prin geam, dar şi prin transparenţa perdelei.") conotează, dincolo de funcţia descriptivă a elementelor de cadru, conversiunea lumii în text: realitate obiectivă → realitate literară etc.

În loc de concluzii. Cea de-a doua ediţia a romanului *Cubul de zahăr* prezintă varianta îmbunătăţită a textului, înscriindu-se în şirul romanelor rescrise în scopul aducerii textului la nivelul normelor literare, coerenţei narative şi stilistice. E de remarcat de asemenea segmentarea interioară a capitolelor, ceea ce sporeşte coeziunea planurilor narative, precum şi amplificare buclelor descriptive ale discursului, motivarea personajelor în textura lucrării etc.

Bibliografie

Jorge Luis BORGES, **Opere**, [Jorge Luis Borges, **Obras completas**, María Kodama y Emecé Editores, S.A., 1989], traducere Cristina Hăulică, Andrei Ionescu, Darie Novăceanu, îngrijire de ediţie şi prezentări Andrei Ionescu, vol. I, Editura Univers, Bucureşti, 1999

Nicolae POPA, **Cubul de zahăr**, Editura Hyperion, Chişinău, 1991

Nicolae POPA, **Păsări mergînd pe jos. Povestiri de nepovestit**, Editura Arc, Chişinău, 2001

Nicolae POPA, **Cubul de zahăr**, ediţia a 2-a revăzută şi cristalizată, Editura Cartier, Chişinău, 2005

Roland BARTHES, **Gradul zero al scriiturii** urmat de **Noi eseuri critice**, [Traducere din limba franceză de Alex. Cistelican, **Le degré zéro de l'écriture**, 1953; **Nouveaux essais critiques**, 1972], Editura Cartier, Chişinău, 2006

Matei CĂLINESCU, **A citi, a reciti. Către o poetică a (re)lecturii** [Matei Călinescu, **Rereading**, Yale University Press, New Haven & London, 1993], traducere Virgil Stanciu, cu un capitol românesc inedit despre Mateiu I. Caragiale (2002), Editura Polirom, Iaşi, 2003

Mihai CIMPOI, **Istoria deschisă a literaturii române din Basarabia**, ediţia a III-a revăzută şi adăugită, Bucureşti, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 2002

Mihai CIMPOI, ***Drumurile întrerupte ale romanului în Basarabia***, în **O istorie critică a literaturii din Basarabia**, Editurile Ştiinţa-Arc, Chişinău, 2004

Ion SIMUŢ, ***Tendinţe în proza română contemporană*** // ***Contemporanul.*** Ideea europeană. Ediţie specială. Romanul românesc în colocvii (1999, 2000, 2001), nr. 31-35 (582-586), 2002

Maria ŞLEAHTIŢCHI, ***Rescrierea sau Efectul Menard în romanul optzecist*** în **Spaţiul lingvistic şi literar românesc din perspectiva integrării europene**, Editura Alfa, Iaşi, 2004

Nicoleta BENEA
Liceul de Artă „Octav Băncilă", Iaşi

Stil şi stiluri în dramaturgia lui Matei Vişniec

The study is devoted to the analysis of the stylistic values developed by Matei Vişniec in his dramatic work. A postmodernist writer, the author conceives the text as a fictional mosaic by mixing up different dramatic tecqniques and elements to enforce the stylistic unity of his plays, despite the diversity of registers, characters and plots.

Ca orice demers postmodernist, scriitura dramatică a lui Matei Vişniec presupune conceperea textului ca spaţiu mozaicat în care, fără a se pierde unitatea, pot coexista mai multe formule dramatice, mobilitatea stilistică susţinînd caracterul voit fragmentar, de tip colaj al pieselor.

Marca limbajului teatral contemporan este dată de polifonia vocilor, care presupune valorificarea tuturor registrelor limbii; stilul teatral implică transformarea conversaţiei cotidiene în limbaj întemeietor de lumi plural semnificative (se poate vorbi inclusiv despre o poetică a elementelor de argou), fiind deschis deopotrivă către stilul narativ, cel publicistic sau stilul ştiinţific. Tonul solemn este dublat de ironie sau autoironie, ludicul se insinuează în universul creat, relativizînd perspectiva şi anulînd univocitatea mesajului.

Teatrul lui Matei Vişniec creează impresia că se află în permanentă căutare a unei formule dramatice şi a unui limbaj care să-i permită reliefarea stării de criză a fiinţei şi a scriiturii contemporane. O piesă precum ***Teatrul descompus sau Omul – ladă de gunoi*** demonstrează că în cazul dramaturgului român, căutarea formei (care vine dintr-o profundă cunoaştere a mecanismelor de realizare a textului) este dublată de experimentul lingvistic. Matei Vişniec propune o formulă dramatică originală – aceea a teatrului modular înţeles ca „o suită de monologuri şi dialoguri [care] se doresc nişte elemente de arhitectură textuală".

Suita de secvenţe, aparent fără legătură între ele (unele mimează convenţiile formei epistolare sau ale jurnalului, altele imită stilul juridico-administrativ sau reprezintă fragmente de replici care aparţin dialogului informal etc.) îşi dobîndeşte deci coerenţa din atmosfera concentraţionară,

vidată de sens, apăsătoare care se instituie de la primul contact cu textul şi se constituie într-un tip special de intertext. Lipsa de unitate a registrelor stilistice devine în teatrul contemporan element de poetică prin care se repune în discuţie însăşi capacitatea teatrului de a mai oferi o imagine coerentă asupra lumii.

Universul întemeiat prin acest colaj intrigă şi nelinişteşte pentru că nu mai oferă răspunsuri; limbajul nu întemeiază lumi, ci interoghează asupra Lumii. Fiinţa contemporană se confruntă cu o avalanşă de situaţii, este sufocată de multitudinea de măşti pe care este constrînsă să le adopte, se pierde pe sine, uitînd să mai acţioneze şi să se mai exprime autentic. Rolul limbajului este, în acest context, de a menţine impresia de comunicare şi interacţiune între indivizi. În realitate, stilul nu mai exprimă omul, deoarece acesta a devenit produsul avalanşei de informaţii care nu sînt asimilate, ci doar preluate. Limbajul este decontextualizat şi astfel se produce uniformizarea şi are loc apelul la clişee. Limbajul nu mai individualizează deci şi abundenţa de stiluri trădează depersonalizarea. Sub aparenţa normalităţii, se instituie lipsa de sens şi nefiinţa.

Registrele stilistice se modifică în mod rapid: discursul confesiv („*Dacă vreau să fiu singur mă opresc, scot creta neagră din buzunar şi trag un cerc în jurul meu. În interiorul cercului sînt la adăpost. Cînd sînt în cerc, nimeni nu poate şi nici nu are dreptul să mi se adreseze. Nimeni nu poate şi nici nu are dreptul să intre în cercul meu, să mă atingă sau să mă privească prea insistent.*”) conţine elemente explicativ-argumentative („*Cercul este cea mai mare invenţie a tuturor timpurilor, toată lumea recunoaşte asta*”), dar şi folosirea clişeelor buletinelor informative („*Potrivit unor sondaje recente, locuitorii oraşului îşi petrec mai bine de trei sute de zile pe an în interiorul cercurilor. S-a făcut deja un recensămînt al celor care n-au mai ieşit din cercul lor de cinci ani, de zece ani, de douăzeci de ani*”). Stilul publicistic nu are aici funcţia de a generaliza mesajul, ci de a uşura transmiterea informaţiei prin apelul la clişeele comunicării media, a căror informaţie este astfel preluată fără nici un efort cognitiv din partea ascultătorului. Registrul reflexiv, atunci cînd apare („*Cercul mă izolează perfect de lumea exterioară şi de mine însumi*”) este tensionat de sintagme specifice limbajului colocvial care anulează dimensiunea lirică a enunţului („*Te scufunzi pur şi simplu în abstracţie ca într-un vis protector*”). Problematica gravă nu exclude ironia („*Fără îndoială, aceşti oameni au prins gust de eternitate*” sau: „*De cînd a fost inventat cercul, lumea o duce mult mai bine. Nu mai sînt războaie, nu mai e foamete, nu mai sînt catastrofe. A scăzut şi criminalitatea [...] Dacă nu*

putem răspunde la o întrebare esenţială, cercul este cel mai bun loc de refugiu şi meditaţie"). Ironia este vizibilă în modul de organizare a discursului; fiecare enunţ în sine este logic, dar se creează o ruptură între sensul individual al termenilor şi sensul rezultat din ansamblu. Structuri gramaticale diferite transmit informaţii identice prin care este validată această realitate (*„în interiorul cercului...", „cînd sînt în cerc...", „cînd sînt în interiorul cercului...", „în interiorul cercului pot...", „cînd eşti în interiorul cercului..."* etc.). Lanţurile sinonimice nu aduc un plus informaţional, ci sugerează un spaţiu concentraţionar neconştientizat şi extinderea treptată a acestuia, fapt confirmat prin înlocuirea persoanei I a verbului (*vreau, scot, sînt* etc.) cu persoana a II-a (*eşti*) şi apoi cu persoana a III-a (*este, se spune* etc.). Predilecţia pentru termeni care din punct de vedere semantic tind să se suprapună sau pentru enumeraţii (*„nu simţi nici frică, nici foame, nici durere"*) exprimă nevoia de clarificare a celui care vorbeşte; totuşi, lumea numită nu se defineşte prin structuri afirmative, ci prin acumulări de sintagme negative (*„Nimic...nu mă interesează", „Nimeni nu poate s-o facă...", „Nimeni nu poate să taie cercul...", „Nimeni nu poate şi nici nu are dreptul să mi se adreseze..."*). Vidul interior este dublat de nimicul exterior. Pronumele negative sugerează nu doar un spaţiu neantizat, care corespunde apatiei existenţiale a locuitorilor săi, ci şi absenţa oricărui posibil interlocutor. Interacţiunea umană a fost anulată; limbajul devine repetitiv, iar confesiunea alunecă de la uimirea entuziastă (*„Cercul este cea mai mare invenţie a tuturor timpurilor, toată lumea recunoaşte asta"*) spre nelinişte şi neîncredere (*„Se spune că aceste cercuri ascund, totuşi, o capcană. Se spune că uneori omul intră în cerc, dar că nu mai poate ieşi. Sevorbeşte chiar despre oameni care au rămas blocaţi în cercuri, în pofida voinţei lor [...] S-ar părea că sînt nenumăraţi cei care, odată intraţi în cerc, descoperă că nu mai pot să-şi deschidă cuşca în care au intrat. Şi că nu vor mai putea ieşi, de fapt, niciodată."*). De la un discurs centrat pe experienţa personală, subiectivizat prin modalizatori de tipul: *„pur şi simplu", „fără îndoială", „sigur", „aşa se face că"*, specifici limbajului colocvial, se trece spre un discurs impersonal, ezitant, din care dispare orice opinie personală. Reflexivul impersonal, repetat constant pe parcursul unui lanţ de enunţuri şi plasat mereu în poziţie iniţială are funcţia de a relativiza informaţia, introducînd o anumită ambiguitate în ceea ce priveşte credibilitatea întîmplărilor şi sugerează că cel care vorbeşte, evită să îşi exprime opinia. Informaţia transmisă are în vedere nu doar condiţia celui care se confesează – fiinţă prinsă în maşinăria diabolică a cercului devorator (simbol al opresiunii, al imposibilităţii de a comunica, al solitudinii, al terorii subconştientului care

poate inhiba orice acţiune a fiinţei etc), ci a întregii umanităţi. Acumularea de informaţii despre modul în care oamenii au devenit prizonieri ai cercului (marcată stilistic prin prezenţa adverbelor *„mai”, „chiar”, „de asemenea”*) confirmă adevărul „întîmplărilor”, intrînd în tensiune semantică cu imprecizia voită, relativizantă a verbelor reflexiv-impersonale care deschid enunţurile. Fraza finală, marcată prin blanc, închide definitiv fiinţa în capcana cercului călău, confirmînd statutul umanităţii de victimă. Verbul la indicativ prezent exprimă revelaţia fiinţei care se descoperă prizoniera acum şi pentru totdeauna (*„nu mai pot / nu vor mai putea ieşi”*). Adverbul negativ *„niciodată”*, plasat la sfîrşitul enunţului, confirmă definitiva încarcerare a fiinţei.

Lumea obiectelor sufocă în teatrul lui Matei Vişniec fiinţa, la fel ca în dramaturgia lui Eugen Ionescu (***Scaunele, Jacques şi supunerea sau Viitorul e în ouă; Amedeu sau Scapi de el cu greu*** etc.). Omul încearcă să apropie şi să domine prin limbaj multitudinea de obiecte, numindu-le, explicîndu-le însuşirile, prezentîndu-le. Stilul ştiinţific are în acest context, funcţia de a păstra impresia de normalitate a relaţiilor dintre obiecte şi fiinţa umană (*„Maşina este complet automatizată şi are o autonomie de cîteva săptămîni. Se adaptează la toate denivelările terenului, plonjează în adîncul fluviilor şi ale mării, străbate pădurile şi se caţără pe munţi. Poate chiar şi zbura pentru a intercepta cadavrele aeriene. Dacă, din întîmplare, facem o pană, depanatorul este chemat printr-un mesaj radio care indică şi poziţia maşinii”*). Enumerarea caracteristicilor obiectului vizat este neutră; prezenţa în număr mare a neologismelor (*„a identifica”, „defunct” „automatizat”, „denivelare”, „depanator”* etc.) susţine maniera expozitivă, neimplicată a emiţătorului de a prezenta lumea în care vieţuieşte. Starea de tensiune se instaurează treptat, prin raportarea la normalitate a însuşirilor devenite anormale ale maşinii care s-a transformat în maşinărie, implicîndu-se în activităţi umane care presupun participarea afectivă a fiinţei (*„În tot acest timp, difuzorul maşinii transmite o rugăciune al cărei conţinut a fost ales cu atenţie, în funcţie de religia defunctului. După ce acoperă groapa, maşina înfige deasupra o cruce sau orice alt simbol potrivit care să marcheze mormîntul. La sfîrşit, maşina ambalează efectele soldatului, redactează o scrisoare şi trimite pachetul la rudele eroului.”*). Sintagmele de tipul: *„conţinut ales cu atenţie”* sau *„simbol potrivit”*, improprii stilului ştiinţific prin comentariul subiectiv al emiţătorului, sugerează capacitatea maşinii de a valida o acţiune; atribuirea unor atitudini specific umane unui mecanism devine fapt monstruos prin anihilarea treptată a dreptului de a acţiona pe care ar trebui să şi-l păstreze omul.

Atunci cînd cel care vorbeşte mută discursul de pe descrierea obiectelor spre propria subiectivitate, limbajul îşi pierde capacitatea de a mai transmite o

informaţie autentică. Emiţătorul îşi exprimă trăirile apelînd la o suită de clişee („*Ce-mi place foarte mult sînt mai ales munţii. Nimic nu e mai frumos pe lume decît un apus de soare în munţi. Uneori nu rezist şi încep chiar să fotografiez*"). Este incapabil să se analizeze şi atunci cînd o face, foloseşte formulări stereotipe, care îi trădează vidul interior.

Stereotipia vieţii cotidiene se manifestă în stereotipia limbajului, care ajunge să se autodistrugă („*Spune sfoară! / Sfoară./ De ce nu vrea? / Vreau./ Nu vrea şi gata./ Ba vreau./ De ce nu vrei să spui sfoară? Pînă cînd să fiu generos? Pînă cînd să înghit toate astea? / Hai, spune sfoară./ Sfoară./ O să-i pară rău./O să-ţi pară rău./ Sfoară./ Aşa nu se poate./ Hai, spune sfoară şi gata./ Sfoară./ Cei dinaintea ta au spus toţi sfoară. Aşa să ştii./ Sfoară./ Au spus sfoară şi-au scăpat./ Hai, spune sfoară./ Sfoară*"). Această suită de enunţuri păstrează doar aparenţa unui dialog. Ea pune în evidenţă chiar declinul limbajului. Comunicarea e în pericol, personajele nu se înţeleg pentru că nu vor să se înţeleagă, să se asculte; fiecare aude doar ceea ce doreşte, cuvîntul a pierdut capacitatea de a semnifica universal. Cei mai obişnuiţi termeni se pot transforma în instrumente de tortură, prin ele se poate nu doar umili, ci chiar anula interlocutorul, ignorîndu-i opinia. Aceasta nu mai are nici o valoare într-o lume dominată de forţa brută. Deşi teoretic înţeles de toţi („*sfoară*" este un termen uzual), el ajunge simbolul forţei agresive prin ignorarea totală a chiar actului verbal („*Îţi jur că pînă la urmă tot ai să spui sfoară./ Sfoară... sfoară... sfoară.../ E păcat de dumneata./ Sfoară./ Ai să te iroseşti şi e păcat de dumneata./ Sfoară./ Mamă ai? / Sfoară./ E păcat de mama ta./ Sfoară*"). Ignorîndu-şi partenerul de dialog, limbajul celor doi ajunge să le exprime nimicnicia. Cruzimea, frustrarea, sentimentul forţei sînt trădate prin expresii aparţinînd sublimbajului. Omul a dispărut, lăsînd să se manifeste instinctul animalic („*Scîrbă ce eşti! / Sfoară./ Porc. Porc. Porc./ Sfoară./ Nimeni ce eşti! / Avorton! / Limbric! Zaţ! / Sfoară./ În genunchi, puturosule!*").

În alte situaţii, partenerii apelează la „firimituri" de limbaj colocvial; acestea trădează fărîmiţarea fiinţei. Nici pus într-o situaţie existenţială gravă – confruntarea cu propria moarte – omul nu este capabil să conştientizeze şi să exprime prin limbaj situaţia în care se află („*Domnu'! Domnu'! / Da? / Nu vă supăraţi, animalul acesta mic, cu patru guri, e al dumneavoastră? /Al meu, da [...] Atunci vă rog ceva, fiţi bun şi aprindeţi-mi o ţigară. Am un pachet în buzunarul de la haină, în dreapta./ Cu plăcere./ Mulţumesc./ Altceva? Un cuvînt acasă, pentru soţie? / Ah, nu, eu trăiesc de unul singur. / Nu-i uşor cu singurătatea. Şi pe mine, singurătatea mă termină*"). Platitudinea celor doi se

manifestă prin clişeele conversaţiei cotidiene; în ciuda situaţiei anormale, reacţia lor este lipsită de „reacţie" verbală, deci nu există. Fiecare rămîne închis în propriul univers, nu interacţionează cu celălalt pentru că nu îl interesează nici propriul destin, nici destinul altuia („*E la gîtul meu acum./ Şi, de fapt, dacă o să-l priviţi mai bine, o să vedeţi chiar că trăieşte fără să respire./ Văd că mă priveşte drept în ochi. Credeţi că se pregăteşte să-mi smulgă limba?*"). Acest limbaj decontextualizat este perfect logic la nivel sintactic, dar născut din mecanica actului de comunicare. Această mecanică îl videază de sens; limbajul ajunge să discrediteze şi chiar să anuleze realitatea şi pe cel care îl foloseşte. Din această perspectivă, chiar prima sintagmă din titlu, „*teatru descompus*" dobîndeşte două accepţiuni: teatrul este descompus, lipsit de unitate formală şi teatrul (inclusiv comunicarea) se află în putrefacţie. Cuvîntul rămîne doar înveliş sonor, îşi devorează semnificaţia, se autodescompune. Alternanţa variantelor stilistice tensionează receptarea, dar devine în primul rînd, modalitate de atenţionare asupra vidului interior care pune stăpînire pe oameni („*Oraşul! Pămîntul! Luna! Cerul! Universul! Infinitul! Fericirea! Cosmosul! Armonia! Yang-ul. Yin-ul. Alpha. Omega. Începutul. Reînceputul. Învierea. Extazul! Metamorfoza! Metempsihoza! Metafizica! Epifenomenele! Puritatea! Absolutul! Totalitatea! Integritatea! Dumnezeule, gîndeşte-te un pic! / Mama... Tata... Surorile... Fraţiorul.../ Dumnezeule! / Bunica. Bunicul. Prietenele! / Tîmpită. / Ce? / Vacă. Idioată. Imbecilă. / Ajutor! Ajutor! / Curvă! Curvă! Curvă! / Ieşi! / Adio! / Oh, ce brută! / La dracu! La dracu! La dracu!*"). Tonalitatea sentimentală, exprimarea grandilocventă şi pretenţiile de erudiţie ale îndrăgostiţilor sînt ironizate prin schimbarea bruscă a registrului discursului; limbajul frust, cu note triviale exprimă superficialitatea relaţiilor interumane, cei doi „îndrăgostiţi rămînînd permanent în două lumi care nu ajung să interacţioneze. Sintagmele repetitive parodiază limbajul îndrăgostiţilor, îngroşînd pînă la grotesc şi absurd incapacitatea lor de a comunica autentic („*Adevărat? / Da./ Pentru vecie, pentru vecie? / Da. Da./ Pentru vecie, pentru vecie, pentru vecie? / La nesfîrşit./ La nesfîrşit, la nesfîrşit? / La nesfîrşit, la nesfîrşit./ La infinit? / La nesfîrşit, la infinit*").

Estetica secveţială pe care Matei Vişniec o propune în această piesă prin suita de „elemente de arhitectură textuală" privilegiază punerea în act a unor situaţii de comunicare „înregistrate" în maniera limbajului cinematografic. Descrierile precise, fără efecte retorice, înfăţişează universul în maniera unei camere de filmat: „*Nici o maşină nu mai circulă pe stradă: un claxon sau o frînă pusă brusc omoară orice formă de viaţă pe o rază de o mie de kilometrii.*

Oamenii se deplasează unul cîte unul, cît mai încet cu putinţă". În enunţuri de acest tip, accentul este pus pe funcţia referenţială a limbii; limbajul neutru are rolul de a înregistra o stare de fapt, nu de a o interpreta. Subiectivitatea emiţătorului nu se trădează nici chiar atunci cînd lumea înfăţişată capătă accente halucinante. Acestea sînt efectul notaţiei precise şi a lipsei de participare afectivă. O situaţie anormală este relatată pe un ton neutru, constatativ, deşi cel care o descrie se referă la o situaţie trăită: *„Nenorocirea cu melcii este că au pătruns şi în case. Cînd m-am trezit azi dimineaţă şi m-am dat jos din pat, papucii mei erau plini de melci. Chiuveta, la baie, inundată de melci. Cum să te mai uiţi într-o oglindă cînd sute de melci s-au lipit de ea ciorchine, ca o cangrenă? La bucătărie, dau să tai o felie de pîine şi din interiorul pîinii, pe cuţit, mi se prelinge un melc. Imposibil să-mi încălzesc un pic de lapte sau să-mi fac o cafea, în fiecare ibric se ascunde deja un melc negru, cu coarnele verzui, extrem de mobile [...] Gramofonul nu mai funcţionează: melcii şi-au făcut înăuntru un cuib. Sertarele, chiar închise cu cheia, colcăie şi ele de limacşi pe ale căror coarne cresc nişte mici perişori"*. Detaliile ajută la vizualizarea situaţiei, universul intim al fiinţei fiind invadat treptat de monstruoasele amfibii, a căror acţiune este redată prin termeni specifici lumii animale (*„a se prelinge"*, *„a-şi face cuib"*, *„a colcăi"*); aceştia sugerează nu doar numărul mare al vietăţilor, ci şi mişcarea lor insidioasă, de acaparare a spaţiului vital al omului prin luarea în stăpînire a întregului univers în care acesta se mişcă. Sintaxa este simplă, domină coordonarea, deoarece accentul cade pe acumularea de informaţii, nu pe interpretarea (comentarea) situaţiei înfăţişate. Metafora lipseşte, comparaţia este foarte rară; cuvintele au, uneori, precizia unui bisturiu. Ele incizează realitatea. Uneori, se instaurează o stare de tensiune între termenii folosiţi denotativ şi sensul final al enunţului care dobîndeşte o conotaţie metaforică (*„Ploaia-animal se hrăneşte cu conţinutul lucrurilor. Ea goleşte extrem de încet şi imperceptibil, tot ceea ce are inimă, suflet, sens. Lucrurile nu mai sînt decît nişte carcase. [...] Nimeni nu-şi mai dă seama dacă e noapte sau zi, dacă e în stare de trezie sau de somn, dacă e singur sau înecat în mulţime, dacă îşi atinge propria piele sau pielea altuia de care este lipit în uriaşul conglomerat de fiinţe golite."*). Modul de fiinţare a lumii de sensuri, la graniţa dintre denotaţie şi conotaţie aminteşte de stilul textelor lui Emil Cioran, aflate la întretăierea limbajului literaturii cu cel al filosofici (în **Tratat de descompunere**, de exemplu).

Termeni specifici filosofiei sînt introduşi uneori în contexte familiare – o scrisoare amicală – în acest caz, alternînd limbajul dialogului informal cu termeni de specialitate şi concepte matematice (*„Dragul meu Bartolomeu, sînt*

bine. Atît că m-am îngrăşat un pic (Ha, ha!). Anabeus e bine şi el. Continuu să lucrez la tratatul meu asupra decompoziţiei, infinitului şi deturnării de sine. Tocmai am terminat capitolul asupra infinitului amputat şi cred că sînt pe cale să propun cea mai completă şi competentă clasificare a formelor de infinit. Am deja în minte un plan pentru un studiu despre cum se poate intui infinitul şi teoretizez cu hărnicie conceptele de infinit negativ, de infinit adăugat şi de infinit stabil [...] În rest, viaţa mea curge ca de obicei").

Vişniec reuşeşte să grefeze prezentarea didactic-explicativă, specifică stilului ştiinţific pe contexte în care discursul este organizat în jurul unui emiţător; acesta însă nu subiectivizează mesajul , ci constată doar o stare de fapt (*„Primul şarpe mi se încolăceşte în jurul piciorului stîng / al doilea şarpe mi se încolăceşte în jurul piciorului drept / al treilea şarpe mi se încolăceşte în jurul braţului stîng / al patrulea şarpe mi se încolăceşte în jurul braţului drept / al cincilea şarpe mi se încolăceşte în jurul gîtului / al şaselea şarpe mi se încolăceşte în jurul testiculelor şi al sexului / prima broască ţestoasă îmi urcă pe genunchiul stîng [...] şoarecii mi se ascund în barbă ca într-un hăţiş / broaştele de baltă mi se înghesuie toate pe burtă"*). Acţiunea este suferită de cel care o prezintă, el a devenit din subiect al acţiunii obiect al acesteia, perspectiva îi aparţine, însă prezentarea este neutră lipsită de orice reacţie. Voinţa pare a-i fi fost anihilată, omul a rămas doar martorul unei stări de fapt pe care trebuie să o consemneze. Tensiunea se naşte din sugestia de mişcare continuă (prezentul verbelor), înscrisă într-o durată imposibil de precizat, insidioasă şi terifiantă în acelaşi timp (structurile repetitive) a animalelor care alcătuiesc acest bestiar şi încremenirea fiinţei care asistă pasivă la luarea în stăpînire a propriului corp (precizia detaliilor anatomice trimite la modul de consemnare ştiinţific). Fiinţa umană apare astfel nu în postura de coordonator al propriei vieţi, ci de fantoşă lipsită de voinţă, anihilată treptat de vieţuitoarele înzestrate cu atribute demonice. Consemnarea neutră este pusă în slujba conturării unui univers halucinant, monstruos. În monologul dresorului apar nu mai puţin de şaisprezece animale diferite (şerpi, broaşte ţestoase, şoareci albi, broaşte, melci, cîini, pisici, cocoşei de Cochinchin, papagali, turturele, scorpioni, iepuri, peşti, arici, buburuze, fluturi) şi un animal fabulos, creaţie originală a dramaturgului – alături de misteriosul animal cu „patru guri" din bucata intitulată ***Voci în întuneric II*** – prezentat în manieră metaforică, însă la fel de precis (*„Mai am, de asemenea, şi un exemplar, încă tînăr, dintr-o specie pe care nu reuşesc s-o identific: un fel de cerb cu coamă de cal, roşu pe coaste, negru pe piept şi alb la gît. Pe măsură ce creşte descopăr că are ochi de om şi că botul său se desenează de fapt ca o gură de femeie"*). Regizorul

Gilles Losseroy[1] observa că „această animalitate hibridă, cu atît mai monstruoasă cu cît prezintă adesea atribute umane, relevă o constantă, dacă nu chiar o tradiție literară", alăturîndu-l pe Vişniec unor scriitori precum J.L. Borges, C.S. Lewis, A.-E. Van Vogt, F. Kafka, G. Flaubert etc.

Depersonalizarea şi imposibilitatea de a evada din atmosfera sufocantă a spațiului concentraționar în care trăiesc sînt reflectate prin limbajul specific stilului juridico-administrativ. Cenzura, abuzul, grotescul existenței de zi cu zi, opresiunea constantă şi mortifiantă se conturează din monologurile – în număr de trei – ale Celui care spală creierele. Acestea sînt organizate sub forma paragrafelor de legi, constituindu-se deci, într-o suită de reguli pentru *„buna funcționare a centrelor de spălare"* şi aduc în prim-plan un mecanism monstruos, care doar simulează o practică ideală care ar duce spre progres şi dobîndirea fericirii personale, în realitate fiind vorba de depersonalizare , manipulare şi violarea intimității. Apelînd inițial la limbajul specific mesajului de tip publicitar, centrat pe funcția persuasivă (*„Sînteți stresat? Angoasat? Dezamăgit? Alienat? Sînteți torturat de îndoieli existențiale? Vă e frică de bătrînețe sau moarte? Încercați o spălare de creier"*) discursul se organizează prin acumulări de termeni şi expresii stereotipe. Clişeele limbajului publicitar au rolul de a linişti o conştiință devenită incapabilă de a mai face distincția dintre produsul comercial propriu-zis (spălarea creierelor) şi modul în care acesta este prezentat (ca soluție viabilă în cazul unor probleme existențiale: *„Spălarea creierului ne deschide porțile unui adăpost garantat împotriva coşmarurilor, de orice fel ar fi ele, împotriva nebuniei, împotriva dedublării personalității"*). Cuvîntul devine instrument de manipulare; enunțuri de tipul: *„este singura terapie care țintește să...", „nu dăunează în nici un fel sănătății...", „nu duce la modificarea personalității...", „ cei mai buni specialişti şi consilieri vă ofer gratuit serviciile"* etc. sînt fragmente tipice limbii de lemn, „instrument al demagogiei şi despotismului"(Irimia 1999: 167). Inerția socială ajunge să reducă ființa la o suită de gesturi repetitive. Stereotipia vieții se reflectă în limbaj. Omul contemporan se mişcă într-un univers al bunurilor de consum, totul este redus la funcția utilitară; viața îi este normată, a pierdut dreptul la libertate. Limbajul legislativ reglementează modul de funcționare al acestor centre, dar şi activitatea de zi cu zi a celor care lucrează în ele şi a societății în general (*„În centrele de spălare a creierelor trebuie să domnească o curățenie perfectă. Este de dorit ca sălile de aşteptare să degaje un miros de trandafiri. Înainte de operațiunea de spălare este*

[1] Gilles Losseroy, ***Matei Vişniec ou l'experience vampirique.***

necesar ca pacientul să aştepte puţin. Sala de aşteptare nu trebuie să fie niciodată pustie [...] Este necesar ca pacientul să colaboreze de la bun început cu cel care-i spală creierul. Dacă specialistul responsabil cu spălarea consideră că pacientul simulează doar cooperarea el poate trece direct la spălarea totală"). Perfidia acestui mecanism constă tocmai în păstrarea aparenţei de normalitate; cooperarea „pacienţilor" este de dorit, dar dacă acest lucru nu se întîmplă, aceştia sînt anihilaţi. Pentru orice posibilă ieşire din „normalitate" există soluţii, o minte diabolică anticipînd orice încercare de evadare din sistem (enunţurile se organizează după tiparul: *„Dacă... atunci / Dacă... înseamnă că"*). Situaţia absurdă din final devine simbolul acestei mecanici odioase (*„Dacă specialistul cu spălarea sucombă în timpul unei operaţiuni dificile de spălare, înseamnă că memoria rebelă a pacientului a ucis vidul. În măsura posibilului, specialistul cu spălarea va continua spălarea şi după propria moarte"*).

Multitudinea de stiluri radiografiază pregnant statutul pe care omul contemporan îl are în viziunea lui Matei Vişniec. El apare ca o fiinţă multiplicată la infinit într-o suită de măşti prin care trebuie să facă faţă avalanşei de situaţii stereotipe cu care se confruntă zilnic. Lumea obiectelor şi a fiinţelor aparţinînd altor regnuri îl acaparează, sufocîndu-l. Apelul la clişee şi enunţuri stereotipe, la acele firimituri de limbaj colocvial sugerează depersonalizarea. Fiinţa se ascunde sau chiar a fost devorată de mecanica existenţei, în spatele cuvîntului nu se mai află decît o fantoşă care vorbeşte. Nu se exprimă, ci debitează cuvinte. Situaţia nu este însă identică celei din teatrul absurdului, deoarece depersonalizarea şi universul concentraţionar în care se mişcă nu sînt redate prin uniformizarea limbajului, ci prin multiplicarea valorilor acestuia. Eterogenitatea şi alternanţa registrelor stilistice sugerează că fiinţa trăieşte într-o lume anarhică, plurală şi acestei avalanşe de situaţii urmează ea să-i facă faţă, dominînd-o prin cuvînt sau lăsîndu-se dominată de ea.

Cristinel MUNTEANU
Universitatea „Constantin Brîncoveanu”, Pitești

Corectitudine şi adecvare în versiunile româneşti ale sonetelor shakespeariene

In this paper we will make a few observations about some recent translations into Romanian of W. Shakespeare's sonnets (mainly about the most recent one, done by Gabriela Constanda). Our criticism is directed, besides other things, towards the excessive use of neologisms (a common trend in present-day Romanian) in this last version. At the same time, we will suggest some amendments to these translations. We consider that the proper vocabulary for translating Shakespeare's sonnets is Eminescu's poetic vocabulary. We also suggest that in the Romanian translation a longer verse should be used (13-14 syllables), similar to Vasile Voiculescu's „imaginary translation", since the terms used by Shakespeare in his sonnets are, more often than not, monosyllabic, which triggers great efforts for the Romanian translators.

Întrucît avem în vedere *limba română actuală*, comunicarea noastră se referă, în primul rînd, la o traducere (integrală) foarte recentă a sonetelor lui William Shakespeare, aparţinîndu-i unei doamne profesoare de limba engleză din Brăila, Gabriela Constanda[1], dar vom atrage în discuţie şi exemple din alte două versiuni, cea a lui Ion Frunzetti (o selecţie de 81 de sonete; 1964) şi cea a lui Gheorghe Tomozei (integrală)[2]. Deşi ar fi interesant să se examineze toate versiunile parţiale sau integrale ale sonetelor Marelui Will, nu ne-am propus acest lucru aici. Deocamdată, ne vom mulţumi să facem cîteva observaţii asupra tălmăcirilor mai sus amintite şi unele sugestii pentru o viitoare transpunere românească mai adecvată.

O traducere bună a sonetelor lui Shakespeare reprezintă un act de cultură, la fel ca traducerea *Iliadei* sau a *Bibliei*, de pildă. Dar cum ar arăta o astfel de traducere? În principiu, este necesar să fie aşa cum este cultura în esenţa ei, adică,

---

[1] Traducerea a fost publicată foileton (cîte 10 sonete per număr) în două reviste brăilene de cultură, *Dunărea* (începând cu nr. 2, 1999) şi *Florile Dunării* (începînd cu nr. 1 din 2001, încheindu-se în nr. 10 din 2004).

[2] William Shakespeare, **Sonnets – Sonete**, versiune românească de Gheorghe Tomozei, Editura Pandora-M, Tîrgovişte, 1996 (în realitate, versiunea lui Tomozei a apărut, într-o primă ediţie, cu două decenii înainte). Pentru original, am consultat **The Complete Works of William Shakespeare**, Wordsworth Editions Ltd, 1996.

cu vorbele lui Eugeniu Coşeriu, „*identificînd onticul cu deonticul*" (Coşeriu 1994: 174); aşa cum trebuie să fie şi nu cum se constată empiric, pe alocuri. Însă ce înseamnă acest „a fi cum trebuie" în cazul unei traduceri? De la cei vechi ne-au parvenit unele recomandări utile, de altfel foarte actuale.

Astfel, Sfîntul Ieronim, cel care ne-a lăsat varianta latinească a *Bibliei*, *Vulgata*, declara: „*Eu nu numai că o mărturisesc, dar chiar o afirm cu voce tare că, în traducerea grecilor, cu excepţia Sfintelor Scripturi, unde şi ordinea cuvintelor reprezintă o taină* [*ubi et ordo verborum mysterium est*, n.n. C.M.], *am transpus nu cuvînt cu cuvînt, ci sens cu sens* [*non verbum e verbo, sed sensum de sensu transtulisse*, n.n. C.M.]" (apud Munteanu/ Munteanu 1996: 79). Sfîntul Ieronim îşi propunea, aşadar, să traducă nu semnificaţia fiecărui cuvînt, ci înţelesul global al textului. Ne întrebăm totuşi dacă nu ar merita mai mult respect şi ordinea cuvintelor dintr-un poem scris de Shakespeare, nu doar din *Biblie*.

Mai aproape de noi, Martin Luther, realizatorul versiunii fondatoare a *Bibliei* în limba germană, afirma despre traducerea poeziei biblice: „*Cine vrea să vorbească în germană, nu trebuie să folosească stilul ebraic. Ci, mai degrabă, trebuie să aibă grijă ca – odată ce l-a înţeles pe autorul evreu – să se concentreze asupra sensului textului, întrebîndu-se «Ce spun (cum se exprimă) germanii într-o astfel de situaţie?». Odată ce are cuvintele germane care vor servi scopului său, să lase deoparte cuvintele ebraice şi să exprime în chip liber înţelesul* ***în cea mai bună germană pe care o cunoaşte*** (s.n. C.M.)" (*apud* Mihoc 2001: 106). Pornind de aici, ne putem întreba care este *cea mai bună română* pentru exprimarea sensului din sonetele shakespeariene.

Este evident că există două tipuri de traducere: cea poetică, preocupată să transmită sensul general al textului originar / original şi care constituie, la rîndu-i, un nou act de creaţie în limba în care se traduce şi cea filologică (sau exegetică), exactă, care urmăreşte, cu ajutorul comentariilor, al notelor explicative, să rămînă cît mai aproape de original[3]. Pînă în prezent nu avem în cultura noastră decît o

[3] Şi traducerea unui text nonartistic poate pune probleme, fiind uneori mai mult sau mai puţin exegetică. Astfel, Coşeriu semnalează că în cea mai bună ediţie engleză a operelor lui Aristotel, termenul grecesc *traghélaphos* (*ad litteram*, 'ţap-cerb'), prezent în **Despre interpretare**, a fost redat prin *mermaid* 'sirenă', respectîndu-se sensul, adică 'un tip de animal sau de fiinţă mitologică', căci Stagiritul dorea să se refere la ceva imaginar tocmai pentru a demonstra că limbajul este, întîi de toate, semantic (*lógos semantikós*), deci anterior distincţiei dintre adevăr şi neadevăr, dintre existenţă şi nonexistenţă. Din punct de vedere filologic, traducerea prin *mermaid* nu permite întoarcerea la izvor (cum se întîmplă în versiunea latinească, unde cuvîntul *traghélaphos* a fost tradus literal prin *hircocervus*), fiind, în consecinţă, o greşeală (Coşeriu 1996: 62). Eroarea este cu atît mai mare în traducerea lui Mircea Florian (**Organon**, I, Bucureşti, 1957, p. 208), care

singură traducere cu adevărat filologică a sonetelor lui Shakespeare, şi aceea parţială, aparţinîndu-i lui Andrei Ion Deleanu care se ocupă doar de ultimele 28 de sonete (CXXVII – CLIV), dedicate Doamnei Brune[4]. În schimb, înregistrăm mai multe versiuni integrale sau parţiale ieşite de sub condeiul unor anglişti sau scriitori (chiar poeţi) renumiţi, precum Leon Leviţchi, Dan Grigorescu, Mihail Sebastian, Petre Solomon, Ion Frunzetti, Gheorghe Tomozei etc. Preocuparea lor merge către respectarea rigorilor formale / prozodice ale sonetului (poezie cu formă fixă) şi a conţinutului global al acestor poeme. Soluţia pe care o vom propune doreşte să împace ambele tipuri de traducere. Credem că astfel atît Shakespeare, cît şi cultura noastră, ar avea mai mult de cîştigat. Se poate ajunge la o traducere şi fidelă şi frumoasă, deşi, desigur, absolutul nu poate fi atins[5]. Oricum, pentru o asemenea întreprindere, se cuvine să ţinem seama de mai multe aspecte, pe care le vom menţiona în continuare. Printre ele, ar trebui să avem în vedere şi conceptele de *corectitudine* şi *adecvare*, luate în sens coşerian.

Eugeniu Coşeriu distinge în limbaj, pe de o parte, trei niveluri: unul *universal* (nivel al desemnării), altul *istoric* (nivel al semnificaţiei) şi altul *individual* (nivel al sensului), de vreme ce „*limbajul este o activitate umană universală care se realizează* ***în mod individual****, dar totdeauna conform unor tehnici istoric determinate («limbi»)*" (Coşeriu 2000: 233). Fiecărui nivel îi corespunde un tip de *competenţă* (o *tehnică* sau o *dýnamis* [concept aristotelic] ori un *saber*, un „ştiut") pe baza căreia se realizează *activitatea* (*enérgeia* [tot concept aristotelic]) lingvistică. La nivel universal, *competenţa elocuţională*, ca tehnică, înseamnă „*a şti să vorbeşti în general*", la nivel individual, prin *competenţă expresivă* se înţelege cunoaşterea cu privire la elaborarea „discursurilor", în timp ce, la nivel istoric, *competenţa idiomatică* este constituită de „*limba în calitate de cunoaştere tradiţională a unei comunităţi*" (Coşeriu 2000: 236). În cadrul competenţei, E. Coşeriu distinge şi trei tipuri de norme corespunzătoare celor trei niveluri: la nivel universal – *congruenţa*, dată de regulile generale ale gîndirii, precum şi de cele legate de vorbirea în general şi cunoaşterea lumii, la nivel istoric – *corectitudinea*, dată de sistemul de tradiţii ale vorbirii dintr-o comunitate, la nivel individual – *adecvarea* (sau *tò prépon*), dată de cunoaşterea care se referă la „*a vorbi în situaţii determinate şi cu privire la anumite lucruri, cu anumiţi interlocutori*"

---

utilizează doar termenul *cerb*, distrugînd prin aceasta exemplul lui Aristotel. Greşeala nu mai apare în traducerea ulterioară a lui Constantin Noica.

[4] Andrei Ion Deleanu, **Doamna Brună din Sonete (The Dark Lady of the Sonnets)**, versiune românească adnotată la 28 din sonetele lui William Shakespeare, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1978.

[5] În general, se spune că funcţionează şi aici legea compensaţiei, adică, în transpunere, unele pasaje sînt redate foarte bine iar altele sînt mai puţin izbutite.

(Coşeriu 1994: 36). Adică, altfel se vorbeşte cu un copil, altfel ne adresăm unei femei sau unei persoane în vârstă etc. De asemenea, există tot felul de tradiţii ale textului (despre cum se scrie un sonet, un *haiku*, o scrisoare de condoleanţe etc.) care ţin tot de *saber expresivo* (Coşeriu 1994: 36-37). Trebuie precizat, totodată, că E. Coşeriu face deosebire între corectitudinea idiomatică şi *exemplaritate* (aceasta din urmă referindu-se la normele limbii literare / exemplare).

Se susţine, de obicei, că o traducere poetică reprezintă o creaţie în limba în care textul este *actualizat*. Dar *a actualiza* înseamnă a transpune în limba actuală? Depinde de ce se înţelege prin *limbă actuală*. Într-un articol redactat de regretata Mioara Avram, se preciza că *limba actuală*, ca termen, are două accepţii: în sens larg, este aceeaşi cu limba contemporană (fază care, în cazul românei, începe de la 1918) iar, în sens strict, ar constitui doar o subdiviziune a ei, limitată aproximativ la ultimul deceniu. Se aprecia, în acelaşi loc, că, în ultima accepţie, „*perioada în cauză este prea scurtă pentru a se putea înregistra modificări semnificative; mai curînd se observă tendinţe*" (Sala 2001: 10). O astfel de tendinţă ar fi şi neologizarea masivă. Este însă adecvat să utilizezi limba română actuală într-o traducere poetică din Shakespeare, în speţă din sonetele sale? Am spune că nu şi credem că exemplele următoare, din versiunea Gabrielei Constanda, vorbesc de la sine.

Fragmentul „*How much more praise deserved thy beauty's use / If thou couldst answer «This fair child of mine / Shall sum my count, and make my old excuse», / Proving his beauty by succession thine.*" (Sonnet II) este redat de către Gabriela Constanda prin: „*Cu cît mai multă laud-ar avea / Farmecul tău, dac-ai putea să spui: / Copilul e* ***bilanţul, scuza*** *mea / Şi-ar* ***demonstra-o*** *frumuseţea lui.*"[6]. Neologisme cum sînt *bilanţ, scuză, a demonstra* nu au ce căuta într-o astfel de traducere; se ştie că neologismele diminuează „căldura" lirică, ce are nevoie de termeni „intimi" pentru a fi exprimată. Nu este obligatoriu să fii specialist pentru a simţi aceste lucruri, e suficient să ai simţ estetic (sau acea *cognitio clara confusa*, de care vorbea Leibniz). Să se examineze şi alte exemple, semnate de aceeaşi traducătoare, în care neologismele „zgîrîie urechea"[7]: „*Lo, in the orient when the gracious light / Lifts up his burning head, each under eye / Doth*

---

[6] Evidenţierile ne aparţin.

[7] Nu ne vom referi aici şi la numeroasele stîngăcii ce ţin de prozodie, atunci cînd versurile din versiunea doamnei profesoare Constanda „şchiopătează". În acest sens, oferim un singur exemplu: „*Ca dragul meu să n-ajungă cum sînt, / Zdrobit şi zdrenţuit de timp hain, / Secat de sînge, cu părul cărunt / Şi riduri mii, cînd cerul lui senin / În noaptea senectuţii-i prăvălit / Şi frumuseţi cărora rege e / Pălesc, sau dispărut-au la zenit, / Comoara-i toată risipindu-se, / Pentru aşa un timp mă oţelesc, / C-a vîrstei blestemate rea plăsea, / Cît timp oameni trăiesc şi-şi amintesc, / Viaţa, nu frumuseţea să i-o ia. / În negru-mi vers de-a pururi încrustat, / Frumos şi tînăr fi-va ne-ncetat.*" (LXIII).

homage to his new-appearing sight, / Serving with looks his sacred majesty" (VII) – „*Te uită-n răsărit lumina cînd / Înalță arzătoru-i cap, priviri / **Omagiază** soarele-apărînd / În **sacră majestate**, străluciri*"; „*She carved thee for her seal, and meant thereby / Thou shouldst print more, not let that copy die.*" (XI) – „*Sigiliul ei ești tu și ești menit / **Copia-i s-o multiplici, infinit**.*"; e de mirare că în acest ultim exemplu, nu a fost folosit chiar termenul *a printa*, un anglicism recent în limba noastră, de vreme ce în original apare verbul *to print*. Să se observe că, în general, traducătoarea a păstrat termenii englezești (sau derivatele acestora, chiar dacă se schimbă categoria lexico-gramaticală), pe motiv că există și în românește (*excuse – scuză, homage* (subst.) – *a omagia* (vb.), *sacred majesty – sacră majestate, copy – copie*), ignorînd faptul că în limba engleză din vremea lui Shakespeare respectivii termeni nu erau simțiți ca fiind atît de recenți. Exemplele se pot ușor înmulți, dar scopul nostru a fost să prezentăm doar o mostră și nu un inventar exhaustiv de greșeli / inadecvări.

Totuși, vom mai adăuga și cea mai gravă (în opinia noastră) situație întîlnită: „*When I consider every thing that grows / Holds in perfection but a little moment, / That this huge stage presenteth naught but shows / Whereon the stars in secret influence comment*" (XV) – „*Cînd văd că tot ce crește-n jurul meu / și e perfect, o clipă doar durează, / Că viața noastră nu-i decît un **show*** [sic!] / ***Ce stelele-n secret îl regizează***". Întrebuințarea barbarismului *show* (probabil, conducîndu-se după același principiu: pentru că în originalul englezesc există verbul *to show*!) în transpunerea românească este impardonabilă.

Conform viziunii coșeriene, deplina funcționalitate a limbajului se manifestă în limbajul poetic – și prin *poezie* Coșeriu înțelege *literatura în general, ca artă* – , toate celelalte așa-zise stiluri funcționale fiind, de fapt, reduceri ale acestei deplinătăți funcționale a limbii. Tot astfel, limbajul curent (înțeles ca limbaj „normal") se prezintă ca o deviere față de totalitatea limbajului. În schimb, limba marilor scriitori coincide, practic, cu limba istorică (națională), ca realizare a posibilităților / virtualităților deja date în aceasta (Coșeriu 1995: 11). Din această perspectivă, nu vom greși identificînd limba română cu limba lui Eminescu. Cu siguranță, nu vom greși nici dacă vom susține că vocabularul (sau inventarul de cuvinte) utilizat de Eminescu în poeziile sale este nu doar suficient, ci, mai ales, indicat pentru transpunerea sonetelor shakespeariene în românește. În cele 2155 de versuri ale *Sonetelor*, cu 17520 de cuvinte, sînt 3239 de termeni (cf. Deleanu 1978: 9)[8], mai puțini decît cei numărați (e adevărat, într-un corpus mai mare de texte poetice) la Eminescu (aproximativ 5000 de unități lexicale). Răspundem

---

[8] Statistica îi aparține lui Marvin Spewack, care a publicat în 1970 o lucrare masivă (în 6 volume) cu concordanțele din operele lui Shakespeare.

astfel la întrebarea referitoare la cea mai bună limbă română ce ar servi exprimării acestor poeme. Mai mult decît atît, am putea adăuga că, raportîndu-ne la evoluția celor două limbi, engleza și româna, se poate spune că cei doi creatori sînt „contemporani", ambii situîndu-se cam pe la începutul perioadei moderne din cele două idiomuri[9]. Bineînțeles că nu se poate realiza o echivalare perfectă între cele două inventare de termeni deținute de cei doi mari scriitori, dar în linii mari este posibil (și de dorit) să se facă.

Un alt aspect asupra căruia dorim să ne oprim este constituit de inadvertențele (îndepărtările) pe care le prezintă versiunile românești în raport cu originalul lui Shakespeare. Iată doar cîteva situații:

a) Întrebuințarea eufemismelor. Uneori traducătorii români dau dovadă de pudibonderie, diminuînd forța versului original. De pildă, să se compare următoarele transpuneri ale fragmentului ***„For where is she so fair whose uneared womb / Disdains the tillage of thy husbandry** ? / Or who is he so fond will be tomb / Of his self-love to stop posterity* ?" (Sonnet III), unde descoperim o vivace metaforă a actului procreării: *„Căci unde-i zîna, **pîntecul fecior** / Al căreia nu-ți cere volnic brazdă ?*" (I. Frunzetti); *„Unde-i frumoasa **stea neprihănită** / ce nu s-ar vrea de plugul tău arată* ?" (Gh. Tomozei); *„Căci unde-i ea, cu **pîntec nenuntit** / Ce-o să refuze plugăritul tău* ?" (Gabriela Constanda)[10].

b) Inventarea metaforelor acolo unde acestea nu există. Să se compare fragmentul „So long as men can breathe or eyes can see, / *So long lives this, and this gives life to thee*" (XVIII) cu traducerea lui Gh. Tomozei: „Cît oamenii privesc și cât respiră / Trăiești și tu *în cîntu-nchis în liră*.". De altfel, în această privință, Tomozei este greu de egalat.

c) Transformarea comparațiilor în metafore. De la Quintilian încoace se tot afirmă că o metaforă este o comparație prescurtată. Cercetările moderne susțin contrariul: de fapt, comparația este o metaforă dezvoltată. Așadar, imaginile lui Shakespeare sînt, de regulă, mai explicite: *„How sweet and lovely dost thou make the shame / Which, **like a canker in the fragrant rose**"* (XCV) – *„Ce dulce știi să-ți faci nerușinarea! / **(vierme mișcîndu-se în crisalizi)***" (Tomozei). Acolo unde expresivitatea lui Shakespeare nu este rodul specificului limbii engleze (în cazul expresiilor idiomatice, de exemplu), este recomandabil ca imaginile să fie traduse fidel, pentru că și ele conferă originalitate, prin ineditul lor.

---

[9] Începutul englezei moderne este plasat pe la 1500, iar al limbii române, pe la 1850.

[10] Varianta noastră era *„Căci unde-i cea cu pîntec nearat / Disprețuindu-ți plugăritul blînd? / Și-ndrăgostit de sine ce bărbat / Și-ar lua cu el urmașii în mormînt?"* (cf. Cristinel Munteanu, ***Traducerile – oglinzi mincinoase***, în *Akademia*, Galați, 2000, nr. 3. p. 14-16). Oricum, deși ne-am îndeletnicit, prin anii de studenție, cu traducerea selectivă a vreo 40 de sonete shakespeariene, astăzi am încerca să le traducem altfel.

Se pot semnala şi alte inadecvări (variaţia sinonimică, bunăoară, atunci cînd nu se află în original, deşi este adevărat că o regulă a sonetului – probabil, al celui italian, nu al celui englezesc – ar fi să nu se repete nici un cuvînt cu sens lexical deplin), dar toate vor fi puse pe seama constrîngerilor prozodice.

Şi totuşi, inadecvările pomenite rezultă dintr-un sacrificiu pe care trebuie să-l facă traducătorii români, întrucît există o diferenţă cantitativă semnificativă între cuvintele întrebuinţate de Shakespeare şi cele din transpunerile autohtone. Limba lui Shakespeare conţine foarte mulţi termeni monosilabici, care nu pot fi redaţi prin echivalenţi monosilabici, deoarece limba română nu-i are. Cuvîntul *love* (o silabă) va fi tălmăcit prin *dragoste* sau *iubire* (3 silabe), *shame* (o silabă) va fi tradus prin *ruşine* (3 silabe) şi exemplele pot continua. O simplă statistică ar demonstra că se pierd astfel, prin trecerea de la română la engleză, foarte multe semnificate categoriale[11] chiar şi pentru un singur sonet. Ceea ce pentru poezia românească, prin versurile lui Arghezi („*În cîmp, în dîmb, în rîpi şi-n pisc, / Viu cînd mă urc, şi trist cînd iar mă isc*" – *Psalm*; toate cuvintele sînt monosilabice) trecea drept o performanţă sau o probă a măiestriei, la Shakespeare este normalitate, întrucît cuvintele din fondul principal (cele mai multe, de origine germanică) sînt, de regulă, foarte scurte (vezi, de pildă, versurile deja citate la punctul b). Soluţia ar putea veni dinspre formula lui Vasile Voiculescu care, în ***Ultimele sonete închipuite ale lui Shakespeare în traducere imaginară*** (în realitate, poeme originale), lungeşte versul la 13-14 silabe, folosind alexandrinul[12], chiar dacă în tradiţia românească a sonetului se cultivă endecasilabul (iambic). Este o variantă mai „încăpătoare" pentru conţinutul sonetelor shakespeariene, care se apropie de lungimea versurilor libere (de 15-16 silabe, cel mai frecvent) ce apar în tălmăcirea lui A.I. Deleanu.

Argumentele pe care le-am adus în această lucrare privind vocabularul ce ar trebui utilizat (luîndu-l ca reper pe Eminescu), precum şi lungimea versului (pornind de la intuiţia remarcabilă a lui V. Voiculescu), au urmărit să proiecteze o opţiune personală / o propunere de traducere a sonetelor lui Shakespeare. Dincolo de acestea, rămîn criticile la adresa întrebuinţării fără discernămînt a neologismelor într-o atare traducere[13].

---

[11] În terminologia lui Coşeriu, semnificatele categoriale sînt cele patru părţi de vorbire existente în toate limbile Pămîntului: substantivul, adjectivul, verbul şi adverbul.

[12] De altfel, sonetul franţuzesc utilizează alexandrinul de 12 silabe, propriu limbii franceze. Alexandrinul românesc are 13-14 silabe.

[13] Nu doar în cazul Gabrielei Constanda. Şi alţi traducători „păcătuiesc" la fel, chiar dacă nu atît de des.

Bibliografie

Eugen COȘERIU, **Prelegeri și conferințe**, *Anuar de lingvistică și istorie literară*, XXXIII, 1992-1993, Seria A, Lingvistică, Iași, 1994

Eugen COȘERIU, ***Teze despre tema „Limbaj și poezie"*** (traducere din limba spaniolă de Dorel Fînaru, din volumul **El hombre y su lenguaje**, Editorial Gredos, Madrid, 1991), în *România literară*, anul XXVIII, 1995, nr. 41, p. 11

Eugeniu COȘERIU, **Lingvistica integrală** (interviu cu Eugeniu Coșeriu realizat de Nicolae Saramandu), Editura Fundației Culturale Române, București, 1996

Eugeniu COȘERIU, **Lecții de lingvistică generală**, Editura Arc, Chișinău, 2000

Andrei Ion DELEANU, **Doamna Brună din Sonete (The Dark Lady of the Sonnets)**, versiune românească adnotată la 28 din sonetele lui William Shakespeare, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1978

Vasile MIHOC, ***Labor omnia. Sfânta Scriptură în versiunea Bartolomeu Valeriu Anania***, în **Logos Arhiepiscopului Bartolomeu al Clujului la împlinirea vîrstei de 80 de ani**, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2001

Eugen MUNTEANU, Lucia-Gabriela MUNTEANU, **Aeterna latinitas. Mică enciclopedie a gîndirii europene în expresie latină**, Editura Polirom, Iași, 1996

Cristinel MUNTEANU, ***Traducerile – oglinzi mincinoase***, în *Akademia*, Galați, 2000, nr. 3, p. 14-16

Marius SALA (coord.), **Enciclopedia limbii române**, Editura Univers Enciclopedic, București, 2001

William SHAKESPEARE, **Sonete**, traducere de Ion Frunzetti, Editura Tineretului, București, 1964

Harieta TOPOLICEANU
Universitatea „Al.I.Cuza” Iaşi

Discursul repetat în publicistica românească şi italiană. Preliminarii pentru un studiu privind discursul repetat în textul jurnalistic italian

La nostra relazione si propone di presentare i risultati di un' analisi comparativa riguardante la presenza degli enunciati appartenenti al „discorso ripetuto" nel testo pubbicistico italiano e romeno. Nella nostra ricerca ci siamo limitati ad osservare nell'arco di un mese (ottombre 2006) i titoli delle edizioni on-line di cinque pubblicazioni romene (*Jurnalul Naţional*, *Evenimenul Zilei*, *Libertatea*, *Dilema*, *22*) di un periodico dalla Republica Moldova (*Jurnal de Chişinău*) e di cinque pubblicazioni italiane (*Corriere della sera*, *La Repubblica*, *La Stampa*, *L'espresso* e *Panorama*). Gli enunciati appartenenti al „discorso ripetuto" individuati nel nostro corpus di analisi sono stati considerati sopratutto dal punto di vista delle tecniche di destrutturazione del discorso analizzate da Quintiliano: adiectio, detractio, immutatio e permutatio.

Conceptul de „discurs repetat” apare pentru prima dată la Coşeriu în 1973 într-o lucrare ce cuprinde trei serii de prelegeri ţinute în Italia, în cadrul unor cursuri de perfecţionare organizate între 1968 şi 1971 şi destinate profesorilor de limbi şi literaturi străine din învăţamîntul mediu. Ulterior acest volum va cunoaşte şi o variantă spaniolă, completată de autor, publicată în 1988, reeditată în 1999 şi tradusă un an mai tîrziu şi în limba română cu titlul **Lecţii de lingvistică generală**. În această lucrare, în capitolul al X-lea intitulat ***Limba funcţională***, Coşeriu stabileşte distincţia între *tehnica liberă* a vorbirii şi *discursul repetat*.

Pentru legitimarea demersului nostru redăm în cele ce urmează definiţiile exacte, aşa cum apar acestea în lucrarea amintită. *Tehnica liberă,* spune Coşeriu, cuprinde „elementele constitutive ale limbii şi regulile „actuale” cu privire la modificarea şi combinarea lor, adică „cuvintele”, instrumentele şi procedeele lexicale şi gramaticale”, în timp ce prin *discurs repetat* se înţelege „tot ceea ce în vorbirea unei comunităţi se repetă într-o formă mai mult sau mai puţin identică sub formă de discurs deja făcut sau combinare mai mult sau mai puţin fixă, ca fragment, lung sau scurt, a „ceea ce s-a spus deja” (Coşeriu 2000: 258 şi urm). Cu alte cuvinte, discursul repetat cuprinde frazeologia, în sensul larg al termului: de la locuţiuni, proverbe, expresii idiomatice pînă la fraze celebre, titluri de opere literare, de filme, de piese sau opere muzicale, sloganuri ş.a, altfel spus tot ceea ce

face parte din enciclopedia unei anumite comunități de limbă și cultură, segmente relativ fixe care constituie părți de discurs ce se pot insera în noi discursuri. Emițătorul care recurge la un segment repetat recurge la această enciclopedie și citează un segment din aceasta, atribuindu-i un anumit sens, anumite conotații (stilistice, sociale, geografice ș.a.m.d.) și o anumită valoare pragmatică.

Prin lucrarea de față ne propunem să prezentăm rezultatele unei analize comparative privind prezența în publicistica românească și italiană a enunțurilor aparținînd discursului repetat observate mai ales din prisma destructurării acestuia potrivit celor patru figuri de construcție analizate de Quintilian *adiectio* (=adăugare), *detractio* (=suprimare), *immutaio* (=înlocuire) și *permutatio* (=permutare de termeni). Demersul nostru se dorește a fi numai un punct de plecare pentru o ulterioară analiză a tehnicilor discursului repetat în publicistica italiană. Din acest motiv, pentru această comunicare, ne-am rezumat numai la observarea titlurilor cîtorva publicații din presa scrisă românească și italiană. Limitarea analizei noastre la nivelul titlurilor ne-a fost sugerată de o observație făcută de Randall 1996 cu referire la tendințele limbajului jurnalistic, în general. Vorbind despre clișeele lingvistice Randall afirmă:

> „...limbajul folosit astăzi în titluri va fi utilizat mâine în articole. Editorii și șefii publicațiilor controlează cultura unui ziar în parte și prin limbajul titlurilor pe care ei le aprobă. Reporterii citesc cuvintele folosite la titlurile articolelor pe care le-au scris și, dorind să se racordeze la cultura ziarului (și a șefului lor) sau să fie considerați redactori «străluciți și cu inițiativă», adoptă stilul titlurilor". (Randall 1996:149)

Precizăm totodată că pentru realizarea acestui studiu am urmărit timp de o lună (octombrie 2006) titlurile edițiilor on-line a cinci publicații românești (trei cotidiene – *Jurnalul Național*, *Evenimenul Zilei*, *Libertatea* și două periodice – revista *Dilema*, revista *22*), a unei publicații din Republica Moldova (*Jurnal de Chișinău*) și a cinci publicații italiene (trei cotidiene – *Corriere della sera*, *La Repubblica* , *La Stampa*, și două periodice – *Panorama*, *L'Espresso*).

Un prim punct de plecare în analiza noastră l-a constituit tipologia enunțurilor aparținînd discursului repetat. De acest aspect s-a ocupat fără greș Stelian Dumistrăcel într-un studiu[1], recent apărut la Iași și, cu generozitate pus nouă la dispoziție încă înainte ca acesta să vadă lumina tiparului. Cu rigurozitatea-i binecunoscută, lingvistul ieșean distinge mai întîi două tipuri principale: enunțuri „anonime" și enunțuri cu autori cunoscuți, fiecare din aceste categorii prezentînd

---

[1] Stelian Dumistrăcel, *Discursul publicistic românesc din perspectiva stilurilor funcționale*, Ed. Institutul European, Iași, 2006, p.130 și urm.

la rîndul său diferite subdiviziuni. Enunțurile anonime sînt grupate în două categorii: populare și culte. În categoria enunțurilor populare se face distincția ulterior între enunțuri ce reflectă vorbirea (din această categorie facînd parte locuțiunile expresive, expresiile idiomatice, parimiile, formulele stereotipe de comparație) și citatele din vorbirea cultă (versuri propriu-zise, forme stereotipe din basme, ghicitori), în timp ce în categoria anunțurilor anonime culte sînt incluse dictoanele, sloganurile, formulele preluate din discursul religios, numele proprii de notorietate și formulele tehnice aparținînd diferitelor stiluri funcționale. În categoria enunțurilor cu autori, Stelian Dumistrăcel încadrează enunțurile ce preiau titluri de opere de diferite genuri (beletristică, istorie, eseistică, opere muzicale, filme, opere de artă plastică), citate propriu-zise din operele scrise din categoria precedentă și cuvinte sau fraze „celebre" atribuite unor personalități din istorie, cultură, știință sau din viața publică.

Vom prezenta în cele ce urmează cîteva exemple de astfel de enunțuri culese, cum spuneam din cîteva publicații apărute în luna octombrie a acestui an, cu precizarea că analizînd structura titlurilor publicațiilor ce au format corpus-ul nostru de investigație am constatat o prezență relativ redusă a enunțurilor aparținînd discursului repetat preluate în forma lor canonică:

a) exemple din presa românească:: *„Prinț și cerșetor"* (R22", nr. 864) titlul celebrului roman al lui Mark Twain; *„Iluzii pierdute"* (Dilema, nr.866) – titlul unui roman al lui Balzac; *„Sărman canar, ți s-a părut"* (JN, 17.10.2006) – vers dintr-o melodie (intitulată *Canarul*) a grupului PHOENIX, titlu al unui articol semnat de Mircea Cărtărescu; *„Nu-i al meu, al meu e oare?"* (L, 4.10.2006) – titlul reia, într-o formă modificată la nivelul punctuației, un vers din poezia lui George Coșbuc, *La oglindă*; *„Nu mor caii cînd vor cîinii"* (JC, 13.10.2006); *„Cîinii latră, ursul trece!"* (Dilema, 142); *„Săru'mîna, boieri mari"* (EVZ, 19.10.2006) – titlul unui articol în care se vorbește despre primirea făcută de suporterii români echipei Real Madrid; *A fost odată, un copil din flori* (JC, 20.10.2006), enunțul combină două tipuri de enunțuri aparținînd discursului repetat; pe de o parte formula de început a poveștilor, iar pe de altă parte expresia „copil din flori".

b) exemple din presa italiană: *„La quiete prima della tempesta"* (Rep, 16.10.2006), *„Meglio tardi che mai"* (Rep, 27.10.2006), *„Passaggio a nord-ovest"* (Rep, 29.10.2006)-titlul unei emisiuni de televiziune de succes, preluat ca titlu pentru un articol în care se vorbește despre susținerea candidaturii orașului Milano (situat în nord-vestul Italiei) pentru Expo 2015; *„Bocca mia, statte zitta..."* (Es, 16.10.2006) expresie populară preluată ca titlu al unui articol semnat de Umberto Eco în care se face

referire la reacțiile declanșate în rîndurile lumii musulmane de un recent discurs al papei Benedict al XVI-lea.

De cele mai multe ori aceste enunțuri apațiînd discursului repetat apar sub o formă modificată în care se recunoaște însă formula inițială, modificarea realizîndu-se, după cum precizam în introducere, prin adăugare, suprimare, înlocuire și permutarea de termeni. Oferim în cele ce urmează exemple pentru fiecare procedeu de transformare în parte, preluate toate din presa românească.

1. Detractio

– „Lauda de sine" (Dilema, nr.144) față de „~ *nu miroase a bine*";
– „Ajuns cuțit os. La Cluj" (id.) față de „a ajunge *cuiva* cuțit*ul la* os" – titlul unui articol în care se discută despre problemele economice cu care se confruntă revista „Echinox" de la Cluj;
– „Năstase *se îneacă la mal*" (JN, 10.10.2006) față de „se îneacă *ca țiganul* la mal";
– „Morți de foame, dar cu arma nucleară" () față de „*a fi* mort de foame";
– „Pe drumul cel bun" față de „a fi ~";
– „Sistemul universitar – o *varză*" față de „a (se)face / a ajunge / a fi ~ „ cu sensul de a (se distruge, a (se) degrada);
– „*De la lume adunate"* (JC, 27.10.2006) față de „~ și-napoi la lume date";
– „Groapa cu lei" (L, 4.10.2006), aluzie la parabola din Biblie; articolul se referă însă la rezultatul tragerii la sorți a echipelor de fotbal pentru un campionat.
– „Sănătoși să fim!" (Dilema, 143) față de noi „Noi să fim sănătoși, că belelele curg"
– „CNSAS între *lege* și *tocmeală*" (R22, nr.867) – enunțul păstrează un context minim de relevanță (Dumistrăcel 2006) din „Unde-i lege, nu-i tocmeală";

Uneori din forma inițială a enunțului se păstrează numai cîteva elemente (ce formează acel „context minim de relevanță" de care vorbeam mai sus); un exemplu în acest sens l-ar putea constitui titlul unui interesant articol semnat de Radu Paraschivescu în EVZ din 31.10.2006, în care autorul își exprimă poziția față de șablonizarea expresiei „de excepție" și folosirea ei excesivă în limbajul jurnalistic. Articolul poartă titlul „Protestez!"; aluzia la celebrul „J'accuse!" al lui Zola este evidentă, însă din forma inițială a enunțului s-a păstrat numai persoana verbului (persoana I, sg) și ritmul frazei.

2. Adiectio

Exemple din presa românească (evidențierile prin utilizarea caracterelor italice ne aparțin și indică segmentul aparținînd discursului repetat):

– „Consiliul Județean Satu-Mare – *Cu miinile curate*" (JN, 04.10.2006) – titlul unui film al lui Sergiu Nicolaescu;
– „*Îngeri şi demoni*, față în față (JN, 20.10.2006) – prima parte a enunțului preia titlul primului roman al lui Dan Brown;
– „*Familia Bundi* din Berceni" (Dilema, 144) – titlul unui serial de comedie american difuzat pe un canal de televiziune românesc;
– „E ambuteiaj sau *aici sînt banii dumneavoastră* (JN, 12.10.2006);
– „*Morți de foame*, dar cu arma nucleară" (L, 10.10.2000);
– „Si funcționarii *ies în stradă*" (L, 11.10.2006);
– „Iulia Chelaru *te face vedetă*" (L,7.10.2006) – titlul unei emisiunii de la postul de televiziune OTV;
– „Carlos o *verigă slabă* a Stelei" (L, 19.10.2006) – titlul unui joc –concurs de televiziune;
– „Frunză *a dat de pămînt* cu Oțelul (L, 16.10.2006);
– „Doroftei, *bătut măr* de Bestia (L, 8.10.2006);
– „Asistenții medicali *ies* azi *în stradă* (L.11.10.2006);
– „*Se dă startul* la Loteria Vizelor (L. 3.10.2006);
– „Optimişti, dar *rupți în fund* (Dilema, nr.142);
– „Comunismul *de consum* (Dilema, nr.142) – după modelul „societate de consum", „bunuri de larg consum";
– „Suicidul *politic corect* (Dilema, nr.142) – traducere a expresiei din limba engleză: „politicaly correct";
– „De ce l-*a luat* pe Voronin *gura pe dinainte*" (JC, 31.10.2006);
– „*Să trăiți* (în sfîrsit) *am înțeles*!" titlul evocă răspunsul pe care îl dau soldații la primirea unui ordin din partea superiorilor.

Titluri din presa italiană:

– „Sulle orme della ‚*Camminare insieme*'" (St, 17.10.2006) – Expresia „Camminare insieme" este foarte cunoscută în mediile catolice, ea evocînd o celebră „scrisoare pastorală" a cardinalului Pellegrino;
– „In Italia un milione di analfabeti ma „*non è mai troppo tardi*" (R, 27.10.2006);
– „Bossi: dovremo fare *la marcia su Roma*" (R, 29.10.2006) – „Marşul spre Roma" reprezintă simbolul ascensiunii la putere a Pardidului Național Fascist sub conducerea lui Mussolini. Declarația citată aparține lui Umberto Bossi, preşedintele Ligii Nordului, partid ultranaționalist ce militează pentru autonomia nordului Italiei față de restul teritoriului italian.

3. Immutatio

Pentru ilustrarea acestui procedeu am evidențiat segmentul înlocuit. Spicuim mai întîi din presa românească:

- „Prost să fii, *dar să nu știi*” (JN, 13.10.2006) – față de „~noroc să ai”;
- „*Nicolaescu* dăunează grav sănătății” (JN, 16.10.2006) – față de „fumatul~”;
- „*Muzica* îl face pe om” (JN, 18.10.2006), față de „Nu haina ~”;
- „Moartea vine pe *calea aerului.*” (JN, 10.10.2006), față de „~ bandă de magnetofon”, titlul unui roman al lui Haralamb Zincă. Titlul se continuă astfel: „În București, din cauza poluării puternice, abia se mai poate respira”;
- „Unora le plac operațiile estetice” (JN, 22.10.2006) – enunțul amintește titlul unui celebru film, *Unora le place jazz-ul;*
- „Agonie *fără* extaz” (JC, 21.10.2006), față de titlul romanului „~ și ~” al lui Irvin Stone;
- „Jocul de-a *ministerele* (JC, 21.10.2006), parodie a titlului piesei lui Mihail Sebastian, „~ vacanța”;
- „Viața ca o p*a*radă (JN, 14.10.2006), enunțul trimite la titlul binecunoscutui roman al lui Marin Preda, *Viața ca o pradă*. Create după același model amintim și: „*O țară* ca *o maladie*” (R22, nr.868), „*Independența* ca *tranziție*” (JC, 31.10.2006);
- „Toamna *măscăricilor* (JC, 3.10.2006), față de titlul romanului lui Gabriel Garcia Márquez, *Toamna patriarhului;*
- „*Tabloul* unde nu s-a întîmplat nimic” (R22, 867) evocă titlul operei lui Mihail Sadoveanu, *Locul unde nu s-a întîmplat nimic*;
- „*Théatre de la Huchette* în țara minunilor” (R22, 867) evocă titlul operei lui Lewis Carroll, *Alice în țara minunilor*;
- Cui îi este frică de *instalatorul român*? (R22, 866), după titlul celebrei piese de teatru a lui Edward Albee, *Cui îi e frica de Wirginia Wolf*?;
- *Baronul n-*a murit! Trăiască *rețeaua*! (R22, 865) parodie după lozinca „Regele a murit! Trăiască regele!”, traducere din limba franceză;
- „*Chivu* în căutarea *partenerei de viață*” (L. 15.10.2006) – după modelul celebrului roman al lui Proust, *În căutarea timpului pierdut;*
- „D-ale *globalizării*” (JN, 6.10.2006) – față de „D-ale carnavalului” al lui Caragiale; după același model: „D-ale *integrării*” (id., 18.10.2006);
- „*Kitsch* cine vine la cină?” – parodie după titlul filmului *Ghici cine vine le cină!* regizat de Stanley Kramer;
- „*Dan Bittman – un credit de la Bancorex* mare cît inima *lui*” (EVZ, 12.10.2006) – comparația trimite la versul unui refren al unui melodii interpretate de HOLOGRAF, grup al cărui solist vocal este Dan Bittman;
- „Tergiversarea despăgubirilor: *scumpul mai mult păgubește*” (R22, 868);
- „*Veste de la Lisabona* – Habemus *Comisar*! (JN, 31.10.2006) parodie a frazei, prin care se face cunoscută alegerea unui nou papă („~ papam!);
- „To *blog* or not to *blog*” (D, 144), după modelul „To be or not to be”, începutul primului vers din monologul lui Hamlet;

Exemple din presa italiană:

– „L'autunno del *presidente*" (CS, 16.10.2006), parafrazare a romanului lui Marquez, *Toamna patriarhului* (în italiană, *L'autunno del patriarca*);
– „Aspettando *le riforme*" (CS, 12.10.2006) după „Aşteptîndu-l pe Godot" a lui Beckett;
– „*L'inversione* che non c'è" (CS, 2.10.2006), după titlului unei melodii al lui Edoardo Bennato, *L'isola che non c'è*;
– „*Il cibo* che verrà" (P, 29.10.2006) faţă de „L'anno ~" titlul unei melodii a lui Lucio Dalla;
– „L'insostenibile leggerezza *del Grande Promessore*" (Panorama, 17.10.2006), parafrazare a romanului lui Milan Kundera „~dell'essere", articolul se referă la nerespectarea promisiunilor făcute de Romano Prodi în campania electorală;
– „*Da Maranello* alle Ande", faţă de „Dagli Appennini ~", titlul unui capitol din *Cuore* de Edmondo de Amicis. Articolul se referă la un *drive-test* al unei maşini de Formula 1 aparţinînd grupului Ferrari, al cărui sediu se află în localitatea Maranello;
– „La casa *delle beffe*" (E, 3.10.2006) după titlul romanului Isabelei Allende, *La casa degli spiriti*;
– „*Eredi* senza frontiere" (id, 16.10.2006) faţă de „Medici ~";
– „*Simona* o raddoppia?" (id., 26.10.2006) – enunţul are la bază titlul unei emisiuni-concurs de mare succes în anii 70, „Lascia o raddoppia?". Primul element al enunţului iniţial a fost înlocuit cu numele prezentatoarei unui program duminical de sport ce se bucură de mare succes în acest moment în Italia;
– „Dacci oggi il nostro *sondaggio* quotidiano" (St, 29.10.2006), parafrazare a unei părţi din Rugăciunea Domnească („~pane~"). Articolul se referă la excesul de sondaje prezent în presa italiană, în general;
– „Lasciate che *le autostrade* vengano a me" (P, 2.10.2006) – după modelul biblic, „~pargoli ~" (în rom. „Lăsaţi copilaşii să vină la mine!"). Articolul se referă la dorinţa preşedintelui regiunii Lombardia de a crea un consorţiu public-privat care să cumpere segmentele de autostradă ce străbat regiunea Lombardia;
– „Elogio *dell'artista non militante*" (St, 15.10.2006) – enunţul trimite la modele precum *Elogiul nebuniei* (Erasmus din Rotterdam), *Elogiul umbrei* (Borges). Articolul se referă la conferirea premiului Nobel pentru literatură scriitorului Orhan Pamuk;
– „*Torino*, città aperta" (P, 23.10.2006) după modelul „Roma, ~", titlul unui celebru film al lui Roberto Rossellini. Articolul se referă la deschiderea unui mare târg gastronomic la Torino. Acelaşi subiect este tratat şi de săptămînalul „L'Espresso" într-un articol cu titlul „*La carica dei golosi*", după modelul „La

carica dei 101" (traducerea italiană a filmului de desene animate „101 dalmațieni");
- „Vade retro, *creativo*!" (P, 16.10.2006) – enunțul face trimitere la celebra „~, Satana!". Articolul se referă la inaugurarea unei expoziții ce reunește afișe publicitare cenzurate de Institutul pentru Autodisciplină Publicitară.

4. Permutatio

Dintre cele patru procedee, permutarea unor termeni din enunțul aparținînd discursului repetat este procedeul cel mai putin întîlnit atît în variantele vobirii curente, cît și în încercările de a conferi mai multă expresivitate unor enunțuri din limbajul publicistic. Acest lucru se explică prin faptul că producerea unor enunțuri care să urmeze schema acestei figuri de construcție presupune un efort mai mare din partea emițătorului. Oferim spre exemplificare, un singur enunț cules din presa românească: „Ortodoxia modernismului și modernismul ortodoxiei" (D, 144).

Deși nu foarte numeroase, enunțurile prezentate mai sus ne sugerează totuși cîteva considerații finale. În primul rînd se remarcă faptul că procedeele de trasformare a enunțului aparținînd discursului repetat la care se recuge de cele mai multe ori atît în presa românească, cît și cea italiană sînt cele de tip „adiectio" și „immutatio", celelalte două („detractio" și „permutatio") fiind mai puțin întîlnite. Deși se regăsesc atât în publicistica românească cît și în cea italiană, se remarcă totuși o frecvență mult mai mare a acestor procedee de „modernizare", de „actualizare" a limbajului în presa românească.

Din punct de vedere stilistic, după cum se afirmă și în Zafiu 2001, publicistica românească prezintă cîteva particularități ce nu se regăsesc, cel puțin la o analiză de suprafață, în presa italiană. Printre acestea putem amintim pasiunea pentru „neologismul șocant", „explozia de subiectivitate și de inventivitate lexicală" (p. 11) sau „jocul de cuvinte facil". Spre ilustrarea acestor considerații prezentăm o selecție minină de astfel de enunțuri, observate din prisma problematicii ce face obiectul analizei noastre. Aflăm, de exemplu, dintr-o publicație basarabeană că „Zdubii înging o horă *cosmică*" (JC, 24.10.2006) [sublinierile ne aparțin], iar un cotidian bucureștean ne informează în legătură cu alegerea unui „Comisar euro*dâmbovițean*" (L, 25.10.2006) – parodie după „comisar european". Uneori din dorința de crea senzaționalul cu orice preț se ajunge voit la formulări (nereușite) de tipul: „Și-a agățat testiculele în cui" (L, 19.10.2006), titlul unui articol de cîteva rînduri în care se vorbește despre un accident de muncă întîmplat unui zidar austriac. Alteori se construiesc titluri ce urmăresc în mod evident manipularea receptorului și dirijarea acestuia în direcții greșite. Asfel, pe prima

pagină a JN din 29 octombrie 2006 se poate citi următorul titlu scris cu caractere mari: „Frecînd-o pe Sharon Stone" (titlul este construit, evident, după modelul celebrei opere a lui Beckett); pagina mai cuprinde însă în partea de sus un alt titlu scris pe un fond albastru, cu caractere mari, albe: „Prostituate de lux"; intenția este probabil aceea de a crea în mintea unui cititor neavizat și ușor manipulabil o eventuală asociere între cele două enunțuri. În realitate primul articolul se referă la povestea omului care spală în fiecare zi stelele de pe Walk of Fame, celebrul bulevard al stelelor de la Hollywood.

În ceea ce privește limbajul jurnalistic italian, exemplele de acest gen sînt mai rare. Politicile editoriale ale grupurilor de presă nu ar îngădui, pe prima pagină a unui cotidian național, apariția unui titlu precum cel pe care tocmai l-am citat și care includea numele celebrei actrițe americane. Motivațiile care stau la baza unor astfel de decizii sînt numeroase, însă nu fac obiectul analizei de față. În acest cadru ne vom limita la a aduce în discuție un aspect mai puțin cunoscut, dar deosebit de important pentru ilustrarea specificului presei italiene în context european. După formarea Italiei ca Stat unitar, în afara rolului de a prezenta realitatea țării și de transmite informații, presei italiene i-a revenit și sarcina de a contribui, pe cît posibil, la difuzarea limbii italiene în rîndul populației care în acel moment era aproape în totalitate dialectofonă. Astfel, printr-o eficientă politică lingvistică, bazată pe modelul cultural reprezentat de limba în care au fost scrise capodoperele trecentiste toscane, presa italiană (cea scrisă mai întîi, ulterior acesteia alăturîndu-i-se radioul și televiziunea) a permis de-a lungul timpului multor vorbitori dialectofoni să-și însușească limba națională[2] și să o poată folosi în exprimarea cotidiană, colocvială. Astăzi se pare că asistăm la o tendință contrară și anume aceea de a recurge, pentru un plus de expresivitate, la enunțuri de origine dialectală (re)cunoscute pe întreg teritoriul italian, preluate fie în forma lor originală, fie traduse, pentru a le face mai accesibile, în italiana populară (a se vedea în acest sens titlul articolului semnat de Eco, citat mai sus).

Cu siguranță multe ar mai fi fost și ar mai fi de spus. Dar întrucît comunicarea noastră se dorea a fi numai un prim pas în abordarea temei discursului repetat în textul jurnalistic italian, ne vom opri pentru moment aici, urmînd a aprofunda acestu studiu prin analiza discursului repetat și din alte perspective.

[2] Pentru o mai bună ilustrare a fenomenului, amintim aici faptul că în momentul formării Italiei ca Stat unitar (1861) numai 2% din populatie era italofonă. Restul populației folosea în vorbirea curentă dialectul local. Amintim cu titlu informativ și faptul că în Italia sînt înregistrate peste 800 de dialecte.

Surse

www.jurnalul.ro
www.libertatea.ro
www.evenimentulzilei.ro
www.dilemaveche.ro
www.revista22.ro
www.corriere.it
www.repubblica.it
www.stampa.it
www.panorama.it
www.espressonline.it

Sigle

JN = *Jurnalul Național*
JC = *Jurnalul de Chișinău*
EVZ = *Evenimentul Zilei*
L = „*Libertatea*
D = revista *Dilema*
St = *La Stampa*
CS = *Corriere della sera*
R = *La Repubblica*
P = revista *Panorama*
Es= revista *L'Espresso*

Bibliografie

Gianluigi BECCARIA (coord.), **I linguaggi settoriali in Italia**, Bompiani, Milano, 1998
Eugen COȘERIU, **Lecții de lingvistică generală**, Editura Arc, Chișinău, 2000
Stelian DUMISTRĂCEL, **Discursul publicistic românesc din perspectiva stilurilor funcționale**, Editura Institutul European, Iași, 2006
Gianni FAUSTINI (coord.), **Le tecniche del linguaggio giornalistico**, Carocci, Roma, 2001
Liviu GROZA, **Dinamica unităților frazeologice în limba română contemporană**, Editura Universității București, 2005
Robert RANDALL, **Jurnalistul universal**, Editura Polirom, Iași, 1998
Rodica ZAFIU, **Diversitate stilistică în româna actuală**, Editura Universității București, 2001

Tamara CRISTEI
Universitatea de Stat din Moldova, Chişinău

Resursele pedagogice ale textului literar (cu referire la textul postmodern basarabean)

Les changements dans l'éducation se produisent grâce à certains facteurs, événements, processus, qui sont attribués tant à l'espace extérieur qu'à celui intérieur. Parmi ces facteurs s'inscrivent et ceux qui indiquent les ressources pédagogiques du texte dans la perspective de la grammaire textuelle (GT), qui constitue un inventaire systématique et organisé des modalités de production du sens en se basant sur les processus grammaticaux. Il est évident que, par son dynamisme et sa flexibilité, la processualité du texte engage un ensemble d'opérations et d'actions, parmi lesquelles s'inscrivent et les suivantes, chacune ayant des mécanismes spécifiques comme ressources pédagogiques du texte: a) la réception et la compréhension du texte; b) la décodification et l'interprétation du texte; c) le transfère; d) l'autonomie créative du texte; e) la création.

Le processus de réception du texte est complété par celui de production du sens par les élèves, c'est pourquoi il est important pour eux de trouver les moyens les plus efficaces de communiquer par écrit, ce qui discipline leur pensé et leur donne le statut d'auteur et une autorité dans le processus d'interprétation et de communication du sens. A partir de cela s'imposent les conclusions suivantes:

La compréhension / la production du texte est assurée par la compétence textuelle des élèves qui présuppose une modalité de donner naissance au langage et la capacité de produire un contenu textuel à l'aide des compétences linguistiques textuelles, des compétences de lecture, du transfère, de la transformation du texte, de la compétence d'écrire un texte.

La compétence des élèves de transformer le texte implique un ensemble d'opérations: la contraction, l'expansion, la translation textuelle, processus dans lequel le texte personnel produit par la recodification occupe la place principale.

Un rôle important dans la valorisation des ressources pédagogiques du texte revient aux macro règles (la suppression, la généralisation, la construction), qui permettent la transformation des microstructures en macrostructures à partir du principe de l'implication et celui de la pertinence.

Modernizarea învăţămîntului în Republica Moldova reactualizează problema rolului formativ prioritar al limbii române cu statut de limbă de stat în procesul de instruire a tinerei generaţii şi de investire a acesteia cu valorile spirituale incontestabile ale culturii româneşti. Faptul devine evident dacă avem în vedere

contextul lingvistic nefavorabil (aflat în regres față de anii 1990-1995), creat în ultimul timp în republică, drept repercusiune a nefuncționării legislației lingvistice în vigoare și a socializării, în fond, prin intermediul unei alte limbi (limba rusă) decît limba română ca limbă de stat. De aici și necesitatea stringentă a eforturilor celor implicați în educație și, în primul rînd, ale profesorilor de *Limba și literatura română,* care, în perioada de punere în practică a noului Curriculum la disciplină, s-au angajat cu multă devoțiune profesională în intensificarea și eficientizarea procesului instructiv la fiecare disciplină de învățămînt.. Schimbările esențiale care s-au produs în domeniul educației au reclamat în acest sens o serioasă reconsiderare a reflecțiilor asupra modalităților de modernizare perpetuă și de dezvoltare continuă a politicii educaționale formative, urmărind idealul educațional contemporan. Formula acestuia presupune, din perspectivă istorică, „idealul unei personalități creatoare", iar, din perspectivă culturală, – „personalitatea deschisă , adaptabilă la schimbări de tip inovator prin dobîndirea unor noi valori: creativitate generală și specială – autonomie în activitate, responsabilitate socială și profesională" (Cristea 2000: 177). Parcursul spre realizarea acestui ideal solicită o didactică pertinentă, deschisă spre schimbare, precum și conținuturi noi, cu resurse promițătoare sau doveditoare a noii realități. În această categorie se înscriu și textele postmoderniștilor, care pot fi considerate un reflex al idealului educațional contemporan. Ne axăm considerațiile care urmează și pe ideea general valabilă că tocmai textul literar este un text formativ prin excelență, întrucît înglobează, ca și fragmentul de viață însuși, mai multe valențe: estetică, fiind și „forma cea mai cizelată a expresiei verbale, culturală (textul literar este purtătorul codurilor socio-culturale ale epocii), filosofice (textul literar este purtătorul unor mesaje spirituale acronice)" (Panfil 2003: 130). Grație acestor valențe formative, textele literare, fiind texte de performanță ca produse estetice, de creație, întrec toate tipurile de alte texte și contribuie eficient la conturarea orizontului și identității culturale ale elevilor.

Așadar, schimbarea în educație se produce datorită unor factori, evenimente, procese ce vizează atît mediul extern cît și cel intern, printre care factori se înscriu și cei care trimit spre resursele pedagogice ale textului din perspectiva *gramaticii textului* (GT), al cărei obiectiv îl constituie tentativa „de inventariere sistematică și organizată a modalităților de a produce sensul, incluzînd procesele gramaticale" (Ardeleanu 2002: 99). *Gramatica textuală* nu trebuie confundată cu *gramatica în text,* care își propune reînnoirea învățămîntului gramatical fondat pe studiul frazei. Este evident că în primul rînd „textul (prin care sistemul limbii se dezvoltă ca structură) dezvoltă două planuri complementare: (1) al enunțului (reflectînd raportul om – limbă – lume); (2) al enunțării (reflectînd raportul locutor – mesaj) (Irimia 2004: 15). Aceste condiții sine qua non ale textului ca model de comunicare justifică angajarea universului textelor postmoderniste în orizontul de

aşteptare al elevilor, acestea fiind fragmente literare care reflectă noua viziune a contemporanilor asupra raportului *om – limbă – lume* şi noua semnificaţie postmodernistă pe care o dobîndeşte mesajul în raport cu enunţătorul său.

Investigarea textuală din perspectiva gramaticii textului şi a limbajului a făcut ca să se insiste în unele studii din ultimii ani pe o anumită separare a domeniilor de acţiune. „Lingviştii s-au repliat asupra obiectului lor, după cum afirmă S.-M. Ardeleanu, iar cercetătorii spaţiului literar au devenit din ce în ce mai convinşi că textele sînt ireductibile la grilele construite de alte discipline. Acest fapt dăunează studiului textului, format din studiul lingvistic şi analiza literară" (Ardeleanu 2002: 98) ca perspective interferente organic, care stau la baza conceptului intergralităţii ***Limbii şi literaturii*** ca disciplină şcolară.

Este evident că prin dinamismul şi flexibilitatea ei, *procesualitatea textului* angajează un complex de operaţii şi acţiuni, printre care se înscriu, în opinia noastră, şi următoarele, fiecare avînd mecanismele lor specifice ca resurse pedagogice ale textului: (a) *receptarea* şi *înţelegerea textului*; (b) *decodarea* şi *interpretarea textului*; (c) *transferul*; (d) *autonomia creativă a textului*; (e) *creaţia*.

În acest cadru pedagogic de referinţă, se impune competenţa lingvistică „comună tuturor subiecţilor vorbitori" ai unei limbi, ce cuprinde „ansamblul posibilităţilor puse exclusiv pe sama faptului că subiectul stăpîneşte limba" (Ducrot / Schaeffer 1996: 192). Apoi urmează *competenţa textuală,* definită, în primul rînd, drept un mod de a da viaţă limbajului şi o capacitate a locutorilor de a produce texte, de a asambla propoziţiile în texte, definiţie la care aderăm prin obiectivul problematicii abordate (Plămădeală 2002: 29). Este relevantă, în contextul supus reflecţiei, definiţia dată de N.Chomsky *competenţei lingvistice textuale,* ca o abilitate a vorbitorilor de a percepe şi de a produce o infinitate de propoziţii şi texte în baza unor reguli elementare, această competenţă fiind, de fapt, o componentă a competenţei textuale generale (Apud Plămădeală 2002: 49). Perspectiva didactică a studiului de text mizează mai mult pe formula lui V. Dijk care consideră competenţa textuală drept capacitatea vorbitorului unei limbi de a adecva anumite texte la situaţii concrete de comunicare, implicînd astfel factorul comunicativ, care permite locutorului să disocieze textele de non-texte, precum şi diversele clase de texte. Sub acest aspect, textul apare ca o expresie de maximă generalitate a oricărei comunicări lingvistice, ca noţiune ce modelează toate produsele competenţei textuale (Dijk 1997: 315). Aceste afirmaţii devin adevăruri educaţionale în funcţie de obiectivele cadru ale curriculei la disciplină, atît pe dimensiunea gimnazială, cît şi pe cea liceală: Formarea culturii comunicării, antrenînd cunoaşterea şi practica raţională şi funcţională a limbii române. Formarea culturii literar- artistice prin receptarea operelor de referinţă ale literaturii române în contextul culturii naţionale (universale) (Limbă şi comunicare, 1999: 15).

În procesul dobîndirii competențelor de comunicare literară, dialogul dintre text și elev ca destinatar este esențial, caracterul acestui dialog asigurînd explorarea/valorificarea resurselor pedagogice ale textului. Iar textul „se configurează ca un dat de abia prin performanța constitutivă a unei conștiințe receptoare" (Wolfgang 2006: 93), componenta didactică incluzîndu-le în colaborare, atît pe cea a elevului, cît și pe cea a profesorului. În felul acesta, în ambianța clasei, după cum precizează T. Slama-Cazacu, există doi receptori ai textului, primul este profesorul (R1), al doilea fiind, de fapt, o multitudine de receptori – elevii (R2). Mai mult decît atît, R1, adică profesorul, este emițător pentru elevi (E2), pentru care însă există și E3, reprezentat de critici literari, autori de manual etc. Acești factori sînt deosebit de importanți în procesul de realizare conceptuală și în cel de predare, profesorul urmînd să țină cont de particularitățile fiecărui R2 (cunoștințe anterioare, cunoștințe personale, particularități psihologice de vîrstă, efort voluntar, capacitatea de înțelegere, motivații), astfel receptorul doi devenind trei, patru, cinci, șase etc. Mai există și contextul personal al R1, formația sa și orizontul lui de așteptare cu referință la ariile lecturilor posibile. Scopul final este acela ca elevul să devină un bun receptor , adică un receptor capabil să ia un contact direct cu textul, interpretîndu-l corect *prin mijloace proprii* (Slama-Cazacu 1999: 451-452). Acest principiu didactic propus de Slama-Cazacu este orientativ și pentru interpretarea textelor postmoderniste, texte de factură nouă pentru elevii receptori. Întrucît teoria textului „pare să rămînă una dintre cele mai solide manifestări ale postmodernismunlui", ea devine una dintre coordonatele estetice ale interpretării acestor texte, axate pe tendința „de dezavuare a modelului modernist al totalității și de asumare a unui model pluralist, a unui ideal al indeterminării" (Petrescu 2003: 96), un model ce se pretează de facto idealului contemporan al educației. Din aceste considerente textele postmoderniste oferă elevilor o libertate individuală de interpretare, însă într-o relație foarte concretă cu scriitura operei lecturate/comentate și vehiculînd în demersul de înțelegere/interpretare cu propriile ei structuri verbale. În general, structurile verbale ale textului literar devin directorii în dirijarea reacției afective a cititorilor elevi și împiedică arbitraritatea interpretărilor.

Pronunțîndu-se asupra specificului schimbării produse în literatura română dintre Nistru și Prut din ultimii ani, Em. Galaicu-Păun precizează că „aceasta se datorează în primul rînd schimbării radicale a întrebării „Ce?"... în „Cum?" (marata optzeciștilor basarabeni; prima generație „Cum?" – secade?"), poetul lui „Ce?", scriind tematic, cu subiect, la moment (-ul istoric), didactic-povățuitor, patetic, pe înțelesul cititorului, ușor de clasificat (e victima sigură a alcătuitorilor de manuale școlare și de crestomații tematice), utilizînd limbajul ca migloc de comunicare și nu ca scop în sine", iar „poetul lui „Cum? „ e introvertit mozaical, decantat, intensiv, ludic, încercînd noi și diverse moduri de exprimare, utilizînd

limbajul ca scop în sine (*Sfînt trup şi hrană sieşi...*), livresc, mediat de cultură, transnaţional..., centripet, incomprehensibil decît în forma limbajului său...” (Galaicu-Păun 1999: 264-265).

În felul acesta şi demercul didactic al dialogului dintre elev şi text trebuie să-şi mute accentul de pe „Ce?” spune textul pe „Cum?” spune, antrenîndu-şi în mod intensiv arsenalul mijloacelor de expresie şi al posibilităţilor de comunicare, ancorate în i-mediat, în cotidian, poezia postmodernistă basarabeană propunînd cititorului aspecte existenţiale spectaculoase ale cotidianului, ale realului şi faptului de viaţă în care fiinţează tinerii cititori. De asemenea modelul lecturii/înţelegerii necesită o structurare în conformitate cu modelul poetic ce produce poezia postmodernistă, model „întemeiat pe cooperarea între un Eu (real), Lume (convenţia realităţii ideale şi materiale) şi Text (ca expresie – limită a comuniunii metafizice şi a rupturii ontologice dintre Eu şi Lume). O alianţă, deci, între Eu (ca vehicol al reprezentărilor), Lume (ca prezenţă şi alteritate) şi reprezentările poetice ale acestora” (Leahu 2000: 79). Modelul explicitează şi certifică natura relaţiei pe care poate/trebuie să şi-o construiască elevul cu textul: eul real = eul receptor ce-şi conştientizează actul lecturii, eu aflat în dialog cu eul real din textul citit, care-i relevă un fragment de lume convenţională în care materialul cotidian este într-o evidentă corelare cu idealul spiritual, o lume încorporată într-un text – expresie – limită a comuniunii metafizice, lume aflată în procesul rupturii ontologice cu eul real. Eul cititor o înţelege şi există în această lume în măsura în care îi permite şi îi spune despre ea însuşi textul . În această privinţă ni se impune conceptul lingvistului consacrat D. Irimia despre „modul specific de interferenţă a celor trei lumi (extraverbală, a limbii, a subiectului vorbitor)”, care „determină şi se reflectă în structura textului lingvistic prin care se constituie, se transmite şi se receptează mesajul” (Irimia 1999: 27).

De aceea înţelegerea textelor postmoderniste, precum şi a celor literare în general este condiţionată de text/context care-i vorbeşte elevului printr-o comuniune contextuală a reţelei lexicale. În această ordine de idei ne raliem observaţiei T. Slama-Cazacu că în fond, în practica analizei textului se trece, în cadrul orei şcolare, peste *treapta decodării lingvistice a unui text.* În acest caz, oricît s-ar apela ulterior la context, nu se va putea pătrunde înţelesul profund al unui text şi nici valoarea lui. Teoria receptării textului angajează conceptul lui H.Jauss despre „orizontul de aşteptare”al receptorului, care circumscrie un set de norme, convenţii, cunoştinţe în baza cărora „intră în dialog” cu opera şi, ca rezultat, se produce o modificare a acestui orizont de aşteptare fie în folosul operei, fie, printr-o înţelegere proprie a textului, foarte diferită de intenţia autorului, în sensul propriului beneficiu al elevului. Altfel spus, de la textul autorului se ajunge la *„textul receptorului”*, adică se poate ajunge, în funcţie de potenţialul de interpretare a receptorilor, la cîteva variante de texte.

Specificînd acestă idee, specialistul în lingvistica textului, S. Schmidt, afirmă că receptorul citeşte un text pe porţiuni a căror lungime depinde de interesele, presupunerile şi predilecţiile sale, de obişnuinţa lui cu stilul şi conţinutul textului pe care îl citeşte (Apud Slama-Cazacu 1999: 712). Ansamblul textual, precum se ştie, mizează în articularea sa semantică pe decodarea sensurilor, dar înţelegerea sensului corect, adecvat al unui cuvînt, al unei fraze are loc prin raportarea la contextul mai vast, pentru că sensul total depăşeşte suma lineară a diferitelor componente, iar receptorul trebuie educat să opereze sinteza după decodarea iniţială pe porţiuni. Doar prima etapă a decodării impune receptarea pe segmente. Acest demers este impus atît de structura lineară, secvenţială a oricărui fapt de limbaj, cît şi de restricţiile perceptuale umane. Aceste observaţii îndreptăţesc necesitatea unei lecturi integrale şi explicative a textelor postmoderniste, care adesea conţin un joc al limbajului din perspectivă ironică.

Interpretînd textul literar, elevul leagă fapte care nu sînt în mod explicit conectate, face presupuneri, umple goluri, construieşte puncte de vedere, creează tensiuni etc. Strategia interpretului presupune, în acest caz, un proces pragmatic al construcţiei sensului care, din punct de vedere temporal, înseamnă interpretarea pas cu pas a fiecărui enunţ constituent al textului din perspectiva conţinutului. Convingătoare în acest sens este ideea cercetătoarei C. Vlad că a interpreta sensul înseamnă a răspunde acelor propuneri sau provocări ale textului, care se instituie prin *relaţii semnice* de natură semantico-pragmatică (Vlad, 2003: 70-72).

Un aspect esenţial al autonomiei creative a textului literar, în special a celui postmodernist, vizează *transformarea textuală* în formă de *contracţie textuală, expansiune textuală, translaţie textuală. Contracţia textuală* acţionează asupra unităţilor textuale printr-un proces de destructurare şi de recompunere a textului în cadrul unor dimensiuni restrînse, rezultate în urma eliminării unor detalii. Mijloacele de contracţie textuală sînt *rezumatul, conspectul, planul* sau *schema*, iar, ca mijloace operaţionale, acestea activează *competenţa lingvistică prin selectarea esenţialului dintr-o masă textuală. A*nume aceste mijloace operaţionale pot facilita, în formula „jocului"cu textul, înţelegerea/interpretarea textelor postmoderniste.

Problema centrală a *rezumării* constă, în opinia specialiştilor, în abilitatea contragerii informaţiei utile din textul bază (TB) şi a restituirii ei într-o formă mai restrînsă, esenţializată (TR). Aceasta este o operaţie de *recodificare şi î*n acest proces, susţine E. Crişan, „este nevoie să se ţină cont de următoarele reguli: (a) *suprimarea*, realizată prin excluderea unei sau a mai multor propoziţii din TB, dacă nu constituie o condiţie absolut necesară de interpretare a propoziţiei următoare; (b) *generalizarea:* operaţia de înlocuire a mai multor propoziţii ce conţin informaţii cu aspect particular printr-o singură propoziţie, care denotă cel mai mic ansamblu supraordonat; (c) *construcţia:* cînd o secvenţă de propoziţii care enumără diverse aspecte ale unei desfăşurări evenimenţiale poate fi înlocuită

printr-o singură propoziție care trimite global la respectivul eveniment sau cînd un set de informații „parțiale" va fi integrat într-o „unitate informativă de ordin totalizator" (Crișan, 1992: 22-23). Propozițiile sau construcțiile obținute în urma acestor contrageri sînt, ulterior, supuse unei *operații de conectare,* întrucît obiectul rezumării nu se reduce la comprimări izolate, ci presupune elaborarea unui *nou text,* unitar și coerent. Pe de altă parte, articularea rezumatului ca entitate textuală reclamă și o altă operație, cea a *reglării* conținutului de informație sub presiunea ansamblului. Astfel, se realizează un control contextual asupra procesului de formare a sensului, operîndu-se o serie de rafinări ale textului dat (relaționarea secvențelor textuale prin repoziționarea de topică sau prin introducerea unor conectori între paragrafe; corelarea secvenței inițiale cu cea finală etc.) Sub aspect formal stilistic, TR exclude total orice tipuri de enunțuri cu caracter metatextual (*autorul relatează, acțiunea se desfășoară* etc.); discursul este de tip expozitiv, propozițiile sînt, fără excepție, enunțiative, sensurile lexicale sînt denotative, excluzîndu-se secvențele descriptive sau dialogate (Crișan 1991: 17).

Rezumatul ca mijloc de contracție socială, relevă autonomia creativă a textelor, mai ales a celor dramatice și în proză, cu atît mai mult, a prozei postmoderniste, aflată sub semnul auto-reflexivității și intelectualismului, iar ca scriitură avînd miza pe intertext, metalimbaj, parodic, ludic etc., condiții inerente ce pot facilita un proces de scriere rezumată ca exercițiu de comprehensiune și interpretare.

Elaborarea unui rezumat mai implică, după cum precizează A. Șerbănescu, procese de decizie și de ierarhizare prin care unele elemente se elimină pentru a reține esențialul, astfel obținîndu-se un *text personal,* care înseamnă mai mult decît notarea mecanică a unor pasaje și este un obiectiv de performanță în dobîndirea abilităților de comunicare literară. Textul rezumat trebuie să fie semnificativ și relevant în raport cu textul bază. Pot fi eliminate ideile secundare, exemplele nerelevante, se poate renunța la o demonstrație amplă, reținînd doar etapele ei principale și concluziile, însă rezumatul nu trebuie să deformeze textul originar: ideile reținute și legăturile dintre ele trebuie să fie cele cărora autorul le-a acordat prioritate. Elevul nu are voie să stabilească o proprie ierarhie a ideilor, diferită de cea din textul bază. Rezumatul are opțiunea să concentreze informația și nicidecum doar să elimine idei din lipsă de spațiu, el fiind un text independent, unitar și închegat, pentru a putea fi înțeles în momentul în care nu mai avem acces la textul originar.

În contextul epocii postmoderniste, suprasolicitată de informații, rezumatele îl învață pe elev să rețină și să opereze cu idei esențiale. Eficientă este modalitatea de a rezuma cu aplicare la studiul eseului literar, filosofic, angajîndu-se în această categorie și eseurile postmoderniste (N. Leahu, Em. Galaicu-Păun, M. Șleahtițchi etc.) Nu toate propozițiile dintr-un text stau, în sens logic, pe același plan sub aspectul importanței: cu cît o propoziție este mai importantă, cu atît are mai multe

şanse de a fi reţinută de receptor. Atunci cînd rezumă un text, elevul reţine anumite idei, şi anume pe cele care se conţin în propoziţiile de primă importanţă. Calitatea rezumatului depinde în mare măsură de capacitatea elevului de a sesiza esenţialul, în special, de a ierarhiza ideile sub aspectul valorii lor în raport cu tema, problema abordată în text/eseu. Contracţia textuală poate opera nu numai asupra textului în totalitatea sa, ci şi asupra unor unităţi constitutive (capitole, paragrafe).

Expansiunea textuală este un proces de producere a textului, fiind, din punct de vedere lingvistic, o operaţie acţionată de reguli compoziţionale de structură, prin care se afirmă performanţa elevului. Un rol important în acest caz îl are competenţa înţeleasă ca sumă a cunoştinţelor pe care le are elevul cu privire la obiectul comunicării. Ca modalităţi de expansiune pot fi inserţia în cuprinsul textului a unor *unităţi metatextuale* sub formă de citate, comentariu, adnotări, digresiune, aluzie, note de referinţă etc. Prezenţa acestor unităţi, cu o expansiune mai mare sau mai mică, are menirea de a lărgi registrul stilistic al textului, dîndu-i totodată un caracter polivalent.

Translaţia textuală se produce prin trecerea dintr-un registru stilistic în altul (funcţional, beletristic, ştiinţific, oficial-administrativ, publicistic), de la un mod de expunere la altul (monologul, dialogul, naraţiunea, descrierea) şi de la un cod lingvistic la altul (Diaconescu 1970: 65-74).

Cunoscuţii lingvişti W. Kintsch şi V. Dijk au formulat un set de reguli, denumite *macroreguli*, care permit *recodificarea* sau transformarea microstructurilor (cadrelor sau unităţilor concludente de sens) în *macrostructuri*. Aceste reguli au fot întemeiate pe următoarele *principii: al implicării* (orice macrostructură este implicată în microstructurile din care provine) şi al *pertinenţei* (nici o propoziţie nu trebuie eliminată dacă reprezintă o condiţie interpretativă pentru propoziţiile subsecvente). Aplicarea acestor principii conduce, evident, la anumite *microreguli*: 1. *suprimarea* (selecţia): excluderea unui enunţ (unei propoziţii) care nu constituie o condiţie directă de interpretare a propoziţiei următoare, sau suprimarea unor însuşiri; 2. *generalizarea* – mai multe propoziţii pot fi redate printr-o singură propoziţie, care denotă cel mai mic ansamblu supraordonat; 3. *construcţia* – înlocuirea unei secvenţe de propoziţii care enumără diverse aspecte ale unei desfăşurări evenimenţiale printr-o propoziţie care trimite global la acest eveniment; integrarea unui set de informaţii parţiale într-o unitate informativă de ordin totalizator. Este evident că acest proces lasă cîmp liber iniţiativei cititorului şi se poate desfăşura la niveluri diferite de generalitazare: rezumat lung sau rezumat concis, subiect, temă etc. (Cornea 1998: 168).

În contextul acestor afirmaţii devine relevantă ideea lui P. Cornea ca „în învăţămînt să se acorde o mai mare atenţie tehnicilor formării de macrostructuri, în primul rînd, celei mai tipice şi mai necesare dintre ele, *rezumatul*. Avînd drept

un obiectiv primordial al disciplinei formarea unei competențe culturale pe potriva imperativului contemporaneității noastre, merită atenție observația teoreticianului: „Cultura constituie o chintesență, nu o colecție dezordonată de cunoștințe, o structură, și nu un mozaic", iar „priceperea de a reține esențialul devine vitală pentru un intelectual... Ea presupune cultivarea spiritului de observație, a perspicacității, a gîndirii logice și a enunțării lapidare, însușiri care se deprind cu trudă. A rezuma corect este o bună școală în acest sens" (Cornea 1998: 169).

A produce un text înseamnă *a produce un sens* și a găsi mijloacele cele mai eficiente de a-l comunica altora (Șerbănescu 2001: 13). Forma pe care autorul textului hotărăște să o dea ideii sale este mesajul acestui text: ordinea în care prezintă ideile, argumentele, înlănțuirea paragrafelor, succesiunea enunțurilor, alegerea cuvintelor etc. A da ideii cea mai potrivită formă este o competență deosebită: aceea *de a scrie un text*. Redactarea unui text se axează, de regulă, pe o temă bine aleasă, un conținut unitar, ce duce la o concluzie, avînd și un scop clar: de a satisface așteptările cititorului, de a-l convinge.

Există și o motivație pentru a scrie bine: scrisul este o forță de care fiecare poate profita. Scrierea textului este un proces continuu de gîndire, acțiune, revizie, precizează A. Șerbănescu. De aceea este util ca elevul să gîndească, înregistrînd concomitent cele reflectate. A gîndi în scris înseamnă pentru elev a nota pe hîrtie ideile pe care le are, în ordinea în care se succed. Acest lucru este un dialog cu propria persoană, prin care subiecții învață să descopere propriile gînduri și atitudini. Prin scrierea gîndurilor, elevul poate descoperi faptul că știe mai mult decît și-a imaginat, deoarece scrisul pune mintea în alertă și determină profunde procese de reflecție. Scrierea disciplinează gîndirea. Este bine ca elevul,aflîndu-se în căutare de subiecte și idei, să intenționeze să descopere subiecte sau idei interesante, provocatoare și să nu se mulțumească cu cele prea cunoscute și devenite, într-un fel, prea banale. Elevul urmează să fie orientat spre condiția ca în elaborarea unui text să se autoexprime, deoarece a scrie înseamnă a deveni autor sau, mai exact spus, *o autoritate în domeniul* respectiv, să dea forță textului prin introducerea unei tensiuni, chiar dacă aceasta este foarte temporară, urmînd a fi realizată pe parcurs. Elevul urmează să conștientizeze că și cititorul textului său trebuie să aibă plăcerea lecturii textului, curiozitatea de a-l continua, iar cînd îl termină – impulsul de a-l reciti (Șerbănescu 2001: 22-24). Acestor obiective se pretează și textele postmoderniste, cu atît mai mult că estetica postmodernistă conține programatic, nu numai funcția referențială a limbajului, ci și cea de seducție a discursului prin redescoperirea principiului „plăcerii textului", orientat de către autorul seducător spre cititorul care trebuie condiționat să-l iubească (Petrescu 2003: 134).

Ideile de mai sus conduc spre următoarele *concluzii*:

În procesul de formare a abilităților de comunicare orală şi scrisă la elevi, lectura textului literar şi scrierea despre text sunt competenţe care pot asigura funcționalitatea viabilă şi performantă a limbii române în arealul existențial basarabean.

Înţelegerea/producerea textului este asigurată de competenţa textuală a elevului, care presupune un mod de a da viață limbajului și capacitatea de a produce un conținut textual în baza competenței lingvistice textuale, precum şi a competenţei de lectură, de transfer, de transformare textuală, competenţa *de a scrie* un text.

Competenţa transformării textuale a elevului implică un set de operații: *contracţia, expansiunea, translaţia* textului; proces în care un loc esenţial îl ocupă *textul personal,* produs prin *recodificare.* Competenţa *de a scrie* un text disciplinează gîndirea elevului, capacitatea de a se autoexprima, devenind o *autoritate în scrierea sa* şi avînd plăcerea textului său.

Un rol important în valorificarea resurselor pedagogice ale textului o au *macroregulile* (suprimarea, generalizarea, construcţia), care permit transformarea microstructurilor în macrostructuri în baza *principiului implicării şi pertinenţei.*

Aceste modalităţi de punere în valoare a textelor literare, în special a celor postmoderniste, printr-o motivată personalizare, contribuie din plin la perfectarea abilităților de comunicare literară, ceea ce ar asigura facilitatea integrării sociale a elevilor, purtătorii celui mai de preț tezaur spiritual şi păstrătorii celei mai mari opere a poporului nostru – LIMBA ROMÂNĂ.

Bibliografie

S.-M. ARDELEANU, ***Pentru o sintaxă a textului*** în **Conexiuni şi perspective în filologia contemporană**, CE USM, Chişinău, 2002, p.96-100

Paul CORNEA, **Introducere în teoria lecturii,** Editura Polirom, Iaşi, 1998

Sorin CRISTEA, **Dicționar de pedagogie,** Grupul Educațional Litera, Litera Internațional, Chişinău-Bucureşti, 2000

E. CRIŞAN, ***Rezumatul (I)*** în *Limba şi literatura română*, 1991, nr.3, p. 16-18

E. CRIŞAN, ***Rezumatul (II)*** în *Limba şi literatura română*, 1992, nr.2, p. 19-23

P. DIACONESCU, ***Informaţia semantică şi stilistică a unui text*** în **Sistemele limbii,** Editura Academiei Române, Bucureşti, 1970, p.65-74

VAN DIJK, **Some Aspects of Text Grammars. A Study in Theoretical Linguistics and Poetics,** Mouton, Hague, 1972

Oswald DUCROT, Jean-Maria SCHAEFFER, **Noul dicţionar enciclopedic al Ştiinţelor Limbajului,** Editura Babel, Bucureşti, 1996

Em. GALAICU-PĂUN, **Poezia de după poezie**, Editura Cartier, Chişinău, 1999

Dumitru IRIMIA, **Gramatica limbii române**, Ediția a II-a, Polirom, Iași, 2005

Dumitru IRIMIA, **Introducere în stilistică**, Editura Polirom, Iași, 1999

Nicolae LEAHU, **Poezia generației '80**, Editura Cartier, Chișinău, 2000

*** *Limbă și comunicare. Curriculum Național.* Centrul Editorial Pro Didactica, Chișinău, 1999

Alina PANFIL, **Limba și literatura română în gimnaziu. Stucturi didactice deschise,** Editura Paralela 45 Educațional, București, 2003

Liviu PETRESCU, **Poetica postmodernității,** Editura Paralela 45, București,2003

I. PLĂMĂDEALĂ, **Opera ca text. O introducere în știința textului**, Editura Prut Internațional, Chișinău 2002

T. SLAMA-CAZACU, **Psiholingvistica. O știință a comunicării,** Editura ALL Internațional, București, 1999

A. ȘERBĂNESCU, **Cum se scrie un text,** Editura Polirom, Iași, 2001

C. VLAD, **Textul aisberg. Teorie și analiză lingvistico-semiotică,** Casa Cărții de Știință, Cluj, 2003

Iser WOLFGANG, **Actul lecturii. O teorie a efectului estetic,** Editura Paralela 45, București, 2006

TIPARUL EXECUTAT LA
IMPRIMERIA EDITURII UNIVERSITĂȚII
„ALEXANDRU IOAN CUZA" DIN IAȘI
700511 Iași, Păcurari 9, tel./fax 0232 314947
Format: 70×100/16
Coli tipo: 30
Apărut: 2007
Comanda: 85

Informații și comenzi:
www.editura.uaic.ro
editura@uaic.ro

„Da, sîntem moldoveni, fii ai vechii Moldove, însă facem parte din marele popor român aşezat prin România, Transilvania, Bucovina. Fraţii noştri din Bucovina, Transilvania, Macedonia îşi zic români. Aşa trebuie să facem şi noi... N-avem două limbi şi două literaturi, ci numai una, aceeaşi cu cea de peste Prut. Aceasta să se ştie din capul locului, ca să nu mai vorbim degeaba... Noi trebuie să ajungem de la limba noastră proastă de astăzi numaidecît la limba literară românească.[...] Trebuie să ştim de unde ne tragem, altfel sîntem nişte nenorociţi rătăciţi. Trebuie să ştim că sîntem români, strănepoţi de-ai romanilor, şi fraţi cu italienii, francezii, spaniolii şi portughezii. Aceasta trebuie să le-o spunem şi copiilor şi tuturor celor nelămuriţi. Să-i luminăm pe toţi cu lumina dreaptă."

Al. Mateevici, 1917

Lucrările Conferinței Naționale de Filologie

LIMBA ROMÂNĂ AZI

Ediția a X-a

Iași - Chișinău
3-7 noiembrie 2006

„A promova sub orice formă o limbă moldovenească deosebită de limba română este, din punct de vedere strict lingvistic, ori o greșeală naivă, ori o fraudă științifică; din punct de vedere istoric și practic, e o absurditate și o utopie; din punct de vedere politic, e o anulare a identității etnice și culturale a unui popor și, deci, un act de genocid etnico-cultural.

Cîteva cuvinte și cu privire la **Apelul** pe care ne propunem să-l adresăm Parlamentului Republicii Moldova.

S-a întrebat, se pare, cineva și la Congresul al V-lea al Filologilor Români dacă noi, filologii și lingviștii, care ne ocupăm cu limba română în toate formele ei, deci și cu graiul moldovenesc ca atare, avem dreptul să impunem Parlamentului unui stat independent numele pe care trebuie să-l dea limbii acestui Stat.

Într-adevăr, nu avem dreptul; avem datoria. Nu, se înțelege, să-i «impunem» ceva, ci să-i arătăm care este **adevărul științific și istoric** și să-l avertizăm cu privire la orice uneltire împotriva acestui adevăr, ca nu cumva să facă o greșeală care ar putea avea urmări extrem de grave.

Cine, cu bună știință, nu protestează și permite să se facă o astfel de greșeală se face și el vinovat, ba chiar mai vinovat decît cine comite greșeala din neștiință. Tocmai dacă respectăm acest Parlament, sîntem datori să-l considerăm de bună credință, doritor de a stabili și a promova adevărul și doritor de a respecta identitatea etnică și culturală a poporului băștinaș și majoritar din Republică, cel puțin în măsura în care respectăm identitatea etnică și culturală a populațiilor minoritare conlocuitoare; și avem datoria să-l ferim de riscul de a se acoperi de ridicol și de ocară în fața istoriei."

Din Raportul *Latinitatea orientală*, prezentat de Eugen Coșeriu la Congresul al V-lea al Filologilor Români, Iași - Chișinău, 1994

www.editura.uaic.ro

ISBN: 978-973-703-215-7

ISBN 973-703-215-2

